

Emma Goldman Hayatımı Yaşarken

BİRİNCİ CİLT

Emma
Goldman
Hayatımı
Yaşarken

1

metis

Emma Goldman
HAYATIMI YAŞARKEN
Birinci Cilt

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Kadın Araştırmaları
HAYATIMI YAŞARKEN
Emma Goldman
Birinci Cilt

Özgün Adı: Living My Life
İlk Basımı: 1931, Alfred Knopf, ABD

© Metis Yayınları, 1996, 2018
Çeviri Eser © Beril Eyüboğlu, 1996

Birinci Cilt İlk Basım: Mayıs 1996
Üçüncü Basım: Mayıs 2018

İki ciltten oluşan eserin ilk cildi ilk kez Mayıs 1996'da, ikinci cildi Nisan 1997'de, Metis ve Kaos Yayınları'nın ortak çalışmasıyla basılmıştır. Birinci cilt Beril Eyüboğlu, ikinci cilt Emine Özkaya tarafından çevrilmiştir.

Metis Edebiyat Yayın Yönetmeni:
Müge Gürsoy Sökmen

Yayıma Hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 11931

Takım No: ISBN-13: 978-605-316-104-2
Cilt No. ISBN-13: 978-975-342-114-0

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

Emma Goldman
Hayatımı Yaşarken

BİRİNCİ CİLT

Çeviren:
BERİL EYÜBOĞLU

metis

Emma Goldman, 1869-1940

“ Zamanımızın eğiliminin bir özetini verecek olsam, Nicelik derdim. Çokluk ve kitle ruhu her yerde hüküm sürüyor ve niteliği yok ediyor. Bütün hayatımız –üretimimiz, siyasetimiz ve eğitimimiz– niceliğe, rakamlara dayalı. Bir zamanlar işinin eksiksizliğinden ve niteliğinden gurur duyan işçinin yerini şimdi beyinsiz ve beceriksiz otomatlar aldı; kendileri için değersiz ve genellikle insanlığın geri kalanı için zararlı olan muazzam miktarda nesne üretiyorlar. Böylece, hayatı daha rahat ve huzurlu bir hale getirmesi gereken nicelik, insanın sırtındaki yükü ağırlaştırmaktan başka bir şey yapmadı. ”

“

Boynumda elmaslar olmasındansa
masamda g ller olmasını tercih ederim.

”

ŞÜKRANLA

ANILARIMI YAZMAM KONUSUNDA çevremden gelen ısrarlar daha hayata henüz adım atmışken başlamış ve yıllarca sürmüştü. Ne var ki ben o zamanlar bu ısrarları hiç önemsemedim. Hayatımı dolu dizgin yaşarken yazmaya ne gerek vardı? Ayak dirememin bir başka nedeni de, fırtınanın orta yerindeyken yazmanın doğru olmayacağı düşüncesinde olmamdı. Arkadaşlarıma, “Değerli bir hayat hikâyesi ancak hayattaki trajedilerin de, komedilerin de tarafsız ve hiçbir şeye —özellikle de kişinin kendi hayatına— bağlı olmaksızın görülebildiği olgun bir yaşa erişildiğinde yazılabilir,” diyordum. İlerleyen yaşıma rağmen kendimi hâlâ genç hissettiğimden, böyle bir işi yüklenmek için kendimi yeterli görmüyordum. Üstelik bu yoğunluktaki bir çalışma için gerekli zamanı bulmak da kolay değildi benim için.

Avrupa’daki zorunlu eylemsizlik yıllarım bana okumak için bol zaman sağladı; bu arada çok sayıda biyografi ve otobiyografi okudum. Eskiden düşündüğümün aksine, yaşlılığın, zihni kemale erdirip olgunlaştıracak yerde, çoğu zaman tehlikeli ölçüde bunaklık, dar kafalılık ve nefret getirdiğini gördüm hayretle. Böyle bir felaketi göze alamazdım; bu yüzden ciddi ciddi hayatımın hikâyesini yazmayı düşünmeye başladım.

Karşıma çıkan en büyük engel, çalışmam için gerekli tarihsel bilgilerin elimin altında bulunmayıştı. Birleşik Devletler’deki otuz beş yıllık hayatımda toplamış olduğum ne kadar kitap, mektup ve benzeri malzeme varsa, Adalet Bakanlığı korsanlarınca bir daha geri verilmemek üzere gasp edilmişti. On iki yıl boyunca yayımlanmış olduğum *Mother Earth* dergisinin kendime ait ciltlerinden bile yoksundum. Nasıl çözeceğimi bilemediğim bir sorunla karşı karşıyaydım. Ne var ki kılı kırk yaran kişiliğim yüzünden, hayatımda sık sık dağları yerinden oynatmış olan dostluğun sihirli gücünü gözardı etmiş olduğumu fark ettim çok

geçmeden. Vefalı dostlarım Leonard D. Abbott, Agnes Inglis, W. S. Van Valkenburgh ve başkaları kuşkularımdan dolayı utandırdılar beni. Radikal ve devrimci yayınlar açısından Amerika'nın en zengin kütüphanesi olan Detroit'teki Labadie'nin kurucusu Agnes her zaman olduğu gibi imdadıma yetişti. Leonard payına düşeni yapmaktan geri kalmadı, Van da boş zamanlarını benim için araştırma yapmaya adanmıştı.

Avrupa'yla ilgili belgeler konusunda saflarımızın en değerli tarihçilerinden Max Nettlau ile Rudolf Rocker'a başvurabileceğimi biliyordum. Böyle sağlam bir ekip kurduktan sonra kaygı duymaya gerek yoktu artık.

Gene de içimi kemiren bir şey vardı. Özel hayatımın atmosferini yaratmamı sağlayacak gerekli malzemeden yoksundum: Zamanında duygularımı altüst eden irili ufaklı hadiseleri neye dayanarak yansıtacıktım? Mektup yazmak bende iflah olmaz bir alışkanlıktı; yazmış olduğum dağ gibi mektuplar sayesinde bu sorun da çözüldü. Sevgili Alexander Berkman, nam-ı diğer Saşa ve öteki dostlarım kendimi bu şekilde ifade etme eğilimimden ötürü her zaman benimle dalga geçerlerdi. Beni ödüllendiren iffetim değil günahlarım oldu; geçmiş günlerin, çok ihtiyaç duyduğum hakiki havasını bu mektuplardaki içtenliğim sağladı. Ben Reitman, Ben Capes, Jacob Margolis, Agnes Inglis, Harry Weinberger, Van, romantik hayranım Leon Bass ve daha pek çok dost mektuplarımı geri istememi olumlu karşıladılar. Yeğenim Stella Ballantine, Missouri Cezai'nde tutukluken ona yazdığım ne varsa korumuştur. Rusya'yla ilgili yazışmalarımı da gene Stella ile sevgili dostum M. Eleanor Fitzgerald saklamıştı. Uzun sözün kısası, çok geçmeden hislerimi coşkunlukla döktüğüm binin üstünde mektup bana geri döndü. İtiraf etmeliyim ki, insan ancak mahrem yazışmalarda duygularını hiç saklamadan açıkladığı için, içlerinden birçoğunu yeniden okumak çok acı verdi bana. Ama girişeceğim iş için değerleri paha biçilmezdi.

Böylece donanmış olarak, sekreterliğimi üstlenen Emily Holmes Coleman'la birlikte, Fransa'nın güneyinde şirin bir balıkçı köyü olan Saint-Tropez'in yolunu tuttum. Yakınları tarafından Demi diye anılan sekreterim, yanardağ mizaçlı vahşi bir orman perisi olmanın yanı sıra asla art niyet ve kin beslemeyen sevecen bir kadındı. Sonsuz hayal gücü ve duyarlılığıyla bir şairdi aslında. Doğuştan isyankâr ve anarşist olduğu halde benim düşünce dünyam ona yabancıydı. Tartışırken öfkeden gözlerimiz kararır, sık sık birimiz ötekinin hayatının Saint-Tropez körfezinde son bulacağı hayalini kurardı. Ancak çekici kişiliği, çalışmama duyduğu derin ilgi ve iç çatışmalarımı kavrayışı yanında bunlar bahsetmeye bile değmezdi.

Yazmak hiçbir zaman kolay gelmemiştir bana; üstelik kalkıştığım iş sadece yazmaktan ibaret de değildi. Uzun zamandır unutulmuş geçmişimi yeniden yaşamak, hatırlamak istemediğim anıları bilinçaltının derinliklerinden kazıp çıkartmak demekti bu. Yaratıcı yeteneğimden duyduğum kuşklar, bunalımlar, hayal kırıklıkları demekti. Bu süreç boyunca cesareti, inancı ve yüreklendirici tutumuyla Demi, serüvenimin ilk yılında huzur ve esin verdi bana.

Hayatımı Yaşarken'in önündeki engelleri aşmakta pek çok vefalı dostun katkısı oldu; bu bakımdan kendimi çok talihli sayıyorum. Bir fon oluşturarak beni maddi kaygılardan kurtarmayı ilk akıl eden Peggy Guggenheim oldu. Öteki yoldaşlar ve dostlar da sınırlı imkânlarını zorlayarak hiç koşulsuz bana destek oldular. Genç Amerikalı dostlarımdan Miriam Lerner, Demi İngiltere'ye gitmek zorunda kalınca onun yerini aldı. Dorothy Marsh, Betty Markow ve Emmy Eckstein metnin önemli bir bölümünü daktiloya çekerken emeklerine sevgilerini de kattılar. Dünyanın en iyi yürekli ve açık elli adamı olan Arthur Leonard Ross, tükenmeyen bir gayretle hukuki temsilciliğimi ve danışmanlığımı üstlendi. Böyle dostların hakkı ödenebilir mi?

Ya Şaşa? Metnin redaksiyonuna başladığımızda yeniden kuşklar yakama yapıştı. Onu kendi bakış açımdan anlatmama tepki göstereceğinden korkuyordum. “Yeterince tarafsız kalabilecek mi? Nesnel yaklaşması mümkün mü?” diye soruyordum kendi kendime. Hikâyemin başlıca kişilerinden biri olmasına rağmen şaşılacak kadar tarafsız olduğunu gördüm. Tıpkı eski günlerde olduğu gibi Şaşa'yla on sekiz ay boyunca baş başa çalıştık. Elbette eleştirilerini esirgemedi, olgun ve anlayışlı bir tutum sergiledi. Kitaba *Hayatımı Yaşarken* (*Living My Life*) adını vermek de onun fikriydi.

Yaşadığım hayatı her şeyiyle, ister kısa, ister uzun süre bu hayata katılmış, sonra da çıkıp gitmiş olan insanlara borçluyum. Sevgileri kadar nefretleri de hayatımı yaşanması kıldı.

Hayatımı Yaşarken takdirimin ve şükranımın bir ifadesi hepsine.

EMMA GOLDMAN
Saint-Tropez, Fransa
Ocak 1931

Emma Goldman, 1886

“ İnsanlar ancak isteyecek kadar zeki
ve alacak kadar cesur oldukları ölçüde
bir özgürlüğe sahip olabilirler. ”

I. BÖLÜM

1

NEW YORK KENTİNE 1889 Ağustos'u'nun on beşinci günü ayak bastım. Yirmi yaşındaydım. O tarihe kadar başımdan geçenler, eski bir giysi gibi geride kalmıştı. Önümde yepyeni, ancak yabancı ve ürkütücü bir dünya duruyordu. Buna karşın benim de gençliğim, sağlıklı bir bedenim ve tutkuyla sarıldığım bir idealim vardı. Yeni dünyanın bana hazırladığı sürprizleri, gözümü kırpmadan göğüslemeye kararlıyım.

O güne ilişkin her şey nasıl da aklımda kalmış! Günlerden pazardı. Cebimdeki para West Shore trenine ancak yetmiş, böylece New York eyaletindeki Rochester'dan hareketle, sabahın sekizinde Weehawken'a varmışım. Daha sonra feribotla New York kentine geçtim. Bu kentte hiç tanıdığım kimse yoktu, elimdeki üç adresten biri evli bir teyzemin, ikincisi bir yıl kadar önce New Haven'da bir korse fabrikasında çalışırken tanışmış olduğum bir tıp öğrencisinin, üçüncüsüyse Johann Most tarafından çıkartılan ve bir Alman anarşist yayın organı olan *Freiheit*'ındı.

Varım yoğum beş dolar ve küçük bir el çantasından ibaretti. Bağımsızlığımı sağlamakta bana yardımcı olacak dikiş makinemi emanete bırakmışım. Batı Kırk İkinci Cadde ile, teyzemin oturduğu Bowery arasındaki uzaklıktan ve New York ağustosunun insanı bitap düşüren sıcağından habersiz, yayan yola koyuldum. Büyük bir kent yabancıya nasıl da karmaşık ve uçsuz bucaksızmış gibi gelir, nasıl da soğuk ve düşmanca!

Kimi doğru kimi yanlış yol tarifleri ve kavşaklarda korkulu duraksamalarla geçen üç saatin sonunda teyzemle eniştemin fotoğrafçı dükkânına varabildim. Yorgunluktan ve sıcaktan bitap düşmüştüm; bu yüzden akrabalarımın ani gelişimden dolayı hissettikleri tedirginliği fark etmekte geciktim. Burayı kendi evin bil, diyerek bana kahvaltı hazırladılar ve ardından soru yağmuruna tuttular. New York'a neden gelmişim? Kocamı

terk ettiğim doğru muydu? Param var mıydı? Ne yapmayı düşünüyordum? Elbette onların evinde kalabileceğimi söyleyerek, “Zaten senin gibi genç bir kadın New York’ta tek başına başka nereye gidebilir?” diye eklediler. Ancak hemen bir iş bulmalıyım. Durumları iyi değildi ve hayat çok pahalıydı.

Tüm bu söylenenleri yarı ayık dinliyordum. Geceki uykusuz yolculuktan, uzun yürüyüşten ve etkisi giderek artan güneşin yakıcı sıcağından baygın düşmüştüm. Akrabalarımın sesleri çok uzaktan, sinek vızıltısı gibi geliyor, bana uyku veriyordu. Biraz çabayla kendimi toparladım. Evlerinde kalmak için gelmediğime dair onlara güvence verdim; Henry Sokağı’nda oturan bir arkadaşım vardı; o bana bir yer bulacaktı. O anda istediğim tek şey bir an önce kendimi dışarı atmak, kanımı donduran bu gevezeliklerden kurtulmaktı. Çantamı bırakarak ordan ayrıldım.

Akrabalarımın “konukseverliği”ni atlatabilmek için uydurduğum arkadaş, uzaktan tanıdığım A. Solotaroff adında genç bir anarşistti; New Haven’da bir kez konuşmasını dinlemiştim. İşte şimdi derdim onu bulmaktı. Uzun bir arayıştan sonra evi keşfettim; ne var ki kiracılar çoktan taşınmıştı. Başlangıçta kaba davranan kapıcı umarsızlığımı fark etmiş olmalı ki, ailenin bıraktığı yeni adresi getirmeye gitti. Çok geçmeden sokağın adının yazılı olduğu bir kâğıtla geri geldi, ancak evin numarası yoktu. N’apacaktım şimdi? Koskoca kentte nasıl bulacaktım Solotaroff’u? Önce yolun bir kenarındaki, sonra da öteki kenarındaki tüm evlere bir bir sormaya karar verdim. Bir yukarı bir aşağı altışar kat merdiveni başım zonklayarak ayaklarımı sürüyerek çıktım indim, çıktım indim. Boğucu günün sona ermesine bir şey kalmamıştı. Tam umudumu yitirmek üzereydim ki onu Montgomery Sokağı’ndaki köhne bir evin beşinci katında kaynaşan bir kalabalığın içinde görüverdim.

İlk karşılaşmamızın üzerinden bir yıl geçtiği halde Solotaroff beni unutmamıştı. Eski bir dost gibi, içten bir sıcaklık gösterdi. Annesi, babası ve erkek kardeşiyle daracık bir daireye sıkışmışlardı ama kendi odasını bana vererek, birkaç geceliğine bir arkadaşında kalabileceğini söyledi. Yer bulmakta güçlük çekmeyeceğime ilişkin güvence verdi; aslında iki odalı bir evde babalarıyla oturan iki kız kardeş tanıyordu. Genç bir kızı kiracı olarak almak istediklerini duymuştu. Yeni arkadaşım annesinin pişirmiş olduğu nefis yahudi çöreğiyle çay ikram ettikten sonra, bana biraz da o çevredeki insanlardan, Yahudi anarşistlerin eylemlerinden ve daha bir alay ilginç olaydan söz etti. Evsahibime, sunduğu çörekle çaydan çok, bana gösterdiği dostça kaygı ve *camaraderie*’den dolayı şükran duydum. Kendi ailemin içimi dağlayan acımasız davranışını bana unut-

turmuştu. New York, Bowery'yi sıkıntıyla arşınladığım bitmez tükenmez saatlerdeki canavar değildi artık gözümde.

Solotaroff beni daha sonra Doğu Yakası radikalleri, sosyalistleri ve anarşistleriyle, genç Yahudi yazarlarla şairlerin karargâhı olan Sachs'ın Suffolk Caddesi'ndeki kahvesine götürdü. "Herkes buraya gelir," dedi, "Minkin hemşirelere de burda rastlayacağımıza kalıbımı basarım."

Rochester gibi yeknesak bir taşra kentinden yeni gelmiş ve geceyi sıkıntılı bir yolculukla geçirmiş olmaktan sinirleri gergin biri için, gü-rültü ve karmaşasıyla Sachs'ın yeri hiç de sakinleştirici sayılmazdı. Tık-lım tıklım iki odadan ibaret bu yerde herkes, birbiriyle yarışarcasına, el kol hareketleriyle bir ağızdan Yidce ve Rusça konuşup tartışıyordu. Bu garip karmaşa beni adeta büyülemişti. Kavalyem masalardan birinde gö-züne ilişen iki kızı bana, "Anna ve Helen Minkin" diye tanıştırdı.

Rus Yahudisi olan kızların ikisi de işçiydi. Büyükleri Anna, ben yaş-lardaydı; Helen ise on sekizinde gösteriyordu. Kısa zamanda onlarda kalmam konusunda anlaştık, böylece kaygıdan ve belirsizlikten kurtul-muş oldum. Artık başımın üstünde bir dam vardı ve yeni dostlar bul-muştum. Sachs'daki şamata rahatsız edici olmaktan çıkmıştı. Daha rahat soluk almaya başladığımı ve eskisi kadar yabancılık çekmediğimi fark ettim.

Dördümüz birlikte yemeğimizi yerken ve Solotaroff bana kahvedeki insanlardan bazılarının kim olduğunu söylerken, güçlü bir sesin, "Bana bir büyük biftek ve bir büyük fincan kahve!" diye yankılandığını duy-dum. Kendi param o kadar az ve parayı dikkatli harcama zorunluğu öy-lesine dayatıcıydı ki, göz göre göre yapılan bu israf karşısında afalla-mıştım. Üstelik de Solotaroff daha önce bana Sachs'ın müşterilerinin sa-dece yoksul öğrenciler, yazarlar ve işçiler olduğunu belirtmişti. Bu dü-şüncesiz insanın kim olduğunu ve bu tür yemeğe nasıl para dayandırı-dığını doğrusu merak etmiştim. "Kim bu açgözlü?" diye sordum. Solota-roff katıldı gülmekten. "Alexander Berkman o. Üç kişinin yediğini yi-yebilir bir oturuşta. Ama nadiren yiyecek alacak parası bulunur. Öyle zamanlarda da Sachs'da ne var ne yok siler süpürür. Tanıştırırım sizi."

Yemeğimiz bitmişti. Başka masalardan kimileri Solotaroff'la sohbet etmek için masamıza geldi. Kocaman bifteğin sahibi ise kıtlıktan çıkmış gibi tabağındakileri silip süpürmekle meşguldü. Tam kalkmak üzereyken yanıma yaklaştı; Solotaroff bizi tanıştırdı. Ancak on sekizinde gösteren biri olmasına rağmen göğsü ve boynu bir dev kadar gelişkindi. Güçlü çenesi kalın dudaklarından ötürü daha da belirgin görünüyordu. Geniş, aydınlık alnı ve zeki bakışları olmasa yüzünün sert denebilecek bir ifa-

desi vardı. Kararlı bir gence benziyor diye geçirdim aklımdan. Bu arada Berkman bana, “Bu gece Johann Most’un konuşması var. Dinlemek ister miydin?” diye sordu.

Olağanüstü bir şeydi bu; daha New York’a geldiğim ilk günde Rochester basınının şeytanın yeryüzündeki temsilcisi, cani, kana susamış iblis olarak betimlediği ateşli konuşmacıyı kendi gözlerimle görme fırsatı doğmuştu. Most’u gazetesinde ziyaret etmeyi aklıma koymuştum zaten, ama bu fırsatın böylesine beklenmedik bir biçimde ortaya çıkışı içimde hayatımın akışını bütünüyle değiştirecek harikulade bir şeyler olacağı duygusunu uyandırdı.

Toplantı salonuna giderken düşüncelere daldığımdan, Berkman’la Minkin kardeşlerin neler konuştuğunun farkında bile olmadım. Birden-bire tökezledim. Berkman kolumdan yakalayıp yardım etmese yere kapaklanacaktım. “Hayatını kurtardım,” dedi şakayla. Ben de hemencecik, “Umarım ben de bir gün seninkini kurtarma fırsatı bulurum,” diye yaşıttım.

Toplantının yapılacağı küçük salona bir meyhaneden geçilerek giriliyordu. Salon içki, sigara içip konuşan Almanlarla doluydu. Az sonra Most görüldü. İlk izlenimim hiç de olumlu sayılmazdı. Orta boyluydu; çalı gibi kır saçların kapladığı kocaman bir kafası vardı. Ancak yüzünün sol yanı, besbelli çene çıkığından, çarpılmıştı. Sadece mavi gözleri dingin ve anlayışlıydı.

Konuşması, Amerikan koşullarını yeren yakıcı bir eleştiri, egemen güçlerin haksızlığı ve gaddarlığı konusunda keskin bir hiciv, Haymarket trajedisinden ve 1887 Kasımı’nda Chicago anarşistlerinin idamından sorumlu olanlara karşı ateşli bir söylevdi. Yetenekli ve güçlü bir konuşmacıydı. O konuşurken sanki bir büyü olmuş, fiziksel kusurları ve sıradanlığı kaybolarak, nefret ve sevgi, kudret ve esin kaynağı ilkel bir güce dönüşmüştü. Akıcı konuşması, ahenkli sesi ve kıvrak zekâsı bir araya gelince akıl almaz bir etki yaratıyordu. Sözleri yüreğime işledi.

Kürsüye akan kalabalıkla kendimi aniden Most’un karşısında buldum. Yanı başımdaki Berkman beni onunla tanıştırdı. Ne var ki, ben heyecandan ve gerginlikten sersem gibiydim; Most’un konuşması yüreğimi allak bullak etmiş, adeta dilim tutulmuştu.

O gece uyku tutmadı. 1887 olaylarını yeniden yaşadım. Chicago emekçilerinin şehit edildiği 11 Kasım, Kara Cuma’nın üzerinden yirmi bir ay geçmişti; oysa olay en ince ayrıntısına kadar belleğimdeydi ve daha dün olmuşçasına etkisini sürdürüyordu. Duruşmaları sırasında ben de, kız kardeşim Helena da bu insanların kaderleriyle yakından ilgilen-

miştik. Rochester gazetelerinin açıkça önyargılı haberleri bizi öfkelen-
diriyor, kafamızı karıştırıyor ve üzüyordu. Basının sergilediği şiddet,
suçlananlar aleyhindeki ihbarlar, tüm yabancılara karşı yürütülen saldırılar
Haymarket kurbanlarına yakınlık duymamıza yol açmıştı.

Rochester'da, sosyalist bir Alman grubun her pazar Germania Hall'da
toplandığını duymuştuk. Ablam Helena'yla bu toplantılara katılmaya
başladık. Ben düzenli olarak izlerken, o arada sırada geliyordu. Toplan-
tılar genellikle ilginç olmasa da, Rochester'daki boğucu yaşamımdan bi-
raz olsun kurtulmama imkân tanıyordu. Burada sonu gelmeyen para ve
iş sohbetlerinden farklı bir şeyler duymak, yürekli ve fikir sahibi insan-
larla karşılaşmak imkânı vardı.

Bir pazar günü, New York'tan Johanna Greie adlı ünlü bir sosyalistin
Chicago'da süren duruşma ile ilgili bir konuşma yapacağı duyuruldu.
Söz konusu günde toplantıya ilk gelen ben olmuştum. Koskoca salon sa-
bırsızlıkla konuşmacının gelmesini bekleyen kadın ve erkeklerle tıklım
tıklım dolmuş, duvar kenarlarındaysa polisler sıralanmıştı. Böylesine mu-
azzam bir toplantıya ilk kez katılıyordum. St. Petersburg'dayken jandar-
maların küçük öğrenci topluluklarını dağıtışına tanık olmuştum. Ancak
özgür konuşma hakkının güvence altında olduğu bu ülkede, uzun coplar
taşıyan güvenlik görevlilerinin düzenli bir toplantıyı ihlal etmesi bende
dehşet ve tepki uyandırdı.

Çok geçmeden başkan konuşmacıyı kürsüye davet etti. Otuzlarında,
solgun yüzlü ve sade görünümlü, kocaman gözleri ıslı ıslı yanan bir ka-
dındı bu. Yoğunluktan titreyen sesiyle, büyük bir içtenlikle konuşuyordu.
Tümüyle etkisi altında kalmıştım. Polisi, öteki izleyicileri ve etrafımdaki
her şeyi unutmuştum. Sadece, siyahlı narin kadının sekiz canı yok et-
meye kararlı güçleri suçlayan ateşli feryadı vardı kulaklarımda.

Konuşmanın konusu tümüyle Chicago'da meydana gelen vahim olay-
larla ilgiliydi. Olayların tarihsel arka planını anlatarak başladı söze. Sekiz
saatlik iş günü için 1886'da ülke çapında baş gösteren grevlerden söz
etti. Hareketin merkezi Chicago olduğu için patronlarla emekçiler ara-
sındaki mücadele burada en şiddetli biçimde gelişmişti. McCormick
Harvester Şirketi'nde grevde olan işçilerin toplantısını basan polis, kadın
erkek kim varsa dayaktan geçirmiş, birkaç kişiyi de öldürmüştü. Bu olayı
protesto etmek için 4 Mayıs'ta Haymarket Alanı'nda bir kitle gösterisi
düzenlenmişti. Düzen içinde gerçekleşen mitingin başlıca konuşmacıları
Albert Parsons, August Spies, Adolph Fischer'di. Olup biteni izlemek
için mitinge katılan Chicago Valisi Carter Harrison da, her şeyin yolunda
gittiğini gördükten sonra ayrılırken, bölgeden sorumlu komisyere bu yolda

bilgi vermişti. Mitingin sonuna doğru hava bulutlanmış, yağmur çiselemeye başlamıştı; son konuşmacılardan biri kürsüdeyken kalabalık da yavaş yavaş dağılıyordu. O sırada Yüzbaşı Ward hatırı sayılır bir polis gücüyle alana girdi. Toplantının hemen dağılmasını emretti. “Bu yasaların güvencesi altında yapılan bir toplantıdır,” diye karşı koyan başkanın sözlerine aldırmayan polis, önüne geleni coplamaya başladı. Bunlar olurken havada şimşek gibi parlayan bir şey patlayarak polislerden birkaçının ölmesine, bazılarının da yaralanmasına neden oldu. Bunu yapanın kim olduğu hiçbir zaman anlaşılamadı; yetkililer de öğrenmek için fazla çaba göstermedi zaten. Tersine Haymarket toplantısında konuşanların tümü ve önde gelen anarşistler için derhal tutuklama emri çıkartıldı. Tüm basın organları ve Chicago burjuvazisinin yanı sıra ülkenin her yanından, “tutuklulara ölüm!” çığlıkları yükseliyordu. Anarşistlere karşı yürütülen caniyane planları gerçekleştirmek amacıyla Vatandaşlar Birliği’nden maddi ve manevi destek sağlayan polis, saldırıya geçti. Halkın beyni, grevin önderleri hakkında basının yaydığı iğrenç hikâyelerle öylesine yıkanmıştı ki, adil bir biçimde yargılanmaları mümkün değildi artık. Gerçekten de bu duruşma, Amerika Birleşik Devletleri tarihinin en uydurma duruşmasıydı. Jüri mahkûm etmek amacıyla seçilmişti; Başsavcı, suçlananın sadece tutuklular olmadığını, bu davada “anarşinin de yargılanacağını” ve kökünün kazınacağını açıkça ilan etti. Kürsüsünden tutukluları sürekli suçlayan yargıç, jürinin onlar aleyhinde etkilenmesine neden oldu. Tanıklar ya ürkütülmüş ya da rüşvetle satın alınmıştı; sonuçta olayla hiç ilgisi bulunmayan, suçsuz sekiz adam hüküm giydi. Halkın tahrik edilmesi ve genelde anarşistlere karşı önyargılı tutum, sekiz saatlik iş gününe şiddetle karşı çıkan işverenlerin baskısıyla birleşince, Chicago anarşistlerine verilecek hukuki idam hükmünü sağlayıcı hava oluşturulmuştu. Bunlardan beşi –Albert Parsons, August Spies, Louis Lingg, Adolph Fischer ve George Engel– asılarak idama; Michael Schwab ve Samuel Fielden ömür boyu hapse ve Neebe on beş yıla mahkûm edildiler. Haymarket şehitlerinin masum kanları yerde kalmamalıydı.

Greie’nin sözleri sona erdiğinde, başından beri tahminlerimde yanılmadığımı anlamıştım: Chicago sanıkları suçsuzdu. İdealleri yüzünden öldürüleceklerdi. Ama neydi idealleri? Johanna Greie Parsons, Spies, Lingg ve ötekilerin sosyalist olduklarını söylüyordu, ancak ben sosyalizmin gerçek anlamını bilmiyordum. Yerel konuşmacıların anlattıklarından mekanik ve renksiz olduğu izlenimi uyanmıştı bende. Öte yandan gazetelerin yazdığına göre bombalı anarşistlerdi bu adamlar. Anarşizm neydi peki? Bütün bunlar öyle kafa karıştırıcıydı ki! Ancak daha fazla

akıl yürütecek durumda değildim. Salon boşalıyordu, ben de yerimden kalktım. Greie, başkan ve arkadaşları henüz kürsüden inmemişlerdi. O tarafa başımı çevirdiğimde, Greie'nin bana işaret ettiğini fark ettim. Dona kalmıştı, yüreğim şiddetle çarpıyor, ayaklarım kurşun gibi ağırlaşmış kımıldamıyordu. Kürsüye varınca elimi tutarak, "Karmaşık duygularını sizinki gibi yansıtan bir başka yüze rastlamadım bugüne değin. Yaklaşan felaketi tüm yakıcılığıyla hissettiğiniz anlaşıyor. Tanıyor musunuz onları?" diye sordu. Titreyen bir sesle, "Ne yazık ki hayır," dedim, "Ancak bu dava konusunda çok duyarlıyım, siz konuşurken de sanki onları tanıyormuşum gibi geldi bana." Elini omzuma koydu, "Önsezim bana, ideallerini öğrendiğinizde onları daha yakından tanıyacağınızı, bu idealleri benimseyeceğinizi söylüyor," dedi.

Eve nasıl gittiğimi hatırlamıyorum; rüyada gibiydim. Ablam Helena çoktan uyumuştı; oysa yaşadıklarımı onunla paylaşmadan edemezdim. Uyandırarak başımdan geçenleri, konuşmanın nerdeyse tek bir sözcüğünü kaçırmadan anlattım. İyice dramatize etmiş olmalıyım ki ablam heyecanla, "Bundan çok geçmeden küçük kardeşimin de tehlikeli bir anarşist olduğunu duyarsam şaşmam," dedi.

Birkaç hafta sonra tanıdık bir Alman aileyi ziyarete gittim. Hepsi heyecan içindeydi. New York'tan biri, Johann Most'un yayımladığı bir Alman gazetesi olan *Die Freiheit*'ı göndermişti onlara. Gazete baştan başa Chicago olaylarının haberleriyle doluydu. Soluk kesici dili o güne değin duyduklarımın hiçbirine, ne sosyalistlerinkine hatta ne de Johanna Greie'ninkine benziyordu. Meydan okuyan, alay ve horgörü lavları saçan bir yanardağ gibiydi; Chicago'da işlenecek cinayeti tezgâhlamakta olan güçlere karşı nefret kusuyordu. *Die Freiheit*'ı düzenli okumaya başladım. Gazetede tanıtılan kitapları ısmarladım; anarşizm konusunda ne bulursam okuyor, ünlü anarşistlerin yaşamları ve eylemlerine ilişkin her sözcüğü nerdeyse yutuyordum. Duruşma sırasındaki yiğitçe direnişlerini, harikulade savunmalarını okudum. Önümde yepyeni bir dünyanın açıldığını gördüm.

Herkesin korktuğu ve olmamasını dilediği feci şey sonunda gerçekleşti. Rochester gazetelerinin özel baskılarında Chicago anarşistlerinin asıldığı haberi veriliyordu!

Helena da ben de yıkılmıştık. Olayın yarattığı şok ablamın iyice asabını bozmuştu; ellerini oğuşturmakta ve sessizce gözyaşı dökmekten başka bir şey gelmiyordu elinden. Ben ise uyuşmuş gibiydim; duygularım ağlayamayacak kadar körelmişti sanki. O akşam babamlara gittik. Herkes Chicago olaylarını tartışıyordu. Ben kendi yakınlarımı kaybet-

mişçesine acıma gömülmüştüm. Birden kulağıma duyarsız bir kadın kahkahası çarptı. Cırlak bir ses, “Nedir bu matem havası? Herifler katil değil miydi? Asıldıkları iyi oldu,” diyordu istihzayla. Bir sıçrayışta kadının yanında buldum kendimi; boğazına yapıştım. Ne var ki, birileri bana engel olmaya çalışıyordu. “Kız çıldırmış” dediklerini duydum. Silkinerek kendimi kurtardım; masadan kaptığım su dolu bir sürahiyi var gücümle kadının suratının orta yerine fırlattım. “Defol,” diye bağırdım; “defol, yoksa öldüreceğim seni!” Ödü kopan kadın kapının yolunu tuttu; bense hıçkıra hıçkıra ağlayarak olduğum yere çöktüm. Yatağa taşındığımı anımsıyorum; çok geçmeden derin bir uykuya daldım. O gecenin sabahında, haftalarca süren gerilimli bekleyişin ve onu izleyen felaketin yarattığı uyuşukluktan kurtulmuş olarak ama sanki uzun sürmüş bir hastalıktan yeni kalkmış gibi uyandım. Güçlü bir sezgiyle benliğimde yepyeni ve olağanüstü bir değişikliğin meydana geldiğini hissediyordum. Yüce bir ideal, yakıcı bir inanç, kendimi şehit yoldaşlarımin anısına adanma, onların davasını benimseme, güzel hayatlarını ve destansı ölümlerini dünyaya duyurma kararlılığı. Johanna Greie kehanette belki sandığından da isabetliydi.

Kararımı vermiştim. New York’a, Johann Most’a gidecektim. Önüme koyduğum göreve beni ancak o hazırlayabilirdi. Ancak kocam, annem, babam – onlar benim bu kararımı nasıl karşılayacaktı?

Evleneli sadece on ay olmuştu. Mutlu bir beraberlik sayılmazdı bizimki. Daha başından kocamla benim zıt kutuplardan olduğumuzu anlamıştım; hiçbir ortak yanımız yoktu, cinsel bakımdan bile uyuşmuyorduk. Amerika’ya geldiğimden beri başıma gelen her şey gibi bu girişim de büyük bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştı. Amerika, “Özgür insanlar ülkesi, yiğitler yurdu” – kuyruklu bir yalandı bana göre bu artık! Oysa Helena ile Amerika’ya göçmemize izin vermesi için babamla nasıl da kıyasıya mücadele etmiştim! Sonunda kazandım ve 1885 yılı aralık ayı sonlarında Helena ile St. Petersburg’dan Hamburg’a gitmek üzere ayrıldık; ordan da *Elbe* adındaki buharlı gemiyle Vaat Edilmiş Topraklar’a doğru yola çıktık.

Bundan birkaç yıl önce büyük ablamız Amerika’ya gitmiş, evlenerek Rochester’a yerleşmişti. Mektuplarında çok yalnız olduğundan dem vurarak habire Helena’yı yanına çağırıyordu. Sonunda Helena gitmeye karar verdi. Ne var ki ben, bana annemden bile yakın olan Helena’dan ayrılmaya katlanamazdım. Helena da babamla aramızdaki düşmanca çekişmeyi bildiği için beni arkada bırakmak istemiyordu. Yol masraflarını ödemeyi önermesine rağmen babamdan izin koparamadık. Yalvarıp ya-

karmam, döktüğüm gözyaşları para etmedi. Sonunda kendimi Neva'ya atacağımı söyleyerek tehdit edince boyun eğdi. Cebimdeki yirmi beş rubleyle –ihtiyar ancak bu kadar fedakârlıkta bulunmuştu– hiç pişmanlık duymadan evi terk ettim. Çocukluk anılarım hiç de parlak değildi; hatırladığım kadarıyla ev her zaman boğucu, babamın varlığı ise ürkütücüydü. Babam kadar sert olmayan annem de çocuklarına karşı yumuşak davranmazdı. Bana sevgiyle yaklaşan bir Helena vardı; çocukluğumda beni sevindiren ne varsa ona borçluydum. Kardeşlerinin suçlanmaması için her şeyi üzerine alırdı. Erkek kardeşimin ve benim yerime çoğu kez dayagı o yerdı. Artık büsbütün beraberdik – kimse bizi ayıramazdı.

Yolculara sürü muamelesi edilen kasara altında seyahat ediyorduk. Denizle ilk karşılaşmam ürkütücü olduğu kadar büyüleyiciydi de. Evden kurtuluş, sonsuzluğa uzanan okyanusun farklı zamanlardaki ihtişamı ve gizeminin yanı sıra Yeni Dünya'nın bana neler sunacağı hayal gücümü kamçılıyor, kanımı kaynatıyordu.

Yolculuğumuzun son gününü olduğu gibi anımsıyorum. Yolcular güverteye yığılmıştı. Helena'yla birbirimize sımsıkı sarılmıştık; limanın görüntüsü ve sisler içinden birdenbire ortaya çıkan Özgürlük Anıtı büyülemişti bizi. İşte orada duruyordu; umudun, özgürlüğün ve fırsatların simgesi! Ülkelerindeki baskıdan kaçarak özgür ülkeye sığınanların yolunu aydınlatmak için meşalesini yüksekte tutuyordu. Helena'yla ben de Amerika'nın cömert gönlünde kendimize bir yer bulacaktık. Coşku içindeydik, gözlerimiz yaşla dolmuştu.

Öfkeli seslerle düşlerimizden uyandık. El kol hareketleriyle dertlerini anlatmaya çalışan hiddetli adamlar, isterik kadınlar, ağlayan çocukların arasında kalmıştık. Nöbetçiler bizi kabaca ordan oraya itekliyor, göçmenlerin giriş işlemlerinin yapıldığı Castle Garden'a gönderilmeye hazır olmamız için buyruklar yağıdırıyordu.

Castle Garden'daki manzara tüyler ürperticiydi, havaya nefret ve kabalık sinmişti. Görevlilerin hiçbirinin yüzünde en ufak bir sıcaklık belirtisi görmek mümkün değildi. Gelenleri rahat ettirecek hiçbir hazırlık yapılmamış, ne hamile kadınlar ne de çocuklar düşünülmüştü. Amerikan toprağındaki ilk günümüzde neye uğradığımızı şaşırmıştık. Bu korkunç yerden bir an önce kurtulmaktan başka dileğimiz yoktu. Rochester'a New York'un "Çiçek Şehri" dendiğini duymuştuk; oysa oraya ocak ayının kasvetli ve soğuk bir sabahında vardık. Bizi karnı burnunda olan ablam Lena ile Rachel teyze karşıladı. Lena'nın evi küçük ama aydınlık ve tertemiz, tiril tirildi. Helena'yla benim için hazırlamış olduğu oda çiçeklerle donatılmıştı. Ev gün boyunca konuklarla dolup taşı – hiç tanıma-

diğimiz akrabalar, kız kardeşimin ve kocasının dostları ve komşuları bizi görmek, eski ülkelerinde neler olup bittiğini öğrenmek istiyorlardı. Bunlar Rusya'da büyük acılar çekmiş, kimi kıyımlardan canını kurtarmış Yahudilerdi. Yeni ülkede yaşamın çetin olduğunu söylüyorlardı; kendilerine hiçbir zaman ev sahipliği etmemiş eski ülkelerine duydukları özlem dinmemişti.

Konukların arasında yükünü tutmuş olanlar da vardı. Adamın biri övünçle altı çocuğunun altısının da çalıştığını, kiminin ayakkabı boyacılığı, kiminin de gazete satıcılığı yaptığını söyledi. Herkes bizim geleceğimiz konusunda kaygılanıyordu. Kaba saba bir adam akşamdan beri gözlerini bana dikmiş yukardan aşağı süzüp duruyordu; bir ara yanıma kadar gelerek kollarımı ellemeye kalktı. Çarşının orta yerinde cırlı çıplakmışım gibi geldi. Kabaran öfkemi kız kardeşimin dostlarının hatırını kırmamak için tuttum. Kendimi birdenbire yapayalnız hissederek odayı terk ettim. Geride bıraktıklarıma, sevgili Neva'ma, arkadaşlarıma, kitaplarıma, müziğime duyduğum özlemle içim yanıyordu. Birden bitişik odadan yükselen seslere kulak kabarttım. Beni kızdıran adamın, "Garson ve Mayer'de ona iş bulabilirim. Aylığı az olsa da çok geçmeden kendine bir koca bulur. Onun gibi etine dolgun mavi gözlü, al yanaklı bir kızın uzun uzadıya çalışması gerekmez. Yakında onu kapacak, ipekler ve elmaslar içinde yaşatacak biri çıkar," dediğini duydum. Bu sözler bana babamı hatırlattı. Daha on beşimdeyken ısrarla beni evlendirmeye kalkmıştı. Ben karşı çıkarak okulumu devam etmek için yalvarmıştım. Öfkesini yenemeyerek Fransızca dilbilgisi kitabımı ateşe atmış, "Kızların çok bir şey öğrenmesi gerekmez!" diye bağırmişti; "Bir Yahudi kızı *gefüllte* balığının nasıl pişirileceğini, erişteyi incecik kıymayı, kocasına çok çocuk yapmayı bilsin yeter." Onun benim için tasarladıklarına kulak asacak değildim; okumak, hayatı öğrenmek, seyahat etmek istiyordum ben. Üstelik âşık olmadan evlenmemek konusunda da kararlıyım. Aslında, Amerika'ya gitmek istejişimin başlıca nedeni babamın beni evlendirme niyetinden kurtulmaktı. Oysa beni evlendirme girişimleri bu yeni ülkede bile peşimi bırakmıyordu. Pazarlık konusu olmamaya kararlıyım: Mutlaka bir iş bulacaktım.

Lena ablam ben aşağı yukarı on bir yaşındayken Amerika'ya gitmişti. Ben daha çok Kovno'da oturan büyükannemde kalıyordum; ailenin geri kalanı ise Kurland'ın Baltık eyaletine bağlı küçük Popelan kasabasında yaşamaktaydı. Lena bana hep düşmanca davranırdı; beklenmedik bir biçimde nedenini öğreniverdim bir gün. O sırada en fazla altı yaşında olmalıyım; Lena da benden iki yaş büyük. Birlikte misket oynarken, ablam

Lena nedense boyuna oyunu benim kazandığımı öne sürerek üzerime yürüdü; hıncını alamayarak beni tekmelerken, bir yandan da, “Tıpkı babana benziyorsun! O da bizim hakkımızı yedi! Babamızın bize bıraktığı parayı çaldı. Nefret ediyorum senden! Benim kardeşim değilsin sen!” diye bağırıyordu.

Lena’nın bu beklenmedik patlayışı beni dondurmuştu. Birkaç saniye kadar nutkum tutulmuş, ona bakakaldım; çok geçmeden gerginliğim bir ağlama nöbetine dönüştü. Hıçkıra hıçkıra çocukluğumun tüm dertlerini paylaştığım Helena’ya koştum. Lena’nın, “babam hakkımızı yedi” demekle ne kastettiğini ve neden beni kardeşi saymadığını sordum.

Helena her zaman olduğu gibi beni kollarına alarak avutmaya, Lena’nın söylediklerini hafifletmeye çalıştı. Helena’nın yanından ayrılarak an-neme gittim ve ondan Helena ile Lena’nın babalarının genç yaşta öldüğünü, annemin daha sonra babamla evlenerek beni ve erkek kardeşimi dünyaya getirdiğini öğrendim. Üvey çocukları olsa da, babamın Lena’nın da Helena’nın da babaları olduğunu söyledi. Babamın kızlara kalan parayı kullanmış olduğu doğrudur. İşe yatırmış, ama iş batmıştı. Hepimizin iyiliği için yapmıştı bunu. Annemin anlattıkları büyük acımı dindirmeye yaramadı. “Babamın o parayı kullanmaya hakkı yoktu!” diye bağırdım. “Yetim onlar. Yetimin hakkını yemek günahtır. Keşke büyük olsaydım da ödeyebilseydim o parayı onlara. Evet, ödemeliyim o parayı. Babamın günahının kefareti bana düşüyor.”

Alman dadımdan yetimlerin hakkını yiyenlerin asla cennete gidemeyeceklerini duymuştum. Cennetin ne olduğunu pek bilmiyordum. Musevi törelerini yerine getiren, cumartesileri ve bayram günleri sinagoğa giden ailemiz, din konusundan nadiren söz açardı bizlere. Tanrı, şeytan, günah ve cezaya ilişkin fikir edinmem dadım ve Rus köylü hizmetkârlarımız sayesinde oldu. Bu borcu ödemezsem babamın cezalandırılacağından kuşkum yoktu.

Bu olayın üzerinden on bir yıl geçmişti. Lena’nın neden olduğu üzüntüyü çoktan unutmuştum, ama onu hiçbir zaman Helena’yı sevdiğim gibi sevedim. Amerika’ya giderken yol boyunca Lena’nın bana karşı neler hissettiğini düşünüp durdum; ne var ki karnında taşıdığı ilk çocuğuyla onu gördüğümde, ifacık solgun yüzü ve çökük avurtları yüreğimi parçaladı, aramızda hiçbir şey olmamış gibi içim şefkatle doldu.

Geldiğimizin ertesi günü üç kız kardeş evde baş başa kaldık. Lena yalnızlıktan yakınarak, evi ve hısım akrabayı ne kadar özlediğini dile getirdi. Önce Rachel teyzenin evinde hizmetçilikle, daha sonra Stein’in hazır giyim atölyesinde ilik yaparak geçirdiği çileli günleri anlattı. Ni-

hayet bir eve sahip olmuştu ve bir bebek bekliyordu. Bundan mutluluk duymasına rağmen, “Yaşam gene de çok zor,” diyordu Lena. “Kocam tenekeçilikten haftada on iki dolar kazanıyor. Yazın yakıcı sıcaklığında, kışın dondurucu soğukunda, hayatını tehlikeye atarak çatıları onarıyor. Rusya’da Berdichev’de daha sekiz yaşındayken başlamış bu işe. O günden bu yana çabalayıp duruyor.”

Helena’yla odamıza çekilince vakit geçirmeden işe girmeye karar verdik. Eniştemize bir de bizim yük olmamız doğru değildi. Haftada on iki dolar ve yeni doğacak bir bebek! Helena birkaç gün sonra bir fotoğrafçıda iş buldu; Rusya’da da yaptığı bir işti bu, negatifleri rötuşlayacaktı. Ben de Garson ve Mayer’e girdim; palto dikiminde günde on buçuk saat çalışıyor, haftada iki buçuk dolar kazanıyordum.

II. BÖLÜM

BUNDAN ÖNCE DE St. Petersburg'da, fabrikalarda çalışmıştım. 1882 yılında annem ve iki küçük erkek kardeşimle Königsberg'den babamla oturmak üzere başkente taşındığımızda onun işini kaybettiğini öğrendik. Kuzeninin manifatura mağazasında yöneticiydi; ancak bizim gelişimizden kısa bir süre önce iş batmıştı. Babamın işsiz kalması aile için büyük bir felaketti çünkü elimizde avcumuzda ne varsa gitmişti. O sırada ailenin erkek parasını Helena sağlıyordu. Annem erkek kardeşlerinden borç istemek zorunda kaldı. Onların verdiği üç yüz dolarla bir bakkal dükkânı açtı babam. Başlangıçta işler durgun gittiği için benim de bir iş bulmam gerekti.

O sıralar el örgüsü şallar modaydı. Komşulardan birinin sayesinde eve iş almaya başladım. Saatlerce, kimi zaman geceyarılarına kadar çalışarak ayda on iki ruble kazanmayı başardım.

Geçim derdi yüzünden yaptığım şallar şaheser sayılmazdı, ama her nasılsa müşteri buluyordu. Gözlerimi mahveden bu işten nefret ediyordum. Babamın manifaturacı kuzeni şimdi de bir eldiven fabrikası kurmuştu. Bana bu zanaati öğreterek işe almayı önerdi.

Fabrika evimizden oldukça uzaktaydı. Yedide işte olabilmek için sabah beşte kalkmak gerekiyordu. Çalıştığımız yer soğuk, havasız ve karanlıktı. Atölye hiç güneş görmüyor, aydınlanma gaz lambalarıyla sağlanıyordu.

Her yaştan altı yüz işçiydik; her gün alınteri dökerek çok az bir ücretle pahalı ve zarif eldivenler üretiyorduk. Buna rağmen, rahatça öğle yemeği yiyecek ve günde iki kez çay içecek kadar zamanımız vardı. Çalışırken aramızda konuşuyor, hep birlikte şarkı söylüyor, taciz ve baskı görmüyorduk. 1882'de St. Petersburg'da durum böyleydi.

Artık Amerika'daydım, New York eyaletinin Çiçek Kenti'nde, bana

söylendiğine göre örnek bir fabrikada iş bulmuştum. Elbette ki Garson hazır giyim tesisleri Vassilevski Ostrov’daki eldiven fabrikasından çok daha gelişkindi. İşlikler büyük, aydınlık ve havadardı. Çalışırken birbirine çarpmıyordun. Kuzenimizin atölyesindeki mide bulandırıcı kokulardan burda eser yoktu. Ancak iş çok daha zordu ve sadece yarım saatlik yemek molasıyla gün bitmeyecek kadar uzun geliyordu. İşyerindeki demir disiplin serbestçe hareket etmemizi engelliyor –tualete bile izin almadan gidemiyorduk– ustabaşının sürekli gözetimi altında çalışmak yüreğimi sıkıyordu. Günün sonunda yorgunluktan posam çıkmış halde sürünerek ablamın evine gidiyor, kendimi hemen yatağa atıyordum. Birbirini izleyen haftalar ölümcül bir tekdüzelikle sürüyordu.

Bana garip gelen, yanı başımdaki narin komşum Tanya’nın dışında, fabrikada kimsenin bu durumdan benim kadar etkilenmeyişiydi. Solgun yüzü ve kırılğan görünüşüyle Tanya sık sık baş ağrısından yakınıyor, kendinden ağır paltoları kaldıramadığı zaman gözyaşlarını tutamazdı. Bir sabah işimden başımı kaldırdığımda onun yere yığılmış olduğunu gördüm. Bayıllıkla düştüğü anlaşıyordu. Yerden kaldırarak taşımama yardımcı olması için ustabaşıma seslendimse de makinelerin sağır edici gürültüsü sesimi boğdu. Beni duyan çevremdeki kızlar da bağırmaya başladı. İş bırakan Tanya’nın yanına koştu. Makinelerin sesinin birdenbire kesilmesi ustabaşının dikkatini çektiği için yanımıza geldi. Ne olduğunu öğrenmeye bile gerek duymadan, “Haydi makinelerin başına!” diye bağırdı. “İş bırakmak da ne demek oluyor? İşten atılmak mı istiyorsunuz yoksa? Hadi bakalım, sallanmayın.” Yere yığılmış olan Tanya’yı görünce, “Bu cehennem olasıya ne oldu böyle?” dedi homurdanarak. Sesimi denetlemekte güçlük çekerek, “Bayıldı,” diye yanıtladım. “Yok canım!” dedi istihzayla, “Numara yapıyor.”

Bu haksızlığa daha fazla dayanamazdım, “Yalancı zalim!” diye bağırdım.

Tanya’nın üzerine eğilerek kuşağını gevşettim, aralık ağzına yemek sepetimdeki portakalın suyunu sıktım. Yüzü kâğıt gibiydi, alnını soğuk ter damlaları kaplamıştı. Öyle bitkin bir hali vardı ki, ustabaşı bile işin şakası olmadığını anladı. O günlük Tanya’ya izin verdi. “Ben de onunla gidiyorum,” dedim. “Ücretimden kesersin çalışmadığım saatleri.” Arkamdan, “Cehenneme kadar yolun var cadı karı!” diye bağırdığını duydum.

Bir kahveye girdik. Benim de başım dönüyor, kendimi hiç iyi hissetmiyordum ama bütün paramız yetmiş beş sentten ibaretti. Bunun kırkını yiyeceğe harcamaya, geri kalanıyla da tramvaya binerek parka gitmeye

karar verdik. Taze hava, ağaçlar ve çiçekler bize lanet olası işimizi unutturdu. Kötü başlayan gün mutlu ve sakin son buldu.

Sonraki sabah yeniden başlayarak, haftalar ve aylarca devam edecek olan sinir bozucu kırsırdöngüyü kıran tek olay aileye bir kız bebeğin gelişi oldu. Bu çocuk renksiz yaşamımın biricik ilgi odağı haline geldi. Ne zaman Garsonlar'ın fabrikasında hayat çekilmez bir hal alsa, evdeki güzel yaratığın hayali tüm sıkıntılarıma dağıtırdı. Akşamlar artık eskisi gibi anlamsız ve sıkıntılı olmaktan çıkmıştı. Ne var ki küçük Stella her ne kadar sevinç getirmiş olsa da, kız kardeşimin ve kocasının maddi sorunlarının artmasına yol açmıştı.

Lena, ona ev masraflarına katkı için verdiğim bir dolar elli sentin yetersizliğine ilişkin en ufak bir imada bulunmadı – haftada altmış senti ulaşım için harcıyor, geri kalan kırk senti cep harçlığı yapıyordum. Ama eniştemin evin giderlerinin artışımdan sık sık yakındığını duyuyor, ona hak veriyordum. Çocuğunu emziren ablamın üzülmelerini istemezdim. Ücretimin artırılmasını talep etmeye karar verdim. Bunu ustabaşına söylemenin yararı olmayacağını bildiğimden, Mr. Garson'la görüşmenin daha yerinde olacağını düşündüm.

Beni Mr. Garson'un son derece lüks yazıhanesine aldılar. İlk bakışta Amerikan Güzeli olarak bilinen harikulade güller gözüme çarptı. Çiçekçi vitrinlerinin önünde durup hayranlıkla bakardım onlara; bir kez dayanamayıp fiyatlarını sormuş, tanesinin bir dolar elli sent, yani benim haftalığımın yarısından fazla olduğunu öğrenmiştim. Mr. Garson'un masasındaki güzel vazoda onlardan sayamayacağım kadar çok vardı.

Bana, oturmaz mısınız diyen olmadı. Bir an için amacımı unuttum. Odanın ferahlığı, güzelim güller, Mr. Garson'un purosundan çıkan mavimtırak dumanın hoş kokusu büyülemişti beni. Patronumun sorusuyla kendime geldim: “Evet, ne yapabilirim senin için?”

Ücrete zam yapılmasını istemek için geldiğimi söyledim. Kazandığım iki buçuk dolar pansiyon ücretimi karşılamadıktan başka, arada bir kitap alacak ya da yirmi beş sent tiyatro biletine ayıracak kadar bile param olmuyordu. Garson, bu isteklerimin benim gibi işçi bir kız için oldukça lüks zevkler olduğunu belirtti. İşçilerinin tümü hayatlarından hoşnuttu, geçinip gidiyorlardı – benim de olanla yetinmem ya da başka bir iş aramam gerekiyordu. “Eğer senin ücretine zam yaparsam, ötekilere de yapmak zorunda kalırım ki, bunun altından kalkamam,” dedi. Ben de Garson'dan ayrılmaya karar verdim.

Birkaç gün sonra Rubinstein'ın fabrikasında haftalığı dört dolara iş buldum. Oturduğum eve uzak olmayan küçük bir işyeriydi. Bahçe için-

deki bu yerde kadınlı erkekli on iki kişi çalışıyordu yalnızca. Garson'daki disiplin ve baskıdan eser yoktu.

Benim makinemin yanı başında Jacob Kershner adında yakışıklı bir genç çalışıyordu. Lena'nın evine yakın bir yerde oturduğu için çoğu zaman işten çıkışta birlikte yürüyorduk. Çok geçmeden sabahları bana uğramaya başladı. İngilizcem hâlâ zayıf olduğundan Rusça konuşurduk. Rochester'a geldim geleli Helena'nın dışında ilk kez gerçek bir Rusça duyuyor, sözcükler kulağıma müzik gibi geliyordu.

Kershner liseyi bitirdikten sonra 1881'de Odessa'dan Amerika'ya gelmişti. Mesleği olmadığı için, palto konusunda "teknisyen" olmuştu. Boş zamanlarını okuyarak ya da dansa giderek geçirdiğini anlattı bana. Rochester'daki meslektaşlarının çoğu para kazanmaktan ve ilerde bir dükkân sahibi olmaktan başka bir şey düşünmedikleri için hiç arkadaşı yoktu. Helena'yla benim geldiğimi duymuş –hatta sokakta bana birkaç kere rastlamış– buna rağmen bir türlü tanışma fırsatını yakalayamamıştı. Neşeyle, bundan böyle yalnızlık çekmeyeceğini açıkladı. Birlikte gezecektik, okumam için bana kitaplar verecekti. Ben de artık kendimi eskisi kadar yalnız hissetmiyordum.

Ablalarım yeni arkadaşımın söz edince Lena, bir dahaki pazara onu eve davet etmeyi önerdi. Kershner Lena'nın üzerinde olumlu bir izlenim bırakırken, Helena'nın daha görür görmez ondan hiç hoşlanmadığını anlamıştım. Uzun süre düşüncelerini kendine sakladı ama benim bunu sezmem zor değildi.

Bir gün Kershner beni dansa davet etti. Amerika'ya geldim geleli ilk kez dans edecektim. Bunun düşüncesi bile heyecan uyandırıcıydı; St. Petersburg'daki ilk balomun anıları canlandı zihnimde.

Henüz on beş yaşındaydım. Patronu Helena'yı ünlü Alman Kulübü'ndeki baloya davet etmiş, benim de gidebilmem için iki bilet vermişti. Bundan bir süre önce Helena'nın ilk tuvaletim için bana armağan etmiş olduğu nefis mavi kadife kumaş ne yazık ki daha dikilemeden köylü hizmetçilerimizden biri tarafından yürütülmüştü. Kumaşın çalınmasına öyle üzülümüşüm ki günlerce hastalandım. Eğer giyecek bir şeyim olsaydı, babam baloya gitmeme izin verirdi, diye düşünüyordum. Helena, "Sana elbiselik kumaş bulurum ama korkarım babam izin vermeyecek," dedi. "Ben de onu dinlemem!" diye karşılık verdim.

Helena'nın sonradan aldığı mavi kumaş eskisi kadar güzel değildi ama buna aldırışım yoktu artık. İlk balomun heyecanımla mutluluktan uçuyor, kalabalık bir davette dans edeceğim diye seviniyordum. Helena nasıl becerdiyse babamdan izin koparmayı başarmıştı; ne var ki peder

bey son dakikada fikir değiştirdi. O gün canını sıkacak bir şey yapmıştım, bu nedenle baloya gitmem söz konusu değildi. Bunun üzerine Helena da ben gitmezsem gitmeyeceğini söyledi. Ancak ben sonucu ne olursa olsun babama karşı gelmeye kararlıyım.

Soluğumu tutarak annemle babamın yatmasını bekledim. El ayak çekilince giyinerek Helena'yı uyandırdım. Ona benimle gelmezse bir daha eve dönmemeye kararlı olduğumu söyledim. "Babam kalkmadan döneriz," diye ısrar ediyordum. Sevgili Helena – öylesine çekingendi ki! Acıya dayanmakta ve sabretmekte üstüne yoktu ama mücadele etmeyi beceremezdi. O anda benim aldığım vahim karar harekete geçmesine neden oldu. Giyinir giyinmez sessizce evden sıvıştık.

İşıl ışıl parlayan Alman Kulübü'nde coşku doruktaydı. Helena'nın patronu Kadison'u bulduktan sonra, onun genç arkadaşlarıyla tanıştık. Hiçbir dansı kaçırmadan her dansa davet edildim, kendimi müziğin ritmine bırakarak çılgınca dans ettim. Saatler ilerlemiş salon boşalmaya başlamıştı; Kadison beni bir kez daha dansa kaldırdı. Helena çok yorulduğumu öne sürdüysen de ben "Dans edeceğim," diye haykırdım; "Ölesiye dans edeceğim!" Beni sımsıkı tutan kavalıemin kollarında balo salonunda dönüp dururken, vücudumdan ateş fışkırıyor, yüreğim deli gibi çarpıyordu. Ölesiye dans etmek – bundan daha muhteşem bir son tasavvur edilebilir miydi!

Sabah saat beşe doğru eve vardık. Bizimkiler hâlâ uykudaydı. Başımın ağrıdığı bahanesiyle geç kalktım. Peder beyi mat etmiş olmaktan gizliden gizliye sevinç duyuyordum.

O maceranın anısı belleğimde hâlâ capcanlıydı; bu yüzden Jacob Kershner'le partiye giderken beklentilerim doruktaydı. Hayal kırıklığı doğrusu acı oldu: Ne şaşıla bala salonu, ne göz kamaştırıcı kadınlar, ne yakışıklı erkekler ne de coşku vardı. Müzik tiz, dans eden çiftler hantaldı. Jacob pek fena dans etmiyordu ama ruhtan ve ateşten yoksundu. "Makinenin başında geçen dört yıl beni güçten düşürdü," dedi. "Hemen- cecik yoruluyorum."

Jacob Kershner'i tanıyalı henüz dört ay olmuştu ki, bana evlenme teklifinde bulundu. Ondandır hoşlandığımı gizlemiyor, ancak daha bu kadar gençken evlenmeyi aklımdan geçirmiyordum. Birbirimizi de pek az tanıyorduk. Beni istediğim kadar bekleyeceğini söylüyordu; ne var ki çok sık birlikte olmaktan dolayı hakkımızda dedikodular almış yürümüşü. Kershner de, "Neden nişanlanmıyoruz?" deyip duruyordu. Sonunda razı oldum. Helena'nın Jacob'a duyduğu nefret adeta bir sabit fikir haline gelmişti; ona açıkça kin güdüyordu. Ben ise yalnızlık çekiyor, arkadaşlık

için can atıyordum. Sonunda ablamı ikna ettim; zaten bana olan sevgisi ne istersem onaylayacak güçteydi.

1886 güzünün sonlarında ailenin geri kalan bireyleri de –babam, annem, erkek kardeşlerim Herman ve Yegor– Rochester'a geldi. St. Petersburg'da koşullar Yahudiler için dayanılmaz duruma gelmişti; babamın varlığını sürdürmek için vermek zorunda olduğu rüşvetlerin durmadan artması da bakkallığı verimli olmaktan çıkarmış, Amerika'dan başka çözüm kalmamıştı.

Helena'yla birlikte aile için bir ev tuttuk; annemler gelince biz de oraya taşındık. Çok geçmeden elimize geçen paranın evin giderlerini karşılayamayacağı anlaşıldı. Jacob Kershner masrafa ortak olmak için bizim eve taşınmayı önerdi ve ardından hemen gelip yerleşti.

Ev bir oturma odası, iki yatak odası, bir mutfaktan ibaret küçük bir şeydi. Yatak odalarından birinde annemle babam, ötekinde Helena, ben ve küçük kardeşim yatıyor, Kershner'le Herman ise oturma odasında uyuyorlardı. Jacob'un bu kadar yakınımda bulunuşu ve evde hiç mahremiyet imkânı bulunmayışı beni sürekli tedirgin ediyordu. Uykusuz, karabasanlı geceler bir yandan, işin yoruculuğu öte yandan beni perişan ediyordu. Hayat dayanılmaz hale gelmişti; Jacob da durmadan ayrı bir eve çıkmak konusundaki ısrarlarını sürdürüyordu.

Onu yakından tanıdıkça birbirimizden çok farklı olduğumuzu görüyordum. Başlangıçta beni ona çeken kitap merakı sönmüştü. Fabrikadaki öteki işçiler gibi kâğıt oynayarak ve sıkıcı partilere giderek vakit öldürüyordu. Oysa benim beklentilerim bambaşkaydı. Ruhen hâlâ Rusya'da, sevgili St. Petersburg'da, okumuş olduğum kitapların, izlediğim operaların ve öğrenci arkadaşlarımla arasındaydım. Rochester'dan eskisinden de çok nefret eder olmuştum. Ne var ki geldim geleli ilişki kurabildiğim tek insan Kershner olmuştu. Hayatımda bir boşluğu doldurmuştu, ona iyiden iyiye bağlanmıştım. 1887 Şubatı'nda Rochester'daki bir haham bizi Yahudi töreleri gereğince evlendirdi. Ülkenin o dönemdeki yasalarına göre bu evlilik geçerli sayılıyordu.

O günkü ateşli heyecanım, yaşadığım gerilim ve istekli bekleyiş geceleyn korkunç bir şaşkınlığa dönüştü. Yanımda titreyerek yatan Jacob iktidarsızdı.

İlk cinsel uyarıları altı yaşındayken hissettiğimi hatırlıyorum. O zamanlar Popelan'da, gerçek anlamda ev sayılmayacak bir yerde yaşıyorduk. Babam devlet görevlilerinin, sarhoş ve kavgacı köylülerin müdavimi olduğu bir handa kalıyor; annem büyük ve kargaşa içindeki evimizde hizmetçilere nezaret etmeye çalışıyordu. O tarihte on dördünde

olan Lena ile on ikisindeki Helena, ev işinden başlarını kaldıramıyordu. Bu yüzden de ben çoğunlukla kendi başıma kalıyordum. Ağilda ineklerimizle koyunlarımıza bakan köylüler arasında Petruška adında genç bir çoban vardı. Sık sık onunla birlikte kırlara gider, kavalının tatlı ezgilerini dinlemekten çok hoşlanırdım. Dönüşte beni omzuna çıkartırdı, bacaklarımı boynundan aşağı sallandırırđım. Atçılık oynayarak olanca hızıyla koşar, birdenbire durarak beni havaya fırlatır, sonra yakalayarak sımsıkı göğsüne bastırırdı. Bunlar içimde tuhaf duyguların uyanmasına yol açar, yüreğim coşkuyla dolar, bunu tarif edilmez bir dinginlik izlerdi.

Petruška'dan ayrılmaz olmuştum. Onu o kadar seviyordum ki, annemin kilerinden aşırđığım çörek ve meyveleri taşımaya başladım ona. Çayırda Petruška'yla birlikte olmak, kavalını dinlemek, omzuna binmek günlerimin ve gecelerimin başlıca tutkusu olmuştı. Petruška günün birinde babamla kavga edince işinden oldu, yerine bir başkası alındı. Onu kaybetmek çocukluğumun en büyük felaketlerinden biri oldu. Haftalar boyunca Petruška'yı, çayırda, müziğı, birlikte oynadığimiz oyunları hayalimde canlandırarak tekrar tekrar yaşadım. Bir sabah zorla uykudan uyandırıldım. Başucumda duran annem sağ elimi yakalamıştı. Öfkeden titreyen bir sesle, "Seni edepsiz! Eğer elini bir daha orda yakalarsam da-yağı yersin!" diyordu.

Ergenlik dönemine girerken erkeklerin üzerimdeki etkisinin ilk kez farkına vardım. On bir yaşındaydım. Bir yaz sabahı yatağında büyük bir ıstırapla uyandım. Başım, belkemiğim ve bacaklarım sanki parçalanırcasına ağrıyordu. Anneme seslendim. Örtüleri üzerimden çekmesiyle, yanağında yakıcı bir acı duydum. Tokatlamıştı beni. Gözümü annemin dehşetten büyümüş gözlerine dikerek bir vaveyla kopardım. "Bunu yapmak şart," diye açıkladı. "Kızlara, ilerde kadın olduklarında namuslarını korumayı hatırlatmak içindir bu." Beni kollarına almak istediye de iterek karşılık verdim. Sancıdan kıvranıyor ve beni ellemesine katlanamayacak kadar öfke duyuyordum ona. "Ölüyorum!" diye inledim. "*Feldscher*"i (doktor yardımcısı) çağırın bana." *Feldscher* çağırıldı. Köyümüze yeni gelmiş genç bir adamdı. Beni muayene ederek uyumamı sağlayacak bir ilaç verdi. O günden sonra *Feldscher* hayallerimin erkeğı oldu.

On beş yaşındayken St. Petersburg'da, Hermitage Çarşısı'ndaki bir korse atölyesinde iş buldum. Orda çalışan kızlarla akşamları işten çıkarken genç Rus subaylarıyla kimi erkekler yolumuzu keserdi. Arkadaşım olan bir Yahudi kıızıyla benim dışımda, kızların çoğunun sevgilisi vardı. Biz *konditorskaya* (pastane) ya da parka gitme önerilerini hep geri çevirirdik.

Hermitage'ın yanında her gün önünden geçtiğimiz bir otel vardı. Burada katiplik yapan yirmi yaşlarında yakışıklı bir genç bana sürekli ilgi gösteriyordu. Önceleri umursamadım, ancak bir süre sonra ben de ona ilgi duymaya başladım. Israrları karşısında gururumu yenerek birlikte çıkmayı kabul ettim. Sakin bir yerde ya da ayakaltı olmayan bir pastanede buluşuyorduk. Babama, işten geç gelişimi ya da dokuzdan sonraya kalışımı açıklayıcı bin bir yalan uydurmam gerekiyordu. Günün birinde beni başka kızlarla ve erkek öğrencilerle Yazlık Park'ta görünce evde kızılca kıyamet koptu. Beni hışımlla bakkal dükkânının duvarındaki raflara doğru savurmasıyla annemin harika *varenya* kavanozları havaya uçtu. Hoppa bir kıza tahammülü olmadığını haykırarak habire yumrukluyordu. Bu olay beni evden büsbütün soğutarak, kaçma arzumu kamçıladi.

Birkaç ay boyunca hayranımla gizlice buluşmayı sürdürdüm. Bir gün bana oteldeki lüks odaları görmek isteyip istemediğimi sordu. Daha önce bir otelin içine girmemiştim hiç. İşten eve giderken her gün önünden geçtiğim muhteşem pencerelerin ardında hayal ettiğim kaygısız ve neşeli hayat beni büyülüyordu.

Genç adam beni bir yan girişten içeri aldı; yumuşacık halı kaplı bir koridordan geçerek büyük bir odaya girdik. Aydınlık ve güzel döşenmiş bir odaydı bu. Kanepenin yanındaki masanın üzerinde bir çay tepsisiyle çiçekler vardı. Oturduktan sonra, adam kadehlerimizi altın renkli bir içkiyle doldurarak dostluğumuza içmeyi önerdi. Daha şarabı dudaklarıma değdirmemle kendimi onun kollarında bulmam bir oldu. Bluzumu sıyırarak ateşli dudaklarıyla yüzümü, boynumu ve memelerimi öpücüklere boğdu. Bedenlerimizin vahşice teması ve bana verdiği şiddetli acıyla kendime geldim. Bir yandan haykırırken, bir yandan da var gücümle adamın göğsünü yumrukluyordum. Tam bu sırada koridordan Helena'nın, "Burda olmalı! Burdadır mutlaka!" diyen sesini duydum. Nutkum tutulmuştu. Adam da benim gibi paniğe kapıldı. Pençelerini gevşetti. Soluk almaya korkarak sessizce beklemeye koyulduk. Bana saatlerce sürmüş gibi gelen uzun bir süre sonra Helena'nın sesi kesildi. Adam ayağa kalktı. Ben de mekanik bir şekilde kalkarak düğmelerimi ilikledim ve saçımı düzelttim.

Tuhaf ama, utanç duymuyordum; ancak bir kadınla bir erkeğin temasının böylesine gaddarca ve ıstıraplı olduğunu keşfetmekten duyduğum sarsıntı çok büyüktü. Afallamış, tüm sinirlerim örselenmişti. Kendimi dışarı attım.

Eve vardığımda Helena'yı kaygıdan perişan buldum. Biriyle buluştuğumu biliyor, başıma bir şey gelmesinden korkuyordu. Kendine iş edi-

nerek adamın nerde çalıştığını öğrenmiş, ben gelmeyince de aramak amacıyla doğruca otele gitmişti. Bunu duyar duymaz, adamın kollarındayken duymadığım utanç tüm benliğimi kapladı. Başımdan geçenleri Helena'ya anlatma yürekliliğini gösteremedim.

Bu olaydan sonra ne zaman erkeklerle olsam kendimi daima iki ateş arasında kalmış gibi hissettim. Güçlü cazibelerine rağmen şiddetli bir tepki duyuyordum onlara. Bana dokunmalarına katlanamıyordum.

Düğün gecemizde kocamın yanında yatarken zihnimden geçen bu fotoğraflar son derece netti; o ise yanımda çoktan derin bir uykuya dalmıştı.

Haftalar geçti. Durum değişmedi. Jacob'a bir doktora danışması için ısrar ediyordum. Utanırım, diyerek başlangıçta gitmeyi reddettiye de sonunda razı oldu. Doktorun dediğine bakılırsa, "erkekliğini kazanması" zaman alacaktı. Benim de heyecanım durulmuştu. İki yakamızı bir araya getirme telaşı her şeye baskın çıkmıştı. Evli bir kadının çalışması ayıplandığı için ben işi bırakmıştım. Jacob haftada on beş dolar kazanıyordu ama kumara merak sarmıştı, bu da gelirimizin büyük bir bölümünü yutuyordu. Herkesten kuşkuluyor, beni deli gibi kıskanıyordu. Hayat çekilmez olmuştu. Haymarket olaylarına duyduğum ilgi beni büsbütün umutsuzluğa kapılmaktan kurtardı.

Chicago anarşistlerinin ölümünden sonra Kershner'den ayrılmak istedim. Buna şiddetle karşı çıktıysa da sonunda boşanmaya razı oldu. Bizi evlendiren haham bu kez de boşanmamıza aracı oldu. Ben hemen New Haven, Connecticut'a giderek, bir korse atölyesinde işe başladım.

Kershner'den ayrılmak için mücadele ederken bana Helena'dan başka kimse destek olmadı. Başlangıçta bu evliliğe son derece karşıyken, beni kınayıcı tek söz duymadım ondan. Tam tersine bana cesaret ve güven verdi. Annemi, babamı ve Lena'yı ikna etmek için uğraştı. Her zamanki gibi bana olan bağlılığı sonsuzdu.

New Haven'da çeşitli işlerde çalışan ve çoğu öğrenci olan Rus gençleriyle tanıştım. Hemen hepsi sosyalist ya da anarşistti. Sık sık toplantılar düzenleyerek New York'tan konuşmacı çağırıyorlardı; bunlardan biri de Solotaroff'du. Hayatım eskisine göre daha renkli ve ilginçti artık. Ne var ki işin ağırlığı dayanma gücümü zorluyordu. Sonunda Rochester'a dönmek zorunda kaldım.

Doğru Helena'ya gittim. Helena, aynı zamanda bir gemi acentasının ofisi olarak kullanılan küçük basımevinin üzerindeki evinde kocası ve çocuğuyla yaşıyordu. Her iki iş de ancak zar zor geçinecek kadar para

getiriyordu. Helena kendinden on yaş büyük olan Jacob Hochstein'la evliydi. Rus ve İngiliz klasikleri uzmanı olan Hochstein, büyük bir Musevi bilgini ve çok değerli bir insandı. Bağımsız ve dürüst kişiliği kokuşmuş iş dünyasında başarılı olmasına engeldi. Birisi basımevine iki dolarlık bir iş getirse, ona sanki elli dolarlık işmişçesine zamanını verirdi. Pazarlık etmeye kalkışacak olan olursa, derhal ona kapıyı gösterir, fazla para istediğinin ima edilmesine dahi katlanamazdı. Kazandığı ailesini geçindirmeye yetmediği için bu durumdan kaygılanan ve bunalan zavallı Helena'ydı. İkinci çocuğuna hamileydi, ancak durumundan hiç yakınmadan ailenin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sabahtan akşama kadar didinip duruyordu. Ama o zaten hep böyleydi, her zaman teslimiyetle sıkıntıya katlanırdı.

Helena'nın bir aşk evliliği değildi. Dostluğa değer veren ve sakin bir hayat özleyen olgun iki insanın beraberliği idi. Daha yirmi dördünde olan kız kardeşimde aşk ateşi çoktan sönmüştü. Popelan'da, henüz on altı yaşındayken Litvanyalı yakışıklı bir delikanlıya gönlünü kaptırmıştı. Ne var ki o bir *goi* idi, yani Yahudi değildi ve evlenebilmeleri imkânsızdı. Çok acı çekmesine ve sel gibi gözyaşı dökmesine rağmen Suşa'dan ayrıldı. Yıllar sonra Amerika'ya giderken doğduğumuz yer olan Kovno'ya uğradık. Helena son bir kez görebilmek için Suşa'ya haber yollamıştı. Ona veda etmeden ayrılmaya gönlü razı değildi. Dost olarak ayrıldılar; yüreklerindeki ateş küllenmişti.

New Haven'dan döndüğümde Helena beni her zamanki gibi sevecenlikle ve onun evinin benim de evim olduğunu vurgulayarak karşıladı. Sevgili ablamın, minicik Stella ve kardeşim Yegor'un yanında olmak bana iyi geldi. Ne var ki evdeki sıkıntıyı hissetmem için çok zaman gerekmedi. Yeniden işe girdim.

Yahudi mahallesinde oturup da görmek arzusunda olmadıklarından kaçmak mümkün değildir. Geldikten kısa bir süre sonra Kershner'le karşılaştım. Bana geri dönmem için yalvarmaya başladı – her şey değişecekti bundan böyle. Başka bir gün ise cebinden bir zehir şişesi çıkararak, kendini öldüreceği tehdidinde bulundu. Israrla benden yanıt bekliyordu.

Kershner'le yeniden birlikte olursam eskisinden daha iyi olacağını hayal edecek kadar safdil değildim. Üstelik Chicagolu yoldaşlarımın ölümünden sonra New York'a giderek, onların mücadelesini sürdürebilmek için kendimi yetiştireceğime and içmiştim. Ama Kershner'in tehdidi korkutmuştu beni: Onun ölümünden sorumlu olmayı göze alamazdım. Yeniden evlendik. Annem, babam, Lena ve kocası pek sevindiler bu işe,

sade Helena'nın ağzını bıçak açmıyordu.

Kershner'e haber vermeden dikiş kurslarına devam etmeye başladım. Sıkıcı işimden kurtulmak için beceri kazanmam gerekiyordu. Tam üç ay, dilediğimi yapma özgürlüğünü kazanmak için kocamla mücadele ettim. Hayatımızın anlamsızlığını ona göstermeye çalıştım; ne var ki nuh diyor peygamber demiyordu. Nihayet bir gece geç vakit, acı suçlamalardan sonra Jacob Kershner'i terk ettim, bu kez kararım kesindi.

Rochester'daki Yahudi cemaati beni derhal afaroz etti. Hakarete uğramadan sokakta yürüyemez olmuştum. Annemle babam evlerine gitmemi yasakladı. Helena'dan başka bana kapısını açan olmadı. Onca parasızlığına rağmen New York'a bilet paramı bile verdi.

Böylece acıdan, ağır çalışma koşullarından ve yalnızlıktan başka bir şey tatmadığım Rochester'dan ayrıldım; ancak Helena'yı, Stella'yı ve çok sevdiğim küçük kardeşimi geride bırakmış olmak sevincimi gölge-liyordu.

Minkinler'in dairesinde şafak söktüğünde ben hâlâ uyanıktım. Artık geçmişin kapısı sonsuza dek kapanmıştı. Yeni, beni çağırıyordu, kollarımı istekle ona uzattım. Çok geçmeden derin, huzurlu bir uykuya daldım.

Anna Minkin'in Alexander Berkman'ın geldiğini duyurmasıyla uyan-dım. İkinci vaktiydi.

III. BÖLÜM

HELEN MINKİN İŞTE, Anna ise o sırada işsiz olduğu için evdeydi. Bize çay yaptı, oturup konuşmaya başladık. Berkman ne yapmak niyetinde olduğumu, harekete ilişkin planlarımı öğrenmek istedi. *Freiheit* bürosunu ziyaret etmeyi düşünüp düşünmediğimi sordu. İhtiyacım olursa seve seve yardım edebileceğini söyledi. Ustabaşı ile kavga edip, işten ayrıldığı için zamanı çoktu. “Esir gibi çalıştırıyor,” dedi. “Bana böyle davranmaya cesaret edemez ama fabrikada çalışan öteki arkadaşların hakkını aramak görevimdi.” Puro satışlarının şu sırada durgun olduğunu açıkladı; ama bir anarşist olarak kendi işini düşünmesi söz konusu olamazdı. Kişisel şeylerin önemi yoktu. Aslolan Dava’ydı. Önemli olan haksızlığa ve sömürüye karşı mücadele etmektir.

Ne kadar da güçlü, diye geçirdim aklımdan. Devrimci coşkusu olanüstü! Tıpkı şehit düşen Chicagolu yoldaşlarımız gibi.

Batı Yakası’nda, Kırk İkinci Cadde’deki emanetçiden dikiş makinemi almam gerekiyordu. Berkman birlikte gitmeyi, dönüşte Brooklyn Köprüsü’nü trenle geçerek, William Caddesi’ndeki *Freiheit* bürosuna uğramayı önerdi.

Berkman’a New York’ta dikiş dikerek hayatımı kazanabilir miyim, diye sordum. İnsanı tutsak eden, ezip öğüten feci atölye koşullarından kurtulmaktı bütün isteğim. Okumak için zamanım olmasını, ilerde ortaklaşa bir işlik kurmayı düşünüyordum. “*Ne Yapmalı?*”daki Vera’nın girişimi gibi bir şey,” dedim. Berkman hayretle, “Sen Çernişevski okudun mu?” diye sordu. “Rochester’da değil herhalde!” Gülerek, “Elbette değil,” dedim. “Üstelik ablam Helena’dan başka bu türden kitaplara ilgi gösteren kimseye rastlamadım Rochester’da. Yok o sıkıcı kasabada değil, St. Petersburg’da.” Beni kuşkuyla süzüyordu. “Çernişevski Nihilist’ti ve

kitapları Rusya'da yasaklanmıştı. Nihilistler'le ilişkin mi vardı? Onlardan başka kimse sana bu kitabı vermiş olamaz." Öfkelendiğimi hissediyordum; sözlerimden nasıl kuşku duyardı! Kızgınlığımı gizlemeden, o kitabı okuduğum gibi, Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar*'ı ile Gonçarov'un *Uçurum*'u –*Obriv*– gibi başka yasak kitaplar da okuduğumu söyledim. Ablam öğrenci arkadaşlarından aldığı kitapları bana da okutuyordu. Berkman yumuşak bir sesle, "Seni gücendirdiysem bağışla," dedi. "Sözlerinden kuşku duymadım. Beni şaşırtan çocuk denecek yaştaki bir kızın bu gibi kitapları okumuş olmasıydı."

İlk gençlik yıllarımdan ne kadar uzaklaşmışım, diye geçti aklımdan. Königsberg'de, Çar'a suikast yapıldığını açıklayan dev afişi gördüğüm sabahı hatırladım. Çarı öldürenlerin "kana susamış Nihilistler" olduğu yazılıydı. Afişten, çocukluğumda evimizi bir süre derin bir yasa boğan olaya uzandı düşüncelerim. Anneme, ağabeyi Martin'den kardeşleri Yegor'un tutuklandığına dair bizleri dehşete düşüren bir mektup gelmişti. Mektupta, Yegor Dayı'nın Nihilistler'le ilişkisi yüzünden yakalanarak Petro-Pavlovski zindanlarına atıldığı, oradan da Sibirya'ya sürgün edileceği yazılıydı. Bu haber hepimizi perişan etti. Annem St. Petersburg'a gitmeye karar verdi. Haftalarca kaygı içinde kaldık. Nihayet dönen annemin yüzü sevinçten parlıyordu. St. Petersburg'a vardığında Yegor'un Sibirya'ya gönderilmek üzere yola çıkarıldığını öğrenmişti. Bir sürü engeli aşarak ve oldukça yüklü bir para karşılığında St. Petersburg Genel Valisi Trepov'un huzuruna çıkmayı başarmıştı. Valinin oğlu Yegor'un sınıf arkadaşıydı; annem bu olgudan hareket ederek kardeşinin korkunç Nihilistler'le ilişkisinin mümkün olamayacağı savını ileri sürmüştü. Valinin oğlunun böyle yakın bir arkadaşının Rusya'nın düşmanlarıyla işbirliği yapabileceğini kimsenin aklı almazdı. Dizlerine kapanarak, gözyaşları içinde Yegor'un gençliğini bağışlaması için yalvarmıştı. Trepov sonunda delikanlıyı geri getirmeceğine söz vermiş; ancak sıkı bir göz hapsinde tutulacağını ve bir daha cinayet çetesinin yanına uğramayacağına dair yemin etmesi gerektiğini vurgulamıştı.

Annemizin bir özelliği de okuduklarını canlı bir şekilde anlatabilme yeteneğiydi. Biz çocuklar dudaklarından dökülecek sözleri her zaman büyük bir merakla beklerdik. Bu kez anlattıkları da çok heyecan vericiydi. Gür saçlarının çevrelediği, gözyaşlarıyla ıslanmış güzel yüzü, acımasız Genel Vali'ye yalvarırken canlanıyordu gözümün önünde. Nihilistler'i de görüyordum – Çar'ı öldürmek için dayımı kandıran, kapkara, hain yaratıklar. İyi kalpli, yardımsever Çar –annem böyle diyordu– Yahudilere ilk kez daha fazla özgürlük tanımış, Yahudi kısımlarına son

vermişti; ardından köylülere özgürlük vermeyi planlıyordu. İşte Nihilistler böyle bir adamın canına kıymıştı! “Gaddar caniler,” diye feryat ediyordu annem, “Hiçbirine acımadan köklerini kazımak gerek!”

Annemin gösterdiği şiddet beni dehşete düşürmüş, yok edilmelerini istemesi kanımı dondurmaya yetmişti. Nihilistler’in canavarlık ettiğine inanmakla birlikte, annemin bu denli acımasız davranmasını bir türlü içime sindiremiyordum. İkide birde kendimi Nihilistler’i düşünürken buluyor, kim olduklarını merak ediyor, neden vahşete başvurdukları kafamı kurcalıyordu. Çar’ı öldüren Nihilistler’in asıldıklarına ilişkin haber Königsberg’e ulaştığında, ben artık onlara kızgınlık duymaz olmuştum. Garip bir şekilde içimde onlara karşı merhamet uyanmıştı. Kaderlerine günlerce gözyaşı döktüm.

Bu olaydan yıllar sonra, *Babalar ve Oğullar*’ı okurken, “Nihilist” sözcüğüne rastladım. Ama asıl *Ne Yapmalı?*’yı okuduğum zaman idam edilen gençlere karşı duymuş olduğum içgüdüsel yakınlığa anlam verebildim. Halkın çektiği acılara seyirci kalmaya katlanamadıklarını; mutlaka karşı çıkmak gerektiğine inandıklarını ve bu yolda hayatlarını feda ettiklerini anladım. 1879’da Trepov’u vuran Vera Zasuliç’in öyküsünü genç Rusça öğretmenimden dinlediğimde, bu düşüncem daha da güçlendi. Annem Trepov’un iyi ve insancıl biri olduğunu söylerdi; oysa öğretmenim onun halka zulmeden, Kazaklar’ı öğrencilerin üstüne sürerek onları *nagaykalar*’la kırbaçlatan, toplantılarını dağıtan ve gençleri Sibiryaya sürgüne gönderen gerçek bir canavar olduğunu anlattı. “Trepov gibi devlet görevlileri vahşi hayvandan farksızdır,” diyordu öfkesini gizlemeden, “Köylüleri soyup soğana çevirir, sonra dayağa çekerler. İdealistlere zindanlarda işkence ederler.”

Öğretmenimin söylediklerinin doğruluğundan kuşkum yoktu. Popelan’da köylülerin nasıl dayak yediği dilden dile dolaşırdı. Bir keresinde ben de yarı çıplak bir adamın kırbaçla dövülüşüne tanık olmuştum. Onu izleyen günlerde bu korkunç görüntü peşimi bırakmamış, aklıma geldikçe kahrolmuştum. Öğretmenimi dinlerken adamın kanlar içindeki bedeni, havayı yırtan çığlıkları, jandarmaların çarpık suratları, zavallının yarı çıplak gövdesine şaklayarak inen kırbaçlar yeniden canlandı gözümün önünde. Nihilistler’e ilişkin çocukluğumdan kalma olumsuz izlenimlerin tümü silindi belleğimden. Onlar gözümde idealleri uğruna can vermiş kahramanlar, bundan böyle yolumu aydınlatacak yıldızlardı artık.

Berkman neden suskunlaştığımı sorunca kendime geldim. Anılarımı ona aktardım. O da bana küçük yaşta en çok kimlerden etkilendiğini, özellikle de çok sevdiği Nihilist amcası Maksim’i ve ölüme mahkûm

edildiğini öğrendiği zaman nasıl derinden sarsıldığını anlattı. Sonra da, "Ortak yanlarımızın ne çok olduğunun farkında mısınız?" dedi. "Üstelik aynı kentteniz. Kovno'dan devrimci harekete katılan pek çok yiğit delikanlı çıktığını biliyor muydun? Bunların arasına belki bir de yiğit genç kız katılacak bundan böyle." Kıpkırmızı olduğumu hissettim. Onurlanmıştım. "Umarım zamanı gelince yüzüm kara çıkmaz," dedim.

Dar yollardan yoksul evlere degecek gibi yakın geçen trenden odaların içi olduğu gibi görülüyordu. Yangın merdivenlerinde kirli yastıklar ve battaniyelerden başka, temizlikten nasibini almamış çamaşırlar asılıydı. Berkman koluma dokunarak bir sonraki istasyonun Brooklyn Köprüsü olduğunu söyledi. Az sonra inerek William Caddesi'ne doğru yürüdük.

Eski bir binanın karanlık ve gıcırtilı merdivenlerinden ikinci kattaki *Freiheit* bürosuna çıktık. Girişteki odada birkaç kişi dizgiyle uğraşıyordu. Most'u ikinci odada yüksek bir kürsüde yazı yazarken bulduk. Göz ucuyla bakarak oturmamızı söyledi. "İçerdeki kör olası işkencecilerim kanımı emiyor," dedi yakınlıkla. "Ha babam yazmamı bekliyorlar. Başka şey bildikleri yok! Bir satır yaz desen, yazamazlar. Ahmaklıkta ve aylaklıkta üstlerine yoktur." Most'un bu tepkisine karşılık içerden neşeli kahkahalar yükseldi. Haşın sesi, ilk gördüğümde irkilmeme neden olan çıkık çenesi bana Rochester gazetelerinde yayımlanan karikatürlerini hatırlatıyordu. Karşımdaki öfkeli adamla, bir gece önceki esinlendirici konuşmasıyla beni son derece etkilemiş olan adamı bağdaştıramıyordum.

Berkman ürkek ve şaşkın bakışlarımı fark etmekte gecikmedi. Kulığıma Rusça, Most'un bu haline aldırmmamamı, çalışırken hep böyle aksilik ettiğini söyledi. Yerimden kalkarak tavana kadar yükselen raflarda dizili kitapları incelemeye koyuldum. İçlerinden ne kadar azını okumuş olduğumu fark ettim. Öğrencilik yıllarım bana pek bir şey kazandırmamıştı. Açığımı nasıl kapatacaktım? Okumak için nasıl zaman bulabilecektim? Ya kitap almak için gereken parayı? Acaba Most kitaplarını okumama izin verir miydi? Cesaretimi toplayıp ondan bir kitap listesi ve çalışma yöntemi önermesini istese miydim? Derken yeniden patlayan sesi bir kez daha kulaklarımı tırmaladı. "İşte size etimden yarım kilo, sizi gidi Shylocklar!" diye gürliyordu Most, "Gazeteyi doldurmak için yeter de artar bile. Al Berkman, içerdeki kara şeytanlara götür bunu!"

Most yanıma yaklaştı. Derin mavi gözleri araştıran bakışlarla gözlerimi buldu. "Eee, küçük hanım," dedi, "Okumak istediğiniz bir şey buldunuz mu, yoksa Almanca ya da İngilizce bilmiyor musunuz?" Sesindeki sertlik gitmiş, yerini yumuşak ve sevecen bir üsluba bırakmıştı. Bundan

cesaretlenerek, "İngilizce değil ama Almanca biliyorum," dedim. Bunun üzerine hangi kitabı istersem alabileceğimi söyledi. Ardından soru yağmuruna tuttu beni – nerden gelmiştim, ne yapmak istiyordum. Rochester'den geldiğimi söyledim. "Evet bilirim orayı, birası iyidir. Ama ordaki Almanlar bir boka yaramaz. Neden New York'u yeğledin?" diye sordu. "Zordur burda yaşamak. İş bulmak kolay değildir; ücretler düşüktür. Bir süre dayanacak kadar paran var mı?" Bu adamın kendine tamamen yabancı birine gösterdiği yakın ilgiden çok duygulanmıştım. Anarşist hareketin merkezi olduğu, kendisinin de hareketin esin kaynağı olduğunu okuduğum için New York'un beni çektiğini açıkladım ona. Aslında kendisine akıl danışmak için geldiğimi sözlerime ekledim. Onunla konuşmayı çok istiyordum. "Ama şimdi olmaz, başka bir zaman," dedim. "Kara şeytanlarınızdan uzakta bir yerde."

"Şakadan anlıyorsun," dedi yüzü aydınlanarak, "Harekete katılırsan ihtiyacın olacak." Bir sonraki çarşamba gelerek *Freiheit*'in postalanmasına yardımcı olabileceğimi söyledi. "Ondan sonra da oturup bir yerde konuşuruz," dedi.

Hararetle elimi sıkıp bizi geçirdi; koltuğumun altında bir sürü kitap, Berkman'la birlikte oradan ayrıldık.

Doğru Sachs'ın Yeri'ne gittik. Anna'da içtiğim çaydan beri ağzıma bir şey koymamıştım. Kavalıemin de karnı açtı, ancak önceki günkü gibi iştahlı değildi: Sadece bir parça biftek ve bir kahveyle yetindi bu kez. Yoksa parasızlıktan mı yiyemiyordu? Benim yeterince param olduğunu söyleyerek bir şeyler daha yemesi için ısrar ettim. Yabancı bir kente yeni gelmiş işsiz birinden böyle bir ikramı asla kabul edemeyeceğini söyleyerek önerimi şiddetle reddetti. İçimden kızdıysam da, gülünç geldi bu durum bana. Onu kırmak istemediğimi, ama her zaman, her şeyi yoldaşça paylaşmaktan yana olduğumu açıkladım. Kabalık ettiği için bağışlamamı istedi; gerçekten aç olmadığını ekledi. Lokantadan çıktık.

Dışardaki ağustos sıcağı boğucuydu. Berkman biraz serinlemek için Battery'ye gitmeyi önerdi. Amerika'ya geldiğim günden sonra bir daha limanı görmemişim. Güzelliği o tarihi günde olduğu gibi büyüledi beni. Ne var ki Özgürlük Anıtı çekici bir simge olmaktan çıkmıştı artık. Nasıl da çocuk gibi safmışım o zamanlar! O günden beri ne çok yol almışım!

Gündüz konuştuğumuz konuya döndük yine. Arkadaşım kentte hiç tanıdığım olmadığı için terzilikle hayatımı kazanamayacağımı düşünüyordu. Herhangi bir fabrikada çalışabileceğimi söyledim ona; korse, eldiven, takım elbise, hangisi olursa. Berkman, dikişle uğraşan Yahudi yoldaşlara danışacağına söz verdi. Onların mutlaka bana iş bulmakta yar-

dımcı olacaklarına inanıyordu.

Ayrıldığımızda çoktan akşam olmuştu. Berkman bana, din karşıtı bir kompozisyon yazdığı için liseden kovulduğundan ve evini bir daha dönmek üzere terk ettiğinden başka pek bir şey anlatmamıştı. Birleşik Devletler'e herkesin orda özgür olduğuna ve fırsat eşitliği bulunduğu inandığı için gelmiş, ancak gerçeklerin hiç de öyle olmadığını anlaması uzun sürmemişti. Burada sömürü daha acımasızdı. Chicago anarşistlerinin asıldığı günden beri Amerika'nın Rusya kadar müstebit olduğu inancı güçlenmişti onda.

"Lingg, eğer bize topla saldırırsanız, size yanıtımız dinamit olur, derken haklıydı," diyordu. Büyük bir içtenlikle, "Ölülerimizin intikamını alacağım bir gün," diye ekledi. "Ben de! Ben de!" diye haykırdım. "Onların ölümü bana hayat verdi. Bu hayat bundan böyle yoldaşlarımızın anılarına – uğraşlarına ait." Kolumu kavrayarak, acıtacak kadar sıktı. "Yoldaşız biz. Aynı zamanda dost olalım – birlikte çalışalım," dedi. Berkman'ın coşkusuyla yüreğim titreyerek Minkinler'in dairesinin merdivenlerini tırmandım.

Sonraki cuma günü Berkman beni Solotaroff'un Doğu Yakası'nda, 54 Orchard Sokağı'nda, Yahudi cemaatine vereceği bir konferansa çağırdı. New Haven'dayken Solotaroff'u konuşmacı olarak çok beğenmiştim. Ne var ki, Most'u dinledikten sonra konuşması bana yavan geldi; sesini iyi ayarlayamayışı da kulaklarımı tırmaladı. Ancak davaya olan inancı bu eksiklerini bir ölçüde kapatıyordu. Kente ilk gelişimde bana göstermiş olduğu yakın ilgiden dolayı, konuşmasını eleştiremeyecek kadar müteşekkirdim ona. Üstelik herkes Most gibi bir hatip olamaz diye düşündüm. Benim için o bambaşka biri, dünyanın en ilgi çekici insanıydı.

Toplantıdan sonra Berkman beni, "Tümü de eylemci, sağlam yoldaşlar," olarak nitelediği bazı arkadaşlarıyla tanıştırdı. Ardından da, "Bu da can dostum Fedya," diyerek yanındaki genç adamı gösterdi. "O da elbette anarşist ama, daha çok yol alması lazım," dedi.

Genç adam Berkman'la aynı yaşlarda görünüyordu ama onun gibi sağlam yapılı olmadığı gibi, davranışları da onun kadar saldırgan değildi. Yüz çizgileri oldukça narindi; duyarlı bir ağzı, azıcık fırlak olsa da, hül-yalı gözleri vardı. Arkadaşının takılmalarına hiç aldırıyor gibiydi. Tatlı tatlı gülümseyerek, Sachs'ın Yeri'ne gitmeyi önerdi, "Böylece Sacha'ya iyi bir anarşistin nasıl olması gerektiğini size anlatma fırsatı vermiş oluruz," dedi.

Berkman kahveye varmamızı beklemeden, derin bir inançla, "İyi bir anarşist sadece Dava için yaşar ve varını yoğunu ona feda eder," dedi.

Fedya'yı kastederek, "Benim arkadaşım ise bunu kavramak için henüz çok burjuva. Evden para bile kabul eden, anasının *mamenkin sin*'i –şımarık çocuğu– o." Sözlerini sürdürerek, bir anarşistin burjuva ailesi ya da akrabalarıyla ilişkisini sürdürmesinin neden tutarsız olduğunu açıklamaya girişti. Dostu Fedya'nın tutarsızlığını hoşgörmesinin tek nedeni, evden aldığıın çoğunu harekete vermesiydi. "Eğer onu bıraksam elinde avcunda ne varsa, 'güzel' dediği, saçma sapan şeylere harcar. Değil mi Fedya?" diyerek arkadaşına doğru dönüp, sevgiyle sırtını sıvazladı.

Kahve her zamanki gibi tıklım tıklımdı; sigara dumanından göz gözü görmüyor, konuşmalar uğultuyla yükseliyordu. Kavalyelerimin çok revaçta olduğu girer girmez anlaşıldı; beni de geçtiğimiz hafta içinde tanışmış olduğum bir sürü insan selamladı. Nihayet bir masa bulup oturmayı ve pastayla kahve ısmarlamayı başardık. Fedya'nın gözlerinin üzerimde olduğunu ve beni incelediğini fark ettim. Sıkılganlığımı gizlemek için Berkman'a dönerek, "Güzelliği neden sevmesin insan?" diye sordum; "Örneğin çiçekleri, müziği, tiyatroyu – güzel şeyleri?"

"Sevmesinler demedim," diye yanıtladı Berkman. "Hareketin son derece ihtiyacı varken, parayı bu gibi şeylere harcamanın yanlış olduğunu söyledim. Halk yoksulluk içindeyken bir anarşistin lüksün tadını çıkarması tutarlı bir davranış olamaz."

"Güzel şeyler lüks değil, ihtiyaçtır," diye ısrar ettim; "Yaşam nasıl çekilirdi onlarsız?" Ama içimden Berkman'ın haklı olduğunu teslim ediyordum. Devrimciler hayatlarını bile feda ederken, güzel şeylerin sözü mü olurdu? Ne var ki, genç sanatçı, yüreğindeki bir teli oynatmıştı, ben de âşıktım güzelliğe. Königsberg'deki yoksul hayatımıza ancak arada sırada öğretmenlerle gittiğimiz kır gezileri sayesinde katlanabiliyordum. Orman, mehtabın otlar üzerinde titreşen gümüş ışınları, saçlarımıza taktığımız yapraktan taşlar, topladığımız çiçekler evdeki sefaleti bana unuttururdu. Annemden azar işittiğimde ya da okulda sorunlarla karşılaştığımda, komşu bahçedeki bir demet leylak ya da vitrinlerde sergilenen rengârenk ipekliler ve kadifeler derdimi unutmama, dünyayı yeniden güzel ve aydınlık görmeme yardımcı olurdu. Kırk yılda bir Königsberg'de, daha sonra ise St. Petersburg'da müzik dinlerken de aynı etki meydana gelirdi. İyi bir devrimci olabilmek için tüm bunlardan vazgeçmem mi gerekiyor, diye geçirdim aklımdan. Bu güç var mı bende?

Ayrılmadan önce Fedya, arkadaşından kenti görmek istediğini duyduğunu, sonraki gün işi olmadığı için istersem beni gezdirebileceğini söyledi. "Vaktin bol olduğuna göre, sen de mi işsizsin?" diye sordum. "Arkadaşımın dediği gibi, sanatçıyım ben," dedi gülerek. "Hiç sanatçı-

ların çalıştığını duydun mu?” Daha önce bir sanatçıyla tanışmamış olduğumu itiraf ederken, kızardığımı hissettim. “Sanatçılar esinli kimselelerdir,” dedim. “Onlara her şey kolay gelir.” “Elbette,” diye haşin bir sesle yanıtladı Berkman, “Herkes onlar için çalışır da ondan.” Sesinin tonu oldukça sert gelmişti bana, bu yüzden sanatçı delikanlıya bir yakınlık doğdu içimde. Ona dönerek, sonraki gün gelip beni evden almasını söyledim. Ne var ki, odamda tek başıma kalınca, asıl hayranlığımı çekenin, zihnimden “küstah genç” diye geçirdiğim Berkman’ın ateşli uzlaşmazlığı olduğunu fark ettim.

Sonraki gün Fedya beni Central Park’a götürdü. Beşinci Cadde boyunca sıralanmış malikâneleri göstererek, sahiplerinin bir bir adlarını saydı. Halk yoksulluk çekerken, bu varıl adamların savurganlıklarının ve taşkınlıklarının ölçüsüzlüğünü okuduklarımdan biliyordum. Bu şatafatlı saraylarla, Doğu Yakası’ndaki derme çatma evlerin sefaleti karşısında duyduğum öfkeyi dile getirdim. Sanatçı dostum, “Gerçekten büyük çoğunluk hiçbir şeye sahip değilken, bir avuç azınlığın her şeye sahip olması cürümdür,” dedikten sonra sözlerini sürdürerek, “Beni asıl çileden çıkartan bu denli zevksiz olmaları – bu binalar çirkin üstelik,” dedi. Berkman’ın güzellik konusundaki tutumunu hatırladım. “Güzelliğin insanın hayatındaki yeri konusunda arkadaşınla hemfikir olmadığın anlaşılıyor, ne dersin?” diye sordum. “Haklısın,” dedi; “Ne var ki, arkadaşım her şeyden önce bir devrimci. Ben de olabilseydim keşke, ama değilim”. Açık yürekliliği ve sadeliği hoşuma gitti. Devrimci ilkelerden söz eden Berkman gibi beni etkilediğini söyleyemem; ancak çocukluğumda, güneşin son ışıklarıyla Popelan çayırları kızıla büründüğü sırada, Petruşka’nın kavalının tatlı ezgilerini dinlerken duyduğum esrarengiz özlemi uyandırmıştı Fedya bende.

Sonraki hafta *Freiheit* bürosuna gittim. Benden önce gelenler gazeteleri katlamaya ve adresleri yazmaya başlamıştı bile. Herkes bir ağızdan konuşuyordu. Johann Most masasının başındaydı. Bana gösterilen yerde çalışmaya başladım. Most’un bu şamata yazabilmesine şaşmamak mümkün değildi. Birkaç kez gürültü edenleri uyarmayı düşündüysem de, kendimi tuttum. Nasılsa şimdiye kadar gevezeliklerinden rahatsız olup olmadığını biliyor olmalıydılar.

Akşam olunca Most yazmayı bıraktı; çene yarıştıranlara “dişsiz kocakarlar”, “geveze kazlar” ve Almancada daha önce aşına olmadığım bir alay küfürle saldırdı. Portmantodan geniş kenarlı fötr şapkasını alarak, gelmem için bana seslendi ve dışarı çıktı. Birlikte trene bindik. “Seni Terrace Garden’a götüreceğim,” dedi. “İstersen tiyatroya da gideriz. Bu

gece *Der Zigeunerbaron*'u oynuyorlar. Ya da bir köşede oturarak yer, içer, konuşuruz." Operetlerden hoşlanmadığımı, aslında onunla konuşmak, daha doğrusu anlatacaklarını dinlemek istediğimi söyledim. "Ancak bürodaki kadar sert olmasın," dedim.

Yiyeceklerimizi ve şarabı o seçti. Listedeki adlar yabancıydı bana. Şişenin üzerindeki *Liebfrauenmilch* yazısını okuyunca, "Kadın aşkının sütü – ne hoş bir ad!" dedim. "Şarap için öyle," diye homurdandı Most; "Ama kadın aşkı için aynı şey söylenemez. Biri her zaman şiirseldir – öteki ise asla aşağılık bir sıradanlıktan öteye geçemez. Sadece kötü bir tat bırakır."

Bir çam devirmiş ya da eski bir yarayı kanatmış olabileceğim kaygısıyla suçluluk duydum. Annemin Yortu için yaptıklarının dışında hiç şarap içmemiş olduğumu söyledim Most'a. Gülmekten katıldı bu sözlerime; gözlerim doldu. Neyse ki utancımı sezince kendini tuttu. Kadehlerimize şarap koydu. "Saf genç hanıma *prosit!*" diyerek kendininkini bir dikişte içti. Ben kadehimi daha yarılamaadan o şişeyi nerdeyse bitirmiş, ikincisini ısmarlamıştı bile.

Canlanmıştı, keyfinden geçilmiyor, art arda espriler patlatıyordu. Mitinglerde kürsüden soluduğu nefret dolu, meydan okuyucu, acı dilden eser yoktu. Yanı başımda bütününüyle değişmiş, Rochester başınında yer alan itici karikatürlere ya da gazetedeki huysuz yaratığa asla benzemeyen bir insan vardı. Misafirperver bir evsahibi, cana yakın ve anlayışlı bir dosttu. Geçmişimi anlattırdı bana. Eski hayatımla bağımı kopartış nedenimi öğrenince düşünceli bir hal aldı. Böyle bir atılımdan önce çok iyi düşünmem gerektiğini söyledi. "Anarşizm yolu dik ve çetindir," dedi. "Tırmanmaya çalışıp da kapaklanan çok oldu. Bedeli ağırdır bu işin. Çok az erkek bu bedeli ödemeyi göze alır. Kadınlara gelince, Louise Michel'le Sofya Perovskaya gibi benzersiz örneklerin dışında rastlamazsın onlara." Paris Komünü ve adı geçen olağanüstü Rus kadın devrimciye ilişkin bir şeyler okuyup okumadığımı sordu. Cahilliğimi kabul etmek zorunda kaldım. Daha önce Louise Michel'in adını hiç duymamıştım, ancak büyük Rus devrimcisini biliyordum. "Yaşamöykülerini okursan, esin verirler sana," dedi Most.

Amerikan anarşistleri içinde sivrilmiş bir kadın var mı diye sordum. "Salaklardan başkası yok," diye yanıtladı sorumu. "Kızların çoğu mitinglere adam tavlama amacıyla geliyor; sonra da birlikte, Lorelei'in*

* Alman mitolojisinde şarkılarıyla denizcileri efsunlayarak gemilerinin batmasına neden olan deniz perisi. –ç.n.

büyüsüne kapılan sersem balıkçılar gibi ortadan yok oluyor.” Gözlerinde muzip bir pırıltı vardı. Kadınlardan kararlı devrimciler çıkacağını pek sanmıyordu. Ne var ki, ben Rusya'dan gelmiş olduğum için belki onlardan farklıydım, bu yüzden bana yardımcı olacaktı. Gerçekten içtenlikliysen, yapacak çok iş vardı. “Saflarımızda genç ve istekli insanlara çok ihtiyaç var – senin gibi coşkulu olanlara,” dedi. Ardından dokunaklı bir sesle, “Benim ihtiyacım ise coşkulu bir dostluk,” diye ekledi.

“Sizin mi?” diye sordum. “New York'ta, dünyanın her yanında binlerce hayranınız var. Seviyor, tapıyorlar size.” “Evet, birçoğunun taptığı doğru küçük kız, ama kimsenin sevdiği söylenemez. Bir kimsenin binlerce insan arasında nasıl yalnız olabileceğini bilir misin sen?” Yüreğim parçalandı. Elini avcuma alıp, ona dostluk edeceğimi söylemek geldi içimden. Ama ağzımı açmaya cesaret edemedim. Bu adama ne verebilirdim ki – eğitim görmemiş bir işçi kızdım, o ise kitlelerin önderi, sihirli dili ve güçlü kalemyle Johann Most'tu!

Bana Freiligrath, Herwegh, Schiller, Heine ve Börne gibi devrimci şairlerden ve kendi anarşist yayınlarımızdan oluşan bir kitap listesi hazırlayacağına söz verdi. Terrace Garden'dan ayrılırken nerdeyse gün ağarmak üzereydi. Most'un çevirdiği taksiyle Minkinler'in evine geldik. Kapıda usulca koluma dokunarak, “Bu ipeksi sarı saçlarla mavi gözleri nerden buldun?” diye sordu. “Yahudi olduğunu söylemiştin.” “Domuz pazarında,” diye yanıtladım. “Babam öyle demişti.” “Hazırcevapsın, *mein Kind*.” Kapıyı açmamı bekledikten sonra elimi tuttu, gözlerini gözlerimden ayırmadan, “Çok uzun bir zamandan beri ilk mutlu gecem bu,” dedi. Bu sözler içimi derin bir sevinçle doldurdu. Taksi uzaklaşırken ağır ağır basamakları tırmandım.

Sonraki gün Berkman aradı; ona Most'la geçirmiş olduğum harikulade geceyi anlattım. Yüzü allak bullak oldu. “Most'un savurganlık yapmaya, lüks lokantalara gitmeye, pahalı şaraplar içmeye hakkı olamaz,” dedi ciddi ciddi. “Harekete yapılan bağışlardan harcıyor. Bunun hesabını vermeli. Onunla konuşacağım.”

“Hayır, hayır! Kesinlikle yapmamalısın böyle bir şey,” diye bağırdım. “Kendinden bu kadar çok veren Most'un benim yüzümden hakarete uğramasına dayanmam. Birazcık mutluluğa da hakkı yok mu?”

Berkman, çok genç ve hareket içinde yeni olduğum için, devrimci ahlaktan ya da devrimci hatalarla doğruları ayırt etmekten âciz olduğumda ısrarlıydı. Cahilliğimi kabul ederek, öğrenmeye hazır olduğumu, elimden gelen her şeyi yapacağımı ancak Most'un kırılmasına razı olmayacağımı söyledim ona. Veda bile etmeden çekip gitti.

Çok canım sıkılmıştı. Most'un üzerimdeki karizmatik etkisi sürüyordu. Olağanüstü yetileri, hayata, dostluğa duyduğu istek beni duygulandırıyordu. Öte yandan Berkman da çok çekici geliyordu bana. Dürüstlüğü, kendine olan güveni, gençliği, hali tavrı dayanılmaz bir güçle beni kendine çekiyordu. Ne var ki, sezgilerim bana Most'un daha gerçekçi olduğunu söylüyordu.

Daha sonra gelen Fedya, olan biteni Berkman'dan öğrendiğini söyledi. "Doğrusu şaşmadım," dedi. Dostumuzun uzlaşmazlığı, katılığı en çok da kendine karşı acımasızlığı bilinen bir gerçektir. "Bu insanlara olan derin sevgisinden kaynaklanıyor," diye ekledi Fedya; "Öyle bir sevgi ki onu daha yüce eylemlere zorlayacak."

Berkman'dan tam bir hafta ses seda çıkmadı. Yeniden görüldüğünde beni Prospect Parkı'na götürmek istediğini söyledi. Daha az ellenmiş olduğu için doğallığını korumuş olan bu parkı Central Park'tan daha çok seviyordu. Yapmacıksız güzelliğinin tadını çıkartarak bir hayli dolaştıktan sonra evden getirdiğim yiyecekleri yemek için kendimize sevimli bir yer seçtik.

Petersburg'da ve Rochester'da başımdan geçenleri, Jacob Kershner'le evliliğimin başarısızlığını anlattım Berkman'a. Evlilik konusunda hangi kitapları okuduğumu sordu, kocamı terk etmeye karar vermemin buna bağlı olup olmadığını merak ediyordu. Bu konuda hiç kitap okumamıştım ama evliliğin dehşetine kendi evimde yeterince tanık olmuştum. Babamın anneme ettiği kabalıklar, sürgit tartışmalar ve şiddetin eksik olmadığı sahneler her zaman annemin bayılma nöbetleriyle son bulurdu. Dahası, evli teyzelerim ile kocalarından başka Rochester'daki tanıdıkların evlerinde yaşadıkları onur kırıcı rezilliği de görmüştüm. Bu gözlemler kendi evlilik deneyimimle birleşince, insanları ömür boyu bağlamanın ne denli yanlış olduğuna dair inancım pekişmişti. Aynı evde, aynı odada, aynı yatakta sürekli beraberlik beni tiksindiriyordu.

"Günün birinde yeniden bir adama âşık olursam, ne hahama ne de yasalara bağlı olmaksızın kendimi vereceğim ona," diye açıkladım. "Aşk ölünce de kimseden izin istemeksizin ayrılacağım."

Arkadaşım, böyle düşündüğüme sevindiğini söyledi. Tüm gerçek devrimciler evliliği gündemden silmişti ne zamandır, özgürce yaşıyorlardı. Bu türden bir ilişki aşkı güçlendiriyor, ortak davalarına yardımcı oluyordu. Bana Sofya Perovskaya ile Zelyabov'un öyküsünü anlattı. İki sevgili aynı hücrede çalışıyordu. Çar II. Aleksandr'ın suikast planını birlikte tasarlamışlardı. Bombanın patlamasından sonra ortadan yok olan

Perovskaya gizleniyordu; kaçabilme ihtimali çok yüksekti. Yoldaşları kaçması için yalvarıyordu. Ancak o bu ricalara karşı çıktı. Sonuca katlanması gerektiğinde ısrarlıydı. Yoldaşlarının yazgısını paylaşacak, Zelyabov'la birlikte ölüme gidecekti. Berkman, "Kişisel duyarlıkların dürtüsüyle hareket etmesi yanlıştı elbette," diye görüşünü açıkladı. "Dava'ya olan bağlılığı gelecek eylemler için yaşama gücü verebilmeliydi ona." Bu konuda da Berkman'la aynı düşünceyi paylaşmadığımı fark ettim. Ortak bir eylemde insanın sevgilisiyle birlikte ölmek istemesi hata sayılamazdı – bundan daha güzel, bundan daha soylu bir şey var mıydı! Bir devrimci için aşırı duygusal ve romantik olduğumu öne sürdü Berkman. Önümüzdeki görev çok çetindi, bu yüzden biz de katılmalıydık.

Oğlan gerçekten böylesine katı mı, yoksa sezgiyle hissettiğim yufka yürekliliğini gizlemeye mi çaballıyor diye merak ettim. Çekici buluyordum onu, sımsıkı sarılmak geliyordu içimden ama buna cesaret edemeyecek denli utangaçtım.

Gün, şahane bir günbatımıyla sona erdi. Yüreğim coşkudan kıpır kıpırdı. Türkü söyleye söyleye yürüyordum; Alman ve Rus türküleriydi bunlar. İçlerinden *Veeyut, vitri, veeyut booyniy*'i söylerken Berkman, "Bu benim en sevdiğim türkü, Emma *dorogaya* (canım)!" diye atıldı. "Sana böyle diyebilirim, değil mi? Sen de bana Saşa dersin." İçten bir kucaklaşmayla dudaklarımız birleşti.

Helen Minkin'in çalıştığı korse fabrikasında iş bulmuştum. Ne var ki birkaç hafta geçtikten sonra dayanacak gücüm kalmadı. Şiddetli baş ağrılarıyla kıvranıyor, akşamı zor ediyordum. İpek bluz fabrikasında çalışan bir işçi kız bana, fabrikadan eve parçabaşı iş verildiğini, istersem benim için alabileceğini söyledi. Minkinler'in dairesinde herkesi rahatsız edeceği için makineyle dikiş dikmenin imkânsızlığını biliyordum. Üstelik kızların babası da sinirime dokunuyordu. Huysuz, çalışmayan, kızlarının sırtından geçinen bir adamdı. Anna'ya karşı şehvani bir ilgisi vardı, gözleriyle yiyordu adeta onu. Buna rağmen Helen'den hiç hoşlanmıyor, bu yüzden evde durmadan kavga çıkıyordu. Sonunda evden ayrılmaya karar verdim.

Suffolk Sokağı'nda, Sachs'ın kahvesine yakın bir ev buldum. Küçük ve yarı karanlık bir yerdi ama ayda üç dolar gibi çok ucuz bir kirası vardı, hemen tuttum. Evde bluz dikmeye koyuldum. Arada sırada tanıdığım kızlara ve arkadaşlarıma da bir şeyler dikiyordum. Yorucu bir işti ama, beni fabrikadan ve sinir yıpratıcı disiplininin kurtarmıştı. İşte becerim arttıkça, bluzlardan elde ettiğim kazanç fabrikadakinden az olmamaya başladı.

Most, konferans turnesine çıkmıştı. Arada sırada bana, rastladığı insanlarla ilgili esprili ve iğneleyici yorumların ya da kendisiyle röportaj yapıp da, sonradan yerici makaleler yazan gazetecileri suçlayıcı zehir zemberek birkaç satırın yer aldığı mektuplar gönderiyordu. Zaman zaman zarflardan gazetelerden kestiği ve kenarına, “Karı katilinden sakının!” ya da “İşte küçük çocukları yiyen adam!” türünden notlar eklediği kendi karikatürleri çıkardı.

Bu karikatürler o güne değin gördüğüm her şeyden daha vahşi ve insafsızdı. Chicago olayları sırasında Rochester gazetelerine duyduğum tiksinti, artık Amerikan basınının tümüne karşı somut bir nefrete dönüşmüştü. Çılgın bir düşünceye kapılarak Saşa'ya sırrımı açıkladım. “Bu aşağılık gazetelerden birinin idarehanesini uçurmaya ne dersin – yazı işleri sorumlularını, muhabirleri, tümünü birlikte? Basına ders olurdu bu.” Ancak Saşa başını sallayarak bunun yarar sağlamayacağını söyledi. Basın kapitalizmin uşağından başka bir şey değildi. “Asıl kökü kurutmalıyız,” dedi.

Most gezisinden döndüğünde hepimiz anlatacaklarını dinlemeye gittik. Düzene karşı eskisinden daha saldırgan, daha alaycı ve kendine daha güvenliydi. Beni adeta hipnotize etmişti. Konuşması bittikten sonra yanına giderek ne denli etkilendiğimi söylemekten kendimi alamadım. “Pazartesi akşamı Metropolitan Opera Salonu'nda *Carmen*'i dinlemeye gidelim mi?” diye fısıldadı kulağıma. Şeytanlarını makalelerle doyurması gerektiğinden pazartesi çok dolu bir gündü, yine de gitmeye söz veririm pazar günü çalışarak işleri yoluna koyabilirdi. Hiç düşünmeden, “Seninle her yere giderim!” diye yanıtladım.

Biletlerin tümü satılmıştı – ne pahasına olursa olsun bilet yoktu. Çaresiz ayakta izleyecektik. Bunun büyük bir azap olacağını farkındaydım. Küçüklüğümden beri sol ayağımın küçük parmağıyla başım dertteydi. Yeni ayakkabılar haftalarca acı çekmeme neden olurdu; o gün de aksi gibi ayağımdaki ayakkabılar yeniydi. Beni nazenin biri sanar diye Most'a da derdimi açmaya utanıyordum. Kalabalığın sıkıştırmasıyla iyice yanına sokulmuştum. Ayağım yanarcasına acıyordu. Ne var ki müziğin ilk ezgileriyle birlikte şarkıların büyüüne kapılarak acıyı unuttum. Ancak ilk perdeden sonra ışıklar yanınca yüzüm acıyla çarpılmış, Most'a tutunur buldum kendimi. “Nen var?” diye sordu. “Pabucumu çıkarmalıyım,” dedim soluk soluğa, “Yoksa haykıracağım.” Ona dayanarak düğmeleri açmak için eğildim. Operanın geri kalanını bir elimde pabucum, Most'un kolunun desteğinde izledim. İçimi dolduran sevinç *Carmen*'in müziğinden dolayı mıydı, yoksa pabucumu çıkartmaktan mı bilemeyeceğim!

Opera'dan seke seke, Most'un kolunda çıktım. Bir kahveye girdik; Most bana nazeninliğimden ötürü takılmaktan geri kalmadı. Dar ayak-kabı giymenin akılsızlık olmasına rağmen, böylesine kadınca davranmamdan hoşlandığını söyledi. Pek keyifliydi. Bana daha önce operaya gitmiş miydin, diye sorduktan sonra izlenimlerimi anlatmamı istedi.

On yaşıma değin babamın çobanı Petruška'nın dertli kavalından başka müzik sesi duymamıştım. Yahudi düğünlerinin gıcırtilı kemanlarıyla şan derslerinin gümbürtülü piyanoları bana zevk vermezdi hiç. Königsberg'de ilk kez *Trovatore* operasını dinlediğim zaman müziğin beni ne denli büyülediğini fark etmiştim. Böylesine coşku duymamda ünlü Alman yazarlarının yapıtlarını bana sevdiren öğretmenimin payı büyüktü kuşkusuz. Troubadour'la Leonore'nin mutsuz aşkları bu nedenle beni derinden etkilemişti. Öğretmenimle gösteriye gitmeme annemin izin verip vermeyeceği de günlerce süren kaygılı bir bekleyişe yol açmıştı. Opera'ya vaktinden bir saat önce varmış olmamıza rağmen, geç kalma korkusuyla buz gibi bir ter sarmıştı tüm bedenimi. Zayıf bünyeli öğretmenim, yerimize ulaşmak için, benim genç bacaklarım ve taşkın heyecanıma ayak uydurmakta güçlük çekiyordu. Basamakları üçer üçer tırmanarak en üst balkona ulaştım. Henüz boş olan yarı karanlık salon beni hayal kırıklığına uğratmıştı. Çok geçmeden sihirli bir değnek dokunmuşçasına her şey değişti. Büyük bir kalabalık salonu doldurdu – harikulade renklerde ipekliler ve kadifeler içindeki kadınların çıplak boyunlarıyla kollarını süsleyen pırıltılı takılar, kristal avizelerden taşan yeşil, sarı ve mor ışıltılar. Okuduğum kitaplarda resmedilen periler diyarından da muhteşem bir yerdi burası. Öğretmenimin varlığını, sefil evimi unutmuş, parmaklıklardan sarkarak aşağıdaki büyümlü dünyaya kaptırmıştım kendimi. Karartılmış salonda orkestradan gizemli bir şekilde yükselen coşkulu ezgiler sırtımda ürpertiler uyandırdı, soluğumu kesti. Leonore ile Troubadour, aşk konusundaki romantik hayallerimi gerçek kıldı. Onlarla yaşadım, ateşli şarkılarıyla mest olup kendimden geçtim. Trajedilerini paylaştım; acılarını, sevinçlerini benimmişçesine hissettim. Troubadour'la annesinin yer aldığı sahnede, kadının kederli şarkısı “*Ah, burada ölüp gideceğim*” ile Troubadour'un yanıtı “*A benim anacım*” beni acılara boğdu, yüreğim kederle burkuldu. Büyü, bir alkış tufanı ve ışık seliyle bozuldu. Ben de çılgınca alkışlıyordum; oturduğum sıranın üzerine çıkmış, masal dünyanın kahramanları Troubadour'la Leonore için deliler gibi haykırıyordum. Eteğimin çekildiğini, öğretmenimin, “Haydi gel, haydi!” dediğini duydum. Müzik hâlâ kulaklarımda çınlarken, tüm bedenim hıçkırıklarla sarsılıyor, kendimi bilmeden yürüyordum. Königsberg'de, daha

sonra da St. Petersburg'da çeşitli operalar izledim, ama *Trovatore*'nin izi çok uzun bir süre genç yaşamımın en harikulade müzik olayı olarak silinmedi.

Bunları anlatmam bittiği zaman, Most'un bakışlarının uzaklara daldığını fark ettim. Bir rüyadan uyanmış gibi baktı bana. Ağır ağır, bir çocuğun heyecanlarının böylesine dramatik bir biçimde anlatılmasına ilk kez tanık olduğunu söyledi. Çok büyük bir yeteneğim olduğunu, vakit geçirmeden meydanlarda konuşmak için hazırlanmam gerektiğini sözlerine ekledi. Beni ünlü bir hatip yapacaktı – “Ben gittikten sonra yerimi doldurman için,” dedi.

Benimle dalga geçiyor ya da beni pohpohlamak için söylüyor bunları diye düşündüm. Günün birinde onun yerini alacağıma, onun gibi ateşli ve büyüleyici bir hatip olacağıma inandığını sanmıyordum. Ayrıca bana böyle davranmasından da hoşlanmamıştım; saçma sapan Alman komp-limanları yapacak yerde, gerçek bir yoldaş gibi, açık ve dürüst davranmasını istiyordum bana. Most sırtarak, “İlk meydan konuşmama” kadeh kaldırdı.

O günden sonra sık sık birlikte gezdik. Müzik, tiyatro ve kitaplarla tanıştırmak, yeni bir dünyanın kapılarını açtı bana. Ne var ki kendi zengin kişiliği çok daha anlamlıydı benim için – ruhunun inişli çıkışlı değişkenliği, kapitalist düzene karşı nefreti, herkes için düşlediği güzel ve mutlu dünya...

Most benim tanrım oldu. Tapıyordum ona.

IV. BÖLÜM

CHICAGO ŞEHİTLERİNİ anma günü olan 11 Kasım yaklaşıyordu. Saşa'yla birlikte ikimiz için de çok önemli olan bu büyük gün için hazırlığa başlamıştık. Anarşistlerle sosyalistlerin beraberce ve ilerici sendikaların işbirliğiyle düzenledikleri toplantı, Cooper Union'da yer alacaktı.

Geniş bir katılım sağlamak amacıyla, her akşam sendikaları ziyaret etmeye başladık. Haftalarca süren bu işin içinde benim kısa konuşmalar yapmam da vardı. Bu yüzden her seferinde soğuk terler döküyordum. Daha önceleri soru sormak cesaretini gösterdiğim Alman ve Yahudi topluluklarında bile, boşluğa düşüyormuşum gibi bir duyguya kapılırdım. Konuşmacıları dinlerken, sorular kendiliğinden kolayca oluşur, ancak ayağa kalkar kalkmaz bayılacak gibi olurdum. Yüreğim deli gibi çarpar, dizlerim titrerken güçbela önümdeki iskemleye yapışırdım – salondaki her şey bulanık bir hal alırdı. Az sonra çok uzaklardan gelen sesimin farkına varır, nihayet buz gibi bir terle yerime çökerdim.

Benden kısa konuşmalar yapmam istendiğinde, başaramayacağımdan emin olduğum için, önce kabul etmedim. Ne var ki Most reddetme hakkı tanıımıyordu; öteki yoldaşlar da onu destekledi. Dava için her şeyi göze almak gerektiğini söylediler bana, ben ise Dava'ya hizmet etmek için can atıyordum.

Konuşmalarım bana bağlantısız, tekrarlarla dolu, inandırıcılıktan uzak geliyordu; boşluğa düşme duygusu da karabasan gibi yakamı bırakmıyordu. Telaşımı herkesin sezdiğini sanıyordum ama anlaşılan kimse farkında değildi. Hatta Saşa'nın bile dinginliğimden ve kendime hâkim oluşumdan dolayı sık sık beni kutladığı oluyordu. Tecrübesizliğimden mi, gençliğimden mi, yoksa şehitlerimize olan duygusal bağımın mı nedir bilmiyorum, davet etmeye gittiğim işçilerin ilgisini çekmeyi her zaman başardım.

Anna, Helen, Fedya, Saşa ve benden oluşan küçük grubumuz, törene defne dallarından yapılma, enli siyah ve kırmızı saten kurdelelerle süslü kocaman bir çelenk göndermeye karar verdi. Başlangıçta her biri için olmak üzere sekiz tane ısmarlamak istiyorduk ama imkânlarımız sınırlıydı; Saşa'yla benden başka herkes işsizdi. Sonunda Lingg'de karar kıldık: O bizim gözümüzde sekiz kahramanın en yücesiydi. Kararlılığı, savcılar ve yargıçları horgören tutumu ve irade gücü sayesinde yaşamına kendi eliyle son vererek, düşmanlarının onu öldürme hevesini kursaklarında bırakmıştı. Yirmi iki yaşındaki bu delikanlıya ilişkin her şey kişiliğini romantiklik ve güzellikle çevreliyordu. Bize ışık veren rehberimizdi o.

Sonunda heyecanla beklediğimiz gün geldi; şehit düşen işçilerin anısına düzenlenen bu türden bir toplantıya ilk kez katılıyordum. Değerli ölülerimizin beş mil uzunluktaki görkemli işçi korteji eşliğinde son dinlenme yerleri olan Waldheim'a götürülüşünü ve o günden beri dünyanın dört bir yanında onlar için düzenlenen muazzam mitingleri Rochester gazetelerinden izlemiş, böyle bir toplantıya katılma olanağını dört gözle beklemiştim. Nihayet o gün gelmişti işte. Saşa'yla birlikte Cooper Union'a doğru yola çıktık.

Tarihsel toplantı yeri hıncahınç insan doluydu. Çelengimizi başlarımızın üstünde tutarak önlere doğru ilerlemeyi başardık. Kürsünün çevresi bile iğne atsan yere düşmeyecek gibiydi. Ürktüğümü hissettim, ne var ki bir adamla kadının yanında ayakta duran Most'u görünce tedirginliğim geçti; varlığı beni rahatlatmıştı. Yanındakiler seçkin görünümlü kimselerdi. Adam cana yakın bir insan izlenimi veriyordu; oysa vücuduna yapışık, uzun kuyruklu siyah kadifeden bir giysiye bürünmüş, solgun yüzü bakır rengi gür saçlarla çevrili olan kadın soğuk ve mesafeliydi. Belli ki başka bir dünyaya aitti.

Saşa, "Most'un yanında duran adam ünlü Rus devrimcisi Sergey Şeviç, günlük *Die Volkszeitung*'un şimdiki genel yayın yönetmeni, kadın da karısı, bir zamanların Helene von Dönniges'i," dedi. "Yoksa Ferdinand Lassalle'ın âşık olup da uğruna canını verdiği kadın mı bu?" diye sordum. "Ta kendisi; hep aristokrat kaldı o. Bizim aramızda yeri yok ama Şeviç harikadır."

Most okumam için bana Lassalle'ın yapıtlarını vermişti. Güçlü, berak ve derin bir düşünce ürünü olan bu kitaplardan çok etkilenmiştim. Ellilerde Almanya'da yeni filizlenmeye başlayan işçi hareketi yararına yürütmüş olduğu çokyönlü çalışmalarından da haberim vardı. Romantik yaşamı ve Helene von Dönniges yüzünden bir subayla tutuştuğu düello

monucu zamansız ölümü derin bir kedere boğmuştu beni.

Kadının soğukluğu ve kendini beğenmişliği kanıma dokunmuştu. Olysisinin uzun kuyruğu, saplı gözlüğünün ardından herkesi inceleyişi tepkimin artmasına yolaçtı. Şeviç'e baktım; aydınlık, sevecen yüzü, sade tutumu hoşuma gitmişti. Ona, çelengimizi Lingg'in portresinin üzerine asmak istediğimi, ancak merdivensiz bu işi beceremeyeceğimi söyledim. Olanca sevimliliğiyle, "Ben seni kaldırır, resmi asıncaya kadar tutarım, küçük yoldaş," dedi. Bebekmişim gibi kaldırdı beni havaya.

Çok utanmıştım ama çelengi asmayı başardım. Şeviç beni yere indirirken, neden öteki şehitlerden herhangi birini değil de Lingg'i seçtiğimi sordu. Onu kendime ötekilerden daha yakın bulduğumu söyledim. Güçlü elleriyle usulca çenemi kaldırarak, "Haklısın, bizim Rus yiğitlerini andırıyordu daha çok," dedi içtenlikle.

Çok geçmeden toplantı başladı. Şeviç, *Volkszeitung*'un yazı işleri müdürü Alexander Jonas ve öteki konuşmacılar ilk kez Johanna Greie'den dinlemiş olduğum öyküyü çeşitli dillerden aktardılar. Ben artık okuya okuya tüm ayrıntılarını ezbere biliyordum.

Şeviç de Jonas da güçlü hatiplerdi. Ne var ki, daha sonraki konuşmacılar soğuk bir etki bıraktı üzerimde. Derken Most'un kürsüye çıkmasıyla, öncekiler siliniverdi sanki. Hitabet gücünün kasırgasına kapılmış sürüklenirken, yüreğim sesinin iniş çıkışlarıyla daralıp genişliyordu. Artık bir konuşma olmaktan çıkmış, zaman zaman çakan şimşeklerle gök gürültüsüne dönüşmüştü. Chicago'da meydana gelen felakete karşı çılgın ve ateşli bir feryat, düşmanla savaşmak için saflara, kişisel eylemlere, intikama çağırıyordu bu.

Toplantı bitmişti. Saşa'yla birlikte herkes gibi oradan ayrıldık; yol boyunca hiç konuşmadık. Oturduğum evin kapısına vardığımızda tüm bedenimi hummalı bir titreme aldı. Kendimi Saşa'ya vermek, onun kollarında gecenin ürkütücü gerginliğinden kurtulmak için anlatılmaz bir istek, çok güçlü bir özlem benliğimi sardı.

Daracık yatağında birbirine sıkıca kenetlenmiş iki insan bedeni vardı şimdi. Odam karanlık değildi artık; sanki bir yerlerden yumuşak, yatıştırıcı bir ışık süzülüyordu içeriye. Bir düşteymişçesine kulağıma çocukluğumun harikulade Rus ninnileri gibi tatlı, sevgi dolu sözcüklerin fısıldandığını duydum. Uyku bastırıyordu, karmakarışıklı kafam.

Toplantı... Şeviç'in beni kollarında havaya kaldırışı... Helene von Dönniges'in soğuk çehresi... Johann Most... Most'un güçlü, olağanüstü hitabeti, imha etme çağırısı – nerde duymuştum daha önce bu sözcüğü? Evet, annemden – Nihilistler! Annemin acımasızlığı karşısında kapıldı-

ğım dehşeti yeniden yaşadım. Ama ona idealist denemezdi! Most ise idealistti, ama o da imhayı savunuyordu. İdealistler de zalim olabilir miydi? Hayata, neşeye ve güzelliğe düşman olanlar zalimdir. Acımasızdır onlar, yüce yoldaşlarımızı onlar katletti. Ya biz, biz de mi imha etmeliyiz?

Yarı uykulu yatarken, sanki bir elektrik akımı geçmişçesine uyarıldığımı fark ettim. Titrek, çekingen bir el sevgiyle geziniyordu bedenimde. İstekle sokuldum sevgilime. Birbirimize çılgınca sarıldık. Keskin bir bıçak saplanmışçasına feci bir acı duydum gene. Ancak uykudaki, bastırılmış, bilinçdışına itilmiş tutkunun boşalmasıyla kendimden geçmiştim.

Yeni gün beni dinmemiş bir arzu ve özlem içinde buldu. Yanı başımdaki sevgilim mutluluktan bitkin, uyuyordu. Yatakta doğruldum; başımı elime dayadım. Bana çekici olduğu kadar itici de gelen, katılığına rağmen son derece duyarlı olabilen bu delikanlının yüzünü seyre daldım. Yüreğim ona karşı derin bir sevgiyle doldu. Güçlü bir sezgiyle ömrümüzce yaşamlarımızın birbirine bağlı kalacağını hissettim. Dudaklarımı gür saçlarına değdirdim, sonra ben de uyuyakaldım.

Ev sahiplerim bitişik odada yattıkları için hiçbir zaman huzurlu olmuyordum. Hele şimdi Saşa varken gözetleniyormuşum gibi geliyordu. Onun kaldığı evde de hiç mahremiyet yoktu. Bu yüzden birlikte ufak bir yer tutmayı önerdim ona, sevinçle kabul etti. Fedya'ya bu konuyu açtığımızda, o da katılmak istedi. Küçük komünümüzün dördüncüsü Helen Minkin oldu. Ben onların evinden ayrıldıktan sonra, babasıyla arasındaki gerginlik dayanılmaz bir şiddete dönüşmüştü. Bize katılmak için yalvarıyordu. Kırk İkinci Sokak'ta dört odalı bir daire tuttuk. Kendimize ait bir yere sahip olmanın lüksünü yaşıyorduk.

En baştan her şeyi paylaşmaya, gerçek yoldaşlar gibi yaşamaya karar verdik. Helen korse fabrikasındaki işini sürdürüyor, bense bir yandan ipek bluz dikişiyle, öte yandan ev işleriyle uğraşıyordum. Fedya tüm zamanını resim yaparak geçiriyordu. Yağlıboyalara, tuvallere ve fırçalara harcanan para çoğu zaman imkânlarımızı zorluyordu ama hiçbirimizin aklından yakınmak geçmiyordu. Arada sırada sattığı bir resimden kazandığı on beş, yirmi dolarla bana kucak dolusu çiçek ya da bir armağan getirirdi. Bu da her seferinde Saşa tarafından azarlanmasına yol açardı: Hareketin son derece ihtiyacı olduğu bir dönemde, parayı bu gibi şeylere harcamak ona göre bağışlanmayacak bir suçtu. Ne var ki, öfkesi Fedya'yı etkilemiyordu hiç. Saşa'yı aşırı tutucu olmakla suçlar, güzelden anlamadığını söyler, gülüp geçerdi.

Günün birinde o zamanlar çok moda olan mavi beyaz çizgili harikulafe bir ipek jarse getirdi Fedya. Saşa eve gelip de kumaşı görünce öfkeden küplere bindi; Fedya'yı savurganlıkla ve harekete hiç yararı olmayan, iflah kabul etmez bir küçük burjuva olmakla suçladı. Nerdeyse yumruk yumruğa dövülecek hale geldiler, neyse ki sonunda her ikisi de evi terk etti. Saşa'nın katı tutumundan dehşetli tedirgin olmuş, bana olan aşkımdan kuşku duymaya başlamıştım. Fedya'nın yaşamıma kattığı küçük sevinçlerin nasıl tadını kaçırdığına bakılırsa, pek de derin sayılmazdı bu aşk. Jarsenin iki buçuk dolar ettiği bir gerçektir; Fedya'nın bu kadar çok para harcaması da savurganlık sayılırdı belki. Ama güzel şeyleri sevmekten nasıl alabilirdi kendini? Sanatçı ruhu için gerekliydi bunlar. Giderek kızgınlığım arttı. O gece Saşa'nın eve dönmeyişine sevindim.

Birkaç gün eve hiç uğramadı. Bu süre içinde daha çok Fedya'yla beraberdim. Saşa'da bulunmayan, eksikliğini duyduğum öyle nitelikleri vardı ki... Değişik ruh hallerime karşı duyarlılığı, renkleri ve yaşamı sevmesi yüzünden onu kendime daha yakın hissediyor, daha insancıl buluyordum. Dava'ya layık olup olmadığını sorgulamıyordu. Özgürdüm onun yanımdayken.

Bir sabah Fedya ona poz vermemi istedi. Karşısında çıplak durmaktan utanç duymadım hiç. Uzunca bir süre çalıştı; ikimiz de konuşmuyorduk. Daha sonra kıpırdanmaya, huzursuzluk belirtileri göstermeye başladı. Dikkatinin dağıldığını, artık devam edemeyeceğini söyledi. Giyinmek üzere paravanın arkasına geçtim. Tam giyinirken birinin hüngür hüngür ağladığını duyunca yerimden fırladım; boylu boyunca divana uzanmış olan Fedya, başını yastığa gömmüş hıçkırıklarla sarsılıyordu. Üzerine eğilince kalkıp oturdu, gözlerinden sel gibi yaş akıyordu – beni sevdiğini, ta başından beri bana âşık olduğunu ama Saşa'nın hatırı için geride durduğunu, bana karşı beslediği duyguları bastırmak için kendi kendisiyle şiddetle mücadele ettiğini ancak artık bunun bir yararı olmadığını anladığını açıkladı. Evden gitmesi gerekiyordu.

Yanına ilişerek elini avcuma aldım, yumuşak dalgalı saçlarını okşadım. Düşünceli davranışları, duyarlı yaklaşımı ve güzellik aşkıyla Fedya'ya hep yakınlık duymuştum. Şimdiyse içimde daha güçlü bir kımltı hissediyordum. Fedya'ya âşık mı oluyorum acaba diye geçti aklımdan. Bir insan aynı zamanda iki kişiyi birden sevebilir miydi? Saşa'yı seviyordum. O anda güçlü, dik başlı sevgilimin katılığına karşı duyduğum tepki yerini özleme bıraktı. Ancak gene de Saşa'nın içimde dokunamadığı, belki de Fedya'nın canlandırabileceği bir şey vardı. Evet, kim bilir, birden çok kişiyi sevmek de mümkündü! Sanatçı çocuğa karşı o güne değin

hissettiklerim, ben farkında olmamış olsam bile, aşktan başka bir şey değilmiş meğer diye düşündüm.

Fedya'ya iki, hatta daha fazla kişiyi aynı zamanda sevmek konusundaki fikrini sordum. Yüzüme şaşkınlıkla bakarak, bilemeyeceğini, daha önce hiç kimseye âşık olmadığını söyledi. Bana olan aşkının derinliği herkesi dışlamasına yol açmıştı. Beni severken aynı zamanda başka bir kadını sevemezdi. Saşa'nın ise beni paylaşmak istemeyeceğinden emindi; mülkiyet duygusu çok güçlüydü onun.

Paylaşma kavramına karşı çıktım. İnsanın ancak karşı tarafın çağrısı ölçüsünde yanıt verebileceğini söyledim. Ayrıca Saşa'nın mülkiyetçi olduğuna inanmıyordum. Özgürlük isteyen ve olanca ateşiyle bunu savunan bir kimse benim kendimi başka birine vermeme karşı olamazdı. Sonuçta ne olursa olsun, birbirimize karşı dürüst davranmaya karar verdik. Saşa'ya giderek açık açık neler hissettiğimizi anlatmalıydık. Anlayacağından kuşku yoktu.

O akşam Saşa işten çıkar çıkmaz eve geldi. Dördümüz her zamanki gibi sofraya oturduk, ordan burdan konuştuk. Saşa'nın uzunca bir süreden beri eve uğramayışına değinen olmadı; onu yalnız yakalayamadığım için de yaşamıma giren yeni ışıktan söz etme olanağı bulamadım. Yemekten sonra hep birlikte Orchard Sokağı'ndaki bir konferansa gittik.

Toplantıdan sonra Saşa'yla eve geldik; Fedya ile Helen geride kalmıştı. Saşa odama gelmek için izin istedi. Girer girmez de söze başlayarak tüm yüreğini boşalttı. Beni canından çok sevdiğini, güzel şeylere sahip olmamı gönülden istediğini, kendinin de güzellikten zevk aldığını söyledi. Ne var ki, Dava'yı dünyadaki her şeyin üstünde tutuyor, en çok onu seviyordu. Dava uğruna aşkımızı da, kendi yaşamını da feda edebilirdi.

Bana, gerçek bir devrimcinin evini, ana-babasını, sevgilisini, çocuklarını, kısaca gözü gibi sevdiği ne varsa feda etmesini zorunlu gören ünlü Rus devrim ilkelerini anlattı. Bu ilkeleri tamamen benimsiyordu ve her engeli aşmaya kararlıydı. "Ama seni seviyorum," diye yineledi. İçtenliği, her türlü uzlaşmacılığa karşı ödün vermez tutumu beni tedirgin etmekle birlikte mıknatıs gibi çekiyordu. Fedya'nın yanındayken duymuş olduğum arzu sönüp gitmişti. Şaşam, inançlı, tutkulu, olağanüstü Şaşam beni çağırıyordu. Tüm benliğimle ona ait olduğumu hissettim.

O gün daha ileri bir saatte Most'la buluşacaktım. Benim için kısa bir konferans turnesi tasarladığını söylemiş, bu konuyu ciddiye almamama rağmen görüşmemizi istemişti.

Freiheit bürosu her zamanki gibi kalabalıktı. Most, ikinci vakti تنها

olacağını düşündüğü yakındaki bir meyhaneye gitmeyi önerdi. Oraya gider gitmez de turne için planlarını anlatmaya başladı. Rochester'a, Buffalo'ya ve Cleveland'a gitmemi istiyordu. Birden paniğe kapıldım. "İmkânsız!" diye karşı koydum. "Hitabet hiç bilmediğim bir şey." Herkesin başlangıçta çekindiğini söyleyerek itirazlarıma kulak asmadı. Beni konuşmacı olarak yetiştirmeye kararlıydı ve başlamakta başka çare yoktu. Zaten konuyu da kararlaştırmıştı; hazırlanmama yardımcı olacaktı. İşçi naflarında son zamanlarda yeniden yoğun bir şekilde tartışılan sekiz saatlik iş günü için mücadele etmenin yararsızlığı üzerine konuşacaktım. 84, 85 ve 86'daki sekiz saatlik iş kampanyalarının uyandırdığı yankı bu "musibet"i gereğinden çok öne çıkarmıştı. "Chicagolu yoldaşlarımız o yüzden yaşamlarını yitirdi; oysa işçilerin uzun çalışma saatlerinde hâlâ bir değişiklik olmadı. Ayrıca sekiz saatlik iş günü kabul edilse bile, bu gerçek bir kazanım sayılmaz," diye ısrar ediyordu. Tersine bu kitlelerin esas konudan, kapitalizme, ücret sistemine karşı yeni bir toplum oluşturmak için mücadele amacından, sapmalarına yol açacaktı. Sözün kınası, benim yapmam gereken onun yazıp elime vereceği metinleri ezberlemekten ibaretti. Bunu duyarlık ve coşkuyla başaracağımdan kuşku yoktu. Her zamanki gibi sözleriyle beni etkisi altına aldığı için karşı koyacak gücü bulamadım kendimde.

Most'tan ayrılıp eve geldiğimde, ilk kez konuşmak için topluluk karşısına çıktığım zaman olduğu gibi bitkinlik duydum. Önümde hazırlanmam için üç hafta vardı ama başaramayacağımdan emindim.

Rochester'a karşı nefretim ise, kendime olan güvensizliği bile bastırıyordu. Annem, babam ve kız kardeşim Lena'yla tüm bağlarımı koparmıştım; ama Helena'yı, artık dört yaşında olan küçük Stella'yı ve erkek kardeşimi özlüyordum. Ah, keşke yetenekli bir konuşmacı olsaydım da Rochester'a giderek bana onca kabalık eden insanların küstah suratlarına birikmiş kinimi kusabilseydim. Oysa bana verdikleri acıdan başka bir de alay konusu olacaktım şimdi. Bu kaygılarla arkadaşlarımla gelmesini beklemeye başladım.

Saşa'yla Helen Minkin'in Most'un projesini heyecanla desteklemelerinin beni ne kadar şaşırttığını anlatamam! Olağanüstü bir fırsat olarak değerlendiriyorlardı bunu. Konuşmamı hazırlamak için biraz yorulmaktan ne çıkardı? Bu çabanın sonucunda hatip olmak vardı, Amerika'daki Alman anarşist hareketin ilk kadın hatibi! Saşa özellikle, ince eleyip sık dokumaktan vazgeçerek, sadece Dava'ya nasıl yararlı olabileceğimi düşünmek zorunda olduğumu vurguluyordu. Fedya ise kararsızdı.

Bu üç has dostum çalışmaya daha fazla zaman ayırabilmem için işi

bırakmamda ısrarlıydı. Ev işlerini de onlar üstlenince, bana da tüm zamanımı okumaya vermekten başka iş kalmadı. Arada sırada Fedya gelir, bana çiçek getirirdi. Saşa'yla henüz konuşmadığımı biliyordu. Beni asla zorlamamasına rağmen, çiçekler söylemek istediği her şeyi en hoş biçimde dile getiriyordu. Saşa da savurganlıkla suçlamıyordu onu artık. "Çiçekleri ne kadar sevdiğini biliyorum; yeni görevinde esin kaynağı olurlar belki sana," diyordu.

Sekiz saat hareketine ilişkin bir hayli şey okudum; konunun tartışıldığı her toplantıya katıldım. Ne var ki, öğrendikçe kafam daha çok karışıyordu. "Ücretlerin demir yasası", "arz ve talep", "isyanın biricik mayası yoksulluk" – izleyemiyordum bunların hepsini. Rochester'daki sosyalist çevrede yorumlanan mekanik kuramlar gibi kanımı donduruyorlardı. Ne var ki, Most'un notlarını okuyunca her şey berraklaştı. Betimleyici dili, varolan koşulları eleştirisine verilecek yanıt bulunmayışı ve yeni toplum konusundaki harikulade hayalleri heyecanımı kamçılıdı. Kendime olan güvensizliğim geçmemişti ama Most'un dediklerinin hiçbirini yadsınamazmış gibi geliyordu bana.

Ancak kafamda netleşen bir şey vardı: Most'un notlarını kesinlikle ezberlemeyecektim. Cümlelerini, sunturlu küfürleri papağan gibi ezberlemeye gerek yoktu; onları çok iyi biliyordum zaten. Fikirlerini alacak, kendi üslubumca aktaracaktım. Evet ama, fikirler de Most'a ait değil miydi? Ancak artık iyiden iyiye benim parçam haline gelmişlerdi; bu yüzden hangileri tekrardı, hangilerini ben üretmiştim ayırt etmek zordu.

Nihayet Rochester'a gideceğim gün geldi. Ayrılmadan önce Most'la son kez buluştum. Oldukça keyifsizdim, ama bir kadeh şarap ve Most'un neşesi beni canlandırdı. Hararetle, uzun uzadıya konuşarak bana birtakım önerilerde bulundu; izleyicileri pek ciddiye almamamı, zaten büyük çoğunluğunun ahmaklardan oluştuğunu söyledi. Konuşmalara bir nebze mizah katmanın yararı üzerinde durdu. "Eğer insanları güldürebilirsen yol alman kolaylaşır," dedi. Konuşmanın kurgusunun çok önemli olmadığını, ilk operamla ilgili izlenimlerimi ona nasıl aktardıysam, o üslupta konuşmamı salık verdi. İzleyiciyi mutlaka etkileyecekti bu üslup. "Gözü pek ve küstah olmaya bakar bundan sonrası. Cesaretinden kuşku yok," dedi.

Grand Central'a taksiyle götürdü beni. Yolda yanıma sokuldu. İzin verirsem bana sarılmak istediğini söyledi. Başımı eğerek olumladım. Kollarıyla sımsıkı sardı beni. Karmaşık düşünce ve duygular içindeydim; yapacağım konuşmalar, Saşa, Fedya, birine olan tutkum, öteki için yeni tomurcuklanmakta olan aşkım. Most'un ihtirash kollarına, susuzluktan

Ölecekmişçesine ağzımı arayan dudaklarına teslim oldum. Doya doya içebilirdi, ondan hiçbir şey esirgemem mümkün değildi. Beni sevdiğini, daha önce hiçbir kadına bana duyduğu arzuyu duymadığını söylüyordu. Son yıllarda ilgi duyduğu kimse olmamıştı zaten. Giderek yaşlandığını, yıllardır sürdürdüğü mücadele ve maruz kaldığı zulümden ötürü yıprandığını hissediyordu. Canını en çok sıkan da, en değerli yoldaşlarının kendisini yanlış anladıklarının bilincinde oluşuydu. Ama benim gençliğim onu yeniden gençleştirmiş, heyecanım şevklendirmişti. Varlığımın hayatı yeni bir anlam kazanmıştı. Ben onun *Blondkopf*’u, “mavi gözler”iydim; onun olmalıydım, onun eşi, onun sesi.

Arkaya yaslanmıştım, gözlerim kapalı. Güçlü etkisi, bende ne konuşacak ne de kımıldayacak hal bırakmıştı. İçimde gizemli bir kıpırtının uyandığını hissediyordum; Saşa’ya duyduğum isteğe ya da Fedya’ya olan duygusal bağına benzemeyen bir şeydi bu. Bunlardan hiçbirisi değildi. Yanı başımdaki koskoca çocuk-erkeğe duyduğum sonsuz şefkatti. Rüzgâr ve fırtınaların etkisiyle eğilmiş, ancak güneşe doğru uzanmak için son bir çaba gösteren, cefakâr bir ağaca benziyordu orda otururken. “Her şey Dava için” derdi Saşa. Yanımdaki savaşçı her şeyini Dava’ya vermişti. Oysa ona kim, ne vermişti? Sevgiye, anlayışa susamıştı. Ben ona her ikisini de verecektim.

Üç arkadaşımı istasyonda beni bekler buldum. Saşa bana Amerikan Güzeli bir gül uzattı, “Sana olan sevgimin bir nişanesi *Dušenka*, ilk toplumsal serüveninde uğur getirmesi için,” dedi.

Sevgili Saşa, daha birkaç gün önce, Hester Sokağı’nda alışverişe çıktığımızda kendisi için altı dolardan biraz fazla olan bir takım elbiseyi ve yirmi beş sentlik bir şapkayı almasında ısrar ettiğim için bana direnmışti. Almadı sonunda. “En ucuzunu almalıyız,” deyip duruyordu. Sert görünümünün altında ne ince bir ruh gizliydi! Tıpkı Hannes gibi. Daha önce aralarındaki benzerliği fark etmemiş olmam çok garip. Çocuk ve adam. Her ikisi de çetin; biri henüz hayatı tatmamış olmaktan, öteki ise aşırı sille yemekten. İkisi de amaçlarında ödünsüz. İkisi de çocuk gibi sevgiye muhtaç.

Tren Rochester’a doğru yol alıyordu. Anlamsız geçmişimle bağımı kopartalı henüz altı ay olmasına rağmen, bu kısa süre içinde yıllarca yaşamış gibiydim.

V. BÖLÜM

MOST'TAN, ROCHESTER'D konuşma yapacağım Alman Birliği'ne gideceğim tarihi önceden bildirmemesini rica etmiştim. Sevgili ablam Helena'yı görmek istiyordum herkesten önce. Geleceğimi ona yazmış ama ziyaretimin amacını açıklamamıştım. İstasyonda kavuşur kavuşmaz, birbirimizi yıllardır görmemiş gibi sarmaş dolaş olduk.

Helena'ya Rochester'a neden geldiğimi anlatınca, ağzı bir karış açık, kalakaldı. Halk karşısına çıkmayı nasıl göze alıyordum? Ayrılalı ancak altı ay olmuştu; bu kadar kısa bir sürede ne öğrenmiş olabilirdim? Nerden bulmuştum bu cesareti? Rochester'dan başka yer yok muydu gidecek? Annemle babam mahvolurlardı duyacak olurlarsa!

O güne değin Helena'ya hiç öfkelenmemiştim; buna neden olmamıştı hiç. Zaten onun sabrını taşıracak hale getiren de ben olurdum her zaman. Ama annemle babamı öne sürmesi öfkemi kabarttı. Gözümün önünde Popelan, Helena'nın Suşa'ya duyduğu saf aşkı kendisine nasıl zehir ettikleri ve tüm öteki dehşetengiz görüntüler canlandı. Aileye, özellikle de sertliğiyle çocukluğumu bir karabasana dönüştüren, evlendikten sonra bile gaddarlığı sürdüren babama verip veriştim. Çocukluğunu yaşamasına izin vermeyen anne-babasına hoşgörü gösterdiği için, Helena'yı kınadığımı söyledim. "Az kalsın benim de başımı yakacaklardı!" diye yakındım. Rochesterli tutucularla birlik olup beni dışladıktan sonra onlarla ilişkimi kesmiştim. Hayatım artık benimdi; seçmiş olduğum görev ise hayatımdan da değerliydi! Kimse bu konuda bana engel olamazdı, annemle babamı gözetmek ise aklıma gelecek en son şeydi.

Sevgili ablamın yüzünü kaplayan keder beni kendime getirdi. Onu kollarıma alarak üzülecek hiçbir şey olmadığı yolunda güvence verdim; ailenin benim planlarımı öğrenmesine gerek yoktu. Toplantı bir Alman sendikasında yapılacaktı; ayrıca propaganda söz konusu değildi. Bundan

başka St. Joseph Sokağı'ndaki Yahudilerin ilerici Almanların yaptıklarından haberdar olması mümkün değildi; zaten onlar renksiz, kısır yaşamlarının dışında hiçbir şeyle ilgilenmezlerdi. Sözlerim Helena'nın yüreğine su serpmiş olmalı ki, yapacağım konuşmanın onun savlarını çürütmek için sürdürdüğüm tartışma kadar parlak olması halinde büyük bir başarı kazanacağımı söyledi.

Sonraki günün akşamında dinleyicilerle karşı karşıya kaldığımda, zihnim tamamen boşalmıştı. Notlarımdan tek bir satır bile aklıma gelmiyordu. Bir saniye için gözlerimi yumdum; derken tuhaf bir şey oldu... Rochester'da yaşadığım üç yıl içinde başımdan geçen olaylar bir bir belleğimde canlandı: Garson fabrikası, orada yaşanan kölelik ve aşağılanma, başarısız evliliğim, Chicago kıyımı. August Spies'in son sözleri kulaklarımda çınladı: "Sessizliğimiz bugün boğduğunuz seslerden daha büyük bir gürültü koparacaktır."

Konuşmaya başladım. O güne değin kullanma alışkanlığında olmadığım sözler peş peşe, büyük bir hızla dökülüyordu ağzımdan. İçten bir duyarlılıkla ölüme mahkûm edilmiş kahramanları, onların refah ve güzelliklerle donatılmış ideal bir yaşam için besledikleri umudu: kadın-erkek özgür yaşamının keyfini, sevgi ve sevinçle büyütülen çocuklarda görülecek değişimi anlatıyordum. İzleyiciler de, salon da yok olmuştu, sadece kendi sözcüklerimi, coşkuyla söylediğim şarkıyı duyuyordum.

Sustum. Bir alkış tufanı koptu, vızıldayan sesler, anlamını çıkaramadığım sözcükler geliyordu kulağıma. Ancak hemen yanı başımdaki birinin, "Çok heyecan verici bir konuşmaydı, ama sekiz saatlik iş günü mücadelesi hakkında ne düşünüyorsun? Hiç değinmedin bu konuya," dediğini duydum. Bu sözler beni bulduğum doruktan ansızın yere yuvarlayarak ezdi, perişan etti. Başkana, sorulara cevap veremeyecek kadar yorgun olduğumu söyleyerek manen ve maddeten yıkık, evin yolunu tuttum. Sessizce Helena'nın dairesine girerek giysilerimle kendimi yatağa attım.

Most'un beni bu turneye zorlamasına karşı duyduğum tepki, onun kolayca etkisi altında kalmış olmaktan dolayı kendi kendime kızgınlığım, izleyicileri aldatmış olduğum inancı zihnimde kaynaşırken, ilk kez bir şeyin farkına vardım: Sözlerimle insanları etkileyebiliyordum! İçimdeki bilinmeyen derinlikteki bir kaynaktan, garip ve büyümlü sözcükler fışkırıyordu. Bunu keşfetmiş olmanın sevinciyle gözlerimden yaşlar boşandı.

Kendimi bir kez daha deneme kararlılığıyla Buffalo'ya gittim. Toplantı öncesi her zamanki gibi gergindim ama insanların karşısına çıktım.

ğımnda, zihnimi alevlendiren düşler yok olmuştu. Sonu gelmeyen, yineleyici bir üslupla, sekiz saat için mücadele etmenin bir zaman ve enerji kaybı olduğunu, bu gibi ayrıntılarla uğraşan işçilerin enayiliğiyle dalga geçerek anlattım. Bana saatlerce sürmüş gibi gelen konuşmam bitince, konuyu berrak ve mantıklı bir şekilde sunmuş olmaktan ötürü övüldüm. Bazı sorular soruldu; onları karşı çıkmayı imkânsız kılacak bir kesinlikle yanıtladım. Ama eve dönerken canım sıkındı. Kimseden heyecan belirten bir tepki almamıştım; kendi yüreğim buz gibiyken başkalarının yüreğine erişmem nasıl beklenebilirdi? Sonraki gün, Cleveland toplantısının iptalini rica etmek için Most'a telgraf çekmeye karar verdim. Bu anlamsız ve boş sözleri bir kez daha yinelemeye tahammülüm kalmamıştı.

Sabah uyandığımda kararımı zayıf ve çocuksu buldum. Bu kadar çabuk pes edilir miydi? Most olsa, böyle kolayca vazgeçer miydi? Ya Saşa? Öyleyse ben de dönmeyecektim. Cleveland'a doğru yola çıktım.

Toplantı kalabalık ve canlıydı. Cumartesi gecesı olduğu için işçiler karıları ve çocuklarıyla gelmişti. Herkes içiyordu. Etrafımı alan bir grup bana iltıramda bulunarak sorgu suale başladı. Harekete nasıl katılmıştım? Alman mıydım? Hayatımı nasıl kazanıyordum? En ilerici düşüncelerle ilgilenmeleri beklenen insanların sıradan şeylere duydukları merak, bana Amerika'ya ilk ayak bastığımda Rochester'da karşılaştığım ahret suallerini hatırlattı. Tepem attı.

Konuşmamın özü Buffalo'dakinin aynıydı ama şekli değışikti. Düzeni ya da kapitalistleri değil, kısa erimli, küçük kazanımlar uğruna muazzam bir geleceğı feda etmeye hazır olan işçileri hedef alan iğneleyici bir suçlamaydı. İzleyiciler kendileri hakkında böyle dobra dobra konuşulmasından hoşnut görünüyordu. Kimi zaman kahkahayla gülüyor, kimi zaman da şevkle alkışlıyorlardı. Bir miting değil sirkti sanki, ben de bir palyaço!

Ak saçları, zayıf ve yorgun yüzüyle daha önce dikkatimi çekmiş olan ön sıradan bir adam söz aldı. Her gün birkaç saat daha az ya da birkaç dolar daha fazla istemek gibi küçük talepler konusundaki tahammülsüzlüğümü anladığını söyledi. Genç insanların zamanı hafife alması mantığa uygundu. Ancak onun yaşına gelmiş insanlar ne yapacaktı? Kapitalist düzenin topyekûn yıkılışını görmeye ömürleri yetmeyecekti. Nefret ettikleri işte, iki saatçik olsun eksik çalışmaktan da mı vazgeçmeleri gerekiyordu? Hayatlarında ancak bu kadarının gerçekleşme umudu vardı. Kendilerini bu küçük başarıdan bile yoksun mu bırakmalıydılar? Okumak ya da temiz hava almak için biraz daha fazla vakitleri olsa fena mı

olurdu? Zincire vurulmuş insanlara biraz daha adil davranılamaz mıydı?

Adamın içtenliği, sekiz saat mücadelesinin temel ilkelerini açık seçik ortaya koyuşu, Most'un savının yanlışlığını bana göstermeye yetti. Most'un görüşlerini papağan gibi tekrarlamakla hem kendime hem de işçilere karşı suç işlediğimi anladım. Dinleyicilerle bağ kuramayışımın nedeni de belli olmuştu. Kendi inançsızlığımı emekçilere yönelik sıradan şakalar ve keskin saldırılarla örtbas etmeye çabalıyordum. Halk önüne ilk çıkışım Most'un umduğu sonucu vermedi ama bana yararlı bir ders oldu. Öğretmenimin yanılmazlığı konusundaki çocukça inancımı büyük ölçüde yıkarak, bağımsız düşünebilmenin önemini ortaya koydu.

New York'taki arkadaşlarım benim onuruma görkemli bir toplantı düzenlemişlerdi; pırıl pırıl temizlenen evimiz, çiçeklerle donatılmıştı. Geziye ilişkin anlattıklarımı ilgiyle izlediler, ancak tavrımdaki değişikliği Most'un nasıl karşılayacağı konusunda kaygılıydılar.

Sonraki akşam Most'la buluşarak her zamanki gibi Terrace Garden'a gittik. İki haftalık yokluğumda gençleşmişti: Bakımsız sakalını özenle düzeltmişti, yakasına kırmızı bir karanfil iliştirdiği gri, şık, yeni bir giysi vardı üzerinde. Buluştuğumuzda pek keyfi yerindeydi; bana koca bir demet mor menekşe sundu. Benden iki hafta uzak kalmanın ona dayanılamayacak kadar uzun geldiğini söyledi. Birbirimize tam yakınlaştığımız bir sırada beni göndermiş olmaktan dolayı kendini kınıyordu. Bundan böyle bir daha beni –hele yalnız başıma– asla bir yere göndermeyecekti.

Birkaç kez gezi konusunu açmaya yeltendim; o zamana kadar hiç değinmemiş olmasına içerlemiştim. Beni istemediğim halde oralara göndermişti, büyük bir hatip yetiştirmek hevesindeydi; öğrencisinin başarılı olup olmadığını merak etmiyor muydu hiç?

Elbette, diye yanıtladı. Ancak, Rochester'da çok iyi bir konuşma yaptığımı, Buffalo'da tüm rakiplerimi sindirdiğimi, Cleveland'daki ahmaklara ise keskin dilimle ağızlarının payını verdiğimi gönderilen raporlardan öğrenmişti. “Ya benim tepkilerim?” diye sordum; “Onları anlatmamı istemez misiniz?” “Evet ama bir başka zaman,” dedi. Şimdi bütün istediği beni yanında hissetmekti – *Blondkopf*'unu, küçük kadın-kızını.

Cinlerim tepeme çıktı, bana sadece bir diş gibi davranılmasına katlanamayacağımı belirttim. Kendimi daha fazla tutamayarak, bir daha körü körüne kimseyi izlemeyeceğimi, kendimi maskara ettiğimi, yaşlı işçinin beş dakikalık konuşmasının benim için onun ikna edici cümlelerinden çok daha inandırıcı olduğunu bir solukta söyleyiverdim. Ben konuşurken dinleyicim son derece sessizdi. Sözlerimi bitirince garsonu ça-

ğırarak hesabı ödedi. O önde, ben arkada dışarı çıktık.

Sokakta patlayarak sövüp saymaya başladı. Kendisiyle kedinin fa-reyle oynadığı gibi alay eden bir hain, bir yılan, yüreksiz bir yosma yetiştirmişti bağrında. Davasını savunayım diye göndermiş, bense ihanet etmişim ona. Ötekilerden hiç farkım yoktu, buna hoşgörü gösteremezdi. İlimli bir dost olarak kalacağıma, beni yüreğinden derhal koparıp atmalıydı. “Benimle olamayan bana karşıdır,” diye haykırdı. “Başka türlü-sünü asla kabul edemem!” O anda yeri doldurulamayacak bir kayba uğramış gibi kederle doldu yüreğim.

Eve dönünce yığılıp kaldım. Halime üzülen arkadaşlarım beni sakin-leştirmek için didinip duruyordu. Başımдан geçenleri baştan sona, düşünmeksizin hâlâ elimde tuttuğum menekşelere varıncaya kadar, anlat-tım onlara. Öfkesini zapt edemeyen Saşa, “Binlerce insan işsiz ve açken, kış ortasında menekşe!” dedi hiddetle. Most’un savurgan olduğunu, ha-reketin sırtından geçindiğini söylerdi her zaman. Ya bana ne demeliydi! Most’un sunduklarını kabul ettiğime göre ne biçim bir devrimciydim ben? Kadınlara yalnız fiziksel ilgi gösterdiğini anlamamış mıydım? Al-manların çoğu böyleydi zaten. Kadınları sadece dişi olarak algılandılar. Most’la kendisi arasında nihai bir seçim yapmak zorundaydım. Most devrimci değildi artık; Dava’dan dönmüştü.

Bu sözlerden sonra hışımla evi terk etti; bense yıkık, henüz keşfetmiş olduğum dünya ayaklarının dibinde paramparça, kalakaldım. Yumuşacık bir el elime uzandı, beni şefkatle odama götürüp bıraktı. Fedya’ydı bu.

Bu olayın üzerinden çok geçmeden grevdeki işçilerden gelen bir çağ-ırıcı sevinçle kabul ettim. Beni davet eden Joseph Barondess’i önceden tanıyordum; palto dikimi ve öteki iş kollarında çalışan işçileri örgütleyen, genç sosyalist ve anarşist Yahudilerden oluşan bir gruptandı. Arkadaşları arasında ondan daha bilgili kimseler ve başarılı konuşmacılar vardı ama, Barondess’in içtenliği ve sadeliği onu başkalarından ayırıyordu. Bu cana yakın, sırık gibi delikanlının hali tavrı gösteriştense uzaktı. Kafası bilimsel çözümlemelerden çok pratiğe yatkındı. İşçilerin gündelik mücadelele-rinde tam onlara yol gösterecek adamdı. Palto işçileri sendikasının baş-kanıydı. Grevi o yönetiyordu.

Doğu Yakası’nda ağzı birazcık laf yapan herkes mücadeleye omuz veriyordu. Bunların büyük çoğunluğu erkekti. Ancak aralarında, anarşist ve emekçi saflarındaki yorulmak bilmez eylemleriyle dikkati çeken, Annie Netter adında bir genç kız da vardı. Knights of Labor (Emek Şöval-yeleri) gibi seksenlerdeki yoğun kampanyaların birkaç yıl boyunca ha-

reket merkezi durumundaki örgütlerde ve çeşitli grevlerde yer almış, en akıllı ve dirençli kadın işçilerdendi. Bu kampanyalar, daha sonra Chicago'da can veren Parsons, Spies, Fielden ve diğerlerinin sekiz saat için öldürdükleri mücadeleyle doruğa tırmanmıştı. Knights of Labor'ın yüce başkanı Terence V. Powderly'nin, ölüme giden yoldaşlarına ihanet ederek, işçi sınıfının düşmanlarıyla işbirliği yapması sonucu inişe geçti. Powderly'nin otuz parça gümüş karşılığında Chicago militanlarını boğacak olan ipin ucunu tuttuğu artık herkesçe bilinen bir gerçektir. En kavgacı işçiler Knights of Labor'ın saflarından ayrıldı; sonuçta örgüt her ne pahasına olursa olsun iş kapmaya çalışan vicdansızların yuvası oldu.

Annie Netter işbirlikçi örgütü ilk terk edenlerdendi. Artık, daha çok New Yorklu genç Yahudi anarşistlerin etkin olduğu, *Pioneers of Liberty*'de (Özgürlük Öncüleri) çalışıyordu. Gayretli bir işçi olan Nellie, zamanını ve sınırlı kazancını hiç esirgmeden örgüte veriyordu. Dinine bağlı bir insanken sonradan inancını yitiren ve sosyalist olan babası da onu eylemlerinde destekliyordu. Olağanüstü özellikleri olan bilge, yaşama ve gençliğe tutkuyla bağlı, sıcak bir insandı. Netterler'in küçük bakkal dükkânının arkasındaki evi, radikal unsurlar için bir vaha, bir kültür merkeziydi. Ms. Netter'in kapısı her zaman açıktı: Semaverle bol miktarda *zakuski* masadan hiç eksik olmazdı. Biz genç asiler, pek kâr bırakmasak da, Netterer'in bakkal dükkânının sürekli müşterileriydik.

Ben gerçek bir ev hayatı tatmamıştım o zamana değin. Netterler'deki, ana-babayla çocuklar arasındaki harikulade uyumdan kaynaklanan güneşli hava içimi ısıtıyordu. Son derece ilginç toplantılar, tartışmalarla geçen geceler konuksever evsahibimizin şakalarıyla can buluyordu. Eve çok sık gelenler arasında New York gettosunun tanınmış adlarından yetenekli gençler vardı. Bunlardan, ince ruhlu bir idealist, bir esin kuşu olan David Edelstadt, Almancayla karışık İbranice konuşan radikallerce çok sevilen devrimci şarkılarıyla ünlüydü. Bundan başka, heyecanlı, aklına nasıl eserse öyle davranan, olağanüstü şiiir yeteneğiyle dikkati çeken Bovshover vardı; Basil Dahl takma adıyla yazardı. Netterler'de bir araya gelen Michael Cohn, M. Katz, Girzhdansky, Louis gibi gelecek vaat eden yetenekli gençlerin katkısıyla, toplantı akşamları birbirinden zengin kültürel şölenlere dönüşürdü. Joseph Barondess de bu gecelere sık sık katılanlardandı, bana grevi desteklemem için haber gönderen oydu.

Çalışmaya başlar başlamaz kendimi öylesine kaptırdım ki, ondan başka hiçbir şey gözüme görünmez oldu. Görevim işçi kızların greve katılmalarını sağlamaktı. Bu amaçla mitingler, konserler, sohbet toplantıları ve danslar düzenleniyordu. Bu ilişkiler içinde onlara çıkarlarının,

grevdeki erkek yoldaşlarıyla dayanışmayı gerektirdiğini açıklamak zor değildi. Sık sık konuşmak zorunda kaldığımdan, her kürsüye çıkışta yaşadığım tedirginlik de giderek azalıyordu. Grevin haklılığına olan inancım konuşmalarımı dramatize ederek inandırıcı kılmama yardımcı oluyordu. Propaganda çalışmalarım grevcilerin saflarına birkaç hafta içinde pek çok genç kadının katılmasını sağladı.

Yeniden hayata bağlandım. Danslarda yorulmak bilmiyor, keyiften uçuyordum. Bir akşam, Saşa'nın kuzeni olan bir delikanlı, yüzünde değerli bir yoldaşımızın ölüm haberini verecekmiş gibi bir ifadeyle beni kenara çekerek, kulağıma bir ajitatörün dans etmesinin hiç yakışık almadığını fısıldadı. Hele benim gibi kendini kaybedercesine olunursa! Anarşist hareket içinde yükselmeye aday birinden daha ağırbaşlı davranması beklenirdi. Benim uçarılığım Dava'ya zarardan başka bir şey getirmezdi.

Oğlanın bu küstahlığına büyük bir öfkeyle karşılık verdim. Kendi işine bakmasını, Dava'nın ikide bir önüme engel olarak çıkarılmasından gına getirdiğini söyledim. Özgürlük uğruna baş koyduğumuz Dava'nın, gelenekler ve önyargılardan kurtuluş demek olan Anarşizm gibi yüce bir idealin, bizden hayatı ve sevinci esirgeyeceğini düşünemezdim. Davamız'ın benim rahibe olmamı, hareketin de bir manastır hayatına dönüştürülmesini beklemediğini ısrarla vurguladım. Eğer bunu talep ediyorsa, ben yoktum. “Ben özgürlük istiyorum, herkesin düşündüğünü ifade edebilme, güzel ve iç açıcı şeylere sahip olma hakkı tanınsın istiyorum.” Anarşizmin anlamı buydu bana göre – tutukevi, baskı, her ne olursa olsun umrumda değildi, dünya karşıma dikilse de bir şey değişmezdi. En candan yoldaşlarımın bile beni kınamasına rağmen, güzel idealimi gönlümce yaşayacaktım.

Kendimi kaptırmış heyecanla konuşurken kendi sesimin kulaklarımda çınladığını fark ettim; etrafımı insanlar almıştı. Kimi sözlerimi alkışlarken, kimi de yanlış düşündüğümü, Dava'nın her şeyden yüce olduğunu söyleyerek bana karşı çıkıyordu. Tüm Rus devrimcileri kendileri için hiçbir şey beklemeksizin yaşamlarını feda etmişti. Zevk almak pahasına insanı hareketten uzaklaştıracı bir şeyin peşinden gitmek kısır bir bencillikten başka bir şey değildi. Her kafadan bir ses çıkıyor, bunların içinde Saşa'nınki herkesinkini bastırıyordu.

Ona doğru döndüm. Anna Minkin'in yanında duruyordu. Son kavgamızdan çok önce birbirlerine ilgi duyduklarını sezmiştim. Kavgadan sonra Saşa, Anna Minkin'in hemen her gün ziyaret ettiği evimizi terk etmişti. İkisini de haftalardan beri ilk kez görüyordum. Aceleci, dik ka-

falı sevgilim için yüreğim özlemle çarptı. Ona en sevdiği isim olan *Du-şenka* diye seslenmeyi, kollarımla ona uzanmayı istedim; ama yüzü kararlı, gözleri sitemliydi. Kendimi tuttum. O gece bir daha dans etmedim.

Birkaç gün sonra Joseph Barondess'le öteki grev önderlerinin toplandığı odaya çağırıldım. Barondess'in yanında daha önce Knights of Labor'da eğitimlik yapan, şimdi de grevi yöneten İskoçyalı profesör T. H. Garside vardı. Garside otuz beş yaşlarında, uzun boylu, solgun yüzlü, zayıf bir adamdı. Yumuşak ve sıcak bir insandı, bana İsa'nın tasvirlerini hatırlatırdı. Her zaman karşıt unsurları uzlaştırmaya, ortalığı yatıştırmaya çalışırdı.

Garside, eğer uzlaşmaya yanaşmazsak grevin başarısızlıkla sonuçlanacağını açıkladı bize. Ben söylediklerine katılmayarak, önerisine karşı çıktım. Grev komitesinden başka arkadaşlar da beni destekledi. Ne var ki Garside'in etkisi ağır bastı. Grevin stratejisi onun önerileri doğrultusunda belirlendi.

Grev sırasındaki gerilim yerini daha az çaba gerektiren eylemlere bıraktı: eğitim çalışmaları, Netterler'de ya da bizim evde akşam toplantıları, yeniden iş arama çabaları... Fedya karakalemle çalışarak fotoğraf büyütmeye başlamıştı. Bundan böyle Helen'le benim paramı boyalara harcamak istemediğini açıkladıktan sonra, zaten büyük bir ressam olmayacağını anladığını sözlerine ekledi. Ben işin içinde başka bir şey olduğunu sezmiştim: Para kazanmak istemesinin nedeni kuşkusuz benim yükümü hafifletmek içindi.

Son zamanlarda kendimi iyi hissetmiyordum; özellikle de âdet gördüğüm günlerde yatmak zorunda kalarak uzun süre sancılar içinde kıvranıyordum. Annemden tokat yediğim gün geçirmiş olduğum şoktan beri bu böyleydi. Königsberg'den St. Petersburg'a giderken kaptığım soğuk algınlığıyla daha da beter olmuştu. Annem, iki küçük erkek kardeşim ve ben sınırdan kaçak geçmek zorundaydık. Kışın olağanüstü sert olduğu 1881 sonlarıydı. Kaçmamızı sağlayacak olan adamlar derin karda yol almamız gerekeceğini, hatta donmuş bir ırmaktan geçeceğimizi söylemişlerdi. Yolculuk heyecanından olsa gerek, her zamankinden birkaç gün önce âdet görmüş olduğum için annem durumumdan kaygılanıyordu. Bir sabah saat beşte, soğuktan ve korkudan titreyerek yola çıktık. Çok geçmeden Alman-Rus sınırını ayıran ırmağa ulaştık. Donmuş suyu düşünmek bile cesaret bırakmıyordu insanda, ama yapacak başka şey yoktu. Ya suya dalacaktık ya da sınırdaki devriye gezen askerlerce yakalanacak, belki de kurşuna dizilecektik. Birkaç ruble sayesinde bizi görmezden geldiler, ama elimizi çabuk tutmamız gerekiyordu.

Çarnaçar daldık suya; annem çıkınları taşıyordu, bense küçük kardeşimi. Ani soğuk kanımı dondurdu; ardından belkemiğimde, kasıklarım ve bacaklarım kızgın demirle dağlanıyormuşçasına bir acı duydum. Haykırmak istediysem de, askerlerin korkusundan kendimi tuttum. Neyse ki geçişimiz uzun sürmedi. Acı dinmişti ama, bir yandan dişlerim takırdarken öte yandan sırtımdan ter boşanıyordu. Rus tarafındaki bir hana doğru olanca hızımızla koşmaya başladık. Bana *malini*'li sıcak çay içirdiler, kuş tüyü bir yorgan altında sıcak tuğlalarla ısıtmaya çalıştılar. St. Petersburg'a giderken hep ateşliydim; belkemiğimdeki, bacaklarımdaki ağrılar dayanılmaz gibiydi. Haftalarca yataktan kalkamadım, ondan sonraki yıllarda da belkemiğimden hep sıkıntı çektim.

Amerika'da bu sorunumu Solotaroff'a açmıştım; o da beni uzman bir hekime götürdü. Adam, mutlaka ameliyat edilmem gerektiğini söyleyerek, o güne kadar nasıl dayandığıma, üstelik de cinsel ilişkide bulunabildiğime şaşıtığını belirtti. Arkadaşlarım doktorun onlara ameliyat olmazsam, ağrılardan hiçbir zaman kurtulamayacağım gibi, cinsel doyuma da ulaşamayacağımı söylediğini aktardılar.

Solotaroff, çocuk isteyip istemediğimi sordu. "Eğer ameliyat olursan, çocuk sahibi olabilirsin. Oysa bu durumda imkânsız," diye açıkladı.

Çocuk mu?! Kendimi bildim bileli çocukları deli gibi severdim. Küçükken, komşumuzun kızının garip küçük bebeklerle oynayışını, onları giydirişini, uykuya yatırışını gıptayla izlerdim. Bana onların gerçek bebek değil, oyuncak olduğu söylenmişti. Ne var ki, öyle güzeldiler ki benim için gerçektiler. Bebek istiyordum ama hiçbir zaman sahip olmadım.

Erkek kardeşim Herman doğduğunda ancak dört yaşındaydım. Bebekler için duyduğum isteği o doldurdu. Bundan iki yıl sonra küçük Leibale'in dünyaya gelişini coşkuyla karşıladım. Hiç yanından ayrılmıyor, beşiğini sallıyor, onu ninnilerle uyutuyordum. Bir keresinde, yaklaşık bir yaşındayken, annem onu yatırıp odadan çıktı. O gider gitmez çocuk ağlamaya başladı. Acıkmış olmalı diye düşünerek, annemin ona nasıl meme verdiği geldi aklıma. Ben de meme verecektim ona. Kucağıma alarak minicik ağzını göğsüme bastırdım; kollarımda sallayarak agucuklar yapıyor, emmesi için zorluyordum. Ne var ki, o tıkanarak mosmor kesildi ve soluk almak için çırpınmaya başladı. Tam o sırada yetişen annem, bebeğe ne yaptığımı sordu. Anlattım olan biteni. Bunun üzerine gülmesini tutamayarak beni hem dövdü hem de azarladı. Ağlamaya başladım ama gözyaşlarım yediğim dayaktan değil, mememde Leibale'yi doyuracak süt olmayışındandı.

Hizmetçimiz Amalia'ya duyduğum yakınlık kuşkusuz bir bebek, *ein Kindchen* bekliyor olmasındandı. Tutkuyla seviyordum bebekleri – artık ben de bir çocuk dünyaya getirebilir, hayatımda ilk kez anne olma mucizesini ve gizemini tadabilirdim! Mutlu hayallerle gözlerimi yumdum.

Ne var ki, acımasız bir el yüreğime yapıştı. Çocukluğumun korkunç günleri, sevgiye olan açlığım, annemin beni tatmin edemeyişi canlandı belleğimde. Babamın çocuklarına karşı insafsız tutumu, zorbalığı, kız kardeşlerime ve bana attığı dayaklar... Bu korkunç anılardan özellikle ikisini dün gibi anımsıyorum: Bir gün babam beni kayışla kırbaçlarken, canhıraş feryatlarımdan küçük kardeşim Herman uyanmış, koşup gelerek babamı baldırından ısırmıştı. Bunun üzerine dayak kesildi. Ablam Helena beni odasına götürdü, örselenmiş sırtıma pansuman yaptı, kollarına alarak süt içirirken gözyaşlarımız birbirine karışıyordu. Bu sırada öfkesini hâlâ yenememiş olan babam, “Gebertinceye kadar döveceğim! Geberteceğim o piç kurusunu! Nasıl itaat edilirmiş öğreteceğim ona!” diye bas bas bağırıyordu.

Bir başka anım da Popelan'da her şeyi kaybettikten sonra göçtüğümüz Königsberg'e ait. Aile, Herman'la beni okula gönderemeyecek kadar yoksul düşmüştü. Kentin, uzaktan akrabamız olan hahamı, her ay ona karnelerimizi göstermemiz koşuluyla, sorunu çözeceğine söz verdi. Onur kırıcı bulduğum için bundan nefret ediyordum ama, boyun eğmekten başka çare yoktu. Bir keresinde “hal ve gidiş”ten zayıf almıştım. Korkudan tir tir titreyerek eve geldim. Babamın karşısına çıkmaya cesaret edemediğimden, karneyi anneme gösterdim. Ancak görür görmez feryada başladı kadın; onları felakete sürükleyecek, nankör ve dik başlı bir çocuktum; babama göstermek zorundaydı. Ama, bu iyiliği hak etmesem de, bana bir şey yapmaması için ona yalvaracaktı. Yüreğim ezilerek ayrıldım yanından. Cumbamızdan uzaktaki çayırılara gözüm daldı. Çocuklar oynuyordu; başka bir dünyadan gelmiş gibiydiler – hayatımda oyunun pek yeri olmamıştı. Garip bir hayale kapıldım: Ölümciül bir hastalığa yakalansaydım ne iyi olurdu! Babamın yüreği mutlaka yumuşardı. Onun, sonbaharda coşkuyla kutlanan geleneksel bayramımız *Sukcess*'in dışında hiçbir zaman bize sevecen davrandığını görmemiştim. Bazı Yahudi bayramları ve özellikle *Sukcess*'te biraz içse de, başka zamanlarda ağzına içki koymazdı. İçince keyiflenir, çocukları çevresine toplar, bizlere yeni giysiler ve çeşitli oyuncaklar vaat ederdi. Hayatımızdaki bu biricik renkli günü sabırsızlıkla beklerdik. Yalnızca yılda bir gün olurdu. Gerilere doğru gittikçe, istenmeyen bir çocuk olduğumu söylediğini hatırlıyorum. Bir oğlu olsun istemiş, domuz karı onu aldatmıştı. Belki çok

hastalanır da, nerdeyse ölecek gibi olursam bana iyi davranır, bir daha dövmez, bir köşede saatlerce ayakta durma cezası vermez ya da elimde su dolu bir bardakla ileri geri yürütmezdi. “Bir damla dökecek olursan, kırbaça yersin!” tehdidi hiç eksik olmazdı. Kırbaçla küçük tabure hep el altında dururdu. Bunlar benim utancımın ve felaketimin simgeleri idi. Uzun uğraşlardan ve hatırı sayılır cezalardan sonra suyu dökmeden bardağı taşımayı öğrenmiştim. Ne var ki, bu cezanın ardından saatlerce kendime gelemediğim olurdu.

Babam yakışıklı, girişken, hayat dolu bir adamdı. Korksam da severdim onu. O da beni sevsin istiyordum ama yüreğine giden yolu bilmiyordum. Sertliği yüzünden büsbütün aksileşiyordum. Pencereden bakarken anılara dalmış, neden bu kadar katı diye geçiriyordum aklımdan.

Birden kafamda, demir bir çubukla vurulmuşçasına feci bir acı duydum. Babamın yumruğuyla, asi saçlarımı toplamaya çalıştığım yuvarlak tarak parçalanmıştı. Beni itip kakarak yumrukluyor, bir yandan da, “İşin gücün beni rezil etmek! Adam olmayacaksın sen! *Benim* çocuğum olmazsın; ne bana ne anana benziyorsun; bizim gibi davranmıyorsun!” diye bağırıyordu.

Ablam Helena hayatımı kurtarmak için babamla boğuşmayı göze aldı. Beni pençesinden kurtarmaya çalışırken, bana inecek yumruklar onu buldu. Sonunda babam yoruldu, dengesini kaybederek boylu boyunca yere devrildi. Helena anneme seslenerek, babamın bayıldığını duyurdu. Alelacele beni odasına sokarak kapıyı içerden kilitledi.

Babama duyduğum sevgi ve düşkünlüğün tümü nefrete dönüştü. Bu olaydan sonra ondan uzak durarak hiç konuşmadım; sadece bir şey sorduğu zaman cevap veriyor, benden istenenleri mekanik bir biçimde yerine getiriyordum. Yıllar geçtikçe aramızdaki uçurum büyüdü. Evim bir hapis haneye dönüşmüştü. Ne zaman kaçmaya çalışsam, yakalanarak babamın bana reva gördüğü zincirlere vuruluyordum. St. Petersburg’dan Amerika’ya, Rochester’dan evliliğime değin, ısrarla kaçma girişimlerinde bulundum. Sonuncu ve nihai olanı ise New York’a gitmek amacıyla Rochester’ı terk edişimdi.

Bir gün annem kendini iyi hissetmediğinden evin işlerini görmek için onlara gitmiştim. Dizlerimin üzerinde tahtaları ovarken babam başıma dikilmiş Kershner’le evlendiğim, onu terk edip sonra da tekrar döndüğüm için başımın etini yiyordu. “İffetsiz bir kadınsın,” diyordu. “Kendini de aileyi de rezil ediyorsun!” Ben yerleri o vadururken o hakaret üstüne hakaret yağıdırıyordu.

Derken aniden içimde bir şey harekete geçti; yalnız ve acıklı çocuk-

luğum, işkencelerle geçen ergenlik çağı, mutsuz gençliğim – tümünü ağzıma geldiği gibi babamın yüzüne vurdum. İthamlarım yüzünden donakalmıştı. Suçlamalarımın önemini vurgularcasına her seferinde tahta fırçasını güm güm yere vuruyor; başımdan geçen çekilmez olayları teker teker gözler önüne seriyordum. Ambardan bozma evimiz, babamın tüm evde öfkeyle yankılanan sesi, hizmetçilere ettiği kötülükler, annemi ezen demir pençesi – günlerimi korku, gecelerimi karabasanlarla geçirten ne varsa, nefretle dile getiriyordum. Bana durmadan söylediği gibi orospu olmadıysam eğer, bu onun hatası sayılmamalıydı. Bir değil, birçok kez kendimi sokağa atmak istemiştim. Helena'nın sevgi ve bağlılığı olmasa, sokağa düşmekten kurtulamayacaktım.

Sözcükler sel gibi akıyor, fırça babama duyduğum nefretin ve hor görünümün tüm gücüyle yeri dövüyordu. Bu feci sahne benden yükselen isterik çılgınlıklarla son buldu. Erkek kardeşlerim beni yukarı taşıyarak yattırdılar. Sonraki gün erkenden evi terk ettim. New York'a gitmezden öncesine kadar babamı görmedim.

O zamandan bu yana, benim mutsuz çocukluğumun bir istisna olmadığını, istenmeden dünyaya gelen, yoksulluk yüzünden, bir o kadar da cehaletten, itilip kakılan, sakatlanan, binlerce çocuğun var olduğunu öğrendim. Bu talihsiz kurbanlara bir çocuk da ben katmak niyetinde değildim.

Bir neden daha vardı: yeni keşfetmiş olduğum idealime gün geçtikçe artan bağlılığım. Ona eksiksiz hizmet etmeye kararlıyım. Böyle bir görevi yerine getirmek için hiçbir bağ ve engel beni yolumdan alıkoymamalıydı. Şehitlerin canlarıyla ödediği bedelin yanında, yılların ıstırapının, bastırılan evlat özleminin sözü mü olurdu? Ben de bedel ödemeye hazırdım; acıya dayanacak, analık ihtiyacımı tüm çocukları severek giderecektim. Ameliyat olmadım.

Birkaç hafta dinlendikten sonra arkadaşlarımdan –eve geri gelen Saşa'nın, Minkin hemşirelerin, sık sık arayarak çiçek gönderen Most'un, özellikle de ressam dostumun– sevecen ilgileri sayesinde eski sağlığıma kavuştum. Hasta yatağımdan kendi gücüme olan inancım pekişmiş olarak kalktım. Saşa gibi ben de idealim uğruna her güçlüğü yenmeye ve her sınava girmeye hazır hissediyordum kendimi. Bir kadının en güçlü ve ilkel arzusunu –çocuk sahibi olma isteğini– bastırmamış mıydım?

Gene bu günlerde, Fedya'yla olan ilişkim değişik bir yön aldı. İki sevgiliydik artık. Ona beslediğim duygularla, Saşa'ya duyduğum aşkın birbiriyle ilgisi olmadığını anlamıştım. Her ikisi de benliğimde ayrı he-

yecanlar uyandırıyor, beni bambaşka dünyalara götürüyordu. Çelişki yaratacak yerde, biri ötekini tamamlıyordu.

Fedya'ya duyduğum aşkı Saşa'ya açtım. Cevabı beklentimden daha güzel, daha yüceydi. "Senin sevme özgürlüğüne saygım var," dedi. Burjuva geçmişinden gelen her şey gibi nefret ettiği mülkiyetçi eğilimlerinin bilincindeydi. Belki Fedya arkadaşı olmasaydı, kıskançlık duyardı; kıskançlık damarının oldukça güçlü olduğu bir gerçektir. Ne var ki, Fedya sadece bir dost değil, aynı zamanda kavga yoldaşındı. Bense onun gözünde, yalnızca bir kadın değildim. Beni derin bir aşkla seviyordu, ne var ki devrimci ve savaşı olmak onun için daha önemliydi.

Ressam dostumuz o akşam eve gelince iki arkadaş kucaklaştı. Gece-nin geç saatlerine değin geleceğe ilişkin eylem planlarımızı tartıştık. Ay-rılmazdan önce, Dava uğruna gerekirse canımız pahasına başarılması güç bir eylemi gerçekleştirmeye ya da aramızdan biri ölse de, ömür boyu idealimiz için yaşamaya ve çalışmaya and içtik.

Bunu izleyen günleri ve haftaları içimizdeki olağanüstü yeni ışık aydınlatı. Birbirimize karşı daha sabırlı, daha anlayışlı davranıyorduk.

VI. BÖLÜM

MOST DAHA ÖNCE, New England eyaletlerine kısa bir konferans turnesi planladığından söz etmişti bana. Gideceğine yakın, son zamanlarda zayıfladığımı ve yorgun göründüğümü, biraz değişikliğin yararlı olacağını söyleyerek, bu yolculuğa beni de davet etti. Cevap vermek için düşüneceğimi söyledim ona.

Oğlanlar gitmem için ısrar ediyordu. Fedya böylelikle ev işlerinden kurtulacağımı, Saşa ise öteki yoldaşlarla tanışmak ve yeni eylemler planlamak için iyi bir fırsat olacağını öne sürüyordu.

İki hafta sonra Most'la birlikte Fall River Line'la Boston'a gittim. O güne değin böylesine ferah ve lüks bir gemiye binmemiştim. Most'un kine uzak olmayan aydınlık kamaramın şirinliğini onun göndermiş olduğu leylaklar tamamlıyordu. Güverteden geminin limandan ayrılışını izledik; çok geçmeden gri taş yapıları gölgeleyen ulu ağaçlarıyla, yemyeşil bir ada görüldü. Bitmek tükenmek bilmeyen yoksul evlerin ardından, bu görüntü çok hoş gelmişti bana. Most'a döndüm. Yüzü kül gibi, yumrukları sıkılıydı. "Ne oldu?" diye bağırdım kaygıyla. "Burası Blackwell Adası Cezaevi; Amerika Birleşik Devletleri'ne devredilen İspanyol Engizisyonu. Yakında beni duvarları arasına alacak gene," dedi.

Yatıştırmak amacıyla katılmış parmaklarının üzerine koydum elimi. Yavaş yavaş gevşeyerek elimi tuttu. Her ikimiz de kendi düşüncelerimize dalmış olarak uzunca bir süre kaldık orda. Mayıs kokuları taşıyan hava ılıktı. Most, Blackwell Adası'nda ve hayatının ilk yıllarında başından geçenleri ve gelişimini anlatırken kolunu belime dolamıştı.

Gizli bir ilişkinin ürünüydü Most. Gençliğinde serüven düşkünü bir adam olan babası, sonraları bir avukatın yazıhanesinde kâtiplik yapmıştı. Annesi varlıklı bir ailede mürebbiyeydi. Yasal, ahlaksal ya da dinsel hiçbir onay olmaksızın gelmişti dünyaya; ilişki daha sonra yasallaşmıştı.

Küçüklüğünde annesinin üzerindeki etkisi çok güçlüydü. İlk derslerini ondan almış, en önemlisi de kadın, oğlunun genç beynini yaygın dinsel önyargılardan koruyabilmişti. Hayatının ilk yedi yılı tasasız ve mutlu geçtikten sonra, büyük bir felaket gelmişti başına – yanağı mikrop kapmış, bunun üzerine yapılan ameliyat sonucu yüzü tanınmaz hale gelmişti. Sevgili annesi yaşasaydı, onun sevecenliği sayesinde, çarpılmış yüzünden dolayı maruz kaldığı alaylara karşı koyabilirdi belki. Ne var ki, annesini kaybettiğinde henüz dokuz yaşındaydı. Bundan bir süre sonra babası yeniden evlendi. Üvey anne, eskiden neşe içindeki evi çocuğa zindan etti. Hayat çekilmez olmuştu. On beşinde okuldan alınarak bir ciltçiye çırak verildi. Bu bir cehennemden çıkıp ötekine girmekten farksızdı. Sakatlığı, lanetlenmişçesine her yerde ona tarifsiz acılar veriyordu.

Tiyatroyu delicesine seviyor, topladığı her feniğı bilet almakta harcıyordu. En büyük tutkusu sahneye çıkmaktı. Schiller'in oyunlarına, özellikle de *Wilhelm Tell*, *Die Räuber* ve *Fiesco*'ya hayrandı; onların verdiği esinle bu oyunlarda rol almak istiyordu. Ne var ki, başvurduğu bir tiyatro yönetmeni, onu kabaca reddederek, bu suratla oyuncu değil, ancak palyaço olabileceğini söylemişti. Düşlerinin yıkılması onu perişan etti; görünüşüyle ilgili olarak, artık eskisinden daha duyarlıydı. Hayatının başlıca kâbusuydu bu. Özellikle kadınların yanında, hastalık derecesinde sıkılgandı. Tutkuyla arzuluyordu onları; ne var ki çirkin olduğu düşüncesinin zihninde çöreklenmesi yüzünden kaçmayı yeğliyordu hep. Sakal uzatacak hale gelinceye kadar, yıllarca bu hastalıklı çekingenliğin üstesinden gelememi. Nerdeyse canına kıyacak durumdayken yepyeni bir uyanışla hayata döndü. Karşılaştığı yeni toplumsal fikirler onu yüce bir amaca yönelterek, hayata bağlanmasını sağladı. Blackwell Adası, görünüşünden kaynaklanan eski dehşetin geri gelmesine neden olmuştu. Sakalını tıraş etmişler, yanında gizlice soktuğu aynaya yansıyan yüzü ona hapisneden daha korkunç görünmüştü. Toplumsal düzene, hayatın acımasızlığına ve haksızlıklara karşı duyduğu şiddetli nefretin önemli bir bölümünün sakatlığı yüzünden maruz kaldığı eziyet ve hakaretlerden kaynaklandığı düşüncesindeydi.

Bunları yoğun bir duyarlılıkla anlatıyordu. İki kez evlendiğini açıklayarak sürdürdü sözlerini. İkisi de başarısız olmuş, o zamandan bu yana aşka olan inancını yitirmişti. Ne var ki, bana rastladıktan sonra yeniden güçlü bir istek duymaya başlamıştı. Bu, utangaçlık canavarını şahlandırmış, aylarca içindeki muazzam çelişkiyle boğuşmuştu. Ondan tiksinebileceğim kaygısı, saplantı haline gelmiş, beni kazanmak, ona bağ-

lanmamı sağlamak ve kendini benim için vazgeçilmez hale getirmekten başka bir şey düşünemez olmuştu. Yeteneğimi fark edip de güçlü bir hatip olacağımı anlayınca, kalbime ulaşmak için bunu fırsat bilmişti. Kırk İkinci Cadde'de, taksinin içinde, aşkı korkularına galip gelmişti. Sakatlığına rağmen benim de onu sevebileceğimi umuyordu. Ne var ki, geziden döndüğümde bendeki değişimi fark etmekte gecikmemişti: Gözüm açılmış, bağımsız düşünmeye başlamıştım; elinden kaçırmıştı beni. Bu düşünce aklını başından almış, acılı geçmişi yeniden gözünde canlanmış, hıncını delice sevdiği ve arzuladığı kadından almıştı bu yüzden. Sözlerini, artık dostluğumu kazanmaktan başka bir şey istemediğini söyleyerek bitirdi.

Bu ıstırap içindeki adamın sade ve içten itirafı çok dokunmuştu bana. Sözle anlatılamayacak kadar etkilenmiştim. Hiçbir şey demeden Most'un elini tuttum. Yılların baskısı altında kalmış bir yoğunluk bedenimi ezdi, coşkun bir heyecanla benliğimde eridi. Öpüşlerine karışan gözyaşlarım zavallı, özürlü yüzünü örttü. Güzeldi artık o.

İki hafta süren gezimiz boyunca Most'u nadiren yalnız görebildim: Bazen gündüzleri bir-iki saat kadar ya da bir kentten ötekine giderken yolda beraber oluyorduk. Geri kalan zamanda o hep yoldaşlarla ilgileniyordu. Son dakikaya kadar konuşup içtikten sonra, kürsüye çıkıp içten ve ateşli nutuklar atmasına şaşıyordum. Dinleyicilerle ilgilenmiyormuş gibi görünmesine rağmen, çevresinde olup bitenlerin farkında olduğundan kuşku yoktu. Most, konuşmanın en canalcı yerinde cebinden saatini çıkartarak, gerektiğinden uzun konuşup konuşmadığını denetlerdi. Konuşmalarını önceden hazırlıyor muydu, merak ediyordum. Kendiliğinden değil miydi yoksa? Bu konu durmadan kurcalıyordu kafamı. Söylediği sözleri yeterince hissetmediği, belagatinin ve dikkati çekmek için yaptığı hareketlerin, içten olmak yerine bilinçli bir yapmacıklık olduğunu düşünmek bile istemiyordum. Most'a açamayacağım bu düşünceleri kafamdan kovmaya çalışıyordum. Üstelik birlikte olabildiğimiz kısacık süreler çok değerliydi: Toplumsal mücadelelerinde önemli rol oynadığı ülkeler hakkında öğrenmek istediğim bir sürü şey vardı. Almanya, Avusturya, İsviçre ve daha sonra da İngiltere onun mücadele alanları olmuştu. Bu genç ve ateşli isyancının tehlikeli olduğunu anlamakta gecikmeyen düşmanları, onu ezmek için harekete geçmişti. Bir biri ardına tutuklamalar, yıllarca süren hapis cezaları, sürgünler peşini bırakmamıştı. Almanya parlamentosu üyelerine tanınan geleneksel dokunulmazlık hakkı bile tanınmamıştı.

Most, büyük bir sosyalist oy desteğiyle Reichstag'a seçilmişti. Ne var ki, öteki parlamenterlerin aksine, çok geçmeden "Kuklalar Meclisi" adını taktığı meclisin perde arkasında dönen dolapları keşfetti. Kitlelere böyle bir meclisten hayır gelmeyeceğini anlayarak bu türden siyasal araçlara güvenini yitirdi. Most'u anarşist düşünceyle tanıştıran, Kayzer' in hayatına kastettiği gerekçesiyle sonradan idam edilen August Reinsdorf adında yetenekli bir Alman genciydi. Most daha sonra gittiği İngiltere'de Sosyal Demokrat Parti'yle bağını tamamen keserek anarşizmin sözcüsü oldu.

Birlikte geçirdiğimiz iki haftada, daha doğrusu yalnız kalabildiğimiz zamanlarda, Avrupa ülkelerindeki siyasal ve ekonomik mücadeleler konusunda, yıllarca okusam elde edemeyeceğim kadar çok şey öğrendim. Most devrim tarihini su gibi biliyordu: Lasalle, Marx ve Engels'in öncülüğünde sosyalizmin yükselişi; başlangıçtaki devrimci ateşi siyasal hırslar yüzünden giderek sönen Sosyal Demokrat Parti'nin kuruluşu; çeşitli toplumsal akımlar arasındaki ayrımlar; bir yanda Marx ve Engels'in şahsında temsil edilen sosyal demokrasi ile öte yanda Bakunin ve Latin bölgelerince temsil edilen anarşizm arasındaki kıyasıya mücadele – Birinci Enternasyonal'in çöküşüne yol açan kavga.

Most, geçmişine ilişkin çok ilginç şeyler anlattıktan sonra benim çocukluğumun ve ilk gençliğimin nasıl geçtiğini öğrenmek istediğini söyledi. New York'a gelmezden önce başımdan geçenler bana önemsiz görünüyordu; ama o aynı fikirde değildi. İnsanın yaşamının biçimlenmesinde, içinde bulunduğu ilk çevrenin ve koşulların çok önemli olduğunu düşünüyordu. Toplumsal sorunlara duyduğum ilgi, doğrudan doğruya Chicago trajedisinin yarattığı şoka mı, yoksa kökleri geçmişimde, çocukluğumun koşullarında bulunan bir şeyin filizlenmesine mi bağlıydı, merak ediyordu.

Hatırladığım olayları anlattım ona – öğrencilik yıllarımda başımdan geçen bazı şeylerle özellikle ilgilendi.

Sekiz yaşındayken babam beni Königsberg'e, anneannemin yanına göndermişti; okula orda gidecektim. Anneannemin bir kuaför salonu vardı; burayı üç kızı ortaklaşa işletiyor, kendisi ise kaçakçılıkla uğraşmaya devam ediyordu. Babam beni, Kovno'ya kadar götürecek, orda anneannemle buluşacaktım. Yolda, okul ve yeme içme giderlerim için her ay kırk ruble vermenin onun için ne büyük bir fedakârlık olduğunu başıma kakarak söylüyordu. Kızının *Volksschule*'ye gitmesine razı olamayacağı için onu özel okula gönderiyordu. İyi bir kız olur, çok çalışır, öğretmenlerimin, anneannemin, teyzelerimin ve enişterimin sözünü din-

lersem, benim için yapmayacağı şey yoktu. Ancak, hakkımda bir şikâyet duyacak olursa bir daha beni eve almayacak, Königsberg'e gelerek, kırbaçla canımı çıkartacaktı. Babamdan ödüm kopuyor, sözleri yüreğime oturuyordu. Öyle mutsuzdum ki, anneannemin beni candan karşılayışının bile tadına varamadım. Tek istediğim babamdan kurtulmaktı.

Anneannemin evi çok küçüktü; üç oda, bir mutfaktan ibaretti. En güzel odada teyzemle eniştem kalıyordu; bense en küçük teyzemle aynı yatağı paylaşmak zorundaydım. Öteden beri kimseyle aynı yatakta yatmaktan hoşlanmamışımdır. Bu yüzden Helena'yla aramızda az hır çıkmamıştı. Her gece, kimin duvar tarafında, kimin kenarda yatacağı konusunda bir tartışma baş gösterirdi. Ben hep, daha ferah olduğu için kenarda yatmak isterdim. Burda da teyzemle yatma mecburiyeti canımı sıkıyordu ama yapılacak fazla bir şey yoktu.

Daha ilk günden eniştemden şiddetle nefret ettim. Kocaman avlumuza, uçsuz bucaksız tarlaları ve tepeleri özlüyordum. Kendimi dünyada yapayalnız hissediyor, boğulacak gibi oluyordum. Çok geçmeden okula başladım. Çabucak arkadaş edinmiş, yalnızlığım biraz olsun azalmıştı. Bir ay kadar bu böyle gittikten sonra anneannem, belirsiz bir süre için, evden ayrılmak zorunda kaldı. O gider gitmez de benim için cehennem hayatı başladı. Eniştem okula para harcamanın bir yararı olmadığını, zaten kırk rublenin benim masrafımı zar zor karşıladığını öne sürüyordu. Teyzelerim buna karşı çıktılarsa da bir yararı olmadı. Zaten kendilerini sürekli ezen bu adamdan korkuyorlardı. Okulla ilişkim kesilerek, evde iş görmeye başladım.

Sabahın köründe kahvaltı için ekmek, süt ve çikolata almaya gider, gece geç saatlere kadar yatak yaparak, çizimleri boyayarak, tahtaları fırçalayarak, çamaşır yıkayarak bir saniye boş durmadan çalıştırılırdım. Bir süre sonra yemek de pişirmeye başladım ama eniştemi memnun etmek asla mümkün değildi. Gün boyunca yontulmamış sesiyle yağdırdığı buyruklar bana soğuk terler döktürüyordu. Köle gibi yaşıyor, geceleri yatağымda ağlaya ağlaya uyuyordum.

Zayıflamış, sararıp solmuştum. Ne ayağымda ne de üstümde başымda bir şey kalmıştı; en kötüsü de derdimi açacak kimsenin olmayışındı. Oturduğumuz evin sahibi olan alt kattaki evlenmemiş iki yaşlı hanımla, annemin kız kardeşlerinden birinden başka bana yakınlık gösteren yoktu. İyi kalpli bir kadın olan bu teyzem, hastalıklı olduğundan pek odasından çıkmazdı, ben ise onu görmek için her zaman vakit bulamazdım. Yaşlı hanımlar ise arada sırada beni evlerine çağırır, kahve ve en sevdiğim çerez olan kavrulmuş badem ikram ederlerdi. *Konditorei*'nin vitrininde du-

ran bu şekerlemelere ağızım sulanarak bakar, ama on feniğıim olmadığı için hiçbir zaman alamazdım. İki dostum dilediğıim kadar yemem için ısrar eder, güzel bahçelerinden çiçek toplamama izin verirlerdi.

Eniştem evden çıkmadan onların evine süzölmeye cesaret edemezdim. Gösterdikleri yakınlık yaralı yüreğıime merhem gibi gelirdi. Pa-buçlarım eskidiğıinden ayağıma büyük gelen lastik çizmeler giydiğıim için her zaman, “Ee, Emma, hâlâ mı lastik çizmeler?” diye karşıylarlardı beni.

Yetta teyzemin yanına gittiğıim ender zamanlarda aileme yazarak gelip beni almalarını istemem için ısrarda bulunurdu. Ancak onun dediğıini yapmam mümkün değildi; babamın ayrılırken söylediğıi sözler kulağıımdan çıkmamıştı. Ayrıca anneannemin de yakında gelmesi bekleniyordu; onun beni gaddar eniştemin elinden kurtaracağından kuşkum yoktu.

Özellikle çok yorulduğum bir günün ikindisinde eniştem mutfağıa gelerek bir paket daha götürmem gerektiğıini söyledi. Adresten, gidilecek yerin çok uzak olduğıunu anlamıştım. Yorgunluktan mı, yoksa adama duyduğum aşırı nefretten mi bilmiyorum, ayaklarımın çok acıdığını, bu yüzden götürmeyeceğıimi söylemek cesaretinde bulundum. Bunun üzerine eniştem, “Yediğıini hak etmiyorsun, miskin!” diyerek suratımın ortasına bir tokat aşk etti. O çıkar çıkmaz koridordaki basamaklara çökerek hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım. Ancak birdenbire sırtımda bir tekmenin acısını duydum. Can havliyle tırabzana tutunmak istediysem de başaramadım; merdivenin dibine kadar yuvarlanarak orda yığılıp kaldım. Güröltüye koşan yaşlı komşuların çğılık çğılığıa, “*Das Kind is tot!*” diye bağırdıklarını duydum. “Alçak herif öldürdü onu!” Beni kucaklarında odalarına götürürken, enişteme bırakmamaları için yalvarıyordum. Gelen doktor kırık bulamadı, yalnız ayağıım burkulmuştu. Yaşlı hemşireler beni yatırdıktan sonra, bundan önce Helenacığıım’dan başka kimsenin nazlandırmadığıi gibi, sevip okşayarak baktılar bana.

İki kız kardeşten büyüğıü olan Wilhelmina bastonunu kaptığı gibi yukarı çıkmıştı. Enişteme ne dedi bilmiyorum ama, o günden sonra adam bir daha semtime uğramadı. Ben de iyiliksever komşularımın güneşli bahçesiyle sevgisinin tadını çıkartarak ve dilediğıim kadar kavrulmuş badem yiyerek onların yanından ayrılmadım.

Bu olayın üstünden çok geçmeden anneannemle babam geldi. Yetta teyzem gelmeleri için onlara telgraf çekmişti. Beni görünce dehşete kapılan babam, kucağıına alarak sarılıp öptü. Dört yaşımdan beri böyle bir şey yapmamıştı. Anneannemle damadı arasında büyük bir kavga koptu; sonuçta adam teyzemi de alarak evi terk etti. Babamla ben de Popelan’a

dönmek üzere ordan ayrıldık. Sonradan babamın her ay aksatmadan enişteme kırk ruble gönderdiğini, onun da düzenli aralıklarla mektup yazarak okulda çok başarılı olduğumu bildirdiğini öğrendim.

Anlattıklarım Most'u çok etkilemişti. Saçlarımı okşayıp, ellerimi öperken, "*Armes Aschenprödelchen*," diye mırıldanıp duruyordu. "O canavar üvey anne evimize geldikten sonra benim başıma ne geldiyse, senin de gelmiş." Kişiliğimi etkileyen, beni ben yapan unsurun çocukluk yıllarında başımdan geçenler olduğuna artık kesinlikle inandığını söylüyordu.

New York'a, inancım daha da güçlenmiş olarak döndüm. Johann Most'un bana gösterdiği güven ve sevgiden kıvanç duyuyordum. Genç arkadaşlarımın da onu benim gördüğüm gibi görmelerini istiyordum. İki haftalık gezi boyunca ne olduysa, allayıp pullayarak onlara anlattım. Ancak, Most'un yüreğini yaralayacağı düşüncesiyle, vapurda geçen bölümünü atladım. Söylediği ya da yaptığı bir şeyden dolayı, birazcık da olsa, kınanmasına tahammül edemezdim.

Babaları artık yanlarında olmadığı için Helen Minkin kız kardeşinin evine geçmişti. Saşa, Fedya ve ben de On Üçüncü Cadde'de, yeni bir daireye taşındık. *Freiheit*'in şamatasından sonra burası Most için bir vaha olmuştu. Saşa ile aralarında sık sık sözlü çatışmalar oluyordu: Devrimci tutarlılık, propaganda yöntemleri, Alman yoldaşların mı yoksa Rus yoldaşların mı devrime daha bağlı oldukları gibi, görünürde kişisel olmayan tartışmalardı bunlar. Ne var ki, bunların altında başka bir şeyin, bana ilişkin bir şeyin bulunabileceğini düşünmekten kendimi alamıyordum. Ancak, huzursuzluk duyduğum bu ağız dalaşlarını her zaman daha genel konulara çekmeyi başarırdım; böylece tartışmalar dostane bir biçimde son bulurdu.

O kış (1890), George Kennan adında Amerikalı bir gazetecinin Si-birya'dan getirdiği haberler devrimci kesimin hareketlenmesine neden oldu. Rusya'daki siyasi tutukluların ve sürgünlerin içinde bulunduğu korkunç koşullar Amerikan basınında uzun uzadıya tartışılmaya başladı. Biz, Doğu Yakası'ndakiler, illegal yayınlar sayesinde bu dehşet verici durumdan zaten çoktan beri haberdardık. Bundan bir yıl önce Yakutsk'ta çok acı olaylar meydana gelmişti. Yoldaşlarının kötü muameleye maruz kalmasına karşı çıkan siyasi mahkûmlar hapishane avlusunda gardiyanlar tarafından kapana kısırılmış, üzerlerine ateş açılmıştı; bazıları ölmüştü, aralarında kadınlar da vardı. Ardından daha nicesi de "ayaklanma çıkarma" gerekçesiyle hapishanede asılmıştı. Yine bir bu kadar feci olay-

lar da olduğunu biliyorduk. Ne var ki Amerikan basını Çar'ın bu insanlık dışı tutumu karşısında sessiz kalmayı yeğlemişti.

Oysa bu kez Amerikalı bir gazeteci oradan, gözardı edilmesi artık imkânsız, güvenilir bilgiler ve fotoğraflarla gelmişti. George Kennan'ın izlenimleri, Julia Ward Howe, William Lloyd Garrison, Edmund Noble, Lucy Stone Blackwell, James Russell Lowell, Lyman Abbott gibi toplumsal olaylara duyarlı pek çok kimseyi etkiledi. Bu insanlar, Rusya'nın özgürlüğü için çalışan ilk derneği (*The Friends of Russian Freedom*) örgütledikten başka, aylık *Free Russia* dergisi aracılığıyla Rusya'yla yapılması öngörülen suçluları geri verme anlaşmasına karşı bir hareketin başlamasına da önayak oldular. Ajitasyon ve propaganda eylemleri başarılı sonuçlar verdi. Bunlar arasında, ünlü devrimci Hartmann'ın Çar'ın cellatlarının pençesinden kurtarılması en önemlisiydi.

Yakutsk zulmünü duyar duymaz, Saşa'yla Rusya'ya dönme planları yapmaya başladık. Bu kısır Amerika'da bir şeyler başarma umudu var mıydı? İngilizceyi doğru dürüst öğrenmek yıllar alacaktı; Saşa'nın ise meydan hatibi olmak gibi bir niyeti yoktu. Rusya'da illegal çalışmalara katılabilirlik; vatanımız Rusya'ydı. Bu fikri aylarca enine boyuna tarttık. Ancak bunu gerçekleştirecek para olmadığı için sonunda vazgeçmek zorunda kaldık. Oysa şimdi George Kennan'ın Rusya'da yaşanan dehşeti *exposé* (ifşa) etmesiyle planlarımız yeniden gündeme gelmişti. Bu konuyu Most'a açmaya karar verdik. Düşüncelerimizi heyecanla karşıladı. "Emma çok iyi bir konuşmacı olma yolunda hızla ilerliyor; İngilizcenin üstesinden gelince burada önemli bir güç olacak," dedi. Saşa'ya da "Ama sen, Rusya'da daha başarılı olursun," diyerek onunla aynı fikirde olduğunu belirtti. Güvendiği bazı yoldaşlara gizli bir talep mektubu göndererek, Saşa'nın yol masrafları ve oradaki çalışmaları için gerekli parayı sağlamaya çalışacaktı. Aslında, Saşa da böyle bir yazıyı hazırlamakta kendisine yardımcı olabilir. Most ayrıca Saşa'nın Rusya'da anarşist literatürün yaygınlaşması amacıyla gizli bir basımevi kurmak için basım tekniklerini de öğrenmesini öneriyordu.

Tasarılarımızın Most'u heyecanlandırması beni sevindirmişti. Saşa'ya gösterdiği güvenden ötürü onu daha çok sevdim, ama benim gitmemi istememesi yüreğimi burktu. Saşa'yı Rusya'ya tek başına göndermenin benim için ne demek olduğunu idrak edemediği açıktı. İçimden böyle bir şeyin asla mümkün olmayacağı kararına vardım.

Saşa'nın New Haven'a giderek, oradaki bir yoldaşın basımevinde bir süre çalışıp, bu zanaatın tüm inceliklerini öğrenmesine karar verildi. Ben de Saşa'yla birlikte New Haven'a gidecektim. Helen ve Anna Minkin'le

Fedya'yı da bize katılmaya çağıracaktık. Orada bir ev tutarak, çoktan beri gerçekleştirmek istediğim terziler kooperatifini kurabilirdik. Bir yandan da Davamız için çalışmayı sürdürür, konferanslar düzenleyerek Most ve başka konuşmacıları davet eder, konserler ve oyunlar tertipler, propaganda için para toplardık. Arkadaşlarımız bu önerimizi sevinçle karşıladı. Most da gidecek bir evi ve arkadaşları olmasından, dinlenecek gerçek bir yer bulmaktan hoşnut olacağını söyledi. Saşa vakit kaybetmeden New Haven'a hareket etti. Ben de evdeki gereksiz şeyleri dağıttıktan sonra, Fedya'yla birlikte, birkaç parça eşya ve vefakâr dikiş makinesi alarak, New Haven yolunu tuttum. Gider gitmez, "Terzihane – Goldman ve Minkin" yazılı tabelamızı astık. Ne var ki, çok geçmeden kimsenin bize dikiş diktirmek için can atmadığını kabul etmek zorunda kaldık. Para kazanmak için başka yolları denemek gerekiyordu. Kershner'den ayrıldıktan sonra bir süre çalıştığım korse fabrikasına başvurdum. O zamandan bu yana sadece üç yıl geçmiş olmasına rağmen, bana asırlar geçmiş gibi geliyordu; dünyam öylesine değişmişti ki, tabii kendim de.

Helen benim gibi fabrikaya girdi; Anna ise evde kalmayı yeğledi. Güzel dikiş dikiyordu ama bıçkı ve provada başarısızdı. Ben kumaşları akşamdan biçerek, ona gündüz dikmesi için hazırlıyordum.

Bütün gün fabrikada makine başında çalıştıktan sonra eve gelip yemek pişirmek (çünkü küçük komünümüzde benden başka yemek yapmayı bilen yoktu), kumaşları biçip, provaları hazırlamak çok yorucuydu. Ancak çoktan beri sağlığım iyi gidiyordu ve yüce bir amacımız vardı. Bu işlerin dışında birtakım toplumsal etkinliklerde de bulunuyorduk. Bir eğitim grubu kurarak konferanslar, toplantılar ve danslar düzenlemeye başlamıştık. Kendimizi düşünecek vaktimiz yoktu; hayatlarımız dopdolu ve hareket içindeydi.

Bir dizi konferans vermek için gelen Most bize uğradı. Onu Solotaroff izledi; bu eski dostu New Haven'da ilk dinlediğim günün anısına bir kutlama partisi düzenledik. Çok geçmeden küçük topluluğumuz ilericiler Rus, Yahudi ve Almanlar için bir merkez durumuna geldi. Çalışmalarımızı yabancı dillerde sürdürdüğümüz için basın ve polisin dikkatini çekmiyorduk.

Siparişlerin giderek çoğalması, fabrikadan çok geçmeden ayrılabilceğim umudunu doğurdu. Saşa da basım işlerinde adamakıllı beceri kazanmıştı. New Haven'da doğru dürüst iş bulamayan Fedya ise New York'a döndü. Propaganda çalışmalarımız bir süre sonra meyvesini vermeye başladı. Konuşmalarımız büyük kalabalıklarla ilgiyle izleniyor, yayınlarımız alıcı buluyor, *Freiheit*'a yeni aboneler kazandırıyor. İl-

günç ve canlıydı hayatımız, ne var ki kısa zamanda altüst oldu. New York’ta tedavi edilmekte olan Anna’nın sağlık durumu kötüleşmiş, verem olduğu yolunda kuşkular belirmişti. Bir pazar günü Most’un konuşması bitmek üzereyken Helen isteri nöbetine tutuldu. Görünürde belirli bir nedeni yoktu böyle bir nöbetin, ama sonraki sabah Most’a âşık olduğunu, o gidince buralarda kalmaya katlanamayacağını, onun için New York’a gitmek zorunda olduğunu açıkladı bana.

Son zamanlarda Most’la uzun süre baş başa kalamamıştık. Konuşması bittikten sonra doğruca bize gelirdi ama yanında her zaman birileri olur, akşamüzeri de trenle New York’a dönerdi. Kimi zaman beni de New York’a götürmekte ısrar ederdi. Ne var ki genellikle bu beraberlikler tatsızlıkla son bulurdu. O, daha yakın bir ilişki isterken, ben buna yanaşmazdım. Bir defasında çok öfkelenmiş, bana yalvarmak zorunda olmadığını, “Ne zaman isterse Helen’i elde edebileceğini” söylemişti. Helen’in itiraflarını duyuncaya kadar bunu ciddiye almamıştım. Acaba Most kızcağızı gerçekten seviyor mu diye doğrusu merak ettim.

Sonraki pazar günü Most öğle yemeğini bizde yedi; sonra da yürüyüşe çıktık. Helen hakkında neler hissettiğini öğrenmek istiyordum. “Saçma!” dedi, “Kızın tek istediği bir erkek. Bana âşık olduğunu sanıyor. Oysa başka herhangi biri aynı işi görür.” İma ettiği şey canımı sıktı. Helen’i iyi tanıyordum. Most’un üstü kapalı bir biçimde belirttiği gibi önüne çıkana kendini verecek bir kız değildi o. “Aradığı sadece sevgi,” dedim. Most istihzayla gülerek, “Sevgi, aşk – bunlar duygusal saçmalıklar,” diye bağırdı, “Aslolan cinselliktir!” Demek Saşa haklıymış, diye geçti aklımdan. Most kadınlara sadece dişi olarak ilgi duyuyordu. Belki beni de bundan başka bir nedenle istememişti hiç.

Most’un benim için fiziksel çekiciliği olmadığını çoktan fark etmiştim. Beni asıl heyecanlandıran parlak zekâsı, yeteneği ve garip, aykırı kişiliğiydi. Özelliklerinin birçoğuna tepki duymakla birlikte, maruz kaldığı zulüm ve acılar yüreğimi eziyordu. Soğuk davrandığım, kendini sevmediğim için takaza ediyordu bana. Bir keresinde, New Haven’da yürürken ısrarını yineledi. Kendisini reddetmeme öfkelenildiği için, Saşa’ya atıp tutmaya başladı. Onu, Most’u, hesap vermek durumunda bırakan, devrimci ahlak konusunda eleştiren, “Bu küstah Rus Yahudisini” kendisine yeğlediğimi çoktan beri bildiğini söyledi. “Hayat hakkında hiç deneyimi olmayan bu genç budalanın” eleştirilerine kulak asmamıştı. Ama artık usanç gelmişti tüm bunlardan; onu Rusya’ya göndermek için yardımcı oluşu bu yüzdendi; benden uzaklaşsın diye. Saşa’yla onun arasında bir seçim yapmak zorundaydım.

İkisi arasındaki sessiz muhalefet gözümde kaçmamıştı, ama o güne kadar Most Saşa’dan hiç bu biçimde söz etmemişti. İğne batmışçasına irkildim. Most’un yüceliğini unuttum. Bilincimde sadece, benim için en değerli şeye, Saşa’ma, çılgın, yaratıcı sevgilime saldırmaya cesaret etmiş olması vardı. Tek istediğim, Most’un, dağların, taşların bu “küstah Rus Yahudisi”ni sevdiğimi bilmeleriydi. Hiç düşünmeden, öfkeyle, Ben de Rus Yahudisiyim diye bağırdım. Yoksa ünlü anarşist Most bir Yahudi düşmanı mıydı? Ya beni sadece kendine istediğini söylemeye nasıl cesaret edebiliyordu? Ben alınıp sahip olunan bir eşya mıydım? Ne biçim bir anarşizmdi bu? Saşa, Most’un artık anarşist olmadığını söylemekte haklıydı.

Most susuyordu. Az sonra yaralı bir hayvanın iniltisine benzer bir ses duydum. Sesimi kestim. Most yumrukları sıkılı, yüzükoyun yerde yatıyordu. Bir alay karmaşık duygu içimde mücadele halindeydi – Saşa’ya olan aşkı, bu denli sert konuşmuş olmaktan duyduğum utanç, Most’a karşı öfkenin yanı sıra, çocuk gibi önümde yatmış ağlarken ona duyduğum sonsuz şefkat. Usulca başını kaldırdım. Ne kadar üzülüğümü söylemek için can atıyordum ama sözcükler sığ geliyordu. Yüzüme bakarak fısıldadı: “*Mein Kind, mein Kind*, böyle bir aşka sahip ne şanslı bir köpek şu Saşa! Değerini biliyor mu acaba?” Başını kucağıma gömdü, ses çıkarmadan öylece kaldık.

Birdenbire kopan bağrışmalarla kendimize geldik. “Hadi kalkın bakalım! Herkesin ortasında sevişmek ne demek oluyor? Ahlaksızlıktan tutuklusunuz.” Most yerinden kalkmak için doğruldu. Kendim için değil, onun için dehşetli bir korkuya kapıldım. Eğer Most’u tanırlarsa karakola götürceklerini ve sonraki gün tüm gazetelerin hakkında küfürnemeler yazacağını biliyordum. Böyle bir skandalı önlemek için şimşek hızıyla bir şey uydurmam gerektiğini düşündüm. “Sizi Allah gönderdi,” dedim; “Babam birden fenalaştı; biri geçse de bir doktor çağırsak diyordum. Bana biraz yardım eder misiniz beyler?” İkisi birden gülmeye koyuldu. “Babasıymış! Seni gidi orospu! Baban bize beş papel verirse, bu defalık kusuruna bakmayız.” Telaşla çantamı karıştırarak tüm varlığım olan beş doları uzattım. Herifler, kulaklarımı tırmalayan kahkahalarına ara vermeden oradan uzaklaştı.

Most gülmesini tutarak kalkıp oturdu, “Çok zekisin,” dedi; “Ama artık iyice anladım ki sana babadan başka bir şey olamam.” O akşam konuşma bittikten sonra, Most’u geçirmek için istasyona gitmedim.

Sonraki sabah Saşa beni erkenden uyandırdı. Anna bir akciğer kanaması geçiriyordu. Apar topar çağırdığımız doktor durumunun ciddi

olduğunu, vakit geçirmeden bir sanatoryuma yatırılması gerektiğini söyledi. Bundan birkaç gün sonra Saşa onu New York'a götürdü. Ben işlerimi yoluna koymak için New Haven'da kaldım. Kooperatifçilik yapmak için beslediğim umutlar suya düşmüştü.

New York'ta, Forsythe Sokağı'nda bir daire tuttuk. Fedya sipariş alabildiği zaman karakalem portreler yapıyordu. Ben de evde parça başı dikiş dikiyordum. Saşa *Freiheit*'in sayfalarını diziordu; Most'un onu Rusya'ya göndereceğinden umudu kesmemişti. Most'la Saşa'nın para sağlamak için yaptıkları başvurunun sonucunu kaygıyla bekliyorduk.

Zamanımın önemli bir bölümünü masaları yabancı yayınlarla tepeleme dolu olan *Freiheit* bürosunda geçiriyordum. Bunlardan biri özellikle ilgimi çekmekteydi. Bu, Londra'da haftada bir yayımlanan *Die Autonomie* adındaki Alman anarşist gazeteydi. Dili, *Freiheit* kadar güçlü ve etkileyici değilse de, bana anarşizmi daha berrak ve inandırıcı bir biçimde ifade ediyormuş gibi geliyordu. Bu yayından Most'a söz ettiğimde, birden öfkeleni. Kısaca, bu girişimin arkasındakilerin kuşkulu kimseler olduğunu, "en değerli Alman yoldaşlarımızdan John Neve'yi ele vererek polise teslim eden ajan Peukert"le ilişkileri olduğunu söyledi. Most'tan kuşku duymak aklımın ucundan geçmediği için *Autonomie*'yi okumaktan vazgeçtim.

Ne var ki hareketin içine girdikçe ve tecrübem arttıkça, Most'un bu konudaki taraflılığını görmekte gecikmedim. Tekrar *Autonomie* okumaya başladım. Nihayet, Most'un gazete çalışanları hakkında söyledikleri gerçek olsa bile, gazetenin anarşizm konusundaki görüş ve ilkelerinin bana *Freiheit*'tan daha yakın geldiği sonucuna vardım. *Autonomie*, var gücüyle kişisel özgürlüğü ve grupların bağımsızlığını savunuyordu. Genel üslubunu son derece çekici buluyordum. Öteki iki dostum da benimle aynı düşüncedeydi. Saşa, Londra'daki yoldaşlarla ilişki kurmayı önerdi.

Bundan çok geçmeden, New York'ta bir *Autonomie* grubunun varlığından haberdar olduk. Her cumartesi toplanıyorlardı; biz de Beşinci Cadde'deki yerlerine gitmeye karar verdik. *Zum Groben Michel* gibi tuhaf bir adı olan bu yer, kaba saba görünümlü, huysuz sahibine pek uyuyordu. Grubun önderi Joseph Peukert'ti.

Most'un etkisiyle, Peukert'e karşı olduğumuzdan, Neve'nin tutuklanması ve hapsinden onu sorumlu tutan hikâyeyi bir de kendi ağzından dinlemeyi uzun süre reddettik. Ne var ki, Peukert'le aylarca birlikte çalıştıktan sonra, bu tüyler ürpertici olaydaki payı ne olursa olsun, bile bile

böyle bir ihanette bulunmuş olamayacağına inandık.

Joseph Peukert bir zamanlar Avusturya sosyalist hareketi içinde önemli rol oynamıştı. Ancak Johann Most'la hiçbir bakımdan karşılaş-tırılamazdı. Onda, Most'un ateşli kişiliğinden, dehasından ve çekici per-vasızlığından eser yoktu. Peukert ağırbaşlı, bilgiç, mizah duygusundan yoksun bir adamdı. Önceleri bu kasvet verici halini, uğramış olduğu zul-me ve yediği hain damgasından ötürü toplum dışı bırakılmasına bağla-mıştım. Ancak çok geçmeden aşağılık duygusunun kendinden kaynak-landığını, Most'a karşı nefretinin kökeninde de bu kompleksin bulun-duğunu anladım. Gene de Peukert'e yakınlık duyuyorduk. İki anarşist kamp –Most'la Peukert'in taraftarları– arasındaki kavganın, büyük öl-çüde kişisel üstünlük iddialarından kaynaklandığı görüşündeydik. Peu-kert'i bir kez de, tarafsız yoldaşların dinlemesini önerdik. Bu öneriyi, Fedya ile Saşa'nın da üye oldukları, Pioneers of Liberty'den bazı arka-daşlar da destekledi.

Yahudi anarşist örgütlerinin Aralık 1890'daki ulusal konferansında Saşa, Most'la Peukert'in karşılıklı suçlamalarının yeniden ele alınarak incelenmesini ve söz konusu kişilerin kanıtlarını sunmalarını önerdi. Bu-nu öğrenen Most'un Saşa'ya duyduğu kişisel kin ve nefret, önüne geçil-mez bir öfke patlamasına yol açtı. "Bu küstah Yahudi genci," diye hay-kırıyordu, "Bu *Grünschnabel* – Peukert'in ajan olduğunu geçmişte ka-nıtlayan Most'tan ve yoldaşlarından kuşku duyma cesaretini nerden bu-luyor?" Bir kez daha Saşa'nın Most'a ilişkin değerlendirmesine hak ver-mekten kendimi alamadım. Bana ne zamandan beri, Most'un anarşizm maskesi altında, demir pençeyle yönetmek arzusundaki bir zorba oldu-ğunu söylemiyor muydu? Most'un artık devrimci olmadığını defalarca yinelememiş miydi? Şimdi de, "Sen ne yaparsan yap," diyordu bana, "Ama benim Most'la da *Freiheit*'la da işim kalmadı." Gazetedeki gör-evinden derhal ayrılacaktı.

Most'a çok yakın olmuş, ruhunun derinliklerini keşfetmiş, çekicili-ğine, büyüüne, iniş ve çıkışlarına kendimi kaptırmıştım; ondan vazgeç-mek kolay değildi benim için. Her zaman yaptığım gibi yanına gidecek, ruhundaki fırtınayı dindirmeye çalışacaktım. Most'un yüce idealimize tutkuyla bağlı olduğundan kuşku yoktu. Her şeyini bu uğurda feda eden, bu uğurda acılara, hakaretlere katlanan o değil miydi? Peukert'le arasındaki kavganın harekete ne kadar büyük bir zarar verdiğini görmesi sağlanmalıydı. Gidip konuşacaktım onunla.

Saşa beni körü körüne inanmakla suçluyor, başından beri devrimci Most'tan çok, insan Most'a önem verdiğimi söylüyordu. Ne var ki, Saşa'

nın bu katı ayırımına katılmam imkânsızdı. Dava'yı, hayattan ve hayatın güzelliklerinden üstün tuttuğunu işittiğim günden beri içimde ona karşı bir isyan uyanmıştı. Ancak bu davranışının hatalı olduğunu sanmıyordum. Hayattaki tek amacı olan Dava'ya böylesine özveriyle bağlı bir kimsede hata aranamazdı. Bende bir şey olmalı herhalde diye düşünüyordum; beni dünyaya, hayatıma giren kimselerin insan yanına bağlayan bir şey... Çoğu zaman zayıf olduğumu düşünüyor, Saşa'nın devrimci, idealist doruklarına ulaşamamaktan korkuyordum. Öyle bile olsa, hiç değilse onu devrimci coşkusundan dolayı sever, günün birinde bağlılığımın ne denli güçlü olabileceğini gösterme fırsatını yakalardım.

Most'u görmek için *Freiheit* bürosuna gittim. Bana karşı davranışı nasıl da değişmişti; unutulmaz ilk karşılaşmamızdan ne kadar farklıydı tutumu! Daha ağzını bile açmadan sezmiştim bunu. "Bu iğrenç gruba katıldığına göre ne istiyorsun benden?" sözleriyle karşıladı beni. "Düşmanlarımı kendine dost seçtin." Bir adım yaklaşarak, büroda tartışmak istemediğimi söyledim. Eski dostluğumuzun hatırına o akşam benimle çıkmak istemez miydi? "Eski dostluğun hatırına!" diye bağırdı istihzayla. "Devam ettiği sürece güzeldi. Söyler misin nerde şimdi? Düşmanlarımın safına geçmeyi yeğledin; bir veledi bana tercih ettin! Benim yanımda olmayan bana karşı demektir!" Konuşmasını öfkeyle sürdürürken sesinin tonunda bir değişiklik sezdim. Eskisi kadar sert değildi artık. İlk duyduğumda yüreğimin derinliklerine işlemiştii sesi; bu sesi sevmeyi öğrenmiş, çelik sertliğinden dokunaklı bir yumuşaklığa geçişte, titreşimlerinin değişkenliğini kavramıştım. Sesinin renginden duygularının derinliğini, iniş çıkışlarını anlayabiliyordum. Bundan dolayı öfkesinin geçtiğini hissetmekte gecikmedim.

Elini tuttum. "Ne olur Hannes, geleceksin değil mi?" Beni kendine çekti. "Sen bir *Hexe*'sin, korkunç bir kadınsın. Erkeklerin felaketi olacaksın. Ama seviyorum seni, geleceğim."

Altıncı Cadde, Kırk İkinci Sokak'taki bir kahveye gittik. Sahne sanatçıların, kumarbazların ve fahişelerin buluştuğu ünlü bir yerdi burası. Yoldaşların uğramadığı bir yer olduğu için seçmişti Most.

Çoktan beri yalnız çıkmamıştık; Most'un birkaç kadeh şaraptan sonra nasıl harikulade bir dönüşüme uğradığını izleyişimin üstünden uzun bir zaman geçmişti. Değişen ruh hali beni uyumsuzluğun, didişmenin, insanı bağlayıcı bir Dava'nın yer almadığı ya da yoldaşların hakkımızdaki fikirlerine aldırış etmek zorunda olmadığımız bambaşka bir dünyaya götürürdü. Tüm anlaşmazlıklar unutulurdu. Ordan ayrıldığımızda Peukert meselesinden söz açmamıştım ona.

Sonraki gün Most'tan bir mektup aldım; içinde Peukert olayına ilişkin belgeler vardı. Önce mektubu okudum. Boston yolculuğundaki gibi gene içini dökmüştü. Aşkından yakınıyor, neden sona ermesi gerektiğini açıklıyordu. Sorun, beni bir başkasıyla paylaşmaya dayanamayışı değildi sadece; aramızda giderek büyüyen anlaşmazlıklarla baş edemeyecekti artık. Benim geliyeceğimden, gün geçtikçe hareket içinde önemi artan bir güç durumuna geleceğimden kuşkusuz yoktu. Bunu bildiği içindir ki, istikrarlı bir ilişki yürütemeyeceğimizi düşünüyordu. Bir yuva, çocuklar, hayatında sevdiği adamdan ve onun çocuklarından başka derdi olmayan sıradan bir kadının verebileceği sevgi ve ilgi – ihtiyaç duyduğu buydu; Helen'de bunu bulduğunu hissediyordu. Benim uyandırdığım ateşli tutkuyu duymuyordu Helen'e karşı. Son kucaklaşmamız onu kendime nasıl bağlamış olduğumun kanıtlarından biriydi yalnızca. Kendinden geçmiş, allak bullak olmuştu; çelişkiler içindeydi, mutsuzdu. Saflardaki kavgalar, *Freiheit*'in durumundaki istikrarsızlık ve şimdi de Blackwell Adası'na yeniden gönderilme tehdidi onda rahat huzur bırakmıyor, hayatının en büyük amacı için çalışmasına imkân vermiyordu. Kendisini anlayacağımı, hatta aradığı huzuru bulmakta ona yardımcı olacağımı umuyordu.

Odama kapanarak mektubu defalarca okudum. Most'un benim için taşıdığı değerle, bana tüm verdikleriyle, baş başa kalmak istedim. Ya ben ona ne vermiştim? Sıradan bir kadının sevdiği erkeğe verebileceği kadarını bile verdiğim söylenemezdi. Onun benden bu kadar çok istediği bir şeyi vermekten yoksun olduğumu, kendi kendime bile, itiraf etmekten nefret ediyordum. Ameliyat olursam çocuk doğurabilirdim. Böylesine nev-i şahsına münhasır bir adamdan çocuk yapmak ne harika olurdu! Dalmış gitmiştim düşüncelere. Ne var ki, beynimi ısrarla kurcalayan bir şey beni kendime getirdi – Saşa'yla ortak hayatımız ve Davamız! Feda mı edecektim tümünü? Hayır, hayır, imkânsızdı bu, böyle bir şey olmazdı! Ama neden Most değil de Saşa? Saşa gençti, sarsılmaz bir inancı vardı – bu değil miydi beni ona bağlayan? Ya Saşa da bir karı, yuva, çocuk isteyecek olursa? Ne yapardım o zaman? Verebilir miydim ona bunları? Ama Saşa'nın bu tür beklentileri olamazdı – o ancak Dava için yaşar, benim de Dava için yaşamamı isterdi.

O günü sıkıntılı bir gece izledi. Ne bir yanıt bulabiliyordum ne de huzur.

VII. BÖLÜM

1889'DA, PARİS'TE TOPLANAN Uluslararası Sosyalist Kongre, 1 Mayıs'ı tüm dünyada emek bayramı ilan etmişti. Bu fikir hemen her ülkede ilerici işçilerden destek gördü. Baharın doğuşu, kitlelerin kurtuluş için taze bir güçle yeniden uyanışına işaret edecekti. İçinde bulunduğumuz 1891 yılında, Kongre'nin bu kararı yaygın bir biçimde uygulamaya kondu. Mayıs'ın ilk günü emekçiler işlerini bırakacak, makinelerini durduracak, fabrikaları ve maden ocaklarını terk edecekti. Şenlik havası içinde, devrimci marşlar ve türküler eşliğinde bayraklarıyla yürüyecek, gösterilerde bulunacaklardı. Her yerde toplantılar yapılarak, emekçilerin talepleri dile getirilecekti.

Akdeniz ülkelerinde hazırlıklar çoktan başlamıştı. Sosyalist ve anarşist yayınlarda bu büyük günle ilgili yoğun çalışmalara ilişkin ayrıntılı raporlar yer alıyordu. Amerika'da da 1 Mayıs'ın işçilerin kuvvet ve kudretini gözler önüne serecek etkili bir gövde gösterisiyle kutlanmasına karar verildi. Bunu örgütlemek için geceleri toplantılar yapılıyordu. Ben gene sendikalarla ilişki kurmakla görevlendirildim. Ülke basını, radikal kuruluşları devrim hazırlığı içinde olmakla suçlayan bir karalama kampanyası başlattı. Sendikaların, "ülkenin demokratik kurumlarını yıkmak amacıyla içlerine sızan yabancı süprüntüleri ve kanun kaçaklarını saflarından atmaları" isteniyordu. Bu kampanya etkili oldu. Emekçi örgütlerinin tutucu kesimi iş bırakmayı ve 1 Mayıs gösterilerine katılmayı reddetti. Ötekiler ise sayıca çok azdı ve Chicago Haymarket günlerinde Alman sendikalarına yönelik saldırılardan korkuları hâlâ geçmemişti. İlk kararlarında ısrar edenler sadece Alman, Yahudi ve Rus örgütlerindeki en radikal unsurlar oldu. Onlar sokağa çıkacaktı.

New York'taki kutlamaları sosyalistler üstlenmişti. Gösteri Union Square'de yapılacaktı; anarşistlere de konuşmalarını kendi kürsülerinden

yapacaklarına ilişkin söz verilmişti. Ne var ki son dakikada alanı düzenleyen sosyalistler kendi kürsümüzü kurmamıza engel oldular. Arkadaşların çoğu henüz gelmemişti; ortalıkta sadece Saşa, Fedya, ben ve içlerinde bazı İtalyan yoldaşların bulunduğu küçük bir grup vardı. Bu büyük günde sözümüzü söylemeye kararlıydık. Bize kürsü vermeyecekleri anlaşılınca, çocuklardan biri beni kaldırarak sosyalistlerin arabalarından birinin üzerine çıkardı. Konuşmaya başladım. O sırada gözden kaybolan başkan, az sonra arabanın sahibiyle geri döndü. Ben konuşmaya devam ediyordum. Adam atını arabaya koşarak dehledi. Ben hâlâ konuşuyordum. Durumun farkına varmayan dinleyiciler, ben konuşurken peşimden gelerek alandan çıktılar, böylece benimle birlikte birkaç sokak ilerlemiş oldular.

Az sonra gelen polis halkı copleyarak alana soktu. Sürücü arabayı durdurdu. Bizim çocuklar da beni el çabukluğuyla indirerek ordan kaçırdılar. Sabah gazetelerinin tümünde, esrarengiz bir genç kadının, bindiği arabadan kızıl bayrağını dalgalandırarak, devrim çağrısında bulunduğu haberi veriliyor, “kadının tiz sesi yüzünden atın kaçtığı” öne sürülüyordu.

Bu olaydan birkaç hafta sonra Yüce Divan'ın Johann Most'un başvurusunu reddettiği haberi geldi. Bunun, yeniden Blackwell Adası'na gitmek anlamına geldiğini biliyorduk. Saşa Most'la olan anlaşmazlıkları bir tarafa bırakmıştı; ben de hayatından ve kalbinden beni çıkarmış olmasına artık aldırmıyordum. Most'un yeniden hapse gireceği, sakalının tıraş edilerek sakatlığı yüzünden çekmiş olduğu acıların bir kez daha depreseceği, alaya ve aşağılanmaya maruz kalacağı gerçeğinden başka hiçbir şeyin önemi kalmamıştı.

Mahkeme salonuna en önce biz gelmiştik. Az sonra kefil, eski yoldaşımız Julius Hoffmann'ın eşliğinde Most içeri alındı. Aralarında Helen Minkin'in de bulunduğu pek çok arkadaşımız duruşmayı izlemeye gelmişti. Most yazgısına aldırmaz görünüyordu; gururlu ve kendinden emindi. Yılmaz bir asi, eski bir savaşçıydı her zaman olduğu gibi.

Duruşma sadece birkaç dakika sürdü. Koridora çıkınca Most'un yanına koştum, elini tutarak, “Hannes, sevgili Hannes, senin yerinde olmak için bilsen neler verirdim!” diye fısıldadım. “Biliyorum, sevgili *Blondkopf*, adaya mektup yaz bana,” dedi ve alıp götürdüler onu.

Saşa, Blackwell Adası'na kadar eşlik etti Most'a. Onurlu tutumundan çok etkilenmişti: hiç bu kadar isyankâr, bu kadar vakur, bu kadar ısıltılı görmemişti onu. Gazeteciler bile etkilenmişti. “Anlaşmazlıklarımızı

unutup Most'la birlikte çalışmalıyız," diyordu Saşa.

Yüce Divan'ın kararını protesto etmek, Most'un mücadelesini sürdürmek ve hapishane hayatını biraz olsun kolaylaştırmak için para sağlamak amacıyla bir miting düzenlemeye karar verdik. Radikal çevrelerde tutuklu yoldaşımıza ilgi büyüktü. Kırk sekiz saat içinde koskoca bir salonu doldurmayı başardık. Konuşmacılardan biri de bendim. Sözlerim sadece evrensel başkaldırının simgesi, anarşizmin sözcüsü Johann Most'la sınırlı değildi; bana esin kaynağı olmuş, öğretmenim ve yoldaşım olan adama da yer verdim konuşmamda.

Kış gelince Fedya Springfield, Massachusetts'e giderek bir fotoğrafçının yanında çalışmaya başladı. Bir süre sonra aynı yerde, siparişlerle ilgili olarak, benim de çalışabileceğimi yazdı. Bu öneriyi sevinçle karşıladım; New York'tan, dikiş makinesinin sonsuz ezasından kurtulacaktım. Saşa'yla parça başı çocuk tulumu dikerek geçinmeye çabalıyorduk. Çoğu zaman evin tek aydınlık odasında günde on sekiz saat çalışıyorduk, ben bir de yemek ve ev işi yapıyordum. Springfield yaşamımıza değişiklik ve ferahlık getirecekti.

İş zor değildi, üstelik Most'tan da Saşa'dan da çok başka olan Fedya'yla yaşamak dinginlik vericiydi. Hareketin dışında paylaştığımız birçok şey vardı: güzellik aşkı, çiçekler, tiyatro. Sonuncusuna Springfield'de rastlamak zordu; zaten Amerikan oyunları ve tiyatrosu da nefret uyandırmıştı bende. Königsberg'den, St. Petersburg'dan ve New York'taki Alman Irving Place Tiyatrosu'ndan sonra sıradan Amerikan oyunları bana yavan ve zevksiz geliyordu.

Fedya işinde öylesine başarılıydı ki, patronumuzun zenginleşmesine daha fazla katkıda bulunmanın ahmaklık olacağını düşündük. Saşa'yı da çağırarak, kendimiz bir iş kuracaktık. Hiç yakınmamış olsa da, mektuplarındaki havadan Saşa'nın New York'ta mutlu olmadığını sezinliyordum. Fedya bir stüdyo açmayı önerdi. Worcester, Massachusetts'e gidip, bize katılması için Saşa'yı çağırmaya karar verdik.

Bir yer tutup tabelamızı asarak müşteri beklemeye koyulduk. Kapımızı çalan olmadığı gibi, zaten az olan birikimimiz, gün geçtikçe erimeye başladı. Bunun üzerine bir at arabası kiralarak çevredeki kırsal alanlarda yaşayan çiftçilerin aile fotoğraflarını karakalem büyültmek için sipariş almayı denedik. Arabayı süren Saşa ağaçlara çarptıkça ya da çukurlara battıkça atın huysuzluğunu bahane ediyordu. Çoğu zaman bir sipariş alabilmek için saatlerce yol katettiğimiz oluyordu.

New Englandlılar'la Rus köylüleri arasındaki muazzam farklılık dik-

katimizi çekmekte gecikmedi. Çoğu zaman yiyecek lokması olmayan Rus köylüsü, evine gelen bir yabancıya ekmek ve *kvass* (elma şarabı) sunmadan edemezdi. Çocukluğumdan hatırladığım kadarıyla Alman köylüleri de bizi “konuk odası”na alır, masaya süt ve tereyağı getirir, yememiz için ısrarda bulunurlardı. Burada, çiftçilerin dönümlerce tarlaya ve sürüyle sığira sahip olduğu özgür Amerika’daysa, şansımız varsa kapının eşiğinden bir adım içeri atabiliyor ya da bir bardak su içebiliyorduk. Saşa, Amerikan çiftçisinin hiç yoksulluk çekmediği için acıma ve şefkatten yoksun olduğunu ileri sürüyordu. “Aslında küçük bir kapitalist o,” diye iddia ediyordu. “Rus, hatta Alman köylüleri böyle değil; onlar proleter. Sıcak kalpli ve konuksever olmaları bu yüzden.” Ben pek ikna olmamıştım bu konuda. Fabrikalarda proleterlerle birlikte çalışmıştım, onları hep yardımsever ve özverili bulduğum söylenemezdi. Ne var ki Saşa’nın insanlara olan inancı bulaşıcıydı, kuşkularımı dağıttı.

İkide birde işi bırakma noktasına geliyorduk. Evlerinde kaldığımız aile bize bir lokanta ya da dondurmacı açmayı öneriyordu. Başlangıçta bu fikir bize çok saçma gelmişti; ne paramız vardı ne de bu türden bir girişime hevesliydik. Üstelik, işe yatırım yapmak ilkelerimize aykırıydı.

Tam bu sırada radikal yayın organları Rusya’dan yeni vahşet haberleriyle bir kez daha dalgalandı. Yurdumuza dönme özlemi yeniden depreşti. Ancak bu iş için gerekli parayı nerden bulacaktık? Most’un özel ricasından bir sonuç çıkmamıştı. Dondurmacılık yaparsak para kazanabilirdik belki. Düşünüp taşındıkça tek çıkar yolun bu olduğunda karar kıldık.

Elli dolar kadar birikmiş paramız vardı. Bize bu fikri veren evsahibimiz yüz elli dolar borç verince hemen bir dükkân kiraladık. Saşa’nın çekiç ve testere, Fedya’nın boya ve fırça kullanmaktaki becerileri, benim iyi bir Alman ev hanımı olarak yetiştirilmiş olmam sonucu, terk edilmiş viran dükkân şipşirin bir yer oldu. Henüz bahardı, havalar tam ısınmamış olduğundan dondurmaya pek talep yoktu. Ne var ki özel olarak hazırladığım kahve, sandviçlerimiz ve özgün yemekler müşteri çekmekte gecikmedi; sabahlara kadar işten başımızı kaldıramaz olduk. Kısa zamanda evsahibine borcumuzu ödedikten başka, bir gazoz yapma makinesi ile rengârenk çok şirin tabaklar da alabilmiştik. Ne zamandır kurduğumuz hayallerin pek yakında gerçekleşeceğini umuyorduk artık.

VIII. BÖLÜM

1892 MAYISIYDI. Pittsburgh'dan gelen haberlere göre, Carnegie Çelik Şirketi'yle, Birleşik Demir ve Çelik İşçileri Sendikası arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Ülkenin en büyük ve güçlü işçi örgütlerinden biri olan bu sendikanın üyeleri çoğunlukla Amerikalı, haklarını savunmasını bilen, yiğit ve kararlı adamlardı. Carnegie ise, zorlu bir işveren olarak bilinen güçlü bir şirketti. Carnegie'nin başkanı olan Andrew Carnegie'nin bu görevini geçici olarak şeflerden işçi düşmanı olarak tanınan Henry Clay Frick'e devretmiş olması anlamlıydı. Frick ayrıca sendikal örgütlenmenin yasak olduğu ve işçilerin demir pençeyle yönetildiği uçsuz bucaksız koka tarlalarının da sahibiydi.

İthal çeliğe konan yüksek gümrük vergisi Amerikan çelik sanayisinde patlamaya yol açmıştı. Bu alanda tekel sayılabilecek bir durumda olan Carnegie Şirketi, sınırsız bir zenginliğin tadını çıkarıyordu. En büyük fabrikaları Pittsburgh yakınlarındaki Homestead'deydi. Binlerce işçinin çalıştığı bu fabrikalarda vasıflı işçi olabilmek için uzun bir eğitim ve üstün beceri gerekiyordu. Ücretler şirketle sendika arasında, çelik ürünlerinin geçerli piyasa fiyatları göz önüne alınarak eşel mobil sistemine göre ayarlanırdı. Eski sözleşmenin süresi dolmak üzereydi. Üretimin arttığı ve piyasadaki çelik ürünlerinin fiyatı yüksek olduğu için işçiler eskisinden daha yüksek ücret talebinde bulundular.

İnsansever Andrew Carnegie İskoçya'daki güvenli şatosuna çekilmiş, Frick dizginleri ele almıştı. İlk işi bundan böyle eşel mobil sisteminin uygulanmayacağını açıklamak oldu. Şirket artık Birleşik Sendika'yla sözleşme yapmayacak, ücretleri kendi belirleyecekti. Sendikayı tanımıyor, eskiden olduğu gibi işçilerle toplu görüşmeye oturmayı reddediyordu. Fabrikayı kapatacaktı. İşçiler kendilerini işten çıkarılmış farz

edebilirdi. Herkes teker teker iş için başvuracak, her işçinin ücreti ayrı belirlenecekti. Frick işçi örgütünün barışçıl çözüm önerilerini tersleyerek reddetti. “Karar verilmesi gereken bir durum yoktu”, ona göre. Fabrikalar kapatıldı. “Grev değil, lokavt,” diye açıkladı Frick. Açıkça savaş ilanındı bu.

Homestead ve çevresinde hava gergindi. Ülkede herkes işçilerden yana bir tutum içindeydi. Basının en muhafazakâr kesimi bile Frick’i haksız ve sert uygulamalarından dolayı suçluyordu. Frick’in eylemiyle işten atılan işçilerin sayıca çokluğu, bağlı oldukları sendikalar ve ilgili iş kolları düşünülecek olursa, ulusal boyutlara varabilecek bir bunalım göz göre göre tırmandırılmıştı.

İşçiler ülke çapında galeyana gelmişti. Çelik işçileri Frick’in meydan okumasına karşı çıkarak, örgütlenme ve işverenle toplu pazarlık haklarından vazgeçmeyeceklerini açıkladılar. Amerikan Devrimi’ni gerçekleştiren atalarının isyankâr ruhunu taşıyan erkekçe bir başkaldırıydı bu.

Patlamak üzere olan kavga sahnesinden uzakta, Worcester kentindeki küçük dondurmacıda, gelişmeleri ilgiyle izliyorduk. Bize göre bu Amerikan işçisinin uyanışı, çoktan beri beklenen yeniden dirilişiydi. Yerli emekçinin yerinden doğrulduğunu, olağanüstü gücünü hissetmeye başladığını, uzun zamandan beri kendini bağlayan zincirleri kırmaya kararlı olduğunu düşünüyorduk. Homestead’deki işçiler için yüreklerimiz ateşli bir hayranlıkla çarpıyordu.

Gündelik hayatımız eskisi gibi sürüyordu; müşteri bekliyor, gözleme pişiriyor, çay ve dondurma servisi yapıyorduk; ne var ki aklımızdan Homestead’in yiğit çelik işçileri bir an olsun çıkmıyordu. Homestead olaylarına öylesine ilgi duyuyorduk ki, gözümüze uyku girmiyordu. Oğlanlardan biri şafakta gidip gazetelerin ilk baskılarını alıyordu. Homestead olaylarından başka bir şey düşünemez olmuştuk. Sabahlara kadar oturup durumu enine boyuna tartışıyor, bu görkemli mücadelenin girdaplarında nerdeyse kendimizi kaybediyorduk.

Bir akşamüstü dükkânda yalnızken dondurma yemek için bir müşteri geldi. Kâseyi önüne koyarken, elindeki gazetenin başlıkları çarptı gözüm: “HOMESTEAD’DE SON GELİŞMELER... GREVCİLERİN AİLELERİ ŞİRKET EVLERİNDEN ÇIKARTILIYOR... POLİS ŞEFİ LOĞUSAYI SOKAĞA ATTI.” Adamın omzunun üzerinden Frick’in en son ultimatoomunu okudum: İsteklerine boyun eğmektense, leşlerini görmeyi yeğlediğini söylüyor, Pinkerton dedektiflerini getireceği yollu tehditler savuruyordu. Olayın aktarılışında, üsluba yansıyan korkunç acımasızlık, Frick’in kapı dışarı edilen anneye karşı zalimce tutumu beynimi tutuşturmuştu. Öfke

tüm benliğimi sardı. Masadaki adamın, “Rahatsız mısınız küçük hanım? Size nasıl yardım edebilirim?” dediğini duydum. Hiç düşünmeden, “Evet, gazetenizi bana vererek,” dedim. “Dondurma için paraya gerek yok. Lütfe çıkmanızı rica ediyorum. Dükkânı kapatmalıyım.” Adam bana delirmişim gibi şaşkınlıkla bakakaldı.

Dükkânı kilitleyerek üç blok ötedeki küçük evimize şimşek hızıyla vardım. Rusya değil Homestead’i hedefimiz, biliyordum artık. Biz Homestead’e aittik. Akşam nöbeti için istirahat çekilmiş olan çocuklar, elimde gazeteyle odaya dalınca şaşkınlıkla, “N’oldu Emma? Nedir bu halin?” diyerek yerlerinde doğruldular. Konuşacak durumda değildim; gazeteyi uzattım.

Yerinden ilk fırlayıp kalkan Saşa oldu. “Homestead!” diyordu. “Homestead’e gitmeliyim!” Koşup, kollarımı doladım boynuna; “Saşa, Saşa!” deyip duruyordum. Ben de gidecektim. “Bu gece yola çıkmalıyız,” dedi. “O büyük gün geldi nihayet!” Enternasyonalist olduğumuz için, diyordu, işçilerin darbeyi nereye indirdikleri fark etmez bizim için. Onların yanında olmalıydık. Yüce mesajımızı onlara ulaştırmalı, sadece bugün için değil, tüm zamanlar için, özgür bir yaşam için, anarşizm için grevi sürdürmeleri gerektiğini anlamalarına yardımcı olmalıydık. Rusya’da erkek-kadın pek çok kahraman vardı; oysa kim vardı Amerika’da? Evet, bu geceden tezi yok gitmeliydik Homestead’e.

Saşa’nın hiç bu kadar güzel konuştuğunu duymamıştım. Sanki daha bir boylanmıştı. Güçlü ve meydan okuyucu bir havası vardı. Daha önce hiç rastlamadığım gibi, içinden gelen bir ışıkla aydınlanan yüzü güzelleşmişti.

Hemen evsahibimize giderek ayrılacağımızı bildirdik. Kazancımız bu kadar iyiymen işi bırakmanın delilik olduğunu, kısa zamanda bir servet yapacağımızı söylüyordu. Yaz sonuna kadar işi sürdürürsek, en az bin dolar toparlamak işten bile değildi. Ne var ki, boşuna çene yoruyordu – kararımızı değiştirmemiz söz konusu değildi. Bir hikâye uydurarak, çok sevdiğimiz bir akrabamızın ölüm döşeğinde olduğunu, mutlaka gitmemiz gerektiğini söyledik. Dükkânı ona devredecektik; tek istediğimiz o akşamın hasılatıydı. Geç saatlere kadar çalışacak, her şeyi düzene koyduktan sonra anahtarları ona teslim edecektik.

O gece çok iş yaptık. Daha önce hiç bu kadar müşterimiz olmamıştı. Saat birde ne var ne yok satılmış, yetmiş beş dolar kazanmıştık. Sabahın ilk saatlerinde kalkan bir trenle yola çıktık.

Yolda öncelikli planlarımızı tartıştık. Her şeyden önce çelik işçileri için bir bildiri hazırlayacaktık. Ancak henüz İngilizcemiz yeterli olma-

dığı için, çevirecek birini bulmamız gerekiyordu. Almanca ve İngilizce metinleri New York'ta basacak ve yanımızda Pittsburgh'a götürecektik. Oradaki Alman yoldaşların yardımıyla benim konuşmacı olarak katılacağı toplantılar düzenlenebilirdi. Yeni bir gelişme oluncaya kadar Fed-ya New York'ta kalacaktı.

İstasyondan dosdoğru, *Autonomie* grubundan tanıdığımız Avusturyalı yoldaşlardan Mollock'un evine gittik. Fırıncı olan Mollock geceleri çalışıyordu. Karısı Peppie iki çocuğuyla evdeydi; konukseverliğinden kuş-kumuz yoktu.

Üçümüz birden pılı pırtımızla odaya doluşunca şaşkınlığını gizleyemediyse de bizi buyur etti, karnımızı doyurdu ve yatıp dinlenmemizi önerdi. Ama yapılacak çok iş vardı.

Şaşa'yla birlikte tanıdık, ateşli bir Alman anarşist olan Claus Timmermann'ı aramaya çıktık. Timmerman oldukça yetenekli bir şairdi ve propaganda metni yazmakta ustaydı. New York'a gelmezden önce St. Louis'de anarşist bir gazetede editörlük yapmıştı. Çok cana yakın ve güvenilir bir arkadaştı, ancak çok içerdi. Onun planımızı çekinmeden açıklayabileceğimiz tek insan olduğunda hemfikirdik. Yanılmamıştık. Hemen havaya girdi; akşamüzeri bildirimiz hazır. Homestead işçilerine kapitalizmin boyunduruğundan kurtulmaları, şimdiki kavgalarını ücret sistemini yok etmek için bir basamak olarak kullanmaları, toplumsal devrim ve anarşizm yolunda mücadeleyi sürdürmeleri doğrultusunda yakıcı bir çağrıydı bu.

New York'a geldikten birkaç gün sonra Pinkertonlar'ın çelik işçilerini katlettiği haberi tüm ülkede bomba gibi patladı. Frick, Homestead fabrikalarını takviye etmiş, çevrelerini yüksek bir duvarla kuşatmıştı. Bu hazırlıktan sonra, ağır silahlarla donatılmış Pinkerton canilerinin koruması altındaki grev kırıcılarla dolu bir mavna, zifiri karanlık bir gecede, sessiz sedasız Monongahela Irmağı'nda yol almaya başlamıştı. Frick'in oyununu öğrenen çelik işçileri kıyıda mevzilendi. Frick'in uşaklarını püskürtmekte kararlıydılar. Ne var ki, mavna atış menziline girer girmez Pinkertonlar uyarıda bulunmadan ateş açtı; kıyıdaki Homestead işçilerinin kimi öldü, içlerinden pek çoğu yaralandı. Ölenler arasında bir de küçük bir oğlan vardı.

Bu korkunç katliam günlük gazetelerde bile tepkiye yol açtı. Çoğu ağır bir dille kaleme aldıkları başyazılarında Frick'i şiddetle kınayarak, çok ileri gittiğini, işçi saflarındaki yangını körüklediğini, meydana gelecek vahim sonuçların başlıca suçlusunun kendisi olacağını yazdılar.

Beynimizden vurulmuş gibiydik. Gelineen noktada bildirimizin etkili

olamayacağı açıktı. Monongahela Irmağı kıyısında dökülen masum kan karşısında sözcüklerin önemi kalmamıştı. Her birimizin gönlünden geçen sezmek güç değildi. Sessizliği bozan Saşa oldu. “Bu cinayetlerin sorumlusu Frick’ten başkası değil,” dedi. “Bunun bedelini ödemeli!” *Attentat* için çok elverişli bir andı; tüm ülke ayaklanmıştı, herkes Frick’in bu soğukkanlı cinayetlerden suçlu olduğu kanısında birleşiyordu. Frick’i hedef alan bir saldırı en yoksul kulübede bile yankısını bulacak, tüm dünyanın dikkati, Homestead mücadelesinin ardındaki gerçek nedende toplanacaktı. Ayrıca düşman saflarında korku yaratacak, Amerikan proletaryasının kanının yerde kalmayacağını onlara gösterecekti.

Saşa daha önce hiç bomba yapmamıştı, ama Most’un *Science of Revolutionary Warfare*’i (Devrimci Savaş Bilimi) iyi bir ders kitabıydı. Staten Adası’ndaki tanıdık bir yoldaştan dinamit sağlayacaktı. Dava’ya yararlı olabilmek, yaşamını halka feda etmek için hep bu yüce ârı beklemişti. Pittsburgh’a gidecekti.

Fedyayla ikimiz bir ağızdan, “Biz de seninle geleceğiz!” diye bağırdık. Ama Saşa bizi dinlemedi bile. Bir adam için üç can feda etmenin gereksiz ve caniyane bir tutum olduğunda ısrarlıydı.

Saşa, her ikimizin de ellerini tutarak aramıza oturdu. Sakin ve duru bir sesle planını anlatmaya başladı. Saat ayarlı bir bomba üzerinde çalışıyordu; böylece Frick’i öldürecek ama kendisine bir şey olmayacaktı. Canını kurtarmak değildi kaygısı. Yok, asla... Amerikan halkının onun bir canı değil, bir idealist olduğunu anlaması için, eylemini mahkemede savunacak kadar zaman istiyordu.

“Frick’i öldüreceğim,” dedi Saşa, “Ve tabii ölüme mahkûm edileceğim. Halkım için canımı vermiş olmanın onuruyla ölüme gideceğim. Ama Lingg gibi kendi elimle öleceğim. Düşmanlarımızın beni öldürmesine asla izin vermeyeceğim.”

Ağızdan çıkan sözlerin bir hecesini bile kaçırmamaya çalışıyordum. Açıksözlülüğü, dinginliği ve gücü, idealinin kutsal ateşi beni büyülemiş, soluğumu kesmişti. Bana dönerek derinden gelen bir sesle sürdürdü sözlerini. Doğuştan yetenekli bir konuşmacı, usta bir propagandacı olduğumu söylüyordu. Onun eylemini açıklamak bakımından çok yararlı olabilir, işçilere kolay anlaşılır bir dille amacının ne olduğunu anlatabilirdim. Frick’e karşı kişisel bir kininin olmadığını, insan olarak Frick’in başka herhangi birinden farkı bulunmadığını söylemek gerekiyordu. Frick, zenginliğin ve gücün, kapitalist sınıfın adaletsizliğinin ve ahlaksızlığının simgesi olmaktan başka, bizzat işçi kanı dökmekten de sorumluydu. Saşa’nın eylemi, insan olarak değil, bir emek düşmanı olarak

Frick'e karşıydı. Eyleminin ve taşıdığı mesajın ülke çapında anlaşılabilmesini sağlamak için benim geride kalarak bunu üstlenmemin ne kadar önemli olduğunu anlamam gerekiyordu.

Ağzından çıkan her sözcük beynime balyoz gibi iniyordu. O konuşukça, hayatının bu çok önemli son saatlerinde bana hiç de ihtiyacı olmadığı yolundaki acı gerçeği olanca çıplaklığıyla kavradım. Bunu fark ettikten sonra her şey, ama her şey –mesaj, Dava, görev, propaganda– gözümünden silindi. Saşa'yla ilk karşılaştığım, sesini duyup, elinin elime değdiği andan itibaren et ve tırnak gibi onu bana bağlayan güçle kıyaslandığında, bunların nasıl bir anlamı olabilirdi? Üç yıllık beraberliğimizde beni ne kadar az tanımış olmalıydı ki, o paramparça olduktan ya da asılarak can verdikten sonra yaşamaya devam etmemi olanca sükûnetle benden isteyebilsin! Gerçek aşk –sıradan olmayan, sevgiliyle her şeyi, en imkânsız bile paylaşmayı düşleyen aşk– her şeyi aşan bir zorlayıcılıkta değil midir? O Ruslar da bunu böyle biliyordu; Jessie Helfmann'la Sofya Perovskaya hayatta da ölümden de erkeklerini yalnız bırakmamışlardı. Ben de aynı yolu seçecektim.

“Seninle geleceğim, Saşa,” diye haykırdım; “Seninle gelmem gerek! Kadın olduğum için sana yararım dokunur. Frick'in yanına senden daha kolay girerim. Eylemin için yol açarım sana. Ayrıca mutlaka gelmeliyim seninle, anlıyor musun Saşa?”

Hummalı bir hafta geçirdik. Saşa deneylerini gece herkes uyuduktan sonra yapıyordu. O çalışırken ben gözcülük ediyordum. Saşa için, aynı evdeki arkadaşlarımız için, çocuklar ve öteki kiracılar için her an kaygı içinde yaşıyordum. Ya bir şey ters gidecek olsaydı? – ancak amaç aracı haklı kılmıyor muydu? Bizim için amaç, baskı ve sömürü altındaki halkın kutsal davasıydı. Yaşamlarımızı onlar için feda edecektik. Bu arada birkaç kişinin yok olmasından ne çıkardı? – Büyük çoğunluk özgürleşecek, mutluluğa ve rahata kavuşacaktı. Evet bu durumda, amaç aracı haklı kılıyordu.

Worcester'den New York'a bilet parasını ödedikten sonra altmış dolarımız kalmıştı. Geldiğimizden beri yirmisini harcamıştık. Saşa'nın bomba yapmak için aldığı malzeme bir hayli tutmuştu ve bir hafta da New York'ta kalacaktık. Bundan başka bir giysiye ve bir çift pabuca ihtiyacım vardı ve yol parasıyla birlikte bu da elli dolar tutuyordu. Çokça para gerekliydi bize. Kimseden bunu isteyemezdik; üstelik bir açıklamada bulunmamız da mümkün değildi. Boğucu temmuz sıcağında karnaviçe işleyerek yirmi beş dolar kazanabildim. Saşa ön deneylerini tamamladıktan sonra, bombayı denemek üzere Staten Adası'na gitti. Dön-

düğünde yüzündeki ifadeden bir aksilik olduğunu anlamıştım. Çok geçmeden, bombanın patlamadığını öğrendim.

Saşa, bu başarısızlığın kimyasal bileşimin hatalı olmasından ya da dinamitin nem almasından kaynaklanmış olabileceğini tahmin ediyordu. Aynı malzemeyle yapılmış olan ikinci bombanın da benzer akıbete uğrama ihtimali yüksekti. Bir hafta boyunca süren kaygılı çalışma ve kırk dolar havaya gitmişti! Ne olacaktı şimdi? Ah vah etmeye ve pişmanlığa zaman yoktu, çabuk hareket etmek zorundaydık.

Aklımıza ilk gelen Johann Most oldu. Yapılacak en doğru iş ona gitmekti. Bireysel eylem öğretisinin sürekli propagandasını yapan oydu. Makaleleri de, konuşmaları da her zaman *Tat*'a doğrudan bir çağrı niteliğindeydi. Nihayet Amerika'da da birinin bu türden yürekli bir eyleme kalkmış olmasından kıvanç duyacaktı. Most, Frick'in işlediği tüyler ürpertici suçtan haberdardı mutlaka: *Freiheit* bu gaddarlıktan Frick'i sorumlu tutmuştu. Yardım ederdi Most.

Saşa bu öneriye tepki gösterdi. Blackwell Adası'ndan salıverildikten sonraki tutumundan, bizimle birlikte hiçbir şey yapmak istemediği açık, diyordu. *Autonomie* grubuyla yakın ilişki içinde olmamızı bağışlamamıştı. Saşa'nın bu konuda haklı olduğunu biliyordum. Most cezaevindeyken, ona sık sık yazmış ama hiç yanıt alamamıştım. Çıktıktan sonra da beni aramamıştı. Helen'le yaşadığını ve Helen'in hamile olduğunu biliyordum; hayatına karışmaya hakkım yoktu. Evet Saşa doğru söylüyordu, aramızdaki uçurum çok derinleşmişti.

Yoldaşlarımızdan birinden kalan küçük bir mirasın Peukert'le bir arkadaşında olduğunu biliyordum. Müteveffanın eşyaları arasında, Peukert'e paranın kullanımı için yetki verdiğini açıklayan bir kâğıt ve propaganda amacıyla kullanılmasını vasiyet ettiği bir de tabanca bulunmuştu. Adamı tanıdığım için, yaşasaydı planımızı onaylayacağından kuşku yoktu. Ya Peukert? O, Most gibi bireysel devrimci eylemleri açıkça savunan biri olmasa da, Frick'i hedef alan bir eylemin önemini görmezden gelemezdi. Mutlaka yardım etmek isteyecekti. Bu aynı zamanda hakkındaki kuşkuları ve güvensizliği yok edecek harika bir fırsattı.

Sonraki akşam onu buldum. Yardım etmeyi açıkça reddetti. Ne için ve kimin için olduğunu bilmeden ne parayı ne de silahı veremeyeceğini söyledi. Ona hiçbir açıklamada bulunmak istemesem de, parayı alamazsam her şeyin boşa gideceğini düşündüğümünden, Frick'i öldürmek için bir eylem planlandığını açıklamakla birlikte, işin içinde kimin olduğunu söylemedim. Böyle bir eylemin propaganda açısından yararlı olacağını kabul etti ama istediğimi vermek için arkadaşlarına danışması gerektiğini

Öne sürdü. Planımızdan çok sayıda insanın haberdar olmasına izin veremezdim. Haber yayılacak, sonunda gazetecilerin kulağına kadar gidecekti. Ayrıca sezgilerim bana Peukert'in bu meseleye hiç de bulaşmak istemediğini söylüyordu. Hakkındaki ilk izlenimim doğrudu: Bu adamın mayasında yiğitlik de çilekeşlik de yoktu.

Çocuklara başarısızlığımı açıklamam gerekmedi; yüzümde yazılıydı zaten. Saşa, parayı nerden bulursak bulalım, planı uygulamakta kararlıydı. Artık birlikte gidemeyeceğimiz anlaşılmıştı. Dediklerine razı olup kalmaktan başka çare yoktu. Bana ve kararlılığıma duyduğu güveni tekrarladıktan sonra, onunla Pittsburgh'a gitmek için direnmemden büyük bir mutluluk duyduğunu söyledi. "Ne var ki, yoksuluz," diyordu. "Yoksulluk her zaman eylemlerimizde belirleyici bir rol oynuyor. Ayrıca burada bir işbölümü de var. Her birimiz en iyi yapacağı işi üstleniyor." Kendisi ajitator değildi; ajitasyon benim alanımdı. Onun eylemini yorumlamak ve halka anlatmak bana düşüyordu. Bu savlara karşı çıksam da, doğru olduklarını kabul etmek zorundaydım. Paramız yoktu. Ne olursa olsun gideceğinden, hiçbir şeyin onu durduramayacağından asla kuşku yoktu.

Tüm servetimiz on beş dolardı. Bu parayla Saşa Pittsburg'a kadar gidebilir, zorunlu bazı şeyler aldıktan başka ilk günün yiyecek ve yatacak masraflarını karşılayabilirdi. Saşa, gider gitmez Allegheny yoldaşlarımızdan Nold'la Bauer'ı arayacaktı; ben para buluncaya kadar birkaç gün onların evinde kalabilirdi. Ancak niyetinden hiç söz etmeyecekti; buna gerek olmadığı düşüncesindeydi; bu gibi suikast planlarından ne kadar az insan haberdar olursa, o kadar iyiydi. Bir tüfek ve bir takım elbise için en az yirmi dolara ihtiyaç vardı. Silahı bir tefeci dükkânından ucuza alabilirdi. Parayı nerden bulacağım hakkında hiçbir fikrim yoktu ama, ne yapıp yapıp bulacağımı biliyordum.

Evlerinde kaldığımız insanlara Saşa'nın o akşam gideceğini söyledik ama neden ayrıldığını açıklamadık. Sade bir veda yemeği hazırlanmıştı; herkesin şakalaştığı, gülüp söylediği sofrada ben de genel havaya uydum. Saşa'yı neşelendirmek amacıyla kendimi gülmeye zorluyordum; kahkahalarım hıçkırıklarımı bastırmak içindi. Yemekten sonra Saşa'yı geçirmek için Baltimore'a, Ohio İstasyonu'na gittik. Arkadaşlarımız bizden az ötede duruyordu. Yürekllerimiz konuşmayı kaldıramayacak kadar yüklü, yan yana peronu arşınıyorduk.

Kondüktörün sesiyle kendimize geldik, "Herkes yerlerini alsın!" Saşa'ya sımsıkı sarıldım. O trende, bense alt basamaktaydım. Başını yüzüme yaklaştırmıştı, elimi tutarak fısıldadı, "Benim bahriyeli sevgilim,"

(böyle derdi bana aramızda), “yoldaş, son ânıma kadar yanımda olacaksın. Benim için en değerli şeyi idealim uğruna, acı çeken halkım uğruna feda ettiğimi sen açıklayacaksın.”

Tren hareket etti. Saşa elimden tutarak, usulca basamaktan atlamama yardım etti. Uzaklaşan trenin ardından, “Saşa! Saşenka!” diye bağıra bağıra bir süre koştum. Buhar soluyan canavar dönemeçte gözden kayboldu; yere çakılı kalakaldım, az önce benden koparılıp alınan değerli canı tutan kollarım bomboştu.

Sabah uyandığımda, Saşa'ya nasıl para bulacağım konusunda kafam aydınlanmıştı. Sokağa çıkacaktım. Yataktan çıkmadan, bu akli nerden bulduğumu düşünmeye koyuldum. Dostoyevski'nin beni çok etkilemiş olan *Suç ve Ceza*'sını hatırladım: Marmeladov'un kızı Sonya, küçük kız ve erkek kardeşlerine bakabilmek, veremli üvey annesini üzüntüden kurtarmak için fahişe olmuştu. Yüzü duvara dönük, daracık yatağında yatarken getirdim Sonya'yı gözümün önüne, omuzları sessiz hıçkırıqlarla sarsılıyordu. Ben de tıpkı aynı duyguları taşıyordum. İçli Sonya bedenini satabiliyorsa, neden ben de satmayayım dedim kendi kendime. Benim nedenim onunkinden çok daha yüceydi: Saşa; üstüne aldığı muazzam iş; halkımız. Ancak başarabilecek miydim? Yabancı bir erkekle bunu – hem de para için– yapmak! Düşüncesinden bile tiksinti duyuyordum. Işıktan korunmak için yüzümü yastığa gömdüm. İçimden bir ses, “Âciz, korkak!” diyordu. “Saşa hayatını veriyor, sen ise vücudunu vermekten çekiniyorsun, sefil sünepe!” Kendimi toparlamam saatler aldı. Yataktan kalktığımda kararımı vermiştim.

Bundan sonraki kaygım sokaktaki erkekleri tavlayacak kadar çekici olamama telaşıydı. Aynada vücudumu gözden geçirdim. Yüzüm yorgun görünüyordu ama cildim pürüzsüzdü. Makyaja gerek yoktu. Sarı lüleli saçlarım mavi gözlerimle uyum içindeydi. Yaşıma göre popom büyük sayılırdı; yirmi üç yaşındaydım henüz. Ne de olsa Yahudilik var soyumda; olacak o kadar, dedim. Korse giyince mesele kalmazdı; topuklu pa-buçla da biraz daha boylu görünecektim (ikisini de daha önce hiç giymemişim).

Korse, yüksek ökçeli ayakkabılar, zarif iç çamaşırları – bütün bunlar için nerden para bulacaktım? Kafkas motifli beyaz ketenden bir elbisem vardı. Ten rengi yumuşak bir kumaş alarak iç çamaşırlarını kendim diki-bilirdim. Grand Street'de ucuz malzeme satan mağazaları biliyordum.

Alalacele giyinerek, apartmanda bana yakınlık gösteren bir hizmetçi kızıdan beş dolar istedim. Kızcağız hiç soru sormadan verdi parayı. Koşa

koşa alışverişimi yaptıktan sonra odama kapandım. Kimseyi görmek istemiyordum. Biçip dikerken bir yandan da Saşa'yı düşünüyordum. Ne diyecekti bu işe? Onaylayacak mıydı? Onaylayacağından kuşku yoktu. Her zaman aracın amaca hizmet ettiğini; gerçek devrimcinin Dava için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağını söylerdi.

16 Temmuz 1892, Cumartesi gecesi, daha önce çoğu zaman kızların sanatlarını icra ettiklerine tanık olduğum On Dördüncü Cadde'de bir aşığı bir yukarı gidip gelmeye başladım. İlk önceleri hiç tedirginlik duymadım; ancak gelip geçen adamların bakışlarındaki soysuzluğu ve kadınlara yaklaşma tarzlarını gördükçe cesaretim kırıldı. Hemen kaçıp odama sığınmak, üzerimdeki adi giysileri yırtıp atmak, bedenimi arındırmak geldi içimden. Ne var ki, "Dayanmalısın; Saşa, eylemi başaramazsan her şey mahvolur," diyen bir ses sürekli kulağımda çınlıyordu.

Kaldırımı arşınlamaya devam ettim; ancak mantığımdan daha güçlü bir şey, bir adam yanıma yaklaşmaya yeltenirken bile adımlarımı hızlandırmama neden oluyordu. İçlerinden biri epey ısrarlıydı; kaçtım. Saat on bire geldiğinde artık tükenmişim. Topuklu pabuçlar ayaklarımı sızlattıyor, kafam zonkluyordu. Bir yandan yorgunluk, öte yandan kararımı yerine getirememiş olmaktan dolayı kendime karşı duyduğum tiksinti yüzünden gözyaşlarımı güç tutuyordum.

Bir hamlede daha bulunarak On Dördüncü Sokak'la Dördüncü Cadde'nin kesiştiği yerdeki bankanın önünde durdum. Kararımı vermişim – beni ilk çağıran adamla gidecektim. Uzun boylu, iyi giyimli, kibar görünümlü biri yanıma yaklaştı. "Gel bir içki içelim, küçük kız," dedi. Ak saçlarıyla altmışlarında görünmesine rağmen yüzü gençti. "Olur," dedim. Koluma girerek Most'un beni sık sık götürdüğü Union Alanı'ndaki bir meyhaneye yöneldi. Haykırmamak için kendimi güçlükle zaptederek, "Burası olmaz!" diyebildim. "N'olur buraya girmeyelim". Üçüncü Cadde'yle On Üçüncü Sokak'ın köşesindeki bir meyhanenin arka kapısına götürdüm onu. Bir ikindi vakti bira içmişim orda. Sessiz ve sakin bir yerdi o zaman.

Oysa o gece aşırı kalabalıktı. Güçlükle bir masa bulabildik. Adam içki ısmarladı. Boğazım kavruluyordu. Büyük bir bardak bira istedim. İkimiz de konuşmuyorduk. Adamın yüzüme ve bedenime alıcı gözüyle baktığının farkındaydım. İçin için tepki duymaya başlamıştım. Çok geçmeden, "İşte yenisin değil mi?" diye söze girdi. "Evet, bu ilk çıkışım; ama nerden bildiniz?" "Yanımdan geçerken izledim seni," dedi. Korkulu bakışlarımdan ve daha biri yanıma yaklaşırken adımlarımı sıklaştırmamdan tecrübesizliğimi anladığını söyledi. Beni sokağa düşüren her ne olur-

sa olsun, bunun macera hevesinden ya da hafifmeşreplikten kaynaklanmadığını sezmişti. “Ama binlerce genç kız ekonomik zorunluktan yapıyor bunu,” dedim hiç düşünmeden. Adam yüzüme şaşkınlıkla bakarak, “Bu laflar da nerden çıktı?” dedi. Ona, toplumsal sorunları, düşüncelerimi, kim olduğumu, ne yapmak istediğimi anlatmak geldi içimden ama tuttum kendimi. Kimliğimi açıklamamalıydım: anarşist Emma Goldman’ın On Dördüncü Cadde’de müşteri peşinde dolaştığını öğrenmesi feci olurdu. Basının bu haberi nasıl allayıp pullayacağını kestirmek zor değildi!

Adam ekonomik sorunlarla ilgilenmediğini, benim de böyle bir işi seçmekteki maksadımı umursamadığını söyledi. Sadece, bu konuda yeteneksiz olanların fahişelik zanaatından bir şey anlamayacağını belirtmek istediğini söyledi. Beni ikna etmeye çalışarak, “Sende yok böyle bir yetenek, emin ol,” dedi. Cüzdanından bir on dolarlık çıkarttı, masanın üzerine bıraktı. “Al bunu da evine git,” dedi. “Benimle gelmek istemiyorsanız, neden bu parayı veriyorsunuz?” diye sordum. “Hiç değilse kendini bu kılığa sokmak için yaptığın masrafı karşılaması için,” diye yanıtladı; “Bu adi ayakkabılar ve çoraplarla hiç gitmese de, elbisen fevkalade hoş!” Bu sözler yanıt veremeyecek kadar şaşırtmıştı beni.

Tanıdığım iki çeşit erkek vardı: hergeleler ve idealistler. Birinciler bir kadına sahip olmak için hiçbir fırsatı atlamaz, ona cinsel isteklerini tatmin etmenin ötesinde asla değer vermezdi. İdealistler ise, hiç değilse kuramsal olarak, var güçleriyle cinslerine eşitliğini savunurdu; ancak Rus ve Yahudi radikallerinden başka bunu uygulayan yoktu. Beni sokakta bulan ve şu anda barın arkasında birlikte bulunduğum bu adamsa, tamamen değişik bir türdendi. İlgimi çekmişti. Herhalde zengin biriydi. Ama zenginler karşılıksız bir şey verir miydi hiç? Fabrikatör Garson’u hatırladım. Aylığıma birazcık zam yapmaya bile yanaşmamıştı.

New York’u kötülüklerden arındırmak için cansiperane uğraşan birileri olduğunu okumuştum; belki bu adam da insanların ruhunu kurtarmaya çalışanlardan biriydi. Öyle olup olmadığını sordum kendisine. Gülererek, herkesin işine burnunu sokmaktan hoşlanmadığını söyledi. Gerçekten sokakta çalışmak istediğime inansaydı, ilgi göstermeyecekti. “Tabii, yanılmış da olabilirim,” dedi. “Ama önemli değil. Şu anda senin bir sokak kadını olamayacak yaradılıştan olduğundan kuşku yok. Başarıya ulaşsan bile eninde sonunda nefret edeceksin bu işten.” Bu kadar emin olmasaydı beni metres tutabileceğini sözlerine ekledi. “Hep mi?” diye bir çığlık attım. “Gördün mü!” dedi. “İhsası bile aklını başından alıyor. Bir de sokakta iş becermeye kalkıyorsun. Çok şeker bir kızsın ama akıl-

sız, tecrübesiz ve safsın.” Çocuk muamelesi görmekten duyduğum tepkiyle, “Bir ay önce yirmi üçümü bitirdim,” diye karşı koydum. Sırıtarak, “Yaşını başını almış bir hanım sayılırsın artık,” dedi. “Ama yaşlı insanlar bile bazen yanlışla düşebilirler. Bak ben altmış bir yaşındayım ama zaman zaman aptalca işler yapmaktan geri kalmıyorum.” “Örneğin, benim masumiyetime inanmak gibi,” diye cevabı yapıştırdım. Yapmacıksız davranışı hoşuma gitmişti. On dolarını daha sonra geri vermeyi düşündüğümden, adını ve adresini öğrenmek istedim. Ama yanaşmadı buna. Esrarengiz şeyleri sevdiğini söyleyerek sokağa çıktığımızda bir süre elimi avcunda tuttu. Sonra birbirimizden ayrılarak zıt yönlerle doğru yürüdük.

O gece yatağında saatlerce döndüm durdum. Uykum huzursuzdu. Saşa, Frick, Homestead, On Dördüncü Cadde ve hatırlı yabancılar düşlerimi doldurdu. Sonraki sabah uyandıktan sonra bile bu düşlerin etkisinden kendimi kurtaramadım. Derken gözüm masanın üzerinde duran küçük cüzdanıma ilişti. Uzanıp titreyen ellerle açtım – on dolar duruyordu içinde! Öyleyse yaşadıklarım düş değildi!

Pazartesi günü Saşa'dan kısa bir not geldi. Carl Nold ve Henry Bauer'le buluştuğunu yazıyordu. Gerekli parayı hemen gönderebilirsem, eylemi cumartesi günü gerçekleştirecekti. Ondan desteğimi esirgemeyeceğimden kuşkusu yoktu. Mektup beni biraz hayal kırıklığına uğratmıştı. Soğuk ve mekanik bir havası vardı. Dünkü yabancının sevgilisine nasıl yazacağını geçirdim aklımdan. Ama anında bu gibi düşünceleri kafamdan attım. Saşa'nın kendi canını tehlikeye atarak birinin canına kastettiği bir sırada böyle şeyler düşünmek delilik değilse, neydi? O yabancıyla Saşa'yı nasıl aynı kefeye koyabilirdim! Biraz daha para bulmalıydım sevgilime.

Helena'ya telgraf çekerek ondan on beş dolar istemeye karar verdim. Can kardeşime haftalardır bir satır bile yazmamıştım. Ne kadar darlık içinde olduğunu bile bile ondan para istemekten nefret ediyor, suçluluk duyuyordum. Sonunda hastalandığım için on beş dolara ihtiyacım olduğuna ilişkin bir telgraf çektim. Hasta olduğumu duyunca ne yapıp edip bu parayı göndereceğini biliyordum. Ne var ki, bundan önce St. Petersburg'da ondan gerçeği gizlediğim zaman olduğu gibi büyük bir utanç içindeydim.

Helena telgraf havalesiyle parayı gönderdi. Saşa'ya hemen yirmi dolar postaladıktan sonra, süslü iç çamaşırlarım için ödünç aldığım beş doları geri verdim.

IX. BÖLÜM

NEW YORK'A GERİ DÖNDÜĞÜMÜZDEN BERİ iş aramaya fırsat bulamamıştım. Saşa gittikten sonra geçirdiğim sıkıntılı haftalar, onu yalnız göndermemek için umutsuzca mücadele edişim, sokak serüvenim ve Helena'yı kandırılmış olmaktan duyduğum üzüntü beni perişan etmişti. Saşa'nın eylemini gerçekleştireceği 23 Temmuz Cumartesi gününü beklemek işkenceden beterdi benim için. Huzursuzluğum giderek artıyor, temmuz sıcağında amaçsız yürüyor, akşamları *Zum Groben Michel*'de, geceleriye Sachs'ın kahvesinde oyalanıyordum.

23 Temmuz Cumartesi günü öğleden sonra Fedya elindeki gazeteyle heyecan içinde odama daldı. Kocaman siyah harflerle çıkmıştı haber: "ALEXANDER BERGMAN ADINDA BİR GENÇ FRICH'İ VURDU... İŞÇİLER KENDİLERİNE ŞİDDETLE KARŞI KOYAN SUİKASTÇIYI ETKİSİZ HALE GETİRDİ."

İşçiler, işçiler mi Saşa'yı etkisiz hale getirmişti? Yalandı gazetenin yazdıkları! O işçiler için gerçekleştirmişti bu eylemi; ona saldırmış olamazlardı asla.

Koşa koşa gidip tüm akşam gazetelerini aldık. Hepsinin birbirinden değişikti yorumu ama esas gerçek değişmiyordu: Yiğit Saşa'mız eylemi gerçekleştirmişti! Frick henüz hayattaydı, ancak aldığı yaraların ölümcül olduğu, belki de sabaha çıkmayacağı söyleniyordu. Ya Saşa – asla sağ bırakmayacaklardı onu. Öldüreceklerdi; emindim bundan. Yalnız başına ölmesine razı mı olacaktım? Onu zalimce boğazlarlarken ben hâlâ konuşup duracak mıydım? Aynı bedeli ben de ödemeliydim – sonuca katlanmalı, sorumluluğu paylaşmalıydım!

Most'un o akşam Alman Anarşistleri'nin Yeri, No.1'de bir konuşma

yapacağını *Freiheit*'ta okumuştum. "Mutlaka Saşa'nın eyleminden söz edecektir," dedim Fedya'ya. "Bu toplantıya gitmeliyiz."

Most'u görmeyeli bir yıl olmuştu. Yaşlanmış görünüyordu. Blackwell Adası'nın izleri belirgindi. Her zamanki üslubunda konuşmaya başladı; konuşmasının ancak sonuna doğru ilgisiz bir tavırla, "Gazeteler Bergman adında bir gencin Frick'i öldürmeye teşebbüs ettiğini yazıyor," dedi. "Büyük ihtimalle her zamanki gibi düzmece bir haberdir. Ya kafadan çatlak biridir ya da Frick'e sempati uyandırmak için kendi adamları yapmış olabilir böyle bir şeyi ancak. Frick, kamuoyunun aleyhinde olduğunu biliyor. Akıntıyı tersine çevirecek bir şeye ihtiyacı var."

Kulaklarıma inanamıyordum. Gözlerim Most'a dikili, oturduğum yerde donmuş kalmıştım. Mutlaka sarhoş dedim kendi kendime. Çevreme bakındım; herkesin yüzünde bir şaşkınlık vardı. Bazıları söylenenlerden etkilenmiş görünüyordu. Çıkış kapısında şüpheli görünümlü bazı adamlar dikkatimi çekti. Hafiye olmalıydılar.

Most konuşmasını bitirince söz istedim. İzleyicinin karşısına sarhoş çıkma cüretini gösteren konuşmacıyı sert bir dille kınadıktan sonra, yoksa Most ayıktı da dedektiflerden korktuğu için mi böyle davrandı, diye sordum. "Frick'in adamı" saçmalığını neden uydurmuştu? "Bergman"ın kim olduğunu bilmiyor muydu?

Salondan itirazlar ve protestolar yükselmeye başlamıştı; bir süre sonra gürültü öylesine ayyuka çıktı ki konuşmamı kesmek zorunda kaldım. Most kürsüden indi; beni yanıtlamayacağı anlaşılmıştı. Yüreğim burkularak Fedya'yla ordan ayrıldım. İki adamın peşimizden geldiğini fark etmiştik. Sokaklarda saatlerce dolandıktan sonra izimizi kaybettirmeyi başardık. Pazar gazetelerinin çıkmasını beklemek üzere Park Row'a doğru yürüdük.

Ateşli bir heyecanla, "Katil Alexander Berkman"a ilişkin öykünün ayrıntılarını okuduk. Berkman, kartvizitini alan zenci kapıcıyı izleyerek Frick'in özel bürosuna girmişti. Derhal ateş açmış, vücuduna üç kurşun isabet eden Frick anında yere yığılmıştı. Gazetenin yazdığına göre yarımına ilk koşan o sırada büroda bulunan muavini Leishman olmuştu. Daha sonra binada marangozluk yapan işçiler olay yerine gelmiş, içlerinden biri Berkman'ı çekiç darbeleriyle yere yıkmıştı. Önce Frick'in öldüğünü sanmışlar, ancak az sonra inlediği duyulmuştu. Ona doğru sürünerek yaklaşan Berkman, kasiğine hançerini saplamak üzereyken işçilerce bayılıncaya kadar dövülmüştü. Karakolda kendine geldiyse de ifade vermemişti. Polislerden biri yüzünün şeklinden kuşkulananmış, genç adamın ağzını açtırmak için nerdeyse çenesini kırarak olmuştu. Yana-

ğında sakladığı garip kapsülün ne olduğu sorulduğunda Berkman küstahça “Şeker,” yanıtını vermiş, ancak incelendiğinde bunun bir dinamit kapsülü olduğu anlaşılmıştı. Polis bunun örgütlü bir eylem olduğu görüşündeydi. Öteki örgüt elemanlarını, özellikle de Pittsburgh’daki bir otelde kaydı bulunan Bakhmetov adında birini bulmaya çalışıyordu.

Gazetelerde anlatılanların genel hatlarıyla doğru olduğunu düşünüyordum. “Bomba gibi tabanca da ateş almazsa,” diye Saşa yanına zehirli bir hançer almıştı. Hançer zehirli olduğu için Frick’in kurtulma şansı yoktu. Gazeteler, Saşa’nın Leishman’a da ateş ettiğini yazıyorsa da bunun yalan olduğundan emindim. Bunun bedelini Frick’ten başka kimsenin ödememesi gerektiği konusunda Saşa son derece kararlıydı. İşçilerin, can düşmanları olan Frick’in yardımına koşmasına ise inanamıyordum.

Saşa’nın eylemi *Autonomie* grubundaki herkesi heyecanlandırmıştı. Peukert beni, parayı ve silahı kimin için istediğimi açıklamadığım için suçladı. Elimin tersiyle savuşturdum onu. Dizleri titreyen bir devrimci olduğunu, başına bir şey gelmesinden korktuğu için benim isteğime olumlu yanıt vermesinin mümkün olamayacağını söyledim. Grupta, haftalık yayın organları *Anarchist*’in bundan sonraki sayısının bütünüyle yiğit yoldaşımız Alexander Berkman’a ve destansı eylemine ayrılmasına karar verildi. Benden de Saşa hakkında bir makale yazmam istendi. Daha önce *Freiheit*’a vermiş olduğum küçük bir yazı dışında şimdiye kadar hiçbir yerde yazmamıştım. Çok kaygılıydım; konunun önemini yeterince yansıtamamaktan korkuyordum. Ne var ki, bütün bir gece boğuşuktan ve sayfalarca kâğıt tükettikten sonra, “Katledilen Homesteadli işçilerin öcünü alan Alexander Berkman” için coşkulu bir övgü yazmayı başardım.

Anarchist’in eylemi övücü üslubu Most’u kızıl görmüş boğa gibi köpürttü. Saşa’ya karşı öylesine kin bağlamış, nefret ettiği Peukert grubuna katılmış olmamız onu o denli çileden çıkarmıştı ki, şimdi bunu *Freiheit*’ta açıkça değilse de dolaylı ve sinsice kusuyordu. Bir sonraki hafta *Freiheit*’ta Frick’e karşı sert bir saldırı yer aldı. Ancak ona yönelik *Attentat* küçümseniyor ve Saşa gülünç duruma düşürülüyordu. Most makalesinde, Saşa’nın “oyuncak tabanca ateşlediğini” öne sürerken, Nold’la Bauer’in Pittsburgh’da tutuklanmalarını ölçülü bir dille kınıyordu. “Başından beri Berkman’a güvenmedikleri için”, Frick olayına karışmamış olabileceklerine dikkat çekiyordu.

Bu iki yoldaşımızın eylem planımızdan haberleri olmadığı doğrudur. Saşa gitmezden önce onlara bir açıklamada bulunmamaya karar vermişti; ancak Most’un ona güvenmediklerini söylemesi tamamen uydurmaydı.

En azından Carl Nold için bu söylenemezdi; Carl'ın kendisine ne denli nıcak davrandığını Saşa yazmıştı bana. Most'un bunları yazmasının başlıca nedeni Saşa'ya duyduğu kin, onu ne pahasına olursa olsun aşağılama arzusuuydu.

Bir zamanlar taptığım, sevdiğim ve inandığım adamın kendini böylesine küçültmesi dayanılmaz bir hayal kırıklığına yol açtı. Her zaman rakip olarak gördüğü Saşa'ya karşı kişisel olarak ne duyarsa duysun, hayallerimin fırtınakuşu Johann Most, ona nasıl saldırırdı böyle? Yüreğim acıyla burkuldu. Saldırılarına karşı çıkmak, Saşa'nın idealinin saflığını bütün dünyanın duyması ve öğrenmesi için yüzüne karşı heyecanla haykırmak geldi içimden. Most savaş ilan etmişti – öyle olsun! Ben de saldırılarına *Anarchist*'te karşı koyacaktım.

Bu arada günlük gazeteler anarşistlere karşı vahşi bir kampanya sürdürüyordu. Amaçları polisi harekete geçirerek, "Johann Most, Emma Goldman ve benzeri tahrikçiler"i yakalanmasını sağlamaktı. Daha önce adıma basında nadiren rastlanırken, artık her gün hakkımda inanılmaz hikâyeler çıkmaya başladı. Çok geçmeden polis Emma Goldman'ın peşine düştü.

Beşinci Sokak, Birinci Cadde'de arkadaşım Peppie ile paylaştığım daire polis karakolunun hemen köşesindeydi. Gizlenmeye gerek duymadan, sık sık karakolun önünden geçerek *Autonomie*'ye gider, uzunca bir süre orada kalırdım. Buna rağmen polis beni bulamıyordu. Bir akşam, biz bir mitingdeyken, nihayet yerimi keşfetmiş olmalı ki, yangın çıkışından eve baskın yaparak ellerine ne geçirdilerse yürütmüş; özenle biriktirdiğim devrimci bildirilerle fotoğrafları ve tüm mektuplarımı alıp götürmüşlerdi. Ne var ki asıl ele geçirmek istediklerini bulmaları mümkün değildi zaten. Gazetelerde adım çıkar çıkmaz Saşa'nın deneylerinden arta kalan ne varsa yok etmiştim. Polis suç unsuru hiçbir şey bulamayınca Peppie'nin hizmetçisini sıkıştırmış, korkudan dili tutulan kızcağız hiçbir açıklamada bulunmamıştı. Hafiyelerin gösterdiği fotoğraftakine benzer bir adamın eve girip çıktığını şiddetle reddetmişti.

Baskından iki gün sonra evsahibi evi boşaltmamızı istedi. Bunu daha şiddetli bir darbe izledi – Peppie'nin kocası Mollock Long Island'daki işinden kaçırılarak Pittsburgh'a getirilmişti, Saşa'nın işbirlikçisi olmakla suçlanıyordu.

Attentat olayından birkaç gün sonra Homestead'e askeri birlikler geldi. Çelik işçilerinin bilinçli kesimleri buna karşı çıktı. Ne var ki aptalca askerleri Pinkertonlar'ın muhtemel saldırılarına karşı bir güvence olarak gören tutucu işçiler çoğunlukta idi. Çok geçmeden askerlerin aslında ki-

mi korumak için geldikleri anlaşıldı. Bu Homestead işçileri değil, Carnegie fabrikasıydı.

Neyse ki askerlerin içinden Saşa'nın, kötü çalışma koşullarının öcünü almak için bu işe kalkıştığının bilincinde olan biri çıktı. Bu yiğit delikanlı, "Yaşasın Frick'i vuran kahraman!" diye bağırınca askeri mahkemeye çıkarılarak yargılandı, başparmaklarından tavana asıldı, ancak sözünden dönmedi. Bu olay Saşa'nın aramızdan ayrılışını izleyen zor ve karanlık günlerin tek parlak ânıydı.

Kaygıyla geçen uzun bir bekleyişten sonra nihayet Saşa'dan bir mektup geldi. W. L. Iams adındaki askerin tutumundan dolayı moralinin son derece yükseldiğini yazıyordu. Amerikan askerlerinin bile artık uyandığının bir göstergesiydi bu. Delikanlıyı bularak ona anarşist yayınları iletmem mümkün olabilir mi diye soruyordu. Harekete mutlaka önemli katkısı olacaktı bu insanın. Kendisini merak etmem için bir neden yoktu; keyfi yerindeydi, şimdiden mahkemede yapacağı konuşmayı hazırlıyordu – bunun bir savunma olmayacağını önemle vurguluyor, eylemini açıklayıcı bir nitelik taşıyacağını söylüyordu. Doğal olarak avukat istemiyordu; Rus ve Avrupalı gerçek devrimciler gibi kendi savunmasını kendi yapacaktı. Pittsburgh'un önde gelen hukukçuları, savunmasını bedelsiz olarak üstlenmek istemişler ancak o bunu reddetmişti. Bir anarşistin avukat tutması davayla tutarlı olamazdı. Bu konuyu yoldaşlara net bir biçimde anlatmam gerekiyordu. Hans Wurst (Most'u gizlemek için bulduğumuz ad) ne yapıyordu? Biri ona Most'un eylemi onaylamadığını yazmıştı. Olacak şey miydi bu? Güvenlik kuvvetlerinin Nold ile Bauer'i tutuklaması ne büyük ahmaklıktı! Onların bu eylemden asla haberi yoktu. St. Louis'e gideceğini söyleyerek ikisiyle de vedalaşmış, Bakhmetov adıyla bir otel odasına yerleşmişti.

Öpücüklere boğduğum mektubu göğsüme bastırdım. Düşüncelerinden ve aşkından bir kelime bile etmemesine rağmen, Saşa'mın benim için beslediği duyguların ne denli derin olduğunu biliyordum.

Davasını avukatsız yürütmek isteyişinden telaşa düşmüştüm. Tutarlı davranışına saygı duyuyordum ama, onun İngilizcesi de benimki gibi mahkemede etkili olamayacak kadar zayıftı. Şansını kullanamayacağından korkuyordum. Ne var ki, Saşa'nın bu isteği her zamankinden daha kutsaldı benim için; duruşmasının kamuya açık olacağını, konuşmasını çevirtebileceğimi ve davayı ülke çapında duyurabileceğimizi umarak tesselli buldum. Kararını onayladığımı, eylemini tam anlamıyla açıklayabilmek ve amacını anlatabilmek için büyük bir miting düzenleme hazırlığı içinde olduğumuzu yazdım. *Autonomie* grubunun ve Yahudi yoldaş-

ların saflarındaki heyecanı, sosyalist *Volkszeitung*'un olumlu tavrını, İtalyan devrimcilerin yüreklendirici davranışlarını anlattım. Genç askerin gösterdiği cesareten hepimizin heyecanlandığını, ancak Saşa'nın eylemine hayranlık duyarak yücelten daha başkaları da olduğunu sözlerime ekledim. *Freiheit*'ta yayımlanan aşağılayıcı yazıları olabildiğince hafifletmeye çalıştım; canını sıkmak istemiyordum. Ancak, Saşa'nın Most hakkındaki düşüncelerinin doğrulandığını kabul etmek acı geliyordu bana.

Saşa'nın adına düzenleyeceğimiz büyük mitingin hazırlığına giriştik. İlk yardım önerisinde bulunanlardan biri Joseph Barondess'di. Bir yıl önce görmüştüm onu; o zamandan bu yana palto dikimcilerinin greviyle ilgili olarak hapse mahkûm edilmiş, ancak işçi sendikasının talebi ve kendinin mektupla af dilemesi sonucu New York Eyaleti Valisi'nce bağışlanmıştı. Albert Parsons'un yakın bir dostu olan Dyer D. Lum, konuşma yapmaya talip oldu. O sırada New York'ta bulunan ünlü İtalyan anarşist Saverio Merlino da mitingde konuşacaktı. Moralim yerine geldi: Saşa'nın hâlâ gerçek ve sadık dostları vardı.

Mitingi duyuran dev kızıl afişlerimiz basını öfkelenlendirmişti. Yetkililer ne güne duruyordu? Buna karşı çıkmayacaklar mıydı? Polis toplantının engelleneceği tehdidini savurdu; ancak miting akşamı öyle büyük ve kararlı bir topluluk vardı ki, polis bir şey yapmadı.

Toplantıyı ben yönetiyordum. Daha önce yapmadığım bir şeydi bu; ne var ki başka birini bulamamıştık. Miting son derece coşkuluymdu. Konuşmacıların hiçbiri Saşa'yı ve eylemini övmekten geri kalmadı. İdealistlerin şiddete başvurmasına yol açan koşullara karşı duyduğum tepkiyle ben de, Saşa'nın soylu, fedakâr, benliğini halka adayan tutumunu ateşli bir üslupla dile getirdim.

Sonraki sabah gazeteler konuşmamdan, "Öfkeden gözü dönmüş," diye söz etti. "Bu tehlikeli kadına ne zaman dur denecek?" Ah, eylemdeki rolümü avaz avaz bağırarak açıklamak için özgürlüğümü feda etmeye razı olduğumu bir bilselerdi eğer – ah bir bilselerdi!

Evsahibi, ben evi terk etmezsem, Peppie'yi evden çıkaracağı tehdidinde bulunmuştu. Zavallı Peppie! Benim yüzümden bunalıyordu. Oldukça geç biten bir toplantıdan eve döndüğüm bir gece çantama koyduğumdan emin olduğum anahtarımı bulamadım. Kapıcıyı uyandırmamak için bir kenara ilişerek apartman sakinlerinden birinin gelmesini bekledim. Uzun bir bekleyişten sonra içeri girebildim, ne var ki bu kez de ne kadar uğraştıysam Peppie'nin kapısını açamadım. Israrla vurmama rağmen kimse cevap vermiyordu. Başlarına bir şey gelmiş olabileceğini dü-

şünerek paniğe kapıldım. Deli gibi yumrukluyordum kapıyı. Nihayet hizmetçi kadın kapının aralığından, hanımının artık polisin ve evsahibinin baskılarına dayanamadığını, bundan böyle eve ayak basmamamı istediğini söyledi. Kadını hışımla itip içeri girmemle mutfakta bulduğum Peppie'nin yakasına yapışmam bir oldu. Onu var gücümle sarsalamaktan kendimi alamayarak ödlekliğini yüzüne vurduktan sonra yatak odasına geçtim, alelacele eşyalarımı toplamaya başladım. Hıçkırıklara boğulan Peppie sızlana sızlana, çocukları dedektiflerden korktuğu için beni eve almadığını söylüyordu. Sesimi çıkartmadan evi terk ettim.

Büyükannemin evine gitmekten başka çarem yoktu. Çoktan beri beni görmediği için halimden kaygılandı. Hasta olduğum ve yanında kalmam gerektiği konusunda ısrarlıydı. Büyükannemin Onuncu Sokak, B. Caddesi'nde bir bakkal dükkânı vardı. İki odasını evli kızının ailesiyle paylaşıyordu. Bana da kimseyi rahatsız etmeden girip çıkabileceğim mutfak kalmıştı. Büyükannem bana bir battaniye verdi; konukseverliğini göstermek için kızıyla birlikte kahvaltı hazırlama telaşına düştü.

Gazetelerde Frick'in yaralarının iyileşmeye yüz tuttuğu haberi vardı. Bu arada beni görmeye gelen yoldaşlar Saşa'nın "başarısızlığından" dem vurmaya başlamıştı. Kimi daha da ileri giderek küstahça, Most'un "oyuncak tabanca" iddiasının doğru olabileceği imasında bulunmaktaydı. Bunlar bana acı veriyordu. Saşa'nın atışta deneyimli olmadığını biliyordum. Arada sırada gittiğimiz Alman pikniklerinde atış denemesinde bulunmuş olması yeterli sayılabilir miydi? Ayrıca Saşa'nın Frick'i öldürmeyi başaramamış olmasında tabancasının kalitesiz olmasının da payı vardı – daha iyisini alacak parası yoktu ki.

Frick'in iyileşmesinde kendisine gösterilen olağanüstü ihtimamın rolü büyüktü kuşkusuz. Amerika'nın en mahir cerrahları başucunda toplanmıştı. Bunun payı yadsınamazdı. Adamın gövdesine Saşa'nın tabancasından çıkan üç kurşun saplanmıştı! Serveti olmasaydı iyileşmesi mümkün olabilir miydi bu koşullarda? Yoldaşlara anlatmaya çalışıyordum bütün bunları, ama ikna edebilmem kolay değildi çoğunu. Saşa'nın aslında hapiste olmadığını ima edenler bile vardı. Ne diyeceğimi bilemiyordum – Saşa'dan kuşkulananmaya nasıl cüret edebilirlerdi? Ona yazacaktım her şeyi! Hakkındaki akıl almaz söylentilerin kesilmesini sağlayıcı bir açıklama göndermesini isteyecektim.

Çok geçmeden Saşa'dan kesin ifadeli bir mektup geldi. Ondan bir açıklama istemem bile tepesini attırmaya yetmişti. Asıl önemli olanın, eyleminin fiziksel başarısı ya da başarısızlığı değil, amacı olduğunu nasıl bilmezdim? Ah benim zavallı, azap içindeki sevgilim! Satırlarının ara-

nından Frick'in sağ kalışından duyduğu ezikliği sezinleyebiliyordum. Ama haklıydı: Aslanan amaçtı; bundan kimsenin kuşkusu olmamalıydı.

Haftalar geçtiği halde, Saşa'nın duruşmasının ne zaman başlayacağına ilişkin en ufak bir belirti yoktu. Pittsburgh cezaevinde hâlâ katillerin bulunduğu koğuştta tutuluyordu. Ancak Frick'in iyileşmeye yüz tutması Saşa'nın yasal durumunun büyük ölçüde düzelmesine yol açmıştı. Artık ölüm cezası istemiyle yargılanması mümkün değildi. Pennsylvania'daki yoldaşlardan yasalara göre bu eylemin cezasının yedi yıl olduğunu öğrendim. Bu haber yüreğimi umutla doldurdu. Yedi yıl uzun bir zaman sayılırdı, ne var ki Saşa güçlüydü, çelik gibi bir iradesi vardı, dayanabilirdi. Benliğimin her zerresiyle bu yeni umuda sarıldım.

Kendi hayatım acınacak durumdaydı. Büyükanнемin evi çok kalabalık olduğundan orada daha fazla kalamazdım. Kendime bir yer bulmak niyetindeydim; ne var ki adım ev sahiplerini ürkütmeye yetiyordu. Arkadaşlarım takma bir ad kullanmamı önerdilerse de ben kimliğimi yadırmaya razı değildim.

Çoğu zaman İkinci Cadde'deki bir kahvede sabahın üçüne kadar vakit geçirir ya da tramvaydan hiç inmeden Bronx'a gider gelirdim. Benim kadar yorgun olan yaşlı atlar vagonu ağır ağır çekerti. Üzerimdeki mavi beyaz çizgili giysi ve uzun gri palto hemşire kıyafetini andırıyordu. Sonradan bunun bana büyük ölçüde koruma sağladığını fark ettim. Tramvay sürücöleri ve polislerin ikide birde, görevi yeni devretmiş olduğum için hava almaya çıktığım yolundaki yorumlarıyla karşılaşmışdım. Tompkins Alanı'nda bana olağanüstü ilgi gösteren genç bir polis vardı. Ağdalı İrlanda şivesiyle fıkralar anlatarak beni eğlendirir ya da uyumamı, beni korumak için yakınmda olacağını söylerdi. "Çok yorgun görünüyorsun, yavrucuğum," derdi, "İşin çok mu ağır?" Ona gece gündüz çalıştığımı, ancak birkaç saat dinlenebildiğimi söylemişim. Bir polisin koruması altında olmamın komikliğine için için gülüyordum. Masum görünüşlü hemşirenin kim olduğunu öğrense benim aynasız ne yapardı acaba?

Üçüncü Cadde'ye yakın Dördüncü Sokak'ta sık sık önünden geçtiğim, "Kiralık Mobilyalı Oda" levhası bulunan bir ev dikkatimi çekmişti. Bir gün içeri girdim. Kimliğimle ilgili hiçbir soruyla karşılaşmadım. Oda küçüktü ama dört dolar gibi yüksek bir kira isteniyordu. Çevre bana biraz acayip göründüyse de odayı tuttum.

Akşam olunca kiracıların tümünün genç kadınlardan oluştuğunu fark ettim. Eşyalarımı yerleştirmekle meşgul olduğum için başlangıçta bunu önemsemedim. Ne kitaplarımı ne de eşyalarımı haftalardır çantalardan çıkarmamıştım. Banyo yapmak, temiz bir yatakta yatmak fevkalade bir

duyguydu. Erkenden odama çekildim, ancak geceyarısı kapının vurulmasıyla uyandım. Uykum tam açılmadan, “Kim o?” diye seslendim. “Viola, almayacak mısın beni içeri? Yirmi dakikadır kapındayım. Nen var allah aşkına? Bu gece gel demiştin bana.” “Yanlış kapı çaldınız bayım,” diye yanıtladım. “Ben Viola değilim.”

Uzunca bir süre her gece benzer olaylar yinelenirdi. Adamlar kapıma dayanıp Annette’i, Mildred’i ya da Clothilde’i çağırıyorlardı. Geç de olsa sonunda, bir genelevde yaşadığımı anlamıştım.

Yanımdaki odada sevimli bir genç kadın kalıyordu. Bir gün onu kahve içmeye çağırdım. Anlattığına göre, sıradan genelevlerin aksine, patronu olmayan pansiyon tarzında bir yerdi burası; herkes istediği erkeği getirmekte serbestti. Çok genç olduğuma göre, işimin iyi gidip gitmediğini sordu. Ona, işimin bu olmadığını, terzilik yaptığımı söyleyince de benimle dalga geçti. Erkek müşteri peşinde olmadığımı inandırmak hayli zaman aldı. Giyinme ihtiyacındaki genç kadınlarla dolu bu evden daha iyi bir yer mi bulacaktım? Evde kalıp kalmamak konusunda ikircikliydim. Çevremdeki görüntü ve sesler arasında yaşama zorunluğu beni tedirgin ediyordu. Kibar yabancı haklıydı – bu tür işler bana göre değildi. Bir yandan da gazeteler kaldığım yeri öğrenirse başıma gelecekleri düşünüyordum. Anarşistler zaten ne yapsalar insafsızca kötüye çekilirdi. Emma Goldman’ın bir genelevde yaşadığının açıklanması kapitalistlerin ekmeğine yağ sürerdi. Evden ayrılmam gerektiğinin bilincindeyken gene de bir yere kıınıldamadım. Saşa gittikten sonra geçirdiğim zor günler, yeniden yersiz yurtsuzlar kervanına katılma kaygısı tüm olumsuzluklara baskın çıktı.

Geleli daha bir hafta bile olmadan kızların çoğunun sırdaşı olmuş-tum. Bana iyilik etmekte birbirleriyle yarışıyor, dikiş siparişinde bulunuyor, ufak tefek işlerde yardım ediyorlardı. Worchester’den döndüğüm-den beri ilk kez yeniden para kazanmaya başlamıştım. Kendime ait bir köşem ve yeni dostlarım vardı. Ne var ki uzun süreli düzenli bir hayat bana nasip değildi.

Most’la grubumuz arasındaki kavgaya sürüyordu. Hemen her hafta *Freiheit*’ta ya bana ya da Saşa’ya kara çalan yazılar çıkıyordu. Bir zamanlar beni sevmiş olan bu adamın hakkımdaki adi iftiralarına maruz kalmak yeterince acı verirken, bir de Saşa’ya yönelik asılsız ve kasıtlı suçlamalara dayanmak mümkün değildi. Derken *Freiheit*’ın 27 Ağustos tarihli sayısında Most’un o güne kadar ısrarla savunduğu ne varsa yadsıyan, “*Attentats-Reflexionen* (Propaganda İçin Eyleme İlişkin Düşünceler)” başlıklı makalesi yayımlandı. Sık sık şiddet eylemlerini savun-

duğuna tanık olduğum, zalimlerin öldürülmesini haklı bulduğu için İngiltere'de hapis yatan, direniş ve isyan simgesi Most, şimdi açıkça eyleme karşı çıkıyordu! Bunları gerçekten inanarak mı yazdığını doğrusu merak ediyordum. Saşa'ya duyduğu nefretten ya da gazetelerin suç ortaklığı iddiasına karşı kendini korumak kaygısıyla yapıyor olabilir miydi böyle bir şeyi? Saşa'nın amacına gölge düşürücü imalarda bulunmaya dahi cesaret edebilmişti. Most'un bana sunmuş olduğu güzelliklerle bezeli, renkli dünya ayaklarımın dibinde paramparçaydı artık. Geriye, Most'un idealine ihanet ettiği, bize ihanet ettiği gerçeğinden başka bir şey kalmamıştı.

Suçlamalarına açıkça meydan okumaya, tehlike karşısında aniden yön değiştirmişinin hesabını sormaya karar verdim. *Anarchist*'te makalesini yanıtladım ve bir açıklama taleptim; onu ihanet ve korkaklıkla suçladım. Ondan sonraki iki hafta *Freiheit*'tan yanıt beklemekle geçti, ne var ki tek bir satır bile çıkmadı. Hiçbir kanıt olmadığını, iğrenç suçlamalarını doğrulayamayacağını biliyordum zaten. Gidip bir kamçı satın aldım.

Most'un konuşacağı bir toplantıda, ön sırada, kürsüye yakın bir yere yerleştim. Elim, uzun, gri pelerininin altına gizlediğim kamçının sapındaydı. Most konuşmak için kürsüye gelince, yerimden kalkarak yüksek sesle, "Alexander Berkman'a yönelik suçlamalarınızı ispat etmeniz için geldim buraya," dedim.

Salonu ani bir sessizlik kapladı. Most, "İsterik kadın," gibi bir şeyler mırıldanmaktan başka bir şey söyleyemedi. Beklediğim an gelmişti; kamçımı çekerek üzerine atladım, yüzüne ve boynuna adamakıllı vurduktan sonra kamçıyı dizimde kırarak parçalarını suratına fırlattım. Her şey öyle çabuk olup bitmişti ki, kimsenin müdahale edecek vakti olmamıştı.

Birden kabaca itildiğimi, "Atın dışarı! Tepeleyin!" diye bağışıldığını duydum. Tehditkâr, öfkeli bir kalabalık çevremi sarmıştı. Fedyâ, Claus ve öteki yoldaşlar imdadıma gelmeseydi halim haraptı. Beni kollarımdan ve bacaklarımdan tutup salondan çıkarmayı başardılar.

Most'un propaganda için eylem konusunda tutum değiştirmesi, Saşa'nın eylemine karşı düşmanca davranışı, amacına ilişkin kuşkular üretmesi ve bana yönelik saldırıları anarşist saflarda çekişmeleri yaygınlaştırdı. Olay, Most'la Peukert'in yandaşları arasında sürüp giden bir kavga olmaktan çıkmıştı. Anarşist hareketin içinde kopan bu fırtına onu iki düşman kampa bölmüştü. Kimi Most'u desteklerken, kimi de Saşa'yı savunuyor, eylemini göklere çıkartıyordu. Kavga öylesine şiddetlenmişti

ki, Most'a iman edenlerin çoğunlukta olduğu Doğu Yakası'ndaki bir Yahudi toplantısına katılmama izin verilmedi. Taptıkları hocalarını herkesin önünde cezalandırmam öfkelerini bilemiş, beni paryalar katına indirmişti.

Bütün bunlar olurken kaygıyla Saşa'nın duruşma gününün açıklanmasını bekliyorduk, ne var ki ses seda yoktu. Eylülün ikinci haftasında Baltimore'a çağrıldım. Ayın 19'u, pazartesi günüydü konuşmam. Kürsüden inerken biri bir telgraf tutuşturdu elime. Duruşma olmuş ve aynı gün Saşa yirmi iki yıl yemişti! Yaşayan bir ölü olmaya mahkûm edilmektir bu! Salon ve dinleyiciler gözlerimin önünden yüzme başladı. Biri telgrafı elimden alarak beni bir sandalyeye oturttu; dudaklarıma bir bardak su uzattı. Yoldaşlardan toplantıya son verelim sesleri yükseliyordu.

Gözü dönmüş bir haldeydim; bir-iki yudum su içtim, telgrafı kaptığım gibi kürsüye fırladım. Elimde tuttuğum sarı kâğıt parçası yüreğimi dağlayan, içimi yakan acıyı ateşli sözlere dönüştüren bir kor parçasıydı sanki. İzleyiciyi etkisi altına alarak galeyana getirmekte gecikmedi. Kadın-erkek bu acımasız hükmün öcünün alınması için ayağa kalkmıştı. Saşa'nın davası ve eylemine ilişkin bu şiddetli tepki koca salonda gök gürültüsü gibi yankılandı.

Çok geçmeden polis coplarla halka saldırdı, herkesi binanın dışına sürdü. Ben avcumdaki telgrafla hâlâ kürsüdeydim. Gelen polis şefi tarafından tutuklandım. Kalabalık öfkeyle peşimden gelirken, bir ekip arabasının içinde karakola götürüldüm.

Yıkıcı haberi aldığım andan itibaren çevremi saran insanlar yüzünden ruhumdaki fırtınayı bastırmak, gözyaşlarımı ve boğazımda düğümlenen hıçkırıkları tutmak zorunda kalmıştım. Tek başıma kalır kalmaz feci karar olanca korkunçluğuyla önüme dikildi. Yirmi iki yıl! Saşa yirmi bir yaşında, hayatının en canlı, en duyarlı çağındaydı. Önünde, duygulu doğasından filizlenecek coşku ve güzellikleri barındıran henüz yaşanmamış bir hayat vardı. Oysa, güneşten ve ışıktan yoksun bırakılarak, güçlü, genç bir fidan gibi baltalanmıştı. Saray yavrusu yazlık villasında yaraları hemen hemen iyileşmiş olan Frick ise yaşıyordu. Emekçilerin kanını emmeye devam edecekti. Frick yaşarken, Saşa yirmi iki yıl diri diri mezarda kalmaya mahkûmdu. Kaderin bu cilvesi yüzünden tokat yemiş gibiydim.

Gözümün önünden gitmeyen ürkütücü resmi uzaklaştırarak doya doya bir ağlayabilsem, uykunun sonsuzluğunda unutmayı başarsam! Oysa ne ağlayabiliyor ne de uyuyabiliyordum. Saşa'dan başka bir şey görmüyordu gözüm – taş duvarların arkasında mahkûm giysileriyle Saşa, sol-

gun yüzüyle başını demir parmaklıklara dayamış, derin bakışlarını üzerimden ayırmadan bana devam etmemi öğütleyen Saşı.

Hayır, hayır kendimi umutsuzluğa kaptırmamalıydım. Yaşayacak, Saşı için mücadele edecektim. Üzerine çullanan kara bulutları dağıtacak, nevgilimi kurtaracak, onu yeniden yaşatacaktım!

X. BÖLÜM

İKİ GÜN SONRA, Baltimore'a bir daha ayak basmamam yolunda bir tehditle karakoldan salıverilip de New York'a geldiğimde, Saşa'nın mektubu beni bekliyordu. Ufacık harflerle yazılmış, ancak son derece okunaklı olan mektupta pazartesi günkü duruşma ayrıntıyla anlatılmıştı. Duruşma tarihini öğrenebilmek için çok uğraşmış, fakat bütün çabaları boşa gitmişti. 19 Eylül sabahı, aniden hazırlanması söylenmiş, nerdeyse konuşmasını yazmış olduğu kâğıtları bile zor toparlayabilmişti. Duruşma salonunda karşılaştığı yabancı ve düşman yüzler arasında arkadaşlarını boşuna aramıştı. Onların da duruşma gününden haberdar olmadıklarını anlamıştı o zaman. Gene de bir mucize beklemekten kendini alamamış, ancak bir tek dost yüz bile görememişti. İddianamede aynı eyleme bağlı olarak altı şeyle suçlanıyordu; bunlar arasında Frick'in yardımcısı John G.A. Leishman'ı öldürme teşebbüsü de vardı. Saşa Leishman'la ilgili olarak hiçbir şey bilmediğini, amacının sadece Frick'i öldürmek olduğunu açıklamış; sadece bundan dolayı yargılanması, kendine atfedilen öteki suçların bu kapsam içinde ele alınması gerektiğini vurgulamasına rağmen, itirazı geçerli görülmemiştir.

Jüri üyeleri birkaç dakika içinde seçilmiş, Saşa'ya hiç söz hakkı tanınmamıştı. Aslında bunun çok fazla önemi de yoktu. Jürideki insanların hepsi aynı kafadaydı; hakkındaki hüküm çoktan verilmişti. Yargıca kendini savunmaya tenezzül etmediğini sadece eylemine ilişkin açıklamada bulunmak istediğini söylemişti. Kendine tahsis edilen çevirmen duraklayarak konuşmasının yanı sıra sürekli hata yapıyordu. Saşa ikide birde onu düzeltmeye çalışırken büyük bir dehşetle adamın kör olduğunu fark etmişti; Amerikan mahkemelerindeki adalet kadar kör! Bunun üzerine jüriye İngilizce açıklama yapmak istediğini söylemiş; ne var ki, "tutuk-

lunun yeterince konuştuğunu” öne süren Yargıç McClung sabırsızlıkla sözünü kesmişti. Saşa’nın buna karşı çıkması para etmemişti. Başsavcı jürinin bulunduğu yere giderek üyelere alçak sesle bir şeyler söylemiş, onlar da yerlerinden bile kalkmadan suçlu hükmünü vermişti. Aksi bir adam olan yargıç cezalandırmaya hevesliydi. İddianamenin her fıkrası için ayrı ceza verdi; bunların içinde, “bir binaya suç işlemek amacıyla girmek,” türünden üç ayrı suçlama da vardı. Her biri için cezaların en ağırı biçilmişti. Pennsylvania Batı Cezaevi’nde toplam yirmi bir yıl, bu sürenin tamamlanmasından sonra da ayrıca “izinsiz silah taşımaktan” Allegheny Bölge Cezaevi’nde bir yıl çekecekti.

Ağır ağır ölüme götürecek olan yirmi iki yıllık işkence! Saşa mektubunda görevini yerine getirdiğini, artık sonun yaklaştığını yazıyordu. Önceden karar verdiği gibi kendi iradesiyle ve kendi eliyle bu işi bitirecekti. Onun adına hiçbir girişimde bulunulmasını istemiyordu. Bunun hiçbir yararı olamayacağı gibi, düşmana başvurulmasına da razı değildi. Bir kampanya açılacaksa, onu kurtarmak amacıyla değil, eyleminin propagandası için olmalıydı; benim bu görevi üstlenmem gerekiyordu. Amacını benim gibi kavrayan ve benimseyen bir başkası bulunmadığından emin olduğu içindir ki, kimsenin bu eylemi benim kadar güçlü bir inançla savunamayacağını biliyordu. Bana derin bir özlem duyduğunu yazıyordu. Bir kez olsun gözlerimin içine bakabilse, beni yüreğine bastırabilseydi! Ancak bundan yoksun olduğuna göre, zihninde yaşatacakti dostunu ve yoldaşını. Hiçbir güç buna engel olamazdı.

Saşa’nın artık dünyevi şeyleri çoktan geride bıraktığını hissediyordum. Bu tutumuyla, benim karamsar düşüncelerimi parlak bir yıldız gibi aydınlatarak, hayatta kişisel ilişkilerden, hatta aşktan da üstün bir şey olduğunu fark etmemi sağlamıştı: insanın son nefesine kadar yaşamına anlam veren, her şeyi kapsayan bir bağlılık.

Saşa’ya verilen korkunç ceza yüzünden Most, yasal olarak yedi yıl ceza gerektiren bir eyleme, yirmi iki yıl biçen Pennsylvania mahkemesine ve yargıcına zehirli bir dille saldırdı. *Freiheit*’ta yayımlanan yazısı ona duyduğum öfkenin daha da bilenmesine yol açtı; Saşa’nın eyleminin etkisini zayıflatmaktaki rolünü unutmamıştım. Arkasında onu kararlılıkla destekleyen radikal bir güç olsaydı, düşman Saşa’yı böyle el çabukluğuyla mahkûm edemezdi. Verilen insanlıkdışı cezadan dolayı Most’u, Pennsylvania Eyalet Mahkemesi’nden daha fazla sorumlu tutuyordum.

Saşa kuşkusuz yalnız değildi. Arkadaşları olayın başından beri ona bağlılıkta kusur etmedi. Cezanın indirilmesini sağlamak amacıyla kampanya düzenlemek üzere iki ayrı grup harekete geçti. Doğu Yakası gru-

bunda çeşitli toplumsal katmanlardan insanlar, sendikacılar ve önde gelen Yahudi sosyalistleri vardı. Yaşlı bir Rus devrimcisi olan M. Zametkin, gettoda enerjik ve nüfuzlu bir kimse olan Louis Miller ve sürgün edildiği Sibiry'a'dan Amerika'ya kısa bir zaman önce gelmiş olan Isaac Hourwich bunlar arasındaydı. Özellikle Hourwich, Saşa'nın en hararetli sözcülerinden biriydi. Günlük Alman gazetesi *Volkszeitung*'un başyazarı Şeviş de baştan beri Saşa'yı savunmaktaydı. Dostlarımızdan Solotaroff, Annie Netter, genç Michael Cohn'dan başka daha birçok arkadaş Doğu Yakası grubunun faal elemanlarıydı.

Amerikan grubunun yaratıcı önderi, olağanüstü yetenekleri olan Dyer D. Lum idi; Lum, şairliğinin yanı sıra iktisadi ve felsefi konulardaki yetkin yazılarıyla da tanınırdı. Yetenekli bir mimar ve siyaset yazarı John Edelman, İngiliz edebiyatçı William C. Owen ve ünlü Alman anarşisti Justus Schwab da bu gruptaydı.

Saşa'nın davasıyla ilgili bu dayanışmaya tanık olmak harikuladeydi. Onun için gösterilen çabayı kendisine sıcağı sıcağına iletiyor, keyfi yerine gelsin diye allayıp pulluyordum. Ne var ki hiçbir şey para etmiyordu. Yirmi iki yıl mahpusluk yüreğine oturmıştu. "Benim için bir şey yapmaya çalışmanın hiçbir yararı yok," diye yazıyordu. "Ceza indirimini sağlamak yıllar sürer. Ne Frick'in ne de Carnegie'nin böyle bir şeyi onaylamayacağından eminim. Kaldı ki, onların onayı olmadan da Pennsylvania Af Komitesi hiçbir şey yapamaz. Üstelik diri diri gömüldüğüm bu mezarda nasılsa daha çok yaşayamam." Mektupları umut kırıcıydı ama ben sonuna kadar direnmeye kararlıyım. Demir gibi iradesini ve güçlü karakterini bildiğim için, günün birinde silkinerek kendini kurtaracağından kuşku yoktu. Bu umut, yolumdan dönmek için bana cesaret vermeye yetiyordu. Onunla dayanışmak için kurulan yeni örgütlerin toplantılarına katılıyor, her gece bir başka toplantıda Saşa'nın eyleminin anlamını ve mesajını açıklıyordum.

Kasım başlarında yeniden hayata dönüşünün ilk belirtileri gözlenmeye başlandı. Mektubunda bir ziyaretçiye izin verilebilme ihtimalinden söz ediyordu. Tutuklulara ayda bir görüş hakkı vardı; ancak bundan sadece yakın akrabalar yararlanabiliyordu. Görüş için Rusya'daki kız kardeşine haber verebilir miydim? Bunun ne anlama geldiğini hemen keşfederek, izni bir an önce çıkartmasını yazdım.

Chicago ve St. Louis'deki anarşist gruplarca, 11 Kasım'ın anısına düzenlenecek törenlerde konuşmak için çağrılıyım. Saşa'yı da bu yolculuk sırasında ziyaret etmeyi düşünüyordum. Niedermann adıyla, evli kız kardeşiymişim gibi tanıtıyordum kendimi. Cezaevi yetkililerinin Saşa'nın

kız kardeşinin kim olduğunu bilmediklerinden emindim. Onun yerini alırsam kimsenin benden kuşkulanaacağını sanmıyordum. Henüz pek tanınmıyordum. Gazetelerde Saşa'nın eylemi sırasında çıkan fotoğraflar bana hiç benzemediği için kimse onlardan beni çıkaramazdı. Sevgilime yeniden kavuşmak, ona sımsıkı sarılmak, umudunu ve cesaretini güçlendirmekten başka bir şey düşünmüyor, iple çektiğim görüş günü için yaşıyordum.

Heyecan içinde hazırlıklarımı tamamladım. İlk durağım St. Louis, sonra Chicago ve en nihayet Pittsburgh'du. Yola çıkmazdan birkaç gün önce Saşa'dan bir mektup geldi. İçinde A-7 no.lu tutuklunun kız kardeşi Ms. E. Niedermann adına 26 Kasım'daki görüş için Batı Cezaevi Baş Müfettişince düzenlenmiş bir izin kâğıdı vardı. Saşa bana kız kardeşine Pittsburgh'da iki gün kalabileceğini söylememi yazmıştı. Ta Rusya'dan kalkıp geleceği için müfettiş iki kez görüşmelerine izin vermişti. Sevinçten çılgına dönmüştüm; ondan uzakta geçen her saat sabırsızlığımı artırıyordu. İzin kâğıdımı muska gibi yanımda taşıyor, bir an olsun bırakmıyordum.

Şükran Günü sabahı erkenden Pittsburgh'a vardım. İstasyonda beni Carl Nold'la Max Metzkow karşıladı; Metzkow Saşa'ya omuz veren bir Alman yoldaştı. Kefaletle tahliye edilmiş olan Nold'la Bauer, "Frick'i öldürme teşebbüsüne yardımcı olmaktan" yargılanmayı bekliyorlardı. Uzun zamandan beri Carl'la mektuplaşıyordum; Saşa'ya bu denli yakınlık gösteren bu genç yoldaşla buluşmaktan mutluydum. İnce bir yapısı, akıllı bakışları, simsiyah gür saçları vardı. Eski dostlar gibi selamlaştık.

Öğleden sonra Metzkow'la birlikte Allegheny'ye gittim. Nold sık sık dedektiflerce izlendiği için bizimle gelmesi sakıncalıydı; cezaevine girmeden kimliğimin açığa çıkmasından korkuyorduk. Metzkow, cezaevinden pek uzak olmayan bir noktada dönüşümü bekleyecekti.

Gri taş yapı, yüksek, ürkütücü duvarlar, silahlı muhafızlar, bekleme salonunun ölümcül sessizliği ve geçen dakikaların sonsuzluğu yüreğime bir karabasan gibi çöküyordu. Kendimi toparlamak için boşuna çabaladım. Nihayet haşın bir sesin: "Bu taraftan Ms. Niedermann," dediğini duydum. Bir sürü demir kapıdan, dolambaçlı koridorlardan geçirildikten sonra kendimi küçük bir odada buldum. Saşa karşımdaydı; arkasında çam yarması gibi bir gardiyan duruyordu.

Boynuna atılıp onu öpücüklere boğmamak için zor tuttum kendimi; gardiyanın varlığı gönlümce davranmama engeldi. Saşa yanıma gelerek bana sarıldı, öperken ağzıma ufacık bir şey bıraktığını hissettim.

Haftalardır heyecanla, kaygıyla bugünü beklemiş, ona duyduğum

sevgiyi, tükenmeyen bağlılığımı, kurtuluşu için atıldığım mücadeleyi nasıl dile getireceğimi binlerce kez zihnimde evirip çevirmiştım. Ne var ki, şu anda elini sımsıkı tutmaktan ve gözlerinin derinliklerine bakmaktan başka bir şey yapamıyordum.

Nihayet sevgili Rusçamızla lafa giriştik. Ancak gardiyan buz gibi bir sesle “İngilizce konuşulacak burda; yabancı dile izin yok,” diyerek kesti konuşmamızı. Vaşak gibi gözleriyle hiçbir hareketimizi kaçırmıyor, dudaklarımızın kıpırtısını izliyor, beyinlerimize çörekleniyordu. Dilim tutulmuş, sinirlerim uyuşmuştu. Saşa da suskundu; saatimin zinciriyle oynuyor, boğulmak üzereyken bir tahta parçasından medet umarcasına ona sarılıyordu sanki. İkimizden de tek kelime çıkmıyor, sade gözlerimiz konuşuyor, korkularımızı, umutlarımızı ve özlemlerimizi dile getiriyordu.

Görüşme yirmi dakika sürdü. Bir kez daha kucaklaştık, dudaklarımız bir kez daha birbirini buldu ve “vakit doldu.” Direnmelisin diye fısıldadım, dayanmalısın! Az sonra kendimi cezaevi merdivenlerinde buldum. Demir kapı ardımdan gürültüyle kapandı.

Haykırmak, kapıya yüklenmek, yumruklamak geldi içimden. Ancak demir kapı sanki alay edercesine bakıyordu bana. Cezaevi duvarı boyunca ilerleyerek sokağa ulaştım. Gözlerim yaş içinde Metzkow’un beni beklediği yere vardım. Onunla buluşmak beni yeniden gerçekle yüz yüze getirdi; Saşa’nın öperken iletmış olduğu şey geldi aklıma. Sımsıkı sarılmış bir topaktı bu. Arka tarafa geçerek kat kat kâğıtları açtım. Saşa’nın bana inci gibi gelen mikroskobik yazısıyla yazılmış notta, “Müfettiş Reed’e git,” diyordu. “Bana bir izin daha çıkartacağına söz verdi. Yarın onun kuyumcu dükkânına uğra. Sana güveniyorum, aynı yöntemle önemli bir not daha vereceğim.”

Sonraki gün Reed’in dükkânına gittim. Değerli taşların, altın ve gümüş takıların parıltısı altında havı dökülmüş paltom olduğundan da pejmürde görünüyordu. Mr. Reed’le görüşmek istediğimi söyledim. Uzun boylu, bir deri bir kemik, ince dudaklı biriydi Reed; sert, delici bakışları vardı. Adımı söyler söylemez, “Demek sizsiniz Berkman’ın kız kardeşi!” dedi hayretle. Evet, böyle bir iyiliği hak etmese de ikinci bir görüş için ona söz vermişti. Bir caniydi Berkman, dini bütün bir Hıristiyan’ı öldürmeye teşebbüs etmişti. Öfkemi güç tutuyordum, Saşa’yı görme şansım onun elindeydi. Hangi saatte gidebileceğimi öğrenmek için cezaevini arayacağını, bir saat sonra gelmemi söyledi.

Canım sıkılmıştı. İçimde, Saşa’yı bir daha göremeyeceğime ilişkin güçlü bir önsezi vardı. Gene de söylenen saatte dükkâna gittim. Beni görür görmez suratı mosmor kesilen Mr. Reed nerdeyse üzerime saldı-

racaktı. “Seni hilekâr karı!” diye bas bas bağırmaya başladı. “Kız kardeşiyim diye sahte adla girmişsin cezaevine. Burada böyle yalanlar sökmeyiz. Gardiyanlardan biri seni tanımış. Emma Goldman’sın sen, o caninin metresi! Bir daha görüş olmayacağını kafana koy. Berkman burdan sağ çıkmayacak!”

Üzeri gümüşlerle dolu tezgâhın arkasına geçmişti. Öfkeden çılgına dönmüştüm; tezgâhın üzerinde ne var ne yok –tabaklar, çaydanlıklar, sürahiler, mücevherler ve saatler– hepsini bir kol hareketiyle yere savurdum. Ağır bir tepsiyi kafasına indirmek üzereyken biri arkamdan çekti, polis çağırın diye bağırdı. Reed’in yüzü korkudan bembeyaz olmuştu, ağzı köpükler içinde, “Yok, yok polis çağırmayın. Skandal istemiyorum, atın onu dışarı,” dediğini duydum. Tezgâhtar bana yaklaşıırken durdu. “Korkak katil!” diye bağırdım. “Berkman’ın kılına dokunursan, seni kendi ellerimle boğarım.”

Kimse yerinden kımıldamadı. Dükkândan çıkarak bir tramvaya bindim. Metzkow’un evine girmeden izlenip izlenmediğimi kontrol ettim. Akşam Nold’la işten döndüklerinde onlara o gün başımdan geçenleri anlattım. Çok canları sıkıldı. Öfkeden kendimi kaybetmiş olmama üzülmüşlerdi; bunun Saşa’ya zarar vereceğinden kaygı duyuyorlardı. En kısa zamanda Pittsburgh’u terk etmem gerektiği düşüncesindeydiler. Müfettiş peşime dedektif takarak her an yakalatabilirdi. Saşa’nın eyleminden bu yana Pennsylvania güvenlik güçleri zaten beni ele geçirmeye çalışıyordu.

Saşa’nın benim davranışımдан ötürü zarar görme ihtimalinden çok tedirgin olmuştum. Ama herifin, onun cezaevinden sağ çıkmayacağı yol-lu tehdidi beni çileden çıkartmıştı. Saşa’nın halimi anlayacağından kuş-kum yoktu.

Zifiri karanlık gecede Nold’la birlikte New York trenine binmek üzere istasyona doğru yola çıktık. Çelik dökümhanelerinden yükselen devasa alevler, Allegheny tepelerini kan kırmızısına boyuyordu. Hava isli ve dumanlıydı. Hayvan mı insan mı oldukları anlaşılmayan birtakım yaratıklar çok eski zamanların kürek mahkûmları gibi çalışıyordu. Yarı bele kadar çıplak bedenleri, ateş saçan canavarların ağzından kaptıkları kıpkırmızı tavlı demir külçelerinin ışığında, bakır gibi parlıyordu. Zaman zaman kızgın metalin üzerine boca edilen sulardan yükselen buharla adamlar gözden yok oluyor, çok geçmeden gölge gibi yeniden belirliyordu. “Cehennemin çocukları,” dedim, “Sonsuza dek yakıcı sığağa ve gü-rültüye mahkûm!” Saşa bu tutsakların yaşamına sevinç getirmek için kendini feda etmişti; oysa onlar körlükte direnirken, cehennem ateşlerini

körüklemeyi sürdürüyorlardı. “Ruhları ölmüştü; hayatlarının dehşetine ve aşağılanmasına kördü.”

Carl bana, Saşa Pittsburgh'dayken hakkında çıkartılan söylentileri aktardı. Henry Bauer'in Saşa'dan kuşkulandığı doğrudur. Henry, bizleri “ajan Peukert”le işbirliği yapmaktan ötürü döneklelikle suçlayan Most'a körü körüne bağlıydı. Homestead'deki olayların doruğa tırmandığı bir sırada çıkagelen Saşa'ya karşı Bauer bu yüzden zaten önyargılıydı. Nold'a, Saşa uyurken çantasını arayacağını, suç unsuru sayılacak bir şey bulduğu takdirde onu vuracağını söylemişti. Bauer dolu bir silahla her an ateş etmeye hazır Saşa'nın odasında yatmış, pusuda beklemişti bütün gece. Nold ise Saşa'nın içtenliğinden ve tok sözlülüğünden öylesine etkilenmişti ki ondan kuşku duyması mümkün değildi. Bauer'e hak veriyormuş gibi görünmekle birlikte, bir yandan da Most'un kendisiyle uyuşmayan kim olursa olsun, önyargılı ve haksız davrandığını göstermeye çalışıyordu. Carl, son zamanlarda Hannes'e eskisi gibi körü körüne inanmaz olmuştu.

Anlatılanlardan dehşete düşmüştüm. Ya Saşa'nın çantasında Bauer'in kuşkularını doğrulayacak bir şey bulunsaydı eğer, ne olacaktı? Most'a kayıtsız şartsız tapan birinin onu öldürmesi için yeterli görülecekti bu! Ya Most, Saşa'ya duyduğu nefret onu nasıl da aşağılık yöntemlere te-nezzül edecek duruma getirmişti! İnsanın tutkularının bu boyutlara varabilmesi anlaşılır gibi değildi. Örneğin benimki, Most'u kamçılama-yaya kadar varmıştı; ona önce tapmama, ardından o Saşa'dan ne denli nefret ettiyse, ondan öylesine nefret etmeme, bir zamanlar sevmiş olduğum, yücelttiğim adamdan tiksinti duymama yol açmıştı. Bütün bunlar o denli yıpratıcı ve korkutucuydu ki, kavramakta güçlük çekiyordum.

Carl kendi duruşmasını pek önemsemiyordu. Hatta cezaevinde Saşa'yla birkaç yıl birlikte kalarak onun çilesini biraz olsun hafifletmekten mutluluk duyacağını söylüyordu. Carl'ın sadakati, Saşa'ya ve davasına olan inancı içimi ısıttı, ona sevgi ve yakınlık duydum.

Tren hızla ilerlerken, ta uzaklarda kapkara gökyüzüne yükselerek Allegheny tepelerini tutuşturan alevler hâlâ görülebiliyordu. En değerli varlığımdan belki beni sonsuza dek yoksun bırakacak olan Allegheny! *Attentat*'ı Saşa'yla birlikte tasarlamıştık; ne var ki onun tek başına gerçekleştirmesine razı olmuş, avukat istememe kararını onaylamıştım. Vicdanım rahat değildi; ancak uyuyarak duyduğum suçluluktan kurtulabil-dim.

XI. BÖLÜM

SAŞA’NIN CEZASININ HAFİFLETİLMESİ İÇİN başlattığımız eylemler sürüyordu. Aralık ayı sonundaki haftalık toplantılarımızın birinde, izleyiciler arasındaki bir adamın ısrarlı bakışları dikkatimi çekti. Uzun boylu, sağlam yapılı, sarışın, mavi gözlü biriydi bu. Sağ bacağını biteviye acayip bir biçimde sallaması ve durmadan elindeki kibritlerle oynaması rahatsız etmişti beni. Bu monoton hareketler uykumu getiriyor, gözlerimi açık tutmakta güçlük çekiyordum. Sonunda dayanamayıp, adamın yanına gittim, “Çocukların ateşle oynaması yasak,” diyerek şakayla elinden kibritleri aldım. O da aynı şakacı üslupla, “Peki anneannecim, ama ben bir devrimciyim. Ateşle oynamaya bayılırım. Ya sen?” diyerek gülümseyince bembeyaz, güzel dişleri göründü. “Yerine göre,” diye terslendim; “En azından burada, bu kalabalıkta olacak şey değil. Sinirimi bozuyor. Ayrıca lütfen ayağını sallamaktan da vazgeç.” Adam özür diledi, bunun cezaevinden kalma kötü bir alışkanlık olduğunu söyledi. Saşa’yı düşünerek utançtan yerin dibine geçtim. Adama, sözlerime boş verip, dilediği gibi davranmasını rica ettim. Belki bir gün bana cezaevi deneyimlerini anlatırdı. “Çok sevdiğim bir dostum şimdi orda,” dedim. Kimi kastettiğimi anlayarak, “Berkman çok yiğit bir insan,” dedi. “Avusturya’da çok tanınır. Eylemlerinden ötürü saygıyla anılır.”

Adamın adının Edward Brady olduğunu, Avusturya’da yasadışı anarşist yayıncılıktan on yıl yattıktan sonra yeni çıktığını öğrendim. O güne değin tanıdığım insanlar içinde onun kadar bilge ve aydın biriyle karşılaşmamıştım. İlgi alanı, Most gibi sadece toplumsal ve siyasal konularla sınırlı değildi; hatta bu gibi konuları nadiren açıyordu. İngiliz ve Fransız edebiyatının önde gelen klasik yapıtlarıyla tanıştırdı beni. Goethe’den ve Shakespeare’den pasajlar okumaktan ya da Jean Jacques Rousseau ve

Voltaire gibi sevdiği Fransız yazarlardan bazı bölümleri bana çevirmek-
ten büyük zevk alıyordu. Belli belirsiz bir Alman tınısının sezildiği İn-
gilizcesi kusursuzdu. Nerde eğitim gördüğü konusundaki sorumu tered-
dütsüz, “Cezaevinde,” diye yanıtlamıştı. Gerçi daha önce liseyi bitirmişti
ama asıl okulu cezaevi olmuştu. Kız kardeşinin gönderdiği İngilizce ve
Fransızca sözlüklerden her gün belli sayıda sözcük ezberlemeyi alışkan-
lık edinmişti. Hücredeyken kendi kendine yüksek sesle kitap okurdu.
Yaşamı sürdürmenin tek yolu buydu. Zihnini meşgul edecek hiçbir şey
bulamayanların sonu kötüydü. Bu yüzden aklını yitirenler olmuştu. Ona
göre ideali olan bir insan için cezaevinden iyi okul yoktu. “Öyleyse da-
ha çok zaman yitirmeden cezaevinin yolunu tutmalıyım,” dedim ona.
“Korkunç cahilim çünkü.” “O kadar acele etmene gerek yok,” diye ya-
nıtladı sözlerimi, “Daha yeni tanıştık; cezaevine girmek için çok genç-
sin”. “Berkman da henüz yirmi birinde,” dedim ona. “Acı olan da bu
ya,” dedi. Sesinin titrediğini hissettim. “Ben tutuklandığımda otuz ya-
şındaydım; dolu dolu yaşamıştım o güne değin.”

Konuyu değiştirmek için olacak, benden çocukluk ve öğrencilik yıl-
larımı anlatmamı istedi. Königsberg’de sadece üç buçuk yıl *Realschule*
görmüştüm. Okul yönetimi acımasız, öğretmenler vahşiydi. Bir şey öğ-
rendiğim söylenemezdi. Almanca öğretmenimden başka bana şefkat
gösteren yoktu. Bu sabırlı ve iyi yürekli kadın veremdi; hastalığı her ge-
çen gün daha kötüye gidiyordu. Beni sık sık evine çağırır, özel olarak il-
gilenirdi. Marlitt, Auerbach, Heise, Lindau ve Spielhagen gibi sevdiği
yazarları bana da sevdirmek için çaba gösterirdi. Bunların içinde Mar-
litt’i hepsinden daha çok beğenirdi; bu yüzden ben de Marlitt’e hayran-
dım. Romanlarını birlikte okur, bahtsız kadın kahramanlarının kara yaz-
gısına birlikte gözyaşı dökerdik. Öğretmenim kral ailesine tapardı; bü-
yük Frederick ve Kraliçe Louise’e büyük saygı beslerdi. “Zavallı Krali-
çe,” derdi sesi titreyerek, “Kasap Napolyon’un zulmüne uğrayan güzel,
zarif, bahtsız Kraliçe!” Bana sık sık iyi yürekli Kraliçe’nin günlük duası
olan bir şiiri okurdu:

*Ekmeğini gözyaşları içinde yemeyen,
Ukusuz geceler boyu korkuyla yatağında oturup ağlamayan,
Bilmez ki ey ulvi güçler, sizin kudretinizi!*

Bu duyarlı dizelerden ben de etkilenir, Kraliçe Louise’e adeta tapar-
dım.

Öğretmenlerimden ikisi ise gerçekten korkunçtu. Bunlardan Alman
Yahudisi olanı din, ötekiyse coğrafya öğretmeni idi. Her ikisinden de

nefret ediyordum. Dayağı alışkanlık haline getirmiş olan din öğretmeninden arada sırada öcümü almayı başarsam da, coğrafyacıdan ödüm kopardı; evde bile şikâyet etmeye cesaret edemezdim.

Din öğretmenin en büyük zevki cetvelle avuçlarımıza vurmaktı. Onu sinirlendirecek muziplikler tasarlamaya bayılırdım: oturacağı koltuğa iğneler saplar, ceketinin kuyruğunu çaktırmadan masanın bacaklarına bağlar, ceplerine sümüklüböcekler doldururdum. Cetvelin acısını biraz olsun çıkartmak için yapmayacağım yoktu. Ancak bu açık bir savaştı.

Oysa öteki adamla durum aynı değildi. Uyguladığı yöntem acıdan çok dehşet vericiydi. Her gün derslerden sonra öğrencilerden bir ya da ikisini alıkoyardı. Okul boşaldıktan sonra, kızlardan birini yandaki sınıfa gönderir, ötekini zorla kucağına alarak memelerini mıncıklar ya da ellerini bacaklarının arasına sokardı. Sesini çıkartmayacak olursa kıza ödül olarak yüksek not vereceğini söyler, konuşursa okuldan atmakla tehdit ederdi. Kızlar korkudan ağızlarını açmaya cesaret edemezdi. Günün birinde ben de kendimi coğrafyacının kucağında buluncaya kadar bu olan bitenlerden haberim olmamıştı. Adamın kollarından kurtulmak için çırpınırken, can havli ile sakalına yapıştım. Adam ayağa fırlayınca, kendimi bir anda yerde buldum. Çığlıklarımı duyan var mı diye ilk işi kapıya koşmak oldu. Sonra tıslayan sesiyle kulağıma, “Eğer tek kelime söyleyecek olursan kendini kovulmuş bil,” dedi.

Bu olaydan sonra korkudan günlerce okula gidemedim ama kimseye de bir şey söylemedim. Kovulma korkusu, kötü not getirdiğimde babamdan yediğim dayakları hatırlatmıştı bana. Sonunda çaresiz gittim okula. İlk günler coğrafya dersleri olaysız geçti. Gözlerim zayıf olduğu için haritaya burnumu sokacak kadar yaklaşmak zorundaydım. Bir gün öğretmen, “Dersten sonra kalacaksın,” dedi fısıltıyla. “Kalmayacağım!” dedim, onun gibi fısılayarak. Aynı anda kolumda yakıcı bir acı duydum. Adam tırnaklarını etime geçirmişti. Çığlıklarım sınıfı ayağa kaldırdı, komşu sınıfların öğretmenleri odaya doldu. Bizim öğretmenin tembelin biri olduğumu, ödevimi yapmadığım için beni cezalandırmak zorunda kaldığını söylediğini duydum. Bu olayın ardından eve gönderildim.

Gece kolumun ağrısı dayanılmayacak kadar arttı. Aşırı şiştiğini gören annem doktor çağırdı. Sevecen ve iyi yürekli birine benzeyen doktorun sorması üzerine olanları anlattım. Adam dehşet içinde, “Tam anlamıyla korkunç,” dedi, “Bu herifi tımarhaneye kapatmak lazım!” Bir hafta sonra okula döndüğümde coğrafya öğretmenimiz artık yoktu. Bize geziye çıktığı söylendi.

St. Petersburg'a, babamın yanına gitmem gerektiğinde, hiç istemedim. Bana Germen kültürünü sevdirmiş olan hasta öğretmenimden ayrılmak istemiyordum. Onun önyak olmasıyla bir arkadaşından Fransızca ve müzik dersleri de almaya başlamıştım. Ayrıca öğretmenim beni *Gymnasium*'a hazırlayacağına da söz vermişti. Öğrenimime Almanya'da devam etmemi istiyordu; ben de insanlığa hizmet edebilmek için tıp fakültesine girmeyi tasarlıyordum. Çokça gözyaşı döktükten, yalvarıp yalvardıktan sonra annem, *Gymnasium*'un giriş sınavını kazanmam koşuluyla, anneannemle Königsberg'de kalmama izin verdi. Gece gündüz çalışıp sınavı geçtim. Ne var ki, kayıt yaptırabilmem için, din dersi öğretmeninden "iyi ahlak" notu almam gerekiyordu. O adamdan bir şey istemek ağırıma gidiyordu, ancak geleceğim buna bağlı olduğu için çarnaçar gittim. Bütün sınıfın önünde bana asla "iyi ahlak" notu vermeyeceğini açıkladı; ben kötü bir kızdım ve bu gidişle çok kötü bir kadın olmaya adaydım. Ne büyüklerime ne de otoriteye saygım vardı; toplumu tehdit eden bir unsur olarak, eninde sonunda zindanı boylayacağımdan kuşkusu yoktu. Kırık kalple eve döndüm. Annem gönlümü alarak St. Petersburg'da öğrenimimi sürdürebilmem için elinden geleni yapacağına söz verdi. Ancak ne yazık ki bunda başarılı olamadı. Rusya'da ancak altı ay okula gidebildim. Burada benim için asıl kazanç, arkadaşlık ettiğim Rus öğrencilerin bende uyandırdığı manevi etki oldu.

Brady, "Senin öğretmenler de canavardan betermiş," dedi. "Ama kabul etmelisin ki din öğretmenin öngörüsü oldukça yerinde. Şimdiden toplum için bir tehdit olarak görülüyorsun ve böyle giderse sıradışı bir ölümü hak edeceğe benziyorsun. Gene de avunacak bir şey var, iyi insanlar saraylarda değil, daha çok darağaçlarında ölüyor."

Giderek Brady ile aramızda harikulade bir yoldaşlık ilişkisi gelişti. Artık ona Ed, diyordum. Öteki adı resmi bulduğunu söylemişti bana. Onun önerisiyle Fransızca kitaplar okumaya başladık birlikte. Bunlardan ilki *Candide*'di. Ağır ağır, duraksayarak okuyabiliyordum; telaffuzum berbattı. Ne var ki Ed bulunmaz bir öğretmendi, sabrı sonsuzdu. Pazarları, Ed iki odalı dairesinde evsahipliği yapardı. Yemek hazır oluncaya kadar Fedya ile benim eve girmemize izin yoktu. Ed mükemmel bir ahçıydı. Kırk yılda bir, yemek hazırlarken izlememe ses çıkarmazdı. Böyle zamanlarda büyük bir keyifle her yemeğin nasıl pişirildiğini en ince ayrıntısına kadar açıklardı. Bu yüzden çok geçmeden mutfak derslerinde Fransızcadan daha başarılı olduğum anlaşıldı. *Candide*'i daha bitirmeden çeşit çeşit yemekler yapmayı öğrenmiştim.

Cumartesileri konuşmam olmadığı zamanlar New York'un en radikal

toplantı merkezi olan Justus Schwab'ın meyhanesine giderdik. Bir sek-
senin üstündeki boyu, geniş göğsü, ağaç gibi dimdik gövdesiyle Schwab,
geleneksel Germen soyunun tipik bir örneğiydi. Geniş omuzlarıyla güçlü
boynu, kıvrıkcık kızıl saçlarıyla sakalının çevrelediği muhteşem başını
taşırdı. Gözleri keskin ve ateşliydi. Ancak ona asıl özellik veren kadife
gibi, derin sesiydi. Opera sanatçısı olmayı yeğleseydi, bu sesin onu ün-
lendireceğinden kuşku yoktu. Ne var ki Justus bu gibi şeylere metelik
vermeyecek derecede asi bir hayalperestti. Birinci Sokak'taki küçük ye-
rin arka odası Fransız Komüncülerinin, İspanyol ve İtalyan göçmenleri-
nin, Rus siyasetçilerinin, Bismarck'ın demir ökçesinden kaçan Alman
sosyalist ve anarşislerinin Mekke'siydi. Herkes oraya gelirdi. Sevgili
Justus hepimizin yoldaşı, akıl hocası ve dostuydu. Bu çevreye aralarında
yazar ve sanatçıların bulunduğu kimi Amerikalılar da katılırdı. John
Swinton, Ambrose Bierce, James Huneker, Sadakichi Hartmann gibileri
Justus'un altın sesini dinlemeye, leziz şarabını ve birasını içmeye, gece-
nin geç saatlerine kaddünya sorunlarını tartışmaya bayılırlardı. Ed'le
birlikte sık sık gittiğimiz bir yer olmuştu burası. Ed, çevresini alan bir
grup dilbilimciyle İngilizce, Almanca ya da Fransızca bir sözcüğün ay-
rıntılı yorumuna dalar, bense Huneker ve arkadaşlarıyla kıran kırana
anarşizm konusunu tartışırdım. Justus bu söz düellolarına bayılır, beni
hababam kıskırtırdı. Sonra sırtımı sıvazlar, "Emmachen, senin başına
yaraşan şapka değil urgan!" derdi. "Bak boynundaki şu yumuşacık kıvrı-
mılara, urgan nasıl da rahatça girer aralarına." Ed ise bu sözlere yüzünü
buruşturmakla karşılık verirdi.

Ed'le olan bu güzel yakınlık Saşa'yı unutturmamıştı bana. Ed de Sa-
şa'nın davasına ilgi duyuyor, cezasının indirilmesi için sistemli bir kam-
panya yürüten dayanışma gruplarını destekliyordu. Bu arada Saşa bir il-
legal haberleşme yöntemi geliştirmişti. Sansürden geçen mektuplarında
kendinden hemen hiç bahsetmiyor, ancak kendisine insanca davranan
ve bazı kitaplar veren cezaevi papazından sevgiyle söz ediyordu. İlegal
mektuplarındaysa Bauer'le Nold'a verilen cezaya ateş püskürüyordu.
Ne var ki, iki yoldaşıyla aynı çatı altında olması, eskisine göre umudu-
nun biraz olsun arttığı izlenimini veriyordu. Arkadaşları cezaevinin baş-
ka bir kanadında olduğu için onlarla ilişki kurmanın yollarını arıyordu.
Şimdilik dışardan gelen mektuplardan başka onu hayata bağlayan bir
şey yoktu. Arkadaşlarımı ona daha sık yazmaları için teşvik etmem ge-
rekiyordu.

Mektuplarımmın cezaevi sansürünce okunacağını bilmekten tedirginlik
duyuyordum. Sözcükler kâğıt üstünde sıradan ve soğuk duruyordu; oysa

ben, hayatıma kim girerse girsin, Saşa'nın yerinin her zaman aynı kalacağını ona hissettirmek istiyordum. Beni tatmin etmeyen bu mektuplar yüzünden mutsuzdum. Ne var ki hayat devam ediyordu. Para kazanmak için dikiş makinesinin başında günde on-on iki saat çalışmam gerekiyordu. Hemen her gece gittiğim toplantılar ve yarım kalmış eğitimimi geliştirme çabaları tüm zamanımı alıyordu. Eğitimle ilgili bu ihtiyacı hissetmeme herkesten çok Ed sebep olmuştu nedense.

Olgunlaşan dostluğumuz zamanla aşka dönüştü. Varsa Ed, yoksa Ed' di benim için artık. Onun da beni sevdiğinin farkındaydım. Alışılmadık bir çekingenlikle bundan söz etmemekle birlikte bakışları ve davranışlarıyla kendini ele veriyordu. Hayatında pek çok kadın olmuştu. Bir kız çocuk vermişti bunlardan biri ona. Kız annesinin ailesinin yanındaydı. Bu kadınlardan minnetle söz eder, cinselliğin gizemini ve inceliklerini onlar sayesinde öğrendiğini söylerdi. Ed bu gibi konuları açtığında anlamakta güçlük çeker, utangaç olduğum için de soru sormaktan çekinirdim. Oysa ne demek istediğini çok merak ediyordum. Cinselliği basit bir süreç olarak algılıyordum. Ancak cinsel yaşamımda hiçbir zaman doyuma ulaşmamış olmakla birlikte, ne olduğunu bilmediğim bir şeyin beklentisi içindeydim. Aşkı her şeyin üstünde tutuyordum; benim için aşk, kendini düşünmeksizin her şeyini vermekten duyulan mutluluktu.

Ed'in kollarında ilk kez yaşama can katan büyük gücün anlamını keşfettim. Tüm boyutlarıyla tattığım bu güzelliğin mest edici coşkusu ve mutluluğunu doya doya yudumladım. Müziği ve hoş kokusuyla beni alabildiğine kendimden geçiren estetik bir şarkıydı bu. "Bohem Cumhuriyeti" olarak bilinen yeni taşındığım küçük dairem bir aşk tapınağıydı artık. Çoğu zaman böylesine bir güzelliğin ve barışıklığın uzun sürmeyeceğinden kaygı duyardım; inanılmayacak kadar kusursuz, olağanüstü bir şeydi! Yüreğim titreyerek Ed'e sarılırdım. O da beni sımsıkı bağrına basar, karanlık düşüncelerimi her zamanki neşesi ve şakacılığıyla dağıtırdı. "Çok yoruluyorsun," derdi. "Bu makine ve Saşa'ya duyduğun kaygı seni öldürüyor."

Baharda hastalandım. Çok hızlı kilo kaybetmeye başlamıştım. Oda'nın içinde adım atacak takatim kalmamıştı. Doktorlar istirahat etmem ve hava değişimi konusunda hemfikirdi. Arkadaşlarım New York'ta kalmamam gerektiğini söylüyordu; ben de bana bakmaya gönüllü bir kız arkadaşım la Rochester'a gittim.

Kız kardeşim Helena, kendi evinin bir hasta için çok boğucu olacağını düşündüğünden, benim için büyük bahçeli bir evde bir oda ayarlamıştı. Sevgi ve özende kusur etmeden tüm boş zamanlarını benimle ge-

çiriyordu. Beni götürdüğü göğüs hastalıkları uzmanı, erken verem teşhisi koydu ve özel bir perhiz önerdi. Çok geçmeden durumum iyiye gitmeye başladı, yürüyüş yapacak kadar güçlenmiştim. Doktorum beni kış aylarını geçireceğim bir sanatoryuma göndermeye hazırlanırken, New York'taki gelişmeler kararımı değiştirmeme neden oldu.

Sanayide baş gösteren kriz yüzünden o yıl binlerce insan işinden olmuş, içinde bulundukları koşullar dayanılmaz boyutlara varmıştı. New York'taki durum ise her yerden daha berbattı. İşten çıkarılanlar şehirden sürülüyor, acılar büyüyor, intiharlar çoğalıyordu. Bu ıstırapı hafifletmek için kimsenin kılını kıpırdattığı yoktu.

Rochester'da artık daha fazla duramayacağımı anlamıştım. Tedaviyi yarıda kesmenin akıllıca bir davranış olmadığını biliyordum. Eskisine göre güçlenmiş, kilo almıştım. Öksürüğüm azalmış, kanamalar durmuştu. Ne var ki, henüz tam anlamıyla iyileşmediğimin farkındaydım. Ancak mantığımdan çok daha güçlü bir şey beni New York'a çekiyordu. Ed'i özlemiştim, ama ondan da baskın olan işsizlerin, çalışma hayatına aralarında başladığım Doğu Yakası işçilerinin çağrısıydı. Daha önceki mücadelelerinde de onlarla birlikte olmuşum; şimdi onları yalnız bırakmazdım. Doktoruma da Helena'ya da birer pusula yazdım; yüzlerine söylemeye cesaretim yoktu.

Ed'e telgraf çekmiştim; büyük bir sevinçle karşıladı beni. Ne var ki, işsizlerin sorunlarıyla ilgilenmek için döndüğümü duyunca suratı asıldı. Bunun çılgınlık olduğunu söylüyor, dinlenerek kazandığım sağlığımın çok geçmeden bozulacağını ileri sürüyordu. Belki de ölebilirdim. Buna asla izin vermeyecekti. Ona aittim artık – sevecek, koruyacak ve kollayacaktı beni.

Biri tarafından böylesine sevildiğini bilmek büyük bir mutluluk olmakla birlikte kısıtlayıcı bir yanı da vardı. “Korumak ve kollamak” da ne demek oluyordu? Beni korunması gereken bir mal, bakmakla yükümlü olduğu bir kimse ya da özürlü biri mi sanıyordu? Özgürlüğe inandığını, dilediğini yapma hakkıma saygı duyduğunu sanıyordum. Bu sözleri sarf etmesinin, hakkımda duyduğu kaygıdan, sağlığımı kaybetmemden duyduğu korkudan ileri geldiğine beni ikna etmeye çalışıyordu. Kararım kesinse, bana yardımcı olacağını söyledi. İyi bir konuşmacı değildi ama başka bakımlardan yararlı olabilirdi.

Komisyon toplantıları, mitingler, yiyecek toplamalar, evsiz barksızların ve sayılamayacak kadar çok çocuğun karnının doyurulması, Union Square'de düzenlenecek büyük mitingin örgütlenmesi gibi işler tüm zamanımı doldurmuştu.

Union Square'deki miting binlerce insanın katıldığı bir yürüyüşle başladı. Ben, ön safta yürüyen genç kızlarla kadınların başındaydım. Taşdığım kısl bayrak gururla dalgalanırken, yüreğim o ânın heyecanıylatitriyordu.

Konuşmamı önceden hazırlamış, yazarken de esinlendirici olduğunu düşünmüştüm. Ne var ki, Union Square'e varıp da muhteşem kalabalığı görünce notlarım bana soğuk ve anlamsız geldi.

Bir önceki hafta boyunca yaşanan olaylardan dolayı hava olağanüstü gergindi. Emekçilerden yana siyaset adamları, huzursuzluğun sona erdirilmesi için New York Meclisi'ne başvurmuş, ancak bir sonuç alınmamıştı. Bu arada işsizler açlıktan ölecek duruma gelmiş; kadın, erkek, çocuk demeden felaketle baş başa bırakılan bu insanlara gösterilen duyarsızlığa karşı büyük bir hınç birikmişti. Union Square'deki bu öfke ve acı yüklü hava beni etkilemekte gecikmedi. Son konuşmacı bendim, bu nedenle de beklemeye tahammülüm kalmamıştı. Nihayet özür diler nitelikteki konuşmalar sona erdi ve bana sıra geldi. Öne doğru ilerlerken binlerce hançereden adımın haykırıldığını duyuyordum. Solgun, ıstıraplı yüzlerini bana çevirmiş bir insan seli vardı karşımda. Yüreğim deli gibi çarpıyor, şakaklarım zonkluyor, dizlerim titriyordu.

Ben, "Erkekler, Kadınlar!" diye söze başlarken, sesler bıçak gibi kesildi. "En amansız düşmanınızın devlet olduğunun farkında değil misiniz? Efendilerinize, egemen sınıflara güç vermek için sizleri ezen bir makine o. Sizi temsil etmeyi üstüne alan siyasal önderlere saf çocuklar gibi güveniyorsunuz. Onların, ilk fırsatta en yüksek teklifte bulunana ifşa edilmek üzere, en mahrem sırlarınızı öğrenmesine izin veriyorsunuz. Sözde işçi temsilcisi siyasetçiler, açıkça ihanet etmedikleri zamanlarda bile, düşmanlarınızla birlik olarak, doğrudan eyleme geçmenizi önlemek için yularlarınızı elden bırakmazlar. Kapitalizmin abidesi olan devletten herhangi bir iyileştirme beklemek ahmaklıktan başka bir şey değildir. Buradan bir tükürüklük mesafedeki Karun kadar zengin Albany'den yardım istemenin saçmalığını görmüyor musunuz? Beşinci Cadde altınla döşelidir, ordaki malikanelerden her biri paranın ve iktidarın kalesidir. Oysa sizler karşımda eli ayağı bağlı, aç ve güçsüz bir dev gibi duruyorsunuz. Bundan çok önce Kardinal Manning, 'İhtiyacın yasası yoktur,' demişti. 'Açlık çeken birinin komşusunun ekmeğini paylaşmak hakkıdır.' Kardinal Manning, yoksullara karşı her zaman zenginlerin safında olan, kilise geleneği içinde yükselmiş bir din adamıdır. Ancak gene de insanca davranabilmesinin nedeni, açlığın zorlayıcı bir güç olduğunu bilmesiydi. Sizler de komşunuzun ekmeğini paylaşmanın hakkınız ol-

duğunu öğrenmelisiniz. Komşularınız – onlar sadece ekmeğinizi çalmakla yetinmeyerek kanınızı da emiyor. Eğer uyanmaz, haklarınızı isteyecek cesareti göstermezseniz, sizi soymaya devam edecekleri gibi, çocuklarınızı ve çocuklarınızın çocuklarını da soyacaklarından hiç kuşkunuz olmasın. Öyleyse zenginlerin sarayları önünde sesinizi yükseltin; iş isteyin. İş vermezlerse ekmek isteyin. Eğer ikisini de vermeyecek olurlarsa, ekmeği almakta tereddüt etmeyin. En kutsal hakkınızdır o!”

Ani bir fırtına gibi sessizliğin içinden kulakları sağır edici, çılgın bir alkış tufanı koptu. Coşkuyla bana doğru uzanan eller denizi, kanat çırpın beyaz kuşları hatırlatıyordu.

Sonraki sabah, bağış sağlamak ve işsizlerin örgütlenmesine yardım etmek için Philadelphia'ya gittim. Akşam gazeteleri konuşmamı büyük ölçüde tahrif ederek yayımlamıştı. Kitleleri isyana teşvik ettiğimi savunuyorlardı. “Kızıl Emma'nın olağanüstü bir etkileme gücü var; New York'u yerle bir etmek için cahil ayaktakımına gerekli olan tam da onun zehirli dili.” Ayrıca toplantı yerinden güçlü kuvvetli arkadaşlarca çarçabuk uzaklaştırıldığımı, polisin peşimde olduğunu yazıyorlardı.

Akşam katıldığım bir toplantıda daha önce adlarını duymamış olduğum bazı anarşistlerle tanıştım. İçlerinde Nataşa Notkin bir eylem kadını, hayatta Dava'dan başka bir şeye ilgi duymayan gerçek bir Rus devrimcisiydi. 21 Ağustos Pazartesi günü büyük bir miting düzenlenmesine karar verildi. Miting sabahı çıkan gazetelerde yerimin keşfedildiği, dedektiflerin tutuklama emriyle Philadelphia'ya doğru yola çıktıkları haberi vardı. Benim için önemli olanın salona girerek, tutuklanmazdan önce izleyicilere hitap etmeyi başarmak olduğunu düşünüyordum. Philadelphia'ya ilk gidişim olduğu için henüz güvenlik kuvvetlerince tanınmıyordum. New Yorklu dedektiflerin o güne kadar basında çıkan fotoğraflardan beni tanımaları pek o kadar kolay değildi. Toplantı salonuna yalnız başıma gitmeye ve kimseye fark ettirmeden içeri girmeye karar verdim.

Yan sokaklar iğne atsan yere düşmeyecek gibiydi. Toplantının yapılacağı yere giden merdiveni çıkarken kimse tanımadı beni. Tam o sırada, anarşistlerden biri, “İşte Emma!” diyerek selamladı. İşaretle onu uzaklaştırmaya çalıştıysam da, omzuma ağır bir elin yapıştığını hissettim. Bir ses, “Tutuklandınız, Ms. Goldman,” dedi. Ortalık bir anda karıştı, insanlar bana doğru koşmaya başlamıştı. Ancak polisler silah çekerek halkı uzaklaştırdı. Kolumdan yakalayan bir dedektif beni merdivenlerden sokağa indirdi. Karakola ekip arabasında gitmekle yürümek arasındaki tercih bana bırakıldı. Yürümeyi seçtim. Polisler ellerimi kelepçelemek

istedilerse de buna gerek olmadığını, kaçmayı düşünmediğimi söyledim. Yolda giderken bir adam kalabalığı yararak bana doğru koştu. Paraya ihtiyacım olursa diye cüzdanını vermeye çalışıyordu. Hafiyeler onu da yakalayıp tutukladılar. Vilayet konağının kulesindeki polis merkezine götürülerek geceyi geçirmek üzere hapsedildim.

Sabah olunca dedektiflerle New York'a gitmek isteyip istemediğim soruldu. "Özgür irademle asla!" dedim. "Öyleyse işlemler tamamlanuncaya kadar sizi burada tutacağız," dediler. Beni başka bir odaya alarak boyumu ölçtüler, tarttılar ve fotoğrafımı çektiler. Fotoğrafımın çekilmesi için çok çırpındıysam da, kısıkvrak tuttukları için başaramadım, ancak gözlerimi sımsıkı yumdum. Bu resim, uyuyan güzelin hapisane kaçkınından farksız bir versiyonu gibiydi herhalde.

New York'taki dostlarım telaşlanmıştı. Beni mektup ve telgraf yağmuruna tuttular. Ed'in mektupları ölçülüydü, ama satır aralarında sevgisi seziliyordu. Philadelphia'ya gelerek para ve avukat sağlamak niyetindeydi. Gelişmeleri beklemesi için telgraf çektim ona. Beni görmeye gelen yoldaşlardan, tutuklanmamdan sonra toplantının yapılmasına izin verildiğini öğrendim. Kürsüdeki yerimi Voltairine de Cleyre almış ve bana uygulanan baskıya şiddetle karşı çıkmıştı.

Bu çok yetenekli Amerikalı kızdaki söz edildiğini duymuştum; onun da benim gibi Chicago'daki hukuk cinayetinden etkilenerek anarşistlerin saflarına katıldığını biliyordum. Çoktan beri onunla tanışmak istediğimden Philadelphia'ya gelir gelmez onu görmeye gittim. Ne yazık ki evde hasta yatıyordu. Her mitingden sonra hastalanırmış; bir gece önce de bir toplantıda konuşmuştu. Hasta yatağından kalkarak mitinge gitmesi ve beni savunması olağanüstü bir şeydi. Onun yoldaşı olmaktan gurur duyuyordum.

Tutuklanmamın ikinci günü, kâğıtlarımın gelmesini beklemek üzere, Moyamensing Cezaevine gönderildim. Oldukça geniş bir hücreye koydular beni. Kapısı yekpare çelik sacdandı; orta yerinde dışardan açılan kare bir kapakçık vardı. Hücrenin penceresi yüksekte olup kalın demirden parmaklıkları vardı. İçerde bir yüznumara, bir musluk, bir teneke maşrapa, bir tahta masa, bir sıra ve bir de demir karyola bulunuyordu. Tavandan zayıf bir ampul sarkıyordu. Arada sırada kare kapakçık açılarak bir çift göz içeri bakıyor ya da bir ses maşrapayı uzatmamı istiyordu. Maşrapaya kâh ılık su, kâh çorba konuyor ve bir dilim ekmek eşliğinde geri veriliyordu. Bunların dışında sessizlik uzayıp gidiyordu.

İkinci günden sonra bu durgunluk beni boğmaya başladı; saatler adeta sürünerek ilerliyordu. Pencereyle kapı arasında volta atmaktan bitap

düşmüştüm. Sinirlerim bir insan sesi duyabilmek umuduyla gerilmişti. Gardiyana seslendiysem de yanıt veren olmadı. Teneke maşrapayı kapıya vurmaya başladım. Bu kez yanıt geldi. Kapımın kilidi açılarak, iriyarı, sert ifadeli bir kadın girdi içeri. Böyle gürültü yapmanın kurallara aykırı olduğunu söyleyerek beni uyardı. Bir daha yapacak olursam beni cezalandırmak zorunda kalacaktı. Ne istiyordum? Gelen mektupları istediğimi söyledim. Arkadaşlarımdan bana yazdığından emindim, ayrıca okuyacak kitap da istiyordum. Kadın, kitap getireceğini ama hiç mektup olmadığını söyledi. Bunun yalan olduğunu biliyordum. Çünkü hiç kimse yazmasa bile Ed'in yazmış olacağından kuşku yoktu. Kadın hücreden çıkarak arkasından kapıyı kilitledi. Çok geçmeden elinde bir kitapla geri geldi. Din dersi öğretmenimin zalim suratının aniden gözümün önünde belirmesine neden olan bir İncil'di bu. Olanca nefretimle cildi kadının ayaklarının dibine fırlattım. Dinsel yalanlara ihtiyacım olmadığını; insanlığı yüceltici bir kitap istediğimi söyledim ona. Bir saniye kadar korkuyla baktı bana; ardından hücumu geçti. Tanrı'nın kelamına karşı saygısızlık etmişim; zindana atılacak, sonra da cehennemde yanacaktım. Hışım ile kestim sözünü: Beni cezalandırmaya cesaret edemeyeceğini çünkü suçumun New York eyaletini ilgilendirdiğini, henüz yargılanmadığım için hâlâ bazı vatandaşlık haklarına sahip olduğumu söyledim ona. Kapıyı çarparak çıkıp gitti.

O gece şiddetli bir baş ağrısına yakalandım; elektrik ışığı gözlerimi kamaştırıyordu. Gene kapıyı vurarak doktor çağırılmalarını istedim. Gelen cezaevi doktoru bir kadındı. Bana ilaç verdi, ben de ondan okunacak, hiç olmazsa dikilecek bir şey istedim. Sonraki gün kenarlarını bastırmam için havlular gönderdiler. Hevesle dikişe koyuldum; Saşa'yla Ed'i düşünüyordum bir yandan da. Saşa'nın cezaevinde bulunmasının ne demek olduğunu ancak şimdi, olanca yakıcılığıyla görüyordum. Yirmi iki yıl! Ben bir yılda çıldırabilirdim.

Günlerden bir gün gardiyan gelerek nakil işlemlerinin tamamlandığını, New York'a gönderileceğimi söyledi. Cezaevinden ayrılmazdan önce içi telgraflar, mektuplar ve kâğıtlarla dolu bir paket verdiler bana. Ayrıca kutularla meyve ve çiçek de gelmişti ama tutuklulara bu gibi şeylerin verilmesi yasaktı. Beni iri cüsseli bir adama teslim ettiler. Cezaevi kapısında bekleyen bir taksiye binerek istasyona doğru yola çıktık.

Pulmanla seyahat ediyorduk. Adam kendini komiser yardımcısı olarak tanıttı. Sadece verilen görevi yerine getirdiğini söyleyerek nerdeyse özür diledi; bakmakla yükümlü olduğu altı çocuğu vardı. Kendisine neden daha onurlu bir meslek seçmeyip de, dünyadaki dedektiflerin sayı-

sını artırmayı yeğlediğini sordum. Ona göre, o olmasaydı nasılsa bir başkası üstlenecekti bu görevi. Polis gücü gerekliydi; toplumun güvenliğini sağlıyordu. Yemek isteyip istemediğimi sordu. Yemekli vagona gidecek yerde kompartımana getirtebileceğini söyledi yemeği. Kabul ettim. Bir haftadır ağızma doğru dürüst bir şey koymamıştım. Üstelik bu lüks gezinin masrafını New York kenti ödemekteydi.

Komiser yardımcısı, yemek sırasında gençliğimden ve “böylesine yetenekli, pırıl pırıl bir genç kızın” önündeki fırsatlardan söz açtı. Yaptığım işin bana bir yarar sağlamayacağından, beş paralık değeri olmadığından dem vurdu. Neden aklımı başıma toplayıp da önce “kendi çıkarıma” bakmıyordum? Kendisi de Yahudiydi; bu yüzden bana yakınlık duyuyor, cezaevine girmeme üzülüyordu. Biraz olsun anlayış gösterirsem, özgürlüğüme kavuşmuş olmakla kalmaz, bolca paraya da sahip olabilirdim.

“Ne demek istiyorsun? Çıkar bakalım baklayı ağzından,” dedim.

Şefi, biraz uyumlu davranırsam, karşılığında davanın düşürüleceğini ve bana yüklüce bir miktar para verileceğini çıtlatmıştı ona. Aslında zor bir iş değildi benden beklenen: Radikal çevrelerle Doğu Yakası’ndaki emekçilerin yapıp ettikleri kısa ve düzenli raporlarla merkeze bildirilecekti.

Birden yüreğim daraldı, kusacak gibi oldum. Buzlu sudan birkaç yudum içtikten sonra ağızımda kalanı olduğu gibi adamın suratına püskürttüm. “Seni sefil köpek!” diye bağırdım. “Yahuda’lık ettiğin yetmiyormuş gibi bir de beni ihanete teşvik ediyorsun. Kokuşmuş şefine de sana da lanet olsun! Ömür boyu hapse mahkûm olsam bile kimse beni satın almaz!”

“Tamam, tamam,” dedi beni yatıştırmaya çalışarak, “Nasıl istersen öyle olsun.”

Pennsylvania tren istasyonundan Mulberry Sokağı’ndaki karakola götürüldüm. Geceyi orda, kilit altında geçirdim. Dar ve pis kokulu hücrede ister oturmak, ister uzanmak için tahta bir banktan başka bir şey yoktu. Açılıp kapanan demir kapıların madeni sesi, haykırışlar ve isterik ağlamalar duyuluyordu. Tüm olumsuzluklara rağmen, bana refakat eden aşağılık polisin iğrenç suratını görmediğim ve onunla aynı havayı solumadığım için mutluydum.

Sonraki sabah Polis Müdürü’nün odasına çıkarıldım. Yolda olanlar ona önceden anlatıldığı için öfkeden kudurmuş haldeydi. Kendi çıkarından haberi olmayan kaz kafalı salağın biriydim ona göre. Kimseye zararımın dokunmaması için beni yıllarca hapislerde süründürecekti.

Umursamadan hezeyanının dinmesini bekledim. Odadan çıkarken, tüm ülkenin New York Polis Müdürü'nün ne denli ahlaksız biri olduğunu çok geçmeden öğreneceğini söyledim. Yerden kapıldığı iskemleyle üzerime yürüdü, sonra vazgeçerek bir polis çağırdı ve yeniden karakola götürülmemi emretti.

Ed'in, Justus Schwab'ın ve Dr. Julius Hoffmann'ın beni karakolda beklediğini görünce nasıl sevindiğimi anlatamam. Öğleden sonra yargıç önüne çıkarıldım ve üç maddeden halkı ayaklanmaya kışkırtmakla suçlandım. Duruşma tarihi 28 Eylül olarak belirlendi. Beş bin dolar tutarındaki kefaletimi Dr. Julius Hoffmann ödemişti. Dostlarım beni muzaffer bir şekilde Justus'un meyhanesine götürdü.

Birikmiş mektupların arasında Saşa'dan gelen illegal bir not da vardı. Tutuklandığımı haber almıştı. "Artık gerçekten benim bahriyeli sevgilimsin," diye yazıyordu. Nold ve Bauer'le nihayet ilişki kurabilmişti; el altından bir cezaevi gazetesi çıkartma hazırlığındaydılar. Adı *Gefangniss Blüten* (Hapishane Çiçekleri) olacaktı. Yüreğimden bir yükün kalktığını hissettim. Saşa kendine gelmişti, hayata ilgi duymaya başlıyordu, dayanabilecekti! İlk hükümden en fazla yedi yıl yatması bekleniyordu. Cezasının indirilmesi için verdiğimiz mücadeleyi sürdürmemiz gerekliydi. Saşa'yı gömüldüğü mezardan kurtarmayı başarma umuduyla mutlu oldum.

Justus'un yeri çok kalabalıktı. Daha önce hiç tanımadığım insanlar bana yakınlık gösteriyordu. Birdenbire önemli bir kişi olmuştum; ancak bunu hak edecek bir şey yapmadığım için nedenini anlamakta güçlük çekiyordum. Gene de çok sayıda insanın düşüncelerimi paylaşıyor olması sevindiriciydi. Herkesin dikkatini çeken şeyin, kendim değil, temsil ettiğim toplumsal kuramlar olduğundan bir an için kuşku duymadım. Duruşmam, propaganda açısından çok önemli bir fırsat olacaktı benim için. Çok iyi hazırlanmalıyım. Halka açık duruşmadaki savunmam anarşizmin mesajını tüm ülkeye ulaştırmalıydı.

Arkadaşların arasında Claus Timmermann'ı görememiştim; neden gelmediğini merak ettim. Claus'un bedava içki fırsatını kaçırmaması için ne gibi bir neden olabileceğini sordum Ed'e. Önce sorumu geçiştirmeye çalışan Ed, ısrarım üzerine polisin beni bulmak amacıyla büyükannemin bakkal dükkânını bastığını söyledi. Daha sonra da Claus'u göz altına almışlar, çoğu zaman içkili olduğu için nerde saklandığıma ilişkin ondan laf alabileceklerini ummuşlardı. Ne var ki, Claus ağzını açmamış, onlar da onu bayıltıncaya kadar dövdükten sonra, polise karşı direnmekten Blackwell Adası'nda altı aya mahkûm etmişlerdi.

Duruşma günüm yaklaşırken Fedya, Ed, Justus ve öteki arkadaşlar avukat tutmam için ısrara başladı. Ben de bu konuda onlara hak veriyordum. Saşa'nın duruşmasındaki maskaralık ve Claus'un başına gelenler bunu doğruluyordu. Duruşmaya avukatsız girecek olsam benim de başıma aynı şeylerin geleceğinden kuşum yoktu. Ne var ki hukuki savunmayı kabul etmek Saşa'ya ihanet gibi geliyordu bana. Ağır bir ceza alacağını bile bile uzlaşmaya razı olmamıştı. Ben nasıl başka türlü davranabilirdim? Ben de savunmamı kendim hazırlayacaktım.

Duruşmadan bir hafta önce Saşa'dan *sub rosa* bir mektup aldım. Amerikan mahkemelerinde devrimcilerin bir davayı kazanma şansının çok az olduğunu artık anladığını, ancak avukatsız bu şansın hepten kaybolduğunu yazıyordu. Kendi tutumundan hiç pişmanlık duymuyordu; bir anarşistin yasal temsilcisi olmasını ya da emekçilerin parasını avukatlara harcamayı ideolojik açıdan hâlâ doğru bulmuyordu. Ne var ki benim durumum farklıydı. İyi bir konuşmacı olarak duruşmada ideallerimiz doğrultusunda çok başarılı bir propaganda yürütebilirdim; bu durumda avukatım da konuşma hakkımı korumakla görevlendirilirdi. Hugh O. Pentecost gibi liberal görüşleriyle tanınmış ünlü bir avukatın, belki de ücretsiz, davayı üstlenebileceği düşüncesindeydi. Saşa'nın benim durumumdan kaygı duyduğu için kendisinin yiğitçe aksini savunduğu bir şeyi bana kabul ettirmeye çalıştığını biliyordum. Yoksa kendi deneyleri sonucu hatalı davrandığımızı mı anlamıştı? Saşa'nın mektubu ve beklenmedik bir çevreden gelen ücretsiz savunmanlık önerisi fikrimi değiştirmeme neden oldu. Öneri A. Oakey Hall'dan geldi.

Arkadaşlarım çok sevindi bu işe. A. Oakey Hall, liberal görüşlerinin yanı sıra çok değerli bir hukukçuydu. Bir zamanlar New York valisi olmuş, ancak demokratik ve insancıl davranışları politikacıların tepkisini çekmişti. Genç bir aktrisle olan ilişkisi, siyasal hayatının sona ermesine vesile olmuştu. Uzun boylu, seçkin görünümlü, hayat dolu bir adam olan Hall, beyaz saçlarının gösterdiğinden çok daha genç bir kimse izlenimi veriyordu. Benim davamı neden ücretsiz üstlenmek istediğini merak etmiştim. Bunun kısmen bana duyduğu sempatiden, kısmen de polise duyduğu nefretten ileri geldiği yanıtını verdi. Yiyiciliklerini ve yolsuzluklarını yakından biliyordu; bir insanın özgürlüğünü nasıl kolayca elinden alabildiklerinin tanığıydı. Kirli yöntemlerini açığa çıkarmaktı istediği. Benim davam ona bu fırsatı verecekti. İfade özgürlüğü konusunun ulusal bir önemi olduğundan, halk benim savunmam dolayısıyla onun adını yeniden işitecekti. Adamın açıksözlülüğü hoşuma gitti, davamı üstlenmesine razı oldum.

Duruşmam 28 Eylül günü, Yargıç Martin'in başkanlığında başladı; sürdüğü on gün boyunca duruşma salonu gazete muhabirleri ve arkadaşlarla dolup taşı. Savcı hakkımda üç suç duyurusunda bulundu. Ne var ki Oakey bu oyunu bozdu. Tek bir suç için hiç kimseye üç ayrı suçlamada bulunulamayacağını söyledi. Yargıç bu itirazı kabul etti. Üç suçlamadan ikisi düştü ve ben yalnız isyana teşvikten yargılandım.

İlk gün sabah oturumundan sonra Ed ve anarşist şair John Henry Mackay'la yemeğe gittim. Ne var ki aynı gün duruşma bittikten sonra avukatımla çıkarken durdurulduk. Bize, duruşma sona erene kadar gözetim altında tutulacağım bildirildi. Beni Tombs'a göndereceklerdi. Avukatım karşı çıkarak kefalete bağlandığımı, ancak cinayet zanlıları için böyle bir uygulamanın geçerli olduğunu söylediyse de işe yaramadı. Gözetim altına alınacaktım. Arkadaşlarım alkışlarla ve devrimci marşlar söyleyerek gösteri yapıyor, Justus'un sesi hepsininkini bastırıyordu. Onlara bayrağımızı daima yükseklerde dalgalandırmalarını, mahkemelerin ve gardiyanların yok edileceği güne kadeh kaldırmalarını, benim adıma da içmelerini söyledim.

Devletin en önemli tanığı Hafiye Jacobs'tı. Union Square mitinginde, konuşmam sırasında kelimesi kelimesine tuttuğunu söylediği birtakım notlar çıkardı. Benim halkı, "Devrime, şiddete ve kan dökmeye" teşvik ettiğimi ileri sürdü. Mitingde bulunan ve konuşmamı dinlemiş olan on iki kişi benden yana tanıklık etti. Hepsi de aşırı kalabalıktan dolayı not almanın imkânsızlığından söz etti. Jacobs'ın notları bir elyazısı uzmanına gösterildi. Uzman yazının kalabalık bir ortamda, ayakta yazılamayacak kadar düzgün olduğu sonucuna vardı. Ancak ne onun ne de savunmanın gösterdiği tanıkların ifadeleri dedektifin suçlamalarının önüne geçemedi. Ben sorgu için yerimi aldığımda Bölge Savcısı MacIntyre, Union Square'de yaptığım konuşmadan gayrı, güneşin altında ne varsa benden hesabını sordu. Din, özgür aşk, ahlak – ne düşünüyordum bunlar hakkında? Ahlakçılığın ikiye bölünmüşlüğüne gizleyen maskeyi düşürmeye, Kilise'nin köleliğin aracı olduğunu açıklamaya, özgür aşk yoksa zorlayıcı olmanın yararsızlığını anlatmaya çalıştım. MacIntyre durmadan sözümü kesiyor, Yargıç ise soruları sadece evet ya da hayır diyerek yanıtlamamda ısrar ediyordu. Sonunda bu işten vazgeçtim.

MacIntyre oturumun kapanışında, "bu tehlikeli kadın" serbest bırakılırsa neler olacağı konusunda veciz bir konuşma yaptı. Mal mülk yok edilecek, zengin çocuklarının kökü kazınacak, New York sokaklarından oluk oluk kan akacaktı. Kendi sözleriyle öylesine gaza geldi ki, sıırıslık-lam olan kolalı yakasından ve kolluklarından ter damlamaya başladı. Bu

durum beni ağzından çıkan laflardan daha çok rahatsız etti.

Parlak bir konuşma yapan Oakey Hall, Jacob'un tanıklığıyla dalga geçerken, polisiye yöntemleri ve mahkemeyi de yerin dibine batırdı. Müvekkilinin bir idealist olduğunu, dünyamızda yüce olan ne varsa, öncülüğünü idealistlerin yaptığını açıkladı. Emma Goldman'inkinden çok daha sert ve şiddet içeren konuşmalar kovuşturmaya uğramamıştı. Vali Altgeld'in, 1887'de Chicago'da asılan gruba bağlı anarşistlerden hayatta kalan üçünü bağışlaması Amerika'nın paralı sınıflarının gözünü döndürmüştü. New York polisi, Emma Goldman'ı anarşist bir hedef olarak göstermek için, Union Square mitingini fırsat bilmişti. Müvekkilinin polis zulmünün kurbanı olduğu aşikârdı. Sözlerine, ifade özgürlüğü hakkının tanınması ve tutuklunun serbest bırakılması talebiyle son verdi.

Yargıç yasa, düzen, mülkün kutsallığı ve "özgür Amerikan kurumları"nın korunması zorunluluğu üzerine ayrıntılı bir söylev çekti. Jürinin karar vermesi uzun sürdü; beni suçlu bulma eğiliminde olmadığı anlaşıyordu. Bir ara jüri başkanı bilgi almak için duruşma salonuna geldi: jüri özellikle, benim tanıklarım arasında bulunan, New York'ta çıkan *World* gazetesi muhabirlerinden genç bir adamın ifadesinden etkilenmişti. Mitinge katılan bu gazeteci o sıradaki gözlemlerini ayrıntılı bir biçimde kaleme almıştı. Ne var ki, sonraki gün yazısının gazetede gerçeklerden saptırılarak yayımlandığını görünce, tanıklık etmeye talip olmuştu. Adam tanık kürsüsündeyken, Jacobs öne doğru eğilerek, MacIntyre'ın kulağına bir şeyler fısıldadı. Bunun üzerine dışarı gönderilen bir görevli, mitingden sonraki gün çıkan *World*'le geri geldi. Muhabir bu kez yazısını değiştiren editörle yüzleşmeyi göze alamadı. Renkten renge girdi, dili dolaştı. Önceki ifadesi değil de, *World*'de çıkan yazısı yazgımı belirledi. Suçlu bulundum.

Avukatım temyiz için bir üst mahkemeye başvurmakta ısrar ediyordu. Ne var ki ben bunu reddettim. Duruşmamın maskaralığı devlete muhalefetimi güçlendirmişti. Ondan lütuf istemeyecektim. Kararın bildirileceği 18 Ekim gününe kadar kalmak üzere yeniden Tombs'a kapatılmam buyuruldu.

Cezaevine götürülmezden önce arkadaşlarımla kısaca görüşmeme izin verildi. Oakey Hall'a söylediklerimi onlara da tekrarladım: Temyize başvurmayacaktım. Davanın bir süre askıda kalmasından başka bir işe yaramayacağı düşüncesindeydi onlar da. Bir an için Ed ve mutlu bir gelecek vaat eden taptaze aşkımız aklımdan geçince, içim titredi. Öyle baştan çıkartıcı bir duyguydu ki bu. Ancak aynı yoldan benden önce geçen binleri izlemeliydim. Verilecek ceza bir ya da iki yıldan fazla olma-

yacaktı; Saşa'nın yazgısının yanında bunun sözü mü edilirdi? Kararım karardı.

Karar günü beklenirken gazeteler boş durmadı, "Anarşistler mahkemeyi basmayı planlıyor" ve "Emma Goldman'ın zorla kaçırılma hazırlığı" türünden sansasyonel haberler birbirini izledi. Polis "teyakkuz halindeydi", radikal çevreler izleniyor, duruşmanın yapılacağı yerde olağanüstü güvenlik önlemlerine başvuruluyordu. Kararın açıklanacağı gün duruşma salonuna tutuklu, savunma avukatı ve basın mensuplarından başka kimse alınmayacaktı.

Avukatım, "Temyiz için bir üst mahkemeye gitmemekte gösterdiğim inat yüzünden duruşmaya katılmayacağını," arkadaşlarıma bildirmişti. Ama Hugh O. Pentecost, avukat değil bir dost olarak yasal haklarımı savunmak ve konuşmama fırsat verilmesini sağlamak için yanımda olacaktı. Ed, New York *World*'un savunmamı basmayı önerdiği haberini verdi. Böylece duruşma salonunun duvarlarını aşarak binlerce insana seslenmiş olacaktım. Union Square'deki konuşmamı çarpıtan *World*'un şimdi böyle bir öneride bulunmasını kuşkuyla karşıladım. Ed, kapitalist basının tutarsızlıklarının haddi hesabı olmadığını, ancak provaları kendisine gösterme sözü verdiklerini, bu sayede yalanlarını yakalayabileceğimizi söyledi. Savunmam karardan hemen sonra basılacak özel ilavede yayımlanacaktı. Arkadaşlarımin ısrarıyla ben de bunu onayladım.

Tombs'dan mahkemeye giderken gözlediğim kadarıyla New York sıkıyönetim altında bir kente dönüşmüştü. Sokaklarda polisler sıralanmış, binalar ağır silahlarla kordon altına alınmış, mahkeme koridorlarını güvenlik görevlileri doldurmuştu. Kürsüye çağrılarak, hakkımda hüküm verilmesine bir itirazım olup olmadığı soruldu. Bu konuda söyleyecek çok şey vardı; ama buna fırsat verilir miydi? İmkânsızdı böyle bir şey. Ancak kısaca konuşabilirdim. O zaman da kapitalist düzenin mahkemelerinden zaten adalet beklemediğimi söyleyecektim. Bana en ağır cezayı verebileceklerini, ne var ki düşüncelerimi değiştirme gücüne sahip olmadıklarını söyledim.

Yargıç Martin beni Blackwell Adası Cezaevi'nde bir yıl hapse mahkûm etti. Tombs'a giderken yolda gazeteci çocukların, "Ekstra! Ekstra! Emma Goldman'ın duruşmadaki savunmasını yazıyor," diye bağıştıklarını duydum. *World*'un sözünü tuttuğuna sevinmiştim. Hiç vakit kaybetmeden, Black Maria olarak bilinen siyah cezaevi arabasıyla, tutukluları Blackwell Adası'na taşıyan tekneye bindirildim.

Pırıl pırıl bir ekim günüydü; tekne yol alırken güneş ışınları suda oynayıyordu. Çevremi, benimle söyleşi yapmak isteyen gazeteciler almıştı.

“Kraliçeler gibi yolculuk ediyorum,” dedim durumumu umursamaksızın; “maiyetimdekilere bir bakın hele!” Genç bir gazeteci hayranlıkla, “Ne yaparsanız yapın, bu kızı susturamazsınız,” diyordu. Adaya varınca, yanımdakilere veda ederken, onlara üstesinden gelemeyecekleri yalanları yazmamalarını öğütledim. Neşeyle bir yıl sonra yine görüşeceğimizi söyleyerek, cezaevinin kapısına kadar uzanan çakıl döşeli, iki yanı ağaçlıklı, geniş yolda şerif yardımcısını izledim. Kapıya vardığımda, yüzümü ırmağa dönerek özgür havayı son kez ciğerlerime doldurdum, sonra yeni evimin eşiğinden içeri girdim.

XII. BÖLÜM

BAŞGARDİYAN BENİ ÇAĞIRTIYMIŞTI; uzun boylu, donuk yüzlü bir kadındı bu. Sorgu sualle başladı işe. “Hangi dindensin?” ilk sorusuydu. “Hiçbirinden. Tanrıtanımazım ben.” “Tanrıtanımazlık burda yasak. Kiliseye gitmek zorundasın.” Böyle bir şeyi asla yapmayacağımı, kilisenin temsil ettiği hiçbir şeye inanmadığımı, ikiyüzlü olmadığımı için de ayinlere katılmamın söz konusu olamayacağını söyledim. Üstelik Yahudi’ydim. “Sinagog var mı burda?” diye sordum.

Yahudi mahkûmlar için cumartesi günleri öğleden sonra dinsel tören yapıldığını, ancak tek kadın tutuklu olduğum için beni erkeklerin arasına salamayacağını açıkladı kısaca.

Banyo yaptıktan ve cezaevi üniformasını giydikten sonra hücreme kapatıldım.

Most’un Blackwell Adası’na ilişkin anlattıklarından cezaevinin köhne ve rutubetli; dar hücrelerinin ışıksız ve susuz olduğunu biliyordum. Bu yüzden beni bekleyen şeylere hazırlıklıydım. Ne var ki kapı üzerime kilitlenir kilitlenmez, boğulacak gibi oldum. Karanlıkta el yordamıyla oturacak bir şey aradım. Demirden dar bir yatak bularak kendimi üzerine bıraktım. Öylesine bitaptım ki, hemen uyuya kalmışım.

Gözlerimde keskin bir yanmayla uyandım ve korkuyla yerimden fırladım. Parmaklıklara bir lamba tutulmuştu. Nerde olduğumu unutarak, “Ne var?” diye bağırdım. Lamba aşağı çevrildi, beni gözleyen zayıf, çilekeş bir yüz belirdi karşımda. Yumuşak bir ses uykumun derinliğinden ötürü beni kutladı. Olağan devriye görevini yapan gece gardiyanıydı bu. Soyunmamı söyleyerek uzaklaştı.

Ne var ki o gece bir daha uyku tutmadı. Diken gibi batan battaniyenin verdiği rahatsızlığın yanı sıra, parmaklıkların önünden geçen gölgeler

yüzünden, sabah kampanasıyla ayağa fırlayana kadar, gözümü kırpmadım. Hücrelerin ağır kapıları gürültüyle ardına kadar açılıyor, benim de parçası olduğum mavi beyaz çizgili şekiller ağır hareketlerle hücrelerinden çıkarak, kendiliklerinden sıraya giriyordu. “Yürü!” komutuyla sıra hareketlenerek koridoru geçti, merdivenlerden indi; köşede, lavabolarla havluların bulunduğu yere geldi. “Yıkan!” komutuyla herkes zaten kirli ve ıslak olan havlulardan birini kapma telaşına düştü. Daha doğru dürüst elimi yüzümü yıkayıp kurulamaya fırsat bulamadan geri dönme komutu verilmişti.

Bunu kahvaltı izledi: kıl gibi bir dilim ekmekle, teneke maşrapada kahverengimsi sıcak bir su. Bir kez daha sıra olunduktan sonra çizgili insanlık gruplar halinde günlük işlere gönderildi. Bana bir grup kadınla dikiş atölyesine gitmek düştü.

Sıraya girerek, “İleri, yürü!” komutu haftanın yedi günü, günde üç kez yineleniyordu. Her yemekten sonra on dakika süreyle konuşma izni vardı. Gün boyu baskı altında tutulan insanlardan bu süre içinde sözcükler adeta taşarak boşalırdı. Değerli saniyeler azaldıkça seslerin uğultusu artar, sonra birdenbire sessizlik çökerdi.

Yüksek pencerelerden süzülen güneş ışınlarının duvarların beyazlığını ve cezaevi giysilerinin tekdüzeliğini belirginleştirdiği dikiş atölyesi ferah ve aydınlıktı. Parlak ışığın altında kaba saba, çuval gibi giysiler içindeki insanlar daha da iğrenç bir görünüm almıştı. Gene de atölye hücreden kat kat iyi bir yerdı. Zemin kattaki hücrem gündüz bile karanlık ve nemliyken, üst kattakiler görece daha aydınlıktı. Demir parmaklıklı kapıya yanaşılsa koridor pencerelerinden sızan ışıktaki okumak bile mümkündü.

Akşam olurken hücrelere kilit vurulması günün en ürkütücü ânıydı. Tutuklular koridor boyunca sıra olarak yürüyüşe geçer, hücresinin önüne gelen içeri bir adım atarak elleri demir kapıda komut verilmesini beklerdi. “Kapat!” komutuyla birlikte yetmiş kapı büyük bir gümbürtüyle kapanır, böylelikle her tutuklu kendi kendini hapsetmiş olurdu. Bundan daha sinir bozucusu ise, yirmi dört saatlik dışkının birikmiş olduğu kovalarla sık adım ırmağa yürümek zorunda bırakılmanın getirdiği her günkü aşağılanmaydı.

Bana dikiş atölyesinin sorumluluğu verilmişti. Görevim kumaşları biçerek iki düzine kadına iş vermektir. Ayrıca giren ve çıkan malzemeden de ben sorumluydum. Bu işi hoşnutlukla yapıyordum. Cezaevindeki kasvetli yaşamı unutmama yardımcı oluyordu. Ne var ki akşamlar bir cehennemdi. İlk haftalarda başımı yastığa koyar koymaz uyuyakalıyordum.

Ancak daha sonraları kendimi yatakta bütün gece ordan oraya atsam da bir türlü uyku tutmaz oldu. Kâbuslu geceler – olağan iki aylık iyi hal indirimini alsam bile yaklaşık iki yüz doksan gece daha vardı böyle. İki yüz doksan – ya Saşa? Uykusuz gecelerimde, karanlıkta zihnimden onun kaç gün kaç gece daha yatacağını hesaplardım. Yedi yıllık ilk cezasından sonra salıverilse bile daha iki bin beş yüz gecesi vardı! Saşa'nın cezaevinde sağ çıkmayacağı korkusuyla ürperdim. İnsanı deli etmek için cezaevindeki uykusuz gecelerden daha beter bir şey olmadığını düşündüm. Ölmek yeğdir dedim kendi kendime. Ölmek mi? Frick ölmemiştii, Saşa'nın muhteşem gençliği, yaşamı, gelecekte yapabilecekleri –belki de bir hiç uğruna– feda olmuştu. Yoksa Saşa'nın *Attentat*'ı boşuna mıydı? Devrimci inancım, başkalarının bana anlattıklarının ve öğrettiklerinin bir yansımasından mı ibaretti? İçimde bir şey, “Yok, boşuna olamaz!” diye bastırıyordu. “Yüce bir ideal uğruna, hiçbir özveri boşa gitmez.”

Bir gün başgardıyan atölyedeki kadınların daha verimli çalışması konusunda beni uyardı. Benden önce dikiş atölyesinden sorumlu olan kadın zamanında, daha iyi sonuçlar alındığını söyledi. Köle güder gibi çalıştırma fikrine karşıydım. Kölelerden de, köle çalıştıranlardan da nefret ettiğim için hapse atıldığımı belirttim ona. Kendimi tutsaklardan biri olarak görüyordum, onlara üstünlüğü kabul edemezdim. İdeallerimi yadsıyacak bir şey yapmaktansa, cezalandırılmaya razıydım. Suçlulara reva görülen cezalardan biri, gardıyanın kuş uçurtmayan bakışları altında, köşedeki kara tahtanın önünde saatlerce ayakta bekletilmektii. Bu bana onur kırıcı ve aşağılayıcı geliyordu. Bu türden bir ceza verilmesi halinde, zindan cezasını gerektiren daha saldırgan bir davranışta bulunmayı aklıma koydum. Ne var ki, günler geçtiği halde cezaya çarptırılmadım.

Cezaevinde haberler inanılmaz bir hızla yayılır. Yirmi dört saat geçmeden kadınlar onları köle gibi çalıştırmaya karşı çıktığını öğrenmişlerdi. O zamana kadar bana bir kötülükte bulunmamışlardı ama davranışları soğuktu. Berbat bir “anarşist” olduğum ve Tanrı'ya inanmadığımı söylenmişti onlara. Beni hiç kilisede görmemişlerdi; on dakikalık taşkın konuşma seanslarına da katılmıyordum. Gözlerinde bir hilkat garibesinden başka bir şey değildim. Ne var ki onlara patronluk etmeyi reddettiğimi öğrenince birden yumuşamışlardı. Pazarları kilise ayininden sonra hücrelerin kapısı bir saat açık tutulur ve kadınların birbirini ziyaret etmesine izin verilirdi. Bu olaydan sonraki pazar benim katımdaki kadınların eksiksiz hepsi beni ziyarete geldi. Onların dostu olduğumu hissettiklerini söyleyerek, benim için ellerinden geleni yapmaya söz verdiler. Çamaşırhanede çalışan kızlar giysilerimi yıkamaya, başkaları çorapla-

rımı yamamaya talip oldu. Herkes bana hizmet etmek için adeta yarış ediyordu. Çok duygulanmıştım. Bu zavallı insanlar iyiliğe öylesine susamışlardı ki, en ufak ilgi bile dar ufuklarını ışılatmaya yetiyordu. O günden sonra sık sık dertlerini dökmeye gelir, başgardiyana olan nefretlerini, erkek tutuklularla aralarındaki sevdâ ilişkilerini dile getirir, sırlarını açarlardı. Bu ilişkileri, görevlilerin sıkı denetimine rağmen büyük bir maharetle sürdürmeyi başarmalarına şaşmamak mümkün değildi.

Tombs'da geçirdiğim üç hafta bana, suçun yoksulluktan kaynaklandığı yolundaki devrimci öngörünün gerçeklere dayandığını kanıtlayıcı yeterli malzeme sağlamıştı. Yargılanmayı bekleyen sanıkların çoğu, toplumun en alt katmanlarından gelen genellikle evsiz, barksız, eşi dostu olmayan erkeklerle kadınlardı. Bahtı kara ve cahil olsalar da, henüz hüküm giymemiş olan bu insanlar, yüreklerinde hâlâ bir umut kıvılcımı taşıyordu. Cezaevinde ise hemen tüm tutuklular yeis içindeydi. Onları pençesi altına almış olan cehalet, korku ve batıl inançlar, cezaevi koşullarında büsbütün açığa çıkıyordu. Yetmiş tutuklunun arasında birazcık zekâ pırıltısı gösteren yarım düzine insan ancak bulunabilirdi. Gerisi en ufak bir toplumsal bilince sahip olmayan, toplum dışına sürülmüş insanlardan oluşuyordu. Kendi kişisel talihsizliklerinden başka bir şey düşünmüyor, başı sonu olmayan bir haksızlık ve eşitsizlik zincirinin birer halkası olduklarını göremiyorlardı. Dünyaya geldiklerinden beri yoksulluk, pislik ve perişanlıktan başka bir şey görmemişlerdi; cezaevinden çıktıktan sonra da onları bekleyen aynı koşullardı. Buna rağmen şefkatli, özverili ve cömerttiler. Cezaevinde hastaladığımda, bu özelliklerinin fazlasıyla kanıtlandığını görecektim.

Hücredeki rutubet ve aralık ayının son günlerinde soğukların artması, eski derdim olan romatizmayı depreştirmişti. Başgardıyan uzun süre hastaneye yatırılmamı engellediye de sonunda gezici doktorun buyruğuna uymak zorunda kaldı.

Blackwell Adası Cezaevi "sürekli" doktor bulunmayışı bakımından şanslı sayılırdı. Tutukluların sağlık hizmetleri yakındaki Charity Hastanesi'nce karşılanıyordu. Bu sağlık enstitüsünde altı haftalık dönemlerle stajyer öğrenciler çalışıyordu. Sürekli değişen personelden, New York kentinden insancıl ve sevecen bir adam olan, konuk hekim Dr. White sorumluydu. Tutuklulara gösterilen ilgi ve bakım, New York'taki herhangi bir hastanedeki kadar iyiydi.

Hasta koğuşu binanın en aydınlık ve ferah odasıydı. Büyük pencereleri cezaevinin önünde uzanan geniş çayıra bakıyor, onun ötesinde de East Irmağı görünüyordu. Güzel havalarda güneş ışınları koğuşu cömert-

çe aydınlatırdı. Bir aylık dinlenme, doktorun ihtimamı ve tutuklu arkadaşların sevecen ilgisi sayesinde ağrılarım kesilerek ayağa kalktım.

Vizitlerden birinde Dr. White ayakucumda asılı, işlediğim suçu belirten tabelaya bakarak, “İsyana kışkırtma!” diye yüksek sesle okudu. Kendi kendine gülererek, “Hıh! Senin bir sineğe bile zarar vereceğini düşünemem. Esaslı kışkırtmacı olursun doğrusu!” dedikten sonra, hastaların bakımıyla ilgilenmek üzere hastanede kalmak isteyip istemediğimi sordu. “İsterim elbette,” dedim, “ama hemşirelikten hiç anlamam.” Cezaevinde kimsenin bu işten anlamadığını söyledi bana. Uzunca bir süreden beri koğuşa bir hemşire atanması için kenttekileri iknaya çalışmış ancak başarılı olamamıştı. Ameliyatlar ve ciddi vakalar için Charity Hastanesi’nden bir hemşire getirmek zorunda kalıyordu. Hasta bakımı konusunda temel bilgileri öğrenmem işten bile değildi. Bana tansiyon ve ateş ölçmek gibi şeyleri kendisi öğretecekti. Kabul edersem cezaevi müdürü ve başgardıyanla konuşacağını söyledi.

Çok geçmeden yeni işime başladım. Koğuştaki hemen hiçbir zaman boş kalmayan on altı yatak vardı. Ağır ameliyatlı hastalar olsun, veremliler, zatürreliler ya da loğusalar olsun, hepsi aynı koğuştaki kalıyordu. Uzun saatler süren yorucu bir çalışmaydı bu, ama işimi çok seviyordum. Bu sayede kadın hastalarla sıcak ilişkiler kuruyor, yaşamlarına biraz neşe katma imkânı buluyordum. Onlara göre öyle zengindim ki; sevilirdim, dostlarım vardı, yığınla mektup alıyordum, Ed bir gün bile aksatmadan yazıyordu. Avusturyalı lokantacı anarşistlerin sağladığı yemeği Ed her gün tekneye teslim ediyor, ayrıca Fedya haftada bir taze meyve ve şekerleme gönderiyordu. Verecek öyle çok şeyim vardı ki, ne bir dostları olan, ne de kimseden yakınlık gören kız kardeşlerimle bunları paylaşmak beni mutlu ediyordu. Bazı istisnalara rağmen çoğu yoksuldu. Bundan önce hiçbir şeye sahip olmadıkları gibi, cezaevinden kurtulduktan sonra da olacakları yoktu. Toplumsal çöplüğe terk edilmişlerdi.

Bir süre sonra bütün koğuşun sorumluluğu bana bırakıldı. Görevlerim arasında tutuklu hastalara ayrılan özel tayınları bölüştürmek de vardı. Çeyrek litre süt, bir fincan et suyu, iki yumurta, iki dilim peksimet ve iki şekerden ibaretti bu. Ne var ki çoğu zaman süt de yumurtalar da sahiplerine ulaşmıyordu. Durumu gündüz görevlisi gardıyana bildirdim. Bana başgardıyanın bunun önemi olmadığını, hastaların bu tür fazladan besinlere ihtiyaç duymayacak kadar güçlü olduklarını söylediğini ilettili. Anglosakson olmayan herkese şiddetli bir düşmanlık besleyen başgardıyanı daha önceden adamakıllı tanıma fırsatı bulmuştum. Esas hedefi, sürekli ayrımcılık yaptığı Yahudilerle İrlandalıları. Bu nedenle yanıtı

beni şaşırtmadı.

Bundan birkaç gün sonra tayınları getiren tutukludan, gerçek sahiplerine ulaşmayan hasta tayınlarının başgardiyar tarafından güçlü kuvvetli iki siyah tutukluya verildiğini öğrendim. Bu da beni şaşırtmadı. Siyahlara özel ilgi gösterdiğine, onları nadiren cezalandırdığına ve hatta ödüllendirdiğine tanık olmuştum. Bunun karşılığı ise, muhbirlik yapmak, kendileri gibi siyah olup da rüşvete tenezzül etmeyecek kadar dürist olanları gammazlamaktı. Benim siyahlara karşı hiçbir zaman önyargım olmamıştı; üstelik Amerika'da onlara köle gibi davranılmasına da karşıydım. Ancak ayrımcılığa tahammülüm yoktu. İster siyah ister beyaz olsun hastaların yemeklerinden yoksun bırakılarak sağlıklı insanlara verilmesi adalet anlayışına aykırıydı, ne var ki elimden bir şey gelmiyordu.

Bu kadınla başlangıçta birkaç kez çatıştıktan sonra bana ilgi göstermez oldu. Bir defasında tutuklulardan birine gelmiş olan Rusça mektubu çevirmeyi reddedişim yüzünden bana öfkelenmişti. Beni ofisine çağırarak mektubu okumamı ve içeriğini ona anlatmamı istemişti. Mektubun bana ait olmadığını görünce, cezaevinde çevirmenlik göreviyle bulunmadığımı bildirdim. Görevlilerin, umarsız tutukluların özel yazışmalarına burunlarını sokması yeterince kötüydü, böyle bir şeye asla alet olamazdım. Kadın, bana gösterdiği iyi niyetten yararlanmamanın ahmaklık olduğunu söyledikten sonra, beni hücreye kapatarak, iyi halden dolayı cezanın indirilmesine engel olabileceği ve geri kalan günlerimi cehennemle çevireceği yolunda tehditte bulundu. Canı ne isterse yapabileceğini ama bahtsız hemşirelerimin özel mektuplarını her ne pahasına olursa olsun ona ne okuyacağımı ne de çevireceğimi söyledim.

Bu olayın ardından kayıp tayınlar sorunu çıktı. Paylarına düşen yiyeceğin eksik verildiğinden kuşkulanan kadın hastalar doktora şikâyetle bulunmuştu. Bu konuda benden açıklama isteyen doktora gerçeği söylemek durumunda kaldım. Suçlu gardiyana ne dediğini bilmiyorum ama, tayınlar bunun üzerine eksiksiz verilmeye başladı. İki gün sonra da hastaneden alınarak zindana kapatıldım.

Zindanda kalmanın neye mal olduğuna öteki kadın tutuklularda sık sık tanık olmuştum. Yönetmelik, kırk sekiz saatten fazla kalınmasını yasakladığı halde, tutuklulardan biri ekmek ve sudan başka bir şey verilmeyerek yirmi sekiz gün zindanda bırakılmıştı. Ordan ancak sedyyle çıkardıklarında, kolları ve bacakları şiş, vücuduysa kızarıklıklarla kaplıydı. Zindanda kalanların anlattıkları insanı hasta etmeye yeterdi. Ne var ki anlatılanlar gerçeğin yanında hiçti. Çıplak hücrede, taş zeminde

oturmaktan ya da yatmaktan başka çare yoktu. Duvarlardan sızan sular yüzünden içersi mezar gibiydi. Ne ışık ne de hava aldığından, zifiri karanlıkta insan kendi elini bile göremiyordu. Dibi olmayan bir kuyuya düşmekte olduğum duygusuna kapılmışımdı. Most, “İspanyol engizisyonu Amerika’da dirildi,” derken abartmamıştı.

Kapı ardımda kapandıktan sonra oturmaktan ya da duvara dayanmaktan ürkerek olduğum yerde kaldım. Sonra el yordamıyla kapıyı buldum. Giderek gözüm karanlığa alıştı. Kilitte dönen anahtarın sesiyle irkildim. Gelen, cezaevindeki ilk gün uykudan korkuyla uyanmama neden olan gardiyan Ms. Johnson’du. Tanıdıkça kişiliğine saygı duymuştum bu kadının. İyilikseverliği tutukluların kasvetli yaşamının başlıca pırıltısıydı. Ta başında beni bağrına basmış, dolaylı yollardan hiçbir zaman ilgisini eksik etmemişti. Çoğu zaman geceleri, herkes uyuduktan sonra koğuşa gelir, başımı kucağına çekerek usulca saçlarımı okşardı. Günlük gazete haberlerini aktararak sıkıntımı azaltmaya çalışırdı. Hayatında bir erkek ya da çocuk sevgisi tatmamış, yalnız yaşayan bu kadının dostluğunu kazandığımın farkındaydım.

Hücreye, katlanan bir iskemleyle bir battaniye getirmişti. “Buna sarınarak oturabilirsin,” dedi. “Biraz hava girmesi için kapıyı aralık bırakacağım. Az sonra kahve de getiririm. Geceyi daha çabuk geçirmene yardım eder.” Tutukluların bu dehşet verici yere kapatılmasından ne denli üzüntü duyduğunu ifade ettikten sonra, çoğuna güvenilemeyeceğinden dolayı onlar için hiçbir şey yapamadığını sözlerine ekledi. Oysa benim durumum farklıydı.

Dostum sabahleyin saat beşte battaniyeyle iskemleyi geri alarak kapıyı kilitledi. Zindanda artık kendimi eskisi kadar mutsuz hissetmiyordum. Ms. Johnson’un insanca davranışı karanlığı eritmişti.

Zindandan çıkarılıp da hastaneye gönderildiğimde nerdeyse öğrenilmişti. Yeniden göreve başladım. Sonradan öğrendiğime göre Dr. White beni aramış, cezalı olduğum anlaşılmıca kesinlikle salıverilmemi istemişti.

Cezaevinde bir ay kalmadan görüşe çıkmak yasaktı. İçeri düştüğüm-den beri Ed’i görmeye can atmakla birlikte buluşma ânından ürküydüm. Saşa’yı ziyaretimin etkisini hâlâ üzerimden atamamıştım. Ancak burası, ne de olsa, Blackwell Adası kadar berbat bir yer değildi. Ed’le, öteki tutukluların akrabaları ve dostlarıyla görüştüğü bir odada buluştuk. Aramızda gardiyan yoktu. Herkes kendi yakınıyla ilgili olduğu için bize kimse aldırılmıyordu ama gene de gergindik. Ellerimiz buldu birbirini. Genel şeylerden başka bir şey konuşmadık.

Hastanedeki ikinci görüşme Ms. Johnson'un nöbeti sırasında gerçekleşti. Ms. Johnson, öteki hastaların görmesini engellemek için araya bir paravana koyma inceliğini gösterdikten başka, kendi de bizden uzakta durdu. Ed beni sımsıkı kollarına aldı. Vücudunun sıcaklığını, yüreğinin atışını yeniden duymak, istekle dudaklarımızın birleşmesi büyük mutluluktur. Ancak, sevgilim ayrıldıktan sonra ona duyduğum tutkulu ihtiyaç, duygusal bir bunalıma girmeme neden oldu. Gün boyunca damarlarımda dolaşan ateşli arzuyu bastırmaya çalışıyor, ne var ki geceleri tutkunun pençesine düşüyordum. Sonunda uyusam da, Ed'le geçirdiğim gecelerin mest edici hayalleriyle düşlerim üst üste oluyordu. İşkenceden başka bir şey değildi bu, beni tüketiyordu. Bir sonraki görüşme Fedyâ ve öteki arkadaşlarla gelmesi beni rahatlatı.

Ed bir kez de Voltairine de Cleyre ile geldi. Voltairine New York'taki yoldaşların benim için düzenledikleri bir mitingde konuşacaktı. Onu Philadelphia'da görmeye gittiğimde konuşamayacak kadar hastaydı. Yeniden görüşme fırsatı bulmak beni sevindirmişti. Saşa ve hareketin gidişi gibi ikimizin de aklından çıkmayan konulardan söz açtık. Voltairine, ben çıktıktan sonra Saşa için yeniden bir girişimde bulunmakta bana destek olacağına söz verdi. Bu arada ona yazacaktı; Ed de Saşa'yla ilişkisini sürdürüyordu.

Ziyaretçilerim her zaman benimle görüşmek için hastaneye gönderiliyordu. Bu yüzden günün birinde görüş için cezaevi müdürünün odasına çağrılmam beni şaşırttı. Gelenler John Swinton'la karısıydı. Swinton ulusal ünü olan bir kimseydi. Köleliğin kaldırılması için mücadele etmiş ve İç Savaş'a katılmıştı. New York'ta çıkan *Sun* gazetesinin başyazarı olarak Birleşik Devletler'e sığınmak isteyen Avrupalı göçmenlerin davasını savunuyordu. Genç edebiyatçıların dostu ve danışmanıydı. Sofuların Walt Whitman'ı karalama kampanyasına ilk karşı çıkanlardan biri olmuştu. Uzun boyu, dik duruşu, güzel hatlarıyla John Swinton etkileyici bir şahsiyetti.

Bana çok sıcak davranan Swinton, az önce Müdür Pillsbury'ye köleliğin kaldırılması için verilen mücadele sırasında, Union Square'dekilerden çok daha şiddetli suçlamalarda bulunmasına rağmen, tutuklanmadığını söylediğini aktardı. Müdür Bey'e, "Böyle küçük bir kızı kilit altında tutmaktan utanç duyması gerektiğini," söylemişti. "Ne dese beğenirsiniz?" diye sürdürdü sözlerini. "Seçme hakkı yokmuş; sadece görevini yapıyormuş! Bütün âcizler ve korkaklar böyle der. Suçu hep başkasına yüklerler." Tam o sırada müdür yanımıza yaklaştı. Benim örnek bir tutuklu olduğumu, kısa zamanda hastanede güvenilir bir hemşire ko-

numuna geldiğimi söyledi. “Aslında, öyle işe yarıyor ki, keşke beş yıl olsaymış cezası,” diye hayıflandı. “Cömert herifsin vesselam!” dedi Swinton gülerek. “Belki cezası dolunca ona ücretli iş de verirsin!” “Neden olmasın?” diye yanıtladı müdür. “Enayilik etme! Onun cezaevlerine inanmadığını bilmiyor musun? Kapıları ardına kadar açarak salıverir tüm tutukluları. Ne olur o zaman halin senin?” Zavallı adam sıkılmıştı ama bozuntuya vermedi. Swinton ayrılmazdan önce bir kez daha müdüre dönerek, “Küçük dostuna iyi davranması” yolunda onu uyardı, yoksa “köteği yersin,” dedi.

Swintonlar’ın ziyareti, başgardiyanın bana karşı tutumunun kökten değişmesine yol açtı. Müdür zaten her zaman iyi davranırdı; bu kez başgardiyanın bana gözle görülür bir ayrıcalık göstermeye başladı. Kendi sofrasından yiyecekler, meyveler, kahve ve adada yürüyüş yapma imkânı. Yürüyüşün dışında tüm ayrıcalıkları geri çevirdim; altı aydan beri ilk kez beni engelleyen demir parmaklıklar olmaksızın dışarı çıkarak bahar havasını içime çekme fırsatını bulmuştum.

1894 Martı’nda cezaevine çok sayıda kadın tutuklu getirildi. Bunların hemen hepsi son zamanlardaki baskınlarda yakalanmış olan fahişelerdi. Kent, fuhuşa karşı yürütülen yeni bir haçlı seferiyle kutsanmıştı. Başında Muhterem Dr. Parkhurst’un bulunduğu Lexow Komitesi, New York’u bu korkunç pislikten temizlemek için kolları sıvadı. Genelevlerde bulunan erkeklerin kılına bile dokunulmazken, kadınlar derdest edilerek Blackwell Adası’na gönderildi.

Bu bahtsız yaratıkların çoğu acınacak durumdaydı. Hemen hepsi uyuşturucu bağımlısı olup, yokluğunun sıkıntısını çekiyordu. İstirapları yürek parçalayıcıydı. Zayıf bedenlerinden değil, ancak bir devden beklenecek güçle sigara ve uyuşturucu için demir parmaklıkları sarsıyor, küfrediyor, haykırıyorlardı. Güçleri tükenince düştükleri yerde kalıyor, gece boyunca tüyler ürpertici iniltileri dinliyordu.

Bu zavallı insanların perişanlığı, sigaranın yatıştırıcı etkisinden yoksun bırakıldığım sırada verdiğim çetin mücadeleyi hatırlattı bana. Rochester’da, on hafta süren hastalığım dışında, yılların tiryakisiydim. Bazen günde kırkı bulurdu içtiğim sigaranın sayısı. Parasız günlerimizde, ekmele sigara arasında bir tercih yapmamız gerektiğinde, genellikle ikincisinin alınmasına karar verilirdi. Sigarasızlığa dayanamazdık açıkçası. Cezaevine girince bu alışkanlığımdan vazgeçmek zorunda kalmam, bana işkenceden beter gelmişti. Hücredeki gecelere katlanmak iki kat daha zordu. Cezaevinde tütün ancak rüşvetle elde edilebiliyordu. Ne var ki, içerdekilerden birinin bana tütün getirirken yakayı ele vermesi halinde

cezalandırılacağını biliyordum. Onları böyle bir tehlikeye atamazdım. Enfiyeye izin vardı ama ben de ondan hoşlanmıyordum. Bu yoksunluğa katlanmaktan başka çare yoktu. Direnme gücüm sayesinde, okumakla bu şiddetli isteği bastırabiliyordum.

Ancak yeni gelenler böyle değildi. İlaç dolabından sorumlu olduğumu öğrenince para önerileri, daha da beteri insanlığıma yönelik yakarışlarla peşime düştüler. “Hz. İsa aşkına n’olur bir nefesçik!” diye yalvarıyorlardı. Erkeklerin özgürlüğünü kısıtlamayıp, onların cinsel taleplerini karşılamış olmaktan dolayı, kadınları cezaevine kapatan Hristiyan riyakârlığına isyan ediyordum. Yıllardır bağımlısı oldukları uyuşturucu maddelerin aniden kesilmesi acımasızlıktı. Böylesine şiddetle ihtiyaç duydukları bir şeyi onlara seve seve verebilirdim. Bunu yapmadıysam, nedeni cezalandırılmaktan korkmam değildi. Dr. White’ın güvenini sarsmaktan çekiniyordum. İlaçları bana emanet etmiş, iyiliğini ve cömertliğini esirgememişti – onu hayal kırıklığına uğratmak istemiyordum. Kadınların kulağımdan gitmeyen çılgınları günlerce sinirlerimi yıpratırsa da, sorumluluğum ağır bastı.

Günün birinde ameliyat edilmek üzere İrlandalı genç bir kız getirildi. Vakanın ağırlığından ötürü Dr. White iki tane deneyimli hemşire çağırttı. Akşamın geç saatlerine kadar süren ameliyattan sonra hasta bana teslim edildi. Eterden olumsuz etkilenmişti; şiddetli kusma sonucu dikişleri patladı ve yarası kanamaya başladı. Acilen Charity Hastanesi’nden yardım istedim. Doktor ve ekibini beklemek yüzyıl sürmüştü sanki! Bu kez hemşireler gelmediğinden, onların yerini ben almak durumunda kaldım.

Olağanüstü zor bir gün geçirmiş, nerdeyse hiç uyumamıştım. Kendimi bitkin hissettiğimden, sağ elimle aletleri ve süngeri uzatırken, sol elimle de ameliyat masasına tutunuyordum. Nasıl olduğunu anlamadan, masa aniden çöktü ve kolum araya sıkıştı. Acıyla haykırdım. Dr. White işine dalmış olduğundan durumu hemen fark etmedi. Sonunda, masa doğrultulup da kolum kurtarıldığında, kemiklerimin kırıldığını sandım. Dayanılmaz bir acı duyuyordum. Doktor, derhal morfin yapılmasını, sonra kola bakacağını söyledi. “Önce morfin,” dedi. Bense, “Sakin morfin yapmayın,” diye yalvarıyordum. Dr. Julius Hoffmann, uykusuzluğa karşı bana belirli ölçüde morfin vermiş, bu beni önce bir süre uyutmuş, ancak geceyarısı kendimi pencereden atmaya kalkışmış, Saşa’nın olağanüstü gücü sayesinde mutlak bir ölümden kurtulmuştum. Çıldırtmıştı morfin beni; bu yüzden istemiyordum.

Doktorlardan birinin verdiği sakinleştiriciyle azıcık yatıştım. Ameliyat masasındaki hasta yatağına taşınınca Dr. White kolumu inceledi.

“Etine dolgun olman kemiklerini kurtarmış,” dedi. “Kırk filan yok – sadece biraz ezilmiş.” Kolum askıya alındı. Doktor yatmamı söyledi. Ne var ki hastanın başında nöbet tutacak kimse yoktu. Bu belki de son gecesi idi. Enfeksiyon tüm vücudunu sardığından yarası dikiş tutmuyordu. İkinci bir kanama ölüm demekti. Başında beklemeye kararlıyım. Böyle kritik bir durumda uyumam mümkün değildi zaten.

Gece boyunca yaşamak için verdiği mücadeleyi izledim. Sabah olunca papaza haber gönderdim. Bu davranışım herkesi, özellikle de başgardıyanı şaşırtmıştı. Tanrıtanımaz biri olarak, böyle bir durumda papaz istememe anlam verememişti. Ne misyonerlerle, ne de hahamla görüşmeyi kabul etmişim. Çoğu zaman pazarları bizi ziyarete gelen iki Katolik rahibeyle iyi anlaştığım gözünden kaçmamıştı. Onlara kahve bile sunmuş-tum. Katolik Kilisesi’nin gelişmenin karşısında olduğunu, Yahudilere eza ve işkence ettiğini bilmiyor muydum yoksa? Nasıl bu denli tutarsız davranabildiğimi anlayamıyordu. Elbette öyledir diye onu temin ettim. Katolik Kilisesi’ne de öteki kiliselere olduğum kadar karşıydım. Benim gözümde hepsi de halk düşmanıydı. İnsanlara boyun eğmeyi vaaz ediyorlardı. Tanrıları da yoksulların değil, zenginlerin ve güçlülerin tanrısıydı. Böyle bir tanrıdan nefret ettiğim için onunla asla barışık olamaz-dım. Ancak bir dine inanmam söz konusu olsaydı eğer Katolikliği seçerdim. “Daha az riyakâr olduğu için,” dedim. “İnsan zaaflarına hoşgörüyle yaklaşıyor. Güzelliklere karşı duyarlı.” Katolik rahibelerle papaz bana, misyonerlerin ve saygısız hahamın yaptığı gibi vaazda bulunmaya kalkmamıştı. Ruhumu kendi haline bırakmış, insanlığı ilgilendiren çeşitli konulardan söz açmışlardı. Özellikle papaz çok kültürlü bir adamdı. Bi-çare hastam, çileli hayatının sonuna gelmişti. Papaz belki ona birkaç sa-niye için iyilik ve sükûnet verebilirdi. Neden bunu ondan esirgeyecek-tim? Ne var ki başgardıyan amacımı ve söylediklerimin mantığını kav-rayamayacak kadar akılsızdı. Onun değer ölçülerine göre her zamanki gibi “acayip”tim.

Hastam ölmezden önce, kendisini cenaze törenine benim hazırlama-mı rica etti. Ona annesinden bile iyi davrandığımı söyleyerek, son yol-culuğunda elini bırakmamamı istedi. Meryem Ana’nın ve Hz. İsa’nın kar-şısına en güzel haliyle çıkmaktı son dileği. Onu hayattayken nasılsa öyle güzelleştirmek zor olmadı. Güzel görünmek için başvurduğu yapay süs-ler yerine, mermer beyazlığındaki yüzünü çevreleyen siyah lülelerle çok daha zarif bir görünüm almıştı. Artık görmeyen ışıltılı gözlerini elimle örtmüştüm. Ancak kalemle çizilmişçesine düzgün kaşları ve uzun siyah kirpikleri gözlerinin güzelliğini ele veriyordu. Kimbilir nasıl büyülemişti

erkekleri! Oysa, mahveden onlardı kızı. Artık ulaşamayacakları bir yerdedi. Çilesi ancak ölümle son bulmuştu. Mermer beyazı görüntüsüyle erişilmez bir huzur içindeymiş gibiydi.

Yahudi Yortusu sırasında bir gün gene müdür odasına çağırıldım. Bu kez gelen büyükannemdi. Ed'e defalarca beni görmeye götürmesi için yalvarmış, ancak o, içinde bulunduğum koşullardan dolayı üzülmesin diye buna yanaşmamıştı. Ne var ki, büyükannemin kararlılığı engel tanımazdı. Kırık dökük İngilizcesiyle Islah Komisyonu'na başvurmuş, bir izin belgesi almış ve cezaevine gelmeyi başarmıştı. Bana getirdiği kocaman çıkında hamursuz ekmek, *gefüllte* balık ve eliyle yaptığı yortu pastası vardı. Müdür Bey'e, sevgili *Chavele*'inin ne kadar iyi kalpli bir Yahudi kızı olduğunu anlatmaya çabalıyordu. Nesi var nesi yok yoksullara dağıtırdı; bir haham karısından bile daha iyilikseverdi. Ayrılık zamanı gelince büyük bir telaşa kapıldı; onu sakinleştirmeye çalışarak Müdür'ün önünde ağlamaması için uyardım. Gözyaşlarını silip, başını dik tutarak gururla odadan çıktı, ama gözden uzaklaşır uzaklaşmaz kendini tutamayacağını biliyordum. Tanrısına *Chavele*'i için dualar edeceğinden de kuşum yoktu.

Haziranda, koğuştaki hastaların çoğu taburcu olunca, yataklar boşaldı. Ben de hastanede göreve başladığımdan beri ilk kez kendime ayıracak zaman bulabildim ve daha düzenli bir şekilde okumaya başladım. Gerek John Swinton, gerekse öteki arkadaşların gönderdiği kitaplarla oldukça zengin bir kitaplığım olmuştu. Bunlar içinde en çok kitap gönderen ise Justus Schwab'dı. Ne var ki, kendisi beni görmeye hiç gelmedi. Ed'e böyle bir şeyin imkânsız olduğunu söylemişti. Cezaevlerinden öylesine nefret ediyordu ki, beni orada gördükten sonra bırakıp gitmeye tahammül edemezdi. Gelirse mutlaka zora başvurarak beni götürmek isteyecek, bu da olay çıkarmaktan başka bir işe yaramayacaktı. Yerine bana paket paket kitap gönderdi. Justus'un dostluğu sayesinde Walt Whitman, Emerson, Thoreau, Hawthorne, Spencer, John Stuart Mill'in yanı sıra, daha birçok İngiliz ve Amerikan yazarını tanıyıp sevdim. Bunlardan başka ispiirtizmacılar ve çeşitli metafizik kurtarıcılar da kurtuluşumla ilgilendi. İçtenlikle onları anlamaya çalıştıysam da, bulutlarda dolaşan gölgelerini izlemek için korkarım ayaklarım fazlasıyla yere basıyordu.

Bana gelen kitaplar arasında, dul eşi tarafından yazılmış olan, *Life of Albert Brisbane* (*Albert Brisbane'in Hayatı*) vardı. İlk sayfasında adıma övücü bir ithaf göze çarpıyordu. Ayrıca oğlu Arthur Brisbane'den de bir mektup vardı; önce hayranlığını belirttikten sonra cezaevinden çıkar çıkmaz benim için bir gece düzenlenmesine izin vereceğimi umut ettiğini

yazıyordu. Brisbane'in yaşamöyküsü Fourier'yi ve sosyalizmin öteki öncü düşünürlerini tanımamı sağladı.

Cezaevi kütüphanesinde George Sand, George Eliot ve Ouida gibi değerli yazarların kitapları bulunuyordu. Kütüphane görevlisi sahtekârlıktan beş yıl giymiş eğitimli bir İngiliz'di. Çok geçmeden bana verdiği kitapların içinden sıcak bir sevgiyle yazılmış pusulalar çıkmaya başladı; daha sonra bunlar ateşli aşk mektuplarına dönüştü. Bu mektuplardan birinde dört yılını cezaevinde geçirdiğini, kadın sevgisi ve dostluk için yarıp tutuştuğunu yazıyor, hiç değilse dostluğumu esirgememem için bana yalvarıyordu. Belki ona okuduğum kitaplarla ilgili bir şeyler yazardım. Aptalca bir hapishane flörtü yaşamak hiç mi hiç istediğim bir şey değildi. Ne var ki sansürsüz, ifade özgürlüğü ihtiyacı da dayanılmayacak kadar çekiciydi. Böylece aramızda çoğu son derece hararetli sayısız mektup gidip geldi.

Yetkin bir müzisyen olan hayranım kilisede org çalıyordu. Onu dinlemeye, yakınında olmaya can atıyordum ama, çizgili giysiler içinde, kimi kelepçeli erkek tutukluların görüntüsüne, papazın aşağılayıcı ve onur kırıcı sözlerine katlanmam mümkün değildi. Bir kez, 4 Temmuz'da cezaevine gelerek, Amerikan özgürlüğüne övgüler yağdıran bir politikacıyı dinlemek durumunda kalmıştım. Müdüre bir şey götürmek için erkeklerin bulunduğu kanattan geçmek zorundaydım; bu azametli yurtseverin zihnen ve bedenen yıkılmış insanlara özgürlük ve bağımsızlık nutku atışına tanık oldum. Tutuklulardan biri kaçma girişiminde bulunduğu için prangaya vurulmuştu. Her kıpırdanışında zincirlerinin şakırtısını duyuyordum. Kiliseye gitmeye dayanamazdım.

Kilise, hasta koğuşunun hemen altındaydı. Böylece her pazar iki defa merdivenden hapishane aşkımın orgundan yükselen ezgileri duyabiliyordum. Pazarları gerçek bir tatil günü gibiydi. Başgardıyan izne çıktığından haşın sesini duymak zorunda kalmıyorduk. Kimi pazarlar iki Katolik rahibe ziyarete gelirdi. Genç olanı henüz yirmisinde bile değildi; son derece çekici ve güzel, hayat dolu bir kızdı. Bir gün ona hangi nedenle manastıra kapandığını sordum. Güzel gözlerini gökyüzüne çevirerek, "Papaz öylesine genç ve yakışıklıydı ki!" diye yanıtladı sorumu. "Bebek rahibe," derdim ona. Genç, şakrak sesiyle saatlerce gevezelik eder, bana haber ve dedikodu iletirdi. Cezaevinin kurşuniliğini unutturdu bana.

Blackwell Adası'nda edindiğim dostlar içinde en ilginç olanı rahipti. Önceleri düşmanlık besliyordum ona karşı. Onu da, öteki din görevlileri gibi herkesin işine burnunu sokan biri sanıyordum. Oysa sonradan tek

istediğinin kitaplar üzerine sohbet etmek olduğunu anladım. Eğitimi Köln'de tamamlamış, dünya kadar kitap okumuştur. Benim de çok kitabım olduğunu biliyordu. Kitaplarımızı değiş tokuş etmeyi önerdi. Bu öneri şaşırtmıştı beni; nasıl kitaplar getirecekti, Kutsal Kitap mı yoksa ilmiyal mı, diye merak ediyordum. Ne var ki, şiir ve müzik kitaplarıyla geldi. Hapishaneye her istediği saatte girebiliyordu. Çoğu zaman akşam dokuzda koğuşa gelir, geceyarılarına kadar kalırdı. En sevdiği bestecilerden Bach, Beethoven ve Brahms konusunda tartışır; şiir ve toplumsal düşüncelere ilişkin görüşlerimizi karşılaştırırdık. Bana içinde, "Emma Goldman'a en derin saygılarımla," yazılı İngilizce-Latince bir sözlük armağan etmişti.

Bir kez ona, neden bana hiç Kutsal Kitap vermeyi denemediğini sordum. "Zorla okutulacak olursa, kimse onu ne sever ne de anlar," diye yanıtladı sorumu. Bu açıklama hoşuma gittiği için bana getirmesini rica ettim. Dilinin ve anlatımının sadeliği büyüledi beni. Genç dostumun yapmacıklıkla en ufak ilintisi yoktu. İnancı ve bütünüyle kendini tanıya adanmış bir insandı. Perhiz günlerini hiç aksatmaz, kendinden geçerek saatlerce dua ederdi. Bir kez kiliseyi süslemem için benden ricada bulunmuştu. Aşağı indiğimde, bu dal gibi zayıf adamı çevresinden habersiz, sessizce dua eder buldum. Benim idealim, inancım onun tam karşı kutbundaydı. Ama benim kadar içtenlikli olduğundan kuşku yoktu. Bizi bir araya getiren bu ateşli içtenlikti.

Cezaevi Müdürü Pillsbury sık sık hastaneye uğrardı. İçinde bulunduğu ortam düşünülecek olursa sıradışı biri sayılırdı. Büyükbabasının gardiyan olduğu biliniyordu; babası da kendi de cezaevinde dünyaya gelmişti. Tutukluların halinden anlardı; onları bu yola iten toplumsal koşullardan haberdardı. Bir gün bana, muhbirlerden nefret ettiğini belirtmişti. Onurunu koruyarak, kendine ayrıcalık sağlamak için öteki suçlulara kötülük etmeyen tutukluları yeğlediğini söylüyordu. Eğer bir tutuklu artık ıslah olduğuna ve bir daha asla suç işlemeyeceğine yemin ederse, müdür bunun gerçeği yansıtmadığını bilirdi. Yıllarca hapis yatmış bir kimsenin, tüm dünya ona karşıyken, elinden tutacak kimsesi de yoksa, yeni bir hayata başlamasının mümkün olamayacağı açıktı. Devletin, yeni tahliye olmuş birine ilk hafta karnını doyuracak kadar bile harçlık vermediğini söylerdi. Öyleyse onun "iyi" olması nasıl beklenebilirdi? Tutuklulardan birinin tahliye olacağı sabah müdüre, "Pillsbury, ilk araklayacağım saatle kösteği sana armağan edeceğim!" dediğini anlatır, "Gerçekçi olan bu adam işte," diyerek gülerdi.

Pillsbury denetimi altındaki bahtsız insanlara yardımcı olacak du-

rumdaydı; ne var ki durmadan engelleniyordu. Tutukluların kendilerinden başkalarının çamaşırını, bulaşğını yıkamasına, yemeğini pişirmesine izin vermek zorunda kalıyordu. Sofra örtüsü ütülenmezden önce gerektiği gibi katlanmamışsa, çamaşırı yıkayan tutuklu zindana atılma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu. Ayrıcalıklar yüzünden tüm cezaevinin ahlakı bozulmuştu. Kurallara en ufak riayetsizlik, aç susuz bırakılmak demektir. Artık yaşlı bir adam olan Pillsbury bu gibi durumlara müdahalede âciz kalıyordu. Ayrıca olay çıkması da işine gelmiyordu.

Kurtuluş günüm yaklaştıkça, cezaevi koşullarına katlanmak eskisinden daha zor gelmeye başlamıştı. Günler bir türlü geçmek bilmiyordu; sabırsızlıktan sinirli ve huysuz olmuştum. Okumak bile imkânsızdı artık. Oturup saatlerce anılara dalıyordum. Vali Altgeld'in bağışlamasıyla yeniden hayata dönen Illinois cezaevindeki yoldaşları düşündüm. Neebe, Fielden ve Schwab adlarındaki bu üç yoldaşın serbest bırakılmasının, Chicago'da asılan yoldaşların davasına ne denli yararlı olduğunu ancak içeri düştükten sonra kavrayabilmiştim. Altgeld'in bu haksever girişimine karşı basının düşmanca tutumu, özellikle de davayı çözümleyerek, idam edilen anarşistlerin haklarındaki suçlamadan aklanmış olmalarına rağmen, hukuken öldürülmüş olmalarını açıkça sergilemesi, çıkar çevrelerine ne denli güçlü bir darbe indirmiş olduğunu kanıtlıyordu. 1887'nin bu önemli günleri tüm ayrıntısıyla belleğimde canlandı. Ardından Saşa, birlikte yaşadığımız dönem, eylemi, kendini feda edişi – onu tanıdığım günden başlayarak geçen beş yılın her ânını sanki gerçekmişçesine haz veren bir acıyla yeniden yaşadım. Nasıl oluyor da Saşa benliğimde bu denli derin yer etmiş diye sordum kendi kendime. Ed'e olan aşkım daha coşkulu, daha doyurucu değil miydi? Belki de beni ona böylesine güçlü bir biçimde bağlayan eylemi olmuştu. Allegheny cehenneminde Saşa'nın çektikleriyle karşılaştırıldığında kendi hapishane deneyimim ne kadar da önemsiz kalıyordu! Cezaevi yaşamımı, bir an için bile olsa, çekilmez bulmuş olmaktan utanç duydum. Saşa'nın mahkemesinde onu avutacak bir tek dost yüz yoktu – hücre cezası ve tam tecrit; bir daha görüşe çıkmasına bile izin verilmemişti. Müfettiş sözünü tutmuş, 1892'deki ziyaretimden sonra Saşa'nın kimseyle görüşmesi mümkün olmamıştı. Bir dost yüzüne kimbilir nasıl hasretti! Nasıl özlüyordu kimbilir sevdiklerine dokunmayı!

Düşüncelerim birbirini kovalıyordu. Güzellik âşığı, kibar ve duyarlı Fedya! Ve Ed. Ed'le gizemli beklentilerim hayat bulmuş, ruhsal bir zenginliğe kavuşmuştum. Gelişmemi Ed'e ve hayatıma girmiş olan öteki dostlarıma borçluydum. Ancak hepsinin ötesinde benim için en iyi okul

hapishane olmuştu. Acı çektiren ama hayat için gerekli bir okul. Burada insan ruhunun derinliğini ve karmaşıklığını keşfetmiş, çirkinlikle güzelliği, bayağılıkla yüceliği tanımıştım. Ayrıca hayatı Saşa'nın, Most'un ya da Ed'in gözleriyle değil, kendi gözlerimle görmeyi öğrendim. Cezaevi inancımın sınıandığı bir pota oldu. Benliğimdeki gücü, tek başıma direnebilme, kendi hayatımı yaşama ve ideallerim uğruna gerekirse tüm dünyaya karşı mücadele etme gücünü, keşfetmemeye yardımcı oldu. New York eyaleti, Blackwell Adası Cezaevi'ne göndermekle bana bundan büyük bir iyilik yapamazdı!

XIII. BÖLÜM

TAHLİYE EDİLDİKTEN SONRAKİ GÜNLER ve haftalar bir karabasandan farksızdı. Cezaevi deneyimimden sonra sessizliğe, huzura ve mahremiyete ihtiyacım vardı; ne var ki insanlar peşimi bırakmıyor, her akşam bir toplantıya gitmek zorunda kalıyordum. Şaşkın bir haldeydim: çevremdeki her şey aykırı ve gerçekdışı görünüyordu. Zihnimde tutukluluğum sürüyor, cezaevi arkadaşlarım, ister uyur ister uyanık olayım, aklımdan çıkmıyor, hapishane gürültüleri kulaklarımdan gitmiyordu. Demir kapıların, “Kapat!” komutunu izleyen gümbürtüsü, zincirlerin şakırtısı dinleyicilerimle yüz yüzeyleken bile beni bırakmıyordu.

Tahliyemi kutlamak için düzenlenen bir toplantıda o güne kadar başıma gelmemiş garip bir şey oldu. Toplantının yer aldığı Thalia Tiyatrosu hınca hınç doluydu. New York’taki çeşitli toplumsal gruplardan kadın-erkek pek çok tanınmış kimse kurtuluşumu kutlamaya gelmişti. Ben-se, uyuşmuş gibi, kayıtsız oturuyordum. Gerçeklerle bağ kurmaya, konuşmaları izlemeye çalıştıysam da para etmedi. İki kide birde Blackwell Adası’nda buluyordum kendimi. Nasıl olduğunu anlamadan, salondaki muazzam kalabalık kadın tutukluların soluk, korkulu yüzlerine, konuşmacıların sözleri başgardıyanın hırçın sesine dönüşüyordu. Bir süre sonra, bir elin omzuma bastırdığını hissettim. Toplantının başkanı Maria Louise’di bu. Beni birkaç kez kürsüye davet etmiş, konuşma sırasının bende olduğunu duyurmuştu. “Uykuda gibiydin,” dedi.

Yerimden kalktım, sahnenin önündeki ışıklara doğru yürüdüm, izleyicilerin beni selamlamak için ayağa kalktığını gördüm. Ve konuşmaya çabaladım. Dudaklarım kımıldıyor, ancak ses çıkmıyordu. Çizgili giysiler içindeki korkunç yaratıklar sıralardan ağır ağır üzerime doğru geliyordu. Bayılacak gibi olmuştum; işitilmekten korkarcasına, çaresiz,

Marie Louise'e kendimi iyi hissetmediğimi, daha sonra konuşacağımı fısıldadım. Yanı başımda duran Ed beni sahne arkasındaki soyunma odasına götürdü. O güne kadar sesime ya da kendime hâkim olamadığım vaki değildi, bu durum beni dehşete düşürmüştü. Ed, duyarlı bir insanın hapishaneyi uzun süre yüreğinden söküp atamayacağını söyleyerek bana güven vermeye çalışıyordu. Beni, kenti terk ederek huzura kavuşacağımız sakin bir yere yerleşmek için zorluyordu. Sevgili Ed'in tatlı sesi ve yumuşak tavrı her zaman yatıştırırdı beni. Bu kez de öyle oldu.

Az sonra olağanüstü berrak bir ses soyunma odasında yankılandı. Konuşan bildik biri değildi. "Kim bu?" diye sordum. Ed, "Maria Rodda adında anarşist bir İtalyan kız," dedi. "Daha on altı yaşında, Amerika'ya yeni gelmiş." Ses beni elektriklendirmişti; sahibini merak ediyordum. Sahneye açılan kapıya yöneldim. Maria Rodda o güne değin gördüğüm en hoş yaratıktı. Orta boyluydu; siyah lülelerle süslü biçimli başı narin boynu üzerinde bir inciçiçeği gibi duruyordu. Yüzü solgun, dudakları mercan kırmızısıydı. En çarpıcı yanı ise içinden ışık fışkıran, iri, kömür karası gözleriydi. Benim gibi, izleyicilerin pek azı İtalyanca anlayabiliyordu. Ne var ki, Maria'nın egzotik güzelliği ve sesinin müziği topluluğu garip bir şekilde büyülemişti. Maria bir güneş ışını gibi içime işledi. Hayaletler silindi, cezaevinin baskısı üzerimden kalktı; kendimi yeniden dostlar arasında özgür ve mutlu hissettim.

Maria'dan sonra ben konuştum. İzleyiciler bir kez daha tek vücut olup alkışlamak için ayağa fırladı. Orda bulunanların hapishane öyküme gösterdikleri ilginin içtenliğinin farkındaydım ama sezgilerim, onları asıl büyüleyen benim konuşmam değil, Maria Rodda'nın gençliği ve cazibesi olduğunu söylüyordu. Oysa ben de gençtim – daha yirmi beşimdeydim. Çekiciliğimi yitirmediğimi biliyordum, ne var ki o nadide çiçeğin yanında yaşlı hissediyordum kendimi. Dünyanın dertleri beni vaktinden önce olgunlaştırmıştı; kederli ve yorgundum. Ateşle sınanmış yüce bir ideal, gençlik ve güzelliğe karşı dayanabilir miydi acaba?

Toplantı bittikten sonra yakın arkadaşlarla Justus'un yerine gittik. Maria Rodda da bizimle gelmişti. Onunla ilgili her şeyi öğrenmek istiyordum. İspanyol anarşistlerinden Pedro Esteve çevirmenliği üstlenmişti. Maria'nın, Santa Caserio'nun sınıf arkadaşı olduğunu öğrendim. Her ikisine de isyankâr bir şaire olan Ada Negri hocalık etmişti. Caserio'nun aracılığıyla Maria daha on dört yaşındayken bir anarşist gruba katılmıştı. Caserio, Fransa Cumhurbaşkanı Carnot'yu öldürünce Maria'nın da içinde olduğu grubun tüm üyeleri yakalanmış ve hapse atılmıştı. Tahliye olur olmaz kendinden küçük kız kardeşiyle birlikte Amerika'ya gelmişti. Sa-

şa'yla benim başıma gelenleri öğrendikten sonra Amerika'da da İtalya'da olduğu gibi idealistlerin baskı altında olduğuna inanmışlardı. Maria, Birleşik Devletler'de yaşayan İtalyanlar arasında çalışma yapması gerektiğini düşünüyordu. Benden kendisine yardımcı olmamı, hocalık etmemi rica ediyordu. Hayatın ona hazırladığını bildiğim acımasız saldırılardan korumak istercesine göğsüme bastırdım başını. Maria'nın hocası, dostu, yoldaşı olacaktım. Bir saat önce yüreğimi ezen hasetin sesini duymuyordum artık.

Eve giderken yolda Ed'e Maria'dan söz açtım. Bu konudaki heyecanımı paylaşmaması şaşırttı beni. Çok çekici bir kız olduğunu kabul etmekle birlikte, ne güzelliğinin ne de ideallerimize bağlılığının sürmeyeceği kanısındaydı. "Akdenizli kadınlar erken olgunlaşır," diyordu. "İlk çocuktan sonra yaşlanır, ruhen ve bedenen çökerler." Bu söz üzerine ben de, "Maria kendini hareketimize adamaya kararlıysa çocuk doğurmamak için önlem almalı o zaman," dedim. Ed üzerine basa basa, "Hiçbir kadın bunu yapmamalı," dedikten sonra, "Doğa onu ana olsun diye yaratmış. Gerisi saçma, yapay, gerçeğe aykırı," diyerek sürdürdü sözü.

Daha önce Ed'den hiç böyle şeyler işitmemiştim. Tutuculuğu öfkemi kabarttı. İdealim uğruna çalışmayı çocuk doğurmaya yeğlediğim için, benim de saçmaladığımı düşünüp düşünmediğini sordum. Alman yoldaşların bu gibi konulardaki gerici tutumlarını küçümsediğimi ifade ettim. Onun farklı düşündüğünü sanmıştım, oysa herkesten başka olmadığını görüyordum. Belki o da sadece içimdeki kadını seviyor, beni karısı ve çocuklarının anası olarak görmekten başka bir şey istemiyordu. Bunu benden beklemiş olan ilk erkek o değildi, ama bilmeliydi ki ben asla böyle bir şey yapmayacaktım – asla! Yolumu seçmiştim bir kez; beni bu yoldan hiçbir erkek döndüremezdi.

Yürümekten vazgeçmiştim. Ed de durmuştu yolda. Yüzünde acılı bir ifade vardı ancak sadece, "Haydi şekerim, gidelim artık, yoksa çok geçmeden izleyicilerimizin sayısı artacak," dedi. Usulca koluma girdi; bense kendimi kurtardım ve hızlı adımlarla eve yollandım.

Ed'le aramızda ciddi bir sorun çıkmadan olağanüstü güzellikte bir yaşam sürmüştük. Ne var ki bela çatmıştı işte! Aşka ve gerçek dostluğa ilişkin düşlerimden kabaca uyandırılmıştım. Ed, işsizliği protesto hareketine katılmama karşı çıkmanın dışında, beklentilerini hiçbir zaman açıklamamıştı. O zaman sadece sağlığım için kaygılandığını sanmıştım. Başka türlü düşündüğünü, sıradan bir erkek gibi davranacağını nasıl bilebilirdim? Bu tam da oydu işte! Kendinden başka tanrı tanımayan erkeğin sahip olma güdüsü. Ed'i feda etmek pahasına, böyle bir şeye boyun

eğmem mümkün değildi. Tüm duyularım ona sesleniyordu. Ed olmadan, bana sunduğu yaşama sevinci olmadan, yaşayabilir miydim?

Yorgun ve perişan bir haldeyken bile zihnimden Ed'in, Maria Roda'nın ve Santa Caserio'nun geçmesini engelleyemiyordum. Caserio'yu hatırlarken, son zamanlarda Fransa'da gerçekleşen devrimci eylemlere kaydı düşüncelerim. Bir dizi *Attentat* yer almıştı orda. Émile Henri'yle Auguste Vaillant siyasal yolsuzluklara, Panama Kanalı hisseleri vurgununa, bankaların bu durumla baş edemeyişine, sonuç olarak halkın dışından tırnağından artırdığı son tasarruflarını da yitirişiyi ortaya çıkan yaygın sefalet ve yoksulluğa karşı çıkmışlardı. Bu yüzden her ikisi de idam edildi. Oysa Vaillant eylemi sırasında kimseye en ufak zarar vermemiş, ne yaralanan ne de ölen olmuştu. Ne var ki, o da ölüme mahkûm edildi. Aralarında François Coppée, Émile Zola gibi ünlülerin de bulunduğu toplumun bazı önde gelen kişileri, Cumhurbaşkanı Carnot'ya Vaillant'ın hayatını bağışlaması için başvurduysa da, sonuç alınamadı. Babasının kurtulması için dokuz yaşındaki küçük kızının yazmış olduğu acıklı mektup bile sonucu değiştiremedi. Vaillant giyotinle idam edildi. Bundan bir süre sonra Carnot arabasında genç bir İtalyan tarafından bıçaklanarak öldürüldü. Bıçağa, "Vaillant'ın intikamı" sözleri kazınmıştı. İtalyan'ın adı Santa Caserio idi, yoldaşı Vaillant'ın intikamını almak için İtalya'dan yaya olarak gelmişti.

Bütün bunları Ed'in cezaevine sokmayı başardığı anarşist yayınlarından izlemiştim. Bu gibi olayların yanında, Ed'le aramda geçen ilk ciddi kavgadan duyduğum üzüntü, kanlı ve acılı toplumsal ufukta minicik bir leke kadar önemsiz göründü gözüme. Yaşamlarını davaları uğruna feda eden ya da halen cezaevlerinde çile çeken kahramanlar bir bir geçti gözümün önünden – sevgili Saşam ve daha başkaları; hepsi de yeryüzündeki haksızlıklara karşı duyarlı, özverili, insana verdikleri değere rağmen, toplumsal güçlerin zoruyla adam öldürmek durumunda kalan güzel insanlar. Bilincimin derinliklerinden bu denli trajik bir harcanmaya isyan duyuyordum. Ne var ki başka çıkış yolu olmadığının da farkındaydım. Örgütlü şiddetin varacağı ürkütücü son malumdu: Şiddet kaçınılmaz olarak daha fazla şiddete yol açıyordu.

Neyse ki Saşa'nın yürekliliği bana her zaman güç veriyor, kişisel kaygılarımı unutmama yardımcı oluyordu. Tahliyemi kutlayan mektubu, o güne kadar ondan gelenler içinde en harikuladesiydi. Sadece bana duyduğu sevgi ve güveni bir kez daha kanıtlamakla kalmıyor, kendi değerini ve güçlü kişiliğini de sergiliyordu. Ed, Saşa'nın Nold ve Bauer'le cezaevinde gizlice çıkardığı *Gefängniss-Blüthen* adındaki küçük yeraltı der-

gilerini saklamıştı. Saşa'nın yaşama bağlılığı, mücadele etmekteki ve kendini düşmana ezdirmemekteki kararlılığı her sözcükte kendini gösteriyordu. Bu yirmi üçündeki delikanlının azmi olağanüstüydü. Yürek-sizliğimden dolayı utandım kendimden. Ne var ki kişiselliğin hayatımda her zaman hâkim rol oynayacağını biliyordum. Saşa ya da öteki kahra-manlar gibi tek bir parçadan yontulmamıştım. Birbirine zıt ton ve nite-likteki çeşitli yumaklardan dokunduğumu fark etmişim ne zamandır. Ömrümün sonuna kadar kişisel bir yaşama duyduğum özlemle, kendimi idealime adanmak arasında parçalanıp duracaktım.

Sonraki gün erkenden Ed geldi. Her zamanki gibi kendinden emin ve sakin duruyordu. Ne var ki bu soğukkanlı görünüşüne aldanmayacak kadar yakından tanıyordum onu. Birlikte gezintiye çıkmamızı önerdi. Cezaevinden ıkalı yaklaşık iki hafta olmuştu, ancak bir gün bile baş başa kalamamıştık. Manhattan Kumsalı'na gittik. Kasım havası sert, deniz dalgalıydı; ama pırıl pırıl bir güneş vardı. Ed konuşkan biri sayılmazdı, ancak o gün kendinden, harekete duyduğu ilgiden, bana olan aşkından uzun uzun söz etti. İçerde kaldığı on yıl boyunca düşünmek için hayli zamanı olmuştu. Anarşizmin gerçekliğine ve güzelliğine cezaevine ilk girdiğinde nasıl inanmışsa, gene öyle derinden inanıyordu. Düşüncele-rimizin sonunda gerçeklik kazanacağından hiç kuşkusu yoktu. Ne var ki artık böyle bir şeyin yakın gelecekte mümkün olmayacağını biliyordu. Kendi yaşamı süresince büyük değişimler beklemiyordu. Yapabileceği şey, idealiyle olabildiğince uyum içinde yaşayabilmektir. Bu yaşamda beni istiyor, benliğinin olanca gücüyle ihtiyaç duyuyordu. Siyaseti bira-kır da, zamanımı çalışmaya, yazı yazmaya ya da bir mesleğe ayırırsam, bundan sonsuz sevinç duyacağını itiraf etti. Böylece hayatımdan ve öz-gürlüğümden sürekli kaygı duymaktan kurtulacaktı. "Öyle keskin tavır-lısın ve aklına eseni yapıyorsun ki, güvenliğinden kaygı duyuyorum," dedi. Kızmamam için yalvardıktan sonra, kadının her şeyden önce anne olduğuna inandığını söyledi. Hiç kuşkusuz beni harekete bağlayan en güçlü neden, tatmin edilmemiş analık duygusunun kendine bir çıkış yolu arayışıydı. "Sen tipik bir annesin benim küçük Emma'm, yaradılışınla, duygularınla. Bunun başlıca kanıtı da yufka yürekliliğin."

Sözleri altüst etmişti beni. Neler hissettiğimi anlatmak için bulduğum yetersiz sözcüklerle ancak, ona duyduğum büyük aşkı, onsuz yapama-yacağımı, her istediğini verebilmek için can attığımı dile getirebildim. Özlem duyduğum annelik miydi beni idealime bağlayan? Çocuk için duyduğum arzuyu depreştirmişti Ed. Oysa ben yaşamımın en yüce, ev-reysel amacı olan tutkum uğruna çocuğun sesini bastırmıştım. Erkekler

baba olsalar da ideallerine bağlılıktan geri kalmıyordu. Ne var ki, erkeğin çocuğa fiziksel katkısı anlaktı; kadınınkiyse yıllarca sürüyordu – bir tek insanla haşır neşir olmak, insanlığın geri kalanının dışlanması demekti. Bunlardan birini öbürüne yeğlemem imkânsızdı. Ama Ed'den sevgimi ve bağlılığımı esirgemeyecektim. Bir erkekle bir kadın, mutlu bir aşk hayatının yanı sıra pekâlâ yüce bir ideale de bağlı kalabilirdi. Denemeliydik bunu. Birlikte yaşayabileceğimiz bir ev tutmayı önerdim; saçma sapan âdetler aramıza girmemeliydi – yoksul da olsa bir evimiz olmalıydı. Onu aşkımızla güzelleştirecek, idealimizle anlam katacaktık. Ed'i de heyecanlandırmıştı bu öneri, beni kucakladı. Kocaman, güçlü sevgi-
lim benim; kalabalık yerlerde en ufak sevgi belirtisi göstermekten bile çekinirdi. Oysa sevinçten lokantada olduğumuzu unutmuştu. Kibar tutumunu hiçe saydığı için takıldım ona; ancak çocuk gibiydi, daha önce hiç görmediğim kadar uçarı ve coşkulu.

Planlarımızı gerçekleştirmemiz için nerdeyse dört hafta geçmesi gerekti. Gazeteler yüzünden ünlü biri olmuştum. Almanlar, "*Man kann nicht ungestraft unter Palmen wandeln,*" demekte haklıydı. Amerikalıların ünlülere olan düşkünlüğünü biliyordum. Özellikle Amerikalı kadınlar her kim ilgi odağı olmuşsa, boksör, beyzbol oyuncusu, artist, kadın katili ya da eli ayağı tutmaz bir Avrupalı aristokrat, ardına takılmadan edemezlerdi. Tutukluluğum ve gazetelerin sürekli benden bahsetmesi sayesinde ben de ünlenmiştim. Her gün yığınla yemek daveti alıyordum. Herkes benimle "dost olmak" için yarış eder gibiydi.

Swintonlar'ın çağrısının bunlar içinde ayrı bir yeri vardı. Beni davet ederken Ed'le Justus'a da haber vermemi söylemişlerdi. Evleri çok sade ve sevimliydi; dünyanın dört bir yanından gönderilmiş armağanlar göze çarpıyordu her yerde. Swinton'un Rusların özgürlüğü adına bıkip usanmadan verdiği uğraştan dolayı Rusyalı sürgünlerin göndermiş olduğu nefis bir semaver, 1871'in kısa ömürlü Paris Komünü'nden sonra, Thiers ve Galliffet'nin vahşetinden kaçmayı başaran Fransız Komüncüleri'nden zarif bir Sèvres takım, Macar köylülerinin güzel işlemelerinden başka, Amerikalı büyük özgürlük savaşçısının saygın kişiliğine bir şükran borcu olarak gönderilmiş daha pek çok özgün armağan vardı evde.

Uzun boylu, dik duruşlu John Swinton ak saçlı başına ipek bir takke oturtmuştu. Bizi karşılar karşılamaz cezaevindeki siyahlara ilişkin yazımdan ötürü haşladı beni. New York *World*'da hapisane koşullarını anlatan makalemi okumuştı. Yazıyı genelde beğenmiş, ancak Emma Goldman'ın, "Siyah ırka karşı beyaz adamın önyargısını taşıması" onu üz-müştü. Kulaklarıma inanamadım bu sözleri duyunca. Yazımı okuyan bi-

ri, özellikle de Swinton, nasıl olur da ırkçı önyargılar bulduğunu söyleyebilirdi? Aç bırakılan hasta beyaz kadınlarla, ayrıcalık tanınan siyahlar arasındaki ayrımcılığa işaret etmiştim ben. Benzer bir davranış siyah kadınlara gösterilerek tayınları kesilseydi buna da karşı çıkardım. “Elbette, elbette,” dedi Swinton. “Gene de tarafgirliği vurgulamasan iyi ederdin. Biz beyazlar siyahlara karşı öyle çok suç işledik ki, ne kadar iyilik edersek edelim bunun kefaletini ödeyemeyiz. Gardiyanın bir canavar olduğundan kuşku yok; ancak zavallı siyah tutuklulara göstermiş olduğu şefkatten ötürü bağışlıyorum ben onu.” “Ama onun bu gibi kaygıları yoktu ki!” diye karşı çıktım sözlerine. “Onları en aşağılık işlerde kullanmak amacıyla iyi davranıyordu.” Swinton’u ilna edememiştim. Köleliğin kaldırılması için canla başla çalışmış, İç Savaş’ta çarpışmış ve yaralanmıştı. Siyah ırka duyduğu yakınlık yüzünden ne olursa olsun onları kayırcı bir tutum içinde olduğundan, tartışmayı daha ileri götürmekte yarar yoktu. Zaten Ms. Swinton da bizi sofraya çağırıyordu.

Evsahiplerimizin gösterdiği konukseverliğe diyecek yoktu. Özellikle John son derece cana yakın ve hoş bir insandı. İnsanlar ve olaylar açısından zengin bir deneyime sahipti; onunla sohbet etmek bu bakımdan çok yararlı oldu benim için. Chicago anarşistlerini asılmaktan kurtarmak amacıyla yürütülen kampanyada, onun ve onun gibi yiğit Amerikalıların yoldaşlarımızı savunmak için verdikleri özverili mücadeleyi ilk kez ondan duyuyordum. Swinton’un, Rusya-Amerika Suçluları Geri Verme Antlaşması’na karşı eylemlerinin yanı sıra, arkadaşlarıyla birlikte işçi hareketi içinde oynadıkları rolü öğrenmiş oldum. Cezaevine girmezden önce Albert Parsons, Dyer D. Lum, Voltairine de Cleyre ve daha birkaç kişinin dışında Amerika’da toplumsal davalara gönül vermiş pek kimse olmadığını sanırdım. Bu ülkenin kadınlarının da erkeklerinin de sadece maddi şeylere önem verdiğini düşünüyordum. Swinton’un, her türden baskıya karşı mücadele etmekten geri kalmayan bu özgürlük savaşçısı insanlara ilişkin anlattıkları, yüzeysel yargımın değişmesine neden oldu. Swinton’dan, benim Rusya’daki kahramanlarım gibi, Amerikalıların da haksızlıklar karşısında yiğitçe ve özveriyle dövüşmekten kaçınmadıklarını öğrendim. Swintonlar’dan Amerika’nın imkânlarına taze bir inanç duyarak ayrıldım. Yolda, Ed’le Justus’a, bundan böyle propaganda çalışmalarımı Amerikalılar arasında, İngilizce olarak yürütmeye karar verdiğimi açıkladım. Yabancı topluluklar içinde propaganda elbette çok gerekliydi, ama esaslı toplumsal dönüşümleri ancak o ülkenin yerli halkı gerçekleştirebilirdi. Onların aydınlatılmasının çok daha acil olduğu konusunda görüş birliğine vardık.

Sonunda Ed'le birlikte oturacağımız bir eve kavuşmuştuk. New York *World*'da çıkan cezaevleri konusundaki makalemden kazandığım yüz elli dolarla On Birinci Sokak'ta dört odalı bir ev tuttuk. Yatakla, kanepenin dışında eşyalarımız çoğunluk ikinci eldi. Bir masa, birkaç iskemle ve kanepyle kendime ait bir odam vardı artık. Böyle bir odaya ihtiyaç duymam Ed'i şaşırtmıştı. Çalışma saatlerinde ayrı olmanın zaten yeterince zor geldiğini, hiç değilse boş zamanlarda yanında olmamı istediğini söylüyordu. Ne var ki ben köşemi terk etmemekte direndim. Çocukluk ve gençlik yıllarımda odamı başkalarıyla paylaşmak hayatı bana zehir etmişti. Özgür bir kişilik kazandığımdan bu yana, günün ve gecenin hiç değilse bir bölümünü özel olarak kendime ayırmakta kararlıyım.

Hayatımızı gölgeleyen bu küçük bulutun dışında yeni evimizde her şey çok güzel başladı. Gezici sigorta elemanı olarak çalışan Ed haftada ancak yedi dolar kazanıyordu, buna rağmen eve hiç eli boş gelmezdi. Mutlaka ya bir demet çiçek, şirin bir porselen fincan ya da vazo türünden bir armağan getirirdi. Renkli şeylere olan düşkünlüğümü bilir, evimizi şenlendirecek bir şey bulurdu mutlaka. Gelen giden çok oluyor, kimi zaman bu ziyaretler Ed'i rahatsız edecek boyutlara varıyordu. Onun her şeyden çok istediği benimle baş başa, sakin bir hayat sürmektir. Ne var ki Fedya'yla Claus geçmişte benimle hayatı paylaşmış, mücadelem bir parçası olmuşlardı. Onların dostluğuna ihtiyacım vardı.

Claus Blackwell Adası'nda çok zorluk çekmemişti. Sevgili birasından yoksun kalmak onu biraz üzmüştü ama genelde içine düştüğü durumun üstesinden gelmeyi başarmıştı. Adadan tahliye edildikten sonra yazılarını, dizgisini, basımını, hatta dağıtımını tek başına üstlendiği *Der Sturm* (Fırtına Kuşu) adında anarşist bir gazete çıkartmaya başlamıştı. Bu kadar iş arasında muziplikten de geri kalmıyordu. Ed arkadaşına karşı pek hoşgörülü sayılmazdı; ona *Pechvogel* (düztaban) adını takmıştı.

Fedya ben içeri alındıktan kısa bir süre sonra New York'taki bir yayınevinde iş bulmuş, mürekkeple çizdiği resimler sanat çevrelerinde giderek beğenilmeye başlamıştı. Haftada kazandığı on beş dolarla, içerde kaldığım on ay boyunca tüm ihtiyaçlarımı düzenli olarak karşılamıştı. Artık yirmi beş dolar alıyor, yoldaşlarımıza başvurmaktan hoşlanmadığımı bildiği için bunun on dolarını bana vermekte ısrar ediyordu. Davaya olan inancını korurken, kendine ve sanatına olan güveni zamanla artmış ve olgunlaşmıştı.

Toplumsal konumu dolayısıyla, açıkça saflarımızda görünmesi sa-
kıncalıydı. Oysa harekete ilgisi ve Saşa için duyduğu kaygı azalmamıştı.

Ben hapisteyken Saşa'ya gereken şeylerin sağlanmasına çalışmıştı. Kon-santre süt, sabun, iç çamaşırı, çorap gibi zaten pek az şey Batı Cezaevi'ne sokulabiliyordu. Ed de bunların içeriye iletilmesinde yardımcı olmuştu. Şimdiden sonra bu işleri ben üstlenmeye hevesliydim, ayrıca Saşa'nın cezasının indirilmesi için yeni bir kampanya başlatacaktım.

Cezaevinden çıkalı iki ay olmuş, orada karşılaştığım bahtsız insanlar belleğimden hâlâ silinmemişti. Hem onlara yardım edebilmek hem de kendi ayaklarımın üzerinde durabilmek için para kazanmam gerekiyordu.

Ed'in bu konudaki itirazlarına rağmen, hastabakıcılığa başladım. Dr. Julius Hoffmann, St. Mark Hastanesi'nde tedavi ettiği özel hastalarına gönderiyordu beni. Cezaevinden ayrılmazdan önce Dr. White bana iş bulacağına söz vermiş, ancak kendi hastalarının "Çoğu akılsız olduğundan, onları zehirleyeceğinden korkabilirler," diyerek beni uyarmıştı. Sevgili doktorum sözünü tutarak her gün birkaç saatliğine kendi muayenehanesinde çalışmamı sağladı; ayrıca Doğu Broadway'de yeni kurulan Beth-Israel Hastanesi'nde de iş buldum. İşimi çok seviyordum, kazancım da şimdiye kadar yapmış olduğum işlere göre çok daha yüksekti. Sevimsiz bir atölyede, dikiş makinesinin başında ömür tüketmekten kurtulmanın sevincini yaşıyordum; dahası, okumak ve toplumsal etkinliklere katılmak için de bol bol zamanım oluyordu.

Anarşist harekete katılalı beri, kendi cinsimden bir arkadaşın özlemini duyuyordum; erkeklere, hatta Ed'e bile açamadığım en mahrem duygu ve düşüncelerimi paylaşabileceğim bir can dostuydu aradığım. Ne var ki, erkekler benden hoşlandığı için, tanıdığım kadınlardan dostluk yerine sadece çekememezlik, kıskançlık ve düşmanlık görmüştüm. Elbette istisnalar vardı. Yüce gönüllü Annie Netter, Natasha Notkin, Maria Louise ve daha bir-iki kişi. Ancak onlarla ilişkim hareketle sınırlıydı; kişisel, mahrem, sıcak bir bağ yoktu aramızda. Voltairine de Cleyre'in hayatıma girmesiyle böyle bir dostluk umudu yeşermişti içimde.

Beni cezaevinde ziyaret ettikten sonra çok içten, yoldaşça mektuplar yazmıştı. Bunlardan birinde, cezaevinden çıkar çıkmaz evine bile davet ediyordu. Şöminesinin önünde beni dinlendirecek, istersem kitap okuyacak, geçirdiğim feci günleri unutturabilmek için elinden geleni yapacaktı. Bundan bir süre sonra arkadaşı A. Gordon'la New York'a geleceklerini ve beni görmek için can attıklarını yazdı. Ona çok değer verdiğim için bu önerisini reddedemezdim, ama Gordon'u görmeye tahammülüm yoktu. Philadelphia'ya ilk gidişimde katıldığım bir toplantıda tanışmıştım adamı ve bende olumsuz bir izlenim uyandırmıştı. Most taraftarı olduğu

için de benden nefret edeceği açıktı. O toplantıda beni bölücülükle suçlamış, harekete katılmamın sansasyon yaratmaktan başka bir nedeni olmadığını ileri sürmüştü. Benim konuştuğum hiçbir mitinge katılmayacaktı. Cezaevinde yatmanın önemimi artırdığı gibi safiyane bir nedeni geçerli görmediğim için, Gordon'un tutumundaki bu değişikliği neye bağlayacağımı bilemiyordum. Düşüncelerimi Voltairine'e açıkça yazarak, Gordon'u görmemeyi yeğlediğimi belirttim. Her ay sadece iki ziyaretçiye izin vardı. Bunlardan biri Ed'di, ondan vazgeçemezdim; öteki de yakın dostlarımdan biri oluyordu her zaman. Bunun üzerine Voltairine'den bir daha ses çıkmadı; ancak hastalanmış olabileceğini düşündüğüm için pek üzerinde durmadım.

Çıktıktan sonra, idealimi paylaştan dostlarımdan ve adını bile duymadığım pek çok kimseden kutlama mektupları gelmesine rağmen, Voltairine sessizliğini sürdürüyordu. Ed'e hayretimi belirttiğimde, Gordon'un adaya gelmesini istemediğim için Voltairine'in bana çok kırıldığını söyledi. Böylesine değerli bir devrimcinin, arkadaşını görmek istemeyişim yüzünden bana sırtını dönmesine çok canım sıkılmıştı. Duyduğum hayal kırıklığını fark eden Ed, "Gordon onun sadece arkadaşı değil, daha yakın bir ilişki var aralarında," dedi. Ne fark ederdi oysa! Özgür bir kadının sevgilisini neden arkadaşları kabul etmek zorunda olmalıydı, anlayamıyordum bunu. Ne yazık ki Voltairine'in bu sığ tutumu, onunla dilediğim gibi özgür ve doğal bir ilişki kuramayacağımı göstermişti bana. Düşlediğim dostluk umudu da yıkılmıştı böylece.

Yaşamıma giren genç ve güzel bir başka kadınla teselli buldum bir bakıma. Emma Lee idi adı. Ben içerdeyken Ed'e yazdığı mektuplarda, davamla ilgilendiğini belirtmişti. İmzası adının baş harflerinden ibaretti; erkeksi bir elyazısı vardı. Bu nedenle Ed onun kadın olabileceğini hiç aklına getirmemişti. "Benim bekâr odama havalı, genç bir kadın girince, uğradığım şaşkınlığı düşün!" demişti Ed. Ancak Emma Lee havalı olmanın yanı sıra akıllı ve espriliydi de. Ed'le cezaevine geldikleri gün, daha görür görmez, yakınlık duymuştum ona. Çıktıktan sonra Emma Lee ile sık sık beraber olduk. Başlangıçta kendisiyle ilgili olarak son derece kapalı ve suskundu. Ancak zamanla öğrendim başından geçenleri. Bana ilgi duymasının nedeni, kendinin de cezaevi deneyiminden geçmiş ve dehşetini yaşamış olmasıydı. Tanrı'ya inanmıyordu. Yasaların onayı olmadan, aşkın hak kazanamayacağı inancından bütünüyle kurtarmıştı kendini. Bu düşünceleri paylaştığı iddiasındaki bir adamla tanışmıştı. Adam evli ve mutsuzdu. Onda arkadaşlıktan öte bir şeyler bulduğunu, sevdiğini söylüyordu ona. Emma da âşık olmuştu adama. Böyle bir iliş-

kiyi Güney'in bağnaz bir kasabasında sürdürmek imkânsızdı. Washington'a taşınmışlar ancak baskılar orda da peşlerini bırakmamıştı. Bunun üzerine New York'a gitmeye karar vermişlerdi. Emma Lee, sahip olduğu bir arsayı satmak için memleketine döndü. Orda henüz bir hafta kalmıştı ki evi kundaklandı. Ev sigortalıydı; çok geçmeden Emma Lee kendi evini ateşe vermekten tutuklandı. Suçlu bulunarak beş yıla hüküm giydi. İçerde kaldığı beş yıl boyunca adam onu bir kez olsun aramamış, kade-rine terk etmişti. Doğudaki bir kentte gizleniyordu.

Yaşadığı hayal kırıklığı cezaevi koşullarına katlanmaktan daha bertedi. Emma Lee'nin Güney Cezaevi'nde başından geçenlerle kıyaslandığında Blackwell Adası cennet sayılabilirdi. Bu cehennem çukurunda siyah tutuklular en basit bir kuralı çiğnemekten, kadın erkek demeden dayaktan geçiriliyordu. Beyaz kadınlar aç kalmamak için yöneticilerin taleplerine boyun eğmek zorundaydı. Cezaevindeki hava, gerek gardiyanların gerekse tutukluların iğrenç sözleri ve iğrençten de öte davranışlarıyla çekilir gibi değildi. Emma hapishane müdürünün ve doktorun ısrarlı taleplerine karşı her an tetikte olmak durumundaydı; öyle ki, kendini savunma çabası içindeyken, nerdeyse katil olacaktı bir defasında. Kentte yaşayan bir kadın arkadaşını durumundan haberdar etmeyi başaramış olmasaydı, ordan sağ çıkamayacağı kesindi. Arkadaşı çevresindeki insanların konuyla ilgilenerek, Vali'ye salıverilmesi için dilekçeler göndermesini sağlamış ve iki yıl süren tutsaklıktan sonra nihayet Emma Lee özgürlüğüne kavuşmuştu.

O zamandan bu yana tüm gücüyle cezaevi koşullarını kökten değiştirmeye adanmıştı kendini. İşkencecilerinin görevden uzaklaştırılmasını başarmış olması önemli bir adımdı. Şimdi de Cezaevi Koşullarını İyileştirme Derneği'nde çalışıyordu.

Özgürlükçü yayınlarla pek ilgilenmemiş olmasına rağmen, Emma Lee özgür düşünceli, aydın, duyarlı, ender bulunur bir insandı. Başından geçen olaylar, Güneylilerin Siyahlara karşı önyargılı davranışlarından bütünüyle arındırmıştı onu. En beğendiğim yanlarından biriye erkeklere hiç kin beslemeyişiydi. Trajik aşk öyküsü hayata bakışını sınırlandırmamıştı. Erkekler, kadınların ihtiyaçlarını karşılamakta bencil ve duyarsızdı ona göre; en uygarlarının bile kadınları sahiplenmekten başka düşüncesi yoktu. Gene de, insana hoş vakit geçirten, ilginç yaratıklardı. Erkeklerin bencilliği konusunda onunla aynı fikirde değildim. Ed'in hiç de öyle olmadığını söyleyerek karşı çıktığımda, "Kuşkusuz seni çok seviyor, ama!.." derdi. Oysa aralarında çok güzel bir dostluk vardı. Her konuda kıyasıya tartışalar da, iş sonunda hep tatliya bağlanırdı. İkisinin ortak

paydası bendim. Kız kardeşim Helena'dan başka hiçbir kadın beni Emma kadar sevmeydi. Ed'e gelince, sevgisini kanıtlayıcı öyle çok şey vardı ki, bir an için olsun kuşkuya düşmedim. Ne var ki, Emma Lee'nin beni Ed'den daha iyi anladığını inkâr etmem imkânsızdı.

Emma Lee, Henry Sokağı'ndaki Hemşireler Yurdu'nda çalışıyordu. Sık sık onu görmeye gidiyor, bu arada kurumun başındaki kadınları da ziyaret ediyordum. Ms. MacDowell, Lillian D. Wald ve Lavinia Dock, o güne kadar rastlamış olduğum kadınlar arasında, kitlelerin içinde bulunduğu ekonomik koşullara duydukları ilgiyle dikkatimi çekmişti. Doğu Yakası'ndaki insanların durumu konusunda içten bir kaygı içindeydiler. Onları ve John Swinton'u tanımakla idealist, yüce amaçlar uğruna öz-veriden kaçınmayan kadın ve erkeklerden oluşan yeni tür bir Amerikalı tipiyle karşılaşmıştım. Bazı Rus devrimcileri gibi varlıklı ailelerden gelmelerine rağmen, her şeyin üstünde tuttıkları davalarına adanmışlardı kendilerini. Ne var ki, yaptıkları işler bana pek de önemli görünmüyordu. "Yoksullara çatalla yemeği öğretmek iyi de," dedim bir gün Emma Lee'ye, "Yiyecek yemek olmayınca neye yarar? İlk önce kendi ayakları üzerinde durmayı bilmeleri gerek. Ondan sonra nasıl yiyeceklerini ve nasıl yaşayacaklarını öğrenmeleri kolay." O da bu konuda benimle aynı fikirdeydi. İçtenliklerine rağmen, bu insanların yarardan çok zarara neden olduklarını düşünüyordu. Yardım etmeye çalıştıkları kimselere istemeden şımarıklık ve züppelik aşıyorlardı. Örneğin, gömlek işçilerinin grevinde sivrilmiş bir genç kıızı kanatları altına alarak onu yurdun maskotu yapmışlardı. Kız ikide birde, "yoksulların cehaleti"nden, kültür ve sanattan anlamayışlarından dem vurarak hava atıyordu. Emma'ya bir gün, "Yoksulların kabalıkları ve bayağılıkları çekilmez," demişti. Yakında yurttan düğünü vardı; Emma beni de davet etti.

Cafcaflı bir gelinlik içindeki kız çevresine bütünüyle yabancı bir konumdaydı. Bayağılığa varan bir gösterişi sergilediği. Yurttaki kadınların lükse özendikleri anlamına gelmiyordu bu; tersine her şey son derece sade olmakla birlikte en iyi cinstendi. Çevrenin sadeliği gelinle damadın yoksulluğunun abartılı bir biçimde öne çıkmasına, gelenekçi ailelerinin utançtan ezilmesine neden olmuştu. Bu manzaraya, özellikle de gelinin böbürlenişine tanık olmak hüznü vericiydi. Kocasını çok beğendiğimi söyleyerek böyle hoş birini seçmiş olmasından ötürü onu kutladığımda, "Evet haklısınız, ancak dünyalarımız aynı değil. Gördüğünüz gibi aşağı tabakadan biriyle evleniyorum," demekten geri kalmadı.

Ed, düztabanlılığı yüzünden kış boyunca sıkıntı çekti. Yürümekte ve merdiven tırmanmakta zorlanıyordu. Baharın ilk günlerinde durumu öyle

kötüleştii ki, sigorta şirketindeki işini bırakmak zorunda kaldı. Ben ikimizi de geçindirecek kadar para kazanıyordum; ne var ki Ed'in "bir kadından yardım" kabul etmesi imkânsızdı. Mağrur sevgilim iş bulmak için çabalayan işsizlerin saflarına katılmak zorunda kaldı. Koskoca New York kentinde onun gibi birkaç dil bilen kültürlü bir adama iş yoktu. "Hamal ya da terzi olsaydım iş bulurdum, oysa işe yaramaz okumuşun biriyim sadece," diye hayıflanıyordu. Kaygıdan, uykusuzluktan, moral çöküntüsünden bir deri bir kemik kalmıştı. Canını en çok sıkan ise ben işe giderken onun evde kalmasıydı. Erkeklik gururu böyle bir şeyi kaldıramazdı.

Worcester'deki gibi bir dondurma dükkânı açmak geldi aklıma. Orda başarılı olmuştuk, New York'ta da olmamak için bir neden yoktu. Bu öneriyi onaylayan Ed hemen işe koyulmaktan yanaydı.

Benim biraz birikmiş param vardı; Fedya da bize destek oldu. Arkadaşlarımız yeni gelişmekte olan Brownsville'i önerdi. Dükkân, her gün binlerce kişinin geçtiği koşu yoluna yakın olmalıydı. Bunun üzerine Brownsville'e giderek çok güzel bir yer tuttuk. Gerçekten de binlerce kişi geçiyordu önümüzden ama dükkâna uğrayan yoktu. Yarış alanına gitmekte acele ediyor, dönüşte de ordaki bir dükkândan dondurmalarını almış oluyorlardı. Günlük kazancımız tuttuğumuz iki oda için satın aldığımız eşyanın taksidini bile ödemeye yetmiyordu. Bir akşamüzeri yatak, masa, iskemle ne var ne yoksa bir arabaya yükledik. Ed işi şakaya vurmaya çalışıyordu ama mutsuzluğu yüzünden okunuyordu. İş bırakıp New York'a döndük. Üç ayda beş yüz dolar kaybettikten başka Ed'in, Claus'un ve benim bu uğursuz girişim için harcadığımız onca emek de boşa gitmişti.

Hastabakıcılık işine başladığım günden beri bu konuda düzenli bir eğitim görmemiş olmanın eksikliğini duyuyordum. Hastabakıcıların aldığı ücret son derece azdı ve hizmetçi muamelesi görüyorlardı. Diplomam olmadıkça hiçbir hastaneye hemşire olarak kabul edilme şansım yoktu. Dr. Hoffmann, deneyimli olduğum için St. Mark Hastanesi'nde bir yılda böyle bir sertifika alabileceğimi söyledi. Bu büyük bir fırsattı, ancak daha çekici bir seçenek de vardı: Avrupa'ya gitmek.

Ed Viyana'nın güzelliğinden, cazibesinden ve imkânlarından hep coşkuyla söz ederdi. Oraya giderek Allgemeiness Krakenhaus'ta çalışmamda ısrar ediyordu. Ebelikte ve hemşireliğin öteki dallarında uzmanlaşabilirdim. Bu bana hatırı sayılır bir ekonomik bağımsızlık getirecek ve ilerdeki yıllarda daha çok birlikte olmamızı sağlayacaktı. Henüz birbirimize kavuşmuşken bir yıllık ayrılığa katlanmak zordu; ama benim iyi-

liğim için gitmemi destekliyordu. Bizim gibi yoksul insanlar için bu çılgın bir fikirdi ama Ed'in hevesi bana da bulaşmıştı; Viyana'ya gidecektim. Ne var ki önce İngiltere ve İskoçya'ya uğrayarak bir dizi konferans vermeyi düşünüyordum. Britanyalı yoldaşlarımız ne zamandır beni çağırıyordu.

Ed, bir Macar dostun marangozhanesinde iş bulmuştu. Adam bize borç para verme önerisinde bulundu. Ancak eski bir dost olarak Fedya buna karşı çıktı, öncelik onundu. Yol paramı ödedikten başka, Viyana'da kaldığım sürece her ay yirmi beş dolar gönderecekti.

Yüreğimi daraltan tek şey Saşa'nın hapiste oluşuydu. Avrupa öyle uzaktı ki! Ed'le Emma Lee onunla yazışacaklarına ve ihtiyaçlarını karşılayacaklarına söz verdiler. Saşa da gitmemde ısrar ediyor, şu sırada onun için yapılacak bir şey olmadığını yazıyordu. Avrupa bana Kropotkin, Malatesta, Louise Michel gibi önemli insanlarımızla tanışma fırsatı verecekti. Onlardan çok şey öğrenebilir, böyle bir donanımla Amerikan hareketindeki eylemlerimde daha başarılı olabilirdim. İnançlı Saşam, gene her zamanki gibi Dava açısından düşünüyordu beni.

15 Ağustos 1895'te, New York'ta hayata başladıktan tam altı yıl sonra İngiltere'ye gitmek üzere gemiyle yola çıktım. Bu gidiş 1889'da New York'a ayak basışımdan çok farklıydı. Çok yoksuldum o zaman, maddi anlamda değil sadece. Amerikan metropolünün anaforunda deneyimsiz bir çocuktum. Oysa artık deney kazanmış, bir ad yapmış, feleğin çemberinden geçmiş, dostlar edinmiştim; hepsinin ötesinde harika bir insan vardı beni seven. Zengin ama gene de kederliydim. Batı Cezaevi, Saşa'nın orda oluşu yüreğimi taş gibi ağırlaştırıyordu.

On altı dolardan fazla yol parası veremeyeceğim için gene güverte yolcusuydum. Ama bu kez yolcu sayısı azdı; çoğunun Amerika'daki geçmişinden uzun değilse de, kendilerini Amerikalı sayıyor, karşılığında buna uygun bir muamele görüyorlardı; 1886'de benim gibi Vaat Edilmiş Ülke'ye gitmek üzere yola çıkan yoksul göçmenlere göre daha insanca davranılıyordu onlara.

XIV. BÖLÜM

AMERİKA'DA, POLİSLE İZLEYİCİLER arasındaki gerginlik her an bir çatışmaya dönüşebileceği için, açık hava toplantıları ender yapılırdı. Oysa İngiltere'de böyle bir şey söz konusu değildi. Burada, ne zaman olursa olsun, açık havada toplanma hakkı kurumlaşmış, kahvaltıda yenen domuz pastırması gibi bir İngiliz geleneği haline gelmişti. İngiliz kentlerinin parklarında ve alanlarında en zıt fikirler ve inançlar bile ifade edilme imkânı bulurdu. Gereksiz heyecan doğuracak ya da silahlı güç gösterisini gerektirecek bir durum söz konusu olmazdı. Kalabalığın uzağında âdet yerini bulsun diye bir polis beklerdi; görevi toplantıyı dağıtmak ya da insanları coplamak değildi.

Parklar halkın buluşma yeri idi. Pazarları, vodvil tiyatrosuna gider gibi, akın akın parklara koşarlardı. Bu hem bedava hem de çok eğlenceli bir işti. Binlerce insan bir köy panayırındaymışçasına, dinlemekten çok dalga geçmek için, bir konuşmacıyı bırakıp öbürünün çevresinde toplanırdı. Bu gibi toplantıların yıldızı, konuşmacıyı çileden çıkartıcı sorular sormaktan zevk alan saldırganlardı. Konuşmacı, hazır cevap olmayıp, kendisine atılan lafların ya da sorulan soruların nereye varacağını kestirerek, anında cevabı yapıştıramazsa, işi bitikti. Alay ve istihza saldırısının altında bocaladıkça, kitlelerin karşısında büsbütün âciz bir duruma düşerdi. Bunları, hezimetle son bulmasına ramak kalan, Hyde Park'taki ilk konuşmamda öğrendim.

Açık havada, tek bir polisin kayıtsız bakışları altında konuşmak alışılmışın dışında bir deneyimdi benim için. Ne var ki, izleyiciler de son derece durgundu. Böyle tepkisiz bir topluluk karşısında konuşurken, sanki dik bir dağa tırmanıyormuşum gibi bir duyguya kapıldım. Yorulmuştum, boğazım ağrıyordu ama konuşmayı kesmedim. Derken birden-

bire izleyicilerde canlılık belirtileri baş gösterdi. Her yönden, yayılım ateşi gibi sorular yağmaya başladı. Hazırlıksız yakalandığım bu beklenmedik saldırı karşısında şaşırmış ve sinirlenmiştim. Düşünce silsilemin kesintiye uğradığını hissederek öfkelen dim. Tam o sırada önlerden bir adam, “Aldırma hanım kızım, devam et. Sözlü saldırganlık eski olduğu kadar yararlı bir Britanya geleneğidir,” dedi. “Yararlı mı diyorsunuz siz buna?” diye kükredim. “Bir konuşmacının sözünü bu şekilde kesmek rezalet! Ama öyle olsun. Hodri meydan! Bundan zararlı çıkan siz olursanız kabahat benim değil.” Kalabalıktan, “Tamam, tamam,” sesleri yükseldi. “Sen devam et. Ne diyeceğini duyalım bakalım.”

İlk saldırı geldiğinde siyasetin anlamsızlığından ve yozlaştırıcı etkisinden söz ediyordum. “Ya dürüst siyasetçiler – yok mu sence öyleleri hiç?” diye sordu birisi. “Varsa bile, ben duymadım,” diye yapıştırdım cevabı. “Seçim öncesi size cennet vaat eden siyasetçiler, seçim sonrası hayatınızı cehenneme çevirir.” Hep bir ağızdan, “Doğru, doğru,” diye bağrışarak onayladıklarını belirttiler. Tam yeniden konuya dönecekken bir başka atakla karşılaştım. “Cennetten söz ettin hanım kızım – inanıyor musun böyle bir yerin bulunduğu?” “Elbette inanmıyorum,” dedim. “Ben sadece sizin ahmakça bel bağladığınız cennete gönderme yapıyordum.” “Peki, cennet yoksa yoksullar nerde ödüllendirilecek?” diye sordu bir başkası. “Buradaki haklarına sahip çıkmadıkça hiçbir yerde – insan ancak bu topraklara sahip çıkmakla ödül kazanır.” Sözümü sürdürerek, bir cennet olsa bile, sıradan insanların oraya gitmesine izin verilmeyeceğini söyledim. “Kitleler o kadar uzun bir zamandır cehennemde yaşıyor ki, cennette elleri ayaklarına dolanır. Kapıdaki melek de uygunsuz davranıştan dolayı onları kovar,” diye açıklamada bulundum. Bunu, kalabalığı heyecandan coşturan yarım saatlik bir söz düellosu izledi. Sonunda saldırganlar yenilgiyi kabullenmek zorunda kaldı, halk da benden konuşmama devam etmemi istedi.

Ünüm çabuk yayılmıştı; her toplantı bir öncekinden daha kalabalık oluyordu. Bu yüzden yayınlarımızın satışının artması da yoldaşları çok sevindiriyordu. Londra’da kalmamda ısrar ediyor, hareket için çok yararlı olacağımı söylüyorlardı. Ne var ki, açık hava toplantıları bana göre değildi. Boğazım zorlanmaya gelmiyordu; ayrıca yakındaki trafik gürültüsünden de rahatsız oluyordum. Bundan başka insanların saatlerce ayakta durmaktan huzursuzlandığını, ciddi bir konuşmayı izleyemeyecek kadar yorgun düştüğünü fark etmiştim. Britanya halkını eğlendirecek bir sirke dönüşmesine razı olamayacak kadar değerliydi işim benim için.

Parktaki serüvenlerimden çok, insanlarla bir araya gelmekten ve

anarşist hareketteki canlılığı gözlemekten hoşlanıyordum. Birleşik Devletler'deki eylemlerin hemen hepsini göçmenler yürütüyordu. Amerika'da da yerli anarşistler yok değildi ama, İngiltere'deki gibi çok sayıda haftalık ve aylık dergiyi destekleyecek güçte bir hareket yoktu. Bu dergilerden biri Peter Kropotkin, John Turner, Alfred Marsh, William Wess gibi son derece parlak ve yetenekli bir kadronun çıkarttığı *Freedom* idi. Şair William Morris'in tilmizlerinden James Tochatti'nin Londra'da yayımladığı *Liberty* ise bir diğerydi. Olivia ile Helen Rossetti adlarında iki kız kardeş, *Torch* adında küçük bir gazete çıkarıyordu. Biri on dört öbürü on yedi yaşındaydı henüz. Ancak zihnen ve bedenlen yaşlarının ötesinde bir olgunluktaydılar. Gazetenin tüm yazılarını yazdıktan başka, dizgisini ve baskısını da yapan kendileriydi. Eskiden çocuk odası olarak kullandıkları *Torch* yazıhanesi, yabancı anarşistlerin, özellikle de ağır bir baskı altındaki İtalyan anarşistlerin sığınağı durumundaydı. Göçmenlerin Rosettiler'e koşması çok doğaldı, çünkü onlar da İtalyan kökenliydi. Büyükbabaları, ünlü İtalyan şair ve yurtseveri Gabriele Rossetti, 1824'te İtalya Avusturya boyunduruğu altındayken ölüme mahkûm edilmişti. İngiltere'ye kaçan Gabriel, Londra'da King's College'da, İtalyanca profesörü oldu. Olivia ile Helen, Gabriel Rossetti'nin ikinci oğlu, ünlü eleştirmen William Michael'ın kızlarıydı. Hiç kuşkusuz kızların edebi yetenekleri ve devrimci ruhları atalarından mirastı. Londra'dayken onlara gitmekten çok hoşlanır, içten konukseverliklerinin ve esinlendirici çevrelerinin tadını çıkarırdım.

Torch grubunun üyelerinden biri de kendisinden "anarşist oğlan" diye söz edilen William Benham'dı. Londra'da bulunduğum sürece benden hiç ayrılmadı. Toplantılarda da, kentte gezerken de hep yanı başımdaydı.

Londra'daki anarşist faaliyetler sadece yerlilerle sınırlı değildi. İngiltere, her ülkeden göçmenin eylemlerini engellenmeksizin gerçekleştirebildiği güvenli bir limandı. Birleşik Devletler'le karşılaştırıldığında, Büyük Britanya'da yaşanan siyasal özgürlük, Kutsal Kitap'ta vaat edilen bin yıllık barış ve esenlik dönemini hatırlatmıştı bana. Ne var ki ülke iktisadi açıdan Amerika'nın çok gerisindeydi.

Kendim de yoksulluk çektiğim için Birleşik Devletler'in büyük endüstri merkezlerinde yaşanan yoksulluğun ne demek olduğunu biliyordum. Ne var ki, Londra, Leeds ya da Glaskow'dakine benzer bir sefalet tanık olmamıştım. Bunun, önceki gün ya da birkaç yıl önce başlamış bir olay olamayacağını düşünüyordum. Yüzyıllar boyunca, kuşaktan kuşağa devredilmiş, Britanya halklarının iliklerine işlemiş bir sorundu bu. Görmeye dayanamadığım manzaralardan biri de, sağlam yapılı erkeklerin

bir "centilmen" in bindiği arabanın yanı sıra koşarak kapısını açma çabasıydı. Bu hizmet karşılığında lütfedilen bahşış birkaç peniyi geçmiyordu. İngiltere'de bir ay kaldıktan sonra halka tanınan bu türden siyasal özgürlüğün nedenini kavradım. Korkunç boyutlardaki yoksulluğa karşı bir emniyet supasıydı bu. Britanya Devleti yurttaşlarına özgür konuşma hakkı tanıyarak istim boşaltmalarını sağladığı sürece, başkaldırı tehlikesi yoktu kuşkusuz. İnsanların ataletinin ve kölelik koşullarına kayıtsız kalmalarının başkaca bir açıklamasını yapamıyordum.

İngiltere'ye gitmemin en önemli nedenlerinden biri anarşist hareketin ustalarıyla tanışmaktı. Ne yazık ki Kropotkin Londra dışındaydı; ancak ben ayrılmazdan önce döneceğini söylediler. Enrico Malatesta'yı küçücük dükkânında buldum. Ne yazık ki, bana çevirmenlik yapabilecek kimse yoktu, bense İtalyanca konuşamıyordum. Cana yakın kişiliğini yansıtan sıcak gülümseyişi yüzünden kırk yıldır tanıdığım eski bir dost gibi gelmişti bana. Louise Michel'le ise, Londra'ya varır varmaz karşılaştım desem yeri. Evlerinde konuk olduğum Fransız yoldaşlar, Londra'ya geldiğim ilk pazar, onuruma bir toplantı düzenlemişlerdi. Paris Komünü'nün görkemli şahlanışını ve trajik sonunu okumuş, Louise Michel'in insanlık sevgisi, cesareti ve direnci beni olağanüstü etkilemişti. Zayıf, kemikli bir yapısı vardı; olduğundan çok daha yaşlı görünüyordu (daha altmış ikisindeydi oysa), ancak gözlerinden ateş ve gençlik fışkırıyordu. Gülümseyişi öyle sevimliydi ki, anında kalbimi kazandı. Parisli saygıdeğer güruhun vahşetine karşı duran bu kadındı işte. Beylerin gazabına uğrayan Komün, işçilerin kanında boğulmuş, Paris sokaklarına binlerce ölü ve yaralı saçılmıştı. Bununla da yetinmeyen güruh, Louise'i gözüne kestirmişti. Père Lachaise barikatlarında, Komüncüler'in son direniş mevziinde, ölümü hiçe sayarak, kahramanca çarpıştı Louise. Mahkeme de kendisine yoldaşlarıyla aynı cezanın verilmesini talep etti; cinsiye-tinden ötürü hiçbir ayrıcalığa tenezzül etmedi. Davası uğruna ölmeyi göze almıştı. Korkudan mı, efsaneleşen cesaretine duyulan hayranlıktan mı bilinmez, canı Fransız burjuvazisi onu öldürmeyi göze alamadı. Her gün azar azar ölmesi için Yeni Kaledonya'ya sürgüne gönderildi. Ne var ki Louise Michel'in direnme gücünü hesap etmekte yanılmışlardı. Sürgündeki kader arkadaşlarının umudu ve esin kaynağı oldu; hastalananları iyileştirdi, yaise kapılanlara yeniden yaşama sevinci aşıladı. Komüncüler affa uğrayınca Louise de başkaları gibi Fransa'ya döndü. Onu unutmamış olan Fransız halkı büyük bir sevgiyle bağrına bastı. Artık, *Mère Louise, bien aimée* idi halkının gönlünde.

Sürgünden döndükten kısa bir süre sonra işsizlerin protesto gösteri-

sine öncülük ederek Esplanade des Invalides'e yürümüştü. Binlerce insan ne zamandır aç ve işsizdi. Louise'in uyarısıyla ekmek fırınları yağmalanınca, tutuklanarak beş yıla hüküm giydi. Duruşmada, hırsızlık etmek zorunda kalmış bile olsa, ekmeğin aç bir insanın hakkı olduğunu savundu. Duruşma sırasında çok sevdiği annesini yitirmesi, verilen hükümden çok daha ağır bir darbe olmuştu onun için. Bu acıdan sonra devrimden başka onu yaşama bağlayıcı bir şey kalmamıştı artık. 1886'da bağışlandı. Ancak devletten asla lütuf kabul etmediğinden özgürlüğüne kavuşması için, cezaevinden zorla çıkartılması gerekti.

Havre'da düzenlenen büyük bir toplantıda konuşurken silahlı bir saldırıya uğradı. Kurşunlardan biri şapkasını delip geçerken öbürü kulağının arkasına saplanmıştı. Geçirdiği zorlu ameliyat sırasında dişini sıkmış, hiç yakınmamıştı; buna rağmen evde yalnız bırakmış olduğu hayvanlar ve bir başka kentte onu beklemekte olan bir kadın arkadaşı yüzünden dertleniyordu. Onu öldürme girişiminde bulunan adamın bir papaz tarafından kışkırtıldığı anlaşılmıştı. Katiline bile acıyan Louise, kurtulması için elinden geleni yaparak, ünlü bir avukatın adamı savunmasını sağladı. Davacı olmadığını yargıca açıklamak için kendi de duruşmada bulundu. Adam, hüküm giyecek olursa, ortada kalacak olan küçük kızına çok acıyordu. Louis'in bu tutumu gözü dönmüş saldırganı bile etkilemişti.

Bundan bir süre sonra Viyana'daki büyük bir greve katılmak üzere yola çıkmaya hazırlanırken Lyon tren istasyonunda tutuklandı. Fourmies'deki işçilerin katlinden sorumlu olan bakan, Louis'i potansiyel bir tehdit olarak gördüğünden, onu ortadan kaldırmak için fırsat kolluyordu. Akli dengesi bozuk ve tehlikeli olduğu gerekçesiyle, Louis'i bir tımarhaneye kapatma kararındaydı. Bu zalimce komployu haber alan arkadaşları onu İngiltere'ye gitmeye ikna etti.

Kudurgan Fransız gazeteleri *La Vierge Rouge* nitelemesiyle Louise'i, kadını hiçbir özelliği ya da çekiciliği bulunmayan vahşi bir yaratık olarak betimliyordu. Daha terbiyeli olanlar bile nefretlerini gizlemeye gerek duymuyordu. Ancak ondan korksalar da, kendi yüreklerinin ve ruhlarının kofluğunu bildiklerinden, bir tür hayranlık duymadan da edemiyorlardı. İlk karşılaşmamızda, Louise'in yanında otururken, nasıl olur da insan ondaki çekiciliği fark etmez diye geçirdim aklımdan. Üstüne başına önem vermediği belliydi. Onun gibi görünüşüne aldırmayan bir başka kadın tanımamıştım o güne kadar. Giysileri yıpranmış, şapkası yıllanmıştı. Üstündekilerin hiçbiri kendine uymuyordu. Ne var ki içten gelen bir ışıkla aydınlanan pırıl pırıl bir kişiliği vardı. Kişiliğinin gücü öyle

çekici, çocuksu sadeliği öyle dokunaklıydı ki bu büyüye kapılmamak elde değildi. Louise'le geçirdiğim saatler, o zamana kadar yaşadıklarım-
dan çok başka bir iz bıraktı bende. Avcumun içindeki elinin duyarlı te-
ması beynimi uyarıyor, sıcak sözlerinin ve dostluğunun canlandırdığı
ruhum, onun var olduğu evrenin güzelliklerine ulaşıyordu.

Leeds ve Glaskow'da, büyük açık hava toplantılarındaki konuşma-
larım sırasında çok sayıda inançlı ve militan işçiyle tanıştım. Londra'ya
döndüğümde, Kropotkin'den, benimle görüşmek istediğini bildiren bir
mektup gelmişti. Nihayet ne zamandır gerçekleşmesini sabırsızlıkla bek-
lediğim hayalim hakikat olacak, büyük ustamla buluşacaktım.

Rurikler'in soyundan gelen Peter Kropotkin, Rus tahtının doğrudan
vârisiydi. Ne var ki insanlık uğruna sanından da varlığından da feragat
etmişti. Dahası, anarşizmi benimsedikten sonra, anarşist felsefenin ge-
liştirilmesine ve yorumuna kendini bütünüyle adayabilmek için, parlak
bilimsel kariyerini de feda etmekten çekinmemişti. Anarşist komünizmin
önde gelen temsilcisi ve kuramcısı, en parlak düşünürü oldu. Dostlar da
düşmanlar da, onun on dokuzuncu yüzyılın en berrak zihinlerinden, en
ender kişiliklerinden biri olduğu konusunda birleşiyordu. Kropotkin-
ler'in oturduğu Bromley'e giderken tedirgindim. Peter'e erişememekten,
sıradan bir sohbete zaman ayıramayacak kadar işiyle dolu olmasından
korkuyordum.

Ne var ki buluşmamızın ilk beş dakikası beni rahatlatmaya yetti. Ai-
lenin öteki üyeleri evde yoktu; Peter beni öyle nazik ve sıcak bir şekilde
karşıladı ki, hiç yabancılık duymadım. Hemen çay demleyeceğini söy-
ledi. Bu arada marangozhanesinde kendi eliyle yaptığı şeyleri görmek
isteyip istemediğimi sordu. Büyük bir övünçle çalışma odasındaki ma-
sayı, sırayı ve kitap raflarını gösterdi bana. Bunlar çok sade eşyalardı,
ancak emeği simgeleyen bu işten Peter'in büyük keyif aldığı belliydi.
El emeğiyle zihinsel faaliyetin birlikte yürütülmesini savunagelmişti her
zaman. Artık bu ikisinin nasıl bir uyum içinde gerçekleştirilebileceğini
cümle âleme gösterebilirdi. Hiçbir zanaatkârın, elleriyle yarattığı şeylere,
bilgin ve filozof Peter Kropotkin'den daha büyük bir sevgi ve hayranlıkla
bakabileceğini düşünemiyorum. Emeğinin ürünü olan şeylerin verdiği
katıksız sevinç, kitlelere, onların hayatı yaratma ve biçimlendirme gü-
cüne olan inancının simgesi idi.

Eliyle demlediği çaylarımızı yudumlarken Kropotkin bana Ameri-
ka'daki koşullar, hareketin boyutları ve Saşa'ya ilişkin sorular sordu. Da-
vanın her aşamasını biliyordu, Saşa'nın durumuyla yakından ilgilendiği,
onun için kaygılandığı belliydi. Kropotkin'e, İngiltere konusundaki iz-

lenimlerimi aktardım; zenginlerle yoksullar arasındaki büyük uçurumdan, buna rağmen insanlara tanınan siyasal özgürlükten söz ettim. Bu kitleleri susturmak için atılan bir kemik değil mi, diye sordum. Peter bu konuda benimle aynı düşüncede olduğunu söyledi. İngiltere'nin, alışverişten başka bir şey düşünmeyen bir küçük esnaf ülkesi olduğundan, halkı açlıktan kurtaracak üretimde bulunmaya kimsenin yanaşmadığından söz etti. "Britanya burjuvazisi hoşnutsuzluğun yayılmasından korkmakta haklı; siyasal özgürlükler buna karşı en güçlü korunma mekanizması," dedikten sonra, "İngiliz devlet adamları çok kurnazdır," diyerek sürdürdü sözlerini; "Siyasal dizginlerin aşırı gerilmemesine her zaman özen gösterirler. Sıradan Britanyalı vatandaş özgür olduğunu düşünmekten mutludur, bu onun içinde yaşadığı sefaleti unutmamasına yarar. İngiliz işçi sınıfının ikircikli ve acı durumu budur işte. Ne var ki İngiltere, çürümekte olan eski aristokrasinin sahip olduğu uçsuz bucaksız topraklara el koya-bilse -kadın, erkek, çocuk- nüfusunun tümünü besleyebilir." Kropotkin'i ziyaret ettikten sonra gerçek büyüklüğün daima sadelikle el ele gittiğine bir kez daha inandım. Sağ duyusu ve parlak zekâsı, sıcacık yüreğiyle birleşince olgun, cana yakın, olağanüstü bir insan çıkmıştı ortaya.

İngiltere'den ayrılmak zor geldi bana. Kısa ziyaretim süresince pek çok dost edinmiş, büyük ustalarımı yakından tanımakla zenginleşmiştim. Gerçekten görkemli günlerdi. Yeşilin böylesini görmemiştim hiç; göz dinlendirici yemyeşil ağaçlar, çayırılar, parklar, bahçeler, çeşit çeşit çiçekler göz kamaştırıcıydı. Ne var ki, böylesi umutsuz ve hazin bir sefalete de tanık olmamıştım daha önce. Doğa bile zenginlerle yoksullar arasında ayrımcılık yapıyormuş gibi geldi bana. Hampstead'in parlak mavi göğü, Doğu Yakası'nda kirli gri, güneş ise soluk sarı bir lekeydi. İngiltere'de, değişik toplumsal katmanlar arasındaki dehşet verici karşıtlık, haksızlıklara karşı duyduğum nefreti, idealim uğruna mücadele etme kararlılığımı kamçıladı. Hemşirelik eğitimi için kaybedeceğim zamana acıdım. Ne var ki, Amerika'ya daha donanımlı bir şekilde döneceğimi düşünerek teselli buldum. İngiltere'de daha fazla kalamazdım: 1 Ekim'de dersler başlıyordu. Viyana'ya gitmek üzere yola çıkmalıydım.

Viyana'yı Ed'in anlattıklarından da büyüleyici buldum. İki yanında sıralanan muhteşem eski malikâneleri, göz kamaştırıcı kahvehaneleri, ulu ağaçları, geniş kaldırımları ile anacaddesi olan Ringstrasse ve özellikle de parktan çok bir ormanı andıran Prater sayesinde kent, o güne değin gördüğüm kentlerin en güzellerinden biriydi. Şen ve gamsız Viyanalılar bu tabloyu zenginleştiriyordu. Viyana'yla karşılaştırıldığında Londra bir mezarlıktan farksızdı. Renkli, canlı, hayat ve sevinç doluydu

kent. Kahvelerinde oturmak, Prater'deki kalabalıkları izlemek, kollarına atılarak bu hayata karışmak için can atıyordum. Ne var ki bir amaçla gelmişim buraya; aylıklığı göze alamazdım.

Ebelikten başka çocuk hastalıkları konusunda da dersler alıyordum. Kısa hastabakıcılık deneyimim sırasında, hemşirelerin çoğunun çocuk bakımı konusunda ne kadar yetersiz olduğunu görmüştüm. Sert, buyurgan ve anlayıştan yoksundular. Benim çocukluğum da bu yüzden çekilmez hale gelmiş, ancak başımdan geçenler çocuklara daha çok sevgi ve yakınlık duymama yol açmıştı. Onlara karşı yetişkinlerden daha sabırlı davranabiliyordum. Hastalık yüzünden artan bağımlılıkları yüreğimi sızlatıyordu. Onlara şefkat göstermekle kalmayıp hastalıklarını iyileştirmekte de yetkinleşmek istiyordum.

Tıp öğreniminde ve insan bedeniyle ilgili her tür hastalığın tedavisinde ayrı bir yeri olan Allgemeines Krakenhaus'ta öğrenim görmek meraklı ve hevesli öğrenciler için büyük bir fırsattı. Hastane, binlerce hastası, doktoru, hemşiresi ve bakıcısıyla adeta bir kent gibi işleyen mükemmel bir kuruluştur. Bölümler, kendi alanlarındaki başarıları dünyaca kanıtlamış hekimlerce yönetiliyordu. Kadın hastalıkları ve doğum uzmanı ünlü Profesör Braun'un jinekoloji bölümünün başkanı olması da doğrusu büyük şanstı. Mükemmel bir hoca olmanın yanı sıra çok şeker bir insandı. Dersleri asla kuru ve sıkıcı değildi. Derslerde hatta ameliyat sırasında bile gülünç bir fıkra ya da Alman kız öğrencilerin yüzlerini kızartıcı yorumlar yapmaktan geri kalmazdı. Örneğin, doğum oranının kısım ve aralık aylarında görece yüksek oluşunu, "Karnaval zamanı, hanımlar!" diye açıklıyordu. "En iffetli kızlar bile, Viyana'da çılgınlıkta eşi olmayan bu festivale yakalanmadan edemez. Sakın yanlış anlamayın; kendilerini kolayca teslim ederler demek istemiyorum. Onları böylesine doğurgan yapan Doğa'dır. Sözgelimi, kızların gebe kalması için bir erkekle göz göze gelmeleri yeterlidir. Bu nedenle suçu gençlere değil, Doğa'ya yüklemek daha doğru olur bence." Ahlakçı öğrencileri çileden çıkartan bir başka öyküsü de bir kadın hasta konusundaydı. Erkek öğrencilerden hastayı muayene ve teşhis etmelerini istemiş, teker teker her biri muayene ettikten sonra, hiçbiri teşhisi açıklamaya cesaret edememişti. Bunu profesörden bekledikleri anlaşılıyordu. Değerli doktor kadını muayene ettikten sonra, "Beyler, ya çoğunuzun daha önce çektiği, ya halen çekmekte olduğu ya da yakın gelecekte çekeceği bir hastalıktır bu. Başlangıçta böyle bir cazibeye kapılmamak mümkün olmasa da, çekilen tarifsiz acılara ya da tedavi masraflarına dayanmak kolay değildir. Adı frengidir bu hastalığın."

Jinekoloji derslerine devam edenler arasında Kiev'den, Odessa'dan, hatta Filistin'den gelen Yahudi kız öğrenciler de vardı. Hiçbiri, dersleri izleyecek kadar Almanca bilmiyordu. Çok yoksul olan Ruslar ayda on ruble gibi az bir parayla geçinmek zorundaydı. Bir meslek edinmek için kararlılık ve cesaretle bu zorluklara göğüs germeleri benim için çok öğretici olmuştu. Ancak, onlara duyduğum hayranlığı belirttiğim zaman, kızlar bunun hiç de sandığım gibi olağanüstü bir şey olmadığını, Yahudi olsun olmasın binlerce Rusun aynı yolu izlediğini söylediler. Yurtdışında okuyan öğrencilerin hemen hepsi nasıl çok az bir parayla idare ediyorsa, onlar da edebilmeliydi. "Ya Almanca sorunu?" dedim; "Dersleri nasıl izleyecek, kitapları nasıl anlayacaksınız? Sınavlarda ne yapacaksınız?" Onlar da bu soruların yanıtını bilmiyordu henüz, ama bir yolunu bulup başaracaklarını düşünüyorlardı. Zaten her Yahudi biraz Almancaya aşinaydı. Bu kızlardan kendime çok yakın bulduğum ikisi, çok sefil bir odada yaşıyordu. Benimse kocaman, ferah bir odam vardı. Odamı onlarla paylaşmayı önerdim. Hastanedeki gece nöbetlerimizin büyük ihtimalle çakışmayacağını tahmin ediyordum. Birlikte oturursak masrafları azalacağı gibi, ben de onların Almancasının gelişmesine yardımcı olabilecektim. Çok geçmeden odamız kız-erkek Rus öğrencilerle dolup taşan bir merkez durumuna geldi.

Viyana'da Ms. E. G. Brady adıyla kalıyordum. Kendi adıyla sınırı geçmek sakıncalı olabilirdi. Uydurma isim kullanmanın doğru olmadığı düşüncesinden kurtulmuştum. Kershner'in vatandaşlık belgesinden yararlanarak da pasaport alabilirdim ama onu terk ettiğimden beri adını kullanmamıştım. Bu olaydan sonra kendisini sadece bir kez, 1893'te Rochester'da hastayken görmüştüm. Adını hatırlamak, sadece acı anıların canlanmasına yol açıyordu. Bir İrlanda adı olan Brady'nin kimliğimle ilgili kuşku uyandıracağını sanmıyordum. O zamanlar her isteyene pasaport veriliyordu.

Viyana'da çok dikkatli olmam gerekiyordu. Habsburg yönetimi çok acımasızdı, sosyalistlere ve anarşistlere aman vermiyordu. Sınırdışı edilmek istemediğim için yoldaşlarımla özgürce ilişki kuramıyordum. Ancak çeşitli toplumsal eylemlerde faal olan ilginç insanlarla tanışmaktan da geri kalmadım.

Ne derslerimin yoğunluğu ne de hastanedeki gece nöbetleri, Viyana'nın kültürel etkinliklerine, müziğine, tiyatrosuna duyduğum ilgiyi engellemezdi. Kentte olan biteni yakından izleyen Stefan Grossmann adında genç bir anarşistle tanışmıştım. Stefan'ın hoşuma gitmeyen huy-ları vardı; örneğin Musevi kökenini gizlemek ve Almanlara benzemek

için takındığı bukalemunca tavırlardan rahatsız oluyordum. İlk tanıştığım bana eskrim öğretmeninin *germanische Beine*'i (Alman bacakları) çok beğendiğini söylemişti. "Bunun bir kompliman olduğunu sanmıyorum," dedim ona; "Eğer Yahudi burnunu beğendiğini söylemiş olsaydı, övünmeye değerdi o zaman." Ne var ki, beni sık sık arıyordu; ben de giderek ona ısınmaya başlamıştım. Yaman bir kitap kurduydu Stefan; eski değerleri yıkarak yeni görüşler getiren Friedrich Nietzsche, Ibsen, Hauptmann ve von Hoffmansthal gibi çağdaş düşünür ve yazarlara hayrandı. Ben de yetenekli bir yazar olan Robert Reitzel'in Detroit'te yayımladığı haftalık dergi *Arme Teufel*'de bu yazarlardan bazı parçalar okumuştum. Okurlarını Avrupa'daki yeni edebi gelişmelerden haberdar eden tek Almanca dergiydi bu Amerika'da yayımlanan. Avrupa'yı çalkalandıran büyük beyinlerin ürünlerinden *Arme Teufel*'in sütunlarında okuduklarım iştahımı büsbütün kabartmıştı.

Viyana'da modern Alman şiiri ve düzyazısı konusunda verilen ilginç konferansları izleme fırsatı vardı. Sanatta ve edebiyatta putları kıran genç sanatçıların ürünlerini sıcağı sıcağına okuyabilirdiniz. Bunların en cüretkârı Nietzsche'ydi; dilinin büyüğü, görüşlerinin güzelliği düşümde bile hayal edemeyeceğim doruklara yükseltti beni. Her satırını yutmak için çıldırıyordum ama kitap alacak param yoktu. Neyse ki Grossmann'da hem Nietzsche'nin hem de öteki modernlerin yapıtları vardı.

Uykuyu feda etmek pahasına okuyordum; Nietzsche'ye duyduğum hayranlığın yanında uykusuzluğun verdiği rahatsızlığın sözü mü olurdu? Ruhunun ateşi, şarkısının ahengiyle hayat bana eskisinden daha zengin, daha dolu, daha harikulade geliyordu. Bu hazineleri sevgilimle paylaşmak için ona uzun mektuplar yazıyor, yeni keşfettiğim dünyayı ona da tanıtmaya çalışıyordum. Gelen yanıtlar kaçamaklıydı; Ed'in yeni sanat konusunda benim duyduğum coşkuyu paylaşmadığı anlaşılıyordu. Derslerime ve sağlığıma ilgi gösteriyor, temelsiz kitaplar okuyarak enerjimi boşa harcamamamı öğütüyordu. Doğrusu beni hayal kırıklığına uğratmıştı ama, kendisi okuma fırsatı bulunca, yeni edebiyatın devrimci ruhunu takdir etmekten geri kalmayacağını düşünerek teselli buldum. Ne yapıp etmeli, para bulmalı, Ed'e bu kitaplardan götürmeliydim.

Öğrenci arkadaşlardan biri genç ve seçkin profesörlerden Sigmund Freud'un bir dizi konferans vereceğinden söz etmişti. Ne var ki, bu konferansların sadece hekimlere ve özel giriş kartı olanlara açık olduğunu öğrendim. Arkadaşım, Profesör Bruhl'un da cinsel sorunlar konusunda ders verdiğini, onun bölümüne yazılırsam, Freud'un konferanslarını izleme şansım olabileceğini söyledi.

Profesör Bruhl kısık sesli, yaşlı bir adamdı. Bana son derece gizemli gelen “Urnigler”, “Lezbijenler” ve daha başka garip konuları işliyordu derslerinde. Onu izlemeye gelenler de bir hayli acayıpti: koket tavırlı, kadınsı erkekler, kalın sesli erkek gibi kadınlar. Tuhaf bir topluluktu, doğrusu. Ne var ki bu gibi konularda ancak Sigmund Freud'u dinledikten sonra zihnim berraklaştı. Sadeliği ve içtenliğiyle parlak zekâsının bileşimi öylesine etkileyiciydi ki, insan karanlık bir mahzenden gün ışığına çıkmış gibi oluyordu. Yaşamımda ilk kez cinselliği bastırmanın insan düşünce ve davranışlarını nasıl etkilediğinin bilincine vardım. Kendimi, ihtiyaçlarımı anlamama yardımcı oldu. Ayrıca, Freud gibi bilgili ve saygın bir bilimadamını, amacından saptırmaya çalışarak, “ahlaksızlık”la suçlamanın ancak hastalıklı beyinlerin ürünü olabileceğini anladım.

Viyana'da zamanımın önemli bir bölümünü çeşitli uğraşlarla geçirmeme rağmen, tiyatro ve konserlere gitmekten de geri kalmıyordum. İlk kez *Ring des Nibelungen*'in tamamını ve Wagner'in öteki yapıtlarını dinleme imkânı buldum. Wagner'in müziği her zaman heyecan verici olmuştu benim için – eşsiz sesler, mükemmel bir orkestra ve ustalıklı bir yönetimle Viyana konserleri tam anlamıyla büyüleyiciydi. Böyle bir zevki tattıktan sonra, Wagner'in oğlunun yönettiği bir konseri izlemek talihsizlik oldu bir bakıma. Siegfried Wagner ayrıca kendi bestesi olan *Der Bärenhäuter*'i de yönetti. Tatsız, sıradan bir besteydi, ne var ki ünlü babasının yapıtlarını yönetmeye kalkınca yeteneksizliği açıkça kendini gösterdi. Nefretle terk ettim konseri.

Viyana'da benzersiz güzellikler tattım. Bunlar arasında bende en çok iz bırakanlardan biri, Eleonora Duse'nin Sudermann'ın *Heimat*'ındaki Magda rolü oldu. Kendi başına oyun, tiyatro açısından yenilik getiren bir olaydı; ancak Duse'nin içtenlikli yorumu, Sudermann'ın yeteneğini de aşarak, oyunun gerçek dramatik derinliğine erişmesini sağlamıştı. Yıllarca önce New Haven'da, Sarah Bernhardt'ı *Fedora*'da izlemiştim. Sesi, mimikleri ve olağanüstü yorumuyla esin vericiydi; hiç kimsenin bundan üstün bir oyunculuk sergileyemeyeceği kanısına varmışım o zaman. Oysa Eleonora Duse daha da yüksek bir noktaya ulaşmıştı. Asla yapaylığa gerek duymayacak kadar yetkin ve donanımlı bir dâhiydi o; yorumu sahne oyunlarına tenezzül etmeyecek kadar gerçekti. Ne sert tavırlar, ne gereksiz hareketler ne de önceden hesaplanmış bir ses oylumu söz konusuydu. Dolgun ve titreşimli sesinin her tonu ahenk içindeydi; anlamlı yüzü duygularının derinliğini yansıtıyordu. Eleonora Duse, Magda'nın fırtınalı kişiliğinin ince ayrıntılarını kendi ruhunu katarak yorumladı. İlahi bir sanat şöleniydi bu, Eleonora ise gökkubbede bir yıldızdı.

Sınavlar yaklaşınca, Tuna boyundaki bu çekici kentin baştan çıkartıcı etkinliklerinden uzak durmak zorunda kaldım. Az zaman sonra onur duyduğum iki diplomaya birden sahip olmuştum; bunlardan biri ebelik, öteki hemşirelik sertifikasıydı. Artık eve dönebilirdim. Ne var ki içimden hiç Viyana'dan ayrılmak gelmiyordu. Bana öyle çok şey kazandırmıştı ki bu kent! İki hafta daha oyalandım. Bu süre içinde daha çok yoldaşlarla birlikte oldum ve Avusturya'daki anarşist hareket konusunda onlardan çok şey öğrendim. Çeşitli küçük toplantılarda Amerika'yı ve bu ülkede verdiğimiz mücadeleyi anlattım.

Fedya bana ikinci mevki bir dönüş biletiyle birlikte giysi almam için yüz dolar göndermişti. Bu parayı en sevdiğim kitapları, özellikle edebiyat tarihinde yeni bir devir ačan yazarların, öncelikle de oyun yazarlarının yapıtlarını almak için harcamayı yeğledim. Bir gardırop dolusu giysi alsam da, küçük kütüphanemin bana verdiği hazzı tadamazdım. Kitaplarımı sandıkla göndermeyi bile göze alamadığım için onları bavulumla koyarak yanımda taşıdım.

New York limanına yanaşmakta olan Fransız yolcu gemisinin güvertesinden, yolcuları karşılamaya gelenler arasında, o daha beni görmeden, Ed'i hemencecik görmüştüm. İskelenin kenarında elinde bir demet gülle bekliyordu; ne var ki indiğimde beni tanımadı. Yağmurlu bir akşamüzeriydi. Alacakaranlıktan mı, geniş kenarlı şapkamdan mı ya da zayıfladığım için mi neden, tanımamıştı beni. Birkaç saniye kadar yolcuları gözden geçirmesini izledim; giderek kaygılandığını fark edince usulca arkasına geçerek ellerimle gözlerini örttüm. Bir anda dönerek sımsıkı kucakladı beni; titreyen bir sesle, "Nesi var *Schatz*'ımın benim? Yoksa hasta mısın?" diye sordu şaşkınlıkla. "Deli misin!" dedim. "Sadece ruhen inceldim o kadar. Eve gidelim de anlatayım sana hepsini."

Ed bana daha rahat bir daireye taşındığını, Fedya'nın da evin döşenmesine yardım ettiğini yazmıştı. Gördüklerim ise umduğumun çok ötesindeydi. Yeni evimiz, On Birinci Cadde'nin Almanların yaşadığı kesiminde, eski tarz bir yapıydı. Mutfağın büyük pencereleri güzel bir bahçeye açılıyordu. Ferah ve yüksek tavanlı olan ön oda, eski maun eşyalarıyla sevimli ve iç açıcıydı. Duvarlar seçkin taşbaskılarla bezenmiş olup, kitaplarım özenle raflara yerleştirilmişti. Zevkle döşenmiş, kendine özgü atmosferi olan bir evdi.

Ed, eliyle yaptığı yemekler ve Justus Schwab'ın gönderdiği şarapla muhteşem bir ziyafet sundu bana. Artık zengin olduğunu söylüyordu; haftalık kazancı on beş dolardı! Daha sonra Fedya'dan, Justus'tan, Claus'tan ve en çok da Saşa'dan haberler verdi. Ben Avrupa'dayken Saşa'yla doğ-

rudan ilişki kuramadığım için, aracılığı Ed üstlenmişti. Bu da kaygı verici gecikmelere neden oluyordu. Yiğit yoldaşımdan mektup geldiğini duyunca dünyalar benim oldu. Bunu tam da eve geldiğim güne rastlatmayı başarması harikaydı. Saşa'nın mektubu her zamanki gibi umutluydu. Kendine ilişkin hiçbir yakınma yoktu; dışarda olup bitenlere büyük ilgi duyuyor, Viyana hakkındaki izlenimlerimi ve çalışmalarımı merak ediyordu. Avrupa'nın çok uzak olduğunu, Amerika'ya dönmekle, daha yakınına gelmiş olmama rağmen, beni bir daha göremeyeceğini bildiğini yazıyordu. Konferans vermek için Pittsburg'a gidersem, aynı kentte bulunduğumu bilmek onun için anlamlı olacaktı.

Avrupa'ya gitmezden önce arkadaşımız Isaac Hourwich, Saşa'nın duruşmasındaki yasadışı yargılama yönteminden dolayı Yüce Divan'a başvurmamızı önermişti. Bir hayli uğraştan ve masraftan sonra duruşma tutanaklarını elde etmeyi başardık. Ne var ki ancak o zaman kararın düzeltilmesi için herhangi bir yasal itirazda bulunmamızın mümkün olmayacağını öğrendik. Davasını kendi savunan Saşa, duruşma sırasında mahkemenin ara kararlarına itiraz etmemişti. Bu yüzden daha yüksek bir mahkemeye başvurulamıyordu.

Ben Viyana'dayken birçok Amerikalı arkadaşımız, Af Kurulu'na başvurmamızı önermişti. İçimden bir anarşistin böyle bir talepte bulunmasına isyan ediyordum. Saşa'nın da buna razı olmayacağını adım gibi bildiğim için, ona bu öneriden hiç söz etmemiştim. Ne var ki, benim yokluğumda sık sık zindana atıldığı ve hücre cezası çektiği için sağlığı bozulmuştu. Bu yüzden giderek, tutarlı davranmanın kendi başına ele alındığında övülesi bir erdem olmasına rağmen, insan hayatı söz konusu olduğunda, canilikle eşdeğerde olabileceğini düşünmeye başladım. Her şeyi bir yana bırakarak, Saşa'yı Af Kurulu'na başvurmak için ikna etmeye karar verdim. Çok geçmeden, af dilemesini istemiş olmamdan dolayı bana kızdığını ve gücendiğini ima eden bir yanıt geldi. Ona göre, eylemi haklılığının kanıtı, kapitalist düzenin haksızlıklarına karşı bir protestoydu. Mahkemeler ve af kurulları bu düzenin siperleriydi. Bu tutumum ancak devrimci ruhumu yitirmiş olmam ya da sağlığından aşırı kaygı duymamla açıklanabilirdi. Ancak ne olursa olsun, onun adına il-kelerimden fedakârlık etmemi kesinlikle istemiyordu.

Ed bu mektubu bana Viyana'ya göndermişti. Çok canım sıkılmakla birlikte girişimlerimi sürdürdüm. Pennsylvania'daki arkadaşlarım bu eyalette, af için başvuran kimsenin kişisel imzasına gerek olmadığını bildirmişti. Saşa'ya bir kez daha yazarak, hayatının ve özgürlüğünün hareket için başvuruyu reddetmekten çok daha değerli olduğunu düşündü-

gümü vurguladım. Uzun yıllara mahkûm edilmiş büyük devrimcilerden birçoğu özgürlüklerine sahip olmak için benzer bir talepte bulunmaktan çekinmemişti. Kendi böyle bir başvuruyu ilkeleriyle çelişkili buluyorsa, arkadaşlarımızın bunu benim için yapmasına izin veremez miydi? Neredeyse onun kadar payımın olduğu bir eylem yüzünden hâlâ cezaevinde bulunmasına artık tahammülümün kalmadığını açıkladım. Yakarışımın Saşa'yı biraz olsun etkilediği anlaşıyordu. Yanıtında Af Kurulu'na hiç güveni olmadığını yineliyor, ancak dışardaki arkadaşlarının durumunu değerlendirmekte kendinden daha elverişli bir konumda olduklarını düşündüğünü belirterek daha fazla itiraz etmeyeceğini yazıyordu. Tartışacak başka konular olduğunu, mümkünse Emma Lee'nin izin için girişimde bulunmasını istediğini mektubuna eklemişti.

Pittsburgh'a taşınmış olan Emma çalıştığı bir otelin örtü ve yatak takımı bölümünden sorumluydu. Cezaevi rahibiyle mektuplaşarak Saşa'nın görüşme hakkını yeniden kazanmak için uğraşmış, aylar süren bir bekleyişten sonra nihayet rahipten görüş için bir belge almayı başarmıştı. Ne var ki cezaevi müdürü Emma Lee'nin Saşa'yı ziyaret etmesine karşı çıktı. "Burada rahip değil, ben yetkiliyim," dedi Emma'ya. "Ben yönetimde oldukça A-7'yi kimsenin görmesine izin verilemez."

Emma Lee, bu emre şiddetle karşı koymanın Saşa'nın Af Kurulu'ndan olumlu bir sonuç elde etmesini engelleyeceğini düşündü. Müfettiş Reed'in dükkânındaki o uğursuz gündeki benim tutumumdan çok daha temkinli davranmayı bildi. Böylece çabalarımızın Saşa'yı düşmanın pençesinden kurtaracağı umudunu korumayı sürdürdük.

Voltairine de Cleyre'i arayarak ona Saşa konusunda bize destek olacağına ilişkin verdiği sözü hatırlattım. Saşa için genel bir çağrı çıkartarak hemen yanıt verdi, ancak bunu bana değil Ed'e gönderdi. Bir an için beni hiçe saymasına sinirlendiysem de yazıyı okuyunca, öfkem eridi. Güzel olduğu kadar etkileyici, şiirsel bir düzyazıydı bu. Aramızdaki tatsızlığa değinmeden teşekkürlerimi bildirdim. Yanıt vermedi.

Af kampanyası tüm ilerici kesimin desteğiyle başladı. Pittsburgh'un tanınmış avukatlarından biri konuyla ilgilenerek davayı Pennsylvania Af Kurulu'na sunmaya talip oldu.

Umudun verdiği güçle yılmadan çalışıyorduk. Saşa da yeniden umutlanmıştı; hayat, nabız gibi atan hayat bekliyordu onu. Ne var ki sevincimiz uzun sürmedi. Kurul başvuruyu kabul etmedi. Öteki cezalarının "haksızlığı" gözden geçirilmeden, Berkman'ın ilk yedi yılını tamamlaması gerektiği sonucuna vardı. Carnegie ve Frick'i hoşnut etmeyecek hiçbir şeyin yapılamayacağı anlaşılmıştı.

Karar benim için yıkıcı olmuştu; ayrıca Saşa'yı nasıl etkileyeceğinden de kaygılanıyordum. Ona bunu nasıl bildirecek, bu acımasız darbeyi en az zararla atlatmasını nasıl sağlayacaktım? Ed, Saşa'nın 1897'ye kadar dayanacak cesarete olduğunu söyleyerek beni avutmaya çalışıyordu, ama nafiye... Ceza indiriminden yararlanabileceğine ilişkin umudumu da yitirmiştim artık. Müfettiş Reed'in, Saşa'nın cezaevinden canlı çıkmasına asla izin vermeyeceği yollu tehdidi kulaklarımda çınlıyordu. Derken, henüz ben yazmadan, Saşa'dan bir mektup geldi. Olumlu bir sonuca zaten pek fazla umut bağlamadığını, onun için büyük bir hayal kırıklığına uğramadığını yazıyordu. Kurul'un kararı Amerikan hükümetiyle plütokrasinin sıkı işbirliğini bir kez daha kanıtlamıştı. Anarşistlerin de savı bu değil miydi öteden beri? Kurulun 1897'de başvuru yeniden gündeme alacağı sözü, kamuoyunu oyalamak ve kampanyayı yürüten arkadaşları bezdirmek içindi. Çelik şirketinden çıkarı olan dalkavukların onun (Saşa'nın) yararına bir şey yapmayacağı açıktı. Ama önemi yoktu bunun. İlk dört yılda hayatta kalmayı başarmıştı; kavgayı sürdürmekte kararlıydı. "Düşmanlarımıza irademi kırdıklarını söyleme fırsatını asla vermeyeceğim," diyordu. Benim ve yeni kazandığı dostların desteğine her zaman güvenebileceğini biliyordu. Umudumu yitirmemeli, Dava'ya olan bağlılığımı gevşetmemeliydim. Ah Saşam, benim harikulade Saşam – Ed'in dediği gibi, hem yiğit, hem de yıkılmaz bir direnç kalesiydi o. Baltimore ve Ohio İstasyonu'ndaki istim canavarının onu benden koparıp götürdüğü günden beri küçük hesapların, kişisel kaygıların ve gündelik yaşamın yıpratıcı tekdüzeliğinin karanlık ufkunda parlak bir göktaşı gibi gözleri kamaştırıyordu. Sıradan zaaflardan yoksun olmaktan dolayı ür-küntü verse de, insan ruhunu arındırıcı beyaz bir ışık gibiydi.

XV. BÖLÜM

ANARŞİST SAFLARDA bir rönesans başlamıştı. Özellikle Amerikalı sempatizanlar arasında 1887'den bu yana, ilk kez yoğun bir hareketlilik göze çarpıyordu. 1892'de S. Merlino'nun çıkardığı *Solidarity* adındaki İngilizce dergi, bir süre yayınına ara verdikten sonra, '94'te güçlü bir Amerikalı kadroyla yeniden yayın hayatına döndü. John Edelman, William C. Owen, Charles B. Cooper, mücadeleci bir sendikacı olan Ms. Van Etton bu kadroda yer alanlardan bazılarıydı. Bundan başka, haftalık konferanslar düzenlemeyi amaçlayan bir toplumsal bilimler kulübü kuruldu. Çevredeki ilericilerin ilgisini çeken bu etkinlikler, basının saldırısına hedef olmakta gecikmedi. Anarşizmin yaygınlaştığı tek şehir New York değildi. Oregon'da, Portland'da *Firebrand* adıyla, içlerinde Henry Addis ve Isaak ailesinin de bulunduğu yetenekli kadın ve erkeklerce, bir başka İngilizce haftalık dergi yayımlanmaya başladı. Boston'da genç ve ateşli yoldaşımız Harry M. Kelly, *Rebel*'in yayımlandığı bir basım kooperatifi kurmuştu. Philadelphia'daki eylemleri Voltairine de Cleyre, H. Brown ve Perle McLeod gibi davamızın yiğit savunucuları yürütüyordu. Birleşik Devletler'in her yanında Chicago şehitlerinin ruhu yeniden dirilmişti. Spies'in ve yoldaşlarının sesi, hem yerel dilde, hem de Amerika halklarının değişik dillerinde ifadesini buluyordu.

Charles W. Mowbray ve John Turner adlarında iki İngiliz anarşistin katılmasıyla çalışmalarımız büyük bir ivme kazandı. Charles 1894'te, ben hapisten çıktıktan hemen sonra gelmişti, Boston'da çalışıyordu. On-dan daha kültürlü ve bilgili olan John Turner'ı, Birleşik Devletler'e Harry Kelly davet etmişti. Nedense ilk zamanlar Turner'ın konuşmaları pek ilgi görmedi. Bu nedenle New York'a giderek örgütlenme çalışmalarına hız vermemiz gerekti. John ve kız kardeşi Lizzie'yle İngiltere'deyken ta-

nışmış, sıcak, içten ve dostça davranışlarıyla ikisini de çok cana yakın bulmuştum. Özellikle John'la sohbet etmekten büyük zevk alıyordum. İngiltere'deki toplumsal hareketlerden haberdardı; sendikacılarla, kooperatifçilerle yakın ilişki içindeydi; William Morris'in kurmuş olduğu *Commonweal*'le de ilişkisi vardı. Ama en temel uğraşı anarşizmi yaymaktı. John Turner'ın Amerika'ya gelmesi, çoğu zaman toplantılarında bulunduğum için, bana İngilizce konuşma becerimi sınama fırsatı vermişti.

Serbest gümüş kampanyasının en hararetli günleriydi. Altın karşısında bire on altı oranında serbest gümüş para önerisi nerdeyse bir gece içinde ulusal bir sorun olmuştu. Kampanya, William Jennings Bryan'ın itibarının yükselmesiyle ivme kazandı. Bryan, Demokratik Kurultay'ı, "Emekçinin başını dikenli taçla sıkmamalı, insanlığı altın çarmıha germemeli," sözlerinin yer aldığı etkileyici bir konuşmayla açtı. Başkan adayı, "Gümüş dilli" konuşmacı, sokaktaki adamın gönlünü çelmeyi başarmıştı. Her yeni siyasal tuzağa kolayca düşen Amerikan liberalleri, serbest gümüş kampanyasında Bryan'a tam destek verdi. Bazı anarşistler bile vurucu sloganlarından etkilenerек peşine takıldı. Günün birinde, Chicagolu yoldaşların ileri gelenlerinden George Schilling New York'a geldi. Amacı Doğulu radikallerin desteğini sağlamaktı. George, bireyci anarşizmin önderi Benjamin Tucker'ın sadık taraftarlarından ve yayın organı *Liberty*'nin yazarlarındandı. Ne var ki hocasından daha devrimci ve işçi hareketine ondan daha yakındı. George, Birleşik Devletler'de toplumsal bir uyanışın gerçekleşmesini gönülden istediği için, tekelliliği de, devleti de zayıflatacağını düşündüğü serbest gümüş kampanyasını destekliyordu. Basının Bryan'a yönelik vahşi saldırıları, George gibi birçok insanın onu bir kahraman gibi görmesine yardımcı oldu. Basın Bryan'ı, "Anarşist Altgeld'in ve ihtilalci Eugene Debs'in kanlı ellerinde bir alet," olmakla suçluyordu.

Kökten değişikliklerin siyasi mekanizma aracılığıyla gerçekleşeceğine inanmadıktan başka, Bryan'ı zayıf ve yapay bulduğum için, ona duyulan coşkuyu paylaşamıyordum. Asıl amacının, halkı "zincirlerinden kurtarmak"tan çok, Beyaz Saray'a yerleşmek olduğunu hissediyordum. İçtenlikli olmadığını sezdiğim ve güvenemediğim için ondan uzak durmaya karar verdim. Bu tavrımdan ötürü aynı gün içinde iki ayrı taraftan saldırıya uğradım. Bunlardan ilki, beni serbest gümüş kampanyasına katılmaya çağıran Schilling'den geldi. "Siz Doğulular, Batı'daki devrimci güçler Doğu'ya doğru ilerlemeye başladığında ne yapacaksınız?" diye sordu ona rastladığımda. "Hâlâ tartışacak mısınız, yoksa güçlerinizi bi-

zimle birleştirecek misiniz?” Ünüm Batı’ya kadar ulaştığı için, kitleleri sömürgeci kurtaracak halk hareketinde yararlı bir unsur olacağımı söyleyerek beni ikna etmeye çalışıyordu. George, bu konuda son derece iyimserdi ama beni inandırmayı başaramadı. Yükselmekte olan devrim dalgasını göremiyor olmamdan dolayı yerinerek kafasını sallasa da, dostluğumuz bozulmadı.

O günün akşamında Homestead’in eski yöneticisi John McLuckie beni ziyarete geldi. Çelik grevi sırasında grev kırıcılarına karşı kararlı tutumundan ve işçilere verdiği destekten ötürü saygım vardı ona. Jefferson dönemi demokratlarına benzettiğim bu iriyarı, neşeli adamla tanışmak sevindirmişti beni. McLuckie, Voltairine’e Berkman’ın artık cezaevinde olmadığını söylemiş, o da Saşa konusunda bilgilenmesi için adamı bana göndermişti. Homestead’deki başka birçok kimse gibi, McLuckie de Saşa’nın aslında Frick’i öldürmeye niyeti olmadığını, böyle bir eyleme halkın Frick’e acımasını sağlamak için kalkıştığını sanıyordu. Verilen ağır ceza, Pennsylvania mahkemesinin halkı kandırmak için başvurduğu bir hileden ibaretti. Homestead işçileri, Alexander Berkman’ın çoktan cezaevinden salıverildiği inancındaydılar. Voltairine bu iddiaların gülünçlüğünü kanıtlayacak birçok belge vermiş, daha fazla bilgi için de McLuckie’yi bana göndermişti.

Adamı dinlerken, aklı başında birinin Saşa hakkındaki bu martavalara nasıl inanabileceğini düşünüyordum. Gençliğini feda etmiş, beş yıldır cezaevinin zindanlarında hücre cezası çekmiş, ağır işkencelere katlanmıştı. Cezaevi yetkililerinin zulmünden dolayı canına kıymaya bile kalkmıştı. Buna rağmen, hayatını feda etmeyi göze aldığı insanlar ondan kuşku duyuyordu. Akıl almayacak kadar korkunç bir şeydi bu. Odamdan Saşa’nın mektuplarını getirerek McLuckie’ye verdim. “Oku,” dedim. “Oku da ondan sonra hâlâ anlattığın saçmalıklara inanıp inanmadığını söyle bana.”

Mektup destesinin içinden birini çekerek dikkatle okumaya başladı; daha birkaç tanesine göz gezdirdikten sonra bana geri verirken, “Benim yiğit kızım,” dedi. “Bağışla beni. Arkadaşımdan kuşkulandım olmaktan utanç duyuyorum.” Kendinin de Homesteadliler’in de ne kadar yanlış olduklarını ancak şimdi anladığını söyleyerek duygulu bir sesle, “Berkman’ı cezaevinden kurtarmak için yapılacak her girişimi destekleyeceğimi bilmeni isterim,” dedi. Daha sonra sözü Bryan’a getirerek, serbest gümüş kampanyasına katılmamın Saşa için paha biçilmez bir fırsat yaratacağını öne sürdü. Eylem içinde Demokrat Parti’nin ileri gelenleriyle yakın ilişkide olacağım için, bu tanışıklık daha sonra af koparmakta işe

yarayacaktı. Kampanyayı desteklemeye söz veririm, bu konuda Parti yöneticileriyle bizzat görüşmeyi üstlenebileceğini sözlerine ekledi. İşin parasal yanıyla ve örgütlenmesiyle kendinin ilgileneceğini, benimle birlikte yolculuk yaparak her şeyi ayarlayacağını, benim bu konuda hiçbir sorumluluk taşımayacağımı söyledi. Ayrıca bana yüklü bir maaş verilecekti.

McLuckie açıksözlü ve dürüst bir adamdı, ancak benim düşüncelerimden habersiz olduğu anlaşılıyordu. Ona yakınlık duymam belki de Saşa'ya yardımcı olabileceğimi söylediği içindi. Ne var ki, iktidara tırmanmakta işçileri basamak olarak kullanacağına inandığım Bryan'la işbirliği yapamazdım.

Konuğum alınganlık göstermedi. Ancak, pratik çözümlere yaklaşmamdan ötürü üzüntülüydü. Berkman konusunda Homesteadliler'i aydınlatacağına içtenlikle söz vererek veda etti.

Ed ve bazı yakın dostlarla Saşa hakkında çıkartılan aşağılık dedikoduların nerden kaynaklanabileceğini tartıştık. Ben bunların Most'un takındığı tutumla ilintili olduğundan kuşku duymuyordum. Most'un, "Frick'i biraz sarsalamak için Saşa'nın oyuncak tabanca kullandığı" yolundaki açıklamasını basının yaygın biçimde yorumladığını hatırladım. Johann Most – hayatım öyle doluydu ki, nerdeyse belleğimden silinmişti. Bir zamanlar benim için olağanüstü değerli olan bu adam yüzünden duyduğum acının yerini, Saşa'ya ihanetinden dolayı, donuk bir hayal kırıklığı almıştı. Açtığı yara biraz olsun kapanmış olsa da hâlâ sızlıyordu. McLuckie'nin gelişiyse yara yeniden kanamaya başlamıştı.

Schilling ve McLuckie ile karşılaşmam, kafamda yeni eylem düşüncelerinin doğmasına neden olmuştu. Şimdiye kadar yaptıklarım hareketimiz için yararlı ilk adımlardı sadece. Bir turneye çıkarak ülkeyi ve halkı yakından tanıyacak, Amerikan yaşamının nabzını tutmayı öğrenecektim. Kitlelere yeni bir toplumsal idealin iletisini vermektir amacım. Bir an önce işe girişmek için yanıp tutuşuyordum ama önce İngilizceyi öğrenmem ve biraz para kazanmam gerekiyordu. Yoldaşlarımın benim konferans masraflarımı çekmesini istemiyordum. Bu süreç içinde New York'taki işime devam edecektim.

Gelecek için coşku içindeydim; ne var ki benim heyecanım arttıkça, Ed'in projelerime karşı ilgisi sönüyordu. Beni ondan ayıran her saniyeyi deli gibi kıskandığının ne zamandan beri farkındaydım. Kadın sorunu konusundaki görüşlerimizde de kesin farklılıklar olduğunu biliyordum. Ancak bunları bir yana bırakırsak, Ed her zaman yanı başımda olmuştu, bana yardım etmeye ve destek olmaya hazırdı hep. Ama artık hoşnut-

suzluk gösteriyor, ne yapsam eleştiriyordu. Gün geçtikçe daha çok içine kapandı. Geç vakit biten bir toplantıdan eve geldiğimde onu gergin bir yüzle, donuk bir suskunluk içinde, sinirli sinirli ayağını sallar bulurdum. Yanına sokulmak, düşüncelerimi ve tasarılarımı onunla paylaşmak için içim gidiyordu. Ne var ki suçlayıcı bakışları bu isteklerimi köreltiyordu. Odama gelmesini arzuyla beklerdim; oysa o oralı olmaz, bir süre sonra ağır adımlarla yatmaya giderdi. Ona derin bir sevgi beslediğim için çok acı veriyordu bu bana. Harekete ve Saşa'ya duyduğum ilginin dışında, Ed'e olan şiddetli tutkum her şeyin yerini almıştı.

Sabık sevgilim Fedya'nın da gönlümde özel bir yeri vardı. Ayrıca bana ihtiyacı olduğunu düşünüyordum. Avrupa'dan döndüğümde onu çok değişmiş bulmuştum. Mesleğinde ilerlemiş, oldukça iyi para kazanmaya başlamıştı. Her zamanki eli açıklığıyla Viyana'da kaldığım sürece bana destek olmuş, sonra da apartmanımın döşenmesine yardım etmişti. Bana davranışlarında bir değişiklik olduğu söylenemezdi; ama hareketin Fedya için eskisi gibi önemli olmadığını fark etmekte gecikmedim. Artık başka bir çevre içindeydi; ilgilendiği şeyler de başkaydı. Sanat müzayecileri ilgisini çekiyor, boş zamanlarını o türden yerlerde geçiriyordu. Yıllarca güzelliklere öylesine özlem duymuştu ki, şimdi oburca saldırıyordu onlara. En büyük tutkusu stüdyolardı. İki-üç ayda bir yeni bir stüdyoyu en nadide vazolar, resimler, halılar ve daha bir sürü değerli eşyayla donatır, ancak çok sürmeden usanır, bir yenisine el atardı. Evimizdeki güzel şeylerin tümü onun atölyelerinden gelmeydi. Fedya'nın eskiden ilgi duyduğumuz şeylere, hareketten desteğini çekecek kadar yabancılaşabileceğini düşünemiyordum. Paraya önem vermediğini bildiğim için, savurganlığı beni şaşırtmıyordu. Bana asıl kaygı veren çoğunluğu gazetecilerden oluşan yeni çevresiydi. Hayatta kadın ve içkiden başka amaçları olmayan, sinik, sefahate düşkün birtakım insanlardı bunlar. Ne yazık ki Fedya'yı da kendi havalarına sokmayı başarmışlardı. İdealist dostumun, kafaları da yürekleri kadar boş olan bu güruha kapılmasına gönlüm razı değildi. Saşa her zaman, toplumsal mücadelenin Fedya'nın yaşamında geçici bir yeri olduğunu söylerdi. Bense onun başka alanlara, özellikle de sanata çekilebileceğini düşünürdüm. Fedya gibi duyarlı bir insanın kendini anlamsız ve geçici zevklere kaptırması bana acı veriyordu. Bereket versin bize hâlâ yakınlık duyuyordu. Ed'e saygısı büyüktü; bana duyduğu sevgi ise geçmişteki gibi olmasa da, yeni çevresinin yıkıcı etkilerinin hiç değilse bir kısmını etkisizleştirecek sıcaklıktaydı.

Bizim eve oldukça sık gelirdi. Bir defasında Ed'e söz verdiği bir karakalem resim için poz vermemi istemişti benden. Karşısında otururken,

ortak geçmişimiz geçti zihnimden, içli ilişkimizi, belki de Ed'in kişiliğinin üzerimde yarattığı etkiye karşı duramayacak denli kırılgan olan ilişkimizi düşündüm; Fedya'nın aşkı, ancak kişilik çatışmalarında ya da engelleri aşmakta ifadesini bulan, benim kavgacı yapıma göre çok mu teslimiyetçiydi acaba? Fedya bana hâlâ çekici geliyordu, ama dinmeyen bir arzuyla beni tüketen, kanımı tutuşturan, dokunur dokunmaz çılgınca kendimden geçirten Ed'di. Birdenbire huy değiştirerek, hoşnutsuz ve aşırı tenkitçi bir tavır alması dayanılmayacak kadar üzücüydü. Ne var ki gururum bu suskunluğu bozmak için ilk adımı atmamı engelliyordu. Fedya, Ed'in resmi beğenerek övdüğünü, benim kişiliğimi yansıtmakta başarılı, nefis bir yapıt olduğunu söylediğini aktardı. Oysa benim yanımdayken ağzından tek sözcük çıkmamıştı.

Sonunda bir akşam patladı. "Benden uzaklaşıyorsun!" diye haykırdı heyecanla. "Seninle birlikte yaşamak güzel bir düş olmaktan çıktı artık. Bir yılını Viyana'da harcadın; kazandığın mesleği bu saçma sapan toplantılarda heba ettin. Gözün başka bir şey görmüyor; aşkın ne bana ne de beklentilerime karşılık veriyor. Uğrunda ilişkimizi feda etmeyi göze aldığın harekete karşı ilgin, sadece gösteriş merakından, alkışa ve şöhrete olan düşkünlüğünden. Derin duygular beslemekten âcizsin. Sana olan aşkımı ne anladın ne de değer verdin. Belki bir şeyler değişir diye bekledim bunca zaman. Ama yararı olmadığını görüyorum. Seni ne kimseyle ne de başka bir şeyle paylaşmak niyetindeyim. Kararını vermek zorundasın!" Zaman zaman gözlerini bana dikerek, kafesteki bir aslan gibi odanın içinde volta atıyordu. Haftalardır içinde biriken ne varsa, şimdi suçlama ve sitem şeklinde dışarı vuruyordu.

Dehşet içinde kalakalmıştım. Bildik, "Seç!" talebi uğulduyordu kulaklarımda. Taptığım Ed'in de ötekilerden hiç farkı yoktu. Hareket de içinde olmak üzere, ilgi duyduğum ne varsa aşkı uğruna feda etmemi bekliyordu benden. Most da istemişti ısrarla bunu. Donup kalmış, tek bir söz bile söyleyemeden ona bakıyordum. Gemleyemediği öfkesiyle bir süre daha odada dolanıp durduktan sonra şapkasıyla paltosunu kapıp çıktı gitti.

İnme inmişçesine saatlerce yerimden kalkamadım. Kapının ısrarla çalınışıyla kendime geldim. Bir doğum vakasıydı bu. Haftalardır hazır bekleyen çantamı kaparak, beni almaya gelen hasta sahibiyle yola düş-tüm.

Houston Sokağı'nda, derme çatma bir apartmanın altıncı katındaki iki odalı bir dairede, uyuyan üç çocukla doğum sancısı içinde kıvranan bir kadın buldum. Gaz ocağı bile olmayan evde, lamba alevinde su ısıt-

mak zorunda kaldım. Bir çarşaf vermesini istediğimde adam bana boş gözlerle baktı. Günlerden cuma olduğunu, karısının pazartesi çamaşır yıkadığını, o zamandan beri her şeyin yeniden kirlendiğini açıkladı bana. Ancak sofraya örtüsünü kullanabilirdim; daha o akşam Sebt için yaymışlardı. “Bebeğin bezi var mı? Herhangi bir hazırlık yaptınız mı?” diye sordum. Adamın haberi yoktu. Kadın, içinde birkaç eski zıbın ve paçavra bulunan bir çıkına işaret etti. Ev her yanıyla akıl almaz bir yoksulluğu sergiliyordu.

Sofra örtüsünden ve beraberimde getirdiğim bir önlükten yararlanarak yeni konuğu karşılamaya hazırlandım. Bu tek başıma üstlendiğim ilk doğumdu. Ed’in tepkisinin yarattığı şokla sinirlerim iyice gerilmişti. İrademi zorlayarak can siperane giriştim işe. Sabahın ilk saatlerinde dünyaya yeni bir canın gelmesine yardımcı oldum. Kendi canımın bir parçası ölmüştü az önce.

İlk hafta, Ed’in yokluğunu kendimi işe vererek bastırdım. Hasta ziyaretlerinden ve Dr. White’in ameliyatlarına yardım etmekten zaten derdimi düşünmeye vakit kalmıyordu. Akşamları da Newark, Paterson ve öteki kasabalardaki toplantılara katılıyordum. Ne var ki geceleri evde kendi başıma kaldığımda, Ed’le aramızda geçen olay beni perişan ediyordu. Beni sevdiğini biliyordum, ama evi terk ediş biçimi, bu kadar zamandır gelmeyişi, nerede olduğuna dair hiçbir haber vermeyişi beni çileden çıkartıyordu. Sevgiliye kişisel hak tanımayan, sadece sevilenin zararına gelişen bir aşka katlanabilmem mümkün değildi. Böylesine emici bir ilişkiye boyun eğemeyeceğimi hissetmekle birlikte, farkına varmaksızın kendimi Ed’in odasında, yüzüm yastığına gömülü, kalbim onun için özlemle çarparken buluyordum. İkinci haftanın sonunda özlemim, almış olduğum tüm kararlara galebe çaldı; geri gelmesi için yakaran bir mektup gönderdim işyerine.

Mektubu almasıyla gelmesi bir oldu. Beni sınıksıkı göğsüne bastırırken gözyaşları arasında gülüyor, “Sen benden güçlüsün,” diyordu. “Kapıyı çekip gittiğim andan başlayarak hep istedim seni. Her gün geri dönmeye karar veriyor ama cesaret edemiyordum. Geceleri bir gölge gibi evin çevresinde dolaştım. İçeri girip, beni bağışlamayı ve olanları unutmamı söylemekti dileğim. Newark ve Paterson’a gideceğin gün tren istasyonuna bile geldim. Gece geç vakit eve tek başına döndüğünü düşünmek beni deli ediyordu. Ne var ki, aşağılanmaktan, kapı dışarı edilmekten korkuyordum. Doğrusu sen benden hem daha cesur hem de daha güçlüsün. Daha doğalsın. Kadınlar her zaman öyle zaten. Erkekler kadar salak, uygarlaşmış bir başka yaratık bilmiyorum! Kadınlar ilkel güdüle-

rini korudukları içindir ki, çok daha içtenler.”

Ortak yaşamımıza bıraktığımız yerden yeniden başladık. Ancak ben toplumsal etkinliklerime eskisine göre daha az zaman ayırıyordum. Bu bir bakıma profesyonel işlerimin çokluğuna bağlıysa da, aslında Ed’le daha çok birlikte olma kararlılığımdan dolayıldı. Ne var ki haftalar geçtikçe, içimdeki bastırılmış ince ses, nihai kopuşun ancak geçici olarak engellendiğini fısıldıyordu. Böyle bir sonu uzaklaştırmak için umarsızca Ed’e ve aşkına sığınyordum.

Ebelikten pek bir şey kazanamıyordum; göçmenlerin en yoksul kesiminden başka bana başvuran olmuyordu. Maddeci Amerikancılık düzeyini tutturanlar, özgün niteliklerinin çoğu gibi, doğal çekingenliklerini de yitiriyorlardı. Amerikalı kadınlar gibi onlar da doğum için doktorlara başvuruyordu. Ebeliğin alanı çok dardı; acil durumlarda doktor çağırma zorunluğu vardı. En yüksek ücret on dolar olup, kadınların çoğu bunu bile ödeyecek durumda değildi. Ancak zengin olma umudu olmasa da, işim paha biçilmez bir tecrübe alanı sağlıyordu bana. Yardım etmek ve kurtuluşlarını gerçekleştirmek idealinde olduğum insanlarla mahrem bir ilişki kurma fırsatı veriyor; işçilerin, o zamana kadar daha çok kuramsal açıdan yaklaşarak yazıp anlattığım hayat şartlarıyla yüz yüze getiriyordu. İçinde bulundukları berbat çevre, kaderlerine tepki göstermeden boyun eğişleri, hareketimizin başarıya ulaşmak için vermesi gereken mücadeleden ne denli zorlu olduğunu kavramama yardımcı oluyordu.

Öte yandan sık sık gebe kalan yoksul kadınların, bundan kurtulmak için yaşamları pahasına verdikleri mücadele de çok etkiliyordu beni. Çoğu gebe kalma korkusuyla yaşıyordu. Evli kadınlar ister istemez boyun eğmek durumundaydı; ancak gebe olduklarını anlar anlamaz, korku ve paniğin yerini çocuktan bir an önce kurtulma kararlılığı alıyordu. Umutsuzlukla ne çılginca yöntemlere başvurduklarını tasavvur etmek mümkün değildi. Masadan atlamak, yerlerde yuvarlanmak, karna masaj yapmak, kusturucu şeyler içmek, kör aletler kullanmak ve bunlara benzer yöntemler, genellikle ciddi sağlık sorunları yaratıyordu. Tüyler ürpertici olsa da, nedenini anlamak zor değildi. Babanın kazandığı haftalıkla karınlarını doyurmanın mümkün olmadığı bir sürü çocuğa ek olarak bir yenisinin gelişi, Ortodoks Yahudi kadınlarla İrlandalı Katoliklerin her zaman dediği gibi, “Tanrı’nın laneti”nden başka ne olabilir? Erkekler bu konuda daha temkinli davranırken, kadınlar kendilerine karşı bu denli acımasız davranan tanrıya lanet okumaktan çekinmezdi. Doğum sancısı çekerken bazıları hem tanrıya hem de kocalarına küfredirdi. İçlerinden biri, “Alın götürün onu burdan,” diye haykırmıştı. “Yanıma yaklaşmasın

hayvan, yoksa gebertirim onu!” Zavallı kadın sekiz çocuk doğurmuş, dört tanesi daha bebekken ölmüştü. Ötekilerse, ben bu dünyaya bahtsız bir yenisini getirmeye çalışırken, ayaklarımın altında dolaşan istenmeyen, sağlıksız ve perişan niceleri gibi, hastalıklı ve bakımsızdı.

Bu türden doğumlar huzurumu kaçırır, beni hasta ederdi. Karılarının ve çocuklarının bu korkunç duruma düşmesinden sorumlu olan erkeklerden nefret eder, en çok da kadınlara nasıl yardım edeceğimi bilemediğim için kendime kızdım. Kürtaj yapabilirdim, örneğin. Kadınların çoğu beni bu nedenle evlerine çağırıyor, “Hayattaki çocuklarımın başı için!” diyerek, ayaklarına kapanıp yalvarıyorlardı. Bazı doktorlarla ebelerin bu işleri yaptıklarını biliyordum. Ancak istenen bedel, onların imkânlarının çok üstündeydi. Bense onlara çok iyi davranıyordum; bir şey yapamaz mıydım kurtulmaları için? Haftadan haftaya öderlerdi borçlarını. Bu işi yapmak istemememin, parasal nedenlere bağlı olmadığını anlatmaya çalışıyordum onlara; hayatlarından ve sağlıklarından kaygılandığım için göze alamıyordum kürtaj yapmayı. Böyle bir ameliyatta hayatını kaybeden bir kadınla, anasız kalan çocuklarını örnek gösteriyordum. Ama onlar ölmeye razıydı çoktan; o zaman çocuklarına devlet bakmak zorunda kalırdı, şimdikinden de daha iyi olurdu durumları.

Bu kadar ısrara rağmen kürtaj yapacak cesaretim yoktu. Tecrübeli değildim bu konuda, ayrıca Viyanalı profesörüm kürtajın yol açtığı feci sonuçları defalarca göstermişti bize. Başarılı ameliyatların bile hastanın sağlığına zarar verdiği görüşündeydi. Böyle bir tehlikeyi göze alamazdım. Yaşamın kutsallığına ilişkin ahlaksal bir kaygı duymuyordum; istenmeyen ve kölece yoksulluğa mahkûm bir hayat kutsal olamazdı bana göre. Sadece bir yönüyle değil, toplumsal bir sorun kapsamında ilgi duyuyordum bu konuya. Bu nedenle insanlık mücadelesinin bir parçası olan bu sorun için özgürlüğümü tehlikeye atmak istemiyordum. Kürtaj yapmayı reddettim; gebeliği önleyici herhangi bir yöntem de bilmiyordum.

Bazı hekimlere bu konuyu açtığımda, muhafazakârlığıyla bilinen Dr. White, “Asıl suçlu yoksullar bu durumda,” demişti. “Şehvetlerine gem vuramıyorlar!” Dr. Julius Hoffmann’a göre ise, çocuklar yoksulların tek sevinciydi. Dr. Solotaroff, yakın gelecekte kadınların daha akıllı ve bağımsız olması sonucu, büyük değişiklikler meydana geleceği umundaydı. “Beynini daha çok kullandıkça, üretim organları daha az çalışacak,” diyordu bana. Bu sav öteki hekimlerinkinden daha inandırıcı olmakla birlikte, rahatlatıcı sayılmazdı; ayrıca pratik bir çözüm de getir-miyordu. Acımasız ekonomik düzenimizin en ağır yükünün kadınlarla çocukların sırtında olduğunu öğrendikten sonra, adaletin gerçekleşmesi

için toplumsal devrimin sonuçlarını beklemelelerini istemenin onlarla alay etmekten farksız olduğunu anladım. Yaşadıkları cehennem hayatından acilen kurtulmalarının çaresini aramama rağmen, işe yarar bir şey bulamadım.

Dışardan her şey yolundaymış gibi görünse de, ev hayatım uyumlu olmaktan çok uzaktı. Ed eskisi gibi sakin ve mutlu görünüyordu; oysa ben sinirli ve tedirgindim. Bir toplantı azıcık uzasa, huzurum kaçıyor, eve dönmekte telaş ediyor, Ed'in hoşlanmayacağını sezdiğim konferans çağrılarını geri çeviriyordum. Kabul etmek zorunda kaldıklarına ise haftalarca hazırlanıyor, bu sırada düşüncelerim önümdeki konudan saparak, Ed'e kayıyordu. Öne sürdüğüm fikirleri ya da savları acaba begenecek mi, onaylayacak mı, diye kaygılanıyordum. Oysa hiçbir zaman notlarımı gözden geçirmeye onu ikna edemedim. Toplantılara katıldığı zamanlarda ise içimi bir sıkıntı kaplıyordu; çünkü artık yaptıklarına inanmadığını biliyordum. Bu ise kendime olan güvenimi sarsıyordu. Acayip sinir nöbetlerine tutulmaya başladım. Durup dururken, sanki ağır bir darbe yemişçesine yere yıkılıyordum. Bilincimi kaybetmediğim için etrafımda olup bitenleri izleyebiliyor, ancak dilim tutuluyor, ağzımdan tek bir sözcük çıkmıyordu. Göğsüm sıkışıyor, boğazım düğümleniyor, bacak kaslarım parçalanırcasına çekiliyormuş gibi acı veriyordu. Bu durum on dakikadan bir saate kadar sürebiliyor ve beni bitkin düşürüyordu. Solotaroff muayene ettiği halde ne olduğunu anlayamadığı için beni bir uzmana götürdü. Ne var ki bir yararı olmadı. Dr. White'in muayenesi de bir sonuç vermedi. Bazı hekimler bunun histeri, başkaları ise dönük rahim vakası olabileceğini söylüyordu. Gerçek nedenin ikincisi olduğunu biliyor ama ameliyat olmak istemiyordum. Gün geçtikçe hayatımda uzun ömürlü bir aşk ilişkisinin mümkün olamayacağına daha çok inanmaya başlamıştım; alımda huzur değil mücadele yazılıydı. Böyle bir hayatta çocuğa yer yoktu.

Ülkenin çeşitli yerlerinden bir dizi konferans vermem için çağrılar geliyordu. Gitmek için can atıyordum ama konuyu Ed'e açmaya cesaretim yoktu. Rız olmayacağını biliyordum; bu da bizi büyük ihtimalle zorlu bir ayrılığın eşiğine getirecekti. Doktorlarım dinlenmemi ve çevre değiştirmemi salık veriyordu. Bu kez Ed, gitmemin yerinde olacağına ısrar etmekle beni şaşırttı. "Sağlığın her şeyden daha önemli," diyordu. "Ancak hayatını kazanman gerektiği yolundaki aptalca fikrinden vazgeçmelisin." İkimize yetecek kadar kazanıyordu artık. Bahtsız yumurcakları dünyaya getirerek kendimi hasta edecek yerde, ebeliği bırakırsam mutlu olacaktı. Bana bakmak için karşısına çıkan bu fırsattan hoşnuttu;

böylece boş zamanım olacak, sağlığıma yeniden kavuşacaktım. Daha sonra ise geziye çıkmak için iyi durumda olmam gerektiğini söyledi. Gitmeyi çok istediğimin farkındaydı; sadık zevce rolü oynamanın benim için ne büyük bir çaba gerektirdiğini de biliyordu. Onun için kurmuş olduğum şipşirin yuvada mutluydu ama benim bununla yetinemeyeceğim gözünden kaçmıyordu. Değişikliğin bana yarayacağından, eski coşkumu yeniden kazanacağımdan, böylelikle de kendisine daha yakın olacağımdan kuşku duymuyordu.

Bunu izleyen haftalar mutlu ve sakin geçti. Çokça beraber oluyor, kırlarda yürüyüşler yapıyor, opera ve konserleri izliyorduk. Yeniden birlikte kitap okumaya başladık. Ed, Racine'i, Corneille'i, Moliere'i anlamama yardımcı oldu. Sadece klasiklerden hoşlanıyordu. Zola ve çağdaşları itici geliyordu ona. Ben de gündüz evde yalnız kaldığım zamanlar kendimi modern edebiyata veriyor, konferanslarımla ilgili metinleri tasarlıyordum.

Tam bu hazırlıklar sırasında İspanya'dan, Montjuich cezaevinden işkence haberleri aldık. Çoğu sendikacı olan ve aralarında anarşistlerin de bulunduğu üç yüz kadın ve erkek Barcelona'da dinsel bir tören sırasında patlayan bir bombadan sorumlu tutularak 1896'da hapse atılmıştı. Tutuklular günlerce aç, susuz bırakılarak kırbaçlanmış, bedenleri kızgın demir çubuklarla dağlanmış; tüm dünya yeniden hortlayan bu engizisyon uygulamasından dehşete kapılmıştı. İtirafta bulunmaları için yapılan bu işkencelerde tutuklulardan birinin dili kopartılmıştı. Bazıları çıldırıp masum arkadaşlarına iftira atmış, onlar da hemen idam edilmişti. Bu vahşetin sorumlusu İspanya başbakanı Canovas del Castillo'ydu. Avrupa'da, *Frankfurter Zeitung* ve Paris'teki *Intransigeant* gibi liberal eğilimli gazeteler, bu on dokuzuncu yüzyıl engizisyonuna karşı halkı duyarlığa davet ediyordu. Avam Kamarası'nın, Reichstag'ın ve Temsilciler Meclisi'nin ilerici üyeleri Canovas'ın vahşetini durdurmak için eylem çağrısında bulunuyordu. Bir tek Amerika sessizliği sürdürüyordu. Radikal yayınların dışındaki basın, işbirlikçi bir suskunluk içindeydi. Arkadaşlarımla birlikte bu duvarı delmenin zorunlu olduğunun bilincindeydik. Ed, Justus, John Edelman ve Boston'dan gelen Harry Kelly ile görüş alışverişinde bulunduktan sonra, İtalyan ve İspanyol anarşistlerin katılımıyla kampanyamıza kitlesel bir mitingle başlamaya karar verdik. Ardından New York'taki İspanyol Konsolosluğu'nun önünde bir protesto gösterisinde bulunacaktık. Bu tasarılarımız duyulur duyulmaz gerici basın, "Kızıl Emma"nın (bu san bana Union Square mitinginden bu yana yakıştırlır olmuştu) engellenmesi için yetkilileri kışkırtmaya girişti. Toplantının ya-

pılacağı akşam polis olağanüstü bir gövde gösterisiyle her yeri işgal etmiş bulunuyordu; öyle ki, konuşmacıların bir güvenlik görevlisine değmeden elini kolunu kıpırdatması bile imkânsızdı. Konuşma sıram geldiğinde, Montjuich'te kullanılan yöntemleri ayrıntılı bir biçimde anlattıktan sonra, oradakileri İspanyol vahşetini kınamaya çağırdım.

İzleyicilerin heyecanı doruktaydı; sözlerim son bulurken bir alkış tu-fanı koptu. Alkışlar henüz dinmeden, salondan bir ses, "Ms. Goldman, Washington'daki İspanyol Büyük Elçiliği'nden ya da New York'taki he-yetten birinin az önce açıklamış olduğunuz duruma misilleme olarak öldürülmesi gerektiğini düşünmez misiniz?" diye bağırdı. İçgüdüsel olarak soruyu soranın beni tuzağa düşürmek amacındaki bir dedektif olabile-ceği geçti aklımdan. Yanı başımdaki polislerde beni yakalamaya hazır-lanıyormuşçasına bir kıpırdanma vardı. İzleyiciler gerilimli bir sessizlik içinde bekliyordu. Bir saniye duraladıktan sonra sakın ve net bir biçimde yanıtladım soruyu: "Hayır, Amerika'daki İspanyol temsilcilerden hiçbi-rinin öldürmeye degecek kadar önemli olduğunu düşünmüyorum. Ama şu anda İspanya'da olsaydım, Canovas del Castillo'yu öldürebilirdim."

Bunun üzerinden birkaç hafta geçtikten sonra, Canovas del Castillo'nun Angiolillo adında bir anarşist tarafından vurularak öldürüldüğü ha-beri geldi. New York basını önde gelen anarşistlerin bu konudaki düşün-celerini almak, adamı tanıyıp tanımadıklarını öğrenmek için gerçek bir ava girişti. Gazeteciler gece gündüz demeden bir söyleşi yapabilmek için başımın etini yiyordu. Adamı tanıyor muydum? Onunla mektuplaşmış mıydım? Ona Canovas'ın öldürülmesi gerektiğini ima etmiş miydım? Onları hayal kırıklığına uğrattım ister istemez. Angiolillo'yu tanıımıyordum ve onunla hiç mektuplaşmamıştım. Tek bildiğim bizler lafazanlık ederken onun eyleme geçtiği idi.

Angiolillo'nun Londra'da yaşadığını, arkadaşlarının onu duyarlı bir genç, müziğe ve kitaplara düşkün çalışkan bir öğrenci, özellikle bir şiir tutkunu olarak bildiklerini öğrendik. Montjuich işkenceleri aklından çık-mıyordu; Canovas'ı öldürmeye kararlıydı. İspanya'ya gitti; başbakanı parlamentoda bulacağını umuyordu. Oysa Canovas "yoğun devlet işle-rinden" yorulmuş, dinlenmek üzere ünlü bir sayfiye olan Santa Agueda'daki villasına çekilmişti. Angiolillo hemen oraya gitti. Çok geçmeden yolda rastladı adama; ne var ki yanında karısı ve iki çocuğu vardı. Du-ruşmada, "Hemen oracıkta vurabilirdim onu," demişti. "Ancak masum bir kadının ve çocuklarının hayatlarını tehlikeye atmak istemedim. Ca-novas'tı hedefim. Montjuich'teki vahşetin sorumlusu oydu." Bunun üze-rine Castillolar'ın villasına gitti. Kendini muhafazakâr bir İtalyan gaze-

tesinin muhabiri olarak tanıttı. Başbakanla karşılaşır karşılaşmaz da onu tek kurşunla öldürdü. O anda içeri giren Ms. Canovas, Angiolillo'nun üzerine yürüyerek ona bir tokat attı. "Kocanızı öldürmek değildi amacım," diye özür diledi Angiolillo, "Ben Montjuich'teki işkencelerden sorumlu devlet görevlisine ateş ettim."

Angiolillo'nun *Attentat*'ı ve dehşet verici ölümü 1892 Temmuzunda yaşadıklarını yeniden hatırlattı bana. Saşa'nın çilesi beşinci yılını doldurmuştu. Benim de aynı kaderi paylaşmama ramak kalmıştı! —elli doların bulunamayışı Saşa'yla Pittsburgh'a gitmemi engellemişti— insan böyle bir tecrübenin yaratacağı ruhsal bunalımı ve acıyı tahmin edebilir miydi hiç? Ne var ki, Saşa'nın eyleminden aldığım ders, ödenen bedele değmişti. O zamandan beri, başka bazı devrimciler gibi, siyasal eylemleri sadece faydacılık yönünden ya da propaganda açısından değerlendirmekten vazgeçmiştim. İdealist bir insanı, çoğu zaman kendi hayatına mal olan bir şiddet eylemine iten iç güçler bana daha anlamlı gelmeye başlamıştı. Bu türden siyasal eylemlerin her birinin ardında, kolay etki altında kalan, çok duyarlı bir kişilik, çok soylu bir ruh olduğundan kuş-kum yoktu artık. Böyle kimseler, insanlığın uğradığı büyük haksızlıklar ve yoksunluklar karşısında, hiçbir şey olmamış gibi hayatlarını sürdürmezdi. Yeryüzündeki acımasızlığa ve haksızlığa karşı tepkileri, kaçınılmaz olarak, azap içindeki ruhlarını kurtaracak bir şiddet eylemi şeklinde ortaya çıkıyordu.

Providence'da birkaç kez olay çıkmadan konuşmuştum. Rhode Island hâlâ konuşma özgürlüğünün, eskiden olduğu gibi hiçbir kısıtlamaya uğramadığı az sayıda eyaletten biriydi. Binlerce izleyicinin katıldığı ilk iki mitingimiz başarılı geçmişti. Ancak polisin son toplantıyı baltalamaya kararlı olduğu anlaşıldı çok geçmeden. Arkadaşlarla toplantının yapılacağı alana geldiğimizde, Sosyalist İşçi Partisi'nden bir üye konuşma yapıyordu. Onu rahatsız etmemek için kürsüyü oldukça uzağına yerleştirdik. Eylemci bir işçi olan değerli yoldaşım John H. Cook, toplantıyı açarak sözü bana verdi. Tam konuşmaya başlayacakken, koşarak bize doğru gelen bir polis, "Kes sesini! Sus diyorum duymuyor musun! Yoksa kürsüden aşağı alırım seni!" diye bağırıp çağırmaya başladı. Konuşmaya devam ettim. Kalabalıktan bir ses, "Zorbaya pabuç bırakma — sen devam et!" diye yüreklendirdi beni. Bu sırada soluk soluğa kürsüye yetişen polis hırlayarak, "Sağır mısın nesin! Sus demedim mi sana? Yasalara karşı çıkmaya ne hakkın var?" dedi. Ben de, "Sen misin yasaların uygulayıcısı? Görevin yasaların gereklerini yerine getirmek; aksi değil. Bu eyaletin yasalarının bana özgür konuşma hakkı tanıdığını bilmiyor musun?" diye

karşılık verdim. “Nah tanır, yasa benim anlamıyor musun?” deyince izleyiciler yuhalamaya ve dalga geçmeye başladı. Polis beni durduğum yerden aşağı çekmeye çalışıyordu. Kalabalık ise tehdit ediciydi ve etrafındaki çemberi giderek daraltıyordu. Tam o sırada polis düdüğünü çaldı. Alana bir devriye arabası daldı; çok sayıda polis coplarnıyla sağa sola saldıracak kalabalığın üzerine doğru yürüdü. Yakama yapışmış olan polis, “Şu lanet olası anarşistleri uzaklaştıran burdan ki, kadını getireyim; tutukladım onu,” derken itiş kakış polis otosuna götürülerek içeri tıklandı.

Karakolda konuşmama hangi hakla engel olduklarını sordum. Kürsüde oturan çavuş, “Çünkü sen Emma Goldman’sın,” diye cevap verdi. “Bu toplumda anarşistlere yer yok, anlamıyor musun?” Bu sözlerden sonra beni hücreye kapatmaları için emir verdi.

1893’ten beri ilk kez tutuklanıyordum. Ne var ki polisin pençesine düşme ihtimalini hiçbir zaman gözardı etmediğimden hazırlıklıydım, toplantılara yanımda bir kitapla gitmeyi âdet edinmişim. Eteklerimi topladım, yatak niyetine konmuş kereveti demir kapıdan sızan ışığa doğru itip üzerine çıktım, kitabımı açıp okumaya başladım. Bir süre sonra bitişikteki hücrede birinin inlediğini fark ettim. “Nen var? Hasta mısın?” diye sordum fısıltıyla. Bir kadın, “Çocuklarım... Anasız kaldı çocuklarım. Kim bakacak şimdi onlara? Kocam hasta! Ne olacak onun hali?” diyerek hıçkırımlar arasında yakınıyordu. Giderek feryatları yükseldi. Bir yerden, kadın gardiyanın, “Kes sesini ayyaş orospu!” diye bağırduğu duyuldu. Haykırımlar yavaşladı. Kadının, kafese kapatılmış bir hayvan gibi hücresinde ileri geri gidip geldiğini duyuyordum. Bir süre sonra, bana derdini açarsa, belki ona yardım edebileceğimi söyledim. En büyüğü on dört en küçüğü bir yaşında altı çocuğu vardı. Kocası on aydır hasta olduğundan çalışmıyordu. Çaresizlikten bir zamanlar çalıştığı bakkaldan bir somun ekmekle bir şişe süt çalarken yakalanmış, polise teslim edilmişti. Ailesinin telaşa kapılmaması için karanlık basmadan bırakılması için yalvarmıştı. Ne var ki polis karakola götürmekte direnmiş, eve bir haber iletmesine bile izin vermemişti. Akşam yemeğinden sonra karakola getirilmiş. Parasını öderse yemek verilebileceği söylenmiş, bütün gün ağzına bir şey koymamıştı; kaygıdan ve açlıktan bayılacak gibiydi ama parası da yoktu hiç.

Kapıya vurarak görevliyi çağırdım ve yemek istedim. On beş dakika sonra salam, yumurta, haşlanmış patates, ekmek, tereyağ ve kahveyle donatılmış bir tepsiyle geri geldi. Verdiğim iki dolardan on beş sent artmıştı. “Burdaki fiyatlara diyecek yok, doğrusu!” dedim. “Ne yani, aş ocağı mı sandın burayı kızım?” diye karşılık verdi. Keyfinin yerinde ol-

duğunu anlayınca yemeğin bir kısmını komşuma vermesini rica ettim. Bunu kabul ettiyse de, “Adi bir hırsıza böyle bir ziyafet çekmek ancak avanakların harcıdır,” demekten geri kalmadı.

Sonraki gün komşum ve öteki sanıklarla birlikte yargıç önüne çıkarıldım. Kefaletle serbest bırakılacaktım ama istenen miktar hemen toplanamadığı için karakola geri gönderildim. Öğleden sonra birde, Vali’nin benimle görüşmek istediğini haber verdiler. İri cüssesi ve abullabut haliyle beni tutuklayan polisten pek farkı olmayan bu zat, Providence’a bir daha ayak basmamaya namusum üzerine yemin edersem beni serbest bırakacağını söyledi. “Dava açmayı gerektirecek bir suç işlemediğime göre, bu öneriniz görüldüğü kadar cömert değilmiş gibi geliyor bana!” dedim. Asla bu türden bir söz vermeyeceğimi, ancak içini rahatlatacaksa eğer, bundan sonra bir dizi konferans vermek üzere California’ya gideceğimi söyledim. “Bu belki üç ay, belki de daha fazla sürer. Ne sizin ne de kentinizin, benden daha çok ayrı kalmaya dayanamayacağını biliyorum; onun için de tekrar gelmeye kararlıyım.” Bunu duyan Vali ve yağcıları kahkahayı bastı; çok geçmeden serbest bırakıldım.

Boston’a varır varmaz, yerel gazetelerde Pennsylvania, Hazleton’da yirmi bir grevcinin vurularak öldürüldüğünü okuyunca beynimden vurulmuşa döndüm. Grevciler, aynı eyalette bulunan Latimer’deki işçileri, greve katılmak için ikna etmeye gidiyorlardı. Şerif önlerini kesmiş, yola devam etmelerine izin vermemişti. Hazleton’a geri dönmeleri emrine işçiler karşı çıkınca, yordakçılarıyla birlikte üzerlerine ateş açmakta tereddüt etmemişti.

Gazeteler Şerif’in kendini savunmak için silah kullandığını yazıyordu. Ne var ki, kendi adamlarından hiçbirinin burnu bile kanamamıştı. Oysa işçilerden yirmi biri taranarak öldürülmüş, bazıları ise yaralanmıştı. Yazılanlardan silahlı olmadıkları ve direnişte bulunamadıkları anlaşılıyordu. İşçiler her yerde öldürülüyor, kanlı kıyımlar sürüp gidiyordu. Montjuich, Chicago, Pittsburgh, Hazleton – azınlıktakiler büyük çoğunluğa sürgit vahşice saldırıyordu. Sayısı milyonları bulsa da güçsüzdü kitleler! Yapılması gereken en önemli iş, onları uyuşukluktan uyandırmak, güçlerinin bilincine varmalarını sağlayabilmektir. Amerika’nın bir başından öbürüne ulaşmalıyım onlara, dedim kendi kendime. Ateşli bir dille, bağımlı ve onursuz durumlarının farkına vardırarak, uyandıracaktım onları! Büyük bir heyecanla ilk büyük propaganda gezimi ve Davamız’a kazandıracağı imkânları hayal etmeye başladım. Ancak çok geçmeden Ed aklıma gelince, daldığım hayal âleminden uyandım. Ortak hayatımızı nasıl sürdürecektik bu durumda? Neden el ele yürütemiyorduk çalışma-

lanımızı? İnsanlığa bir şeyler verdikçe, sevgiye olan ihtiyacım büyüyecek, Ed'e daha çok bağlanmama, ona duyduğum isteğin artmasına yol açacaktı. Anlayacaktı, anlamalıydı bunu; bir süre için uzaklaşmamı öneren de kendisi değil miydi? Ed'i düşünmek içimi ısıttı, ama yüreğim kaygıyla çarpıyordu.

Ed'den bu kez sadece iki hafta ayrı kalmıştım ama, duyduğum özlem Avrupa'dan döndüğüm zamankinden çok daha derindi. Beni karşılayacağı istasyona gelinceye kadar heyecanımı zor zaptedebilmişim. Evde her şey yenilenmiş, eskisinden daha güzel ve sevimli olmuş gibi geldi bana. Ed'in sevgi dolu sözleri müzik gibi çalınıyordu kulağıma. Beni dışarının didişme ve kargaşasından koruduğu kollarında, evimizin güneşli havasının tadını çıkarıyordum. Sevgilimin cazibesi uzun bir konferans turuna çıkma isteğimi söndürmüştü nerdeyse. Ancak mutlu bir pervasızlıkla geçen bir aydan sonra düşlerimden acıyla uyandım.

Nietzsche sebep oldu buna. Viyana'dan döndüğümde beri Ed'in getirdiğim kitapları okuyacağı umudunu taşımıştım hep. Okuması için ısrar etmiş, o da bana vakit bulunca okuyacağına söz vermişti. Dünyadaki yeni edebi akımlara Ed'in bu denli ilgisiz kalmasından üzüntü duyuyordum. Bir akşam Justus'un yerinde bir veda partisi için toplanmıştık. James Huneker'le genç arkadaşlarımızdan, yetenekli bir ressam olan P. Yelineck de oradaydı. Aralarında Nietzsche'yi tartışmaya başladılar. Büyük filozof-şaire duyduğum hayranlığı ve yapıtlarının bende yarattığı etkiyi dile getirerek ben de katıldım tartışmaya. Huneker şaşkınlığını gizlemeyerek, "Propagandadan başka bir şeye ilgi duyacağını düşünmemiştim," dedi. "Anarşizmin ne olduğunu doğru dürüst bilmiyorsun da ondan!" dedim. "Yoksa hayatın her alanını ve her çabayı kapsadığını, eskiyi, zaman aşımına uğramış değerleri ise yıktığını bilirdin." Yelineck, sanatçı olduğu için anarşist olduğunu; tüm yaratıcıların anarşist olması gerektiğini, çünkü yaratıcı ifade için özgürlüğe ve ferahlığa ihtiyaç duyulduğunu söylüyordu. Huneker sanatın "izmler"le bir ilgisi bulunmaması gerektiği düşüncesindeydi. "Nietzsche de şahsında bunu kanıtlıyor zaten," diyordu. "O bir soylu, ideali ise üstün insan, sürü içinde yer alan sıradan insanlara ilgi duymuyor, güvenmiyor onlara." Nietzsche'nin bir toplum kuramcısı değil bir şair, bir isyancı ve bir yenilikçi olduğuna dikkati çektim. Soyluluğu ne doğuştan ne de kesedendi; ruhuydu soylu olan. Bu nedenle de Nietzsche anarşistti; tüm gerçek anarşistler soyluydu bana göre.

Ed söze karıştı. Sesi soğuk ve sinirliydi; ardında gizlenen fırtınayı fark etmekte gecikmedim. "Nietzsche bir ahmak," dedi. "Hastalıklı bir

beyni var. Onu sonunda pençesine alan deliliğe doğuştan mahkûmdu zaten. On yıl geçmeden unutulup gidecek; sözde modernler de aynı akıbete uğrayacak. Geçmişteki büyük değerlerle kıyaslandığında bunlar birer kukladan başka bir şey değil.”

Kendimi tutamayarak, “Ama sen Nietzsche’yi okumadın ki!” dedim öfkeyle, “Nasıl hakkında konuşabilirsin?” “Yoo, okudum,” diye karşılık verdi. “Avrupa’dan getirdiğin ipe sapa gelmez kitapların tümünü okudum çoktan!” Neye uğradığımı şaşırmış durumdaydım. Huneker’le Yelineck, Ed’e karşı hücumla geçti; benim acımsa tartışmayı sürdüremeyecek kadar derindi.

Kitaplarımı paylaşmak için ne kadar istekli olduğumu, onların önemi ve değerini anlaması için nasıl umutla beklediğimi biliyordu. Nasıl olur da beni merakta bırakır, onları okuyup bitirdikten sonra susardı? Elbette fikirlerini kendine saklamaya hakkı vardı; bu yürekten desteklediğim bir şeydi. Beni yaralayan düşüncelerimle uyuşmaması değil, benim için çok değerli olan şeylere yönelik aşağılayıcı ve alaycı tutumuydu. Bir bakıma yabancı sayılabilecek Huneker’le Yelineck, yeni akımlara duyduğum ilgiyi hoşnutsuzlukla karşılamışlar, oysa sevgilim beni herkesin önünde çocuksu, aptal ve iyiye kötünden ayırmaktan âciz bir duruma düşürmüştü. Justus’un yerinden kaçmak, yalnız kalmak istiyordum, ama kendime hâkim olmaya çalıştım. Ed’le açık bir çatışmayı göze alamazdım.

Geç vakit eve döndüğümüzde, “Mutlu üç ayımızı rezil etmeyelim,” dedi. “Değmez Nietzsche için!” Yüreğimden vurulmuşa döndüm. “Nietzsche değil, sen... sen,” diye haykırdım heyecanla. “Büyük aşk yutturmacasıyla beni kendine zincirlemek, hayatımdan daha değerli saydığım ne varsa onlardan koparmak için elinden geleni yaptın. Vücudumu bağlamakla yetinmeyerek, ruhumu da tutsak etmek istiyorsun. Önce hareket ve arkadaşlarım – şimdi de sevdiğim kitaplar. Niyetin beni onlardan koparmak. Sen eskiye saplanmışsın. N’apalım kal orda! Ama beni de tutabileceğini sanma. Kanatlarımı kesemeyecek, uçmamı engelleyemeyeceksin. Seni yüreğimden koparmak pahasına da olsa kendimi kurtaracağım.”

Odasının kapısına dayanmış, gözleri kapalı, sözlerimi duyup duymadığına ilişkin hiçbir belirti göstermeden duruyordu. Ama artık umrumda değildi. Yüreğim bomboş ve buz gibiydi, odama girip kapıyı kapattım.

Son birkaç gün görünürde sakin, hatta dostça geçti. Ed yol hazırlıklarına yardımcı oldu. Ayrılırken kucakladı beni. Bir şey söylemek iste-

diğini hissettim ama sessizliğini bozmadı. Ben de konuşacak durumda değildim.

Tren uzaklaştıkça Ed'in görüntüsü de silindi. Hayatımızın bir daha hiçbir zaman eskisi gibi olamayacağını anlamış bulunuyordum. Aşkım çok şiddetli bir darbe yemişti. Çatlamış bir çan gibiydi artık; bundan böyle eski berrak ve mutlu tınısı duyulmayacaktı.

XVI. BÖLÜM

İLK DURAĞIM PHILADELPHIA 'YDI. 1893 'te tutuklandıktan sonra bu kente birçok kez gelmiş, hep Yahudi topluluklara hitap etmiştim. Bu kez çeşitli Amerikan örgütlerince davet edildiğim için İngilizce konuşacaktım. Kardeşlik Sevgisi Kenti'ndeyken, Liberal Hanımlar Birliği başkanı Ms. Perle McLeod'un evinde kaldım. Eski dostum Nataşa Notkin'in, candan Rus yoldaşlarım arasında, bana evimi aratmayacak sıcak konukseverliğini yeğlerdim doğrusu. Ne var ki, benimle tanışmak isteyen Amerikalılar açısından Ms. McLeod'un apartmanı daha uygun görülüyordu.

Toplantılara katılım fena sayılmazdı. Ancak Ed'le aramızda geçen tatsız olay hâlâ yüreğimi yaktığı için, içinde bulunduğum ortama pek uyum sağlayamıyordum, bu yüzden de konuşmalarımın ruhsuz olduğunu hissediyordum. Gene de bu geziye büsbütün verimsiz denemezdi. Kendimi kabul ettirmiş, çok ilginç bir kadın olan Susan Patten de aralarında olmak üzere, birçok yeni dost edinmiştim. Susan, Saşa'nın sürekli yazıştığı Amerikalı muhabirlerden biriydi. Bu nedenden olduğu kadar, duyarlı kişiliğinden ötürü de kanım kaynamıştı ona.

Washington'da, bir Alman özgür düşünce derneğinde konuştum. Konuşmam bitince, *Armer Teufel*'in, kendilerine *Reitzel Freunde* demeyi yakıştıran, bir okur grubuyla tanıştım. Bana kalırsa bunlar idealistten çok kasap filan sanılabilirdi. İçlerinden biri Birleşik Devletler yönetiminde görevli olmakla övünüyordu; sanat ve edebiyatın güzelliğinden dem vuruyor, ancak bunları cahil sürülerinin değil, seçkin azınlığın anlayabileceğini vurguluyordu. Anarşizme tahammülü yoktu, "Çünkü herkese eşitlik mümkün değil," diyordu. "Nasıl olur da benim gibi eğitilmiş biri ile bir hamal aynı haklara sahip olabilir?" diye sorarken, böyle bir eşitliğe ne benim ne de öteki anarşist önderlerin aslında inanmadığını

düşünüyordu. Bunu bir yem olarak kullandığımızdan kuşkusuz yoktu. Suçlamıyordu bizleri kesinlikle; ayaktakımının ödemesi gereken bir bedel vardı.

"Ne zamandan beri *Armer Teufel*'i okuyorsun?" diye sordum. Şişinerek, "İlk sayısından beri," dedi. "Okuya okuya bunları mı öğrendin? Vah vah, yazık olmuş dostum Robert'in emeklerine!" der demez adam ayağa fırladı, odadakilerin alaylı kahkahaları arasında hışımla odayı terk etti.

Kendini biracı olarak tanıtan Cincinnatili bir başka *Reitzel* "dostu", yanıma sokularak cinsellikten söz açtı. Benim, "özgür aşkın Birleşik Devletler'deki en ateşli savunucusu" olduğumu duymuştu. Hem akıllı hem de genç ve güzel olmamdan çok hoşlanmıştı; sandığı gibi soğuk, entelektüel kadınlardan değildim. O da özgür aşktan yanaydı; ama ne erkeklerin ne de kadınların bu konuda henüz olgunlaştıklarını sanmıyordu. Özellikle de her zaman erkeklere askıntı olan kadınların. Ama "Emma Goldman başkaydı!" Yılışık ve yapışkan hali midemi bulandırıyordu. Adama sırtımı çevirip odama çekildim. Çok yorgun olduğumdan hemen uyumuşum. Kapının ısrarlı bir şekilde vuruluşuyla kendime geldim. "Kim o?" diye seslendim. "Bir dost! Açsana..." Cincinnatili biracının sesiydi bu. Yataktan fırlayarak avazım çıktığı kadar, "Hemen çekip gitmezsen bütün evi ayağa kaldırırm!" diye bağırdım. "N'olursun, olay çıkarma rica ederim," diye yalvarmaya başladı kapı aralığından. "Evli bir erkeğim ben; yetişkin çocuklarım var. Özgür aşkı savunduğunu sanmıştım," dedikten sonra telaşla uzaklaştığını duydum.

Yüce ideallerin yararı ne, diye geçti aklımdan. Kendini hamaldan üstün gören devlet görevlisi; özgür aşkı gizli kapaklı ilişkilerle bir tutan saygın toplum üyesi – her ikisi de idealist, isyancı *Reitzel* okuru! Kafaları ve kalpleri Sahra Çölü'ne taş çıkartacak kadar çorak. Dünyada bu tür insanlardan ne çok var kim bilir; ben de onları uyandırmaya çabalıyorum. Üzerime bir çaresizlik çöktü; hüzünlü bir yalnızlık hissettim.

Washington'dan Pittsburgh'a giderken aralıksız yağmur yağdı. Soğuk iliğime işlemişti; Homestead ve Saşa'yla ilgili anılar beynime hücum ediyordu. Çelik Kenti'ne ne zaman gitsem yüreğime bir sıkıntı çöreklenir, muazzam ocaklardan fışkıran alevler ruhumu kavururdu.

Carl Nold'la Henry Bauer'i istasyonda görünce biraz olsun keyfim yerine geldi. Her iki yoldaşım da Batı Cezaevi'nden 1897 Mayıs'ında salıverilmişlerdi. Bauer'le daha önce hiç karşılaşmamıştım ama Carl'ı görünce Kasım 1892'deki ilk toplantımızı hatırladım. Carl hapisteyken sürekli yazışmıştık, bu sayede dostluğumuz güçlenmiş, bu buluşmayla da

iyice pekişmişti. Onun hayat dolu, sevgili yüzünü yeniden görmek çok hoştu. Cezaevi Carl'ı olgunlaştırmış ama yaşama sevincini köreltmemişti. İri yarı, neşeli bir tip olan Bauer dev gibi duruyordu yanımızda. İkimizin arasında yürürken, "Fil ile ailesi" diye şakalaştı; ben de Carl da onun kocaman adımlarına ayak uydurmaya çabalıyorduk.

Pittsburgh'a ne zaman gelsem, eski arkadaşlarımdan Harry Gordon'un evinde kalırdım. En güvenilir işçi yoldaşlarımızdan biri olan Harry, çalışkanlığı ve davaya adanmışlığıyla bilinirdi. Sade ve iyi yürekli bir kadın olan karısı ise beni çok sever, kocasının sınırlı kazancı elverdiği ölçüde, en iyi şekilde ağırlamaya çalışırdı. Gordonlar'a gitmeyi çok istediğimden, beni bir an önce onlara götürmelerini söyledim. Onların niyeti ise her şeyden önce bu buluşmayı kutlamaktı.

Pittsburgh'da konuşma yapmayacaktım. Carl'la Henry, Saşa'nın özgürlüğüne kavuşabilmesi için yeni bir girişimde bulunmaya hazırlanıyorlardı. Bu kez sadece işçi kesiminin desteğiyle Af Komisyonu'na başvuracaklardı. Bu türden girişimlerden çoktan umudu kesmiştim, ama karamsarlığımı arkadaşlarıma bulaştırmak istemiyordum. İkisinin de yerindeydi keyfi. Yakındaki bir lokantada, kimse tarafından rahatsız edilmeyeceğimiz bir odada yiyecektik yemeğimizi. İlk bardağı ayakta, sessizce Saşa'nın onuruna içtik. Onun ruhu, ortak amaç ve eylemlerde bizi birbirimize yakınlaştırıyordu. Carl'la Henry daha sonra bana cezaevindeki hayatı ve Saşa'yla aynı çatı altında geçirdikleri yılları anlattılar. Postayla iletmeye güvenemedikleri bir haberleri vardı: Saşa kaçmayı tasarlıyordu.

Soluk kesici planı ustaca hazırlanmıştı. Ancak cezaevinden kaçmayı başarsa bile, nereye gidecekti? Amerika'da hayatının sonuna kadar gizlenmek zorunda kalacaktı. Hiç durmadan kovalanacak, eninde sonunda yakalanacaktı. Oysa Rusya'da durum başkaydı. Bu gibi firarlar orda olağandı. Rusya'da devrimci bir ruh vardı; işçilerin ve köylülerin gözünde siyasiler baskıya uğrayan bahtsızlardı. Onlara yakınlık göstermek ve yardım etmek boyunlarının borcuydu. Amerika'da ise işçilerin onda dokuzunun Saşa'nın yakalanması için anında harekete geçeceğinden kuşku yoktu. Nold'la Bauer de benimle aynı fikirdeydi; ancak bu kaygımı Saşa'ya iletmemem için beni uyardılar. Dayanma gücünün sınırındaydı artık; gözleri zayıflamış, sağlığı bozulmuştu. Eskisi gibi kendini öldürmeyi bile düşündüğü oluyordu. Kaçma umudu ve tasarladığı plan kavgacı ruhunu kızıştırıyordu. Onun cesaretini kırmamalıydık, ancak belki serbest bırakılması için bütün yasal çareler tükeninceye kadar beklemeye ikna edebilirdik.

Konuşmaya öyle dalmıştık ki, zamanın nasıl ilerlediğini fark etmemiştik bile. Oysa geceyarısını çoktan geçmişti. Arkadaşlarım, Gordonlar'a gitmek için çok geç olduğunu öne sürerek, beni sahibi *Armer Teufel* okurlarından olan, küçük bir otele götürmeyi önerdiler. Yolda onlara, Washington'daki *Reitzel Freunde*'ye ilişkin başımdan geçenleri anlattım. Bauer, Pittsburgh'daki otelcinin öyle biri olmadığı konusunda bana güvence verdi. Gerçekten de adam bizi çok dostça karşıladı. "Emma Goldman'a verecek odam olmaz mı otelimde!" dedi konukseverlikle. Tam merdivenleri çıkmak üzereydik ki kulaklarımızı tırmalayan isterik bir kadın sesi duyuldu. "Emma Goldman'a oda mı? Burası saygın bir aile oteli. Bir mahkûmla nikâhsız yaşayan iffetsiz bir kadına yer yok burada!" diye bas bas bağıırıyordu. "Hadi durmayalım burda!" diye arkadaşlarımı dürtükledim. Ancak harekete geçmemize fırsat kalmadan kadının gagaladığı adam, yumruğunu masaya indirerek, "Bana bak, Xantippe!" dedi. "Kimin patron olduğunu gösteririm şimdi sana!" Kadın bana ezik bir ifadeyle bakarak odayı terk etti. Patron eski sakın ve hoşgörölü tavrını takınarak, bu havada asla sokağa çıkmama razı olamayacağını belirtti; en azından bu gece kalmalıydım. Ama sabrım tükenmişti artık, ordan ayrıldık.

Carl, "Benim kulübeye buyurmaz mısın?" önerisinde bulundu. Karısı ve küçük oğluyla bir odayla bir mutfaktan ibaret ufacık evlerini benimle paylaşmaktan mutluluk duyacaklardı. Sevgili, iyi yürekli Carl, benim başkalarının evine davet edilmeksizin gitmekten ne denli çekindiğini bilmiyordu. Ama çok yorgun ve bezgindim, Carl'ın kırılmasını da hiç istemiyordum. "Beni nereye götürürsen götür Carolus; cehenneme bile giderim seninle!" dedim. "Ancak elini çabuk tut."

Nihayet Allegheny'ye, Nold'un evine vardık. Bauer bizden daha önce ayrılmıştı. Loş bir odaya girdik. İri göğüslü, oldukça perişan görünen genç bir kadın karşıladı bizi. Carl onu tanıştırdı. Gelmemden pek hoşnut olmadığını sezmiştim. Çok dar olan odada yalnız tek bir yatak vardı; onda da çocuk uyuyordu. Soran gözlerle Carl'a baktım. "Merak etme Emma," dedi. "Nellie'yle ben yerde yatarız; sen de oğlanın yanında." İçim rahat değildi. Niyetim kalmamaktı ama bardaktan boşanırcasına yağın yağmur yüzünden yapacak bir şey de yoktu. Vereceğim rahatsızlıktan dolayı kadından özür dilemek isterken, o arkasını dönerek mutfığa girip, kapısını kapattı. Doğru dürüst soyunmadan küçük oğlanın yanına uzandım. Başımı koyar koymaz uyumuşum. Geceyarısı çılgınlarla uyandım. "İmdat! Öldürüyor beni! Polis yok mu?!" diye bağıırıyordu biri. Oda zifiri karanlıktı. Ne olduğunu anlayamadan korkuyla yataktan fırladım. Lambayı yakınca iki kişinin yerde alt alta üst üste dövuştüğünü gördüm. Di-

zini Carl'ın göğsüne dayamış olan kadın, boğazını sıkmaya çalışırken, bir yandan da polis çağırıyordu. Carl, kadının ellerine vuruyor, kurtulmak için çaresizce çırpınıyordu. Bundan daha iğrenç bir manzara olamazdı. Kadını Carl'ın üzerinden çektim, öteberimi toplayıp, onlar daha kendilerine gelmeden dışarı fırladım. Kafam allak bullak olmuştu. Şiddetli yağmur altında koşa koşa Henry'nin yerine gittim; onu uyandırıp başımdan geçenleri anlattım. Birlikte otel aramak için sağanak altında yola çıktık. Carl da hemen arkamdan evden ayrılmıştı; o da bize katıldı. Allegheny'de oteller bu geç saatte kapalıydı. Birkaç misafirhaneye başvurduysak da, sadece saygınlık uyandırmayan, sırlıklam halimizden değil, -Carl'ın evinde bıraktığımdan- yanımda valiz bulunmadığı için olsa gerek, hepsinden geri çevrildik. Beni kabul edecek küçük bir otel bulduğumuzda nerdeyse gün doğmak üzereydi.

Dizlerim titriyor, dişlerim takırdıyordu. Büzüldüğüm yatakta, hayatın cirkefliğinden sakınmak için battaniyeyi kafama çektim. Unutabilmek için uyumak istiyordum ama boşuna! Her yandan gelen kara gölgelerle kuşatılmış gibiydim. Saşa'yı tutsak eden cezaevinin meşum duvarları, yıllardır bitmeyen çilesi, kendi cezaevi yıllarım, bir saat önce tanık olduğum iğrenç olay çaresiz bir karamsarlığı yansıtan sırtıkan ve garip bir istihzaya dönüşmüştü. Ne var ki uzaklarda bir yerde belli belirsiz bir ışık titreşiyordu. Biliyor, tanıyordum onu: Ed'di kaynağı. Aşkımızı, evimizi düşünmek bir an için içine düştüğüm karabasanı unutturdu. Titreyen ellerimi uzattım, ne var ki çevrem de yüreğim gibi bomboş ve buz gibiydi.

Bundan üç gün sonra Detroit'teydim. Bu kenti benim için çekici kılan Robert Reitzel'in varlığıydı. Gazetesini okumaya başladığım günden beri zekâsı ve eşsiz üslubuyla büyülemişti beni. Chicago şehitlerini savunmakta gösterdiği cesaret ve hayatlarını kurtarmak için verdiği çetin mücadele onu gözümde yılmaz bir isyancı ve savaşçı katına yükseltmişti. Saşa'nın davasına gösterdiği ilgi ve onunla dayanışması da hakkında yanılmadığımın kanıtıydı. Most, Saşa'yı ve devrimci coşkusunu yakından bilmesine rağmen, ona çamur atmaktan ve eylemini küçümsemekten geri kalmazken, Reitzel Saşa'yı ve *Attentat*'ını övmüştü. "Im Hochsummer fiel ein Schuss" adlı makalesi, yiğit devrimciyi yücelten coşkulu bir methiye idi. Bu yüzden Reitzel'i kendime çok yakın hissediyor ve yakından tanımak için can atıyordum.

Armer Teufel'in başyazarıyla New York'taki ilk karşılaşmamdan bu yana nerdeyse beş yıl geçmiş olmasına rağmen, o günün anısı belleğimde hâlâ taptazeydi. Bir gece geç saatlerde, dikiş makinemin başında çalışır-

ken penceremin kepenklerinin şiddetle vurulmasıyla irkildim. Justus, sıtma görmemiş sesiyle, “Başıbozuk şövalyelere aç kapıyı!” diye bağıırıyordu. Yanında nerdeyse kendi kadar irikıyım bir adam vardı; onun Robert Reitzel olduğunu hemen anladım. Daha ben “Hoşgeldiniz,” bile demeden, “Sen de anârşist olacaksın!” diye takıldı. “Başkalarına dinlenme hakkından söz ederken, kendin forsa gibi çalışıyorsun. Zincirlerini kırmaya geldik. Zor kullanmak gerekse de alıp götüreceğiz seni burdan. Haydi bakalım küçük kız, hazırlan! Bakir odana bizi davet etmeye niyetli görünmediğine göre sen gel dışarı.” Beklenmedik konuklarım sokak lambasının aydınlığında olduğu gibi görünüyordu. Reitzel’in başı açıktı. Şimdiden kırışmaya başlayan gür sarı saçları geniş alnına dökülmüştü. İri ve güçlü bir yapısı vardı; Justus’tan daha genç ve canlı görünüyordu. İki eliyle pencerenin pervazına yapışmış, ilgiyle yüzümü inceliyordu. “Hüküm nedir?” diye sordu. “Kabul ediliyor muyum?” “Ya ben?” dedim, karşılık olarak. “Sen çoktan verdin sınavı,” dedi. “Ödülünü vermeye, sadık şövalyen olarak kendimi sana sunmaya geldim.”

Çok geçmeden iki adamın arasında yola koyuldum. Justus’un Yeri’nde çılgın alkışlar, “*Hoch soll er leben*”lerle karşılandık. Masalardan şarap talepleri yükseliyordu. Justus her zamanki kibarlığıyla gömleğinin kollarını kıvırdı, tezgâhın arkasına geçti ve ev sahipliği yaptı. Nezaketle kolunu veren Robert beni masanın başına getirdi. Biz kol kola yürürken Justus *Lohengrin*’den düğün marşını söylemeye başladı. Ezgiyi yakalayan erkekler, ahenkli sesleriyle eşsiz bir koro oluşturdular.

Robert gecenin yıldızıydı. Su gibi akan bedava şaraptan daha pırıltılıydı şakaları. Tükettiği şarabın miktarıysa Most’un kapasitesini çoktan aşmıştı. İçtikçe hazır cevaplığı ve keyfi artıyor, anlattığı renkli ve gülünç fıkralar sel suları gibi taşıyordu. Yorulmak nedir bilmiyordu. Herkes sızdıktan çok sonra bile şarkıya devam eden şövalyem, hayattan ve aşktan söz ediyordu.

Robert’in kolunda yeniden sokağa adım attığımda güneş doğmak üzereydi. Zihnen ve bedenen olağanüstü güzellikteki bu çekici erkeğe sarılmak için dayanılmaz bir arzu duydum. Onun da bana karşı benzer duygular beslediğinden kuşku yoktu. Gece boyunca bakışları ve davranışlarıyla ifade etmişti bunu. Yan yana yürürken ateşli bir tutku ve heyecan içinde olduğunu hissediyordum. Yüreğim ağzımda, yanı başında yürüyor, “Nereye gidebiliriz?” diye düşünürken, bir öneride bulunmasını diliyordum çılgınca.

“Ya Saşa?” diye sordu aniden. “Sevgili, yiğit dostumuzdan ne haber?” Büyü bozulmuştu. Yeniden sefalet ve kargaşa dünyasına itildiğimi

hissettim. Yolun geri kalan bölümünde Saşa'dan, eyleminden, Most'un buna karşı olumsuz tutumundan ve yarattığı uğursuz sonuçlardan söz ettik. Bir başka Robert'ti o artık; haksızlıklara karşı mücadele eden bir asi, bir devrimciydi.

Kapımın önünde sımsıkı sarıldı bana, sıcak soluğu yüzümü okşadı, "Seni istiyorum! Hayatın iğrençliğini unutalım," diye fısıldadı. Usulca kollarından sıyrıldım. "Çok geç, canım," dedim. "Gecenin gizemli sesleri yok artık, günün kargaşası başlamak üzere." Anladı ne demek istediğimi. Sevgiyle gözlerime bakarak, "Bu dostluğumuzun başlangıcı henüz, yiğit Emma'm. Yakında Detroit'te buluşacağız," dedi. Penceremi ardına kadar açarak, köşede gözden kayboluncaya değin, biçimli gövdesinin uyumlu devinimlerini izledim. Sonra hayatıma ve makinemin başına döndüm her zamanki gibi.

Bundan bir yıl sonra Reitzel'in hasta olduğu haberi geldi. Kemik verimine yakalanmıştı, belden aşağısı tutmuyordu. Hayranlık duyduğu, bir bakıma duygu ve mizaç bakımından da benzediği, Heine gibi yatağa bağımlıydı artık. Ne var ki Robert'i yataktan mezarında bile yıldırma mümkün değildi. Yazdığı her satır kavgaya ve özgürlüğe çağırıyordu. Hasta yatağından, 11 Kasım anma töreninde konuşmacı olarak çağrılmam için kentteki İşçi Sendikaları Merkezi'ni uyarmıştı. Bana yazdığı mektupta, "Birkaç gün erken gel de, gençlik günlerimin dostluğunu tazeleyelim," diyordu.

Detroit'e toplantının yapılacağı gün vardım. Beni istasyonda, *Armer Teufel*'de çıkan ateşli şiirlerinden tanıdığım Martin Drescher karşıladı. Sırık gibi boyuyla önümde diz çöken Drescher, benim ve perondaki kalabalığın şaşkın bakışlarına aldırmaksızın, "Şövalyemden Kraliçesine, ölümsüz aşkının armağanı," sözleriyle bir demet kırmızı gül sundu. "Pe ki kim bu şövalye?" diye sordum. "Robert'ten başka kim olabilir? Başka kimin haddine düşmüş, Anarşistler'in Kraliçesi'ne aşk ilan etmek!" Kalabalıktan kahkahalar yükseldi. Ama dizlerinin üstünde duran adam istifini bozmuyordu. Soğuğa yakalanmasını önlemek için (yer karla örtülüydü) elimi uzatarak, "Öyleyse şimdi beni şatoma götürün," dedim. Drescher ayağa kalktı, eğilip selam verdikten sonra koluma girerek otomobile kadar bana eşlik etti. "Randolph Otel'i'ne," dedi sürücüye. Oraya vardığımızda, Robert'in arkadaşları karşıladı bizi. Otel sahibi de *Armer Teufel* sempatizanlarındandı. "En güzel odam ve en iyi şaraplarım emrinizdedir," dedi. Bana gösterilen bu ilginin ve yakınlığın, Robert'in anlayış ve sevgisiyle desteklendiğinin farkındaydım.

İğne atsan yere düşmeyecek kadar dolu olan Turner Hall'da izleyiciler çoktan havaya girmişti. Sevimli bir çocuk korosunun şarkıları ve Martin Drescher'in coşkuyla okuduğu devrimci bir şiirle heyecan yükseldi. Benden Almanca konuşmam istenmişti. Chicago trajedisinin üzerinden yıllar geçmesine rağmen üzerimdeki etkisi hâlâ canlıydı. Belki de, Chicago şehitlerini yakından tanımış, onları sevmiş ve kurtuluşları için mücadele etmiş olan Robert Reitzel'in çok yakınımda bulunması, yavaş yavaş ölüme gidişi, bu geceye daha fazla anlam yüklememe neden olmuştu. 1887'nin anısı ete kemiğe büründü, ölüme göz kırpmadan gidenler bana esin verdi; coşkunun, umudun ve hayatın kaynağı oldu.

Toplantı biterken yeniden kürsüye çağrıldım; beş yaşlarında, altın saçlı bir kız kendinden büyük bir demet kırmızı karanfil sundu bana. Küçük kızı çiçeklerle birlikte kucaklayıp bağrıma bastım.

Daha sonra tanınmış bireyci anarşistlerden Joe Labadie ile tanıştım. Gözalcı bir görünüşü olan Labadie beni Rahip Dr. H. S. McCowan'la tanıştırdı. Her ikisi de İngilizce konuşmamış olmamdan dolayı üzüldüklerini belirttiler. Dr. McCowan, "Özellikle sizi dinlemek için gelmişim," dedi. Herkesin dostça Labadie diye hitap ettiği Joe, "Öyleyse neden Ms. Goldman'ı minberine davet etmiyorsun? Kızıl Emma'mız o zaman İngilizce konuşur, biz de dinlerdik." Rahip, "İyi bir fikir bu," dedi. "Ama Ms. Goldman kiliseye karşı. Konuşur muydunuz kilisede?" "Şeytan eteğimi çekiştirmezse, cehennemde bile konuşurum." "Tamam o zaman," dedi rahip. "Benim kilisemde konuşabilirsiniz. Ne kimse eteğinizi çekiştirir ne de söylemek istediğiniz herhangi bir söz kısıtlanır." Kimsenin hakkında doğru dürüst bir şey bilmediği düşüncesiyle, konunun anarşizm olmasına karar verdik.

"Şövalyem", çiçeklerle birlikte gönderdiği notta, toplantı bittikten sonra kendisini ziyaret etmemi istiyordu; geç de olsa beni bekleyecekti. Bir hastanın böyle geç saatlere kadar bekletilmesini yadırgamıştım. Ne var ki Drescher, Robert'in günbatımından sonra kendini daha iyi hissettiğini söyleyerek beni ikna etti. Evi sokağın sonundaydı; önünde geniş bir boşluk uzanıyordu. "*Luginsland*" diyordu Robert buraya. Son üç buçuk yıldır her gün aynı manzarayı görüyordu. Ancak duyarlı ve zengin iç dünyası sayesinde uzak ülkelerde ve iklimlerde dolaşıyor, o diyarlardaki tüm kültürel gelişmeleri izliyordu. Cumbalı penceresinden sızan parlak ışık ta uzaktan görülebiliyor, Robert Reitzel'in bekçilik ettiği bir denizfenerini hatırlatıyordu bana. Evden şarkı ve kahkaha sesleri taşıyordu. Robert'in odası doluydu; sigara dumanından göz gözü görmez olmuştu. Onu seçmekte güçlük çekerken, "Mabedimize hoş geldin! Sana

tapan şövalyenin sığınağına buyur!” diyen neşeli sesini duydum. Robert’ in üzerinde yakası açık beyaz bir gömlek vardı; sırtını yastıklara dayamış, yatakta oturuyordu. Yüzü kül rengini almış, saçları daha çok ağarmış, parmakları inceleyerek adeta saydamlaşmıştı; bunların dışında bir hastalık belirtisi yoktu. Acıya karşı gösterdiği direnç gözlerinden okunuyordu. Eski uçarı pırıltılarından eser yoktu artık. Yüreğim yanarak ona sarıldım, güzel başını göğsüme bastırdım. “Analık taslama!” diye karşı çıktı. “Öp-meyecek misin beni?” “Öpmez olur muyum?” diye kekeledim.

Odadakilerin varlığını nerdeyse unutmuştum. Robert beni, “İşte toplumsal devrimin tanrıçası!” diye tanıttıktan sonra, “Bakın ona,” dedi. “Hiç basının tanıttığı canavara, gözü dönmüş şirret cadaloza benzer yanı var mı? Beyaz yakalı siyah giysisiyle bir rahibeden farksız görünüyor.” Bu övgüler beni utandırıyor ve tedirgin ediyordu. “Beni satılık bir atmışım gibi övüyorsun,” diye sonunda karşı çıktım. Bu onu hiç mi hiç etkilemedi; muzaffer bir eda ile, “Hanım hanımcıksın dedim ya! Hiç de ününe uygun görünmüyorsun,” dedi. “*Wein her,*” diye seslendi, “Haydi tanrıçamızın onuruna içelim!” Kendi kadehini dibine kadar içtikten sonra duvara fırlattı. “Artık Emma da bizden. Antlaşmamız mühürlendi; son nefesimize kadar bağlı kalacağız ona!”

Toplantı ve konuşmamla ilgili haberler benden önce Reitzel’e ulaşmış, gazetenin yazı işleri müdürü ona parlak bir rapor sunmuştu. McCowan’ın davetinden söz ettiğimde Robert’in gözleri parladı. Rahibi tanıyordu, “ruh-kurtarıcılar” içinde ayrıksı, ender rastlanır bir kimse olduğunu düşünüyordu. Robert’e Blackwell Adası’nda dost olduğum genç papazdan, onun nezaketinden ve anlayışlılığından söz ettim. “Yazık ki cezaevinde rastlamışsın ona,” diyerek takıldı bana, “Ateşli bir sevgili olabilirdi pekâlâ”. Bir papaza âşık olamayacağımdan emindim. “Bunu söylemek saçma, canım – aşkın fikirlerle hiçbir bağlantısı yoktur. Benim her köy ve kasabada sevgililerim oldu. Kızların hiçbirisi, senin papazının turnağı bile olamazdı ilginçlik bakımından. Ne var ki aşkın izimler’le alıp vereceği yoktur. Biraz yaşlanınca anlayacaksın.” Aşk konusunda pek çok şey bildiğimde ısrar ettiysem de kulak asmadı. Oysa yirmi dokuz yaşındaydım, çocuk değildim artık. Düşüncelerimi paylaşmayan birine âşık olmamam gerektiğine inanıyordum.

Sonraki sabah otelde, bir sürü gazetecinin benimle görüşmek için beklediği gerekçesiyle, erkenden uyandırıldım. Dr. McCowan’ın kilisesinde yapmayı düşündüğüm konuşmanın iç yüzünü merak ediyorlardı. Sabah gazetelerindeki göze batan manşetleri gösterdiler: “EMMA ANALIK TASLIYOR – DETROIT MİNBERİNDE BİR ÖZGÜR AŞK HAVARİSİ –

KIZIL EMMA McCOWAN'IN KALBİNİ ÇALDI – KİLİSE ÖZGÜR AŞK VE ANARŞİYE YATAKLIK EDİYOR.”

Bunu izleyen günlerde tüm yerel gazeteler birinci sayfalarını, kiliseyi tehdit eden saldırıya ve “Kızıl Emma” yüzünden cemaatin uğrayacağı yıkıma ayırdılar. Kiliseden ayrılma tehdidinde bulunan cemaat üyelerine ve zavallı Dr. McCowan’a yönelik baskılara ilişkin haberler birbirini kovaladı. Toplantıdan bir gün önce Reitzel’e, “Başını istiyorlar. Buna asla ben neden olmak istemem,” dedim. Ne var ki Reitzel, Dr. McCowan’ın ne yapmak istediğini bilen biri olduğunu, kilisesinin bağımsızlığını korumak istiyorsa, en doğrusunun sözünden dönmek olduğunu söyledi. “Hiç değilse ona vazgeçebileceğimi söylemeliyim,” dedim. “Eğer istiyorsa bu ona davetini geri alma kolaylığı sağlar.” Rahibe bu konuda bir arkadaş aracılığıyla haber gönderildi. Ne var ki o her ne pahasına olursa olsun kararından caymayacağını bildirdi. “Toplumca en çok dışlanan kişi ya da inançlara ifade özgürlüğü tanımayan bir kilisede benim yerim yok,” dedi. “Bundan doğacak sonuçların sorumluluğu bana ait.”

Rahip Dr. McCowan, kilisedeki toplantıyı önceden hazırlamış olduğu kısa bir konuşmayla açtı. Kendi konumunu açıklayıcı bu konuşmada anarşist olmadığını, bu konu hakkında pek fazla bilgisi olmadığını ve daha önce ilgilenmediğini belirtti. 11 Kasım’da Turner Hall’a tam da bu nedenle gitmişti. Emma Goldman Almanca konuştuğu için ne yazık ki söylenenleri izleyememiş, bu nedenle de kendi kilisesinde İngilizce konferans verme önerisini memnuniyetle kabul etmişti. Kilisesinin üyelerinin, yıllardır “toplumsal tehlike” ilan edilerek zulüm gören bu kadının görüşlerini kendi ağzından duymak isteyeceklerini düşünmüştü. İyi Hristiyanlar olarak ona hoşgörü göstereceklerini umuyordu. Sözlerini tamamlayarak kürsüyü bana bıraktı.

Dinsel ve cinsel sorunları olabildiğince dışlayarak, anarşizmin iktisadi yönünü vurgulamaya karar vermiştim. Böylesine cesur bir atılımda bulunan rahibe borçlu sayıyordum kendimi. Hiç değilse cemaati, kiliseyi Tanrıları’na saldırmak ya da kutsal evlilik kurumunu dinamitlemek için kullandığımı iddia edemeyecekti. Tahmin ettiğimden de daha başarılı olmuştum. Bir saat süren konuşmam hiç kesintiye uğratılmadan dikkatle dinlenmiş ve sonunda da büyük alkış toplamıştı. Ben otururken, Dr. McCowan, “Kazandık!” diye fısıldadı kulağıma.

Ama sevinmek için erkendi. Daha alkışlar sönmeden yaşlıca bir kadın haşın bir üslupla, “Muhterem peder, Ms. Goldman Tanrı’ya inanıyor mu inanmıyor mu, öğrenmek istiyorum,” dedi. Ardından bir başkası, “Konuşmacı tüm yöneticilerin öldürülmesinden mi yana?” diye sordu.

Ayağa fırlayan kısa boylu, çelimsiz bir adam tiz sesiyle, “Ms. Goldman siz özgür aşkı savunuyorsunuz, değil mi?” dedi. “Her sokak lambasının altında bir fuhuş yuvasının ortaya çıkmasına neden olmayacak mı sizin düzeniniz?”

Rahibe, “Bu insanlara açık cevap vermek zorundayım,” dedim. “İstediğin gibi konuş,” dedi.

“Bayanlar ve baylar,” diye başladım. “Olabildiğince nasırlarınıza basmamaya kararlıydım buraya gelirken. Bu yüzden, din ya da ahlaksal inanç ayrımı yapmaksızın, beşikten mezara hayatlarımıza yön veren iktisat gibi temel bir konuyu seçtim. Ancak şimdi bu seçimin yanlış olduğunu görüyorum. Eğer bir kavgaya soyunmuşsanız, birkaç nasır için tizlenmek olmaz. İşte size cevaplarım: Ben insana inandığım için Tanrı’ya inanmıyorum. Hataları ne olursa olsun insanlar, binlerce yıldan beri sizin Tanrı’nızın baştan savma işlerini yoluna koymaya çabalıyor.” Cemaat ayağa kalktı. “Kâfir, dinsiz, günahkâr!” diye çığlıklar atıyordu kadınlar. “Susturun, atın dışarı!”

Kilisede düzen yeniden sağlanınca sözlerimi sürdürdüm, “Yöneticilerin öldürülmesi meselesine gelince, bu tamamen söz konusu yöneticinin durumuna bağlıdır. Rus Çarı’ysa eğer, öldürülmeyi hak etmiştir bana kalırsa. Ama Amerikan başkanı gibi güçsüz biriye, böyle bir şeye kalkışmaya bile değmez. Ne var ki, elimde olsa hiç tereddüt etmeden yok edeceğim bazı güçler var. Bunlar Cehalet, Bağnazlık ve Boşinan – dünyayı yöneten en despot ve fesat güçler bence. Özgür aşk, fuhuş yuvalarının çoğalmasına neden olur mu, diye soran baya da, geleceğin erkekleri ona benzeyecek olursa hepsinin işsiz kalacağını düşündüğümü söylemek isterim.”

Ortalık anında karıştı. Başkan düzeni sağlamak için boşuna çaba gösteriyordu. İnsanlar sıraların üzerinde tepiniyor, şapkalarını sallıyor bağırıp çağırıyordu. Işıklar söndürülmeden kimse kiliseyi terk etmedi.

Sonraki gün gazetelerin çoğu kilisedeki toplantıyı bir rezalet olarak verdi. Genelde, Dr. McCowan, mabedinde konuşma yapmama izin verdiği için suçlanmaktaydı. Ünlü agnostiklerden Robert Ingersoll bile bu koroya katıldı. “Tüm anarşistlerin kafadan kontak olduklarını düşünüyorum,” diye yazdı. “Emma Goldman da bunlardan biri. Rahip Dr. McCowan gönlü zengin, korkusuz bir insan. Ne var ki bir deliyi cemaat önünde konuşmaya davet etmek doğru bir şey değil.” Dr. McCowan kilisesinden istifa etti. “Bir maden kasabasına gideceğim,” dedi. “Maden işçilerinin çalışmalarımı daha iyi değerlendireceklerinden eminim.” Benim de bundan kuşku yoktu.

New York'tan ayrıldıktan sonra Ed'le dostça ama hissedilir bir gerilim içinde mektuplaştık. Detroit'te ondan uzun ve eskiden olduğu gibi sevgi dolu bir mektup aldım. Aramızda geçen son olaya değinmemişti hiç. Dönmemi özlemle bekliyor ve birlikte tatile çıkmayı umuyordu. "Sevgilisi halka nikâhlı olanın, *genügsam* olmaya (azla yetinmeye) alışması gerek," diye yazıyordu. Ed'in *genügsam* olabileceğini düşünemiyordum, ama benim ihtiyaçlarımı sağlamaya çalıştığını anlıyordum. Ed'i seviyor ve istiyordum ama eylemlerimi sürdürmekte de kararlıyım. Çok özlemiştim onu, çekiciliğini hiç yitirmemişti benim gözümde. Bir telgraf çekerek, kız kardeşim Helena'ya uğradıktan sonra, bir hafta içinde evde olacağımı bildirdim.

1894'te cezaevinden çıktıktan sonraki kısa ziyaretim dışında, Rochester'a gitmemiştim. Hayatımda öyle büyük değişiklikler olmuştu ki, yüzyıl geçmiş gibi geliyordu bana. Sevgili kız kardeşimin hayatında da değişiklikler vardı. Hochsteinlar artık daha iyi bir semtte, arkasında biraz yeşillik bulunan küçük bir evde oturuyordu. Buharlı gemi şirketleri az kâr getirse de durumlarının iyi kötü düzelmesini sağlamıştı. Asıl yük Helena'nın sırtındaydı. Hem çocuklarıyla hem de işle ilgilenmek zorundaydı. Müşterilerinin çoğu Amerika'da en ağır işlerde çalıştırılan Litvanyalı ve Letonyalı köylülerdi. Ücretleri az da olsa, ailelerine para göndererek onları Amerika'ya getirmeyi becerebiliyorlardı. Yoksulluk ve ağır çalışma koşulları yüzünden giderek kalın kafalı ve kuşkucu olmuşlardı. Onların işlerini görürken son derece sabırlı ve anlayışlı olmak gerekiyordu. Aşırı derecede içine kapanık ve sakın bir adam olan eniştem Jacob, bu türden ahmaklıklar karşısında çoğu zaman öfkesini yenemiyordu. Helena olmasaydı, bilge Jacob Hochstein müşterilerinin çoğunu kaybederdi. Fırtınayı dindirmeyi bilen Helena, bu ücretli kölelerin ruh halini anlıyor, onlar için elinden ne gelirse yapıyordu. Onlara sadece bilet satmak ve paralarını havale etmekle kalmıyor, yoksul hayatlarına girmekten de sakınmıyordu. Mektuplarını yazıyor, başa çıkamadıkları güçlüklerle cebelleşiyordu. Yardım için Helena'ya başvuran sadece bu insanlar değildi. Nerdeyse tüm mahalle halkının dert ortağıydı Helena. Herkesin derdini can kulağıyla dinleyen sevgili kardeşim, durumundan hiç şikâyet etmez, gençlik düşlerinden ve beklentilerinden, gerçekleşmeyen umutlarından yakınmazdı. Böylesine dar bir alana hapsedilmiş bu olağanüstü varlığın ne büyük bir gizilgüce sahip olduğunu düşündükçe hayıflanmamak mümkün değildi.

Gittiğim gün Helena'yla bir türlü baş başa görüşemedik. Ancak geç vakit, çocuklar uyuduktan ve yazıhane kapandıktan sonra dertleşebildik.

Hiçbir zaman hayatıma burnunu sokmak adetine olmamıştı Helena. Bu kez de anlattıklarımı hoşgörü ve sevecenlikle dinliyordu. Kendisiyse daha çok çocuklardan –Lena’ninkilerden ve kendininkilerden– ana-babamızın çektiği sıkıntılardan söz etti. Durmadan babamın dertlerini anlatmaktaki amacını anlıyordum. Aramızdaki ilişkinin düzelmesini, benim daha anlayışlı davranmamı istiyordu. Bende nefrete varan bu çatışmadan çok üzüntü duyuyordu. Üç yıl önce gönderdiği babamın ölüm döşeğinde olduğuna ilişkin habere verdiğim yanıt ona çok ağır gelmişti. Babam tehlikeli bir boğaz ameliyatı geçirdiği için Helena beni hemen oraya çağır mış, bense, “Gebermekte geç bile kaldı!” diye telgraf çekmiştim. O zamandan beri hepimizin çocukluğuunu insafsızca cehenneme çeviren bu adamla aramı düzeltmeye çalışıyordu.

Acılı geçmişimizin anısı Helena’yı daha yumuşak ve anlayışlı yapmıştı. Onun huyunun güzelliği, benimse zamanla olgunlaşmam, giderek babama duyduğum kinin azalmasına yol açtı. Ana-babaların, küçücük çaresiz çocuklarına kötü davranmalarının nedeninin gaddarlık değil, cehalet olduğuunu anlamıştım. 1894’te Rochester’da kaldığım kısa sürede, babamı beş yıldan beri ilk kez gördüm. Kendimi yabancı hissetmekle birlikte eskisi kadar düşmanlık duymuyordum artık ona. Fiziksel gücünü yitiren babam, eski güçlü kuvvetli yapısının adeta gölgesi görünümündeydi. Durumu her geçen gün daha kötüye gidiyordu. Dükkânda on saat sürekli çalışmak sağlığına zararlı olduğu gibi, maruz kaldığı alaycı davranışlar ve aşağılanmalar da sinirlerini yıpratıyordu. O semtteki tek Yahudi’ydi, ellisine merdiven dayamış, çevreye yabancı, ülkede konuşulan dili bilmeyen bir garibandı. Ona yardım eden gençlerin çoğunun da ana-babaları yabancıydı; ne var ki hemen hepsi Amerikalıların en kötü yanlarına öykünüyor, iyi özelliklerini benimsemeye yanaşmıyordu. Kaba saba, terbiyeden yoksun ve kalpsizdiler. Düşüncesiz şakaları ve şeytani oyunlarıyla “moruk”u canından bezdiriyorlardı. Öyle üstüne vardılar ki, düşüp bayıldı günün birinde. Karga tulumba eve getirildi. Ancak haftada kazandığı on doları kaybetmemek için bir gün bile dinlenmeden çaresiz gene dükkânın yolunu tuttu.

Babamı böyle hasta ve yıkılmış görmek ona beslediğim düşmanlığın son kırıntılarını da yok etti. Onu da yaşamımı adadığım sömürölen ve köleleştirilen insanlardan biri olarak görmeye başladım.

Helena her zaman, babamın gençliğinde şiddete başvurmasının nedenini, olağanüstü enerjisinin Popelan gibi küçük bir yerde çıkış yolu bulamamasına bağlardı. Ailesiyle büyük bir kentte yaşayacağı umuduy-la, büyük işler başaracağını hayal etmişti. Köylöler topraktan güçbela

ekmeklerini çıkarırken, kendilerine tüm mesleklerin yasaklandığı Yahudiler de çoğunlukla onların sırtından geçiniyordu. Babam bu gibi işlere tenezzül etmeyecek kadar dürüsttü. Her gün mücadele etmek zorunda kaldığı devlet memurlarının onur kırıcı davranışları altında eziliyordu. Hayatta başarılı olamayışı, yeteneklerini kullanma fırsatı bulamayışı, küskün ve huysuz bir insan olmasına, bütün talihsizliklerinin acısını yakınlarından çıkarmasına yol açmıştı.

Ezilen kitlelerin, durmadan cezaevine girip çıkan toplum kurbanlarının hayatlarını yakından tanımam ve okuduğum kitaplar bana yerinde kullanılmayan enerjinin insanı nasıl insanlıktan çıkardığını göstermişti. Hayata umut ve istekle başlayan pek çok insanın düşman bir çevrede yok olup gidişine tanık olmuştum. Kimi ise acımasız bir kin ve gazap timsaline dönüşüyordu. Mücadele sırasında kazandığım bu hayat tecrübesini ablam olağanüstü sezgi yeteneği ve duyarlılığı sayesinde edinmişti. Hayatı tanımasa da, anlayışlı ve sağduyuluydu.

Bu arada kız kardeşim Lena ile ailesini de sık sık gördüm. Dört çocuğu vardı, beşinci de yoldaydı. Üst üste gelen doğumlardan ve ailenin iki yakasını bir araya getirme çabasından dolayı vaktinden önce çökmüştü. Hayatta çocuklarından başka ona sevinç veren bir şey yoktu. Dört çocuktan en pırıltılısı küçük Stella'ydı; kasvetli Rochester'da gün ışığımdı benim. On yaşında, son derece zeki, sinirli bir çocuktur. *Tante Emma*'sına –bana böyle diyordu– ilişkin hayal ürünü öykülerle doluydu zihni. İlk ziyaretimden sonra Stella'yla mektuplaşmaya başladım; genç ruhunun özlemlerini kendine özgü coşkulu bir üslupla dile getiriyordu mektuplarında. Babasının sertliği ve kendinden küçük kız kardeşine daha fazla ilgi göstermesi onu incitiyor, büyük bir trajedi yaşıyordu. Kız kardeşiyle yatağını paylaşmaktan mutsuzdu. Ailesinin böyle “kapisler”e sabır göstermesi beklenemezdi. Ayrıca ona ayrı bir yatak alacak paraları da yoktu. Oysa ben Stella'yı çok iyi anlıyordum; yaşadığı trajedi benim onun yaşındayken yaşamış olduklarımın bir tekrarıydı. İyi ki Helena gibi derdini dökebileceği biri vardı yanı başında ve iyi ki sırlarını bana açabiliyordu. Henüz yedi yaşındayken, “*Tante Emma*’ma kötü davrananlardan nefret ediyorum,” diye yazmıştı bana, daha yedi yaşında bile yokken. “Büyüyünce kavgaya edeceğim onlarla.”

Erkek kardeşim Yegor da ordaydı. On dört yaşına kadar bütün Amerikalı çocuklar gibi kaba ve vahşi olan Yegor, Helena'ya çok düşkündü. Çünkü ondan olağanüstü bir ilgi görüyordu. Benim kendisinde bir iz bırakmış olduğum söylenemezdi. Lena nasılsa ben de onun gibi bir ablaydım. Ne var ki 1894'teki ziyaretim sırasında onda daha derin duygular

uyandırmış olduğumu sanıyorum. O zamandan beri Stella gibi o da bana özel bir yakınlık göstermeye başladı. Belki de bu, okula gitmesi için babamın baskı yapmasının önüne geçtiğim içindi. Yegor derslerinde başarılıydı. Bu babamın, en küçük oğlunun bilimadamı olması yolunda, kendi sönmüş umutlarının yeşermesine yol açmıştı. Büyük oğlu Herman bu konuda hayal kırıklığına neden olmuştu çünkü. Elişlerinde çok becerikli olan Herman, okuldan nefret ediyordu. Sonunda babam Herman'ın diplomalı bir meslek edineceğinden umudu kesti. Ona bir atölyede iş buldu. Çok geçmeden çocukcağızın karmaşık makineleri çalıştırmakta, basit bir ev ödevini yapmaktan çok daha başarılı olduğu anlaşıldı. Ciddi ve sorumlu yepyeni bir kişilik kazandı. Babam hayal kırıklığının üstesinden gelemedi ama Yegor'un derslerdeki başarısı, onun yeniden üniversite diploması düşlerine dalmasına neden oldu. Ne var ki bu kez de hayalleri suya düştü. Benim gelişim durumu kurtardı. "Bebeğimiz" için babamla tartışmam, bir zamanlar kendi adıma yalvarmaktan çok daha iyi sonuç verdi. Yegor Herman'ın çalıştığı atölyede işe başladı. Fakat çok geçmeden şaşılacak ölçüde değiştiği görüldü: Yeniden okula heves etti. Hayranlık duyduğu işçi hayatı ve öğlen yemeği sepeti çekiciliğini kaybetti. Atölyenin gürültüsü, çalışanların kabalığı canını sıkmaya başladı. Okumak ve öğrenmek artık amacı. İşçilerin çektiği sıkıntıları yakından tanımak Yegor'u bana yaklaştırmıştı. "Benim idealim sensin," diye yazmıştı bir mektubunda, "Cezaevinde yattın, insanları tanıyorsun, gençliğin beklentilerini biliyorsun." Onu kimsenin benden daha iyi anlayacağını sanmıyordu; tek umudu bendim. New York'a gitmesine izin vermesi için babamızı ancak ben ikna edebilirdim. Eğitimine orada devam etmek istiyordu. Ancak babam bu duruma sevinecek yerde, karşı çıktı. Yegor'a güvenini kaybetmişti, maymun iştahlı buluyordu onu. Ayrıca kendisi eskisi kadar verimli çalışmadığı için evde Yegor'un kazancına ihtiyaç vardı. Ancak günlerce yalvarıp yakardıktan ve Yegor'u New York'ta kendi evimde barındırmayı üstlendikten sonra babamı razı edebildim. Yegor mutluydu, düşleri gerçekleşecekti; tüm benliğiyle bağlanmıştı bana.

İlk kez Rochester'da ailemle sorunsuz bir beraberliği tattım. Eskiden yabancılık duyduğum bu insanlardan sevgi ve sıcaklık görmek alışkın olmadığım bir şeydi. Sevgili Helena ve yakınlık kurduğum iki genç insanın varlığı annem ve babamla da daha yakın ilişki kurmama yardımcı oldu.

New York'a dönerken yolda, tıp eğitimine devam etmem konusunda Ed'le konuşmalarımızı aklımdan geçirdim. Daha Königsberg'deyken doktor olmayı düşlerdim. Viyana'daki çalışmalarım bu arzumu kamçı-

lamıştı. Ed de bu fikri coşkuyla desteklemiş, çok geçmeden mali durumunun düzeleceğini ve eğitim giderlerimi karşılayabileceğini söylemişti. Ne var ki Yegor'un New York'ta bizim evde kalması ve ona yardım zorunluğu, doktor olma umutlarımın ertelenmesini gerektirecekti. Ayrıca Ed'in kardeşimi istememesi ihtimalinden de çekiniyordum. Onu Ed'e zorla kabul ettirecek değildim elbette.

Dönüşümde Ed'i son derece keyifli buldum. Sevgilim küçük dairemizi ben geliyorum diye her zaman olduğu gibi baştan aşağı donatmıştı. Yegor'un gelişine karşı çıkmak şöyle dursun, çok sevindiğini belirtti. Kardeşim evde olursa, yokluğumda eskisi gibi yalnızlık çekmeyeceğini düşünüyordu. Yegor çok konuşur mu diye sordu kaygıyla. Kendisi tek kelime söylemeden saatlerce oturabilirdi. Yegor'un ağırbaşlı, sakın bir çocuk olduğunu öğrenince içi rahat etti. Tıp okuma niyetime gelince, Ed çok geçmeden bu fikri hayata geçirebileceğimize inanıyordu. Ciddi bir ifadeyle, ortağının albümlerle ilgili yeni buluşu sayesinde yakında zengin olacağımızı, beni de ortak almak istediklerini söylüyordu. Gezi-lerimde bu yeni buluşun tanıtımını yapabileceğimi düşünüyordu. Eski günlerdeki gibi zengin olunca benim için neler yapacağının hayaline dalmıştı.

Yegor Yılbaşı'ndan sonraki gün geldi. Ed onu görür görmez sevmişti, kardeşim de sevgilimden hoşlanmakta gecikmedi. Yakında yeni bir geziye çıkacaktım; yokluğumda "çocuklarımın" birbirine destek olacağını bilmek içimi rahatlatıyordu.

XVII. BÖLÜM

ÇOK DİKKATLİ HAZIRLANMIŞ bir düzine kadar konferans metni ve yeni buluşun uygulandığı albüm örnekleriyle, inançsızları davamıza kazanmak ve yeni siparişler almak umuduyla yola çıktım. Satışlardan sağlayacağım kâr, yol masraflarımı karşılayacak, yoldaşlara yük olmamı önleyecekti.

Eskiden tanıdığım Philadelphialı anarşistlerden Charles Shilling konferanslarla ilgili her türlü düzenlemeyi üstlenmiş, beni de evine davet etmişti. Charles da karısı da çok konukseverdi; ayrıca Charles çok iyi bir örgütçüydü. Düzenlenen altı büyük toplantıda Yeni Kadın, Kötülüğe Karşı Çıkmamanın Anlamsızlığı, Ahlakın Temeli, Özgürlük, Yardımseverlik ve Yurtseverlik konularını işledim. İngilizce konuşmakta hâlâ zorlanıyordum, ama sorular başlayınca kendime güvenim artıyordu. İtirazlar yükseldikçe havamı buluyor, muhaliflerime karşı daha yırtıcı oluyordum. Yoğun eylemler, Shillingler ve yeni arkadaşlarla kurulan sıcak dostluklarla geçen on günden sonra Pittsburgh'a hareket ettim.

Carl, Henry, Harry Gordon ve Emma Lee Çelik Kenti'nde ve komşu kasabalarda on dört toplantı örgütlemişlerdi. En çok gitmek istediğim Homestead'de ise toplantı salonu kiralamak mümkün olmamıştı. Her zaman yaptığım gibi en önce Western Cezaevi'ni ziyaret ettim. Emma Lee ile duvar boyunca yürüdük. Zaman zaman elim taşın sert yüzeyini okşuyordu. Düşünceleri ve duyguları iletmenin bir yolu olsaydı, kalın taş duvarları delip Saşa'ya ulaşacak yoğunluktaydı benimkiler. İçeri düştüğünden beri nerdeyse beş yıl geçmişti. Cezaevi müdürü ve gardiyanlar direncini kırmak için her yolu denemiş ama Saşa'nın direnme gücünü hesap edememişlerdi. O hiç yılmamış, vücudunun her hücresiyle yenisinden hayata dönmek ve özgürlüğünü kazanmak için mücadele etmişti. Harry Kelly, Gordonlar, Nold ve Bauer gibi birçok yoldaşı bu davada

ona destek olmuştu. Yeni af tasarısı üzerinde çalışıyorlardı. Kasım 1897’ de başlatmış oldukları eylemlerle çok sayıda taraftar kazanmışlardı. İşçi örgütlerini Saşa’nın yararına harekete geçirmek için uğraşan Harry Kelly’nin çabasıyla, Batı Pennsylvania Birleşik Emekçiler Birliği Saşa’nın serbest bırakılması talebiyle önemli kararlar almıştı. Bundan başka Cincinnati’deki toplantılarında Amerikan İşçi Federasyonu, Uluslararası Fırıncılar Birliği, Boston Merkez Birliği ve Amerika’daki daha birçok işçi örgütü kampanyayı desteklemek için harekete geçti. Pittsburgh’un en iyi avukatlarından ikisi tutuldu ve gerekli para sağlandı. Saşa’ya da, davasına da olağanüstü bir ilgi vardı. Dostlarımız sonuçtan umutluydu. Doğrusu ben oldukça kuşkuluydum, ama yiğit yoldaşımdan beni ayıran duvar boyunca yürürken, tüm varlığımla kuşkularımda haklı çıkmamayı umut ediyordum.

Durmadan bir toplantıdan ötekine giderek konuşmak ve yeni insanlarla tanışmak hiç de kolay bir iş değildi. Zaman zaman geçirdiğim sinir nöbetleri beni zayıf ve güçsüz bırakıyordu. Ne var ki dinlenmek için vakit yoktu. Halkın fikirlerimize gösterdiği ilginin arttığı bir dönemde, beni görevimden alıkoyacak bir dakikayı bile çok görüyordum. Bazı gazeteler, her zamanki tutumlarını terk ederek, toplantılarım konusunda doğru haberler vermeye başlamıştı. Hatta, Pittsburgh’da yayımlanan *Leader*, bir tam sayfasını bana ayırarak hakkımda oldukça iyi şeyler yazdı. “Ms. Goldman hiç de tanıtıldığı gibi kötü birine benzemiyor,” dedikten sonra, “Görünüşünden, eteğinin altında bomba sakladığı ya da hitabet kürsülerindeki ününü borçlu olduğu rivayet edilen kışkırtıcı üslubun sahibi olduğu söylenemez. Aksine ona cazibeli bir kadın demek daha yerinde olur. Konuştukça yüzünün zekânın ateşiyle parladığı görülüyor. Bir yabancısıya, kim olduğu sorulacak olsa, yüzde doksan dokuz, ya öğretmen ya da ilerici görüşlü bir hanım olduğunu söyleyecektir.”

Yazar beni öğretmene benzetirken eminim iltifatta bulunduğunu sanıyordu. İyi niyetinden kuşkum yoktu ama gene de gururum incinmişti biraz. Gerçekten onun dediği gibi hanım hanımcık mı görünüyordum!

Cleveland’da üç konuşma yaptım. Hakkımda çıkan yazılar çok eğlendiriciydi. Bir muhabir, “Emma Goldman bir deli, öğretisi de deli saçması,” diye yazdı. Bir başkası ise “ne kadar kibar” olduğumdan dem vurarak, “bir bombacıdan çok bir hanımefendi” izlenimi verdiğimi belirtti.

Eski bir dosta kavuşma telaşıyla Detroit’e döndüm; trenden iner inmez doğru Robert Reitzel’e gittim. Durumu hızla kötüleşiyordu. Ama yaşama arzusu sönmemişti. Şövalyemi eskisinden daha solgun ve zayıflamış buldum. Son gördüğümünden beri çektiği sıkıntı yüzünün çizgilerini

derinleştirmişti; ancak her zamanki gibi neşesi yerindeydi. Onu görmek hem sevinç hem acı veriyordu insana. Ama kederlenmeme tahammülü yoktu. Hemen, anlatmakta usta olduğu, dinleyenleri katıla katıla güldüren hikâyelerine başladı. Amerika'ya yeni geldiğinde, Alman Reform Kilisesi'nde papazken, başından geçenler özellikle çok komikti. Bir keresinde vaaz vermek için Baltimore'a davet edilmişti. Bundan bir gece önce arkadaşlarıyla kafayı adamakıllı tutsülemiş, şarap ve şarkılarla sabahı bulmuştu. Baharın eli kulağındaydı; eşlerini çağıran kuşların cıvıltısıyla ağaçlarda bir şenlik başlamıştı. Tüm doğa yalın bir şehvetle titreşiyordu; doğan günle ayaklanmıştı Robert; yüreğinin serüven heyecanı ile çarptığını hissediyordu. Bundan saatler sonra sokakta anadan doğma, bir bira fıçısının üzerine bacaklarını açarak oturmuş, yüreğini yakan sevgiliye serenat yaparken bulunmuştu. Ancak şansa bakın ki söz konusu sevgili, genç papazı davet eden cemaat üyelerinden hatırı sayılır bir zatın güzel ve saf kızıydı. Sonuçta o gün Baltimore'da Almanca vaaz verilemedi.

Şövalyemle birlikte geçirdiğim saatler benim için unutulmazdı. Olağanüstü kişiliği beni sürekli yörüngesine çekiyor, kendimi ondan koparamıyordum. Onu yaşatmak için gençliğimden ve gücümünden vermek mümkün olsaydı keşke!

Detroit'ten sonra Cincinnati sönük ve umut kırıcıydı. Ed'den aldığım şikâyetname de buna tüy dikti. Uzun zaman benden ayrı kalmaya dayanamadığını yazıyordu. Doğru dürüst birlikte olunamayacaksa, temelli ayrılmak, bensiz yaşamak bin kez daha iyiydi. Hemen bir cevap yazdım; kuşkusuz onu çok seviyor, aynı evi paylaşmaktan mutluluk duyuyordum, ancak kafeste yaşamaya katlanamazdım. Bu durumda ortak yaşamımıza son vermekten başka çıkar yol görünmüyordu. Özgürlüğüme her şeyden çok değer veriyor, inandığım dava için buyrukla ya da görev zoruyla değil, içimden geldiği gibi özgürce çalışabilmeyi istiyordum. Onun taleplerine boyun eğmem mümkün değildi. İyisi mi yersiz yurtsuz bir gezgin olurdum, hatta aşktan bile vazgeçebilirdim.

St. Louis de az sıkıcı değildi. Ne var ki son gün polis durumu kurtardı. Tam konuşmamın orta yerinde toplantıyı basıp, herkesi dışarı çıkarttı. Bu durumda, gazetelerin konuşmamdan bölümler yayımlayarak, salonun kapasitesinden daha çok sayıda insana sözlerimin ulaşacağını varsayarak teselli buldum. Ayrıca güvenlik görevlilerinin bu davranışı, Amerika'da ifade özgürlüğü olduğuna hâlâ inanan insanlar arasından bana yeni dostlar kazandırdı.

Chicago, Kara Cuma'nın yaşandığı, yeniden doğuşuma neden olan

kent! Benim için nerdeyse Pittsburgh kadar uğursuz ve boğucu bir yerdi burası. Ancak daha önceki gelişlerimde olduğu gibi -1887'nin düşmanlığı sürer, Most ve yandaşları bana nefretle, körü körüne saldırırkenki gibi- değildi ilişkiler artık. Tutuklanmam ve sonraki eylemlerim dostlarımla artmasına ve çok sayıda insanın benden yana tavır koymasına neden olmuştu. 1893'ten beri Chicago'da yaşayan ve yoğun bir şekilde eylemlerini sürdüren Peukert'in çabaları sonucu, çeşitli işçi sendikaları da beni destekliyordu. Chicago'nun önde gelen anarşistlerinden Yoldaş Appel bana yakın ilgi ve dostluk gösterdi; neşeli karısı ve sevimli çocuklarıyla evi, her zaman gitmek istediğim çekici bir yerdi benim için. *Free Society* (Özgür Toplum) grubu Chicago'da başarılı çalışmalar yapıyordu. Benim için on beş konferanstan oluşacak bir program hazırlamışlardı.

Konferanslar, olağanüstü bir durum baş göstermeksizin, alışılmış biçimde gerçekleşti. Ancak bazı olaylar bu kentte geçirdiğim günlere anlam katarak ömür boyu taşıyacağım izler bıraktı. Moses Harman ve Eugene V. Debs'le tanışmam ve genç Alman yoldaş Max Baginski'yi yeniden bulmam bu mutlu rastlantılardandı.

Philadelphia'da, polisin ensemde olduğu 1893 Ağustos'u'nun heyecanlı günlerinde iki genç adam benimle görüşmek istemişti. Bunlardan biri eski dostum John Kassel, ötekiyse Max Baginski'ydi. Alman devrimci hareketinde önemli rol oynamış genç isyancılardan biri olan Max Baginski ile tanışmak beni özellikle sevindirmişti. Orta boylu, solgun benizliydi; sanki ağır bir hastalıktan yeni kalkmış gibiydi. Tarak ne kadar dil dökse de ona zerre kulak asmayan sarı saçları dimdik dikiliyordu. Kalın camlı gözlüklerinin ardındaki zeki gözleri ufalmış gibi duruyordu. Geniş bir alnı ve soyadını haklı çıkaran Slav ırkına özgü yüz hatları vardı. Konuşmak için konu açmaya çalıştıysam da başaramamıştım; canı sıkın ve isteksizdi. Sıkılganlığının nedeni, boynundaki derin yara izi olabilir mi diye geçmişti aklımdan. Cezaevinden çıktıktan sonraki yıllarda Max'a sadece bir-iki kez rastlamıştım. Sonra Chicago'ya gittiğini, daha önce başyazarı August Spies olan, *Arbeiter Zeitung*'un sorumluluğunu üstlendiğini öğrendim.

Daha önceki Chicago ziyaretlerimde gazeteye giderek Max Baginski'yi aramaktan çekinmiştim. Most'un sadık bir taraftarı olduğunu duymuş, bana karşı yürüttükleri saldırı kampanyası yüzünden çektiklerimden sonra, içlerinden hiçbirisiyle görüşmek isteği duymamıştım. Bu kez, *Arbeiter Zeitung*'da konferanslarımı duyuran dostça yazılmış bir ilanla, Max'ı görmek için duyduğum dayanılmaz istek bir araya gelince, onu aramaya karar verdim.

Chicago olayları sırasında ünlenen *Arbeiter Zeitung*'un bürosu Clark Sokağı'ndaydı. Orta büyüklükteki oda bir bölmeyle ikiye ayrılmıştı. Bölmenin öte tarafında bir adam yazı yazmakla meşguldü. Boynundaki yara izinden tanıdım Max'ı. Sesimi duyar duymaz yerinden fırlayarak tel kapağı açtı ve coşkuyla, "Vay, sevgili Emma, nihayet gelebildin!" diyerek kucakladı beni. Öylesine beklenmedik şekilde sıcak bir karşılamaydı ki bu, Max'ın Most'u körükörüne izlediği yolundaki kuruntularım dağılıverdi. Yazdığı paragrafı bitirinceye kadar birkaç dakika beklememi rica etti benden. Çok geçmeden neşeyle, "Tamam!" diye bağırdı. "Artık çıkalım bu hapishaneden. Blue Ribbon Lokantası'na gidip yemek yiyelim."

Oraya vardığımızda vakit öğleni geçmişti; saat beşe geldiğinde biz hâlâ masa başındaydık. Philadelphia'daki kısa tanışıklığımızda sessiz ve içine kapanık bir kimse olarak algıladığım genç adam, kimi zaman ciddi, kimi zaman çocuk gibi şen, sözü sohbeti yerinde ilginç bir konuşmacıydı. Hareketin içinde bulunduğu durumu, Most'u ve Saşa'yı tartıştık. Fanatik ya da dar görüşlü olmayan, tanıdığım en ilerici Alman anarşistlerinden daha uzun soluklu ve anlayışlı bir insan izlenimi bıraktı bende. Kahramanca mücadelesinden ve baskılara karşı gösterdiği dirençten dolayı Most'a duyduğu hayranlığı belirtti. Buna rağmen, Most'un Saşa'ya açıkça cephe alışı Max'ı da, Almanya'daki "*Jungen*" grubundaki yoldaşlarını da tedirgin etmiş, hepsi de Saşa'ya hak vermişti. Max, bu tutumlarının hâlâ değişmediğini söylüyordu. Most'un, asla kök salamayacağı yabancı bir ülkede bulunmaktan ötürü yaşadığı trajediyi ancak Amerika'ya geldikten sonra kavrayabilmişti. Most, Birleşik Devletler'de, kendi çevresinden kopuk, kitlelerin yaşam ve mücadelesinden kaynaklanan esin ve güçten yoksundu. Ülkede büyük ölçüde Alman desteğine sahipti ama, bir ülkede köklü değişiklikleri sağlayacak olan en başta yerel unsurlardı. Amerika'da içine düştüğü çaresiz durum ve yerel bir anarşist hareketin olmayışı, eylemli propagandaya karşı çıkmasına, dolayısıyla da Saşa'nın aleyhine dönmesine yol açmıştı.

Max'ın bu açıklamasıyla, Most'un yıllarca savunduğu görüşlere ihanetini hoş görmem mümkün değildi. Ne var ki, Most'taki değişikliğe neden olan durumu nesnel ve toleranslı bir biçimde analiz edişi Max'ın kişiliğini daha yakından tanımama neden olmuştu. Ne küçük hesaplar, ne kin, ne sansür eğilimi, ne de partizan ruhunun zerresi vardı. Soylu bir insanla karşı karşıyaydım; onunla birlikte olmak yemyeşil tarlalardaki temiz havayı içine çekmek gibiydi.

Nietzsche, Ibsen ve Hauptmann'a duyduğum hayranlığı paylaşması ve daha adını bile duymadığım yeni yazarlar tanıması Max'ı gözümde

bir kat daha yüceltti. Gerhart Hauptmann'ı yakından tanıyordu; Silezya'da dokuma işçilerinin yaşadığı bölgeleri birlikte dolaşmışlardı. Max o yıllarda *Der Proletarier aus dem Eulengebirge* adında yerel bir işçi gazetesinin yazı işleri müdürüydü. Hauptmann, *Die Weber* ve *Hannele* adlı yapıtlarının çatısını bu ortamda çatmıştı. Yoksulluğun ve sefaletin kinfendirdiği dokumacılar herkese kuşkuyla yaklaşıyordu. Hayatlarını sorgulayan, solgun yüzüyle bir papazı andıran bu genç adamla konuşmaya önceleri yanaşmamışlardı. Ama Max'ı tanıyorlardı. Kendilerinden biriydi, güvenirlerdi ona.

Max bana Gerhart Hauptmann'la birlikte gezdiği günlere ilişkin bazı anılarını anlattı. Her yerde tüyler ürpertici bir sefalet vardı. Bir keresinde yaşlı bir dokumacının kulübesine girmişlerdi. Bir kerevetin üzerinde paçavralara sarılı bir bebekle annesi yatıyordu. Çocuğun sıska bedeni yaralarla kaplıydı. Evde ne yakacak ne de yiyecek vardı. Her köşeden sefalet sıırıyordu. Bir başka evde dul bir kadınla, olağanüstü güzel bir kız olan on üç yaşındaki torunu yaşıyordu. Evi bir dokumacı ailesiyle paylaşıyorlardı. Onlarla konuşurken Hauptmann'ın eli durmadan kızın başını okşamıştı. "Hannele'nin esin kaynağı kuşkusuz bu kızdı," diye yorumladı Max. "O korkunç ortamda yetişmiş bu nazlı çiçek çok etkilemişti Gerhart'ı." Ordan ayrıldıktan sonra uzunca bir süre kıza armağanlar göndermişti. Kendisi de yoksulluğun ne olduğunu biliyordu. Zürih'te öğrencilik yıllarında aç yaşadığı günler çok olmuştu.

Max'ta kendime benzer yanlar bulmuştum; değer verdiğim pek çok şeye bakışı benimle aynıydı. Son derece akıllı ve duyarlıydı; ona dayanılmaz bir çekicilik veren de bu özellikleriydi. Entelektüel dostluğumuz kendiliğinden gelişirken, duygusal yanı da filizlenmekte gecikmedi. Bir-birimizden ayrılmaz olduk; her gün yeni bir güzellik ve derinlik keşfediyordum kişiliğinde. Yaşından çok olgundu. Romantik fiziği ender bulunur bir incelik ve kibarlığın simgesiydi.

Chicago'daki önemli olaylardan biri de, yılmadan bağımsız anneliği ve kadınların ekonomik ve cinsel kurtuluşunu savunan Moses Harman'la tanışmamdı. Adını yayımladığı haftalık *Lucifer* dergisinde görmüştüm ilk kez. Başta Anthony Comstock* olmak üzere Amerika'daki ahlak bekçisi harem ağalarının gadrine uğramış, hapsedilmiş, zulüm görmüştü. Max'la birlikte Harman'ı, kızıyla oturduğu, aynı zamanda da işyeri olarak kullandığı *Lucifer*'in yazıhanesinde ziyaret ettik.

* 1844-1915. ABD'de müstehcenliğe karşı sansür uygulamasının önde gelen savunucularından. -Ç.n.

Zihnimizde canlandırdığımız kimi ünlü kişileri yakından tanıyınca hayal kırıklağına uğrarız. Oysa Harman'da tam tersi oldu. Adamın bu kadar çekici olabileceğini tahmin edememiştim doğrusu. İç Savaş'ta aldığı bir kurşun yarası yüzünden bir ayağının aksamasına rağmen, dimdik duruşu, başını süsleyen bembeyaz saç ve sakalı, gençlik fışkıran gözleriyle çok etkileyici bir görünüşü vardı. Hiç ürkütücü bir tavrı olmadığı gibi, iyilikten başka bir şey de beklenemezdi ondan. Bu özelliğinden dolayıdır ki, Amerika'da başına gelen her türlü belaya rağmen hâlâ bu ülkeden umudunu kesmemiştir. Beni çok iyi bildiğini söyledi. Polisin bana kabalık etmesine öfkelenmiş, hemen tepki göstermişti. Sevimli gülüşüyle, "Bizim yoldaşlığımız çokyönlü," dedi. Gece boyunca kadın sorunlarını ve kurtuluş yollarını tartıştık. Cinselliğe yaklaşımın en kaba ve bayağı bir biçimde sürdüğü Amerika'da, yakın gelecekte olumlu yönde bir değişimden ya da Püritenlik'in ortadan kalkacağından umutlu olmadığını belirttim. Oysa Harman aksini düşünüyordu. "Bu işe girdiğimden beri öyle muazzam değişikliklere tanık oldum ki," dedi, "Birleşik Devletler'de, kadınların ekonomik ve cinsel durumlarını değiştirecek gerçek bir devrimin çok fazla gecikmeyeceği inancındayım. Cinsellik ve cinselliğin insan hayatındaki önemli rolü konusunda has ve onur verici bir duyarlılığın gelişmesi kaçınılmaz." *Comstockculuk*'un gücünün giderek arttığına dikkatini çektim. "Bu boğucu gücü önleyecek yürekli kadınlarla erkekler nerde?" diye sordum. "Sizin ve parmakla sayılacak birkaç kişinin dışında Amerikalılar dünyanın en tutucu insanları." "Sandığın kadar değil," dedi. "İngiltere'yi unutma. Daha geçenlerde Havelock Ellis'in cinsellik konusundaki önemli yapıtı yasaklanmadı mı?" Yıllardır bağımsız annelik için mücadele eden, bu uğurda iftiraya uğrayan, hapse düşmeyi göze alan kadınlara da, erkeklere de, Amerika'ya da güveniyordu.

Chicago'da bulunduğum sırada kentteki bir işçi kurultayına katıldım. Sendikal ve devrimci harekette sözü geçen bazı önderlerle tanıştım. Şehitlerimizden Albert Parsons'un dul eşi Ms. Lucy Parsons etkin çalışmalarıyla dikkat çekiyordu. Kurultay'da en göze çarpan kişi Eugene V. Debs'di. Uzun ince endamıyla, sırf fiziksel açıdan değil, hali tavrıyla da diğer yoldaşlarının arasında sivriliyordu. Beni en çok etkileyen ise etrafında dönen dolaplardan safça habersiz oluşuydu. Bazı delegeler –siyasal bağımlılığı olmayan sosyalistler– benim de konuşmamı isteyerek, başkana adımı yazdırmıştı. Ne var ki Sosyal Demokrat politikacılar açıkça hile yaparak konuşmamı önlediler. Oturumun sonunda Debs yanıma geldi; talihsiz bir yanlışlık olduğunu, ancak kendisinin ve arkadaşlarının akşama konuşmamı sağlayacaklarını söyledi.

Akşam oturumuna ne Debs ne de komisyon üyeleri gelmişti. İzleyiciler bana davette bulunan delegelerden ve bizim yoldaşlardan ibaretti. Kapanışa yakın soluk soluğa salona gelen Debs, çeşitli toplantılara katılmak zorunda kaldığını, o yüzden geciktiğini, konuşmamı kaçırmış olmaktan korktuğunu söyledi. Bağışlanmayı diliyor, sonraki gün için beni yemeğe davet ediyordu. İçimde bir his, onun da beni engelleme tertibi içinde olabileceğini söylüyordu. Bir yandan da açık ve mert tavrını fesatlıkla bağdaştıramıyordum. Daveti kabul ettim. Debs'le biraz konuştuktan sonra onun kesinlikle suçsuz olduğunu anladım. Partisindeki politikacılar ne yaparsa yapsın, onun yüce gönüllü ve dürüst kalacağından kuşku duymuyordum. Halka gerçekten inanıyordu. Hayal ettiği sosyalizm ise, Marx'ın *Komünist Manifesto*'da tanımladığı devlet mekanizmasından çok farklıydı. Onun görüşlerini dinlerken, "Ama Mr. Debs, siz anarşist-siniz!" demekten kendimi alamadım. Beni düzelterek, "Mr. değil, yoldaş Debs," dedi. Elimi dostça sıkarken, kendini anarşistlere çok yakın hissettiğini, anarşizmin mutlaka ulaşılması gereken bir hedef olduğunu, tüm sosyalistlerin aynı zamanda anarşist olmaları gerektiğini söyledi. Ona göre sosyalizm, en yüce ideal olan anarşizme erişmek için bir basamaktı. "Kropotkin'i tanıyorum; fikirlerine hayranlık duyuyorum," dedi. "Ona da, Waldheim'da yatan şehit yoldaşlara da, hareketinizdeki öteki kavga arkadaşlarına da saygım büyük. Gördüğünüz gibi ben de sizin yoldaşınızım. Kavgada beraberim." Sosyalistlerin amaçladığı gibi devletin gücünü artırmakla özgürlüğe kavuşmanın mümkün olamayacağına işaret ettim. Siyasal eylemin, ekonomik mücadelenin ölüm fermanı olacağını vurguladım. Debs bana karşı çıkmadı, devrimci ruhun canlı tutulması konusunda benimle hemfikirdi; bununla birlikte siyasal amaçlar gözardı edilmemeliydi. Kitlelere ulaşmanın en pratik yolu buydu.

Dostça ayrıldık. Debs insan olarak o kadar içten ve sevimliydi ki, kafasının karışıklığı yüzünden aynı zamanda iki karşıt uca yönelmesini bile hoşgörülle karşılayabiliyordum.

Sonraki gün, Vali Altgeld'in bağışlamış olduğu Chicago kahramanlarından Michael Schwab'ı görmeye gittim. Joliet cezaevinde kaldığı altı yıl sağlığını bozmuştu. Hastanede veremden yatıyordu. Yüce bir amacın insana ne büyük bir direnme ve dayanma gücü verdiğini görmek şaşırtıcıydı. Schwab'ın harap bedeni, ateşten yanan yanakları, ölümcül hastalığının ısıttığı gözleri, yıpratıcı duruşma günlerinde maruz kaldığı işkenceleri, cezanın tecili için beklenen ayları, yoldaşlarının idamını ve hapiste geçirdiği uzun yılları en inandırıcı biçimde kanıtlıyordu. Oysa Michael kendine ilişkin tek söz söylemedikten başka, asla yakınmıyordu

da. İdealinden başka bir şey onu ilgilendirmiyor, düşüncelerini o dolduruyordu. Zalim güçlerin boyun eğdiremediği bu onurlu ve dirençli insana karşı derin bir saygı duymaktan kendimi alamadım.

Chicago'dayken çoktan beri yapmak istediğim bir şeyi yerine getirme fırsatını da buldum: Waldheim Kabristanı'nda yatan aziz şehitlerimizin mezarlarına bir çelenk bıraktım. Anılarına dikilen anıtın önünde Max'la el ele saygıyla durduk. Sanatçı, aldığı esinle taşı adeta canlı bir varlığa dönüştürmüştü. Yüksek bir kaide üzerindeki kadın figürü ve ayağının dibindeki yenik düşmüş kahraman direnişi ve isyanı simgelerken, acı ve sevgi uyandırmaktan da geri kalmıyordu. Kadının güzel ve insancıl yüzü acı ve felaket dolu bir dünyaya eğilmişti. Bir eliyle ölmekte olan asiye işaret ederken öteki elini onun alınına siper etmişti. Hareketlerinde olağanüstü bir duyarlık ve şefkat seziliyordu. Kaidenin arkasında, Vali Altgeld'in hayattaki üç anarşisti bağışlama nedenlerini açıklayıcı yazısından bir bölüm yer alıyordu.

Kabristandan ayrıldığımızda hava karmak üzereydi. Düşüncelerim bir anıt yapılmasına karşı çıktığım günlere uzandı. Yoldaşlarımızın ölümsüzlüğe erişmesi için anıta gerek olmadığını savunuyordum. Oysa artık ne denli dar kafalı, bağınaz ve sanatın gücünü kavramaktan âciz olduğumu anlamış bulunuyordum. Anıt, idealleri uğruna ölen insanları temsil ediyordu; onların söz ve eylemlerinin somut bir simgesiydi.

Chicago'dan ayrılmazdan önce Robert Reitzel'in ölüm haberini aldım. Ancak birkaç haftalık ömrünün kaldığını bilmelerine rağmen, tüm dostlarını sarsmıştı bu ölüm. Sevgili "şövalyeme" duyduğum yakınlıktan dolayı benim acım daha da derindi. İsyân ateşiyle yanan sanatçı ruhlu dostumun öldüğüne inanmak kolay değildi. Özellikle son görüşmemizde onun gerçek değerini ve yüceliğini daha iyi anlamıştım. Düşünür ve şair olarak, sadece güzel sözler üretmekle yetinmeyerek, onları hayata geçirmeyi amacı. Küçük bir azınlığın prangaya vurduğu kitlelerin uyanmasını sağlamak, onları özgür bir dünyanın nimetlerinden yararlandırmak istiyordu. Hep parlaktı düşleri: Sevgiyi ve özgürlüğü, hayatı ve sevinci düşlüyordu. Yaşadığı sürece, tüm varlığıyla, bu düşün gerçekleşmesi için savaştı.

Külleri gölün üzerine savrulan Robert yoktu artık. Kocaman yüreği durmuş, kavgacı ruhu istirahatete çekilmişti. Güçlü kaleminden, büyümlü şarkısından yoksun kalmıştık. Oysa, şövalyemin yokluğunda daha da yoksullaşan hayat devam ediyordu; devam ettikçe de mücadele azmimiz artıyordu.

Denver, kadınlı erkekli hatırı sayılır sayıda bireysel ve komünist anarşistleriyle başlıca etkinlik merkezlerimizden biriydi. Çoğu doğma büyüme Amerikalı olan bu yoldaşların kiminin soy kütüğü koloni dönemine baş kaldıran öncülere kadar uzanıyordu. Lizzie ve William Holmes Albert Parsons'un yakın dostlarıydı. Onlarla birlikte çalışan, toplumsal mücadelenin ekonomik boyutunu hakkıyla kavramış, uyanık, çalışkan ve bilgili bir çevre vardı. Lizzie'yle William Chicago'da sekiz saat mücadelesinde etkin rol oynadıktan başka *Alarm* ve benzeri yayın organlarına da yazı veriyorlardı. Albert Parsons'un ölümüyle aynı zamanda çok eski bir dostu kaybetmiş olmaktan ötürü acıları büyüktü. Denver'in yoksul bir mahallesinde, ölmeyecek kadar kazanarak yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Ne var ki Dava'ya bağlılıkları eskisinden bir nebze olsun eksilmemişti. Hareketi, özellikle de 1887 dönemini tartıştık. İnsan Albert Parsons da, asi Albert Parsons da olanca canlılığıyla belleklerindeydi. Parsons'a göre anarşizm geleceğe ilişkin bir kuram değildi sadece. Gündelik yaşamını, aile ve ev ilişkilerini yönlendiren bir güçtü. Güneyli, ırkçılığıyla ünlü eski bir aileden gelmiş olmasına rağmen, ayırım gözetmeksizin toplumun en düşkün ve aşağılanmış katmanlarına yakın bulurdu kendini. Köleliğin kutsal bir hak ve devletçe onurlandırılmanın en üstün değer olarak kabul edildiği bir ortamda büyümüştü. Her ikisini de reddetmekle kalmayıp, genç bir melezle evlendi. Albert'e göre insanların kardeşliği ilkesinde ayrımcılığa yer yoktu. Aşk, onun bunun koyduğu engellerden daha güçlüydü. Aynı yüreklilikle, güvenli ortamını terk etmiş, göz göre göre Illinois polisinin pençesine düşmüştü. Yoldaşlarının kaderini paylaşma dürtüsü her şeyin üstündeydi. Oysa Albert hayata büyük bir tutkuyla bağlıydı. Olağanüstü kişiliği son ânında bile kendini göstermişti. Kin kusmak ya da feryat etmek şöyle dursun, idam edileceği günün sabahında, hücresinde, çok sevdiği *Annie Laurie* şarkısını söylediği duyulmuştu.

Denver'den San Francisco'ya giderken aştığım Kayalık Dağlar bana yeni heyecanlar yaşattı. Viyana'ya giderken birkaç gün İsviçre'de kalmış, Alp Dağları'nı görmüştüm. Ne var ki, yalçın ve heybetli görünümleriyle Kayalık Dağlar soluk kesiciydi. Bunu gördükten sonra insanlığın tüm çabaları boşuna mı acaba, diye düşünmekten kendimi alamadım. Kendim de içinde olmak üzere tüm insanlık bu ezici dağların yanında önemsiz, acınacak denli zavallı, ottan farksız göründü bana. Ürkütücü oldukları kadar güzellik ve ihtişamlarıyla büyülüyorlardı beni. Ancak Royal Gorge'a ulaştıktan ve trenimiz insan emeğiyle gerçekleştirilmiş kıvrımlı

yollardan geçerken rahatladım ve yeniden güvenim tazelendi. Bu devasa taşları yarıp geçmiş olan güç her yerde kendini gösteriyor, insanın yaratıcı zekâsı ve tükenmek bilmeyen yeteneklerine tanıklık ediyordu.

Boğucu Nevada'yı yirmi dört saatte geçtikten sonra baharın ilk günlerini yaşayan California'ya ulaşmak bir karabasanın ardından periler ülkesinde uyanmak gibiydi. Böyle coşkun ve bereketli bir doğa görmemiştım daha önce. Ne var ki tren Oakland'a girerken görüntü değişti ve sıradanlaştı.

San Francisco'da çok ilginç ve keyifli günler geçirdim. Çalışmalarım her zamankinden daha başarılı olduktan başka, özgür ve kişilik sahibi pek çok kimseyle de tanıştım. Anarşist etkinliklerin merkezi, sahilde, Isaaklar'ın ailece çıkarttıkları *Free Society* idi. Abe Isaak, karısı Mary ve üç çocuklarıyla olağanüstü insanlardı. Rusya'dayken, Alman kökenli liberal bir dinsel tarikat olan Mennonlar'a katılmışlardı. Amerika'ya gelir gelmez Oregon'da Portland'a yerleşmiş, orada anarşist fikirlerden etkilanmişlerdi. Aralarında Henry Addis ve H. J. Pope'un da bulunduğu yerli yoldaşlarla *Firebrand* adında bir haftalık dergi çıkartmaya başlamışlardı. Dergide Walt Whitman'ın "Bir Kadın Bekliyor Beni" adlı şiiri yayımlanınca, *Firebrand* yasaklanmış, yayıncılar tutuklanmış, H. J. Pope ise müstehcen yayında bulunmaktan hüküm giymişti. Daha sonra San Francisco'ya taşınan Isaaklar *Free Society*'yi çıkarttılar. Çoğu zaman günde on sekiz saat çalışıyorlar, çocuklar da yazılara, dizgiye, adreslerin yazılmasına yardım ediyordu. Bu arada propaganda etkinlikleri de savsaklanmıyordu.

Isaaklar'ın bana en çekici gelen yanı, hayat tarzlarındaki tutarlılık, inanç ve düşünceleriyle onların uygulanışındaki uyumdu. Çocuklarla ana-babaları arasındaki arkadaşça ilişki ve ailedeki bireylerin sınırsız özgürlüğü benim için alışılmadık şeylerdi. Anarşist ailelerin hiçbirinde çocukların böylesine özgür olduklarına ya da büyüklerinin hiçbir engellemesiyle karşılaşmadan diledikleri gibi konuştuklarına tanık olmamıştım. On altı yaşındaki Abe ile on sekiz yaşındaki Pete'in güya babalarının bir prensibi ayaklar altına almış olmasının hesabını sormalarına ya da yazılarının propaganda değerini tartışmalarına tanık olmak çok hoştu. Eleştiri gençlere özgü bir sertlik ya da küstahlıkta olsa bile Isaak sonuna kadar büyük bir sabır ve saygıyla dinlerdi. Ne o ne de Mary, daha tecrübeli ve yaşlı olmanın üstünlüğünden yararlanırdı. Çocuklar her bakımdan onların eşitiydi; karşı çıkma, kendi hayatlarını yaşama ve öğrenme hakları tartışma konusu değildi.

Isaak, "Eğer kendi evinde özgürlük yoksa, dünyaya özgürlük getire-

ceğine nasıl inandırırısın insanları?" derdi. Mary için de onun için de özgürlük, her iki cinsin kayıtsız şartsız fiziksel, entelektüel ve duygusal eşitliği demekti.

Isaaklar *Firebrand*'de, daha sonra da *Free Society*'de hep bu ilkeyi savundular. Cinsel eşitlik konusunda Doğu'daki ve Avrupa'daki anarşistlerin çoğu tarafından ağır eleştirilere uğradılar. Ben bu türden sorunların yayın organlarında tartışılmasını doğru buluyordum. Çünkü kendi tecrübelerimden, cinselliğin ifade edilebilmesinin insanların hayatında yemek ve hava kadar önemli olduğunu biliyordum. Gelişmemin ilk çağlarında, cinselliği öteki konular gibi açıkça tartışmamın ve başkaları ne der diye aldırmadan gönlümce yaşamamın nedeni sadece kuramsal bir ilkeden ötürü değildi. Doğu'daki Amerikalı radikaller arasında benim görüşlerimi paylaşan ve cinselliklerini görüşleri doğrultusunda yaşama cesaretini gösteren çok sayıda kadın ve erkekle tanışmıştım. Ne var ki yakın çevremde bu konuda yalnızlık çekiyordum. Bu nedenle Isaaklar'ın benim gibi düşünmeleri ve düşünceleri doğrultusunda yaşamaları çok sevindiriciydi. Böylece, ortak anarşist idealimizin yanı sıra güçlü, kişisel bir bağ oluştu aramızda.

San Francisco ve yakın çevresindeki gece toplantıları, 1 Mayıs'ın kutlandığı kitlesel gösteri ve bir sosyalistle yaptığım münazarayla geçen yoğun günlere rağmen gene de eğlenmeye vakit buluyor ve sofuların tepkisini çekmeyi başarıyorduk. Ama umursadığımız yoktu bunu. Gençler özgür olunca kural ve kısıtlamalara güler geçer; bizim de çevremizde hem yaşı hem de kalbi genç insanlar vardı. Isaaklar'ın oğullarının ve onların arkadaşlarının yanında kendimi büyükanne gibi hissediyordum – yirmi dokuz yaşındaydım – ama genç hayranlarımın da ısrarla söylediği gibi içlerinde en neşelisi bendim. Yaşama sevincimize diyecek yoktu; California şaraplarıysa hem ucuz hem de uyarıcıydı. Toplumca benim senmeyen düşünceleri yaymaya çalışanlar, yüreklerini hafifletmek için zaman zaman sorumsuzca yaşamak ihtiyacındadır. Yoksa hızlı çalışma temposuna ve karşılaştığı engellere nasıl dayanır insan? Görevlerini ciddiye alan, çok büyük bir özveriyle çalışan San Franciscolu yoldaşlarım da aşktan, içkiden ve eğlenceden geri kalmıyordu.

XVIII. BÖLÜM

AMERİKA İSPANYA'YA savaş ilan etti. Bu beklenmedik bir haber değildi. Aylardır, gerek basında gerekse kiliselerde, Küba'da İspanyol zulmüne uğrayanları savunmak amacıyla silahlanma çağrısı yapılıyordu. İspanyol boyunduruğundan kurtulmak için mücadele veren Kübalılar ve Filipinlilere çok büyük bir ilgi ve yakınlık duyuyordum. Bu nedenle Filipin Adaları'nın özgürlüğü için savaşan yeraltı örgütlerinin bazılarıyla da ilişkim vardı. Ancak, Amerika'nın Küba'nın bağımsızlığı adına, soylu bir davranış örneği vererek, çıkar gözetmeksizin Kübalılara yardım edeceğine inanmam mümkün değildi. Amerika'nın asıl derdinin insancıl duygulardan çok şeker meselesi olduğunu anlamak için siyasi bir deha olmak gerekmiyordu. Ne var ki, liberal çevrelerde bile Amerika'nın müdahalesinin yerinde olduğuna inanan çok sayıda safdil vardı. Ben onların yanında yer alamazdım. Gerek kişisel düzeyde, gerekse devlet düzeyinde kendi yurtlarındaki insanları sömüren ve onlara köle gibi davrananlar, başka ülkelerin insanlarını kurtarmakta tutarlı olamayacakları gibi, niyetlerinden de kuşku duyulurdu. Bu konuda, çok önemli saydığım Yurtseverlik ve Savaş adlı konuşmam son derece ilgi çekti, katılım çok yüksek oldu.

San Francisco'da işler yolunda gitti. Ne var ki, California'nın bazı küçük kentlerinde yolumuzu adım adım savaşıarak kazanmak zorunda kaldık. Anarşist toplantılara her zaman kuduzca saldırmaktan geri kalmayan polisin bu kez umursamaz bir tutumla kenarda durması, konuşmamıza müdahale ederek imkânsız kılan milliyetçi saldırganları yüreklendiriyordu. San Franciscolu yoldaşların kararlılığı ve benim serinkanlılığım sayesinde toplantılarda olay çıkmasına meydan verilmedi. Ancak San Jose'de izleyiciler öyle düşmanca bir tutum içindeydi ki, başkan ye-

rine toplantıyı kendim yönetmeye karar verdim. Daha ilk sözlerimi söylerken kızılca kıyamet koptu. Olay çıkarmak isteyenlere dönerek, kendi aralarından toplantıyı yönetecek birini seçmelerini istedim. "Numarayı bırak da devam et!" diye bağıldılar. "Toplantıyı bizim yönetmemize razı olmayacağını bilmiyor muyuz sanki?" "Neden olmasın," diye karşılık verdim. "Her iki tarafın da ne düşündüğünü öğrenmek değil mi amacımız?" Biri, "Doğru söyledin!" dedi. "Bunun için önce düzeni sağlamamız gerekir, değil mi?" diye sürdürdüm sözü. "Benim bu işin üstesinden gelemeyeceğim anlaşılıyor. İçinizden biri kürsüye gelip de izleyicilerin nasıl susturulacağını gösterse de, kendi görüşlerimi açıklayabilsem. Ondan sonra da siz bu konudaki düşüncelerinizi söylersiniz. Amerikalıların oyun bozanlık etmeyeceğini gösterin bakalım!"

Bağırışmalar, "Hurra!"lar, "Akıllı kız, bırakalım konuşsun!" diyenlerle salondaki kargaşa birkaç dakika daha devam etti. Sonunda yaşlıca bir adam kürsüye doğru ilerleyerek Eriha'nın duvarlarını titretecek bir güçle bastonunu masaya indirdi. "Susun!" diye bağırды. "Bu hanım ne diyecek dinleyelim bakalım!" Bir saat süren konuşmam sırasında bir daha kimseden çıt çıkmadı. Sözlerim biter bitmez coşkulu bir alkış koptu.

San Francisco'da tanıştığım ilginç insanlar arasında Strunsky soyadını taşıyan iki kız kardeş de vardı. Büyük kız Anna Siyasal Eylem konulu konferansımı izlemeye gelmiş; sonradan öğrendiğime göre sosyalistlere haksızlık ettiğim gerekçesiyle bana öfkelenmişti. Sonraki gün "beş dakkacık" benimle konuşmak istediğini söyledi. Sohbet akşama kadar uzadıktan başka beni evine de davet etti. Kızlardan küçüğü Rose evde hasta yatıyordu. Odadaki öğrenci arkadaşları arasında Jack London da vardı. Anna'yla yakın dost olduk. Bir erkek arkadaşını okulun salonunda değil de, odasında misafir ettiği için Leland Stanford Üniversitesi'nden geçici olarak uzaklaştırılmıştı. Ona Viyana'daki hayatımdan, erkek arkadaşlarla, çay ve sigara eşliğinde sabahlara kadar süren tartışmalı gecelerimizden söz ettim. Anna, Amerikalı kadınların oy hakkını elde ettikten sonra mahremiyet ve özgürlük hakkına sahip olacaklarını düşünüyordu. Ben buna katılmıyordum. Rus kadınlarının seçme hakkı olmadı da, bağımsızlıklarını kanıtlayarak kendilerini topluma çoktan beri kabul ettirdikleri iddiasındaydım. Böylece ilerici Ruslar, cinsler arasında son derece gelişkin bir ilişkiden doğan güzel bir dostluğu yaşıyorlardı.

Los Angeles'a gitmek istiyordum; ne var ki, orada toplantıları örgütleyecek hiç kimse yoktu. Haber saldıgım Alman anarşistleri, gitmemin doğru olmayacağını bildirdiler. Konuşmalarımın bazılarının, özellikle de cinsellik konusundakinin, çalışmalarını olumsuz yönde etkileyeceğini

düşünüyorlardı. Gitmekten nerdeyse vazgeçmişken, beklenmedik bir yerden cesaret buldum. New Mexico'dan Mr. V. adıyla tanıdığım genç bir adam toplantılarımı örgütlemeyi öneriyordu. İş için Los Angeles'ta bulunuyordu; o arada bir miting düzenlenmesine yardımcı olabilirdi. Kıbar görünümlü bir Yahudi olan Mr. V. toplantılarımı hiç kaçırmazdı; her akşam mutlaka gelir, her zaman yerinde sorularıyla dikkatimi çekerti. Isaaklar'ın da müdavimlerinden; aynı düşünceleri paylaştığımız anlaşılıyordu. Cana yakın bir insandı. Bir toplantı düzenlemesi konusunda anlaştık.

Çok geçmeden "menajerim"den her şeyin hazır olduğu yolunda bir telgraf aldım. Beni istasyonda bir demet gülle karşılayarak doğru otele götürdü. Bu Los Angeles'ın en lüks otellerinden biriydi; böyle sosyetik bir yerde kalmanın savunduğum görüşlerle çelişkili olduğu düşüncesindeydim. Ancak Mr. V. bunun önyargıdan başka bir şey olmadığını, Emma Goldman'dan böyle bir itiraz gelmesine şaşırdığını söyledi. "Toplantının başarılı olmasını istemiyor musun?" diye sordu. "Nasıl istemem?" dedim. "Ama bunun lüks otellerde kalmakla ne ilgisi var?" "Hem de çok!" diye güvence verdi bana. "Konuşmanın reklamının yapılmasını kolaylaştıracak." "Anarşist saflarda böyle konular sorun edilmez," dedim. "O yüzden de çok az insan gelir mitinglerinize. Toplantıya kadar sabret, ondan sonra konuşuruz," diye susturdu beni. Otelde kalmaya razı oldum.

Çiçeklerle donatılmış lüks oda yeni bir sürprizdi benim için. Gözüm siyah kadife bir giysiye ilişti. Mr. V.'ye, "Bu düğün mü, yoksa konferans mı?" dedim sinirlenerek. "Her ikisi de," diye yapıştırdı cevabı. "Ancak önce konferans."

Menajerim kentin en güzel tiyatro salonlarından birini kiralamıştı. Bu yüzden de San Francisco'daki yıpranmış giysilerimle insan içine çıkamayacağım konusunda beni uyardı. Ayrıca seçmiş olduğu giysiyi beğenmediysem değiştirebilirdim. Önemli olan, Los Angeles'ta kolay kolay belleklerden silinmeyecek bir etki yaratabilmemdi. "Peki senin çıkarın ne bundan?" diye üsteledim. "Anarşist olmadığını söylemiştin bana." "Olma yolundayım," diye cevap verdi. "Lütfen makul ol. Menajerin olmama razı oldun; bırak da bu işi bildiğim gibi yürüteyim." "Menajerler hep böyle ıvır zıvır işlerle mi uğraşır?" diye sordum. "İşlerinde titizlerse ve sanatçılarından az çok hoşlanıyorsa, evet!" dedi.

Sonraki günlerde gazeteler, New Mexico'lu varlıklı bir işadınının menajerliğindeki Emma Goldman'ın bol bol sözünü etti. Gazetecilerden kurtulmak için Mr. V. beni kentin Meksikalıların yaşadığı bölümündeki

kahvelere ve lokantalara götürdü; birlikte uzun yürüyüşlere çıktık. Bir gün de bir Rus dostunu ziyarete gitmemizde ısrar etti; adam kentin en ünlü terzisi çıktı ve oldu bittiye getirilerek ölçüm alındı. Konferans günü odamda sade olduğu kadar güzel siyah şifon bir giysi buldum. Alman dadımın masallarındaki gibi esrarengiz şeyler oluyordu boyuna. Her gün tuhaf, ancak göze batmayacak bir biçimde önüme çıkan yeni sürprizlerle karşılaşıyordum.

Toplantı kalabalıktı; ancak ortalığı kargaşaya boğmak isteyen çok sayıda milliyetçinin katıldığı göze çarpıyordu. Bu amaçla birkaç girişimde bulundularsa da, "New Mexico'lu zengin işadamları" buna fırsat veremeyerek, gecenin sükûnetle son bulmasını sağladı. Konuşmam bitince, kendilerini "radikal" olarak tanımlayan çok sayıda izleyici Los Angeles'ta bir süre daha kalarak, başka konferanslar vermem için ısrar ettiler. Organizasyonu onlar üstleneceklerdi. Menajerimin çabaları sayesinde, kimse benim tanımadığı bir yabancı olmaktan çıkarak, bir günde ünlenmiştim.

O gece, küçük bir İspanyol lokantasında Mr. V. bana evlenme teklifinde bulundu. Olağan koşullarda olsa bunu kişiliğime hakaret sayardım; ama adam her şeyi öyle incelikle yapmıştı ki, ona kızamadım. "Ben ve evlilik!" dedim şaşkınlıkla. "Seni seviyor muyum diye sormadın bile. Ayrıca aşka kilit vurmaya çalıştığına göre, pek güvenin olmadığı anlaşılıyor." "Ben senin o özgür aşk safsatana inanmıyorum. Konferanslarını sürdürmeni isterim; sana bu konuda yardımcı olmaktan da zevk duyarım. Böylece güven içinde daha iyi çalışabilirsin. Ama seni kimseyle paylaşmaya gelemem."

Gene aynı nakarat tekrarlanıyordu. Özgürlüğü seçtiğimden beri ne çok işitmiştim bu sözleri. Devrimci ya da muhafazakâr, her erkek kadını kendine bağlamak niyetindeydi. Düpedüz, "Hayır!" dedim.

Cevabımın kesin olamayacağını, fikrimi değiştirebileceğimi söylüyordu. Onunla evlenme ihtimalimin olmadığını, kendimi prangaya vurmamak istemediğimi anlattım. Bir kere işlemiştim bu hatayı, ama bir daha asla meydan vermeyecektim. "Sadece özgür aşk safsatası"ydı beni çeken; öteki "safsatalara" karnım toktu. Ne var ki Mr. V. sözlerimden etkilenmedi. Aşkın anlık olmadığı inancındaydı. Bekleyecekti.

Ona veda ettim. Sonraki günlerde, yeni tanıştığım Yahudi yoldaşlarda kalma kararıyla lüks oteli terk ettim. Yoğun bir izleyici katılımıyla bir hafta süren toplantılardan sonra, arkamda çalışmalarını devam ettirecek bir sempatizan grubu bırakarak San Francisco'ya döndüm.

Freiheit'ta, Los Angeles'taki eylemlerimle ilgili olarak, lüks bir otelde kalmış ve zengin bir adamın menajerliğini kabul etmiş olmamdan do-

layı kınayıcı bir yazı çıktı. Yazara göre bu davranışım, “anarşizmin işçilerce yanlış yorumlanmasına” neden olmuştu. Anarşizmin Los Angeles’te daha önce İngilizce propagandasının yapılmadığı ve benim konferanslarımdan sonra Amerikalı sempatizanlarca sürdürüldüğü düşünülecek olursa, bu suçlamaların saçmalığı açıktı. Most’un haftalık yayın organlarında benim hakkımda çıkan gerçekdışı yazılardan biriydi bu da; onun için gülüp geçtim. Ne var ki, bir Alman yoldaş bu suçlamaya *Free Society*’de, konferanslarımla Los Angeles’taki olumlu sonuçlarına dikkat çeken yazısıyla cevap verdi.

New York’ta beni Ed’le Yegor karşıladı. Yegor sevinçten uçuyordu bana kavuştuğu için; Ed ise topluluk içinde bana karşı daima mesafeli davranırdı; ancak bu kez sanki her zamankinden daha uzak duruyor gibiydi. Bunu kardeşimin aramızda bulunmasına yormuştum. Ne var ki, baş başa kaldığımızda da bu tutumunu sürdürünce, bir şeylerin değişmiş olabileceğini düşündüm. Ed, eskiden olduğu gibi nazik ve ilgili, evimiz sıcacık ve iç açıcıydı; ama değişen bir şey vardı.

Benim duygularımda bir değişiklik yoktu; bunun böyle olduğunu ona kavuşmadan önce de biliyordum. Yanındayken de, entelektüel farklılıklarımız ne olursa olsun, onu hâlâ sevdiğimin ve arzuladığının farkındaydım. Ancak soğuk tutumu duygularımdı dışavurmamı engelliyordu.

Gezi programımın çok yüklü olmasına rağmen Ed’in şirketiyle ilgili işleri savsaklamamıştım. Yeni “buluş”la ilgili siparişler almış, Batı kentlerindeki büyük kırtasiye dükkânlarıyla önemli sözleşmeler yapmayı başarmıştım. Ed bunlardan çok hoşnut kalarak övücü sözler söyledi. Ne var ki, siyasal çalışmalarına ilişkin ne bir tek soru sordu, ne de en ufak bir ilgi gösterdi. Bu tutumu evdeki havayı gerginleştiriyor, bir zamanlar sevinç ve huzur bulduğum yuvada boğulacak gibi oluyordum.

Bereket versin bunlara dertlenmek için zaman yoktu. New Jersey, Summit’te grevdeki dokuma işçileri benden yardım bekliyordu. Artık âdet haline geldiği gibi mitingler yasaklanıyor ya da polis zoruyla dağıtılıyordu. Polisi atlatarak, Summit’in dışındaki korulukta toplanmak için ustalıklı bir manevra gerekiyordu. İşlerin yoğunluğundan Ed’e pek vakit ayıramıyordum. Birlikte olduğumuz ender zamanlarda da o susmayı tercih ediyordu. Konuşan sadece gözleriydi, onlar da sitem doluydu.

Grev biter bitmez Ed’le bu meseleyi sonuçlandırmaya karar verdim; artık daha fazla tahammülüm kalmamıştı. Ne var ki, Luccheni’nin Avusturya İmparatoriçesi’ni vurmasıyla uluslararası bir anarşist avı başladı-

ğından, konuyu bir süre ertelemek zorunda kaldım. Talihsiz kadını vuran adamın adını bile duymamış olmama rağmen, suçlu benmişim gibi polis izimi sürüyor, basın ise sürekli taciz ediyordu. İtalyan anarşist yayın organlarından edindiğim bilgiye göre, sokaklarda kimsesiz büyümüş olan Luccheni, genç yaşta askere alınmıştı. Savaşın acımasızlığına Afrika cephesinde tanık olmuş, orduda şiddete maruz kalmış, sonraki yaşamında da hep sefaletle karşılaşmıştı. İçine düştüğü korkunç umutsuzluk böyle yersiz bir protestoda bulunmasına yol açmıştı. Onun başının istenmesine karşıydım. Bu düzen içinde insan hayatının hiçbir değeri yoktu; harcanıyor, aşağılanıyordu. O zaman nasıl bu gençten hayata saygılı olması beklenebilirdi? Avusturya sarayında çoktan beri istenmeyen kişi muamelesi gören, bu yüzden de krallığın işlediği suçlardan sorumlu tutulamayacak olan bu kadın için üzüldüğümü belirtmiştim. Luccheni'nin eyleminin ise hiçbir propaganda değeri yoktu. O da, İmparatoriçe de düzenin kurbanlarıydı bence. Vahşi suçlamalara da, mide bulandırıcı duygusallıklara da katılmıyordum.

Bu tutumum polisin ve basının lanetini üzerime çekti. Elbette sadece benim başıma gelmiyordu bunlar. Dünyada önde gelen anarşistlerin hemen hepsi bu türden saldırıları göğüslemek zorundaydı. Ancak Amerika'da, özellikle de New York'ta günah keçisi bendim.

Luccheni'nin eylemi, aralarındaki dayanışmanın gözden kaçmadığı başı taçlıların da, seçimle başa geçenlerin de yüreklerine korku salmıştı. Bu güçler, gizli bir toplantıda Roma'da anarşizme karşı bir kongre örgütlenme kararı aldı. Birleşik Devletler'deki ve Avrupa'daki özgürlük tutkunu çevrelerse, düşünce ve ifade özgürlüğüne indirilecek darbeyi sezerek, vakit kaybetmeden akıntıyı tersine çevirmek için harekete geçti. Dünyanın pek çok yerinde bu uluslararası komploya karşı mitingler yapıldı. Ne var ki koskoca New York'ta bana salonunu kiralayacak bir babayiğit çıkmadı.

Tam bu sırada Pittsburgh'daki Alexander Berkman'ı Savunma Derneği'nden Saşa'nın bağışlanmasını sağlamak amacıyla acil bir çağrı geldi. Eylülde yapılması beklenen duruşma 21 Aralık'a ertelenmişti. Avukatlar, Af Kurulu'nun kararının büyük ölçüde çelik kralı Andrew Carnegie'nin tutumuna bağlı olacağından, onunla görüşülmesi gerektiği görüşündeydi. Saşa'nın asla onaylamayacağı saçma bir öneriydi bu; ayrıca bizler de gülünç duruma düşecektik. Carnegie ile görüşmeye gönüllü olacak bir kimseyi düşünemiyordum; onun da duruşmaya çıkmayı kabul etmeyeceğinden emindim. Ne var ki, bazı iyi niyetli yoldaşlarımız Carnegie'nin insancıl ve ilerici düşüncelere ilgi duyan biri olduğunda ısrar-

lıydı. Buna kanıt olarak da bir süre önce Peter Kropotkin'i evine davet etmiş olmasını öne sürüyorlardı. Oysa Peter'in, yoldaşı Alexander Berkman'ı Batı Yakası Cezaevi'ne gömen insanlıkdışı cezada payı olan bir kimsenin konukseverliğini kabul edemeyeceği gerekçesiyle, bu onuru kuşkulu daveti kabul etmediğini biliyordum. Bazı arkadaşlarımız Carnegie'nin Kropotkin'i davet etmek istemiş olmasından, onun Saşa'nın serbest bırakılması için yapılan başvuruyu olumlu karşılayacağı sonucunu çıkarıyorlardı. Ben buna karşı çıktım; ancak Justus'la Ed, hislerimizle Saşa'nın kurtuluşunu engellemememiz gerektiğini öne sürünce daha fazla ısrar etmedim. Justus, Benjamin R. Tucker'a mektup yazarak bu konuda Carnegie ile görüşmesi için ricada bulunmayı önerdi.

Tucker'ı, kurucusu ve editörü olduğu bireyci anarşist yayın organı *Liberty*'den tanıyordum sadece. Güçlü bir kalemi vardı; anarşizm konusunda Alman ve Fransız yayınlarında yer alan önemli çalışmaları okurlarına tanıtmakta da büyük çaba gösteriyordu. Ne var ki komünist anarşistlere karşı dar görüşlü, kindar ve horgörülü bir tutum içindeydi. Justus'a, "Tucker'ın bu konuda geniş bir bakış açısına sahip olmadığı düşüncesindeyim," dedim. O ise yanıldığımı, hiç değilse bir kere denemekte yarar olduğunu ileri sürdü. Sonuçta, Justus Schwab, Ed Brady ve benim imzamlı Benjamin R. Tucker'a kısa bir mektupla durumu açıkladık ve yakında İskoçya'dan gelmesi beklenen Carnegie ile görüşmeyi kabul eder mi diye sorduk.

Tucker'dan Carnegie ile ne gibi koşullarda görüşebileceğini açıklayan uzun bir mektup geldi. Ona, "Tavrınızı belirlerken, elbette siz de benim gibi, bu insanların işlemiş oldukları suçtan pişmanlık duyarak bağışlanmak istediklerini ve cezanın hafifletilmesini talep ettiklerini kabul etmelisiniz. Sizinle yüz yüze ya da bir aracıyla görüşmek istemeleri, bir zamanlar doğruluğundan kuşku duymayarak kahramanlık saydıkları bir eylemin artık delice göze alınmış bir barbarlık olduğunu kabul ettiklerini gösterir... Mr. Berkman'ın cezaevinde geçirdiği altı yıl onları hata işlediklerine inandırmış olmalı... Bu ricacıların taleplerini başka türlü yorumlamak onların kibirli kişilikleriyle bağdaşmaz. Bir an için de olsa, böylesine cesaretli ve onurlu erkeklerle kadınların, önceden planlayarak ve soğukkanlılıkla bir adamı vurduktan sonra, kurbanına yeniden saldırmak amacıyla ondan özgürlük talep etmek gibi aşağılayıcı bir istekte bulunması beklenemez... Bana gelince, size pişmanlık duyan bir suçlu sıfatıyla başvurmuyorum. Benim sicilimde özür dilememi gerektirecek hiçbir şey yok. Tüm haklarıma sahip olarak... şiddeti savunmayı, şiddet eyleminde bulunmayı ya da onaylamayı reddederim. Ancak şiddet po-

litikasının doğru olacağı bir durum ortaya çıkınca da, seçmə özgürlüğündən feragət edeceğim düşünülemez...”

Mektupta, Saşa'nın, yasal açıdan bile barbarca olduğu kuşku götürmeyen cezasından ya da katlanmak zorunda kaldığı işkencelerden hiç söz edilmiyordu. Yüce toplumsal ideallerin öncüsü olan Mr. Tucker sıradan, insanca bir cümleyi bile çok görmüştü ona. Kendi ayrıcalıklı konumunu vurgularken, soğukkanlı bir hesaplama ilə, Saşa'yı ve yoldaşlarını küçük düşürmekten geri kalmamıştı. Bir insanın, başkasına yapılan haksızlığa, kendi uğradığı haksızlıktan daha şiddetle tepki duyabileceğini bu adamın anlaması mümkün değildi. Homestead lokavtı sırasında, Frick'in gaddarlığını şiddet eylemiyle protesto eden gencin ruh halini anlayamazdı kesinlikle. Saşa'nın arkadaşlarının ise, “hata yaptıklarını” kabul etmeye gerek duymadan, onun özgürlüğünü isteyebileceklerini de anlamaya yanaşmıyordu.

Bunun üzerine yetenekli bir yazar ve şair olan Tolstoycu Ernest Crosby'ye danışmaya karar verdik. Crosby, kendi düşüncesine aykırı durumlarda bile hoşgörü ve anlayış gösterebilen ender kişilerdendi. Kendinden daha genç, Leonard D. Abbott adındaki bir arkadaşıyla bizimle görüşmeye geldi. Ona konuyu açıkladık; zaman kaybetmeden Carnegie ile görüşebileceğini söyledi. Ancak tereddüt ettiği bir nokta vardı. Eğer Carnegie, özgürlüğünü kazandıktan sonra Alexander Berkman'ın hiçbir şiddet eyleminde bulunmaması şartını ileri sürerse ne diyecekti? Kendisinin, herhangi birinin baskı altında nasıl bir tepki göstereceği malum olmayacağı için, asla böyle bir talepte bulunması söz konusu değildi. Ancak aracı olduğu için bizim ne düşündüğümüzü öğrenmek istiyordu. Doğal olarak bizim böyle bir söz vermemiz düşünülemezdi. Saşa'nın ise “pişman olduğunu” açıklamasının ya da başkalarının kendi adına bu yolda bir girişimde bulunmasına izin vermesinin söz konusu bile olamayacağını adım gibi biliyordum.

Sonuçta, Carnegie'ye başvurmadan vazgeçtik. Saşa'nın davası da zaten ilan edildiği tarihte Af Kurulu'na getirilmedi. Ayrıca kurul üyelerinin ona karşı aşırı derecede önyargılı olduklarını da öğrenmiştik. Bir yıl sonra görevi devralacak yeni kurul üyelerinin daha tarafsız olacakları umuduyla talebimizi erteledik.

Anarşizm karşıtı kongreyi protesto etmek için düzenleyeceğimiz toplantıya yer bulmak sorun oldu. Nihayet Cooper Union'u kiralamayı başardık. Kurucusunun önkoşulu olan her çeşit düşüncenin tartışılması ilkesi burada hâlâ geçerliydi. Arkadaşlarım tutuklanacağımdan kaygılanıyordu; ancak ben sonuna kadar gitmekte kararlıydım. İfade özgürlüğü

hakkının gasp edilmesinden duyduğum çaresizliğin yanı sıra özel hayatımın mutsuzluğu yüzünden herkesten ve her şeyden kurtulmak için tutuklanmayı istiyordum bile.

Toplantının olacağı akşam Ed beklenmedik bir şekilde suskunluğunu bozdu. “Sana erişmeyi bir kez daha denemeden bu tehlikeye atılmana göz yumamam,” diyordu. “Gezideyken, aşkımı bastırmaya ve ilişkimizi dostluk temelinde yürütmeye çalışacağıma karar vermiştim. Ne var ki, seni istasyonda görür görmez bu kararın saçmalığını anladım. O günden beri çetin bir mücadele içindeyim; ayrılmayı bile düşündüm. Ama elimde değil bu. Sen yeniden bir geziye çıkana kadar her şeyi oluruna bırakabilirdim, ama şimdi tutuklanma tehlikesi var. Bu yüzden de aramızdaki uçurumu kapatmak için konuşmak zorundayım.”

Heyecanla, “Ama uçurum yok ki!” diye karşı çıktım. “Sen ısrar etmedikçe uçurum filan yok. Senin hâlâ değer verdiği birtakım kavramları aştığımı kabul ediyorum; başka türlü olması da mümkün değildi zaten. Ama seviyorum seni, anlamıyor musun? Hayatıma kim girerse girsin, ne olursa olsun seviyorum seni. Sana da evimize de ihtiyacım var. Neden daha geniş yürekli, daha hoşgörülü olmuyor, sana verebileceklerimi almıyorsun?”

Ed beni kaybetmemek için her şeyi yapmaya razı olduğunu söyleyerek bir kez daha deneyeceğine söz verdi. Yeniden birleşirken Bohemya Cumhuriyeti’ndeki küçük dairemde filizlenen aşkımızın anılarını tazeledik.

Cooper Union’daki toplantı olaysız geçti. Toplantının açış konuşmasını yapacak olan Johann Most sözünü tutmadı. Benimle aynı ortamda bulunmaktan hâlâ kaçınıyor, eski kinini koruyordu.

Bundan üç hafta sonra Ed zatürreye yakalandı. Canımdan değerli bu canı kaybetme korkusuyla tüm sevgimi ve ilgimi onun bakımına adadım. Hastalığı hafife alan ve çoğu zaman bu gibi şeylerin “dişi cinse özgü” olduğunu ima eden bu kocaman güçlü adam çocuk gibi bana sarılarak, bir an için gözünün önünden uzaklaşmama izin vermiyordu. Sabırsızlığı ve huysuzluğu, on tane kadın hastadan beterdi. Ancak durumu öyle ağırdı ki benden sürekli beklediği ilgi ve bakımı seve seve yerine getiriyordum.

Ed’in hastalandığını duyan Fedya ile Claus hemen yardıma koştular. Her gece biri nöbet tutarak hiç değilse birkaç saat dinlenmemi sağlıyorlardı. Hastalığın ağır olduğu dönemde duyduğum kaygı uyutmuyordu beni. Ed yüksek ateşle çırpınıyor, kendini yataktan atmaya çalışıyordu. Boş bakışları beni tanıdığına ilişkin hiçbir ipucu vermiyor, ancak çocuk-

lardan biri ona dokunduğu zaman huzursuzluğu artıyordu. Claus'la Fedya'nın onu zor kullanarak yatırmaya çalıştıkları sırada, "Durun ben sakinleştiririm," diyerek bir tanemin üzerine kapanmış, onu kalbime bastırarak ruhumla çılgın bakışlarını yumuşatmaya çalışmışım. Bir süre daha çırpındıktan sonra gergin bedeni gevşemiş, derin bir iç çekişle kendini yatağa bırakmıştı; terden sıırıksıklamdı her yanı.

Sonunda krizi atlattı. Ertesi sabah gözlerini açtı. Eliyle elimi bulduktan sonra, "Sevgili bakıcım, ölecek miyim?" diye sordu. "Kurtuldun," diyerek avuttum onu. "Ama şimdi dinlenmelisin." Yüzü güzelim gülümsemesiyle aydınlandı ve yeniden uykuya daldı.

Ed artık ayağa kalkmıştı, hâlâ çok halsizdi ama evin içinde dolaşabiliyordu. Hastalanmadan çok önce söz vermiş olduğum bir toplantıya gitmek üzere, onu Fedya'ya emanet ederek ilk kez evden ayrılmak zorunda kaldım. Geç vakit döndüğümde Fedya gitmişti, Ed de derin uykudaydı. Fedya'nın bırakmış olduğu pusulada Ed'in çok iyi olduğu ve evine gitmesinde ısrar ettiği yazılıydı.

Sabah olduğunda Ed hâlâ uyanmamıştı. Nabzını tuttum, soluğunun ağırlaşmış olduğunu fark ettim. Telaşa kapılarak hemen Doktor Hoffmann'a haber gönderdim. O da Ed'in bu kadar çok uyumasından kuşulanmıştı. Ed'in alması için bırakmış olduğu morfin kutusunu görmek istedi. İçinden dört paket eksikti! Sokağa çıkmazdan önce bir tane vermiş, Fedya'yı da başka almaması gerektiği konusunda uyarmışım. Ed, normal dozun dört katını yutmuştu – kuşkusuz hayatına son vermekti amacı! Ölmek istemişti – ama neden? Tam da onu nerdeyse mezardan çekip çıkarttığım bir sırada! Neden, neden yapmıştı bunu?

Doktor, "Ayağa kaldırıp yürütelim," dedi. "Canlı, soluk alıyor. Yaşatmalıyız onu." Halsiz bedenine destek olarak odada bir aşağı bir yukarı dolaştırmaya başladık. Zaman zaman ellerine ve yüzüne buz sürüyorduk. Giderek benzinin sarılığı azalmaya, gözkapakları kıpırdanmaya başladı. Doktor, "Ed gibi sakin ve ölçülü bir insanın böyle bir şeye kalkışacağı kimin aklına gelirdi?" dedi. "Bundan sonra birkaç saat daha uyur ama kaygıya gerek yok. Tehlikeyi atlattı. Yaşayacak."

Ed'in kendini öldürmeye kalkışması beni dehşete düşürmüştü. Bunu neden yaptığını çözmeye çalışıyordum. Zaman zaman kendisine bunun nedenini sormak istedimse de, korkunç olayı hatırlatarak keyfini kaçırmak ve iyileşmesine ket vurmak istemediğim için sesimi çıkartmadım. Kendi de bu konuyu hiç açmadı.

Derken günün birinde, kendini öldürmeye hiç de niyet etmemiş olduğunu itiraf edince çok şaşırdım. Onu hasta yatağında bırakıp da top-

lantıya gitmeme öfkelenmişti. Yüksek dozda morfin alsa da, ciddi şekilde etkilenmeyeceğini geçmiş tecrübelerinden biliyordu. “Seni biraz korkutmak ve sözde sevdiğin adamın hastalığında bile feda edemediğin toplantı manyaklığını tedavi etmek için,” diye açıkladı.

Bu sözler üzerine neye uğradığımı şaşırdım. Yedi yıl birlikte yaşamış olmamıza rağmen Ed benim iç dünyamdaki sancılı ve zorlu gelişmeyi kavrayamamıştı. “Toplantı manyaklığı”ndan başka bir şey ifade etmiyordu ona.

Ortak hayatımız anlamını kaybetmişti, günlerce aşkımla mücadele ettikten sonra, onu terk etmem gerektiğine karar verdim. Ed’e bir daha geri dönmek üzere gideceğimi söyledim.

“Beni eylemden alıkoymak için elinden geleni yapmakta gösterdiğin olağanüstü çaba, artık ne bana ne de davamıza inanmadığını gösteriyor,” dedim. “Eski inancından hiçbir şey kalmadığı anlaşılıyor. İnanç ve dayanışma olmayınca, ilişkimizin de bir anlamı kalmıyor zaten.” “Ben seni eskisinden de çok seviyorum şimdi!” diye heyecanla sözümü kesti. “Ed canım, ne kendimizi ne de birbirimizi kandırmayalım,” dedim. “Sen benim sadece karın olmamı istiyorsun. Oysa bu yetmiyor bana. Ben anlayış, uyum, düşünce ve amaç birliğinden doğan coşkuyu arıyorum. Aşkımızı acılarla zehirleyinceye ve suçlamalarla çirkinleştirinceye kadar sürdürmek niye? Hâlâ dostça ayrılabiliriz. Zaten geziye çıkıyorum; böylesi daha kolay olur.”

Odada deli gibi volta atarken birden durdu. İçimi okumak istercesine yüzüme bakıyordu hiç konuşmadan. Sonunda, “Yanılıyorsun! Feci şekilde yanılıyorsun!” dedi umutsuzca. Arkasını dönerek çıkıp gitti.

Ben gezi için hazırlıklara başladım. Ayrılık günü yaklaşıyordu; Ed yalvararak beni geçirmek için izin istedi. Son dakikada gene zaaf gösteririm diye kabul etmedim bu isteğini. Aynı gün öğle vakti eve yemeğe geldi. İkimiz de hiçbir şey olmamış gibi neşeli davranmaya çalıştık. Ayrılırken yüzünden bir gölge geçti. Bana sarılarak, “Bu son olamaz sevgilim – imkânsız böyle bir şey! Burası senin evin, her zaman da öyle kalacak!” dedi. Öyle kederliydim ki, ağzımdan tek bir sözcük bile çıkmadı. Kapı Ed’in ardından kapanınca hıçkırıklarımı tutamadım. Etrafımdaki bütün eşyalar tuhaf bir canlılık kazanmış, benimle konuşuyorlardı sanki. Biraz daha kalsam Ed’den ayrılmaktaki kararlılığım uçup gidecekti. Yüreğim yana yana yuvam bilip sevdiğim evi terk ettim.

XIX. BÖLÜM

İLK DURAĞIM VERMONT'DA Barre idi. Kentte sanayi pek gelişmemişti. Çoğu taşocaklarında çalışan İtalyan işçiler oldukça faal ve bilinçliydi. Zamanımı tartışmalar, münazaralar ve mitingler aldığı için özel hayatımla uğraşacak vaktim olmuyordu. Summit'teki dokuma işçileri grevinde birlikte çalıştığım Palavicini yoldaş bana büyük konukseverlik gösterdi. Uluslararası işçi hareketinden başka, İtalyan sanatı ve edebiyatındaki yeni akımlarla da ilgili, derin kültürlü bir adamdı Palavicini. Ondan başka New England eyaletlerindeki İtalyan etkinliklerinin entelektüel önderi Luigi Galleani ile de tanıştım.

Vermont içki yasağının kutsal koruması altındaydı. Bunun sonuçları merakımı çekiyordu. Palavicini'yle bazı özel evleri ziyaret ettik. Hemen hepsinin meyhaneye dönüştürülmüş olduğunu şaşkınlıkla gözledim. Bunlardan birinde adamakıllı sarhoş oldukları aşikâr bir düzine erkek vardı. Arkadaşım bunların çoğunun kentteki resmi görevliler olduğunu öğyledi. Çoluk çocuk aile efradı içkilerin sağlandığı, havası sigara dumanı ve viskiyle ağırlaşmış olan mutfığa tıkmıştı. Bu yerlerin çoğu, düzenli olarak gelirin yarısını alan güvenlik güçlerince korunuyordu. "İçki yasağının en zararlı yanı bu değil," dedi arkadaşım. "En berbat yanı konukseverliğe ve dostluğa ket vurması. Eskiden evine gelen birine bir kadeh içki sunardın ya da sana sunulurdu. Evlerden çoğu meyhaneye dönüştürülünce senden de içkiyi ısmarlaman bekleniyor, ya da sana ısmarlanıyor."

İçki yasağının bir başka sonucu da fuhuşun gözle görülür biçimde artmış olmasıydı. Kentin varoşlarındaki bazı evlere uğradık. Hepsinin işi tıkrındaydı. Çoğunluğunu zengin tüccarların oluşturduğu "konuklar" arasında az sayıda çiftçi de vardı. Meyhanelerin kapatılmasıyla, kente

gelen erkekler geneleve gitmekten başka vakit geçirecek yer bulamaz olmuştu.

Barre'deki etkinlikler iki hafta boyunca sürdükten sonra polis aniden son toplantımı yasakladı. Resmi yasaklama sözde savaş konusundaki konuşmam yüzündendi. Yetkililerin dediğine göre güya, "Maine'ı uçuran ellerden Allah razı olsun," demiştim. Oysa böyle bir suçlamanın saçmalığı ortadaydı. Resmi olmayan açıklamaysa akla daha yakındı. İtalyan dostum, "Valiyle polis şefini Ms. Colletti'nin mutfağında körkütük sarhoşken bastın; dahası genelevlerdeki çıkarlarına çomak soktun. Seni tehlikeli gördükleri için elbette kurtulmak isteyecekler," diye açıkladı.

Chicago'da emeklerim meyvesini vermeye başladı. Daha önce de olduğu gibi çok sayıda emekçi kuruluşundan konuşma yapmak üzere davet aldım; bunlar arasında o güne kadar kutsal kapısından hiçbir anarşistin girmesine izin vermemiş olan muhafazakâr Ağaç İşçileri Sendikası da vardı. Ayrıca Amerikalı anarşistler de benim için bazı toplantılar düzenlemişlerdi. Çok sıkı çalışmam gerekiyordu; Max Baginski'nin coşkulu dayanışması olmasaydı ne yapardım bilmem.

Karargâhımı her zamanki gibi Appeller'de kurdum. Ayrıca Max'la Lincoln Parkı'na yakın bir yerde küçük bir daire kiraladık. Onun *Zauberschloss* (peri şatosu) adını taktığı bu yere sığınuyorduk boş zaman buldukça. Eli çok açık olan Max sepetler dolusu meyve ve şarap getirir, birlikte büyük bir zevkle Gottfried Keller'den *Romeo und Juliet auf dem Lande*'yi, Strindberg'in, Wedekind'in, Gabriele Reuter'in, Knut Hamsum'un, en severek de Nietzsche'nin yapıtlarını okurduk. Max, Nietzsche'yi tutkuyla okumuş, çok iyi kavramıştı; derin bir haz veriyordu düşünceleri ona. Bu büyük şair filozofu derinlemesine anlayabilmem ancak Max'ın olağanüstü yorum ve değerlendirmeleri ışığında oldu. Okumamız bitince parkta uzun yürüyüşlere çıkar, Alman hareketinde varlık gösteren ilginç kimselerden söz eder, sanat ve edebiyat tartışmaları yapardık. Chicago'da geçirdiğim bir ay eylem açısından ilginç ve verimli, yeni dostlarla kurulan yoldaşlık ilişkileri çok hoş, Max'la uyum ve keyif içinde geçen saatler enfesti.

1900'de Paris'te açılması planlanan uluslararası sergiden esinlenen Avrupalı yoldaşlar, o tarihe denk düşecek bir anarşist kongre düzenlemeyi önerdiler. Tren ücretleri indirimli olacağından değişik ülkelerden yoldaşlarımız kongreye katılma imkânı bulacaktı. Bana da bir davetiye gelmişti. Max'a konuyu açarak benimle gelir mi diye sordum. Birlikte Avrupa gezisi – bunun hayali bile bizi kendimizden geçirmeye yetiyordu! Konferanslarım ağustosta bitecekti; ondan sonra yeni planımızı uygula-

maya koyabilirdik. İngiltere'den başlamak iyi olurdu; İngiliz yoldaşların benden konferans vermemi isteyeceklerinden emindim. Ondan sonra ver elini Paris! "Düşün sevgilim, Paris!" "Harika! Müthiş!" diye karşılık verdi Max. "Ama benim romantik Emma'm, yol masraflarını hesapladın mı hiç?" "Ondan kolay ne var. Ya bir kilise ya da sinagog soyarız, olur biter. Nasılsa para bulunur. Mutlaka gitmeliyiz! Ayın izini sürmeliyiz!" "Sudan çıkmış iki balık gibi!" dedi Max. "Çılgın bir dünyada akli başında iki romantik!"

Denver'e giderken, Missouri'nin güneybatısında bir tarım bölgesi olan Caplinger Mills'e uğradım. Bundan yıllarca önce Massachusetts çiftçilerinin saygı değer atalarının fotoğraflarını büyültme siparişi dışında, Birleşik Devletler'de çiftçilik hayatıyla ilgili hiçbir temasım olmamıştı. Öyle donuk, geleneklerine öyle sıkı sıkıya bağlıydılar ki, onlara aslında neyi temsil ettiğimi açıklamaya gerek bile duymamıştım. Ruhumu şeytana sattığımı sanacaklarından kuşkum yoktu. Bu yüzden de Caplinger Mills'den bir konferans çağrısı almak beni çok şaşırttı. Toplantıları örgütleyen *Free Society* ve öteki bazı radikal yayınlardaki makalelerinden tanıdığım Kate Austen'di. Yazıları mantıklı düşünen, bilgili, devrimci ruha sahip biri olduğunu kanıtlarken, mektupları da duyarlı ve sevecen kişiliğini yansıtıyordu.

İstasyonda beni Kate'in kocası Sam Austen karşıladı. Caplinger Mills'in demiryolundan yirmi iki kilometre uzaklıkta olduğunu söyleyerek, "Yol çok kötü," dedi. "Korkarım sizi arabanın oturma yerine bağlamak zorunda kalacağım, yoksa sarsıntıdan dışarı fırlayabilirsiniz." Çok geçmeden abartmadığını anladım. Yolun yarısını henüz geçmiştik ki şiddetli bir sarsıntı sonucu tekerleklerden biri çatırdadı. Bir hendeğe düşmüştük. Yerimden doğrulmak istediysem de her yanımda ağrıyordu. Sam arabadan çıkmama yardım ederek beni yol kenarına oturttu. Ağrıyan eklemelerimi oğuştururken bir yandan da gülümseyerek Sam'i yüreklendirmeye çalışıyordum.

O kırılan tekerleği onarmak için uğraşırken düşüncelerim beni Popelan'a, şimşek gibi kocaman *troika*'mızla (üç atlı kızak) yaptığımız uzun gezintilere götürdü. Gecenin gizemi, başımın üstündeki yıldızlar, beyaza bürünmüş sonsuzluk, neşeli çanların müziği ve yanı başımdaki Petruşka'nın köy türküleri yüreğimi sızlattı. Ulumaları uzaktan duyulan kurtlardan duyulan korku bu gezintilere daha romantik ve serüvenci bir tat verirdi. Eve döndüğümüzde tadına doyum olmayan kaz yağında kızartılmış patates böreği, dumanı tüten çay ve annemin eliyle yapmış olduğu *varennya* (reçel) bizi beklerdi. Hizmetkârlara votka verilirdi. Pet-

ruşka kendi bardağından bana bir yudum tattırır, “Bu gidişle ayyaş olacaksın!” diye takılırdı. Beni mahzende bira fiçisinin altında sızmış buldukları günden beri adım ayyaşa çıkmıştı zaten –o zamanlar üç yaşında olmalıyım– günün birinde mahzene inmiş, ağzımı musluğa dayamış ve tadı pek tuhaf olan içkiden lıkır lıkır içmiştim. Yatağımda gözlerimi açtığımda halim berbattı. Sevgili dadım olmasaydı babamın dayağından kurtulamayacağım kesindi...

Sonunda Caplinger Mills’deki Austen çiftliğine varabildik. Sam, “Emma’yı hemen yatır ve sıcak bir şeyler içir,” dedi karısına; “Yoksa ömrü boyunca bu berbat yoldan dolayı bize beddua edecek.” Sıcak bir banyoyla masajdan sonra biraz kendime geldimse de hâlâ eklemlerim ağrıyordu.

Austenler’de kaldığım bir hafta içinde Amerikan küçük çiftçisinin nasıl yaşadığını kendi gözümle gördüm. Birleşik Devletler’deki çiftçi kesimini burjuva sınıfına sokmakla hata etmiş olduğumuzu anladım. Kate bu tanımlamanın ancak her şeyi büyük ölçekte yapan zengin toprak sahipleri için geçerli olduğunu, Amerika’daki sayılamayacak kadar çok çiftçinin yardıma ve desteğe kentlerdeki işçilerden bile daha çok ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Kuraklık ve fırtına gibi doğal düşmanlar bir yana, bankerlerin ve demiryollarının insafına kalmışlardı. Yoksulluğun sınırında yaşayan çiftçiler, kanlarını emen sülükleri beslemek için hava koşulları kötü de olsa köle gibi çalışmak zorundaydılar. Kate’e göre, katı ve eli sıkı olmalarının nedeni de bu acımasız çalışma koşullarıydı. Çiftçilerin karılarının cefakâr hayatı Kate’i çok üzüyordu. “Kadınlar dertten, ağır işlerden ve sık sık çocuk doğurmaktan baş alamıyorlar ki,” diyordu.

Kate, Caplinger’deki çiftliğe evlendikten sonra gelmişti. Daha önce küçük kasabalarda ve köylerde geçmişti hayatı. Henüz on bir yaşındayken annesi ölünce sekiz kardeşinin bakımı ona kalmış, bu yüzden doğru dürüst okula gidememişti. Babası onu topu topu iki yıl okula gönderebilmişti. Çeşitli makalelerindeki dikkat çekecek kadar yoğun bilgi birikimini nasıl edindiğini merak etmiştim. “Okumakla,” diye açıkladı. Babası da çok okuyan biriydi. Ingersoll’un tüm yapıtlarını okumuştı; *Lucifer*’i ve öteki radikal yayınları izliyordu. 1887 Chicago olayları beni olduğu gibi Kate’i de çok etkilemişti. O zamandan beri toplumsal mücadeleyle yakından ilgileniyor, bulabildiği ne varsa okuyordu. Austenler’in kitaplığı büyük bir çeşitlilik sergiliyordu; felsefe, toplumsal ve ekonomik sorunlarla cinsellik konusundaki kitaplar, en güzel şiir ve romanlarla yan yanaydı. Onun okulu bunlar olmuştu. Hayatla doğrudan teması

olmayan bir kadının, bu denli bilgili olması, böylesine devrimci bir coşku duyması şaşırtıcıydı.

“Senin gibi akıllı ve yetenekli bir kadın bu sıkıcı ve dar çevrede yaşamaya nasıl katlanır?” diye sordum.

“Sam var ya,” diye cevap verdi. “Her şeyi paylaşır benimle. Seviyorum onu. Sonra çocuklar... Bana ihtiyacı olan komşularım var. Burada bile yapılacak öyle çok şey var ki.”

Benim için düzenlenen üç toplantıda da katılımın yüksek oluşu Kate’in çevresinde ne derecede etkili olduğunu gösteriyordu. Çiftçiler yaya, at sırtında ya da arabalarla millerce yol katederek gelmişti. Konuşmalarımın ikisini köy okulunda, üçüncüsünü ise büyücek bir korulukta yaptım. Beraberlerinde getirmiş oldukları fenerlerin aydınlattığı yüzleriyle dinleyicilerimin görüntüsü son derece çarpıcıydı. Erkeklerin, anarşizm gelince toprağa kimin sahip olacağını öğrenmek istemeleri buraya sadece merak güdüsüyle gelmediklerini gösteriyordu. Belli ki Kate, çektikleri sıkıntıların toplumdaki daha büyük sorunların bir parçası olduğu yolunda aydınlatmıştı onları.

Çiftliklerinde kaldığım sürece Austen ailesinin tüm bireyleri bana hizmet etmek için seferber oldu. Sam’le birlikte, güvenilir, yaşlı bir atın sırtında tarla bayır dolaştım. Çocuklar bir dediğimi iki etmiyordu. Kate ise sevgi ve şefkat timsaliydi. Sık sık baş başa kalıyorduk; böylece bana kendinden ve çevresindeki insanlardan söz etme fırsatı buldu. Komşularının ona en büyük itirazı cinsellik konusundaydı. Çiftçilerden birinin karısı bir defasında, “Kocan bir başka kadına âşık olsaydı ne yapardın?” diye sormuştu. “Terk etmez miydin onu?” Kate, “Beni hâlâ seviyorsa, etmezdim,” demişti tereddütsüz. “Peki ama nefret etmez miydin o kadından?” “Hoş bir insansa ve Sam’i gerçekten seviyorsa, neden nefret edeyim?” Komşusu Kate’e, “Eğer seni yakından tanımasaydım, ahlaksız ya da deli olduğuna hükmederdim,” demişti; ancak gene de Kate’in kocasını pek o kadar sevmediğini, yoksa onu bir başka kadınla paylaşmaya asla razı olmayacağını düşünüyordu. Kate, “İşin komik yanı, bu kadının kocasının önüne gelen kadına asıldığını bilmeyen yok ama, kendi bunun farkında değil. Burdaki çiftçilerin akli fikri cinsellikte,” dedikten sonra, “Ne var ki bu katlanmak zorunda oldukları tekdüze hayat yüzünden,” diye acele sürdürdü sözü. “Hiçbir çıkış yolu, hiçbir ilgi çekici şey, hiçbir renk yok hayatlarında. Oysa kentte yaşamak bambaşka. En yoksul işçi bile bazen bir tiyatroya, bir konferansa gidebilir ya da sendikasında ilginç bir görev alabilir. Çiftçinin ise uzun yaz günlerinde çalışıp didinmekten, kışları ise bomboş oturmaktan başka yapacağı şey yoktur. Başlıca eğ-

lence cinselliktir bu durumda. Ancak bu adamlardan cinsellik konusunda incelikli davranmalarını ya da aşkın ve bağlılığın parayla satın alınamayacağını anlamalarını beklemek yanlış olur. Bu çetin bir mücadele ama pes etmememiz gerekir,” diye bağladı sözlerini sevgili yoldaşım.

Zaman pek çabuk geçti. Batı’daki programımı aksatmamak için Caplinger Mills’den ayrılmak zorundaydım. Sam beni bu kez “sadece on dört mil uzunluktaki” daha kısa bir yoldan istasyona götürmeyi önerdi. Kate çocuklarıyla beni yolcu etmeye geldi.

XX. BÖLÜM

CALIFORNIA'DA, yoğun bir çalışma temposu içindeyken Max'tan gelen bir mektupla kurduğum mutluluk hayalleri suya düştü. Max, bir arkadaşının maddi desteğiyle, yoldaşı "Puck"la birlikte Avrupa'ya gideceğini yazıyordu. Budalaca umutlanmış olmama kahkahalarla güldüm. Ed'le ilişkimizi yürütemedikten sonra, bir başkasından nasıl sevgi ve anlayış bulacağımı umabilirdim? Aşk ve mutluluk – boş sözler, faydasız, ulaşılmaması mümkün olmayan şeyler. Hayatta haksızlığa uğramış, güzel bir ilişki kurmak isterken yenik düşmüştüm. Beni hayata bağlayan idealim, yapmam gereken işler var diye avutmaya çalıştım kendimi. Neden hayattan çok şey beklemeli? Ne var ki, mücadeleyi sürdürme gücünü nereden bulacağım? Erkekler aşktan kuvvet almadan da işlerini yürütebiliyorlar; kadınlar neden bunu başaramasın? Yoksa kadının sevgiye erkekten daha mı çok ihtiyacı var? Onu erkeğe ömrünce bağımlı kılacak budalaca romantik bir sanı bu. Olmaz olsun böylesi; ben de kendimi işe verir, pekâlâ aşksız yaşayabilirim. Ne doğada ne de hayatta istikrar yok zaten. Yaşadığım ânın tadını çıkarmalı, ardından kadehi kırmalıyım. Kök salıp ardından koparılmanın acısını çekmek istemiyorsan, tek koruyucu önlem bu. San Franciscolu genç dostlarım çağırmıştı beni. Max'la birlikte olacağımı umduğum için cevap vermeyi düşünmemiştim bile. Ama artık gidebilirdim. Unutmak için gitmeliydim.

Portland ve Seattle'a uğradıktan sonra Washington'da Tacoma'ya gittim. Önceden her şey hazırlanmıştı; ne var ki oraya varınca konuşacağım toplantı salonunun sahibinin yeri kiralamaktan son anda caydığını öğrendim. Yeni bir yer bulmak da imkânsızdı. Son anda ispritzmacılar imdadımıza yetişti. Onlara birkaç konferans verdim. Ne var ki Özgür Aşk konusunda pek hoşgörülü değillerdi. Bundan, ruhların hayattayken

koydukları ahlak kurallarından cennette de ödün vermedikleri anlaşılıyordu.

Illinois, Spring Valley'deki büyük bir maden bölgesinde, çoğunluğu Belçikalı ve İtalyan işçilerden oluşan güçlü bir anarşist topluluk vardı. Bu grup, İşçi Bayramı'nda bir protesto gösterisiyle noktalanacak bir dizi konferans vermem için beni davet etmişti. Çabalarının sonucu muhteşemdi. Olağanüstü sıcağa rağmen madenciler çoluk çocuk bayramlık giysileriyle yollara dökülmüştü. Taşıdığım kocaman kıızıl bayrakla yürüyüşün başını ben çekiyordum. Konuşmalar için hazırlanan kürsüde tente filan yoktu. Başım uzun yürüyüş sırasında ağrımaya başlamıştı; kızgın güneş altında o halde konuşmak zorunda kaldım. Öğleden sonraki piknikte yoldaşlar benden, on dokuz bebeğin "gerçek bir anarşist vaftizle" kutsanmasını istediler! Uygun yükseklikte bir şey bulamadığımdan boş bir bira fıçısının üzerine çıktım; izleyicilere ordan seslendim. Aslında anarşizmin getirdiği yeni düşünceler ve çocuk hakları konusunda aydınlatılması gereken analarla babalardı. Onların bu türden bir vaftiz törenine daha çok ihtiyaçları vardı.

Sonraki gün çıkan yerel gazetelerde başlıca iki haber vardı. Bunlardan biri Emma Goldman'ın bir gemici gibi içtiği, ikincisi ise anarşistlerin çocuklarını bira fıçısında vaftiz ettiği idi.

Daha önce Max'la Detroit'e gittiğimde Robert Reitzel'in en yakın dostlarından Herman Miller'la ve *Armer Teufel*'in başlıca dayanaklarından biri olan Carl Stone'la tanışmıştım. Cleveland Bira Şirketi'nin müdürü olan Miller adamakıllı zengindi. Böyle bir mevkiyi nasıl elde ettiğini ne ben ne de başkaları biliyordu. Hayalperest, cömert, özgürlüğe ve güzelliğe tutkun bir adamdı. *Armer Teufel*'e yıllarca hatırı sayılır bir maddi destek sağladı. En dikkat çekici özelliği bir şey verirken gösterdiği incelikti. Bir garsona bahşiş verirken bile nerdeyse özür dilerdi bu davranışından ötürü. Dostlarını armağanlara boğarken de, sanki onlar kendisine bir iyilikte bulunmuş sanırdınız. Bu kez de bana kendini aşan bir incelik ve cömertlik gösterdi. Onunla, Stone, Ruedesbuschlar, Emma Clausen ve öteki dostlarla yoldaşça bir beraberliğin yaşandığı çok hoş günler geçirdim.

Miller de Stone da içinde bulunduğum mücadeleye ve gelecekle ilgili düşüncelerime büyük ilgi gösteriyordu. Gelecekte ne yapmayı düşündüğümü sorunca idealim uğruna çalışmaktan başka bir amacım olmadığını söyledim. Herman, ilerisi için maddi bir güvenceye, örneğin bir meslek sahibi olmaya gerek duymuyor musun diye sordu. Ona bir zamanlar tıp öğrenimi görmek istediğimi, ama bunun için maddi imkân

bulamadığımı söyledim. Herman'ın hiç beklemediğim bir anda eğitim giderlerimi karşılamayı önermesi üzerine ne diyeceğimi bilemedim. Stone da katkıda bulunmak istiyordu. Ne var ki her ikisi de paranın tamamını bana vermenin doğru olmayacağını düşünüyordu. "Zor durumda olan birçok tanıdığın var. Para eline geçince hemen dağıtırsın onlara," diyordu Herman. Bana beş yıl boyunca her ay kırk dolar ödemeye karar verdiler. Aynı gün Herman, "Emma'yı seyahat için donatmak üzere", Julia Rue-debusch'u da yanına alarak beni Detroit'in en şık mağazasına götürdü. Bu alışveriş maratonunda edindiğim birçok şey arasında çok hoşuma giden mavi ekose bir pelerin de vardı. Carl Stone bana istiridye kabuğu biçiminde bir altın saat armağan etti. Bu tuhaf şekli neden seçtiğini merak etmiştim. "Cinsinde ender görülen bir yeteneğinden, ağzı sıkılığın-dan ötürü," dedi. Odadakiler aramızda geçen konuşmayı ilgiyle izliyor-du. "Bir erkekten bundan güzel kompliman beklenemez doğrusu!" diye homurdanmamdan pek hoşlandılar.

Detroit'teki sevgili dostlarımdan ayrılmazdan önce Herman sıkılarak elime bir zarf tutuşturdu usulca. "Bir aşk mektubu," dedi. "Trende okur-sun." "Aşk mektubu"ndan beş yüz dolar ve bir pusula çıktı. Pusulada, "Sevgili Emma, Paris'te buluşuncaya kadar darda kalmaman için," söz-leri yer alıyordu.

Üyeleri yenilenen Af Komisyonu'nun temyiz başvurumuzu dikkate almayı reddetmesiyle Saşa'nın kurtulacağı yolundaki umutlarımız da söndü. Geriye uzun zamandan beri tasarladığı çılgın kaçma planından başka bir şey kalmamıştı. Carl, Henry, Gordon ve Harry Kelly'nin başını çektiği af kampanyasında arkadaşları onu bu delice fikirden caydırmak için çok uğraşmıştı. Aftan umut kesince ben de, yüreğimdaki kaygıya rağmen, Saşa'nın isteğine boyun eğmekten başka yapacak bir şey olma-dığını görüyordum.

İsteklerine uyacağımızı bildirdikten sonra içerden gönderdiği mek-tuplarda harikulade bir değişiklik baş gösterdi. Yeniden hayat bulmuştu; umut ve heyecan doluydu. Çok yakında bize bir arkadaş gönderecekti; "Tony" çok güvendiği bir hapishane yoldaşydı. Adam birkaç hafta sonra özgürlüğüne kavuşacaktı; plan için gerekli ayrıntıları ondan öğrenecek-tik. "Talimatım harfî harfine yerine getirilirse, başarısızlık imkânsız," diyordu Saşa. İki şey gerekliydi bunun için: güvenilir, cesur ve dirençli yoldaşlarla bir miktar para. Benim her ikisini de sağlayacağımdan kuş-kusu yoktu.

Çok geçmeden "Tony" serbest bırakıldı. Ne var ki, Saşa adına yap-ması gereken bazı işler yüzünden bir süre Pittsburgh'da kaldığı için bir

türlü yüz yüze görüşemedik. Ancak, Saşa'nın planının bir bölümünün cezaevinin dışından bir tünel kazmak doğrultusunda olduğunu ve bunun için gerekli çizim ve ölçümlerin “Tony”de bulunduğunu öğrenmiştim. Proje çılgınlıktı. Her şeyi, hatta hayatını bile tehlikeye atmayı göze almış birinin son çaresiydi. Gene de, büyük bir dikkatle tasarlanmış, üstün bir zekâ ürünü oluşu beni büyülemişti. Uzunca bir süre bu işi kimlerle yürütebileceğimi düşündüm. Saşa'yı kurtarmak için canını tehlikeye atmadan çekinmeyecek çok sayıda yoldaş vardı; ancak böylesine rizikolu ve çetin bir görevin üstesinden gelecek kimse azdı. Sonunda takma adı “Tbsen” olan Norveçli yoldaşımız Eric B. Morton'da karar kıldım. Yapısı ve ruhuyla gerçek bir “viking”di; zekâsı, cesareti ve irade gücüyle tam aradığım adamdı.

Planı duyar duymaz beğenmişti. Hiç duraksamadan kendinden istenen her şeyi yapmaya hazır olduğunu, hemen işe başlayabileceğini söyledi. Ona “Tony”yi beklediğimiz için zorunlu bir gecikme olduğunu söyledim. Beklenmedik bir engelden dolayı geciktiği anlaşılıyordu. Saşa'nın planı yoluna girmeden Avrupa'ya gitmek istemiyordum. Eric'e içimin rahat olmadığını, belki de hiç gitmememin daha doğru olacağını söyledim. “Saşa'nın kaderi bıçak sırtındayken üç bin mil uzaklıkta olmak delilik,” dedim. Eric üzüntümü anlıyordu; ne var ki, tünelin kazılması söz konusuydu ve ben o bakımdan işe yarayamazdım. “Ayrıca Amerika'da bulunmaman daha iyi bence,” diye sürdürdü sözlerini. “Saşa için bir şeyler yapıldığına ilişkin kuşkular dağılır böylece.” Kaçıştan sonra Saşa'nın güvenliğini sağlayabilmek her şeyden önemliydi. O da benim gibi Birleşik Devletler'in sınırları içinde Saşa'nın uzun süre özgür kalamayacağından korkuyordu. “Bir an önce ya Kanada'ya ya da Meksika'ya, oradan da Avrupa'ya geçmesini sağlamalıyız,” diyordu. “Tünelin kazılması aylar alır; o zaman içinde sen de ona Avrupa'da bir yer hazırlarsın. Siyasal göçmen statüsü kazanırsa sınırdışı edemezler.”

Eric'in son derece mantıklı, her bakımdan güvenilir bir insan olduğunu biliyordum. Gene de “Tony”yi görmeden, planın ayrıntılarını öğrenmeden ve Saşa'ya ilişkin anlatacaklarını dinlemeden gitmek istemiyordum. Eric, “Tony” gelir gelmez sorumluluğu üzerine alıp hemen işe başlayacağına söz vererek içimi rahatlatmıştı. İkna yeteneği olan güçlü bir kişiliği vardı; cesurdu; Saşa'nın planı doğrultusunda işleri başarıyla yürüteceğinden kuşku yoktu. Üstelik cana yakın, neşeli, esprili çok hoş bir arkadaşı. Sonunda yakın gelecekte Saşa'yla Paris'te, hep birlikte coşkuyla kaçışını kutlayacağımıza beni inandırdı.

“Tony” hâlâ meydanda yoktu, bir türlü ortaya çıkmayışı kaygılarımı

artırıyordu. Tutukluların verdikleri sözleri yerine getirmediklerini düşündüm ister istemez. Blackwell Adası'ndayken pek çok kadın kurtulunca benim için neler yapacağına bol keseden söz vermişti. Ne var ki sonradan hayatın ve kişisel sorunların girdabına yakalanınca cezaevindeki iyi niyetleri uçup gitmişti. Tahliye edilen bir tutuklunun, demir parmaklıklar arkasındaki kader yoldaşlarına vermiş olduğu sözü yerine getirmek istemesi ve bunu başarması hiç de kolay değildi. Belki "Tony" de bu çoğunluktan farksızdı. Yola çıkmama daha bir hayli zaman vardı – bu arada "Tony"nin geleceğini umuyordum.

New York'tan son kez ayrıldığımdan beri Ed'le yazışmamıştık. Döndüğümde ondan, Avrupa'ya gidinceye kadar evde kalmamı ısrarla rica eden bir mektup buldum. Kendi evim varken yabancıların yanında kalmamı havsalasının almadığını yazıyordu. "Burada kalmaman için hiçbir neden yok," diyordu. "Biz hâlâ dostuz; ev de içindeki her şeyle birlikte senin evin." Önce bu öneriyi reddetmeyi düşündüm. İlişkinin yeniden canlanıp eski çatışmalara yol açmasından korkuyordum. Ama Ed öyle ısrar ediyordu ki, sonunda yıllarca yuva bildiğim yere döndüm. Ed çok cana yakın, duyarlı ve nazikti. Evin ayrı giriş kapıları bulunduğundan, birbirimizi rahatsız etmeden girip çıkabiliyorduk. Ed'in şirketinde işlerin yoğun olduğu bir dönemdi. Ben de bir yandan Saşa'nın projesi için para bulmaya uğraşırken öte yandan da seyahat hazırlığı yapıyordum. İşim olmadığı akşamlar ya da cumartesileri Ed beni tiyatroya ya da yemeğe davet ediyor, daha sonra da çoğu zaman Justus'un yerine gidiyorduk. Bu arada bir kere bile eski hayatımızdan söz açmadı. Aksine Avrupa'da yapmayı düşündüğüm şeylere olağanüstü ilgi gösteriyordu; aramızda hep bu konuyu tartışıyorduk. Herman Miller'la Carl Stone'un öğrenim masraflarımı karşılayacaklarına memnun olmuştu. Sonraki yıl Avrupa'ya gitmeyi planladığı için beni ziyaret etmeye söz verdi. Annesi artık yaşlanmıştı, sık sık rahatsızlanıyordu; çok geç kalmadan onu görmek istiyordu.

Justus'un yeri hâlâ New York'un en ilgi çekici lokaliydi; ne var ki sahibinin vahim durumundan dolayı eski neşesi yoktu. Gezideyken hastalığından haberim olmamıştı; dönüşümde zayıflamış ve çökmüş buldum onu. Arkadaşları dinlenmesi için ısrar ediyordu; Ms. Schwab'la oğlu yokluğunda işi idare edebilirlerdi. Ama Justus buna razı olmuyordu. Her zamanki gibi gülüp şakalaşıyordu ama, harika sesi eski tınısını kaybetmişti. Dev meşemizin yıkılışını görmek yürek parçalayıcıydı.

Saşa'ya para toplamak için sözde yeni yasal bir girişim kılıfından yararlanıyorduk. Paranın ne için kullanılacağını birkaç yoldaştan başka

kimse bilmiyordu. Alman Yahudisi anarşist haftalık dergi *Frei Arbeiter Stimme*'in başyazarı S. Yanofsky bize yardım edebilecek biriydi. İngiltere'den yeni gelmişti. Orada çıkan *Arbeiter Freund*'un en keskin ve zeki kalemlerinden biriydi. Most'a hayranlık duyduğunu biliyordum; kuşkusuz, ilk karşılaşmamızda bana soğuk davranmış olmasının nedeni de buydu. Alaycı tavrı bende olumsuz bir izlenim uyandırmıştı. Ona başvurmak istemediğim halde Saşa'nın özgürlüğü söz konusu olduğu için gitmeye karar verdim.

Yanofsky'nin olayla yakından ilgilenmesi ve yardıma hazır olması şaşırttı beni. Ancak planın başarısından kuşkuluydu. Ona Saşa'nın çaresizliğini, on bir yıl daha mezarda gömülü kalmaya tahammülü olmadığını anlattım. Yanofsky gereken parayı toplamak için elinden geleni yapacağına söz verdi. "İbsen" başta olmak üzere Pittsburgh'daki güvenilir dostların girişimi üstlenmesi ve Yanofsky'nin para sorunuyla ilgilenmesi yüreğime su serpmiştir.

Harry Kelly o sırada İngiltere'deydi. Ona Avrupa'ya gideceğimi yazmıştım. Mektubumu alır almaz beni karısı ve çocuğuyla oturduğu eve davet etti. Harry, Londra'daki yoldaşların 11 Kasım'da büyük bir mitinge hazırlanacaklarını, beni de konuşmacılar arasında görmekten sevinç duyacaklarını yazmıştı. Aynı zamanda Glaskow'daki anarşistlerden de bir dizi konferans için çağrı gelmişti. Kongre için yapılması gereken bir sürü iş vardı. Çeşitli gruplar beni delege seçmişti. Ayrıca aralarında Lizzie ve William Holmes, Abe Isaak, Susan Patten'in de bulunduğu bazı Amerikalı yoldaşlar çeşitli konuları içeren bildirimlerini kongrede benim okumamı istiyordu. Yapmam gereken pek çok iş vardı; bu arada yolculuk hazırlıklarına da başlamalıydim. "Tony"den bu zamana kadar bir haber çıkmayıpından da çok kaygılanıyordum.

Bir akşam Ed'le buluşmak üzere Justus'un yerine gittim. Dilbilim uzmanı dostlarıyla oturmuş, her zamanki gibi sözcüklerin köklerini tartışmaya dalmıştı. Ed'i beklerken uzun zamandan beri görmemiş olduğum bir edebiyatçı arkadaşıyla sohbet ettik. Saatin ilerlemiş olmasına rağmen Ed kalkmaya istekli görünmüyordu. Ben eve gideceğimi söyleyerek bizim mahallede oturan yazarla ordan ayrıldım. Kapıda vedalaştık; yorgundum, hemen yattım.

Şimşek ve gök gürültüsünün ürküntüsünü yaşadığım bir karabasanla uyandım. Ne var ki gök gürültüsü ve çatırtılar devam ediyordu. Çok geçmeden düş görmediğimi, seslerin Ed'in odasından geldiğini fark ettim. İçki onu delirtmiş olmalı diye düşündüm. Oysa Ed'in kendini denetleyemeyecek duruma düşünceye kadar içtiğine hiç rastlamamıştım. Ed'in

geceyarısı evin vahşice altını üstüne getirecek kadar kendini kaybetmesine sebep neydi? Ona erişmek, seslenmek istedim; ne var ki evdeki taraka devam ediyor, yere atılarak kırılan şeylerin şangırtısını işitiyordum. Bu yüzden kendimi tuttum. Bir süre sonra gürültü dindi, ardından Ed'in kendini olanca ağırlığıyla divana attığını duydum. Gece yeniden sessizliğe büründü.

Gözlerim yanıyor, yüreğim sıkışıyor, bir türlü uyku tutmuyordu. Gün ağarırken alelacele giyindim; Ed'in odasıyla benimki arasındaki kapıyı araladım. Manzara korkunçtu: yer silme kırılmış eşya ve porselen parçalarıyla kaplıydı. Fedya'nın yapmış olduğu ve Ed'in çok değer verdiği resmim yırtılarak çiğnenmiş, camı, çerçevesi paramparça olmuştu. Bacakları kırılan masa ve iskemleler başaşağı duruyordu. Ed tüm bu karmaşanın ortasında ağır bir uykudaydı. Öfke ve nefretle kapıyı çarparak odama kaçtım.

Ed'i sonraki gün yola çıkmazdan önce bir kez daha gördüm. Perişandı hali, o yüzden ağızımı açıp bir şey demedim. Söyleyecek ya da açıklayacak ne vardı zaten? Evimizdeki enkaz, yıkılan aşkımızın, bir zamanlar büyük umutlar vaat eden yaşamımızın simgesiydi.

Dostlarımız, birlikte yola çıktığımız Mary Isaak'ı ve beni geçirmeye geldi. Aralarında Ed'in bulunmayışı beni rahatlatmıştı. O varken göz yaşlarımı tutmak daha zor olacaktı. Yakında veremden öleceğini bildiğim Justus'la vedalaşmak çok hüznünlü oldu. Çok hasta olduğu halinden belliydi; onu bir daha göremeyeceğimi bilmek acı veriyordu. Kardeşimden ayrılmak da kolay olmadı. Ona biraz para bıraktım; Detroit'teki yoldaşların bana verecekleri paranın bir bölümünü her ay ona göndererek ihtiyaçlarını karşılayacağımdan ötürü memnundum. Ben azla da idare edebilirdim; Viyana'da bunu başarmıştım. Çok düşünceli ve sevecen bir genç olan Yegor'un kalbimde ve hayatımda özel bir yeri vardı; ona zamanla çok bağlanmıştım. Buharlı koca gemi New York Limanı'nı geride bırakırken güverteden kentin giderek uzaklaşan silüetini izliyordum.

Yolculuğumuz şiddetli bir fırtınanın dışında olaysız geçti. Londra'ya 11 Kasım'daki toplantıdan iki gün geç vardık. Güney Afrika'da, İngilizlerle Boerler arasındaki savaşın dorukta olduğu günlerdi. Harry Kelly ile ailesinin barındığı evin tek boş odası bodrum katındaydı. Hava açıkken bile çok az gün ışığı alıyor, sis olduğu zaman bütün gün gaz aleviyle aydınlık sağlanıyordu. Ocak soğuk odayı ısıtmaya yetmiyor, karşısına geçip, döne döne, önce bir yanınızı sonra ötekini ısıtmak zorunda kalıyordunuz; vücudun tamamını aynı anda ısıtmak mümkün değildi.

Daha önce Londra'nın en iyi zamanında, ağustos sonu ve eylül ba-

şında bulunmuştum orda; bu yüzden de kentin sisinden, griliğinden ve neminden yakınanların durumu abarttıkları kanısındaydım. Ne var ki az bile söylediklerini düşünüyordum artık. Bir canavar gibi sinsice sokulan sis buz gibi kollarıyla kurbanına sarılıyordu. Sabahları bedenim kurşun gibi ağır, ağzım kupkuru uyanıyordum. Bir parça ışık görmek umuduyla daha perdeleri aralarken, dışarının karanlığı içeri doluyordu. Güneşli California'dan gelen zavallı Mary Isaak benden beter durumdaydı. Bir ay kalmak için gelmişken bir hafta olmadan gitmeye kalktı.

XXI. BÖLÜM

BAZI YOLDAŞLAR, İngiltere’de savaş çılgınlığının tırmanmasından dolayı programımın daha önce tasarladığımız biçimiyle uygulanamayacağından kaygı duyuyordu. Harry Kelly de aynı fikirdeydi. “Savaş karşıtı toplantılar düzenlemek daha yerinde olmaz mı bu durumda?” dedim. İspanya Savaşı sırasındaki görkemli protesto mitinglerini hatırlattım onlara. Zaman zaman engelleme girişimleri olmuş, bazı konuşmaları ise iptal etmek zorunda kalmıştık ama kampanyayı sonuna kadar sürdürmeyi başarmıştık. Harry, İngiltere’de aynı şeyin mümkün olamayacağını düşünüyordu. Aşırı milliyetçilik doruktaydı. Konuşmacılar vahşice tartaklanıyor, milliyetçi saldırganlar toplantıları basıyordu. Savaş hakkında konuşmak yabancı olduğumdan benim için daha da tehlikeliydi. Bense her şeye rağmen denemek istiyordum. İngiltere’de bulunup da bu konuda sessiz kalmam mümkün değildi. İfade özgürlüğü savunulmuyordu Büyük Britanya’da? “Bir şeyi gözden kaçırma!” diye uyardı Harry beni. “Burda mitingleri engelleyenler Amerika’daki gibi güvenlik güçleri değil. Zengin ya da fakir, halktan insanlar.” Öyle de olsa bir kez denemekte ısrarlıydım. Harry, konuyu öteki yoldaşlara danışacağına söz verdi.

Kropotkinler’in daveti üzerine Mary Isaak’la Bromley’e gittik. Bu kez Ms. Kropotkin’le küçük kızı Saşa da evdeydi. Peter de Sofya Gri-gorevna da bizi içten bir dostlukla karşıladılar. Amerika’yı, hareketin oradaki gelişimini ve İngiltere’nin durumunu tartıştık. Peter 1898’de Birleşik Devletler’e gitmişti; ancak ben o sırada Batı’da olduğum için konferanslarını izleyememiştim. Amerika gezisi çok başarılı geçmiş, dinleyicilerde çok olumlu izlenimler bırakmıştı. Bu toplantılar *Solida-*

city'nin (Dayanışma) yeniden canlanmasına ve hareketimizin taze kan kazanmasına önayak olmuştu. Peter benim Orta Batı ve California gezilerinden edindiğim izlenimleri merak ediyordu. "Aynı bölgeye üst üste üç kez gidebilmiş olmak müthiş!" dedi. Benim de öyle düşündüğümü, California'daki başarımların büyük ölçüde *Free Society*'nin desteği sayesinde olduğunu söyledim. "Gazete gerçekten çok iyi iş görüyor," dedi içtenlikle. "Cinsellik tartışmalarına daha az yer verse, daha da etkili olacak." Sözlerine katılmadığımı söyledim; bunun üzerine anarşist propagandada cinsellik sorununun yeri üzerine hararetli bir tartışmaya giriştik. Peter, kadın-erkek eşitliğinin cinsellikle ilgisi olmadığı, bunun bir beyin meselesi olduğu görüşündeydi. "Kadın, entelektüel açıdan erkeklerle eşit olup, onun toplumsal ideallerini paylaştığı zaman, erkek gibi özgür olacak," diyordu. İkimiz de büyük bir heyecanla tartışırken seslerimiz kavga edercesine yükselmiş olmalıydı. Kızına bir giysi dikmekle uğraşan Sofya birkaç kez konuyu başka alanlara çekmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Peter de ben de odayı geniş adımlarla arşınıyor, her ikimiz de görüşlerimizi ödün vermeden savunuyorduk. Sonunda ben, "Tamam o zaman sevgili yoldaşım," dedim. "Ben de sizin yaşınıza gelince cinsellik artık sorun olmayabilir. Ama *şu sırada* böyle bir sorun var. Bu aynı zamanda binlerce, milyonlarca gencin de sorunu." Peter duraksadı. Dudağının kıyısında yumuşak yüzünü aydınlatan bir gülücük belirdi. "Bak sen, işin bu yanını hiç düşünmemiştim," dedi. Bana sevecenlikle bakan gözlerinde neşeli pırıltılar vardı. "Kim bilir, belki de sen haklısın."

Yemekte savaş karşıtı toplantılar düzenlemek niyetinde olduğumu açıkladım. Peter, Harry'den de karamsardı bu konuda. Böyle bir şeyi düşünmek bile abesti. Hayatımı tehlikeye atmış olacak, üstelik de Rus olduğum için savaşa karşı tutumumla İngiltere'deki Rus göçmenlerin durumunun sarsılmasına neden olacaktım. "Ben burada Rus değil, Amerikalı olarak bulunuyorum," diye karşı çıktım. "Ayrıca savaş gibi hayati bir konu gündemdeyken bu gibi şeylerin önemi mi olur?" dedim. Peter aksine, Sibiry'a sürgün edilme ya da öldürülme tehlikesiyle burun buruna gelecek insanlar için öneminin inkâr edilemeyeceğini söyledi. Ayrıca İngiltere'nin siyasal göçmenler için Avrupa'daki tek sığınak olduğunu, bu yüzden de mitinglerle konukseverliğini yıpratmamak gerektiğini öne sürdü.

Londra'da, Athenaeum Hall'da halk karşısına ilk çıkışım tam bir fiyaskoydu. Ciddi şekilde üşütmüş olduğumdan boğazım ağrıyor, sesim güçlülükle çıkıyor, ben konuşmakta zorlanırken izleyiciler de işitmekte

güçlük çekiyordu. Ayrıca önemli Rus göçmenlerin ve bazı tanınmış İngilizlerin dinleyiciler arasında bulunduğunu bilmek de gerginliğimi artırmıştı. Bu Rus göçmenlerin adları Çar'a karşı verilen yiğit mücadelenin simgesiydi benim için. Onların salonda bulunmasından ürküntü duyuyordum. Onların önünde ne söyleyecek, nasıl söyleyecektim?

Toplantıya Harry Kelly başkanlık ediyordu. Amerika'da polis baskısına kafa tutmuş olan yoldaşı Emma Goldman'ın az önce kendisine bu topluluk önünde paniğe kapıldığını itiraf ettiğini açıkladı. Harry bunu söylerken hoş bir espri yaptığını sanarak keyifle gülüyordu. Ona içimden köpürmeme rağmen, dinleyicilerin hoşgörüsü ve beni rahatlamak için gösterdikleri çabayla bir bakıma gerginliğim azalmıştı. Gene de çok berbat bir konuşma yaptığımın farkındaydım. Ne var ki soru faslına geçildiğinde kendimi toparladım. Eski güvenimi kazanmıştım. Salonda kimlerin bulunduğu artık o kadar önemli değildi. Her zamanki kararlı ve saldırgan üslubumla sorulara karşılık verdim.

Doğu Yakası'ndaki toplantılar olaysız geçti. Kendi insanlarımla arasındaydım. Çileli hayatlarını yakından biliyordum; üstelik Londra'da yaşamak çok daha zordu. Onlarla bağımı pekiştirecek doğru sözcükler kolayca dilimin ucuna geliyor, aralarındayken özbenliğime kavuşuyordum. Birlikte çalıştığım yoldaşlar neşeli ve sıcak kanlı insanlardı. Doğu Yakası'nın militan ruhlu önderi Rudolph Rocker'dı. Alman asıllı bir genç olan Rudolph, Hristiyan olduğu halde bir Yahudi gazetesinin yayın yönetmenliğine soyunmuştu. İngiltere'ye gelmezden önce Yahudilerle pek ilişkisi olmamıştı. Gettodaki propaganda çalışmalarında başarılı olabilmek için Yahudilerin arasında yaşayarak İbranice öğrenmişti. Yayıncısı olduğu *Arbeiter Freund* sayesinde ve parlak söylevleriyle İngiltere'deki Yahudileri eğitmekte ve devrimci saflara çekmekte kendi soylarının en yetkin üyelerinden daha başarılıydı.

Yahudi yoldaşlarda dikkatimi çeken dayanışma ruhu, İngiliz anarşist çevrelerde, özellikle de *Freedom*'ı yayımlayan grupta da gözleniyordu. Bu aylık dergi etrafına kadrosuyla uyumlu bir işbirliği içinde çalışan çok sayıda işçi toplamıştı. İşlerin yolunda gittiğini görmek, eski dostlarla buluşmak ve yenileriyle tanışmak büyük mutluluktan benim için.

Kropotkinler'in evindeki bir toplantıda tanıştığım pek çok ünlü arasında Narodnik önderlerden sosyalist devrimci Nikolay Çaykovski de vardı. Yetmişlerde Çaykovski Grubu adıyla anılan örgütüyle Rus devrimci gençliğinin öncüsü olmuştu. Rusya'nın kurtuluş mücadelesinde beni esinlendiren ne varsa, tümünün simgesi olan bu büyük adamla tanışmam olağanüstü bir olaydı. Muhteşem bir görünüşü vardı. Bir şeyler

öğrenmek için yanıp tutuşan gençlerle kolayca iletişim kurabilen ideal bir insandı. Dostlarıyla oturmuş sohbet ediyordu; sonradan yerinden kalkıp yanıma geldi. Peter doktor olmak istediğimi söylemişti ona. Hem tıp eğitimini hem de devrimci eylemleri nasıl bir arada yürütebileceğimi sordu bana. İngiltere’de zaman zaman konferanslar vermeyi, yaz aylarında da Amerika’ya gitmeyi düşündüğümü söyledim; her halükârda harekettten ayrılmam söz konusu değildi. “Hareketi bırakmazsan, kötü bir doktor olursun; mesleğini dürüstlikle yapacak olursan da iyi bir propagandacı olamazsın. İkisini bir arada götürmen imkânsız,” dedi. Harekete sağladığım yararı olumsuz yönde etkileyecek bir adım atmazdan önce enine boyuna düşünmek gerekiyordu. Sözleri beni tedirgin etmişti. Kararlılık gösterirsem, her iki işi de yürütebileceğime inanıyordum. Ne var ki, Çaykovski içime kurt düşürmeyi başarmıştı. Kendi kendimi sorgulamaya başladım: hayatımın beş yılını bir tıp diploması almak için feda etmek istiyor muydum gerçekten?

Aradan çok geçmeden Harry Kelly gelerek, yoldaşların savaş karşıtı toplantılar düzenlemeyi kabul ettiklerini, güvenliğin sağlanması için ellerinden geleni yapacaklarını bildirdi. Koruma görevini Canning Town’ dan, kavgacı ve pazısı güçlü yoldaşlarımız üstlenecekti. Kürsünün çevresinde duvar oluşturacak, aşırı milliyetçilerden gelecek saldırıları püskürteceklerdi. Toplantıyı, liman işçilerinin yakın geçmişteki grevine öncülük etmiş olan Tom Mann yönetecekti. Harry, milliyetçiler harekete geçme fırsatı bulmadan salona gitmemi önerdi. Bu işi Çaykovski üzerine aldı.

Söz konusu günde, kalabalık toplanmazdan birkaç saat önce, kaval-yemle South Place Enstitüsü’ne vardım. Çok geçmeden salon doldu. Tom Mann kürsüye çıkar çıkmaz arkadaşlarımızın alkışlarını boğan şiddetli bir yuhalama başladı. Durum umutsuz görünüyordu; ne var ki Tom kalabalıklarla baş etmekte usta bir konuşmacıydı. Çok geçmeden izleyicileri sakinleştirebildi. Ancak benim görünmemle birlikte milliyetçiler yine kıyameti kopardı. İçlerinden bazıları kürsüye hücum ettiyse de Canningliler onları önledi. Öfkeli Britanyalıları nasıl yatıştıracağımı bilmediğimden birkaç saniye ses çıkarmadan bekledim. Amerikalı izleyicilerde başarıyla denediğim tok sözlü ve pervasız tutumun burada sökmeyeceğini anlamıştım. Başka bir şey, gururlarını okşayacak bir şey bulmam gerekiyordu. 1895’teki ve şimdiki tecrübelerim bana İngilizlerin geleneklerinden ne denli gurur duyduklarını öğretmişti. Uğultu arasında, “İngiltere’nin erkekleri ve kadınları!” diye haykırarak başladım söze. “Tarihi sayısız başkaldırı örnekleriyle dolu, her alandaki tartışma-

sız öncülüğüyle gök kubbede bir yıldız gibi parlayan bir halkın, özgürlük ve adalete tutkuyla bağlı olduğu inancıyla geldim buraya. Dahası, ülkenizin yetiştirmiş olduğu, çok sayıda şair ve ütopyacı arasından yalnızca en büyüklerini sayacak olursam, Shakespeare, Milton, Byron, Shelley ve Keats'in ölümsüz eserleri, gerçekten uygar bir halkın en değerli mirası konusunda kavrayışınızı artırmış ve anlayışınızı geliştirmiş olmalıdır mutlaka; kastettiğim aranızdaki yabancıya konukseverlik ve hoşgörü göstermektir."

Bu sözler üzerine salona tam bir sessizlik egemen oldu.

"Bu akşamki davranışınız, ülkenizin üstün kültürüne ve yetkinliğine olan inancımı doğrulamıyor ne yazık ki," diye sürdürdüm sözlerimi, "Yoksa savaş çılgınlığıyla yüzyılların birikimi bir anda yerle bir mi oldu? Eğer öyleyse, bu savaşa karşı çıkmak için başlıbaşına bir neden. Halkın gözleri önünde en yüce değerler çiğnenirken buna kim kayıtsız kalabilir? Herhalde özgürlük ve isyan türküleri söyleyen Shelly'niz değil. Yunanistan'ın karşı karşıya kaldığı tehlikeden ruhu azap çeken Byron'unuz da olamaz. Böyle bir duruma hiçbirinin kayıtsız kalması mümkün değil. Ya sizler? Bu kadar mı çabuk unuttunuz geçmişinizi? Şairlerinizin türküleri, ütopyacılarınızın düşleri, isyancılarınızın çağrıları hiç mi kıpırtı uyandırmıyor yüreklerinizde artık?"

Sessizlik sürüyordu. Dinleyicilerim konuşmamın beklenmedik bir biçim almasından tedirgin olmuş, saldırgan üslubum onları sersemletmişti. Ancak sözlerime kendilerini kaptırdıkları yüzlerinden okunuyordu, o kadar ki sonunda coşkulu bir alkış koptu. Gerisi zor olmadı. Amerika'nın hemen her yerinde Savaş ve Yurtseverlik üzerine vermiş olduğum konferanslarda, İspanyol-Amerikan düşmanlığına yol açan nedenleri işlediğim gibi, burada da İngiliz-Boer düşmanlığını doğuran nedenler üzerinde durdum. Sözlerimi savaşı, dövüşmekten korkan birbirine düşman iki hırsızın, köy gençlerini üniforma ve silahlarla donattıktan sonra kışkırtarak, vahşi hayvanlar gibi boğuşmalarına seyirci kalışlarına benzeten Caryl'in özlü fıkrasıyla noktaladım.

Salon alkıştan inliyordu. Şapkalar havada uçuyor, kadın-erkek bağrışarak sözlerimi onayladıklarını belirtiyorlardı. Savaşa karşı güçlü bir protesto niteliğindeki bildirimiz, başkan tarafından okunarak, bir muhalefe rağmen tüm izleyicilerce benimsendi. Muhalefet eden adamdan yana dönerek eğildim, "İşte takdirimizi hak eden cesur bir adam!" dedim. "İnsan yanılğı içinde olsa bile, tek başına karşı çıkmak büyük cesaret ister. Bu yürekli muhalifi hep birlikte alkışlayalım!"

Canning Townlu koruyucularımız bile coşkulu kalabalığı zaptede-

mez olmuştu. Ama tehlike uzaklaşmış sayılırdı. İzleyiciler can düşmanım değil, kanlarının son damlasına kadar beni savunmaya kararlı fedailerdi artık. Kabına sığamayan bir genç gibi coşkuyla şapkasını sallayan Çaykovski, kurul odasında beni sevinçle kucaklayarak durumu kendi lehime değiştirmekteki başarımı övdü. "Korkarım biraz ikiyüzlülük ettim!" dedim. "Bütün diplomatlar öyledir," diye cevapladı beni. "Ama diplomasi her zaman gereklidir."

Amerika'dan gelen ilk mektuplar Yegor, Ed ve Eric Morton'dandı. Kardeşim, ben ayrıldıktan sonra bir gün Ed'in onu aradığını, yalnızlığa dayanamadığını söyleyerek gelmesi için yalvardığını yazıyordu. "Ed'i ne kadar sevdiğimi bilirsin, sevgili *Chavele*'im; bu yüzden davetini reddedemedim. Ama iki hafta sonra eve bir kadınla geldi. Kadın hâlâ orada. Onun senin eşyalarını kullanmasına, evde yarattığın havayı bozmasına dayanamayıp ayrıldım." Ed, Yegor'a bana ait kitap, eşya, ne varsa alabileceğini söylemiş ama Yegor olaydan çok üzüldüğü için yapamamış bunu. Ed'in teselli bulmakta gecikmediğini düşündüm. Neden olmasın, dedim kendi kendime. Merak etmiştim kadını.

Ed mektubunda yeni ilişkisinden söz etmeden, eşyalarımı ne yapması gerektiğini soruyordu. Evden taşınacağı için her zaman bana ait olduğunu var saydığı eşyaları sahiplenmek istemiyordu. Ona bir telgraf çekerek kitaplarımdan başka bir şey istemediğimi, onları da bir sandığa koyarak Justus'a emanet edebileceğini söyledim.

Eric'in mektubu her zamanki gibi neşeli bir üsluptaydı. Planlarımız yolunda gidiyordu. Yakında arkadaşı K. ile yeni tutulan eve taşınacaklardı. "K. konser hazırlığı içinde olduğundan", ikisi de oldukça heyecanlıydı. Egzersizlerini sürdürebilmesi için şimdiden bir piyano kiralamışlardı. Kendi de icadıyla uğraşacaktı taşınır taşınmaz. Bırakmış olduğum para Pittsburgh seyahatini ve öteki masrafları karşılamaya yetiyordu. "Mühendis dostumuz T.'nin derdi ise kendini biraz fazla önemsemesi, ama n'apalım idare ediyoruz. Gerisi Paris'te buluşumu kutlayacağımız güne!"

Eric'in güvenlik kaygısıyla kullandığı bu komik üslup hoşuma gitmişti. Ama çözemediğim bazı şeyler vardı. K., kuşkusuz Chicago'da tanışmış olduğum arkadaşı Kinsella'ydı. Ama piyanodan, konserden bahsetmekle ne demek istiyordu? K.'nin sesinin güzel olduğunu ve iyi piyano çaldığını duymuştum. Ancak tünelin kazılacağı evde bu yetenekleri ne işe yarayabilirdi? "Mühendis"in "Tony" olduğu kuşkusuzdu. Sonunda ortaya çıktığı, Eric'in ise ondan pek hoşlanmamış olduğu anlaşılıyordu. Proje sonuçlanıncaya kadar iyi geçinseydiler hiç değilse. Sevgili Eric'e

hemen bir mektup döşenerek, son derece sabırlı olması gerektiğini yazmalıydım.

Londra'dayken Almanların katılımıyla *Autonomie* Kulübü'nün örgütlediği bir toplantıda konuştum. Tartışma sırasında bir Alman genci, "Emma Goldman işçilerin nasıl yaşadığını nerden bilsin?" diyerek laf attı bana. "Hiç fabrikada çalışmadan tıpkı öteki ajitatörler gibi kışkırtıyor bizi; seyahat ederek iyi vakit geçirmekten başka bir derdi yok. Sefalet içindeki kitlelerin biz proleterlerden, mavi gömleklilerden başka sözcüsü olamaz." Delikanlının benim hakkımda hiçbir şey bilmediği anlaşıyordu. Ona fabrikalarda çalıştığım dönemden ya da halkın hayatını yakından bildiğimden söz edecek değildim. Ancak mavi gömlekliler lafı dikkatimi çekmiş, ne olduğunu merak etmiştim.

Toplantı bitince ben yaşlarda iki adam geldi yanıma. Gencin saldırısından dolayı özür dileyerek, öteki yoldaşları da aynı kefeye koymamamı rica ettiler benden. Onu yakından tanıyorlardı, proleter etiketi mavi gömlekle övünmekten başka bir iş yaptığı yoktu. Hareketin başlangıç yıllarında Alman aydınları bir bakıma resmi giysilere tepki olarak ama daha çok kitlelerle kolay bağ kurabilmek için işçiler gibi mavi gömlek giymeye başlamışlardı. O zamandan bu yana kimi şarlatanlar böyle giymeyi devrimci ilkelere sıkı sıkıya bağlılıkla özdeşleştirmişti. İçlerinden esmer olanı, "Bir de beyaz gömlekleri olmadığından ya da boyunlarının kiri belli olmasın diye herhalde," dedi. Kahkahayla güldüm bu sözlere. Ona neden bu kadar kin beslediğini sordum. "Çünkü şarlatanlığa tahammülüm yok," diye cevap verdi nerdeyse kabaca. Hippolyte Havel ve X. olarak tanıttılar kendilerini. Biri Çek öbürü Alman'dı. X. izin isteyerek ayrıldı, Havel beni yemeğe davet etti.

Kavalyem ufak tefek, çok esmer bir adamdı; solgun yüzünde iri gözleri kor gibi parlıyordu. Giyimine özen gösterdiği belliydi. Bizim cenahta kimselerin kullanmadığı eldivenleri bile ihmal etmemişti. Bir devrimcide bu özentî bana züppelik gibi gelmişti. Sofrada eldivenlerinin sadece bir tekini çıkartan Havel yemek boyunca ötekini çıkartma gereği görmedi. Nedenini sormaya can atıyordum ama öyle utangaç bir hali vardı ki, onu sıkmak istemedim. Birkaç kadeh şaraptan sonra biraz neşelendi; sinirli, kesik cümlelerle konuşmaya başladı. Londra'ya Zürih'ten gelmişti. Kentte yeni olmasına rağmen her yeri biliyordu, beni gezdirmekten mutluluk duyacaktı. Ancak pazarları ya da akşamın geç saatlerinde mümkün olabilirdi bu, çünkü diğer zamanlar çalışıyordu.

Hippolyte Havel ansiklopedi gibi bir adamdı. Çeşitli Avrupa ülkelerinde harekete ilişkin ne varsa biliyor, herkesi tanıyordu. *Autonomie* Ku-

lübü'ndeki bazı yoldaşlardan söz ederken sesinde yakınma sezdim. Bundan pek hoşlanmadıysam da genel olarak arkadaşlığı çok hoştu. Otobüs saati geçmişti, Havel beni eve götürmek için bir taksi çağırdı. Sürücüye para vermek için davranmama şiddetle karşı çıktı, "Amerikalılar gibi savurma paranı! Ben çalışıyorum, ödeyebilirim." Bunun üzerine ona takılararak, bir anarşistin kadınların masraflarını ödeme hakkına karşı çıkmasının tutuculuk olduğunu söyledim. İlk kez gülümsediğini gördüm o zaman; harikulade güzel, bembeyaz dişleri vardı. Ayrılırken hâlâ eldivenli olan elini sıktığımda iniltisini güç zaptettiğini hissettim. "Nen var?" diye sorduğumda ise, "Yok bir şeyim, ama küçük bir hanım için oldukça güçlü parmakların var," dedi.

Adamın garip ve yabansı bir çekiciliği vardı. Çok sinirli olduğu belliydi. İnsanları değerlendirmekte hiç de cömert sayılmazdı. Gene de büyüleyici, hatta tedirgin ediciydi.

Çek dostum bazı günler arkadaşıyla, çoğu zaman da kendi başına sık sık gelmeye başlamıştı. Pek neşeli biri olmadığından zaman zaman içim sıkılıyordu yanında. Dilini yutmuşçasına suskun oturuyor, biraz içmeden ağzı açılmıyordu. Parça parça anlattıklarından harekete henüz on sekiz yaşındayken katıldığını, birkaç defa cezaevine girip çıktığını, bunlardan birinde on sekiz ay yattığını öğrendim. Son alınışındaysa psikiyatri koğuşuna gönderilmişti. Eğer Prof. Krafft-Ebing onu görüp de aklı başında olduğuna ilişkin bir rapor vermemiş olsaydı, ömrünün geri kalan kısmını akıl hastanesinde geçirmesi işten bile değildi. Eylemleri yüzünden Viyana'dan atılmış, daha sonra sözlü ve yazılı anarşist propaganda yapmak amacıyla Almanya'yı baştan başa dolaşmıştı. Paris'e de gitmiş ama daha önce sınırdışı edildiği için orada uzun boylu kalmasına izin verilmemişti. Nihayet Zürih'e, oradan da Londra'ya gelmişti. Bir mesleği olmadığından önüne ne iş çıkarsa kabul etmek durumundaydı. Şu sırada bir otelin ayak işlerini yapıyordu. Sabahın beşinde sobaları yakıyor, ayakkabıları boyuyor, bulaşıkları yıkıyor ve bu türden "aşağılayıcı ve onur kırıcı" daha bir sürü işe koşuyordu. "Neden onur kırıcı olsun? Emek asla onur kırıcı olamaz," diye karşı çıktım. Öfkeyle, "Emeğin böylesi her zaman için onur kırıcıdır! Özellikle İngiliz otellerinde durum daha da vahim! Sıkıcılığının yanı sıra, insan duyarlılığına vahşi bir saldırı söz konusu. Bak şu ellerime!" Hırslı bir telaşla eldivenini sıyırdıktan sonra altından çıkan sargıları çözdü. Şiş ve kızarık olan eli yara bere içindeydi. Kendimi tutamayarak, "Nasıl oldu bu? Bu ellerle nasıl iş görüyorsun?" diye sordum. "Sabah ayazında pis çizmeleri temizler, ateş yakmak için odun, kömür taşırsan böyle olur! Yabancı bir ül-

kede mesleğin yoksa başka çare var mı? Açlıktan geberir, sokakta yatar kalkar ya da Thames Irmağı'na atarsın kendini." Sonra sözü sürdürerek, "Ama ben henüz buna hazır değilim. Üstelik aynı durumdaki binlerce insandan biriyim; o yüzden de fazla yakınmıyorum. Daha güzel şeyler konuşalım istersen," dedi. Bir şeyler anlatmaya başladı ama ben söylediklerini duymuyordum bile. Yaralı, su toplamış elini avuçlarıma aldım, olağanüstü bir sevgi ve şefkatle dudaklarıma değdirmek için dayanılmaz bir arzu duyuyordum.

Sık sık buluşuyor, özellikle kentin Whitechapel gibi yoksul semtlerinde dolaşıyorduk. Hafta içinde sokaklar pislikten ve çöpten geçilmiyor, kızarmış balık kokusu insanın midesini altüst ediyordu. Cumartesi geceleri manzara daha da korkunçtu. Bowery'de, tarazlanmış saçları, yana yıkılmış acayip şapkaları, kaldırımı süpüren etekleriyle ihtiyar, sarhoş kadınlara rastlıyordum. Yahudi çocuklar "Ayyaş karılar" diye laf atardı onlara. Düşüncesiz gençlerin bu kimsesiz, biçare insanları taciz etmesi beni deli ediyordu. Ancak Londra'nın Doğu Yakası'nda gördüklerim hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak kadar dehşet vericiydi: genelevlerin kapısında dut gibi sarhoş, ağza alınmayacak küfürlerle kavga ederek birbirlerinin üstlerini başlarını paralayan kadınlar... Yağmur çamurda, soğukta meyhanelerin çevresinde bekleyen küçük kızlarla oğlanlar; kırık dökük arabalarında, viskiye batırılmış emziklerini emerken kendinden geçenbebekler; bunlara göz kulak olmakla görevli, ana-babalarının arada sırada dışarı çıkıp da verdiği birayı bir yudumda içen ablalar, ağabeyler. Çoğu zaman tanık olduğum bu manzaralar Dante'nin betimlemelerinden de daha korkunçtu. Her seferinde öfke, nefret ve utançla sarsılır, Doğu Yakası'na bir daha gitmeyeceğime yemin ederdim. Ne var ki ayaklarım beni oraya götürürdü gene. Bu konuyu bazı yoldaşlara açtığımda beni aşırı duyarlıkla suçladılar. Büyük kentlerin hepsinde bu gibi koşulların olduğunu öne sürüyorlardı; kapitalizmin açtığı yaralardı bunlar. Londra'da başka yerlerden daha fazla rahatsız olmanın bir anlamı yoktu.

Giderek Havel'e duyduğum ilginin sıradan bir dostluğu aştığını fark ettim. Her geçen gün güçlenen bir sevdaya tutulmuştum gene. Ama korkuyordum, beni bekleyen yeni acılardan ve hayal kırıklıklarından korkuyordum. Ne var ki bu kasvetli çevrede duyduğum ihtiyaç, kaygılarımı bastırarak güçteydi. Havel'in de beni sevdiğini hissediyordum. Eskisinden daha çekingen, huzursuz ve sinirli olmuştu. Genellikle yalnız gelirdi bana; ancak bir akşam arkadaşıyla birlikte gelmişti. Adamın pek kımıldamaya niyeti yoktu; saatlerce oturduktan sonra gecenin geç bir saatinde nihayet çıkıp gitti. O daha kapıyı kapar kapamaz nasıl olduğunu anla-

madan birbirimizin kollarına atıldık. Londra uzaklaşmış, Doğu Yakası'ndan gelen çığlıklar dinmişti. Aşkın çağrısına kulak vererek ona teslim olduk.

Sevincim sonsuzdu, yeniden doğmuş gibiydim. Birlikte önce Paris'e sonra da İsviçre'ye gitmeye karar verdik. Hippolyte okumak istiyordu. Kırk dolarımdan onunu kardeşime gönderdiğimden çok hesaplı davranarak otuz dolarla geçinmeye çalışacaktık. Hippolyte makale yazarak biraz para kazanabileceğini düşünüyordu. Rahatımızdan biraz fedakârlık etmekle bir şey kaybetmezdik. Aşkımız bize yeterdi. Ancak her şeyden önce sevgilimin o berbat işi bırakması gerekiyordu. Hiç değilse bir ay dinlenmesinde ısrarlıyım. Kabul ettirmek kolay olmadı ama iki hafta pis çizmelerden uzak kalmak bile ona öyle yaradı ki bambaşka biri olup çıktı.

Bir öğleüzeri Kropotkinler'i ziyarete gittik. Hippolyte İngiltere'den daha gelişkin olduğuna inandığı bir kooperatif girişimi olan *Genossenschafts-Bewegung*'a hayrandı. Çok geçmeden Almanların bu tecrübesinde önemsenecek bir yan bulmadığını söyleyen Peter'le hararetli bir tartışmaya girişti. Daha önceki tartışmalardan Hippolyte'in bu gibi durumlarda kendini denetleyemediğine tanık olmuştum. Kolayca sinirlenir ve konuyu kişiselleştirirdi. Peter'le konuşurken bundan kaçınmaya çalışıyordu; ne var ki tartışma denetiminden çıkmaya başlamıştı; birden konuşmayı kesti ve can sıkıcı bir sessizliğe büründü. Kropotkin'in de keyfi kaçmıştı. İşim olduğu bahanesiyle özür dileyerek alelacele ayrılmaya baktım ordan. Hippolyte sokakta Peter'e sövüp saymaya başladı; "anarşist hareketin aykırı bir fikre tahammülü olmayan papası" diyordu ona. Çok öfkelendim bu sözlere; açtım ağzımı yumdum gözümü. O da benden geri kalmadı. Eve vardığımızda taze aşkımızı gölgeleyecek böyle bir öfke nöbetine tutulmanın ne kadar çocukça bir şey olduğunun ikimiz de farkına varmıştık neyse ki.

Hippolyte'le birlikte Rus Yeni Yılı *veçerinka*'ya katıldık. Benim için olağüstü bir olaydı bu. Rus göçmen topluluğu içinde çok önemli kişiler vardı. Bunlardan I. Goldberg'le, Rus-Amerikan Suçluları Geri Verme Anlaşması'na karşı yürütülen kampanyada birlikte çalışmıştım. Devrimci eylemleriyle ünlü E. Serebriyakof ve anarşizmin kuramcılarından V. Çerkezof'dan başka, Çaykovski ile Kropotkin de oradaydı. Orada bulunan hemen herkes, cezaevleri ve sürgünler pahasına kahramanca direnmişti. Çağrılılar arasında Michael Hambourg'la, şimdiden müzik alanındaki yeteneklerini kanıtlamış olan oğulları Mark, Boris ve Jan da bulunuyordu.

Davetin New York'taki benzer toplantılardan daha ağırbaşlı bir havası vardı. Ciddi konular tartışılıyor, dansa sadece gençler rağbet ediyordu. Gecenin geç saatlerinde Peter piyanoda bize güzel parçalar çaldı. Çerkezof on iki yaşındaki Saşa Kropotkin'i dansa davet etti, onları başka çiftler izledi. Upuzun boyuyla abartılı bir reverans yapan Çaykovski'yle dansa kalktım. Unutulmayacak bir geceydi.

İskoçya yolculuğunun ilk durağı Glasgow'du. Buradaki toplantıları aynı zamanda bana ev sahipliği de yapan eski yoldaşlardan Blair Smith örgütlemişti. Çok sıcak ve dostça karşılandıysam da kent bir karabasan gibi geldi bana; bazı bakımlardan Londra'dan bile daha berbattı. Bir cumartesi gecesi tramvayla eve dönerken sokakta avurtları çökmüş, kir pas içinde analarının peşinde düşe kalka sürüklenen yedi çocuk saydım; tümü de içkiliydi.

Glasgow'dan sonra yoksulluğun çok göze batmadığı Edinburgh, ferahlığı ve temizliğiyle cennet gibi geldi bana. Cesaretinden ve propagandacılıkta gösterdiği başarıdan dolayı ünü Amerika'ya kadar ulaşmış olan Tom Bell'le ilk kez orada karşılaştım. Maceraları arasında Paris'te gerçekleştirdiği bir ifade özgürlüğü denemesi de vardı. Fransız anarşistleri, İngiltere'de olduğu gibi bir açık hava toplantısı düzenlemeleri için ikna etmeye çalışmıştı; ancak Parisli yoldaşlar bunun imkânsız olduğu düşüncesindeydi. Oysa Tom, polise rağmen açık havada konuşma yapabileceğini kanıtlamakta kararlıydı.

İlk iş olarak, Paris'in en kalabalık alanlarından biri olan Place de la République'te, gelecek pazar günü öğleden sonra, sorumluluğunu kendisinin üstlendiği bir açık hava toplantısı yapacağını el ilanları dağıtarak duyurmuştu. Belirtilen saatte alana vardığında hatırı sayılır bir kalabalığın onu beklediğini gördü. Polisler konuşmacının kim olduğunu bilmediklerinden ona yaklaşmakta tereddüt etmişlerdi. Tom gözüne büyük bir sokak lambasını kestirmişti. Süslü, yarısına kadar yükselen sağlam bir tabanı ve tepesine yakın, haç gibi iki yana açılan kolları vardı. Tam polis üzerine çullanacakken, hızla direğe tırmandı, koluna bağlı çelik zincirle kendini direğe zincirleyerek el çabukluğuyla kilitleti. Ayakları sağlam yere basıyordu. Polis kilidi açamadığından çaresiz kalmıştı. Bu arada Tom konuşmasını pervasızca sürdürüyor, kalabalık arttıkça artıyordu. Polislerin öfkeden gözleri dönmüştü. Ne var ki o sesi kısılana kadar konuşmaya devam etti. Sonra cebinden bir anahtar çıkartarak kilidi açtı ve büyük bir soğukkanlılıkla aşağı indi. Polis onu, "Orduya ve hukuka karşı gelmek," türünden korkunç suçlamalarla tehdit ediyordu. Ne var ki Paris halkı bu suçlamaları alaya aldı ve polisle dalga geçti. Yetkililer meseleyi

daha fazla uzatmamayı uygun gördü. Tom hakkında dava açılmadı. On beş gün gözaltında tutulduktan sonra, “Fransa’da özgürce dolaşmasının çok sakıncalı olduğu,” gerekçesiyle sınır dışı edildi.

Tom’un Çar II. Nikola’nın İngiltere’yi ziyareti sırasındaki macerası da dillere destandı. Kraliçe o sırada Balmoral’de bulunuyordu. Krallık protokolüne göre Çar Leith’e çıkacak, orada (daha sonra Kral VII. Edward) veliaht prens tarafından karşılanacaktı. Daha sonra Windsor’a oradan da Londra’ya gidecekti.

Tom Bell’le arkadaşı McCabe, Çar’ı karşılama törenine katkıda bulunmaya karar vermişlerdi. McCabe’in bir kolu sakattı ama gözüpeklikte Tom’dan aşağı kalmıyordu. Birlikte planlarını yaptılar. O sırada Edinburgh’daydılar. Leith’e vardıklarında limanda olağanüstü güvenlik önlemleriyle karşılaştılar. Sadece İngiliz değil, Rus ve Fransız gizli polisi de alarındaydı. İki yanına polis ve asker sıralanmış olan caddelere bariyerler kurulmuştu. Hafiyeler göz açtırmıyordu. Bariyerlerin arkasındaki bir dizi İskoçyalıyı, milisler, milisleri de piyade askerleri destekliyordu. Durum umutsuz görünüyordu – hiç eylem şansı yok gibiydi. Tom Bell’le McCabe birbirlerinden ayrı hareket etmeye karar verdiler. Tom’un daha sonra söylediği gibi, “En cüretkâr eylemi gerçekleştirmede birimizin ötekini bastıracağına her ikimiz de bilincindeydik.” Süslü üniformalarıyla askerler geçerken çocukların hayranlıkla bağıştıklarını duymuştu. Askerlerin hemen ardından saltanat arabaları göründü. Çar kolayca seçilebiliyordu. Tom Rusya’nın müstebit hükümdarının arkasında, veliaht prensin de karşısında yer almış olduğunu görmüştü. Son dakikaya kadar bir şey yapmak mümkün değildi; ne var ki son dakikada da yapılmazsa, hiçbir zaman yapılamayacak demektir. Muhafızlar tetikteydi – Çar’ın arabası tam önlerinden geçerken, Tom bir anda onları yarıp bariyerin altından geçti ve arabanın yanına ulaşarak, “Kahrolsun Rus diktatör! Tüm imparatorlara ölüm!” diye bağırdı var gücüyle. Tam o sırada arkadaşı Mac’ı gördü. O da güvenlik duvarını aşmış, yanı başında slogan atıyordu.

Britanya yetkilileri Bell’le McCabe’i bir İskoçya mahkemesine çıkartmaya cesaret edemediler. Onları suçlamanın propagandaya dönüşmesinden korktukları anlaşılıyordu. Olay hakkında basında tek kelime çıkmadı. “Çar solgun görünüyordu,” diye yazmışlardı. Kuşkusuz öyledi. Ziyaretini kısa keserek Leith ya da başka bir İskoçya limanına uğramadan, ücra bir balıkçı köyüne götürülerek yatına bindirilmişti.

Doğal olarak bu serüven tutkunu yoldaşla tanışmaya can atıyordum. John Turner’ın kız kardeşi Lizzie’yle yaşadığını duymuştum. 1895’te

Londra'da tanışmış olduğum Lizzie çok güzel bir kızdı. Tom astım yüzünden hastaydı, ama uzun boyu, kızıl saç ve sakalıyla çok çarpıcı bir tipi vardı. Tam da olağandışı işler yapacak bir adam izlenimi veriyordu.

Hippolyte'le birlikte İngiltere'den Paris'e geçtik. Yağmurun hafif hafif serpiştirdiği bir ocak sabahında Saint-Michael Bulvarı'ndaki bir otele yerleştik. Dört yıl önce, 1896'da Viyana'dan dönerken uğramıştım Paris'e. Büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştım o zaman. Evlerinde kaldığım Alman anarşistleri kentin dış mahallelerinden birinde oturuyor, bütün gün çalıştıkları için, gece sokağa çıkmaya takatleri kalmıyordu. Benim de Fransızcam çok zayıf olduğundan yalnız başıma çıkmaya cesaretim yoktu. Çalışmadıkları tek pazar günü beni Boulogne Korusu'na götürmüşler, bunun dışında Paris'i hiç doğru dürüst görmemiştim. Bir gün mutlaka gelip, bu harikulade kentin altını üstüne getirmek, tam anlamıyla tadını çıkarmak için kendime verilmiş sözüm vardı.

Bu kez fırsatı yakalamıştım. Hayatımda yeni bir aşk vardı, bu da sevincimi artırıyordu. Daha önce Paris'i görmüş, kentin güzelliklerini keşfetmiş olan Hippolyte'ten daha mükemmel bir rehber olamazdı. Bir ay boyunca birbirimizden başka bir şey düşünmeden Paris'in altını üstüne getirdik. Her sokağın, nerdeyse her taşın devrimci bir hikâyesi vardı, her mahalle bir kahramanlık efsanesiydi. Kendimizi Paris'in fütursuz gençliğine, yaşama sevincine, her an değişen havasına kaptırmıştık. Père Lachaise'de 1871 Komün Hareketi sırasında ayaklanan askerlerin önünde kurşuna dizildikleri duvar,* o dönemin beklentilerini ve Komün'ün son günlerinin kederli havasını yeniden yaşattı bana. İsyancılar orada son nefeslerine kadar direnmiş, Thiers ve Galliffet'nin buyruğuyla katledilmişlerdi. Bir zamanlar yaşayan ölülerin mezarı olan ve Paris halkının gazabı sonucu yerle bir edilen Bastille zindanı, hayatlarımızı etkileyen büyük devrime yol açan ıstırapları ve yeşeren umutları yeniden canlandırdı belleğimde.

Kaygılarımız ve sıkıntılarımız insanlığın dehasıyla yaratılmış olan bu güzellikler dünyasındaki mimarlık ve sanat hazineleri karşısında unutulmuştu. Günler, uyanmaktan korktuğum güzel bir düş gibi geçiyordu. Ne var ki Paris'e gelmekte bir başka amacım daha vardı. Kongremiz için hazırlıklara başlamam gerekiyordu.

Fransa anarşizmin beşiği olmuş, başta Proudhon olmak üzere, çok pırıltılı insanlar yetiştirmişti. İdealleri uğruna kovuşturmaya uğrayan, zindanlara atılan, hatta hayatlarını feda eden bu insanların çetin müca-

* Le Mur de Fédérés -ç.n.

delesini boşa gitmemişti. Onlar sayesinde anarşizm Fransa'da, sosyal bir olgu olarak varlığını kabul ettirmişti. Kuşkusuz, anarşizmden ödün kopan Fransız burjuvazisi, devlet aygıtı aracılığıyla onu baskı altına almak için elinden geleni ardına koymayacaktı. Fransız polisinin radikal gruplara nasıl gaddarca davrandığına, Fransız mahkemelerinde siyasi suçlulara reva görülen muameleye bizzat tanık olmuştum. Gene de, Fransızların anarşistlere yaklaşımı ve uyguladıkları yöntemlerle Amerikalılarınkiler arasında dağlar kadar fark vardı. Bu, devrimci gelenekle yoğurulmuş bir halkla, sadece yüzeysel bir bağımsızlık mücadelesi vermiş olan insanlar arasındaki farktı. Özellikle anarşist harekette bu fark çok çarpıcı bir biçimde görülüyordu. Tanıştığım çeşitli gruplar içinde, anarşizmini gizlemek için, Amerika'daki gibi saygınlık süsü vererek, onu "felsefi" olarak niteleyen tek bir yoldaşa bile rastlamadım.

Çok geçmeden anarşist saflarda başlayan hareketlilik dalgası bizi de içine aldı. Devrimci sendikal hareket, Pelloutier'nin parlak fikirleriyle yeni bir ivme kazanarak anarşizme yöneldi. Örgüt önderlerinin hemen hepsi sözü sayılan anarşistlerdi. Eğitimde, *Université Populaire* (Halk Üniversitesi) olarak bilinen yenilikçi girişimler de anarşistlerce destekleniyordu. Çeşitli bilimsel konularda kalabalık işçi gruplarına sadeleştirilmiş dersler vermek için üniversite öğretim üyelerinin katılım ve desteğini sağlamayı başarmışlardı. Bu arada sanat alanı da ihmal edilmiyordu. Zola, Richepin, Mirbeau, Brioux'nun yapıtları, Antoine Tiyatrosu'nda sahnelenen nefis oyunlar da Kropotkin'in yazıları gibi anarşist literatürün bir parçası olmuştu. Devrimci saflarda Meunier, Rodin, Steinlein ve Grandjean'ın yapıtları tartışılıyor, güzel sanatların koruyucusu oldukları iddiasındaki burjuvalardan daha fazla takdir topluyordu. Anarşist grupların tartışmalarına katılmak, onların çabalarını gözlemek ve düşüncelerimizin Fransa topraklarında yeşerdiğini görmek heyecan vericiydi.

Her zaman insanları kuramlardan daha çok önemsedğim için, anarşizm konusundaki kuramsal çalışmalarım insanlara duyduğum ilginin önüne geçmedi. Oysa Hippolyte benim tam zıddımdı. İnsanlarla karşılaşmaktan hoşlanmaz, onların arasında içine kapanırdı. Çok geçmeden Fransa'daki anarşist hareketin öncülerinin hemen hepsiyle tanıştıktan başka, Paris'te değişik toplumsal çalışmalarda bulunan gençlerle de tanışmaktan geri kalmamıştım. Bunlardan *L'Humanité Nouvelle* (Yeni İnsanlık) çevresi aynı adla bir de dergi çıkartıyordu. *La Psychologie du militaire* (Asker Psikolojisi) adlı kitabın yazarı Auguste Hamon aynı zamanda bu derginin genel yayın yönetmeniydi. Hepsi de içinde bulun-

dukları dönemin özelliklerinin ve sorunlarının bilincinde gençlerdi.

Tanıştığım insanlar arasında en çok Victor Dave'den etkilenmiştim. Çeşitli Avrupa ülkelerinde kırk yıldan beri anarşist etkinliklerini sürdüren yaşlı bir yoldaşı. Birinci Enternasyonal'e katılmış, Mihail Bakunin'le birlikte çalışmıştı; Johann Most'un hocasıydı. Parlak bir tarih ve felsefe öğrencisiyken, hayatını değiştirecek kararı vermiş ve kendini toplumsal idealini gerçekleştirmeye adanmıştı. Dave'in hikâyesini ona büyük saygı besleyen Most'tan dinlemiştim. Ayrıca, John Neve'in tutuklanması ve mahkûm edilmesiyle ilgili olarak, Peukert'in suçlanmasına yol açan olaylardaki rolünü de biliyordum. Dave hâlâ Peukert'in suçlu olduğundan emindi; ne var ki ona karşı kişisel bir düşmanlığı da yoktu. Cana yakın ve neşeli bir insandı. Altmış yaşında olmasına rağmen zihni öğrencilik yıllarındaki gibi pırıl pırıldı. Anarşist yayınlara katkıda bulunarak geçimini zar zor sağlıyorsa da, gençler kadar canlı ve keyifliydi. Zamanımın çoğunu onunla ve can yoldaşı Marie'yle geçirdim; çoktan beri yatalak olan Marie, toplumsal olaylara olan ilgisini hep korumuştur. Victor uzman bir dilbilimciydi. Kongreye sunmak için getirdiğim malzemeyi düzenlemekte ve değişik dillere çevirmekte bana büyük yardımcı oldu.

Victor Dave'in en büyük özelliği hayatın tadını çıkarmayı bilmesiydi. Paris'teki yoldaşlar içinde ondan daha özgür ve yaşama sevinciyle dolu birini tanımadım; tam benim mizacıma uygun biriydi. Ne var ki, Hippolyte'in ikide birde tutan depresyon nöbetleri keyfimizi kaçırıyordu. Victor'a başından beri kanı kaynamamıştı. Bir yandan birlikte gezmeye karşı çıkar, öte yandan geride bırakıldığı için bize surat asardı. Genelde suskunlukla tepkisini gösterirken, azıcık alkolle bu tepki Victor'a karşı hakarete dönüşüyordu. Önceleri pek aldırımıyordum buna, ne var ki giderek etkilenmeye başladım; ondan ayrı olduğumda huzurum kaçırıyordu. Seviyordum bu adamı; mutsuz geçmişinin ruhunu yaraladığını, bu yüzden içine kapandığını, hastalıklı bir kuşkuculuğa kapıldığını biliyordum. Kendini daha iyi tanıması ve başkalarına hoşgörülü davranması için ona yardım etmek istiyordum. Sevgimle yumuşayacağını umuyordum. Ayık olduğu zamanlarda Victor'a hakaret etmiş olmaktan pişmanlık duyar, uysal, sevgi dolu bir insan olurdu. Aşkımızın onun bu haşin tutumuna panzehir olacağına inanıyordum. Ne var ki, aynı sahneler tekrarlanıyor, kaygılarım gün geçtikçe artıyordu.

Zamanla Hippolyte'in tepkisinin sadece Victor'a değil, çevremdeki her erkeğe karşı olduğunu fark ettim. Sergi'ye katılmak üzere Paris'e gelmiş bulunan, Küba'ya Özgürlük ve Summit grevi kampanyalarında

birlikte çalıştığım iki İtalyan yoldaşla bir akşam yemeğe gitmiştim. Döndüğümde Hippolyte'i öfkeden kendinden geçmiş bir halde buldum. Bundan bir süre sonra, karısı ve çocuğuyla ziyaretime gelen eski dostlarımdan Palavicini hakkında inanılmaz şeyler uydurdu. Onunla hayat çekilmez olmaya başlamıştı, ancak ayrılmayı aklımdan geçirmiyordum.

XXII. BÖLÜM

CARL STONE'DAN GELEN bir mektup tıp öğrenimi konusundaki planlarının aniden değişmesine yol açtı. "İsviçre'de tıp eğitimi görmek için Avrupa'ya gittiğin konusunda anlaştığınızı sanıyordum," sözleriyle başlıyordu mektup. "Herman'la ben sırf bu nedenle sana maddi destek sağlamayı önermiştik. Duyduğuma göre yeni bir sevgiliyle eski propagandana dalmışsın. Umarım ne birini ne de ötekini destekleyeceğimizi sanmıyorsundur. Ben E. G.'nin sadece kadınlığıyla ilgileniyorum. Fikirleri umrumda değil. Lütfen seçimini yap." Hemen bir cevap yazdım: "E. G.'nin kadınlığıyla fikirleri birbirinden ayrılamaz. Birtakım türedileri eğlendirmek için gelmedi bu dünyaya; kendisine buyurulmasına ise asla izin vermeyecek. Paranı başına çal!"

Bu acınası mektuptan Herman Miller'in haberi olmadığını düşündüğüm için ondan bir ses çıkmasını bekliyordum. Bana verdiği para daha birkaç ay geçimimi sağlamaya yeterdi. Stone'dan aldığım iki yüz doları tünel için Eric'e vermiştim. Bu meselenin kapanmış olmasından derin bir rahatlık duydum. Para akışı durup da Herman'dan ses çıkmayınca, onun da aynı düşüncede olduğu sonucuna vardım. Hayal kırıcıydı bu durum ama bundan böyle paralı insanlara dayanmak zorunda olmaya-çağım için mutluydum. Çaykovski haklı çıkmıştı; insanın kendini aynı zamanda hem idealine hem de mesleğine adanması mümkün değildi. Amerika'ya dönecek, bıraktığım yerden işime devam edecektim.

Bir akşam tam Hippolyte'le önemli bir kurul toplantısına gidecekken otel görevlisi elime bir kartvizit tutuşturdu. Kartın üzerinde yıllardır *Armer Teufel*'de parlak yazılarını okuduğum Oscar Panizza adını görmek beni olağanüstü heyecanlandırmıştı. Çok geçmeden kendini Panizza olarak tanıtan uzun boylu, esmer bir adam girdi içeri. Dr. Eugene Schmidt'

ten Paris'te bulunduğumu duymuş, "Sevgili Robert'imizin dostu Cassandra ile tanışmak" istemişti. O akşamı Dr. Schmidt ve kendisiyle birlikte geçirmeye davet ediyordu beni. "Önce Oscar Wilde'ı görmeye gideceğiz," dedi. "Bize katılırsanız çok seviniriz. Sonra da hep birlikte yemek yeriz."

Aynı akşam Panizza ve Wilde'la tanışma fırsatı ne harikulade bir olaydı! Büyük bir heyecanla olanları anlatmak üzere Hippolyte'in kapısını tıklattım. Onu sinirli bir bekleyiş içinde odayı arşınlarken buldum. "Toplantıya gitmeyeceksin demek, öyle mi?" diye öfkeyle bağırdı. "Söz verdin onlara, seni bekliyorlar, görevin var! Oscar Wilde'la başka zaman tanışırsın, Panizza'yla da! Neden bu gece?" Heyecandan toplantıyı filan unutmuştum. Sözümünden dönemezdim. Keyfim kaçmıştı. Can sıkıntısıyla aşağı inerek Panizza'ya gelemeyeceğimi açıkladım. Sonraki ya da ondan sonraki gün olamaz mıydı? Cumartesi öğle yemeğinde buluşmaya karar verdik. Dr. Schmidt'e de söyleyecekti ama Oscar Wilde için söz veremiyordu. Wilde'ın sağlığı pek iyi değildi, bu yüzden nadiren evden çıkıyordu; gene de elinden geleni yapacağına söz verdi.

Cuma günü Dr. Schmidt uğrayarak, Panizza'nın aniden gitmek zorunda kaldığını haber verdi. Yakında gene gelecekti Paris'e, benimle o zaman buluşmayı umuyordu. Doktor hayal kırıklığımı yüzümünden okumuş olmalı ki, "Dışarda hava çok güzel, gel biraz yürüyelim," dedi. Bu öneriyi memnuniyetle karşıladım. Oscar Wilde'la tanışmak gibi ender bir fırsatı kaçırdığım ve Panizza ile beraber olamayacağım için üzül-müştüm.

Luxembourg Parkı'nda gezinirken doktora, Oscar Wilde'ın haksız yere mahkûm edilmesinden dolayı duyduğum öfkeyi dile getirdim. Bu korkunç kadere sürüklenmesinde rol oynayan ikiyüzlü sefillere karşı savunmuştum onu. "Sen mi?" dedi doktor hayretle. "Gencecik bir kızdın herhalde o tarihte. Bağnaz Amerika'da halkın karşısına çıkıp da nasıl savunmaya cesaret edebildin Oscar Wilde'ı?" Buna, "Saçma!" diye karşı çıktım. "Büyük bir haksızlığa tepki göstermek için cesaret gerekmez." Doktorun kuşkulu bir gülümseme belirdi yüzünde. "Haksızlık mı?" diye tekrarladı; "Yasal açıdan tam da öyle olduğu söylenemezse de psikolojik açıdan doğrudur." Günün geri kalan bölümünü eşcinsellik, sapıklık ve cinsel farklılıklar sorununu hararetle tartışarak geçirdik. Dr. Schmidt bu konulara kafa yormuştu gerçi ama yaklaşımı pek net sayılmazdı. Ayrıca tabu sayılan bu gibi konularda genç bir kadının düşüncelerini hiç sakınmadan açıklamasından da rahatsız olmuşa benziyordu.

Otele döndüğümde Hippolyte'i karalar bağlamış, somurtur buldum.

Bu haline nedense her zamankinden daha fazla gocunmuştum. Tek kelime söylemeden kendi odama çekildim. Masamın üzerinde birikmiş mektuplar arasında Max'tan gelen bir not sıkıntımı dağıttı. Puck'la birlikte önceki gece Paris'e geldiklerini, beni görmek için sabırsızlandıklarını yazıyordu. Mektubu elimde sallayarak Hippolyte'in odasına koştum, "Max gelmiş! Düşünsene, Max burada, Paris'te!" Donuk gözlerle bakıyordu bana; çıldırdığıma hükmetmiş olmalıydı. "Max mı? Hangi Max?" diye sordu kuşkuyla. "Hangi Max olacak? Max Baginski elbette. Başka kim sevindirebilir beni bu kadar?" Sözümü bitirir bitirmez, düşüncesizliğimi fark ettim. Ne var ki Hippolyte şaşırttı beni bu kez: "Max Baginski haa! Hakkında çok şey duydum; ne zamandan beri tanışmak istiyordum kendisiyle zaten. Geldiğine sevindim," dedi. "Küskün Putzim"ın ilk kez bir hemcinsine karşı böylesine sıcak bir ilgi gösterdiğine tanık oluyordum. Boynuna sarılıp, "Haydi o zaman hemen gidelim Max'a!" dedim. Beni sımsıkı göğsüne bastırıp, gözlerime daldı bakışları. "N'oluyor? Ne var?" diye sordum. "Sadece beni sevdiğine kendimi inandırmak istiyorum, o kadar," dedi. "Emin olabilseydim eğer dünyalar benim olurdu!" "Şapşallık etme! Boşuna kaygılanıyorsun," dedim. Max ve Puck'la buluşmaya benimle gelmek istemeyerek bize daha sonra katılacağını söyledi.

Yolda, Max'la yaşamış olduğum kimi güzel anlar canlandı belleğim-de. Sanki o günlerin üstünden bir yıl geçmemiş gibiydi! Avrupa'ya bensiz gitmesinin yarattığı şoku bile tüm acısıyla yeniden duydum. Bu bir yılda sarsıntıyı atlatmamı kolaylaştıracak pek çok şey olmuştu. Ne var ki şu anda her şeyi yeniden yaşıyordum. "Niye görmek istiyorum Max'ı? Bu acıları tazelemek niye?" diye sordum kendi kendime. Benden bu kadar kolay vazgeçtiğine göre beni sevmiş olduğu söylenemezdi. Aynı acıyı tekrar yaşamamaya kararlıyım. Ona bir pusula yazarak bir daha karşılaşmamanın ikimizin de yararına olduğunu düşündüğümü söyleyecektim. Bir kahveye girerek kâğıt kalem çıkarttım ve yazmaya koyuldum. Birkaç kez denediysem de düşüncelerimi bir türlü düzene koyamıyordum. Giderek artan bir sıkıntının pençesine düşmüştüm. Sonunda hesabı ödeyerek, nerdeyse koşarcasına Max'ın kaldığı otele yollandım.

Sevgili yüzünü görmek, neşeyle, "Demek Paris'te buluşmak da varmış, küçüğüm!" deyişini duymak bende ani bir değişime neden oldu. Sesinin sevecen tınısı gerginliğimi ve içimde kabaran öfkeyi yatıştırmaya yetti. Puck da bana çok sıcak davranmıştı. Chicago'dakinden daha sağlıklı ve canlı görünüyordu. Çok geçmeden Hippolyte'i otelden almak için yola koyulduk. O gece sabahlayarak Paris'in şanına yaraşır bir şe-

kilde çılgınca eğlendik. Max'ın Hippolyte üzerindeki olumlu etkisini görmek benim için özellikle sevindiriciydi. Sevgilim surat asmak bir yana insan içine karışmış ve öteki erkeklere karşı tepkisel olmayı bırakmıştı.

Kongre'de okumam için bana verilen tebliğlerin bazıları, anarşist basın organlarında ve konferanslarda cinsellik sorunlarının tartışılmasının önemini vurguluyordu. Amerika'da özgür aşk hareketinin tarihçesini özetleyen Kate Austin'in çalışması özellikle dikkat çekiciydi. Kate sözü ağzında geveleyenlerden değildi. Cinselliğin hayatın gerekli unsurlarından biri olduğu yolundaki görüşünü açık ve net bir biçimde dile getiriyordu. Victor, bazı Fransız yoldaşların, tartışılmasını önlemek için, Kate'in tebliğini okumamı engelleyeceklerinden kuşku duyduğunu söylemişti. İnanmak güçtü buna; hele Fransızlardan hiç beklemeyeceğim bir şeydi! Victor, insanların bağınaz olmamalarının gerçekten özgür oldukları anlamına gelmeyeceğini söyledi. "Fransızların cinsellik konusundaki düşünceleri Amerikan idealistleriyle aynı doğrultuda değil," diyordu. "Konunun fiziksel yanından başkasını göremedikleri için hafife alıyorlar. Yaşını başını almış anarşist yoldaşlar böyle bir tavra tiksinti duydukları içindir ki tepkileri Püritenler'e bile taş çıkartıyor. Cinsellikle ilgili ne tartışılırsa tartışılsın, anarşizm konusundaki yanlışları pekiştireceğinden kaygı duyuyorlar." Bu sözler beni ikna etmeye yetmemişti. Ne var ki Victor bundan bir hafta sonra, Amerikalıların cinsellikle ilgili tebliğlerinin hiçbirinin Kongre'de okunmaması yolunda bir grup kararı alındığını iletti bana. Özel toplantılarda tartışılmalarında bir sakınca yoktu; ancak basın temsilcilerinin bulunduğu halka açık toplantılarda bu mümkün değildi.

Buna hemen karşı çıkarak, Birleşik Devletler'deki yoldaşlarıma danışacağımı ve onlardan bana verdikleri temsil yetkisini geri almalarını isteyeceğimi açıkladım. Anarşizmle ilgili çok sayıda konudan sadece biri olduğunun bilincindeydim cinsellik meselesinin. Ancak bazı çevreler onaylamadığı için, düşüncelerin susturulmasına ya da görüşlerin belirtilmesine karşı çıkan bir kongrede yer alamazdım.

Bir gün Max ve Victor'la bir kahvede okuduğum akşam gazetesinde Kral Humbert'in bir anarşistçe öldürüldüğünü okudum. *Attentäter*'in adı Gaetano Bresci'ydi.

Bu ad bana yabancı değildi. New Jersey, Patterson'da çalışan faal bir anarşist grubun üyesiydi Bresci. Böyle bir eyleme neden girişmiş olabileceği kafamı kurcalıyordu. O zamana kadar tanıdığım İtalyanlara

benzemeyen biriydi. Kolay heyecana kapılmayan sakın görünüşlü bir adamdı. Hangi dürtüyle İtalya Kralı'nın hayatına kastetmiş olabilirdi? Victor bunun nedenini Milano'da 1898'de uzun süre devam eden açlık isyanlarına bağlıyordu. Askerlerin, aç ve silahsız insanlara saldırısı sonucu çok sayıda işçi hayatını kaybetmişti. Kollarında bebeleriyle yaşadıkları sefaleti göstermek için saraya yürüyen kadınların karşısına General Bava Beccaris çıkmıştı. Saray askeri güçlerce koruma altına alınmış, halk dağılmayı reddedince generalin vur emriyle göstericiler kurşunlanmıştı. "Krallık sarayını yiğitçe savunan General Beccaris" işlediği cinayetlerden ötürü Kral Humbert tarafından bir nişanla ödüllendirildi.

Max'la Victor, Bresci'nin bu trajik olaylardan etkilenerek, bir eylemde bulunmak kararlılığıyla, ta Amerika'dan kalkıp geldiği konusunda benimle hemfikirdi. Max, benim şu sırada Amerika'da bulunmadığım için şanslı sayılabileceğimi söylüyordu. Çünkü dünyanın neresinde bir siyasal şiddet eylemi olursa, sorumluluğu bana yüklendiği için, Humbert'in ölümünden de ne yapıp edip beni sorumlu tutacaklarından kuşku yoktu. Bense böyle bir ihtimalden çok Bresci'nin başına geleceklerden kaygı duyuyordum. Kıran kırana bir toplumsal mücadelenin kurbanlarından Luccheni'nin karşılaştığı korkunç vahşeti düşündükçe, cezaevinde onu ne türden işkencelerin beklediğini tahmin edebiliyordum.

Kahvede bir süre daha oturarak, her ülkede süren sınıflar arası acımasız savaşta, insan hayatının ne denli inanılmaz bir savurganlıkla harcadığını tartıştık. İçinde bulunduğumuz koşullardan ötürü terör eylemlerinin kaçınılmazlığını kabul etmeme rağmen, Saşa'nın eyleminden beri zihnimi kurcalayan kuşkuları arkadaşlarıma açtım.

Gene o günlerde Victor'dan, Yeni Malthusçuların yakında Paris'te bir toplantı yapacaklarını öğrendim. Fransız Hükümeti herhangi bir örgütlü doğum kontrolü girişimini yasakladığı içindir ki, bu gibi toplantılar gizli yapıyordu. Doğumun sınırlandırılması konusunda öncülük eden Dr. Drysdale ve kız kardeşi de toplantıya katılmak üzere Paris'e gelmiş bulunuyorlardı. Öteki ülkelerden gelen delegeler de vardı. Victor'un dediğine göre, Yeni Malthusçu hareketi Fransa'da büyük ölçüde Paul Robin ve Madeleine Verné desteklemekteydi.

Madeleine Verné'yi tanıyordum ama Paul Robin kimdi acaba? Victor onun özgür eğitimin önde gelen savunucularından biri olduğunu söyledi. Kendi imkânlarıyla büyük bir arsa satın alarak yoksul ve kimsesiz çocuklar için bir okul açmıştı. Sempuis idi okulun adı. Robin, sokaklardan ve yetimhanelerden topladığı en çaresiz, en "kötü" çocukları almıştı oku-

luna. “Onları bir de şimdi görmelisin!” diyordu Victor. “Robin’in okulu çocuklara sevgi ve anlayış gösterilirse eğitimde ne gibi sonuçlar alınacağına canlı örneği.” Yeni Malthusçu Kongre’ye katılmamı sağlayacağına ve Sempuis’ye götüreceğine söz verdi bana.

Gizlilik koşulları yüzünden her oturumu değişik bir yerde yapılan Yeni Malthusçu Kongre’ye katılım azdı; delege sayısı bir düzinenin biraz üstündeydi. Ne var ki katılanların canlılığı ve ilgisi bu sayısal eksikliği giderdi. Ailelerin sınırlandırılması konusunda yılmaz bir mücadele veren Dr. Drysdale kararlı ve coşkuluydu. Kız kardeşi Ms. Drysdale, Paul Robin ve öteki dava arkadaşları saygı uyandıran bir alçakgönüllülük ve dürüstlikle konuyu açıkladıktan sonra büyük bir cesaretle gebeliği önleyici yöntemleri tanıttılar. Bu denli hassas bir konuyu böylesine açık ve kimseyi incitmeyecek bir biçimde sunmalarına hayranlık duydum. Doğu Yakası’ndaki hastalarım bu oturumda tarif edilen gebeliği önleme yöntemlerini bilmiş olsalardı dertleri büyük ölçüde hafiflerdi diye geçirdim aklımdan. Delegelere Birleşik Devletler’deki yoksul kadınların derdine bir çare bulabilmek için bir ebe olarak nasıl çabaladığımı anlattım. Anthony Comstock Amerikan ahlakını denetim altında tuttuğu sürece, Birleşik Devletler’de gebeliği önleyici yöntemlerin açıkça tartışılabilmesi için daha çok uzun yılların geçmesi gerekeceğini öne sürdüler. Fransa da bile gizlice toplanmak zorunda kaldıklarına dikkati çekerek, onlara, yasaklanmış olsa da Amerika’da bu işi cesaretle üstlenmeyi göze alacak çok sayıda insan tanıdığımı, New York’a döner dönmez bu konuyu ele alacağımı söyledim. Delegeler bu kararımdan dolayı beni kutlayarak, ilerdeki çalışmalarımda kullanılmak üzere bol miktarda yayın ve gebeliği önleyici araç sağladılar bana.

Paralar hızla eriyordu; ancak bu olgu müzelere, tiyatrolara ya da konserlere gitmemize engel olamazdı. Trocadero’daki müzik şölenleri muhteşimdi. Repertuvarında halk şarkılarına da yer verilen Finlandiya orkestrasında Paris Operası’nın prima donnası Ms. Aïno Ackté gibi üstün yetenekli sanatçılar vardı. Rus Balalayka Orkestrası, Wagner gösterileri ve sihirbaz kemancı Ysaye’nin resitali eşsiz güzellikteydi. En gözde yerlerden biri *Théâtre Libre* (Özgür Tiyatro) idi. Antoine’ın yönetimindeki bu topluluk Sarah Bernhardt, Coquelinler ve Ms. Réjane’ı saymazsak, Paris’te görülmeye değer başlıca tiyatro gösterisiydi. Paris sahnelerinde daha çok belagate önem veriliyordu. Eleonora Duse ile karşılaştırdığımda “*İlahi Sarah*”’yı bile yapmacıklık bulmuştum. Ne var ki *Cyrano de Bergerac*’taki Roxane rolüyle doruktaydı; Coquelin’sse Cyrano’yu oynuyordu. Antoine’ın grubu yıldız sistemine karşıydı; topluluğun gösterileri

olağanüstü bir uyum içindeydi.

Avrupa'da bulunduğum sürece Saşa'yla dolaysız iletişim kuramadım. Mektuplarımız bir arkadaş aracılığıyla ulaştırıldığından büyük gecikmeler oluyordu. Saşa'nın ayda bir mektup yazma hakkı vardı; cezaevi rahibinin hoşgörüsüyle kimi zaman bir ikincisine izin veriliyordu. Mümkün olduğu kadar çok insanla mektuplaşabilmek için Saşa kâğıdı dört, beş hatta altı bölüme ayırıyor, mikroskopik, ancak okunaklı yazısıyla sayfanın her iki yüzünü de dolduruyordu. Mektubu alan kendi bölümünü ayırdıktan sonra ötekileri ilgili adreslere postalıyordu. Son gelen not keyifliydi, hatta takılıyordu bana. Sergi'den andaçlar getirmemi, Paris'te yaşananları ayrıntısıyla anlatmamı istiyordu. Ne var ki iki ay öncesine aitti bu yazılanlar. O zamandan beri hiç haber alamamıştım. Eric'ten de seyrek mektup alıyordum. "Buluş"uyla ilgili birkaç satır karalıyordu ara sıra; belli ki işler ağır gidiyordu. Meraklanmaya başlamıştım. Max'la Hippolyte kaygılarımı gidermeye çalışıyorlardı ama onların da tedirgin olduğu seziliyordu.

Bir sabah erkenden Hippolyte'in kapıyı şiddetle vurmasıyla yataktan fırladım. Elinde bir Fransız gazetesi vardı. Heyecandan konuşamayacak haldeydi. Dudakları kımıldıyor ama ses çıkmıyordu. "Nen var? Neden konuşmuyorsun?" diye bağırdım içgüdüsel bir korkuyla. "Tünel, tünel!" diyebildi hırıltılı bir sesle. "Tüneli bulmuşlar. Burda yazıyor!"

Kalbim duracak gibiydi. Saşa'yı, içinde bulunduğu umutsuz durumu, hayal kırıklığını, bu olayın yol açacağı feci sonuçları düşünüyordum. İçine atıldığı umutsuzluk cehenneminde daha on bir yıl yaşaması mümkün müydü? Ne yapmalıydık? Ne yapılabilirdi? Hemen Amerika'ya dönmeliydim. Hiç gelmemeliydim buralara zaten! Saşa'ya ihanet ettiğim duygusuna kapıldım. Bana en çok ihtiyacı olan bir dönemde onu yalnız bırakmıştım. Evet, yapılacak ilk iş en kısa zamanda Amerika'ya dönmekti.

Fakat aynı gün Eric B. Morton'dan gelen bir telgraf yüzünden planımı ertelemek zorunda kaldım. "Ani hastalık. İş askıda. Fransa'ya geliyorum," diyordu telgrafta. Onu beklemekten başka çare yoktu.

Eğer yapacak yığınla işim olmasaydı tedirgin bir bekleyişle geçen bundan sonraki günlerin gerilimine dayanamazdım. Eric iki hafta sonra geldi. Pittsburgh'da son gördüğümünden beri tanınmayacak kadar değişmişti. Dev gibi, güçlü viking bir deri bir kemik kalmıştı; benzi kül rengini almış, yüzünü cerahatli çibanlar kaplamıştı.

Eric'in anlattığına göre, Tony onu arar aramaz ön hazırlıklara başlamak üzere Pittsburgh'a gitmişti. Tony hakkındaki ilk izlenimi pek olumlu

değildi. Adam, Saşa'nın projesindeki rolünü abartılı bir biçimde önemsiyordu. Saşa yeraltı iletişimini sağlamak için özel bir şifre oluşturmuştu; bunu Tony'den başkası okuyamıyor; o da, keyfi davranışlarıyla çevresindekileri istismar etmekten zevk alıyordu. Teknik işlerden anladığı yoktu; bu yüzden tünel kazılırken karşılaşılan sorunlar ya da tehlikelerden habersizdi. Sterling Sokağı'nda kiralanan ev cezaevinin ana kapısının neredeyse tam karşısında, yaklaşık yedi metre ötesinde bulunuyordu. Evin bodrum katından güney kapısına doğru hafifçe kıvrılan bir tünel kazılması gerekiyordu. Kapının altından cezaevi avlusundaki, Saşa'nın işaretlemiş olduğu küçük yapıya erişilecekti. Saşa, nasıl başaracaksa, cezaevinin esas binasından çıkarak, kimseye görünmeden bu küçük yapıya girecek, ahşap yer döşemesini söktükten sonra, tünele kavuşmak için kendine yol açacaktı. Sürünerek tüneli geçip evin bodrumuna ulaşmak kolay olacaktı bundan sonra. Evde giysi, para ve arkadaşlarını nerede bulacağına ilişkin şifreli bir mesajın hazır bulundurulması gerekiyordu. Ne var ki, tünel çalışmaları zamanlama ve para açısından tahmin edildiği gibi yürümemişti. Eric'le arkadaşları kazı sırasında cezaevi duvarının altında sert kayalara rastlamış, bu yüzden temelin altına inmek gerekmişti. Kazı sırasında bilinmeyen bir yerden tünele sızan zehirli gazlardan neredeyse boğuluyorlardı. Beklenmedik bu sorun yüzünden, yerin altındaki dar geçitte sırtüstü çalışan insanlara temiz hava sağlamak için bir havalandırma tesisatı kurmak gerekmiş, bu da işleri bir hayli geciktirmişti. Kazma seslerinin nöbetçilerin dikkatini çekeceğini düşünen Eric, bir piyano kiralamayı düşündü. Çok yetenekli bir piyanist olan arkadaş Kinsella'yı imdada çağırdı. Onun aryaları ve müziği aşağıdan gelen sesleri örtüyor, duvarın üzerindeki nöbetçiler Kinsella'nın konserlerini hayranlıkla dinliyordu.

Keskin bir zekânın ürünü olan bu "buluş" aynı zamanda çok da tehlikeliydi. Büyük bir mühendislik becerisinin yanı sıra, cezaevi muhafızlarını ve sokaktan geçenleri kuşkulandırmamak için olağanüstü dikkat gerekiyordu. Piyaniist ilk tehlike belirtisinde elinin altındaki bir zile basacak ve yer altındaki kazıcıları işi durdurmaları için uyaracaktı. Ortalık bir süre sessizliğe büründükten sonra yeniden şarkıya başlayacak, tehlikenin geçtiği kesik aralıklarla tuşlara vurularak duyurulacaktı. "Bu koşullarda tünel açmak hiç de kolay değildi. Zaman ve masraftan tasarruf etmek için çok dar tuttuk tüneli, bir kişinin ancak sürünerek geçebileceği genişlikte. O yüzden de çömelmek bile mümkün değildi çalışırken. Yüzükoyun yatıyor ve toprağı tek elle kazmaya çalışıyorduk. Öylesine yorucuydu ki bu iş, kimse yarım saatten fazla dayanamıyordu. Bu nedenle

de ağır gidiyordu. Ancak işi asıl yokuşa süren Tony'nin ikide bir fikir değişirmesiydi. Biz Saşa'nın planını harfi harfine uygulamaktan yanayken, Tony kendi bildiğini okumak istiyordu. Saşa güvenliğimizi tehlikeye atmaktan korktuğu için şifreli mesajlarını Tony'ye gönderiyordu. Bu yüzden onun dediklerini yapmaktan başka çaremiz yoktu. Neyse sonunda tünel bitti."

Artık sabrım kalmamıştı, "Peki n'oldü sonra?" diye haykırdım kendimi tutamıyarak.

"Kimse haber vermedi mi sana?" diye sordu Eric şaşkınlıkla. "Kaçmaya kalkışan Saşa, Tony'nin talimatıyla tamamlanan tünelin cezaevi avlusunda son bulan ağzının tuğla ve taş yığınlarıyla örtülmüş olduğunu gördü. Cezaevine yapılacak yeni ek yapıda kullanılacak bir araba taş ve tuğla tam Tony'nin giriş için seçmiş olduğu yere boşaltılmıştı. Hücresinden çıktıktan sonra yeniden geri dönmek durumunda kalan Saşa'nın nasıl bir tehlikeyle yüzyüze geldiğini tahmin edebilirsin. En fecisi ise, sonradan öğrendiğimize göre, tünelin cezaevi avlusunda son bulmasına Saşa'nın sürekli karşı çıkmasına rağmen, Tony'nin burnunun dikine gitmesi. Saşa başarısızlığa uğrayacağını kestirdiği için kesinlikle karşıymış buna. İlk plana göre, şimdiki ağızdan yaklaşık altı metre uzaklıkta, terk edilmiş bir evde son bulacakmış tünel. Bizler ise Saşa'nın istediği gibi hareket etmiş olduğumuzdan emin, sadece Tony'yi arkada bırakarak New York'a döndük. Tony'nin başına buyrukluğu ve talimatlara uymayışı Saşa'yı deli etmiş, kazının kendi planına uygun biçimde, terk edilmiş eve kadar sürdürülmesinde ısrar etmiş. Sonunda Tony manasız inadının bedelinin çok ağır olacağını anlamış. Saşa'ya, bizlere haber vermek ve para bulmak için New York'a gitmesi gerektiğini, döner dönmez tüneli tamamlayacağını söylemiş. Cezaevinin karşısındaki ev boş kaldığından, Tony'nin yokluğunda oynamak için eve giren çocuklar kilerdeki gizli geçidi keşfedip, ailelerine haber vermişler. Aralarında evi bize kiralayan emlakçı da varmış, işin garabetine bak ki bu adam aynı zamanda cezaevi gardiyanlarındanmış."

Saşa'nın haftalar, aylar süren tedirgin bir bekleyişten sonra nasıl bir hayal kırıklığı yaşamış olabileceğini düşünmek beni yıkmıştı.

Eric, sözü sürdürerek, "İşin tuhafı cezaevi yetkilileri bugüne kadar tünelin kimin için kazıldığını keşfedemediler. Pittsburgh ve Allegheny polisi olsun, eyalet yetkilileri olsun tünelin şimdiye kadar rastladıkları içinde bir mühendislik harikası olduğunda hemfikir. Cezaevi müdürü ve teftiş kurulu Saşa'dan kuşkuluyor ama bu kuşkuyu ispatlayacak kanıtları yok. Polis ise ömür boyu hapse mahkûm ünlü bir sahtekâr olan

Boyd'dan şüpheleniyor. Hiçbir ipucu bulunamamasına rağmen Saşa'ya hücreye attılar gene de."

"Hücreye mi?" diye bağırdım. "Ondan uzun zamandan beri neden haber alamadığımı anlaşıyor şimdi." "Evet," dedi Eric, "Çok ağır verilen ceza." Bunca yıl cehennem azabı çektikten sonra, bir o kadar cezaya daha nasıl katlanacaktı aklım almıyordu. "Ölüsü çıkacak ordan," diye inledim. Onu her gün azar azar öldürürlerken Paris'te oturmuş, elimden bir şey gelmeden çaresizlikten kıvranıyordum. "Böyle eli kolu bağlı oturacağıma keşke cezaevinde olsaydım," demekten kendimi alamadım. "Saşa'ya bir yararı olmazdı bunun," dedi Eric. "Üstelik bir de seni düşünmek zorunda kalırdı o zaman; neden kendini yiyip duruyorsun?"

Neden, neden? 1892'nin o kara temmuzundan beri nasıl yaşadığımı bir ben bilirim. Hayat bir anlık duraksamaya bile izin vermeyecek kadar acımasız. Olaylarla dolu hayatımda durup da geçmişi değerlendirecek pek zamanım olmadıysa da için için kahroluyordum. Ne var ki hayat akışını sürdürüyordu; durmak yoktu.

Eric ayakta duramayacak kadar yorgundu. Tünelde çalışmak onu perişan etmiş, soluduğu zehirli gazlar kanını etkilemiş, bu yüzden vahim bir cilt hastalığına yakalanmıştı. Giderek durumu ağırlaşınca onu yatırmak zorunda kalarak iyileşinceye kadar haftalarca baktım. Sevgili bir dost, safkan bir vikingdi o. Gülüp söylüyor, Saşa'nın kaçışı için katlanmak zorunda kaldığı sıkıntıların sözünü bile etmiyordu.

Kongremiz yapılamadı. Son dakikada yetkililer yabancı anarşistlerin toplantısına izin vermedi. Biz de Paris'in dışındaki bazı özel evlerde toplantılar düzenledik. Gizlilik koşulları altında ancak en önemli sorunlar tartışılabilirdi.

Eric'in aramıza katılmasıyla masraflarımız daha da artmıştı; biraz para kazanmak zorundaydık. Eric gelirken gemide çalışarak yol masrafını çıkarmıştı ama şimdi beş parasızdı. Kaldığımız oteldeki arkadaşlara kahvaltı ve yemek hazırlamak fikri geldi aklıma. Bir ispiro ocağında on iki, on üç kişiye yemek yapmaya kalkışmak pek akıl kârı bir iş değildi aslında ama Hippolyte çok becerikliydi bu konuda. Alışverişi o yapıyordu; birinci sınıf bir ahçıydı aynı zamanda. Müşterilerimizin hemen hepsi yabancı olduğundan onları memnun etmek zor olmadı. Yetecek kadar olmasa da bir miktar para kazanmayı becerdik. Küçük gruplara Sergi'de rehberlik etmek de kazançlı bir işti. Ne var ki aptal Amerikalıları gezdirmek çok sıkıcı oluyordu. Adamın biri, Voltaire'in büstünü görünce, "bu herif" in kim olduğunu ve ne iş yaptığını öğrenmek istedi. Bir arkadaşın tavsiyesi üzerine gezdirdiğim öğretmenlerse Luxembourg'daki çıp-

lak heykeller karşısında az kalsın düşüp bayılacaklardı. Turist rehberliği bana göre bir iş değildi hiç.

Bir ikinci vakti, olağanüstü bir teklif gelmedikçe bir daha rehberlik yapmama kararıyla otele döndüm. Odamda muhteşem bir demet çiçekle kenarına ilıştırılmış bir not buldum. Elyazısı tanıdıkta ama içeriği bir tuhaftı: "Eski bir hayranınız sizinle güzel bir gece geçirmek için can atıyor. Bu akşam Café du Chatelet'ye gelerseniz çok mutlu olacak. İsterseniz bir arkadaşınızı da getirebilirsiniz." Kimdi bu adam merak etmiştim.

"Eski hayranım" Eric'ten başkası değilmiş meğer. Yanında üç Amerikalı yoldaş daha vardı. Hippolyte'le bir ağızdan, "Hayrola, ne oluyor?" diye sorduk. "Altın madeni mi keşfettin?" "O kadar da değil," dedi Eric. "Bundan birkaç ay önce ölen büyükannemden bana yedi yüz franklık bir miras kalmıştı. Bugün elime geçti; bu gece onu ıslatacağız."

"Amerika'ya dönmeye niyetin yok galiba!" dedim. "Olmaz olur mu," diye karşı çıktı. "Öyleyse şu mirasın yarısını ver de yol paran çıksın," önerisinde bulundum. "Gerisini tüketmekte sana memnuniyetle yardımcı olurum." Gülerek, saklamam için bana üç yüz elli frank teslim etti.

Yiyip içerek doyasya eğlendik. Sabahın ikisinde Monmartre'nin ünlü kabarelerinden Rat Mort'a vardığımızda hâlâ ayıktık hepimiz. Eric şampanya ısmarladı. Karşımızdaki masada çok havalı bir Fransız kız vardı. Eric, onu masamıza davet edebilir miyiz diye bana sordu. "Neden olmasın," dedim. "Beş erkek arasında tek kadın olmanın ayrıcalığıyla alice-naplık gösterebilirim." Kız da bize katıldı, içip dans etti bizim çocuklarla. Vikingimiz yüz kiloluk gövdesini tüy gibi taşıyordu dans ederken. Çılgın bir valsten sonra kadehler E. G.'nin şerefine tokuşturuldu; kadehi başıma dikmemle birlikte gözlerim karardı ve her şey yok oldu.

Kendime geldiğimde yatağımdaydım; başım çatlayacak gibi ağrıyordu, basbayağı hastaydım. Kabarede rastladığımız Fransız kız yatağımın ucuna ilişmişti. "N'oldu bana?" diye sordum. "*Rien du tout chérie*; dün gece biraz hastalandın o kadar," dedi. Arkadaşlarımı çağırmasını istedim. Çok geçmeden Hippolyte'le Eric içeri girdi. "Sanki zehirlenmiş gibiyim," dedim onlara. "Tam sayılmaz, ama arkadaşlardan biri bir kadeh konyak boca etti şampanyana." "Peki sonra?" "Sonra seni kucaklayarak merdivenden indirmek zorunda kaldık. Bir taksi çevirdik, ama binmemekte direniyordun. Kaldırıma oturmuş bas bas bağırarak Emma Goldman'ın zorla hiçbir yere götürülemeyeceğini söylüyordun. Beşimiz zor bindirdik seni taksiye." Şaşmış kalmıştım, en ufak bir şey bile hatırlamıyordum.

"Zaten hiçbirimiz doğru düzgün adım atamıyorduk," diye anlatmayı

sürdürdü Eric. “Ama senin durumunun ciddiyetini kavrayınca ayıldık.” “Ya kız?” diye sordum. “O nasıl geldi buraya?” “Kesinlikle seni bırakmayacağını söyledi. Bizim gibi haydutlara güvenmiyordu besbelli. Gelmekte ısrar etti.” “Ama zavallı kız kazancından oldu,” diye hayıflandım.

Hippolyte bir zarfa yirmi frank koyarak bir taksiyle onu evine gönderdi. Kız akşamüzeri geri geldi. Nerdeyse ağlamaklıydı, “Bana hakaret etmeye ne hakkınız var?” diyordu. “Hayatımı sokakta kazanıyorsam bu duyarsız olduğum anlamına mı gelir? Zor durumdaki bir arkadaştan para mı alınır? Benim mesleğim hastabakıcılık değil; onun için de asla para kabul etmem.” Elimi uzatıp onu kendime çektim. Bu çocuk kadının gösterdiği incelik gözlerimi yaşartmıştı.

Hareketimizin Paris'te yarattığı canlılık ve bu kentte yaşadığım harikulade şeyler yüzünden hiç ayrılmak istemiyordum. Ne var ki daha fazla kalamazdık. Paramız iyice suyunu çekmişti. Üstelik otelimizin kapısına dayanan dedektifler Ms. Brady'yi sorup duruyorlardı! Polisin beni hâlâ kapı dışarı etmemiş olması bir mucizeydi. Victor Dave bunun Sergi nedeniyle olduğunu düşünüyordu. Ona göre hükümet yetkilileri kötü propaganda olmaması için yabancılarla ilgili olumsuz gelişmelerden kaçınıyordu. Eric, Hippolyte ve ben, yağmurlu ve karanlık bir sabah erkenden taksiyle, biri bisikletli olmak üzere çok sayıda güvenlik görevlisinin eşliğinde istasyona vardık. Tren gardan uzaklaşırken bize el salladılar. Ne var ki içlerinden biri yanımızdaki kompartımanı işgal etmişti. Bizimle Boulogne'a kadar geldi, ancak gemiye binerken bıraktı peşimizi.

Sevgili dostum Anna Stirling olmasaydı otel ve yol masraflarını nasıl öderdik düşünemiyorum. Cebimde kalan on beş dolar da yoldaki bahşişleri ve öteki giderleri karşılamaya ancak yetecekti. New York'ta borç isteyecek birilerini bulurdum nasılsa. Eric de gerekirse Chicago'ya telgraf çekebileceğini söylüyordu.

Limandan ayrılalı birkaç saat olmadan Hippolyte'i deniz tuttu. Giderek büsbütün kötüleşti. Üçüncü gün öylesine perişandı ki, doktor buzlu şampanya içmesini salık verdi. Benzi limon sarısına dönmüştü; öylesine zayıflamıştı ki, yolculuğun sonunu getireceğinden kuşku duymaya başlamıştım. Buna karşılık doymak bilmeyen Eric, günde üç öğün, yemek listesinde ne varsa silip süpürüyordu. “Garsonu bu kadar koşturma,” diye yalvardım ona, “Bahşiş verecek paramız yok.” Ama aldıran kim! Doğuştan denizciydi o. Denize bayılıyordu ve her geçen gün iştahı ve neşesi artıyordu. Yolculuğun sonunda iki dolar on beş sentten başka paramız kalmamıştı. Onu da Hippolyte'le bana hizmet eden kamarota ve garson-

lara paylaştırdım. Vikingimiz kaderiyle baş başa kalmıştı. Aylarca tünelde sürekli tehlike altında yaşayan yiğit yoldaşımız, gemi görevlilerinden bucak bucak kaçıyordu. Kimsenin gözünün yaşına bakmayan yemekhane kamarotu Eric'i yakaladı sonunda. Ne var ki bizimki karşısında utangaç bir öğrenci gibi boynunu büküp ceplerini ters yüz edince, acımasız kamarot onu bağışlamaktan başka bir şey yapamadı.

Beni karşılamaya gelen sevgili "bebek" biraderim uzun boylu, yakışıklı bir delikanlı olmuştu. İki "muhafız"la döndüğümü görmek şaşırtmıştı onu. Dosdoğru bir tefeci dükkânına giderek saatimi rehin verdim. Karşılığında aldığım on dolar, Clinton Sokağı'nda tuttuğumuz odanın on günlük kirasını ödemeye ve o akşam kendimize çekeceğimiz ziyafete yetecekti.

XXIII. BÖLÜM

YENİ ODAMA YERLEŞİR YERLEŞMEZ Justus Schwab'ı görmeye gittim. Yatakta buldum onu; eski halinin gölgesiydi sanki. Bu dev adamın böylesine eriyip gittiğini görünce boğazım düğümlendi. Ms. Schwab'ın meyhaneyi yönetmekte zorlandığını bildiğim için, ondan Justus'a benim bakmama izin vermesini rica ettim. Söz verdiyse de hastanın kendisinden başkasını istemeyeceğini biliyordu. Aralarındaki sıcak ilişki hepimizin malumuydu. Yıllardan beri süren güzel bir dostlukları vardı. Her zaman canlı ve sağlıklı görünümüyle dikkati çeken bu fedakâr kadın sararıp solmuş, bakışları dalgınlaşmıştı.

Ben Ms. Schwab'la konuşurken Ed girdi içeriye. Beni görür görmez üzerine bir çekingenlik geldiğini hissettim. Ben de telaşlanmışım. Ancak çarçabuk kendini toparlayarak yanımıza yaklaştı. Ms. Schwab hastasıyla ilgilenmesi gerektiğini söyleyerek odadan çıkınca ikimiz yalnız kaldık. Ne benim, ne de onun nasıl davranacağımızı kestiremediğimiz sıkıntılı dakikalar yaşandı.

Ben Avrupa'dayken Ed'le hiç haberleşmemiştim ama, ortak dostlarımızdan bir çocuğu olduğunu duymuştum. Baba olmanın nasıl bir duygu olduğunu sordum kendisine. Birdenbire canlandı, küçük kızının şirrinliğini ve olağanüstü zekâsını büyük bir gururla anlatmaya koyuldu. Çocuklardan nefret ettiğini bildiğim için bu coşkusunu eğlendirici buluyordum. Çocuklu bir eve taşınmaya bile karşı çıktığını hatırladım. "Bana inanmadığın anlaşılıyor," dedi bir süre sonra. "Neden bu kadar heyecanlandığıma bir anlam veremiyorsun belli ki. Ama bu sadece *benim* baba olmamdan değil, küçük kızımın olağanüstü bir çocuk olmasından kaynaklanıyor." Bu sözleri duymak benim için daha da şaşırtıcıydı, çünkü eskiden, "İnsanların çoğu akılsızdır; ama ana-babalar hem akılsız,

hem kördür. Çocuklarının dâhi olduğunu sanıp herkesin de bunu kabul etmesini isterler,” diyen Ed’den başkası değildi.

Onu sözlerinden kuşku duymadığıma inandırmaya çalıştım ancak, dediklerine tam anlamıyla inanabilmem için harika çocuğu görmem gerektiğini söyledim. “Gerçekten görmek istiyor musun onu? Sana getirmemi mi istiyorsun?” diye heyecanla sordu. “Bilirsin ben çocukları se-verim – seninkini de sevmemem için bir neden yok.” Bir süre sustu, sonra, “Aşkımızın pek mutlu olduğu söylenemez, değil mi?” diye sordu. “Mutlu aşk var mı ki?” dedim. “Bizimki yedi yıl sürdü. Kimine göre faz-lasıyla uzun bile.” “Emmacığım, olgunlaşmışsın son bir yılda,” dedi Ed. “Yok, hayır yaşlandım sevgili Ed.” Yakında tekrar buluşma dileğiyle ayrıldık.

Rus Yeni Yılı *veçerinka*’da Ed’in yanında karısı olduğundan kuşku duymadığım iri yapılı bir kadın vardı. Sesi oldukça yüksek perdeden çı-kiyordu. Ed, nefret ederdi kadınların yüksek sesle konuşmasından. Nasıl oluyordu da dayanıyordu buna? Dostlar etrafımı sardı. Hareketin İngil-tere’de ve Fransa’da ne durumda olduğunu öğrenmek merakındaydılar. O gece Ed’i bir daha görmedim.

Amerika’da acilen iş bulmam gerekiyordu. Tıp çevresinden tanıdık-larıma kartımı bırakmıştım ama hiç arayan soran olmadı. Hippolyte Çek anarşistlerinin yayımladığı haftalık bir dergiye başvurdu. Yapılacak iş çoktu ancak para söz konusu değildi. Anarşist bir dergiye verilen yazılara karşı para istemek etiğe uygun değildi. *Freiheit* ve *Freie Arbeiter Stimme* dışındaki tüm yabancı dildeki yayınlar, kazancını başka işlerden sağlayan yoldaşların, geceleri ve hafta sonları verdikleri gönüllü emekle çıkıyordu. Belirli bir mesleği olmayan Hippolyte New York’ta Londra’dan da çare-siz bir durumda kalmıştı. Amerika’da pansiyonlar genellikle erkek işçi kabul etmiyordu.

Sonunda Noel akşamı Dr. Hoffmann’dan bir haber geldi. “Hasta mor-fin bağımlısı,” diye açıklamada bulundu. “Çok zor, sabır isteyen bir vaka. Gece hemşiresi strese dayanamadı. Bir hafta izin aldı. Onun yerine sen idare edeceksin.” Heveslenecek bir iş değildi ama kabul etmekten başka da çare yoktu.

Doktorla birlikte hastanın evine vardığımızda geceyarısı olmuştu çoktan. İkinci kattaki büyük bir odaya girdik. Yatakta yarı çıplak bir ka-dın baygın yatıyordu. Siyah saçların çerçevelediği yüzü kâğıt gibiydi; güçlkle soluyordu. Çevreme göz gezdirdim; duvarda küçük, delici göz-leriyle bana bakan, kalantör görünümlü bir adamın portresi dikkatimi çekti. Ben bu adamı bir yerden tanıyordum, ama nerden? Dr. Hoffmann

talimatlara başladı. Kadının adı Ms. Spenser'di. Uzun zamandır tedavi altındaydı. Uyuşturucu bağımlılığından kurtulması kolay değildi. Tam iyiye doğru giderken yeniden fenalaşmış, tekrar morfine başlamıştı. Baygınlık hali geçinceye kadar yapılacak bir şey yoktu. Sürekli nabzını kontrol edecek ve üşümemesini sağlayacaktım. Ms. Spenser bütün gece kıdılamadan yattı. Okuyarak vakit geçirmeye çalıştıysam da başaramadım. Dikkatimi bir türlü toplayamıyordum. Duvardaki resim aklımdan çıkmıyordu. Gündüzcü hemşire geldiğinde hasta hâlâ ayılmamıştı ama solunumu oldukça düzelmişti.

Hafta sona ermek üzereydi. Nöbet tuttuğum sürece, Ms. Spenser çevresine hiç ilgi göstermemişti. Gözlerini açıyor, boş boş bakıyor, sonra tekrar uykuya dalıyordu. Altıncı gece gittiğimde onu ilk kez ayık buldum. Saçları darmadağınktı. Tarayıp örmemi ister mi, diye sordum. Pek sevindi buna. Ben saçlarını fırçalarken adımı sordu. "Goldman," dedim. "Anarşist Emma Goldman'la bir yakınlığın var mı?" dedi. "Hem nasıl! Suçlu karşınızda," diye cevap verdim. İşin tuhafı, böyle "ünlü" birinin kendisine bakmasından çok hoşnut görünüyordu hastam. Beni öteki hemşirelerden daha çok sevdiğini, onların yerine sürekli benim gelmemi istediğini belirtti. Meslek gururum okşanmıştı ama, benim yüzümden öteki hemşirelerin işlerinden olmasına razı değildim. Üstelik yirmi dört saat aralıksız çalışmanın yaratacağı gerginlik hasta açısından yararlı olmayacaktı. Bana her gün öğleden sonraları izin vereceğini, geceleri de bir süre dinlenmemi sağlayacağını söyleyerek kalmam için yalvardı.

Bundan birkaç gün sonra Ms. Spenser portrenin sahibini tanıyıp tanımadığımı sordu bana. Yüzün hiç yabancı gelmediğini, ama bir türlü kim olduğunu çıkartamadığımı söyledim. Daha fazla kurcalamadı bu konuyu.

Ev, içindeki eşyalar, seçme kitaplarla dolu kütüphane evsahibinin olgunluğunun ve zevkinin göstergesiydi. Apartmanın garip, esrarlı bir havası vardı; her gün gelen, gösterişli giyimiyle dikkati çeken kaba saba bir kadın bu esrarlı havayı daha da ağırlaştırıyordu. O gelir gelmez, hastam bir bahaneyle beni odadan uzaklaştırırdı. Bunu fırsat bilerek açık havada gezinirken, Ms. Spenser'in her zaman yalnız görüşmeye özen gösterdiği bu kadının kim olduğunu merak ederdim. Önceleri konuk yabancının ona uyuşturucu sağladığından kuşkulanıyordum. Hastamda uyuşturucu aldığına ilişkin belirtiler ortaya çıkmayınca, beni ilgilendirmediği için meseleyi kurcalamaktan vazgeçtim.

Üçüncü haftanın sonunda Ms. Spenser alt kattaki oturma odasına inebildi. Yatakodasını toplarken, üzerinde "Jeannette, 20 kez; Marion,

16; Henriette, 12" yazılı kâğıt parçacıkları buldum. Her birinde bir kadın adı ve yanında bir sayı yazılı kırk kadar ufak kâğıt vardı böyle. Ne garip bir tutanak, diye düşünürken Ms. Spenser'in konuğunun sesi çalındı kulağıma. "MacIntyre dün gece gene geldi eve," diyordu. "Ama kızlardan hiçbiri yanına gitmek istemedi. Jeanette, yirmi kişiyle yatmayı o iğrenç herifle birlikte olmaya yeğlerim, dedi." Ms. Spenser ayak seslerimi duymuş olmalı ki, konuşma ansızın kesildi, "Siz misiniz Ms. Goldman? Lütfen gelin," dediğini duydum. İçeri adımımı atmamla birlikte gözlerim divanda oturan hastamın yanındaki adama takıldı; taşıdığım çay tepsisi elimden kayıp üzerindeki büyük bir şangırtıyla yere yuvarlandı. Karşımda duvardaki resmin aslı duruyordu; 1893'te cezaevine gönderilmemde büyük rolü olan sivil polisin ta kendisiydi.

Bulduğum kâğıt parçacıkları, az önce kulak misafiri olduğum sözler birdenbire olan biteni yerli yerine oturtmamı sağladı. Ms. Spenser bir "ev" işletiyordu, polis de sevgilisiydi. Koşarak üst kata çıktım, oradan bir an önce kaçıp kurtulmaktan başka bir şey düşünmüyordum. Bavulumla aşağı inerken merdivenin dibinde Ms. Spenser'i gördüm. Güçlkle ayakta duruyor, titreyen elleriyle tırazana tutunmaya çabalıyordu. Onu bu durumda terk edemeyeceğimi anladım; Dr. Hoffmann'a karşı sorumluydum, gelinceye kadar beklemem gerekiyordu. Ms. Spenser'i odasına götürerek yatağına yatırdım.

İsteri nöbetine tutulmuşçasına ağlamaya başlamıştı. Onu terk etmem için yalvarıyor, adamı bir daha görmeyeceğime dair güvence veriyor, duvardaki resmi bile kaldırtacağından söz ediyordu. Bir ev işlettiğini kabul ederek, "Bir gün öğreneceksin diye ödüm kopuyordu," dedi; "Ama anarşist Emma Goldman'ın, kuruluşunda sorumlu olmadığım bir mekânizmanın çarklarından biri olmamdan dolayı beni suçlamayacağını düşündüm." Fahişeliği icat edenin kendisi olmadığını, böyle bir şey var olduğuna göre, bu işi kimin yaptığının fark etmeyeceğini, kendisi değilse, başkasının nasılsa yapacağını iddia ediyordu. Bu kadınları çalıştırmanın fabrikada emeklerini sömürmekten daha kötü olmadığı düşüncesindeydi. Hiç değilse onlara insanca davranıyordu. İstersem araştırabilirdim kendim de. Hiç susmadan konuşuyor, anlatırken hıçkırıklara boğuluyordu. Bırakamadım onu.

Ms. Spenser'in "akıl yürütmesi" etkilememişti beni. Polis ya da yargıç, sıradan asker ya da en tepedeki savaş ağası, emekçilerin sırtından geçinen ve başkalarının sefaletine neden olan her kim olursa olsun, rezilliğini örtbas etmek için bu gibi bahanelere sığınıyordu. Ancak hemşirelik görevinin hastalarımın özel işleri ya da meslekleriyle ilgilenmemi

gerektirdiğini düşünmüyordum. Onların fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak benim görevim. Üstelik sadece hemşire değil, insan davranışlarını etkileyen toplumsal faktörleri bilen bir anarşisttim aynı zamanda. Hal böyle olunca, hemşirelikten öte bir sorumlulukla, onu yüzüstü bırakamazdım.

Ms. Spenser'le geçirdiğim dört ayda psikoloji alanında oldukça deney sahibi oldum. Sıradan biri değildi; akıllı, dikkatli, anlayışlı bir kadındı. Hayatı ve erkekleri, her sınıftan, her türden erkeği, çok iyi tanıyordu. İşlettiği ev "kaliteli"ydi; daimi müşterileri arasında toplumun ileri gelenleri, doktorlar, avukatlar, yargıçlar ve vaizler vardı. Kızların "nefret ettiği baş belası" doksanlı yıllarda ünlenen New Yorklu bir avukattı – Emma Goldman serbest bırakılacak olursa, varlıklı ailelerin çocuklarının hayatını tehlikeye atmış oluruz, New York sokaklarını kan götürür, diyerek jüriyi etkileyen bu adamdı.

Gerçekten de Ms. Spenser erkekleri iyi tanıyordu; tanıdığı içindir ki, onlara karşı küçümseme ve nefretten başka bir şey duymuyordu. Tekrar tekrar kızlarından hiçbirinin, onları parayla elde eden adamlar kadar ahlaksız ya da insanlık değerlerinden yoksun olmadığını söylüyordu. Eve gelen "konuklar"dan biri şikâyetle bulunsa da, o daima kızlardan taraf olurdu. Zor durumdaki insanlara karşı duyarlılığını her vesileyle gösterirdi. Bu sadece, birçoğuyla konuşup ahabalık ettiğim kızlara karşı değil, her köşe başındaki dilencilere karşı da böyleydi. Çocuklar için deli olurdu. Pis paçavralar içinde de olsa bir çocuk gördü mü dayanamaz, onu sevip okşar, eline para tutuştururdu. "Ah, keşke çocuğum olsaydı! Kendi çocuğum olsaydı!" diye sık sık hayıflanırdı.

Hayatı gerçek bir romandı. Çok alımlı bir kızdı; on altıсындаyken ülkesi Rutenya'da yakışıklı bir subaya çılgınca âşık olmuştu. Adam evlenme sözü vererek onunla yaşamaya başlamış, hamile kalınca da Viyana'ya götürerek çocuğu aldirtmişti. Genç kadın ameliyat sonrası ölümle pençeleşmiş, iyileşince birlikte gittikleri Krakow'da sevgilisi tarafından bir geneleve bırakılmıştı. Ne parası vardı, ne de kimseyi tanıyordu bu yabancı kentte; tam anlamıyla bir tutsaktı. Sonradan müşterilerden biri bedelini ödeyerek onu özgürlüğüne kavuşturmuş, beş yıl boyunca Avrupa'da dolaşmışlardı birlikte. Bu ilişki de terk edilmekle sonuçlanmış, sokaktan başka sığınacak yer bulamamıştı. Zamanla hayat tecrübesi artmış, biriktirdiği bir miktar parayla Amerika'ya gitmeye karar vermişti. Orada tanıştığı varlıklı bir politikacıyla bir süre yaşadıktan sonra terk edildiğinde bir ev açacak kadar sermayesi olmuştu.

Ms. Spenser'in en hoş yanı yaşamış olduğu hayatın duygularını kö-

reilmemiş, yüreğini nasırlaştırmamış olmasıydı. Hassas, edebiyatı ve müziği tutkuyla seven bir insandı.

Dr. Hoffmann'ın tedavisi sayesinde yavaş yavaş uyuşturucu bağımlılığından kurtuldu. Ancak çok zayıf düşmüştü; o yüzden de zaman zaman baygınlık geçirdiği oluyordu. Yalnız dışarı çıkamadığından ona hem bakıcılık hem arkadaşlık ediyordum. Yüksek sesle kitap okuyor; birlikte tiyatroya, operaya, konserlere, kimi zaman da ilgisini çeken konferanslara gidiyorduk.

Bir yandan Ms. Spenser'le ilgilenirken, öte yandan da yakında Birleşik Devletler'e gelmesi beklenen Peter Kropotkin'le ilgili hazırlık çalışmalarına katılıyordum. Lowell Enstitüsü'nde Rus Edebiyatı'nın İdealleri konulu bir dizi konferans vereceğini bildirmiş, talep olursa anarşizm konusunda da konuşabileceğini söylemişti. Hepimiz sevgili Kropotkin'i heyecanla bekliyorduk. Daha önceki gelişinde bulunamadığım için onu dinleme fırsatını kaçırmıştım. İngiltere'de de imkân olmamıştı. Peter'in konferanslarının yanı sıra cana yakın kişiliğinin Amerika'daki harekete paha biçilmez yarar sağlayacağı inancındaydık. Ms. Spenser işlerimin yoğunluğunu duyunca daha verimli çalışabilmem için akşamları izin verdi.

Mayısın ilk pazar günü konuşacak olan Peter Kropotkin'i dinleyebilmek için insanlar kentin her yerinden akın akın Grand Central Palace'a gelmişti. Gazeteler bile, bir kereye mahsus olsa da, dürüst davrandı. Adamın çekiciliğini, güçlü zekâsını, mantıklı ve sade bir ifadeyle konuşup tartışmasını kimse gözardı edemedi. İzleyiciler arasında kendini bütünüyle konuşmacının büyümesine kaptırmış olan Ms. Spenser de vardı.

Kropotkin'in yoldaşlar ve sempatanlarla tanışması ve sohbet edebilmesi için resmi olmayan bir akşam toplantısı yapılacaktı. Ms. Spenser de katılmayı istiyor, "Ya arkadaşların kim olduğumu öğrenirse?" diye kaygılanıyordu. Arkadaşlarımın hiçbirinin Anthony Comstock'la uzaktan yakından ilişkisi olmadığını, aramızda yabancılık hissetmeyeceğini anlatmaya çalıştım ona. Işıltılı gözleri hayretle açılmış, beni süzüyordu.

Toplantıdan bir gün önce sevgili hocamız ve yakın dostlarla yemeğe çıktık. Ona Ms. Spenser'in hikâyesini anlattım. Peter çok ilgilendi; kadının başlıbaşına bir insan belgesi olduğu düşüncesindeydi. Hastamla tanışacak ve ona imzalı bir *Memoirs* (Hatırat) armağan edecekti. Ayılırken sarıldı bana; "Sen ideallerimizin insancılığının ve güzelliğinin inandırıcı bir timsalisin," dedi. Gönlü böylesine zengin birinin toplum dışına itilmiş bir paryaya yardım etmekten neden caymadığını anlatacağını biliyordum.

Sonunda hastam ben olmadan da hayatına devam edecek kadar iyileşti. Değişik kentlerden yoldaşlar toplantılarda konuşmam için beni davet ediyor, ben de bir an önce yola çıkmak için can atıyordum. Başka işlerim de vardı; bunlardan biri Pittsburgh'a gitmekti. Saşa'yı görebileceğimi ummuyordum; cezaevi müfettişi Reed'le talihsiz karşılaşmamdan sonra ziyaretler tümünden yasaklanmıştı ona. Tünelin başarısızlığı uğramasından beri zavallı dostumun tüm hakları kısıtlanmıştı. Ender olarak gönderebildiği *sub rosa* mektuplardan ise nelere katlanmak zorunda olduğunu anlamak mümkün değildi. Her seferinde çaresizliğimi daha derinden duyuyordum. Düzenli olarak yazdığım mektupları sanki bir kuyuya atıyordum. Eline geçip geçmediğini bilemiyordum. Cezaevi görevlileri Saşa'yı görmeme asla izin vermezlerdi, ama Pittsburgh'da onun soluduğu havayı solumama engel olamazlardı.

Hippolyte *Arbeiter Zeitung*'da çalışmak üzere Chicago'ya gitti. Hayatın onun için çekilmez hale geldiği bir sırada karşısına çıkan böyle bir iş teklifine çok sevinmiştim, çünkü mutsuzluğu beni de etkiliyordu. Max'la birlikte çalışmanın rahatlatıcı etkisinin yanı sıra, kendine uygun bir iş bulmuş olması başlıca tesellimdi. Bir süre sonra Chicago'da buluşacaktık.

Ed sık sık ziyaretime geliyor ya da beni yemeğe davet ediyordu. Davranışları sevimli ve cana yakındı. Bizi yedi yıl boyunca sarsan fırtına dinmiş, yerini sakin bir dostluğa bırakmıştı. Kızını bana göstermeye getirmede. Karısı engellemiş olmalı diye düşünüyorum. Dostluğumuza tepki duyup duymadığını ise bilmiyorum. Ed bu konuyu açmadı hiç. Yeniden bir konferans turnesine çıkacağımı öğrenince, firmasının temsilciliğini almamı rica etti eskiden olduğu gibi.

Batı'ya hareket etmeden önce Paterson, New Jersey'de İtalyan yoldaşların benim adıma düzenlediği toplantıya katıldım. İtalyan yoldaşlar her zamanki gibi son derece konukseverdi. Konuşmadan sonra sohbet için bir araya gelindi. Bresci'nin hayat hikâyesini öğrenmek için iyi bir fırsat oldu bu benim için. Onu yakından tanıyan yoldaşlarından duyduklarım, bir insanı gerçekten anlamanın çok güç olduğuna ve insanları genellikle en yüzeydeki emarelere göre değerlendirdiğimize bir kez daha ikna etti beni.

Gaetano Bresci, Paterson'da yayımlanan anarşist gazete *La Questione Sociale*'in kurucularındandı. Patronlarının ağırbaşlı, çalışkan olarak övdüğü nitelikli bir dokuma işçisiydi. Ancak haftada ortalama on beş dolar kazanabiliyordu. Karısına ve çocuğuna bakmakla yükümlü olduğu halde her hafta hiç aksatmadan gazeteye bağışta bulunurdu. Hatta,

La Questione Sociale'in para sıkıntısı içinde olduğu bir dönemde dışından tırnağından artırmış olduğu yüz elli doları gazeteye ödünç vermişti. Çalışmadığı akşamları ve hafta sonlarını propaganda faaliyetleriyle geçirirdi. Davaya bu denli bağlı oluşu yüzünden arkadaşlarınınca çok sevilir ve sayılırdı.

Derken günün birinde Bresci beklenmedik bir biçimde ödünç verdiği parayı geri istedi. Kendisine bunun mümkün olmadığı; gazetenin parası olmadıktan başka, açığı bulunduğu söylendi. Ne var ki Bresci ısrarlıydı ve bu tutumuyla ilgili hiçbir açıklamaya da yanaşmıyordu. Sonunda arkadaşları aralarında topladıkları parayla Bresci'ye olan borcu ödediler. Ancak Bresci hakkındaki kanıları değişmişti; onu, parayı idealinin üstünde tutan pinti biri olarak görüyorlardı artık. Birçoğu ilişkisini bile kesti.

Birkaç hafta sonra Gaetano Bresci'nin Kral Humbert'i öldürdüğü haberi geldi. Paterson anarşistleri ancak o zaman yoldaşlarına haksızlık etmiş olduklarını anladı. Bresci, İtalya'ya gidecek yol parasını sağlamak için borcunu geri istemekte ısrar etmişti. Kuşkusuz İtalyan yoldaşların vicdanları sızlıyordu onu dışlamış olmaktan dolayı. Şehit yoldaşlarının küçük, güzel kızına ve dul eşine dayanışma göstererek hatalarını bir ölçüde telafi etmeyi denediler. Oysa karısına ulaşmak kolay değildi; o kocasının devrimci ruhunu kavradığına ilişkin en ufak belirti göstermedikten başka, büyük fedakârlığını da önemsemez görünüyordu.

Aynı yılın mayıs ayında Cleveland'da, radikal bir örgüt olan Franklin Liberal Club'da anarşizm konusunda bir konferans verdim. Tartışma başlamazdan önceki arada, kürsünün yanında satış amacıyla sergilenen kitapları ve broşürleri inceleyen bir adam dikkatimi çekti. Az sonra yanıma yaklaşarak, "Bana okumam için bir kitap tavsiye eder misiniz?" diye sordu. Akron'da çalışıyordu ve toplantı sona ermeden ayrılmak zorundaydı. Çok genç, çocuk denecek yaşta, orta boylu, sağlam yapılı, dik duruşlu biriydi. Asıl ilgimi çeken ise son derece duyarlı yüz ifadesiydi; ipeksi pembe bir teni çevreleyen kıvrıkcık, altın sarısı saçlar güzelliğini pekiştiriyordu. Mavi gözlerinde kararlılık okunuyordu. Birkaç kitap seçerek, aradığını bulacağını umut ettiğimi söyledim ona. Kürsüdeki yerime dönerek tartışmayı açtım; delikanlıyı bir daha görmediysem de, çekici yüzü uzun süre belleğimde kaldı.

Isaaklar, *Free Society*'yi Chicago'da, anarşist etkinliklerin merkezi olan büyük bir evde çıkartmaya başlamıştı. Oraya varır varmaz, on bir hafta sürecek hummalı bir çalışmaya daldım. Yaz sıcağı öylesine dayanılmazdı ki, gezi programımı değiştirerek eylüle ertelemek zorunda

kaldım. Yorgunluktan bitkin düşmüştüm; kesinlikle dinlenmem gerekiyordu. İşlerin çokluğundan beni ısrarla evine çağıran Ablam Helena'ya gidecek vakit bulamamıştım. Şimdi tam zamanıydı. Helena'yla, kız kardeşlerimin çocuklarıyla ve tatilini Rochester'da geçirmekte olan Yegor'la birkaç hafta birlikte olabilecektim. Yegor, kolejden iki arkadaşını da getirdiğini yazmıştı bana. Ben de, gençlik grubunu tamamlamak için Isaaklar'ın on dört yaşındaki kızları Mary'yi davet ettim. Ed'in şirketi için aldığım siparişlerden biraz para kazanmıştım; bu parayı gençler için harcayacak, onlarla gençleşecektim yeniden.

Ayrılacağım gün Isaaklar bana bir veda yemeği verdiler. Tam çantalarımı toplarken kapı çaldı. Mary Isaak, Nieman adında bir gencin benimle acele görüşmek istediğini söyledi. Böyle birini tanımıyordum, evden çıkmak üzereydim. Mary'ye vaktim olmadığını, yabancıyla ancak istasyonda görüşebileceğimi söyledim. Evden çıkarken, ziyaretçiyi tanımakta gecikmedim. Bu, Cleveland toplantısında benden kitap isteyen altın saçlı yakışıklıydı.

Tramvaya asılan Nieman, Cleveland'da sosyalist bir gruba girdiğini, ancak üyeleri dar görüşlü ve inisiyatiften yoksun olduğu için onlara daha fazla tahammül edemeyip ayrıldığını anlattı. Artık Chicago'da çalışıyordu ve anarşist gruplarla ilişkiye geçmek istiyordu.

İstasyonda arkadaşlarım karşıladı beni; Max da aralarındaydı. Onu çok özlemiştim, hiç değilse birkaç dakika birlikte olmak istiyordum. Hippolyte'ten Nieman'a göz kulak olmasını ve onu yoldaşlara tanıştırmasını rica ettim.

Rochester'daki gençler çetesi beni bağrına bastı. Kız kardeşlerimin çocukları, Yegor'la arkadaşları ve Mary, günlerimizi sadece gençliğe özgü bir yaşama sevinci ve coşkuyla dolduruyordu. Bu benim için yeni ve heyecan verici bir yaşama biçimiydi; kendimi bu hayatın akışına bıraktım. Helena'nın terasında buluşuyorduk, genç arkadaşlarım bana hayallerinden ve umutlarından söz ediyorlardı.

Pikniklerimiz ise çok keyifliydi. Kız kardeşim Lena'nın büyük oğlu Harry, daha on yaşında koyu bir Cumhuriyetçi, dört dörtlük bir propagandacıydı. *Tante Emma*'ya karşı kahraman bellediği *McKinley*'i savunması görülecek şeydi. O da ailenin öteki bireyleri gibi bana olan hayranlığını gizlemiyordu ama, karşı kamptan oluşumdan da üzüntü duyuyordu. Harry'nin kardeşi Saxe ise taban tabana zıt bir tipti. Annesinden çok Helena'ya benziyordu huyu. Onun gibi çekingen ve ürkekti; hüznünlü bir ifadesi vardı. Ayrıca Helena gibi sevecendi. Helena'nın küçük oğlu David'e tapıyor, onun ağzının içine bakıyordu. Buna şaşmamak gereki-

yordu. Çünkü David yakışıklı, cana yakın, hayattan zevk alan, özellikle müzik alanında yetenekli, benzeri az bulunur bir gençti. Hepsini ayrı ayrı sevdiğim bu çocuklardan Stella'dan sonra Saxe'ın yüreğimde özel bir yeri vardı. Belki de hayatta mücadele etmek için gerekli donanıma sahip olmayışı yüzündendi bu duygum.

Rochester'deki tatilim *Free Society*'de çıkan Nieman'a ilişkin bir uyarı yüzünden gölgelendi bir bakıma. Gazetenin başyazarı A. Isaak'ın imzasını taşıyan yazıda, Cleveland'dan alınan istihbarat kaynak gösterilerek, Nieman'ın kuşku uyandırıcı sorular sorduğu ve anarşist çevrelere sızmaya çalıştığı belirtiliyordu. Clevelandlı yoldaşlar onun ajan olduğu sonucuna varmıştı.

Çok öfkelendim bu duruma. Doğru dürüst kanıt olmadan nasıl böylesine ağır bir suçlamada bulunabilirlerdi? Hemen Isaak'a yazarak daha inandırıcı kanıtlar göstermesini istedim. Elinde başka kanıt bulunmamasına rağmen, Nieman'a güvenmediğini, çünkü adamın daima şiddet eylemlerini savunduğunu yazdı. Bir protesto daha gönderdim. *Free Society*'nin son sayısında bir tekzip yayımlandı.

Buffalo'daki Pan-American Sergisi'ni merak ediyor, Niagara Şelaleleri'ni de ne zamandır görmek istiyordum. Ne var ki sevgili yavruçuklarımdan ayrılmak zordu, onları da götürmeye kalksam bu sefer para sorunu karşıma dikiliyordu. Ailemin yanında tatil yaptığımı duyan Buffalolu dostlardan Dr. Kaplan'ın sayesinde sorun bir çırpıda halledildi. Önceden beni ve çocukları evine davet etmişti. Ancak böyle bir seyahate ayıracak paramız olmadığını yazınca telefon ederek kırk dolar gönderdiğini ve bir hafta boyunca evinde bizi ağırlayacağını söyledi. Büyük çocukları yanıma alarak sevinçle yola koyuldum. Şenliklere katıldık, şelaleleri gördük, Sergi'yi gezdik, konserlere, partilere gittik; gençlerin eşit düzeyde söz sahibi olduğu tartışmalı toplantılar yaptık.

Rochester'a döndüğümde Saşa'dan iki mektup buldum. 10 Temmuz tarihini taşıyan birinci mektup *sub rosa* idi; yolda büyük bir gecikmeye uğramıştı. Okuyunca içim karardı:

Hastanedeyim. Giydirdikleri deli gömleğini sekiz gün sonra bugün çıkarttılar.

Bir yıldan uzun zamandır hücredeydim. Uzun süre mektup ve kitap yasaktı... Ciddi bir bunalım geçirdim. En iyi arkadaşlarımdan ikisi feci şekilde öldü. Özellikle Russell'in ölümü çok acı verdi bana. En candan dostumdu, birbirimize çok bağlıydık. Öyle gençti ki... korkunç bir şekilde öldü. Doktor önce sahtekârlıkla suçladı onu; şimdi de menenjit geçirdiğini söylüyor. Yürekler acısı halini anlatamam sana – düpedüz bir cinayet

işlendi ve zavallı dostum yaşarken çürümeye terk edildi. Öldükten sonra sırtında yatmaktan yaralar açıldığını görmüşler. Yazmış olduğu mektupları okusan için parçalanır. Beni görmek istiyor, kendisine bakmama izin vermeleri için yalvarıyordu. Ama cezaevi müdürü kulak asmadı bu yakarışlara. Bir biçimde onun çektiği acılar sanki bana geçmiş gibi oldu. Russell'dan aldığım notlarda tarif ettiği ağrılar ve belirtiler çok geçmeden bende de baş gösterdi. Bunun hastalıklı bir kuruntu olduğunun farkındaydım ve kendi kendimle mücadele ediyordum ama bir süre sonra bacaklarım tutmamaya başladı ve belkemiğimde tıpkı Russell gibi dayanılmaz ağrılar duymaya başladım... Zavallı dostum gibi ölmekten korkuyor, hayatıma son vermekten başka çözüm göremiyordum. Hücreden çıkarmalarını istediğim için müdür beni cezalandırdı. Deli gömleği giydirerek kollarımı yatağa bağladılar, ayaklarımı zincirlediler. Hiç kımıldayamadan sekiz gün kendi dışkıma gömüldüm. Tahliye edilen mahkûmlar yeni atanan cezaevi müfettişini benim durumumdan haberdar etti. Adam cezaevinde bu türden eziyetlerin yapıldığına inanmak istemedi önce. Görme yeteneğimi yitirdiğim ve çıldırmak üzere olduğuma ilişkin haberler yayılmıştı. Bunun üzerine müfettiş hastaneye gelerek beni deli gömleğinden kurtardı.

Hâlâ berbat durumdayım ama artık genel koğuştayım ve sana bu notu gönderme fırsatı bulduğum için mutluyum.

Caniler! Saşa'nın tımarhaneye tıklılması ya da hayatına son vermesi işten bile değilken, ben neredeydim? O cehennem azabı çekerken düşler dünyasında yaşayıp, keyfetmiş, gençler gibi hayal kurmuş olduğum için kendimi hiç affedemiyordum. Yürekten isyan ediyor, "Bu bedeli tek başına ödemesi haksızlık – böyle haksızlık olmaz!" diyerek kendi kendimi yiyordum. Genç arkadaşlarım beni avutmaya çabalarken Stella'nın kocaman gözlerinden yaşlar fışkırıyordu. Yegor ikinci mektubu uzattı bana. "Bak," diyordu. "Bu daha sonraki bir tarihte yazılmış. Belki daha iyi haberler vardır içinde." Açmaktan adeta korkuyordum mektubu. Ancak daha ilk paragrafına göz gezdirmemle dünyalar benim oldu. "Çocuklar – Stella – Yegor! Saşa'nın cezası indirilmiş! Sadece beş yılı var! Ondan sonra özgür; düşünebiliyor musunuz? Sadece beş yıl!" Soluğumu tutarak okumayı sürdürdüm. "Onu görmeme izin var," dedim heyecanla. "Yeni müdür haklarını geri vermiş – ziyaretçi kabul edebilir artık." Kâh ağlayıp, kâh gülerек odada bir aşağı bir yukarı gidip geliyordum.

Helena, ardından Jacob, bir telaş yukarı geldiler. Ne olup bittiğini merak etmişlerdi. "Saşa! Saşam benim," demekten başka bir şey söyleyemiyordum. Ablam usulca beni divana oturttu, mektubu elimden aldı, titrek bir sesle okumaya başladı:

P. K. A7

Allegheny City, Pa.

25 Temmuz 1901

SEVGİLİ DOSTUM,

Sana yeniden mektup göndermeme izin verilmesinden ne kadar mutlu olduğumu anlatamam. Çok iyi bir adam olan yeni müfettişimiz, gasp edilen haklarımızı geri verdi. Beni hücreden çıkardı. Artık eskisi gibi koğuştayım. Son zamanlarda sağlık durumum konusunda gazetelerde çıkan haberlerin gerçek olmadığını arkadaşlarıma yazmamı da rica etti benden. Çoktandır pek iyi değildim ama giderek düzeliyorum. Gözlerim çok zayıfladı. Müfettiş bir uzmana görünebileceğimi söyledi. Bu konuda gerekli girişimlerde bulunursanız sevinirim.

Sevindirici bir haberim daha var sevgili dostum: Yeni bir yasa kabul edildi ceza indirimiyle ilgili. Böylece benim sürem iki buçuk yıl azalmış oluyor. Gene de dört yıl gibi uzun bir zaman var önümde. Bir yıl da zorunlu çalışma. Buna rağmen önemli bir indirim, eğer tekrar hücreye atılmazsam –söylemeye korkuyorum adeta– kurtulduğum günü göreceğim. Yeniden doğuyor gibiyim.

Oranlandığında yeni yasa kısa süreliiler için bizlerden çok daha avantajlı. Kazığı yiyen ise ömür boyu hapse mahkûm olanlar. Bu yasanın anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edileceğine ilişkin çıkan söyleniler herkesi çok kaygılandırmıştı. Neyse ki böyle bir şey olmadı. Kırk yıl öncesinin ceza indirimi yasasını biraz olsun iyileştirmeyi tutuklulara çok gören ve anayasaya aykırı sayan adamları düşün bir! Sanki bu talihsiz insanlara biraz olsun iyilik –aslında adalet– Jefferson'un ruhuyla uyuşmazmış gibi! Uygulamaya konuncaya kadar inanamadık; nihayet ilk tahliyeler olunca içimize su serpildi.

Bu yeni yasanın, bir başka açıdan değerlendirilmesini gerektiren, ilgini çekeceğini sandığım garip bir hikâyesi var. Sahte vergi pulları kullanılarak devleti birkaç milyon dolar dolandıran Philadelphialı iki zengin tütün tüccarına yardım eden bir üst düzey eyalet görevlisini kurtarmak için çıkarıldığı söyleniyor. Onların baskısıyla indirim yasası alelacele hazırlanarak uygulamaya konulmuş. Yasayla cezaları nerdeyse yarıya inecekmiş ama bazı gazeteler bu "iş" in kendilerine duyurulmamış olmasından gocunarak, tepki göstermişler. Sorun ABD Adalet Bakanı'na iletilmiş. Bakan, iki tüccar hatırına çıkarılan bu yasadan ancak devlete karşı suç işleyenlerin yararlanabileceği, eyalete karşı suç işleyenlerin ise yararlanamayacağı hükmünü vermiş. Siyasetçilerin düştüğü açmazı düşün sen! Uygulamayı durdurmaya çalışmış birileri, ama iş işten geçmiş. Şimdi bundan yararlanacakları kimsenin aklından geçmeyen sıradan birtakım mahkûmlar tahliye ediliyor. Meclis istemeden bu talihsiz insanları mutlu etmiş oldu.

Az önce görüşe çağırıldığım için mektubuma ara vermek zorunda kaldım. Düşünebiliyor musun!? Dokuz yıldan beri ilk kez bir yoldaşımla yüz yüze görüşmeme izin verildi. Harry Gordon'du gelen ve ben onu görmekten öylesine heyecanlandım ki, konuşamadım doğru dürüst. Yeni müfettişe başvurmuş olmalı izin için. Yüzbaşı Wright ağır hasta olduğu için vekâleten cezaevi müdürlüğü de yapıyor şimdi. Kız kardeşimle görüşmeme izin vereceğini umuyorum. Ona hemen haber ulaştırırsan ben de bu arada bir izin belgesi çıkarttırmaya çalışırım. Yeniden yeşeren umutlar ve her zaman canlı tuttuğum hasretinle,

ALEX

Helena gözyaşlarıyla, "Nihayet!" diyordu, "Nihayet mucize gerçekleşti." Saşa'ya hep hayrandı o. Tutuklandığından beri durumuyla yakından ilgilenmiş, diri diri gömüldüğü mezardan gelen en ufak haberi kaçırmamıştı. Derdimi paylaştığı gibi şimdi de sevincime ortak oluyordu.

Bir kez daha Western Cezaevi'nin duvarları arasında, yüreğim ağzımda, Saşa'nın ayak seslerini duymak için gergin bir bekleyiş içindeydim. 1892'de bir kasım günü, kısacık bir görüşten sonra, benden koparılıp götürülüşünden bu yana dokuz yıl geçmişti, bitmeyecek gibi görünen upuzun bir zaman.

"Saşa!" diye bağırarak öne atıldım. Gardiyanın yanında gri giysili, benzi de giysisi kadar gri bir adam vardı. Saşa mıydı bu? Ne kadar değişmişti, zayıflamış, benzi solmuştu. Yanımda suskun duruyor, saatimin kösteğiyle oynuyordu. Tüm sinirlerim gerilmiş, bir şeyler söylemesini bekliyordum. Tek laf çıkmadı ağzından. Ruhumun derinliklerine işleyen gözleri üzerimdeydi. Tedirgin, acılı gözler, Saşa'nın gözleri. Ağlamak geliyordu içimden; ben de konuşamıyordum.

"Vakit tamam!" sözleri adeta kanımı dondurdu. Taş gibi bir yürekle koridora yöneldim, demir kapılardan geçerek sokağa çıktım.

Allegheny'den ayrılarak St. Louis'e gittiğim gün üç yıldır görmediğim Carl Nold'la karşılaştım. Her zamanki gibi kaygı ve içtenlikle Saşa'yı sordu. O da yönetimdeki yumuşamadan haberdar olmuş, sevinmişti durumun iyiye doğru gitmesine. "Gördün onu, haaa!" dedi heyecanını tutamayarak, "Anlat çabuk, nasıldı?"

Kâbus gibi geçen görüş gününü anlattım dilimin döndüğü kadar. Sözümlü bitirince, "Sanırım biraz erkendi bu ziyaret," dedi Carl. "Bir yıl hücrede kaldı, düşünsene. Hiç kimseyle tek bir kelime konuşmadan, tatlı bir söz duymadan bir yıl geçirmek ne demek? İnsani bir ilişki kurmaktan nerdeyse duyguların körelir." Saşa'nın korkutucu suskunluğunun

nedenini anlamış oldum böylece.

Sonraki 6 Eylül günü Ed'in şirketine sipariş sağlayabilmek için St. Louis'deki tüm kırtasiyecileri dolaştımsa da elim boş döndüm. Sadece bir yerde, patronla görüşmek için bir sonraki gün gelmem önerildi. Sokağın köşesinde yorgun argın tramvay beklerken, gazeteci çocuğun sesiyle irkildim: "Yazıyor, yazıyor, Başkan McKinley'in vurulduğunu yazıyor!" Hemen bir gazete aldım ama tramvay öyle kalabalıktı ki, açıp okuyamadım. Etrafımda insanlar başkanın vurulmasını tartışıyordu.

Carl benden önce eve gelmişti. Onun da haberi vardı olaydan. Başkan Buffalo'da, Sergi alanında Leon Czolgosz adında bir genç tarafından öldürülmüştü. "Hiç duymadım bu adı," dedi Carl. "Sen tanıyor musun?" Benim de bildiğim biri değildi. "İyi ki Buffalo'da değilsin," dedi. "Gazeteler hemen senin üzerine yıkardı bunu." "Saçmalama!" dedim Carl'a, "Amerikan basını gerçekdışı hikâyeler üretmekte ünlüyse de, böyle bir şey artık hayal gücü sınırlarını bile zorlar."

Sonraki sabah Ed'in işi için kırtasiyeciye gittim. Zorlu bir pazarlıktan sonra adamı bin dolarlık bir siparişe ikna ettim. Bu şimdiye kadar aldığımız en külliyatlı siparişti. Çok sevinmiştim tabii. Adam gerekli birtakım kâğıtları doldururken gözüm masasındaki gazetelerin manşetlerine ilişti: "ANARŞİSTLER BAŞKAN MCKINLEY'İ VURDU. KATİL EMMA GOLDMAN TARAFINDAN AZMETTİRİLDİĞİNİ İTİRAF ETTİ. ANARŞİST KADIN ARANIYOR."

Kendimi toparlamam kolay olmadı. İş bağlayarak dükkândan çıktım. Sokağın köşesinden bütün gazeteleri alarak okumak için bir lokantaya girdim. Trajedinin ayrıntılarıyla doluydu hepsi de. Ayrıca Isaak'ın evine yapılan baskın ve evdeki herkesin gözaltına alındığı haberi de vardı. Yetkililer, Emma Goldman bulununcaya kadar hiçbirinin salıverilmeyeceğini açıklamıştı. İki yüz sivil polis ülkenin her yanında Emma Goldman'ı aramakla görevlendirilmişti.

Gazetelerden birinin iç sayfasında McKinley'i öldüren adamın bir fotoğrafı vardı. Şaşkınlıktan gözlerim açıldı: Nieman'dan başkası değildi bu.

Gazetelerin tümünü gözden geçirdikten sonra, vakit kaybetmeden Chicago'ya gitmem gerektiğine karar verdim. Isaak ailesi, Hippolyte, işçi hareketi militanlarından kıdemli yoldaşımız Jay Fox ve daha başkaları ben ortaya çıkıncaya kadar rehin tutulacaktı. Teslim olmak bir görevdi bu durumda. Benim bu suikaste karışmış olmam için ne bir neden ne de kanıt olduğundan kuşku yoktu. Chicago'ya gidecektim.

Kapıdan adımımı sokağa atarken yıllar önce Los Angeles'taki kon-

feranslarımı örgütleyen New Mexicolu zengin işadamı "V." ile karşılaştım. Beni görür görmez yüzü korkudan bembeyaz oldu, "Allah aşkına ne işin var Emma senin burada?" diye sordu titreyen bir sesle. "Memlekette ne kadar polis varsa peşine saldıklarından haberin yok mu?" Bunları söylerken tedirginlikle etrafı kolluyordu. Paniklemiş olduğu belliydi. Beni ele vermeyeceğinden emin olmam gerekiyordu. Dostça koluna girerek, "Daha sakın bir yere gidelim istersen," dedim.

Tenha bir köşede baş başa otururken, "Bir zamanlar beni ölümsüz bir aşkla sevdiğini, hatta evlenmek istediğini söylemiştin. Sadece dört yıl önceydi bu olanlar. Duygularından bir iz kaldıysa eğer, beni St. Louis'de gördüğünü kimseye söylemeyeceğine namus sözü verir misin? St. Louis'de tutuklanmak istemiyorum; bu onuru Chicago'ya saklamak niyetindeyim. Sana güvenebilir miyim, bilmek istiyorum." Bana olanca ciddiye-tiyle söz verdi.

Sokağa çıkar çıkmaz telaşla yanımdan ayrıldı. Sözünü tutacağından kuşku duymuyordum ama eski hayranımın bir kahraman olmadığını da biliyordum.

Carl'a Chicago'ya gideceğimi söyleyince, aklımı kaçırmış olabileceğime hükmetti. Beni caydırmak için çok uğraştıysa da kararım karardı. Düşüncelerine değer verdiğimi bildiği bazı arkadaşların beni etkileyerek teslim olmaktan vazgeçirecekleri umuduyla onları bulmaya gitti. Saatlerce bu konuda tartışılırsa da kararımdan döndürmeyi başaramadılar. Onlara şaka yollu, belki de çok uzun bir zaman birbirimizi göremeyeceğimizden, bana neşeli bir veda partisi düzenlemelerinin çok daha yerinde olacağını söyledim. Bir lokantanın özel bölümünde Lucullan yemekleriyle ağırlandık. Carl bana yataklı vagonda yer ayırtmıştı. Arkadaşlar Wabash İstasyonu'na kadar gelerek beni yolcu ettiler.

Sabahleyin vagon Buffalo trajedisi, Czolgosz ve Emma Goldman'la çalkalanıyordu. Birinin, "Hayvan, kana susamış bir canavar!" dediğini duydum. Bir başkası, "Çoktan içeri tıklılması gerekirdi," derken, başka bir ses, "Tıklılmanın lafı mı olurmuş, ilk sokak lambasına asmak gerekir!" görüşünde bulundu.

Bu inançlı Hristiyan vatandaşların hakkımda söylediklerine yattığım yerden kulak kabartıyordum. Kompartımanımdan çıkıp da, "Saygı değer hanımlar ve beyler, Hz. İsa'nın sadık bendeleri, işte karşınızdayım, ben Emma Goldman!" desem ne yaparlardı acaba diye düşünmekten kendimi alamıyordum. Ne var ki böyle bir şoku yaşamalarına yüreğim elvermediği için yatağımdan çıkmadım.

Tren istasyona varmazdan yarım saat önce giyindim. Parlak mavi

tüllü, o zamanlar çok moda olan küçük bir bahriyeli şapkası giymiştim. Gözlüklerimi çıkartarak yüzümü örtecek biçimde şapkanın tülünü indirdim. Peron çok kalabalıktı, kalabalığın arasında sivil polis olduklarını sandığım birtakım adamlar gördüm. Bir yolcuya, hamal buluncaya kadar bavullarıma göz kulak olmasını rica ettim. Peronu boydan boya yürümek zorunda kaldım bu yüzden. Nihayet eşyalarımı taşıyacak birini bularak bu kez aynı yolu yeniden katettim ve bagaj kontrolünden geçerek istasyondan çıkabildim.

Geleceğimden Max'tan başka kimsenin haberi yoktu. Ona telgrafla üstü örtülü bir mesaj göndermiştim. Beni daha görmeden, ben onu gördüm. Yanından geçerken fısıltıyla, "Bir sonraki sokağa doğru yürü, ben de öyle yapacağım," dedim. Görünürde kimse izimi sürmüyor gibiydi. Zikzaklar çizerek ve beş-altı tramvay değiştirerek Millie ("Puck") ile Max'ın birlikte oturdukları apartman dairesine ulaştık. İkisi de güvenliğim açısından büyük bir kaygı içindeydi; Max, Chicago'ya gelmemin akıl almaz bir çılgınlık olduğu düşüncesindeydi. Durum 1887'nin bir tekrarıydı ona göre. Basın da, polis de kan içmeye susamış görünüyordu. "İstedikleriyse *senin* kanın," diyordu. Millie de, o da bir an önce ülkeyi terk etmemin yapılacak en doğru iş olduğu kanısındaydı.

Chicago'da kalmaya kararlıydım. Ne var ki onları rahatsız edemezdim; öteki yabancı yoldaşlara konuk olmak da doğru değildi. Anarşist olarak bilinmeyen Amerikalı dostlarım geldi aklıma. Max, Mr. ve Ms. N.'yi aradı. Benden hoşlandıklarını biliyordum; koşa koşa geldiler. Durumumdan kaygılanıyorlardı ama evlerinde güvenlikte olacağımı düşünüyorlardı. Vakit geçirmeden teslim olmak istediğimden, sadece bir-iki gün içindi bu konukluk.

Varlıklı bir vaizin oğlu olan Mr. N.'nin evi, seçkinlerin oturduğu bir semttiydi. "Emma Goldman'ı evimde barındırdığıma kim inanır bu semtte!" dedi eve vardığımızda. Pazartesi günü akşamüzeri Mr. N., işten eve döndüğünde, Chicago *Tribune*'un bir röportaj için beş bin dolar verme ihtimalinden söz etti. "Olur!" dedim. "Davamı savunabilmek için paraya ihtiyacımız olacak." Sonraki sabah Mr. N. gazete muhabirini eve çağırarak ve üçümüz birlikte polis karakoluna gidecektik. O akşam Max'la Millie geldi. Arkadaşlarımı hiç bu kadar sinirli bir telaş içinde görmemişim. Max mutlaka yurtdışına gitmemde ısrar ediyordu. Yoksa göz göre göre başımı yakacaktım. "Polise gidecek olursan, oradan ölün çıkar," diyerek uyarıyordu beni. "Albert Parsons'un başına gelen *senin* de başına gelir. Bırak da Kanada'ya gönderelim seni."

Millie beni kenara çekerek, "Max cumadan beri uyku uyumuyor, ye-

meden içmeden kesildi. Gece boyunca odayı arşınlayarak, ‘Gitti Emma, öldürecekler onu’ deyip duruyor kendi kendine,” dedikten sonra, yalvararak, eğer gitmeye niyetim yoksa bile, ona Kanada’ya göçmeye razı olduğumu söylememi rica etti. Bunun üzerine Max’a fikrimi değiştirdiğimi, Kanada’ya gidebilmem için gerekli hazırlıkları yapmasını söyledim. Sevinçle beni kollarına aldı. Max’la Millie sonraki sabah beni polisten gizleyecek kılık kıyafeti getireceklerdi.

Gecenin büyük bir bölümünü arkadaşlarımı ele verebilecek notları ve mektupları yok etmekle geçirdim. Bütün hazırlıklarım tamamlanınca yattım. Sabahleyin Ms. N. işine, Mr. N. de *Chicago Tribune*’un muhabirini getirmeye gitti. Herhangi birisi geldiğinde benim hizmetçi rolü oynamam kararlaştırıldı.

Saat dokuz sularında, tam ben banyo yaparken, sanki birisi pencereyi tırmalıyormuş gibi bir ses duydum. Önce aldırmadım. Sakin sakin banyomu bitirdim, giyinmeye başladım. Derken şangırtıyla bir cam kırıldı. Kimonumu üzerime alarak ne olduğunu anlamak için yemek odasına geçtim. Adamın biri bir eliyle pencereye yapışmıştı; ötekinde tabanca vardı. Üçüncü katta bulunuyorduk ve yangın merdiveni yoktu. “Dikkat etmezsen boynunu kırarsın,” diye bağırdım. “Kapıyı neden açmıyorsun? Sağır mısın?” dedi ve odanın orta yerine atladı. Giriş kapısına giderek kilidi açtı. Başlarında insan azmanı bir adamla birlikte on iki kişi daldı içeriye. İnsan azmanı beni kolumdan yakalayarak, “Kimsin sen?” diye sordu. “*I not speak English – Swedish servant-girl.*” Kolumu bıraktı; adamlarına evi aramalarını emretti. Bana dönerek, “Kenarda dur!” diye bağırdı, “Emma Goldman aradığımız”. Sonra cebinden bir fotoğraf çıkartarak, “Bak işte bu kadını arıyoruz. Nerde, söyle,” dedi. Parmağımla fotoğrafa işaret ederek, “*This woman I not see here. This woman big – you look in those small boxes will not find her – she too big,*”* dedim. Adam “Kes sesini!” diye bağırdı bana, “Bu anarşistlerin nerede ne yapacağı hiç belli olmaz.”

Evi arayarak her şeyin altını üstüne getirdikten sonra dev, kitap raflarına yöneldi. “Allah belanızı versin! Burası bir din adamının evi. Bak-sanıza şu kitaplara! Emma Goldman’ı bu evde aramak boşuna,” dedi. Tam evi terk etmek üzereydiler ki, dedektiflerden biri, “Yüzbaşı Schuetter, ya buna ne dersiniz?” diyerek, bir arkadaşımın armağanı olan üye-

* Goldman, kırk dökük bir İngilizceyle, iyi İngilizce bilmediğini, İsveçli olduğunu, hizmetçilik yaptığını açıklıyor. Aradıkları kadının iriyarı biri olduğunu, karıştırdıkları küçük kutuların içine sığmayacağını söyleyerek dedektiflerle dalga geçiyor. –ç.n.

rine adım kazınmış dolmakalemi uzattı ona. Saklamayı unutmuştum bu önemli ipucunu. "Allah Allah!" diye bir nara attı yüzbaşı. "Demek burdaymış; geri gelecek herhalde." Adamlarının ikisinin evde kalmasını emretti.

Planım sökmemişti. Mr. N. ile gazete muhabiri de görünürlerde yoktu. Bu komediyi daha fazla uzatmak anlamsızdı. "Emma Goldman benim," dedim.

Bir saniye için Schuettler de adamları da donup kaldılar. Ardından yüzbaşı kükredi, "Vay anasına... Gelmiş geçmiş tüm sahtekârları bastırıldı bu karı. Alın götürün çabuk!"

Köşede bekleyen arabaya binerken uzaktan Mr. N. ile *Tribune* muhabirinin eve doğru geldiklerini gördüm. Mülakat için çok geçti artık. Ayrıca evsahibimin fark edilmesini de istemiyordum. Onları hiç görmemiş gibi davrandım.

Amerika'nın çeşitli kentlerinde polisin sanıklardan itiraf alabilmek için "üçüncü derece" denen bir yöntem kullandığını duymuştum ama bana hiç uygulanmamıştı bu daha önce. 1893'ten bu yana birkaç kez tutuklanmıştım; ancak hiç şiddete maruz kalmamıştım. Tutuklandığım 10 Eylül günü, sabahın on buçuğundan akşamın yedisine kadar karakolda, havasız bir odada bekletildim; akşam olduğunda bitkinlikten bayılacak hale gelmiştim. Bu arada elliye yakın polis yumruklarını burnuma dayıyarak tehditler ve ağza alınmayacak küfürlerle beni taciz etti. İçlerinden biri, "Buffalo'da Czolgosz'laydın. Gözümle gördüm ikinizi. Tam Kongre Binası'nın önündeydiniz. Aklın varsa konuşursun, tamam mı?" diye bağırdı. Bir başkası, "Buraya bak Goldman! Seni o orospu çocuğuyla panayırda gözümle gördüm. Hele inkâra kalk görürsün gününü!" dedi. Ardı arkası kesilmeyen saldırılar, "Çevirdiğin dolaplar yetti - böyle giderse elektrikli sandalyeyi boylarsın. Sevgilin itirafta bulundu zaten. Başkan'ı öldürmeye azmettirenin sen olduğunu söyledi," şeklinde sürüp gitti. Yalan söylediklerini biliyordum. Czolgosz'la Cleveland'da 5 Mayıs'ta birkaç dakika konuşmuş, 12 Temmuz'da da Chicago'da yarım saat kadar görüşmüştüm. Schuettler ise hepsinden daha saldırgandı. Koca gövdesiyle üzerime eğilerek, "İtiraf etmezsen anarşist Haymarket piçleri gibi öbür dünyayı boylarsın!" diye bas bas bağıırıyordu.

Onlara karakola ilk getirildiğimde verdiğim ifadeyi tekrarlıyor, nerede kiminle bulunduğumu sabırla açıklıyordum her seferinde. Ne var ki inanmış görünmüyor, hırpalamayı ve tacizi sürdürüyorlardı. Beynim zonkluyordu, boğazım ve dudaklarım susuzluktan kavrulmuştu. Önüm-

deki masanın üzerinde su dolu bir sürahi vardı. Ancak ne zaman elimi uzatsam polislerden biri, “Bana cevap verirsen kana kana içebilirsin. Söyle bakalım Başkan’ı vurduğu gün Czolgosz’la beraber miydin?” diyordu. İşkence bu minval üzerine saatlerce devam etti. Nihayet Harrison Sokağı’ndaki karakola götürülerek, dışardan seyre açık, demir parmaklıklı bir kafese kapatıldım.

Çok geçmeden bir gardiyan gelerek yemek istiyor muyum diye sordu. Yemek değil su, bir de baş ağrımı dindirecek bir ilaç istediğimi söyledim. Getirdiği teneke maşrapadaki ılık suyu bir dikişte içtim. İlaç yoktu ama ıslatılmış soğuk bez verebilecekti. Soğuk bez çok iyi geldi. Hemen uyudum.

Yanıyorum sanarak uyandım. Sivil giysili bir adam elindeki reflektörü nerdeyse gözlerime değecek kadar yaklaştırmıştı. Yerimden sıçrayıp, tüm gücümle onu iterek, “Gözlerimi yakacaksın!” diye bağırdım. Homurdanarak, “Seninle işimiz bitene kadar daha çok yanarsın!” dedi. Üç gece boyunca, kısa aralıklarla bu işkence devam etti. Üçüncü gece hücreme bir sürü sivil polis doluştu. “Her şeyi öğrendik artık,” diye açıklamada bulundular. “Czolgosz’a parayı sen sağladın. Buffalo’da Dr. Kaplan’dan buldun parayı. Dr. Kaplan elimizde; her şeyi itiraf etti. Ne diyeceksin bakalım buna?” “Şimdiye kadar söylediklerim dışında ilave edeceğim hiçbir şey yok,” diye tekrarladım sözlerimi. “Bu eylemle ilgili hiçbir şey bilmiyorum.”

Tutuklandığımdan beri arkadaşlarımdan hiç haber alamamıştım, beni görmeye de kimse gelmemişti. *Incommunicado* tutulduğum belliydi. Ancak çoğu imzasız bazı mektupları vermekte bir sakınca görmedikleri anlaşılıyordu. Bunlardan biri “Seni kancık anarşist, seni!” diye başlıyordu. “Bir elime geçsen, yüreğini söküp, köpeğimin önüne atacağım.” Bir başkası, “Katil Emma, ülkemize ihanetten cehennem ateşinde yanacaksın,” derken, bir üçüncüsü keyifle, “Dilini kesip, üzerine benzin dökerek seni diri diri yakacağız,” müjdesinde bulunuyordu. Adını vermeyen bazıların bedenimde denemek istedikleri sapıklık sınırını aşan cinsel fantezileri, bu konunun uzmanlarını bile şaşırtacak boyutlardaydı. Ne var ki bana göre bunları yazanlar gene de polisler kadar aşağılık değildi. Her gün bana Amerikan terbiyesinin ve ahlakının bekçilerince açılarak okunmuş bir deste mektup getiriyorlardı. Oysa dostlarımdan gelenler asla elimi geçmiyordu. Bu gibi yöntemlerle direncimi kırmak istedikleri açıktı. Bu oyunu sona erdirmeye karar verdim. Bir daha açılmış zarflarla geldiklerinde, zarfları yırtarak suratlarına attım.

İçeri alındığımın beşinci gününde Ed’den bir telgraf geldi. Şirketinin

beni desteklediğini yazıyor, “Adımızı kullanmaktan çekinme. Sonuna kadar arkadayız,” diyordu. Bu beni rahatlatmıştı. Böylece Ed’in işiyle ilgili temaslarımı açıklayabilecektim.

Aynı günün akşamı Chicago Polis Müdürü O'Neill hücreme geldi. Benimle sakın sakın konuşmak istediğini bildirdi. “Sizi zorla konuşturmak ya da baskı altında tutmak niyetinde değilim,” dedi. “Amacım yardımcı olmak.” “Polis Müdürü’nün yardımına mazhar olmak herkese nasip olmayacak bir talih doğrusu,” dedim. “Sorularınıza cevap vermeye hazırım.” 5 Mayıs’ta Czolgosz’la ilk karşılaşmamdan Chicago’da tutuklandığım güne kadar yaptıklarımı tüm ayrıntısıyla anlatmamı istedi. İstediği bilgiyi verirken, Şaşa’ya yaptığım ziyareti ve evlerinde kaldığım arkadaşların adlarını saklı tuttum. Dr. Kaplan’ın, Isaaklar’ın ya da Hippolyte’in adlarının açıklanmasında bir sakınca olmadığı için, yapıp ettiklerimin nerdeyse tamamını anlatmış oldum böylece. Sözlerim bitince –anlattıklarım stenoyla kaydediliyordu– O'Neill, “Eğer çok kurnaz bir aktris değilseniz, masum olduğunuza inanmak gerekir,” dedi. “Bana kalırsa suçsuzsunuz ve size yardım etmek için elimden geleni yapacağım.” Bu laflar beni o kadar şaşırtmıştı ki, adama teşekkür filan edemedim. Şimdiye kadar hiçbir güvenlik görevlisinin böyle bir üslup kullandığına tanık olmamıştım. Öte yandan istese de benim için bir şey yapabileceğinden kuşkuludum.

Polis Müdürü’yle görüşmemin ardından, cezaevindeki havanın hissedilir biçimde değiştiğini fark ettim. Bundan böyle hücremin kapısı kilitlenmeyecek, yandaki büyük odada oturabilecek, sallanan sandalyeyi ve masayı kullanabilecek, yemek ve gazete ısmarlayabilecek, mektup almama ve göndermeme karışılmayacaktı. Birdenbire hayatım değişti, cezaevinde bir sosyete hanımı muamelesi görmeye başladım! Gün boyu çoğu gazeteci olan konuklarımı ağırlıyordum. Bunlar genellikle ciddi bir mülakattan çok sohbet etmek, sigara içmek ve gülünç hikâyeler anlatmaktan hoşlanıyordu. Meraklarını gidermek için gelenler de vardı. Bazı kadın gazeteciler kitap ve tuvalet eşyası türünden armağanlar getiriyordu. İçlerinde bana en çok ilgi gösteren Hearst yayın grubundan Katherine Leckie’ydi. 1893’te Tombs’a arada sırada beni ziyarete gelen Nelly Bly’dan daha akıllı ve toplumsal olaylara karşı çok daha duyarlı bir kadındı Katherine. Hem kararlı bir feminist hem de inançlı bir işçi hakları savunucusuydu. “Üçüncü derece” uygulamasıyla ilgili olarak yaşadıklarım ilk kez Katherine Leckie’nin kaleminden basına yansıtıldı. Duydukları onu öyle etkilemiş ve öfkelen-dirmişti ki, olayı protesto etmeleri için çeşitli kadın örgütlerini harekete geçirdi.

Bir gün *Arbeiter Zeitung*'dan bir gazetecinin beni ziyarete geldiği haber verildi. Gelenin Max olduğunu görünce dünyalar benim oldu. İçeri girebilmek için bu yalanı uydurduğunu fısıldadı kulağıma. Ed'den bir mektup aldığını, mektupta Hearst'ün Justus Schwab'a bir temsilci göndererek, Emma Goldman'ın onunla New York'ta özel bir görüşme yapmayı kabul etmesi halinde, yirmi bin dolar teklif ettiğini söyledi. Para Justus'un ve Ed'in adına bir bankaya yatırılacaktı. Ayrıca Hearst tüm yol masraflarını karşılayacağını belirtmişti. Max, Ed'in de, Justus'un da Hearst'ün kendini temize çıkartmak için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğinden emin olduklarını söylüyordu. "McKinley'i öldürmesi için Czolgosz'u kışkırttığına dair kendi hakkında çıkan söylentilerden kurtulmak için yapıyor bunu," dedi. McKinley'in başkanlığı sırasında Hearst'e bağlı yayın organları toplarını ona çevirmiş, en ağır biçimde eleştirmişti. Bu yüzden, Cumhuriyetçi basın her gün Hearst'ün Czolgosz'la işbirliği yaptığına ilişkin birinci sayfadan çarşaf çarşaf hikâyeler yayımlıyordu. Gazetelerden birinde yer alan bir karikatürde, Czolgosz'un arkasında duran Hearst, bombanın fitilini yakması için eliyle ona kibrit uzatıyordu. Şimdiyse anarşistlerin yok edilmesi için sesini en çok yükseltenler arasındaydı Hearst.

Justus da, Ed de, Max da New York'a gitmeme kesinlikle karşıydılar. Ne var ki Hearst'ün teklifini bana bildirmenin doğru olacağını düşünmüşlerdi. "Vay canına, yirmi bin dolar!" dedim hayretimi saklamayarak. "Yazık ki Ed'in mektubu çok geç elime geçti. Yoksa kabul ederdim bu teklifi. Davamıza ve propagandamıza ne kadar yarar sağlayacağını bir düşünsene!" Max, "Her şeyin gülünç yanını görme yeteneğini kaybetmeyişin sevindirici. Ancak mektubun geç gelmesi iyi oldu. Hearst işe karışıp ortalığı daha çok bulandırmadan da durumun oldukça ciddi," dedi.

Bir başka gün Clarence Darrow'un bürosundan bir avukat görmeye geldi beni. Czolgosz'u ısrarla savunmakla davama zarar verdiğim düşüncesindeydi; beni bu konuda uyarmak için gelmişti. Czolgosz'un akli dengesinin bozuk olduğunu kabul etmeliydim. "Başkan'ın katiline arka çıkarsanız hiçbir ünlü avukat sizi savunmayı üstlenmez," dedikten sonra, "Suça ortaklık etmiş olmakla suçlanmanız işten bile değil bu durumda," dedi. Benim için bu kadar endişe ettiğine göre, Mr. Darrow'un kendisinin neden gelmediğini sorduysam da doğru dürüst bir cevap alamadım. Adam geleceğime ilişkin meşum kehanetlerini sıralamayı sürdürüyordu. Kaçma şansım çok zayıftı, bu nedenle o konuda hiç hayale kapılmamalıydım. İsrarla Czolgosz'un deli olduğunu, kimsenin bundan kuşku duy-

madığını vurguluyor, beni bu olaya karıştırmakla soysuzluğunu kanıtladığını, bir kadının etekleri altına gizlenen bir korkaktan başka bir şey olmadığını öne sürüyordu.

Adamın sözleri son derece itici gelmişti bana. Savunmasız bir insanın kişiliğine saldırmaktan asla hoşlanmadığımı, patronunun yardımına da ihtiyacım olmadığını söyledim ona. Darrow'la daha önce hiç karşılaşmamıştım ama yetenekli bir yazar ve konuşmacı, geniş bir dünya görüşüne sahip parlak bir avukat olduğunu biliyordum. Gazetelerin yazdığına göre baskında yakalanan anarşistlerle, özellikle de Isaaklar'la ilgileniyordu. Nasıl olup da, Czolgosz'un başını isteyen kuduz köpeklerle katılmamı bekleyebileceğini ve bu konuda bana akıl vermesini doğrusu aklım almamıştı.

Ülke panik içindeydi. Gazetelere baktığımda asıl aklını kaçıranın Czolgosz değil Amerikan halkı olduğuna hükmediyordum. 1887'den beri böylesine şiddetli bir intikam hırsına, bu denli kana susamışlığa rastlanmamıştı. Gazeteler, "Anarşistlerin kökü kazınmalı!" hezeyanı içindeydi. "Tümü denize dökülmeli. Bayrağımızın altında bu leş kargalarına yer yok. Emma Goldman'ın ölüm tacirliği yapmasına daha fazla göz yummayalım. O da hempalarının kaderini paylaşmalı."

Karanlık Chicago günleri yeniden yaşanıyordu. Tam on dört yıl, acıyla yoğurulmuş olsa da, umut dolu verimli yıllar! Ya sonuç? Daha otuz iki yaşındaydım, hâlâ yapılmamış o kadar çok iş vardı ki. Ya Buffalo'da – hayata henüz başlamış olan delikanlı! Ne yaşamıştı acaba; onu bu kadere hangi güçler götürmüştü? "Bunu emekçi halk için yaptım," dediğini yazmıştı gazeteler. Halk! Saşa da halk için feda etmişti kendini. Chicago şehitleri ve tüm zamanlarda çeşitli ülkelerde daha niceleri hayatlarını verdi bu uğurda. Halk ise derin uykularda, olanlara ilgisiz. Zincirlerini kendi üretiyor, efendilerinin buyruğuna uyarak kurtarıcılarını çarmıha geriyor.

XXIV. BÖLÜM

BUFFALO SAVCILIĞI ısrarla iade edilmemi isterken, Chicago davayı aydınlatıcı kanıtlar talep ediyordu. Mahkemeye çıkartılarak çeşitli zamanlarda ifademe başvurulmuş, Buffalo başsavcısı her seferinde ikinci de-receden kanıtlar göstererek Illinois eyaletine teslim edilmem gerektiğinde ısrar etmişti. Ne var ki Illinois daha güvenilir kanıtlar gösterilmesini istiyordu. Gecikmelere yol açarak davayı aksatan bilmediğim bir şeyler var gibi geliyordu bana. Belki de Polis Müdürü O'Neill işin arkasındaydı.

O'Neill'in bana gösterdiği saygı, Harrison Polis Karakolu'ndaki tüm görevlilerin tutumunun değişmesine yol açmıştı. Müdire hanımın ve hücremi gözlemekle görevli iki polisin olağanüstü ilgisine mazhar oluyordum artık. Görevli polis her akşam içlerinde şekerleme, meyve ve alkollü içkiler bulunan paketlerle geliyordu hücreme. "Köşede meyhanesi olan bir hayranınızdan," diye açıklamada bulunuyordu. Adını saklayan aynı adamdan çiçekler geldi bir seferinde. Daha sonra ise bir dahaki pazara mükellef bir yemek ısmarlayacağını duyurdu. "Kim bu adam?" diye sordum müdire hanıma, "Bana neden hayranlık duyuyor?" Cevabı ilginçti, "Biz hepimiz Demokrat Parti'yi tutuyoruz. McKinley Cumhuriyetçi" ydi." "McKinley vurulduğu için memnun olduğunuzu söylemiyorsunuz herhalde?" diye sordum. "Memnun oldum diyemesem de, üzüldüm de diyemem. Üzülmüş gibi davranmak zorundayız ama pek içimizin yandığı söylenemez." "Ben McKinley'in öldürülmesini istemedim," dedim. "Biliyoruz öyle olduğunu," dedi gülümseyerek. "Ama delikanlıya arka çıkıyorsunuz." Amerika'da daha kaç kişinin vurulan başkan için karakoldaki gardiyanlarını gibi sahte gözyaşları döktüğünü merak etmiştim doğrusu.

Gazete muhabirleri bile artık eskisi gibi ilgi göstermez olmuştu olaya. İçlerinden birine, “Czolgosz’a yakınlık duymama rağmen, benden Mc Kinley’e hastabakıcılık yapmam istenseydi eğer, profesyonel bir hemşire olarak ona hizmet etmekten çekinmezdim,” deyince şaşkınlığını gizlemeyerek, “Bilmece gibisiniz Emma Goldman,” demişti. “Sizi hiç anlamıyorum. Czolgosz’a sempati duyuyorsunuz ama onun öldürmek istediği adama hastabakıcılık yapmaktan kaçınmayacağınızı söylüyorsunuz”. “Bir muhabir olarak insanların karmaşık ruh hallerini anlamanızı beklemezdim zaten,” dedim ona. “Şimdi dinleyin, belki anlarsınız. Buffalo’daki çocuk köşeye sıkıştırılmış durumda. Milyonlarca insan üzerine çullanarak onu lime lime etmeye hazır. Bu işi kişisel çıkar elde etmek için yapmadı o. İdealleri uğruna, insanların iyiliği için yaptı. Bu yüzden ona yakınlık duyuyorum. Öte yandan belki de ölüm döşğinde olan Mc-Kinley artık sadece muhtaç bir insan benim gözümde. Bu nedenle ona yardım ederdim.”

“Hiç anlamıyorum sizi, beni aşılıyor söyledikleriniz,” diye tekrarladı. Sonraki gün gazetelerden birinin manşetinde, “KATİLE ARKA ÇIKAN EMMA GOLDMAN BAŞKAN’I TEDAVİ ETMEK İSTİYOR” sözleri yer aldı.

Buffalo, naklimi gerçekleştirmek için yeterince güçlü kanıtlar bulamadı. Chicago ise bu saklambaç oyunundan usanmışa benziyordu. Yetkililer beni Buffalo’ya teslim etmeseler de, özgür bırakmak niyetinde değillerdi. Bir orta yol bulunarak yirmi bin dolar kefaletle serbest bırakılmama karar verildi. Isaak grubundan da on beş bin dolar istenmişti. Yoldaşlarımızın kısa bir sürede toplam otuz beş bin dolar toplamalarının imkânsız olduğunu biliyordum. Benden önce Isaaklar’ın serbest bırakılmasında ısrar ettim. Bunun üzerine Cook County Cezaevi’ne nakledildim.

Naklimden önceki pazar akşamı, meyhaneci hayranımdan hindi, şarap ve çiçeklerle donatılmış kocaman bir tepsi geldi. Ayrıca, kefaletimin beş bin dolarını ödemeye hazır olduğunu belirten bir not buldum tepside. Müdire Hanım’a, “Acaip bir meyhaneci doğrusu!” dedim. “Hiç de değil,” oldu cevabı. “Burada Demokrat oyların hesabı ondan sorulur. Cumhuriyetçiler’i günahı kadar sevmez.” Karakol müdiresini, benim iki polisi ve öteki görevlileri kutlamaya katılmaya çağırdım. Daha önce hiç böyle bir şeyle karşılaşmadıklarını söylediler bana – bir mahkûmun gardiyanlarını ağırlaması olağandışı bir durumdu. “Yani tehlikeli bir anarşistin yasaların ve düzenin koruyucularına evsahipliği yapması, demek istiyorsunuz,” diye düzelttim. Yemekten sonra herkesin kalkmasına rağmen, gündüz bekçisinin ayağını ağırdan aldığını fark ettim. Gece nöbeti mi

tuttuğunu sordum. “Hayır,” dedi. “Sadece, gözlemekle görevlendirildiğim ilk anarşistin siz olmadığınızı söylemek istiyorum. Parsons’la yoldaşları getirildiklerinde de görevliydim burada.”

Hayatın garip ve açıklanması mümkün olmayan cilveleriydi bunlar, halkaları iç içe geçmiş bir olaylar zinciri. Bu adamların manevi evladı olan ben, onların hayatına son verilen kentte, aynı hapisanede, hatta sessizlik içinde geçen son saatlerinde onları göz hapsinde tutmuş olan gardiyanın gözetimi altındaydım. Sonraki gün Parsons, Spies, Engel ve Fischer’in asıldıkları Cook County Cezaevi’ne götürülecektim. Toplumsal bilincimin uyandığı yıllarda beni bu yiğit insanlara bağlayan karmaşık güçler gerçekten şaşırtıcıydı. Şimdi de olaylar beni onlara gitgide daha fazla yaklaşıyor ve belki de aynı sona doğru götürüyordu.

Gazeteler, Emma Goldman Cook County Cezaevi’ne götürülmezden önce öfkeli kalabalıkların Harrison Karakolu’nu basacağı ve Goldman’a haddini bildireceği yolunda söylentiler dolaştığını yazıyordu. Pazartesi sabahı olağanüstü güvenlik önlemleri altında karakoldan çıkarıldım. Çevrede on beş kişiyi geçmeyen bir meraklı kalabalığından başka kimse görülüyordu. Her zaman olduğu gibi basın olay çıkması için bile bile halkı kışkırtmaya yeltenmiş, ancak sonuç alamamıştı.

Önümde polislerin ite kaka götürdüğü kelepçeli iki adam yürüyordu. Silahlarını bize doğrultmuş polislerce kuşatılmış olan cezaevi arabasına vardığımızda iki mahkûmun yanına düştüm. Başları sargılarla sarılı olduğundan gözlerinden başka bir yerlerini görmek mümkün değildi. Daha arabaya adım atmadan polislerden biri silahının kabzasıyla adamlardan birinin başına vururken, ötekini de hırsla arabanın içine itti. Birbirlerinin üzerine düşerken acıyla haykırdılar. Tam binerken, “Hayvan herif! Eli kolu bağlı adama nasıl vurursun?” dememle birlikte, çeneme yediğim bir yumrukla kendimi yerde buldum. Dişim yerinden fırlamış, yüzüm gözüm kana bulanmıştı. Adam beni yerden kaldırırken, “Allahın belası anarşist karı, bir daha ağzını açarsan kırılmadık kemik bırakmam vücudunda!” diye bağırdı suratıma.

Eyalet cezaevine vardığımda üstüm başım kan içindeydi; yüzüm feci şekilde ağrıyordu. Ne var ki kimse en ufak bir ilgi göstermedi, bu hale nasıl geldiğimi soran olmadı. Elimi yüzümü yıkamam için su bile vermediler. İki saat kadar orta yerinde uzun bir masa bulunan bir odada bekletildim. Nihayet odaya bir kadın gelerek aranacağımı bildirdi. “Buyrun, arayın,” dedim. “Soyun ve masanın üzerine çık,” diye emretti. Daha önceleri defalarca aranmıştım. Ancak o zamana kadar hiç bu türden bir hakarete maruz kalmamıştım. “Beni öldürmeden ya da zora başvurma-

dan asla çıkaramazsınız bu masaya,” dedim öfkeyle. Kadın alelacele dışarı çıktı; ben odada yalnız kaldım gene. Uzun bir bekleyişten sonra bir başka kadın gelerek beni şeflerinin yanına götürdü. Kadın başıma ne geldiğini soran ilk kişi oldu. Kalacağım hücreyi gösterdikten sonra bir sıcak su şişesi getirerek, biraz yatıp dinlenmemi tavsiye etti.

Sonraki gün akşamüzeri Katherine Leckie beni ziyarete geldi. Görüşmecilerle aramda iki kat telden bir paravan bulunan loş bir odaya alındım. Katherine odanın yarı karanlık olmasına rağmen beni görür görmez kendini tutamayarak, “Ne oldu sana, aman allahım; yüzün çarpılmış,” diye bağırdı. Cezaevinde ufacık bir aynaya bile izin verilmediğinden, nasıl görüldüğümden haberim yoktu. Sadece gözlerimin ve dudaklarımın bir tuhaf olduğunu hissediyordum. Katherine’e polisten nasıl yumruk yediğimi anlattım. Polis Müdürü O’Neill’e başvuracağını ve bunun mutlaka hesabını soracağını söyleyerek çıkıp gitti. Akşam tekrar gelerek O’Neill’le görüştüğünü, eğer bana vuran polisi teşhis edebilirsem onu mutlaka cezalandırmaya söz verdiğini söyledi. Reddettim bunu. Yüzüne bakmamıştım ki tanıyayım adamı. Üstelik onun işten atılmasıyla dişim geri gelmeyeceği gibi polisin gaddarlığı da son bulmayacaktı. “Sevgili Katherine, benim savaşım bu düzene karşı, düzenin gereklerini yerine getiren sıradan bir suçluya değil,” dedim. Ama ikna edememiştım onu. Bu türden vahşice bir saldırıya karşı insanların uyarılması için bir şeyler yapılması gerektiğine inanıyordu. “İşten atmak yeterli değil,” diye ısrar ediyordu. “Saldırıda bulunmak suçundan yargılanmalı.”

Zavallı Katherine çaresizliğinin bilincinde değildi. Kendi gazetesinde bile düşüncelerini yazma özgürlüğü yoktu: “Üçüncü derece” haberi engellenmişti. Buna tepki olarak hemen istifasını vermiş, yayın yönetmenine bu ödlele gazeteyle bundan böyle hiçbir ilişkisi olamayacağını söylemişti. Oysa bana bu sıkıntılarından hiç söz etmemişti. Başından geçenleri ben başka bir gazete muhabirinden öğrendim.

Bir akşamüzeri okumaya dalmışken aniden çok sayıda sivil polis ve gazetecinin baskınına uğramak beni şaşırttı. “Başkan az önce öldü,” diye açıklamada bulundular. “Ne hissediyorsunuz bu konuda? Üzüntü duyuyor musunuz?” “Koskoca Amerika Birleşik Devletleri’nde bugün Başkan’dan başka hiç kimsenin ölmemiş olması mümkün mü?” diye sordum. “Aynı gün yokluk içinde ya da kimsesiz başka insanlar da hayatını yitirdi kuşkusuz. Kiminin ardında yardıma muhtaç çocuklar, yaşlılar kaldı. Neden McKinley için bu insanlara üzüldüğümden daha çok üzülmemi bekliyorsunuz benden?”

Kalemler uçuşuyordu. “Ben hep yaşayanlar için kaygı duyarım,” diye

sürdürdüm sözlerimi. “Ölülerin böyle bir ilgiye ihtiyacı yoktur da ondan. Sizlerin bu ölü seviciliğinizin nedeni de kuşkusuz bu bence. Ölülerin sizden bir şey talep etmek durumunda olmayacağından eminsiniz nasılsa.” Genç bir gazeteci, “İşte bu sözler yazılmaya değer!” diyerek görüş belirttikten sonra, “Ancak deli olduğunuzdan kuşku yok artık,” dedi.

Gazeteciler gidince rahat bir soluk aldım. Aklım Buffalo'da, artık kaderi belirlenmiş olan delikanlıdaydı. Son nefesini vermeden, zihnen ve bedenlen daha kim bilir ne acılar çekecekti! O an geldiğinde ne hissedecekti? Gözlerinde, yüzünün duyarlılığıyla daha çok öne çıkan, güçlü bir kararlılık okunuyordu. Cleveland'daki konferansımda onu ilk kez gördüğümde etkilemişti bu gözler beni. Daha o zamandan verilmiş bir karar mıydı bu, yoksa sonradan olan bir şey mi yol açmıştı böyle bir eyleme? Neydi bu acaba? “Halkım için yaptım,” diye açıklamıştı. Hücremi arşınıyor, genç adamın bu karara varmasına neden olabilecek sebepleri bulmaya çalışıyordum.

Birden, bir kıvılcım çaktı beynimde – Nieman'ın “kuşku uyandırıcı sorular sorduğu ve anarşist saflara sızmaya çalıştığı için” ajan olabileceğine ilişkin Isaak'ın *Free Society*'sinde yayımlanan suçlama! Bunu okur okumaz Isaak'a mektup yazarak bu ağır suçlamanın kanıtlarını göstermesini istemiştim. Bu tepkime karşılık *Free Society* sözünü geri alarak, bir hata yapıldığını açıklamıştı. Ben de meseleyi daha fazla kurcalamamıştım. Oysa şimdi durum yeni bir ışık altında bütün dehşeti ve çıplaklığıyla ortaya çıkmış bulunuyordu. Czolgosz hakkındaki suçlamayı okumuş olmalıydı; esin arayışı içinde aralarına katıldığı insanların, böylesine haksız bir yargıda bulunmasından ne denli kırıldığını kestirmek güç değildi. Benden kitap tavsiye etmemi istediğinde heyecanı yüzünden okunuyordu. Çevresinde her gün yüz yüze geldiği haksızlıkların anarşizmle ortadan kalkacağına inanıyordu yürekten. Bana ve daha sonra da Isaaklar'a başvurması kuşkusuz bu yüzdendi. Kendine yol gösterilmesini beklerken saldırıya uğramıştı zavallı. Eyleme kalkışmasına onuruna dokunan bu olay mı neden olmuştu? Belki başka nedenler de vardı ama en önemlisi içtenliğini kanıtlaması, ezilenlerin yanında olduğunu göstermesi, ajan olmadığının ispatıydı.

Ancak neden iktisadi sömürü ve sefalet düzeninin doğrudan temsilcilerinden biri yerine Başkan'ı seçmişti? McKinley'i *Wall Street*'in ve onun yönetimi altında serpilip gelişen yeni Amerikan emperyalizminin hevesli bir aracı olarak gördüğünden miydi acaba? Seçildikten sonraki ilk icraatlarından biri Filipinler'in ilhakı olmuştu; İspanyol Savaşı sırasında Amerika'nın özgürlük vaadinde bulunduğu insanlara ihanetti bu.

McKinley emekçilere karşı da gerici ve düşmanca bir tutum almış, grevler sırasında efendilerin safında yer alarak işçilerin üzerine askerleri salmıştı. Tüm bu olayların Leon'un duyarlı ruhunu derinden etkileyerek nihai şiddet eylemine yol açtığını düşünüyordum.

Gece boyunca ne yaparsam yapayım bahtsız genç aklımdan çıkmadı. Okumak filan para etmedi. Gün doğarken hâlâ hücremde volta atıyor, Leon'un solgun ve düşünceli yüzünü gözlerimin önünden silemiyordum.

Bir kez daha ifade vermek için duruşmaya çağrıldım. Buffalolu hukukçular boşuna bir çabayla Czolgosz'la bağlantım olduğuna ilişkin kanıt bulmaya çalışıyordu. Chicagolu yargıçla aralarındaki iki saatlik bir söz düellosundan sonra Buffalo avını elinden kaçırdı; ben de böylece özgürlüğüme kavuştum.

Tutuklandığımdan beri basın organları hiç durmadan beni Czolgosz'u eyleme teşvik etmiş olmakla suçlamıştı. Ne var ki, tahliye edildikten sonra gazeteler dip köşelerde, birkaç satırla, "Bir ay gözaltında tutulan Emma Goldman'ın Başkan McKinley'e yapılan suikastle bir ilişkisi bulunmadığı anlaşılmıştır," diyerek olayı geçiştirdi.

Cezaevinin kapısında beni Max, Hippolyte ve öteki dostlar karşıladı. Hep birlikte Isaaklar'ın evine gittik. Chicago baskınları sırasında tutuklanan yoldaşların da hepsi beraat etmişti. Arkadaşlar başıma geleceklerden kaygılanırken, ağır bir bedel ödemedi kurtulmuş olmamın sevinci içindeydi. Isaak, "Seni koruyan hangi tanrıysa, New York'ta değil de burada tutuklandığın için ona şükran borçluyuz," dedi. "Benim koruyucu tanrım Polis Müdürü O'Neill olmalı," dedim gülererek. "O'Neill mi? Onun ne ilgisi var bu olayla?" diye sordu arkadaşlarım hayretle. Benimle yaptığı görüşmeyi ve yardımcı olmaya söz verdiğini anlattım. Bunun üzerine aramızda bulunan gazeteci dostumuz Jonathan Crane, "İlahi Emma! Sen sandığımdan da safmışsın," diyerek gürültülü bir kahkaha kopardı. "O'Neill senin için kılını kıpırdatmaz! Kendi hesabı peşindedir o. *Tribune*'de çalıştığım için emniyet teşkilatı içindeki çıkar kavgalarını yakından izliyorum," dedikten sonra O'Neill'in çok sayıda güvenlik görevlisini rüşvet ve yalancı tanıklıktan içeri atmaya çalıştığını anlattı. "Anarşi tehlikesi bu şantajcıların ekmeğine yağ sürdü. Tıpkı 1887'deki gibi polis bu olayı fırsat bildi. Kurtarıcı kisvesi altında ortaya çıkarak kendi ayıplarını unutturmaya kalktı. Ne var ki O'Neill onların kahraman gibi eski yerlerini almalarına göz yumamazdı. Onun için sana yardım etti. Açık göz bir İrlandalı'dır o. Her ne hal ise, bu kavganın Emma'mızı bize geri getirmesinden mutlu olmalıyız."

Arkadaşlara Czolgosz'la benim adımı birleştirme fikrinin nereden kaynaklanmış olabileceğini sordum. "Delikanlının benim adımı verdiğine ya da bu yolda bir itirafta bulunduğuna inanmam mümkün değil," dedim. "Ölümüne yol açabileceğini tahmin ettiği bir suçu bana yükleyecek yapıda bir insan değil o. Böylesine masum bir yüzden namertlik geleceğine inanmıyorum ben. Bu dolabı çeviren başkası bana kalırsa."

"Çok haklısın!" diye onayladı Hippolyte. "Bu alçakça komplo aramıza sızmayı başaran bir *Daily News* muhabirinin başının altından çıktı. 6 Eylül akşamı eve gelerek Czolgosz ya da Nieman adında birini tanıyıp tanımadığımızı sordu. Kimdi? Nerden gelmişti? Anarşist miydi? vb. sorular... Sen bilirsin gazeteciler hakkındaki düşüncelerimi – o yüzden ağzımı açmadım, ancak ne yazık ki Isaak boş bulundu."

Isaak onun sözünü keserek, "Saklayacak ne vardı ki?" dedi. "Burada kim varsa, adamı bize Emma'nın tanıştırdığını, aramıza girip çıktığını biliyordu. Ayrıca gazetecinin böylesine uydurma bir haber yayacağını nasıl tahmin edebilirdim?"

Chicagolu yoldaşlara Buffalo cezaevindeki çocuk için bir şeyler yapmamız gerektiğini söyledim. Hayatını kurtaramazdık ama hiç değilse eyleminin ne anlam ifade ettiğini dünyaya açıklar, onunla ilişki kurmaya çalışır, böylece en azından kendisini terk etmediğimizi hissettirirdik. Max, Czolgosz'a ulaşmanın mümkün olmayacağı düşüncesindeydi. Buffalo'daki bir yoldaştan, kimsenin Leon'u görmesine izin verilmediği yolunda bir haber almıştı. Ona bir avukat bulmayı önerdim. Hukuki desteğe sahip olmadıkça tıpkı Saşa gibi o da susturulacak ve gözlerden uzak tutulacaktı. Isaak, New York eyaletinden bir avukat bulmanın daha iyi olacağını söyledi. Bunun üzerine ben de vakit kaybetmeden doğruya hareket etmeye karar verdim. Arkadaşlarım bunun delilik olduğunu söyleyerek beni caydırmaya çalışıyordu. New York'a varır varmaz tutuklanmam ve Buffalo'ya postalanmam kesindi onlara göre. Ne var ki, Czolgosz'u göz göre göre kaderine terk edemezdik. Arkadaşlarıma böyle bir durumda kişisel güvenlik kaygısının öne çıkmaması gerektiğini, Chicago'da Czolgosz ve eylemi konusundaki tavrımızı açıklayıcı bir toplantı düzenledikten sonra New York'a gideceğimi açıkladım.

Toplantı günü, erken saatlerden itibaren, o akşam için kiraladığımız Brand's Hall'un bir blok yakınına ulaşmak bile mümkün olmadı. Polis birlikleri halkı zor kullanarak dağıtıyordu. Başka bir yer kiralamak istediyssek de, hiçbir mal sahibi korkudan bizimle sözleşme yapmaya yanaşmadı. Çabalarımız sonuç vermeyince, ben de protestomu *Free Society*'de dile getirmekten başka çare bulamadım.

“Buffalo Trajedisi” başlıklı makalemde, “Leon Czolgosz ve onun ti-pindekiler aslında, ilkel güdülere sahip gelişmemiş yaratıklar değil, ağır toplumsal koşulların baskısına dayanamayan aşırı hassas mizaçlı insan-lardır. Hemcinslerinin maruz kaldığı yoksulluk ve acılara katlanamadık-ları içindir ki, kendi hayatlarını feda etmekten çekinmeyerek, şiddet içe-ren protesto eylemlerine girerler. Bu gibi eylemlerin suçu, dünyayı pen-çesine alan adaletsizlik ve zulümden sorumlu olanlara aittir,” diye yaz-dım. Czolgosz’un eylemine benzer eylemlerin toplumsal nedenlerini açıkladıktan sonra, “Bu satırları yazarken, acımasız bakışlar altında hüc-resinde volta atan pek yakında canına kıyılacak masum yüzlü genç adam aklımdan çıkmıyor:

Ağlamaya kalkışsa
Gözler hep üzerinde,
Dua etmek istese,
Zindan kaçırmasın diye
Kurbanını elinden,
Gözler hep üzerinde.

Sömürü ve sefaletin tüm kurbanlarına, geçmişte ve gelecekte kendi-lerini daha insanca bir hayat için feda etmekten çekinmeyen tüm dev-rimcilere duyduğum derin sevgiyi ona karşı da duyuyorum; yüreğim ya-nıyor onlar için.” Yazıyı, hemen dizdireceğine söz veren Isaak’a teslim ettim.

Polis ve basın ülke çapında anarşist avını sürdürüyordu. Toplantılar basılıyor, masum insanlar tutuklanıyor, çeşitli yerlerde anarşist olduğun-dan kuşku duyulanlar şiddete maruz kalıyordu. Pittsburgh’da sokakta sürüklenen sevgili dostumuz Harry Gordon’un linç edilmesine ramak kalmıştı. Boynuna geçirilen ipten, son dakikada karısının ve çocuklarının yalvarmalarına dayanamayan olayın seyircileri sayesinde kurtulabilmişti. New York’ta *Freie Arbeiter Stimme*’nin matbaası saldırgan bir grup ta-rafından basılmış, eşyalar ve makineler tahrip edilmişti. Polis bu milli-yetçi zalimlere hiçbir müdahalede bulunmamıştı. Johann Most, 48 dev-rimcilerinden, hayattan çoktan ayrılmış olan Karl Heinzen’in siyasal şid-det üzerine yazmış olduğu bir makaleyi *Freiheit*’ta yayımlamaktan tu-tuklanmıştı. Kefaletle serbest bırakılan Most yargılanmayı bekliyordu. Chicago’daki Alman yoldaşlar savunma giderlerini karşılamak için dü-zenledikleri toplantıya beni de davet ettiler. 1892’deki kavgamız benim için geçmişte kalmıştı. Most yeniden polisin pençesine düşmüştü, Black-well Adası’na gönderilme tehlikesi vardı. Onun için yapabileceğim ne

varsa yapmaya hazırdım.

Toplantıdan sonra Isaaklar'a gittiğimde yazımın provasını buldum. Ancak okurken, söylemek istediğimin tamamen aksini ifade eden bir paragraf çarptı gözüme. Kuşkusuz genel yayın yönetmeni olan Isaak'tan başkası değildi bu değişiklikten sorumlu. Küçük paragrafı kendinin yazmış olduğunu hemen kabul etti. "*Free Society*'yi kurtarmak için", biraz yumuşatmıştı yazıyı. "Tabii kendi yakarı da!" dedim hiddetle. "Yıllardan beri tehlikeli durumlarda sinen insanları korkaklıkla suçlar dururdun. Şimdi kendin böyle bir durumla yüz yüze geldiğinde, boynuzlarını göstermekten çekiniyorsun. En azından bu değişikliği yapmadan bana sorabilirdin."

Isaak'ın tutumunu değiştirmesi uzun bir tartışmayı gerektirdi. Kendinden başka herkes —oğlu Abe, Hippolyte ve ötekiler— benim görüşümü destekleyince, olacıklardan kendinin sorumlu tutulamayacağını söyledi. Yazım ilk haliyle yayımlandı. *Free Society*'ye bir şey olmadı ama benim Isaak'a eski güvenim kalmadı.

New York'a giderken Rochester'a uğradım. Tanınmamak için akşam vakti Helena'nın evine yürüyerek gittim. Kapıda bir polis vardı ama kim olduğumu bilmiyordu. İçeri girer girmez herkesin soluğunu tuttuğunu fark ettim. "Nasıl girdin içeri?" diye bağırdı Helena, "Kapıdaki polisi görmedin mi?" "Görmez olur muyum," dedim gülererek, "Ama herhalde o beni görmedi. Polisi dert etmeyi bırakın da banyo yapabilir miyim, onu söyleyin." Benim umursamazlığım ailenin gerginliğini giderdi. Herkes gülüp söylemeye başladı. Helena tükenmeyen sevgisiyle atıldı kollarıma.

Hapiste olduğum sürece ailem bana çok yakınlık göstermişti. Mektuplar, telgraflar yağdırmış, kefaletim için para göndermeyi önermiş, akla gelebilecek hiçbir yardımı esirgememişti. Benim yüzümden maruz kalınan baskı konusunda ise kimse ağızını açıp tek laf etmemişti. Gazeteciler kapılarını aşındırmış, yetkililer sürekli göz hapsinde tutmuştu onları. Babam komşularınca terk edilmiş, küçük mobilyacı dükkânından müşteriler ayağını kesmiş, sinagogdan afaroz edilmişti. Sağlığı kötü olan kız kardeşim Lena da baskıdan payını almıştı. Stella'yı karakola çağırarak, bütün bir gün Emma Goldman hakkında sorgulamışlar, zavallı Lena'yı meraktan deliye döndürmüşlerdi. Stella onurunu ve *Tante Emma*'ya olan inancını yüreklilikle koruyarak soruların hiçbirine cevap vermemişti. Helena, onun güzelliği ve gençliğiyle birleşen cesaretinin büyük hayranlık uyandırdığını söyledi.

Okulda, öğretmenlerin ve öğrencilerin tutumu ise daha da vahimdi.

"İlanına teyzeniz katil," diyerek sataşmışlardı çocuklara. Okul onlar için bir cehenneme dönüşmüş, yeğenlerimden Saxe'la Harry herkesten çok acı çekmişti. Kahramanının saldırıya uğrayarak hayatını kaybetmesi Harry'yi ülkedeki yetişkinlerden çok daha büyük bir kedere boğmuştu. Onun annesinin kız kardeşinin, böyle bir suçtan sorumlu tutulmasından duyduğu utanç da cabasıydı. Üstelik okul arkadaşları onu anarşistlik ve katillikle suçlayarak dışlamış, bu gibi baskılar mutsuzluğunu daha da artırmış, bana büsbütün yabancılaşmıştı. Buna rağmen Saxe'ın mutsuzluğu bana duyduğu kayıtsız şartsız güvenden kaynaklanmaktaydı. Annemle Helena teyze çok sevdikleri Emma'nın suçsuz olduğunu söylemişlerdi ona. Elbette onların bildikleri okul arkadaşlarından daha doğruduydu. Çocukların saldırganlığı Saxe'ı oldum olası tedirgin ederdi. Şimdiye onlardan büsbütün uzak duruyordu. Beklenmedik gelişim ve nöbetçi polisi atlatmam Saxe'ın bana duyduğu hayranlığı artırmış olmalıydı. Kızaran yüzü ve ışıldayan gözleri duygularını ele veriyordu. Sözle ifade edemediği şeyleri bütün gece etrafımda pervane olarak anlatmaya çalıştı.

Ailemin gösterdiği sevgi ve sağladığı sükûnet, örselenmiş ruhuma merhem gibi geldi. Yaptıklarımı onaylamayan Lena bile son derece şefkatliydi. Erkek kardeşim Herman ve sevimli karısı da candan bir ilgiyle karşıladılar beni. Kısa süre önce atlattığım, ancak hâlâ tehdidi altında olduğum tehlike bizi birbirimize hiçbir zaman olmadığı kadar kaynaştırmıştı. Rochester'da uzunca bir zaman kalarak Chicago'nun yaralarının iyileşmesini isterdim ama Czolgosz aklıma geldikçe yicdan azabından kurtulamıyordum. New York'a gidersem belki onun yararına bir şeyler yapabilirdim.

New York'a vardığımda beni Yegor ve birlikte Rochester'de unutulmaz günler geçirdiğimiz iki arkadaşı karşıladı. Yegor tedirgin görünüyordu. Bana bir yer ayarlamaya çalışmış ancak başaramamıştı. Hiç kimse Emma Goldman'a döşeli tek bir oda bile vermeye yanaşmıyordu. Boş odası olan arkadaşlarımız da, evden atılacakları korkusuyla beni davet etmeye cesaret edemiyordu. Çocuklardan biri birkaç geceliğine odasını verebileceğini söyledi. "Üzülme," diye avuttum Yegor'u. "Şimdilik kalacak yerim var. O arada kendime bir oda bulurum."

Uzun uzadıya yer aradıktan sonra Yegor'un durumu hiç de abartmadığını gördüm. Kimse istemiyordu beni. Eskiden yanında hemşire olarak çalıştığım genç bir fahişeye gittim. "Elbette şekerim, senin evin sayılır burası, istediğin kadar kal. Ben bir kız arkadaşına giderim," dedi içtenlikle.

Chicago'dayken Ed'den gelen bir telgraf ve bir dizi mektupta, her ne ihtiyacım olursa olsun, para, yardım, tavsiye ve hepsinden öte dostluğunu vermeye hazır olduğunu iletmişti. Ed'in bana böylesine destek olması sevindiriciydi. New York'ta bulduğumuzda, ailesiyle bir arkadaşının evinde kalarak eski daireyi bana vermeyi önerdi. "Çok fazla şeyin değişmediğini göreceksin orada," dedi. "Benim sığınağım olan ve çoğu zaman birlikte geçirdiğimiz günleri andığım odada her şeyin yerli yerinde duruyor." Ona teşekkür ettim. Ne var ki, bu cömert ikramı kabul edemezdim. Daha fazla ısrar etmeyecek kadar temkinli davrandı o da. Komisyonlardan payıma birkaç yüz dolar düştüğünü söyledi sadece.

"Bu paraya çok ihtiyacım var," dedim Ed'e. "Buffalo'da Colzgosz'la görüşecek birine vereceğim. Belki bir şeyler yapabiliriz onun için. Bir de vakit kaybetmeden kitlesel bir toplantı örgütlemeliyiz." Ed'in gözleri şaşkınlıktan büyümüştü. "Emmacığım," dedi kafasını sallayarak, "Şehirde yaşanan panikten haberin yok anlaşılan. New York'ta kimse yer vermez sana; Czolgozs için konuşmaya istekli senden başka bir kul da bulamazsın." "Onun eylemini övmek söz konusu değil ki," diye itiraz ettim. "Radikal saflarda ölmeye mahkûm bu insana şefkat gösterecek birileri vardır mutlaka." Kuşkusunu açıkça belli ederek, "Vardır, vardır ama bu ortamda sesini çıkaracak cesareti göstermesi zordur." "Haklısın belki de," dedim. "Ama gene de deneyeceğim."

Buffalo'ya güvenilir bir arkadaş gönderildi. Ne var ki Czolgosz'la görüşmeden geri geldi. Kimseyle görüşmesine izin verilmiyordu. Dostça davranan bir gardiyan, giden arkadaşın Leon'un sık sık bayıltılana kadar dövüldüğünü söylemişti. Görünüşü öyle feciydi ki, ne kimseye gösteriliyor ne de duruşmaya çıkarılıyordu. Çok işkence görmesine rağmen eylemi tek başına gerçekleştirdiğinde inatla ısrar etmiş, kimsenin adını karıştırmamıştı. Bize yakınlık gösteren gardiyanla Leon'a bir not iletilmişti.

Buffalo'da Leon'a bir avukat bulmak için çaba gösterildiğini, ancak kimsenin onu savunmayı kabul etmediğini öğrendim. Bu tutum, herkes tarafından red ve terk edilen bu talihsiz genç için sesimi çıkartmamın zorunluluğu konusundaki inancımı pekiştirdi. Çok geçmeden Ed'in söylediklerinin gerçek olduğunu gördüm. İngilizce konuşan radikal gruplardan kimse Leon Czolgosz'un eyleminin tartışılacağı bir toplantıya katılmaya ikna edilemedi. Tutuklanmamı, üçüncü derece uygulamayı ve emniyet görevlilerinin bana karşı tutumlarını protestoya hazırdı pek çok kimse. Ama Buffalo davasına bulaşmamakta kesin kararlıydılar. Ame-

rikalı yoldaşlar, Czolgosz'un anarşist olmadığı ve eylemiyle harekete telafisi mümkün olmayacak ölçüde zarar verdiği görüşündeydiler. Hatta Yahudi anarşistlerin büyük bir kısmı da benzer görüşteydi. *Freie Arbeiter Stimme*'nin editörü Yanofsky daha da ileri giderek, Czolgosz'a karşı bir kampanya açtı. Beni de sorumsuzlukla suçlayarak bir daha hiçbir toplantıda benimle aynı kürsüden konuşmayacağını ilan etti. Latin yoldaşlar yani İtalyan, İspanyol ve Fransız anarşistler ötekiler gibi akıllarını kacırmamıştı çok şükür. Kendi yayın organlarında Czolgosz'la ilgili *Free Society*'de çıkan makalemi yayımladılar. Leon'a sempatiyle yaklaşarak, eyleminin, emperyalizmin ve gericiliğin ABD'deki yükselişiyle doğrudan bağlantılı olduğu yorumunda bulundular. Latin yoldaşlar Leon'a destek konusunda istekli olup, tüm önerilerime açtılar. Hiç değilse anarşist saflarda bazı yoldaşların korkaklığın ve nefretin at koşturduğu bu çılgın ortamda sağduyularını ve cesaretlerini yitirmemiş olmaları yürek ferahlatıcıydı. Ne var ki yabancı grupların Amerikan halkına sesini duyurması nerdeyse imkânsızdı.

Çaresizlik içinde yılmadan mücadeleye devam edersem demokrasiye inanan bazı Amerikalıların, eylemini kınasalar bile, Leon Czolgosz'a insanca duygularla yaklaşmalarının mümkün olabileceğini umuyordum. Ama nafiye, her geçen gün yeni bir hayal kırıklığı ve kalp acısı getirdi. Hemen herkese bulaşmış olan tiksindirici korkaklık salgınına karşı boşuna savaşıyordum.

Buffalo trajedisi son bulmak üzereydi. Duruşmaya çıkarılan Leon Czolgosz, iki polisin arasında güçlükle ayakta duruyordu. Başı sargılar içindeydi; yüzü işkenceden şeklini kaybetmişti. Adaletli ve merhametli Buffalo mahkemesi savunma için iki avukat tayin etmişti. Avukatların, "Sevgili Başkanımız"ın hayatına kasteden bu ahlaksız caninin" davasını üstlenmek zorunda kalmaktan üzüntü duyduklarını açıklamış olmaları ne fark ederdi ki! Görevlerini yerine getireceklerdi gene de. Mahkemede müvekkillerinin haklarının korunmasına özen göstereceklerdi!

Son perde Auburn Cezaevi'nde oynandı. 29 Ekim 1901 günü şafak sökerken... Suçlu elektrikli sandalyeye kayışlarla bağlanmıştı. Cellatın eli şalterde, verilecek buyruğu bekliyordu. Bir gardiyan, Hristiyan merhametinin verdiği ilhamla, günahkârın itirafta bulunarak ruhunu kurtarması için son bir gayret gösterdi. En tatlı sesiyle, "Leon, oğlum, neden o kötü kadını, Emma Goldman'ı koruyorsun? Sana dostluk göstermedi ki o. Başı bozuk bir serseri, işten kaçan tembelin teki dedi sana. Her zaman kendisinden para dilendiğini söyledi. Sana ihanet etti Leon. Neden koruyorsun bu kadını?" dedi.

Soluksuz bir sessizlik, sonsuzluğa uzanan saniyeler... Ölüm odasına dolarak izleyicilerin kalplerine sokuluyor. Sonunda siyah maskenin içinden güçlükle işitilen boğuk bir ses geliyor.

“Emma Goldman’ın hakkımda ne söylediği önemli değil. Onun bu eylemle bir ilgisi yoktu. Eylemi tek başıma yaptım. Amerikan halkı için yaptım.”

Öncekinden daha dayanılmaz bir sessizlik. Bir cızırtı – yanık et kokusu – hayatın son kez acıyla kasılışı.

XXV. BÖLÜM

HAYATA YENİDEN BAŞLAMAK çok zor oldu. Son haftalarda yaşadığım gerilimden sonra hayat mücadelesine tekrar atılmam gerektiği aklımdan çıkmıştı. Unutmaya ihtiyacım vardı. Hareketimiz benim için çekiciliğini kaybetmişti. Taraftarların çoğundan tiksinti duyuyordum. Anarşizmi, boğayı kızıştıran kırmızı bez gibi gösteriş için kullandıktan sonra, ilk saldırıda selameti kaçmakta bulmuşlardı. Onlarla birlikte çalışamazdım artık. İçtenlikle savunduğum değerlerden kuşkuya düşmüş olmak da perişan ediyordu beni. Hayır, bundan böyle hareketin içinde kalamazdım. Önce kendime gelmeliydim. Yeniden mesleğime dönersem, yoğun çalışma ortamında geçmişi unutmak daha kolay olurdu.

Kimliğimi kaybetmişim; hiçbir evsahibi beni kabul etmediği, sabık arkadaşlarım ve yoldaşlarım da ödleklkte onlardan geri kalmadığı için, uydurma bir ad edindim. 1892'de yaşadıklarım, Tompkins Alanı'nda geçirdiğim geceler, Harlem'den Battery'ye at arabasıyla gidip gelmeler, daha sonraları Dördüncü Sokak'taki evde kızlarla kaldığım günler canlandı belleğimde. Adımı değiştirmektense onca cefaya katlanmayı göze almıştım. O zamanlar popüler önyargılara boyun eğmenin zayıflık ve tutarsızlık olduğu düşüncesindeydim. Bugün Czolgosz'u inkâr edenler, bir zamanlar ödün vermektense evsiz barksızlar ordusuna katıldığım için bana övgüler düzmüşlerdi. Ne var ki artık bu gibi şeyler benim için önemi kaybetmişti. On iki yıllık mücadele ve yaşadığım hayal kırıklığı tutarlılığın bazı insanlarda ne kadar yüzeysel olduğunu öğretmişti bana. Sen tutarlılığını koruduktan sonra adın değişse de ne önemi vardı? Çok sıradan ve zararsız bir ad seçtim. Ms. E. G. Smith oldum.

Böylece evsahipleriyle bir daha sorun çıkmadı. Birinci Sokak'ta bir daire kiraladım. Yegor'la arkadaşı Dan da benim eve taşındı. Gerekli eşyayı taksitle aldık. Bu işler tamamlandıktan sonra, tanıdığım doktorlara uğrayarak, bundan böyle beni E. G. Smith adıyla hastalarına tavsiye edebileceklerini söylemekten başka işim kalmamıştı.

Ne var ki, bütün gün taban teptikten sonra, toplum tarafından dışlandığıma ilişkin kanım iyice güçlendi. Yıllardan beri tanıdığım, sağlık görevlisi olarak yaptığım işi takdir eden doktorlardan çoğu, onlara başvurmuş olmamdan tedirgin olmuştu. Adlarının manşetlere geçmesini ya da başlarının polisle derde girmesini mi istiyordum? Polis takibindeyken beni tavsiye etmelerini nasıl bekleyebilirdim onlardan? Gene de Dr. White hepsinden daha insanca davrandı. Czolgosz olayını üstüme yıkmak için uydurulan hikâyelere inanmamıştı hiç. Benim cinayet işleyecek bir insan olmadığımdan emindi. Ancak beni işe alması sakıncalıydı. "Smith aslında sıradan bir ad; ama eninde sonunda kim olduğu anlaşılmayacak mı sanıyorsun? Böyle bir riske giremem asla; felaketim olur bu benim." Bana yardım edebilmeyi gerçekten istiyordu. Para vermek istedi. Teşekkür ederek reddettim; kendi yolumda yürümeye devam ettim.

Daha sonra Dr. Julius Hoffmann ve Dr. Solotaroff'la görüştüm. Bana karşı tutumlarının değışmemiş olması sevindiriciydi; bana hasta bulmaya çalışacaklardı. Ne yazık ki dostum Solotaroff ciddi bir kalp rahatsızlığı geçirdiği için muayenehane dışında hasta bakmıyordu artık. Bu nedenle hemşireye nadiren ihtiyacı oluyordu. Ancak Doğu Yakası'ndaki doktorlara beni tavsiye edeceğini söyledi. Sevgili, vefalı yoldaşım on iki yıl önce, New York'a ilk geldiğimde altı kat merdiveni tırmanarak ondan yardım istediğim günden beri bir defa olsun bana yüz çevirmemişti.

Gelecek pek parlak görünmüyordu. Tutunacak bir dal bulmak için amansız bir mücadele vermem gerektiğini biliyordum; öyle de olsa, her şeye yeniden başlamaya kararlıyım. Beni ezmek isteyen güçler karşısında boyun eğmeyecektim. "Devam edeceğim, başarmalıyım bu işi," diyordum kendi kendime. "Saşa için, kardeşim için üstesinden gelmeliyim tüm zorlukların. Bana ihtiyaçları var."

İki aydır Saşa'dan ne haber almış, ne de ona yazabilmişim. Tutukluymken kendimi özgürce ifade etmem mümkün değildi; son bir ay ise karabasandan beterdi. Saşa'nın Buffalo Olayı'nı herkesten daha iyi değerlendiren, Leon'un dürüstlüğünü takdir edeceğinden emindim. Sevgili Saşa! Hiç beklemediği bir sırada ceza indirimi haberi moralini yükseltmişti. Son mektubunda, "Beş senecik kaldı," diye yazıyordu. "Canım dostum, bir düşün hele, sadece beş sene daha!" Onun nihayet öz-

gürlüğüne kavuştuğunu, kurtulduğunu görmek! Tüm çektiklerim böyle bir âna değmez mi? Bu umutla yeniden mücadele gücü buldum. Arada sırada bir hastaya çağrılıyor, dikiş siparişleriyle geçinmeye çalışıyordum.

Sokağa nadiren çıkıyordum. Konsere ya da tiyatroya gidecek paramız yoktu; topluluklar arasına karışmaktansa dehşet duyuyordum. Chicago'ya döndükten kısa bir süre sonra katıldığım bir toplantıda hatırı sayılır bir arbede baş gösterdi. Manhattan Liberal Kulüp'te eski dostlarımdan Ernest Crosby'nin konuşmasını dinlemeye gitmiştim. 1894'ten beri haftalık tartışma toplantılarına katılır, herkesçe bilinirdim. Bu kez salona adımımı atar atmaz düşmanca bir hava sezdim. Crosby ve çevresindeki birkaç kişinin dışındakilerin varlığıma tepki duydukları anlaşıyordu. Konuşmalar bitip de herkes salondan çıkarken, "Emma Goldman sen bir katilsin! Elli milyon biliyor bunu!" diye bağırdı bir adam. Anında, "Katil Emma!" diye haykıran öfkeli bir kalabalık tarafından kuşatıldım. Beni savunmaya çalışan tek tük sesler de genel yaygara içinde boğuldu. Kavganın kopması an meselesiydi. Bir iskemleye çıkarak olanca gücümle, "Elli milyon insanın Emma Goldman'ın katil olduğunu bildiğini söylüyorsunuz. ABD nüfusu bundan birkaç kat fazla olduğuna göre, sorumsuz suçlamalarda bulunmazdan önce, gerçekleri araştırmak isteyecek çok sayıda kimsenin de bulunduğu inanıyorum. Ailede bir delinin varlığı büyük bir felakettir, ancak bir millette elli milyon manyak olması felaketten de beterdir. Sağduyulu Amerikalılar olarak bu rakamın daha da büyümesine engel olmanız gerekir," diye bağırdım.

Birinin güldüğü duyuldu, bunu başkaları izledi; çok geçmeden dinleyiciler eskisi gibi yumuşamıştı. Ne var ki bardağı taşıran son damla olmuştu bu; tiksintiyle ayrıldım ordan. Toplantılardan, hatta insanlardan uzak durmaya kararlıyım. Arada sırada eve gelen sayılı dostlardan başka kimseyi görmüyor, nadiren Justus'a uğruyordum.

Justus benim New York'a gelmeme karşıydı. Hâlâ güvenliğimden kaygı duyuyordu. Kaçınılarak Buffalo'ya götürüleceğimden korkuyor, mutlaka bir koruyucu eşliğinde dolaşmamda ısrar ediyordu. Gösterdiği ilgi beni çok duygulandırmakla birlikte arada sırada ona takılmaktan kendimi alamıyordum. Aralarında Ed'le Claus'un da olduğu eski dostları onu biraz olsun neşelendirmek için sık sık eski yerinde toplanıyorlardı. Hepimiz ölümün sinsi sinsi yaklaştığını, çok geçmeden kapısını çalacağını biliyorduk.

Bir sabah Ed beni acı haberle uyandırdı. Justus'un cenaze töreninde bir konuşma yapmam isteniyordu. Böyle bir şeye hazır değildim hiç;

tepkim hayır demek oldu. Justus'un benim için taşıdığı değeri sözcüklerle anlatabilmem mümkün değildi. Özgürlük savaşçısı, emek davasının yılmaz savunucusu, hayatın her zerresinden zevk almayı bilen Justus, kalbinin zenginliği ve hoşgörüsüyle yeri doldurulamayacak bir dosttu. Her zaman alçakgönüllü olmuş, kendini hiç önemsememişti. Benim için ona alanlarda övgüler düzmenin anısına saygısızlık olacağını düşünüyordum. Cenaze törenine katılan her kesimden insanın krematoryum önünde oluşturduğu büyük kalabalık onu tanıyanlarda uyandırdığı sevgi ve hayranlığın kanıtıydı.

Justus'un kaybı, içine düştüğüm karanlığı daha da derinleştirdi. Onun meyhanesinde buluşan arkadaşlar dağıldı; ben de giderek dört duvar arasına kapandım. Hayatın zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için çetin bir mücadele veriyordum. Solotaroff gene hastalandığı için bana iş veremiyordu. Doktor Hoffmann ise şehir dışındaydı. Fabrikadan parça başı iş almak zorunda kaldım. Dikişi ilerletmişim. İpekli kumaştan cicili bicili sabahlıklar dikiyordum. Farbalalar, danteller, kurdelelerle boğuşurken, zaten laçkalaşmış olan sinirlerim perişan oluyor, avazım çıktığı kadar bağırışım geliyordu. Bu yavan hayattaki tek parlak ışık kardeşim Yegor'la arkadaşı Dan'dı.

Yegor Dan'ı bana Clinton Sokağı'ndaki küçük odamda yaşarken tanıştırmıştı. Daha o zaman çekiciliğinden etkilenmiş, onun da bana güçlü duygular beslediğini hissetmişim. Ben otuz iki yaşındayken o on dokuzunda bozulmamış, saf bir çocuktü. Aramızdaki yaş farkından duyduğum tedirginliğe gülüp geçmiş, genç kızlardan hoşlanmadığını, genellikle ipe sapa gelmez davranışlarıyla kendisine hiçbir şey katmadıklarını söylemişti. Ona göre ben hepsinden daha genç ve birkaç gömlek daha akıllıydım. Benden başka kimsede gözü yoktu.

Yakaran sesi müzik gibiydi kulağımda; gene de mücadele ediyordum kendi kendimle. Mayıs ayında geziye çıkmaya karar vermemin bir nedeni de kabaran sevgimi bastırmak içindi. Temmuzda tekrar Rochester' de bir araya gelince, uzun süredir zaptetmeye çalıştığım fırtına patlak vererek ikimizi de girdabına aldı. Ardından gelen Buffalo trajedisi ve yaşadığım kâbus hayatımı altüst etti. Nefretin egemen olduğu bir dünyada aşk saçmalık gibi geliyordu. Ne var ki, küçük dairemize yerleştikten sonra yeniden ısrarlı sesini yükseltti. Karşı durmadım ben de. Başkalarını –idealimi, inancımı, işimi– unutturdu bana. Toplantıları ya da konuşmaları aklıma bile getirmek istemiyor, itici buluyordum tümünü. İnsanlarla karşılaşmak ve onlar tarafından tanınmak bana öyle ürkütücü geliyordu ki, konsere ya da tiyatroya bile gitmek istemiyordum. Yeis içindeydim.

Yaşamım anlamını kaybetmişti; hiçbir şeyden tatmin olmam mümkün değildi.

Hayat günlük kaygılar ve zorunlu işlerle sürüp gidiyordu. Saşa'dan gelen haberler de kötüydü. Pittsburgh'daki arkadaşlar son zamanlarda cezaevi yönetiminin sertleştiğini, Saşa'nın sağlık durumunun kötüye gittiğini yazıyorlardı. Nihayet 31 Aralık'ta ondan bir mektup aldım. Benim için bundan iyi bir yeni yıl armağanı olamazdı. Yegor böyle zamanlarda yalnız kalmak istediğimi bildiğinden ayaklarının ucuna basarak odadan çıktı.

Değerli mektubu dudaklarıma değdirerek titreyen ellerle zarfı açtım. 20 Aralık tarihli, Saşa'nın ufacık okunaklı harflerle, küçük kâğıt parçalarına yazmış olduğu, uzun bir *sub rosa* mektuptu bu.

“Görüşe geldiğin günkü garip davranışımın seni nasıl etkilediğini tahmin edebiliyorum,” diye yazıyordu. “Onca yıldan sonra yüzünü görmek sinirlerimi altüst etti. Ne düşünebiliyor, ne de konuşabiliyordum. Sanki tüm özgürlük düşlerim, tüm canlılar dünyası saatinin zincirine takılı o parlak nesnede toplanmıştı. Ne gözümü alabiliyor, ne de elimi çekebiliyordum ondan. Tüm varlığıma egemen olmuştu adeta. Bu arada suskunluğumdan ne kadar rahatsız olduğunun farkındaydım ama gene de tek laf çıkmıyordu ağızımdan.”

Saşa'yı ziyaretimden sonra yaşanan korkunç olaylar o zamanki hayal kırıklığımı unutturmuştu nerdeyse. Okuduğum satırlar her şeyi yeniden canlandırdı. Mektup aynı zamanda Saşa'nın olayları çok yakından izlediğini de gösteriyordu. “Eğer basın halkın duygularının aynasıysa, ulus aniden yamyamlaşmış olmalı!” diyordu. “Canına kastedecekler diye korktuğum, tutuklanan yoldaşların güvenliğinden kaygılandığım anlar oldu... Onurlu kişiliğin ve kendini kontrol etmekte gösterdiğin soğukkanlılık hayranlık uyandırıcıydı. Olumlu bir sonuca ulaşmakta bu davranışın büyük payı olduğu kanısındayım. Gerekirse yaralı başkanın tedavisini üstlenebileceğini, ancak herkesin terk etmiş olduğu talihsiz delikanlının şefkate ve yardıma başkandan daha fazla ihtiyacı olduğunu düşündüğünü açıklaman özellikle çok duygulandırdı beni. Bu ifaden sayesinde, mektuplarından algıladığımdan daha çarpıcı bir biçimde, yılların bizi nasıl olgunlaştırdığını keşfettim. İkimiz için de söylüyorum bunu, çünkü benim yüreğim de senin dile getirmiş olduğun o güzel duyguyu aynen yansıtıyor. On yıl önce böyle hisler taşımamız imkânsızdı! Devrimci ruha ihanet kabul ederdik böyle şeyleri. Kapitalizmin resmi bir temsilcisinin insanlığından söz etmek bile devrimci geleneğimize hakaret sayılırdı. On yıl sonra, ikimizin ayrı ayrı yollardan —sen anarşist düşünce

ve eylemin göbeğinden, ben ise tam bir baskı ve tecrit ortamından— aynı evrimci noktaya gelmiş olmamız anlamlı değil mi?”

Sevgili, vefalı dostum – bu değişimi açıkça kabullenmesi ne yücelik, ne büyük bir cesaret! Mektubu okudukça Saşa’nın cezaevinde edindiği bilginin çeşitliliği beni hayrete düşürdü. Bilimsel, felsefi, iktisadi hatta metafizik eserler – hepsini okuyup sindirdiği ve eleştirel bir gözle değerlendirdiği anlaşıyordu. Mektup, ortak hayatımız, aşkımız ve davamızla ilgili yüzlerce anıyı yeniden canlandırdı. Hatıralara gömüldüm, zaman ve mekân yok oldu; aradaki yıllar silindi, yeniden geçmişte yaşamaya başladım. Ellerim sayfaları okşuyor, gözlerim rüyadaymışçasına satırlarda geziniyordu. Birden, “Leon” sözcüğüne takıldım ve okumayı sürdürdüm.

“Delikanlının isyancı ruhunu, acımasız koşullara uyum sağlayamayışını ve ne kadar güzel bir insan olduğunu hakkında yazılanlardan çıkartabiliyorum. *Attentat*’ın nedenlerine ışık tutuyor bu özellikleri. Gerçekten de toplumun, en soylu erkek ve kadınları, yürekleri hiç el vermese de, kan dökmeye mecbur etmesi, ağır bir toplumsal trajedi, feci bir yazgı. Bu yüzden de bu gibi şiddet yöntemlerine ancak bıçak kemiğe dayandığında başvurulmalı. Oysa, eylemin değeri, kişisel değil, toplumsal bir zorunluluktan kaynaklanmasına ve dolaysız bir halk düşmanını hedef almasına bağlıdır. Halk bu türden bir eylemin önemini anlıyor. *Attentat*’ın da –eğer sadece terörist bir eylem değilse– eğiticiliği ve propaganda değeri yalnızca burada yatıyor.”

Mektup elimden düştü. Ne demek istiyordu Saşa? McKinley’in “dolaysız bir halk düşmanı” olmadığını mı ima etmek istiyordu? “Eğiticiliği ve propaganda değeri olan” bir *Attentat* için doğru hedef değil miydi? Sersemlemiştim. Doğru okudum mu acaba diye kuşkuya düştüm. Bir paragraf daha vardı: “Leon’un eyleminin terör eylemi olduğu inancında değilim. Eğitici yanı olduğundansa kuşkuluyum, çünkü böyle bir eylemi gerçekleştirmek için olmazsa olmaz toplumsal koşullar bulunmuyordu. Yanlış anlama diye tekrar ediyorum: Kişisel bir isyan olmak açısından kaçınılmazdı ve kendi kapsamında, var olan koşullara bir protestoydu. Ama zemini tam anlamıyla oluşmamıştı; toplumsal bir zorunluluk henüz yoktu. Bu yüzden de eylem büyük ölçüde amacına ulaşmadı.”

Mektup kucağımdan yere kaydı; tam anlamıyla afallamıştım. Kuru, kendime yabancı bir sesle, “Yegor! Yegor!” diye seslendim.

Koşarak içeri giren kardeşim, “Nen var? Ne oldu sana? Her yanın titriyor,” dedi kaygıyla. Zorlukla konuşarak, “Mektup! Oku da söyle, çıldırıyor muyum acaba?” dedim.

Az sonra, “Harika bir mektup,” dediğini duydum. “İnsanca, ancak Saşa, Czolgosz’un eyleminin toplumsal bir zorunluluktan kaynaklandığını kabul etmiyor.”

“Ama nasıl söyler Saşa bunu? Başkası olsa anlarım da, işçilerden yana tavır aldığı halde onlar tarafından reddedilen Saşa nasıl yanlış değerlendirebilir böyle bir eylemi?”

Yegor beni yatıştırmaya çalışarak Saşa’nın “olmazsa olmaz toplumsal koşullar”dan ne kastettiğini açıklamaya çalışıyordu. Mektubun bir başka sayfasını alıp okumaya başladı:

“Amerika’da siyasal baskı çok ustalıkla bir şekilde uygulanır. McKinley, modern esaretimizin başlıca sorumlusuysa da, onu dolaysız bir halk düşmanı olarak görmek doğru değildir. Bir mutlakiyet rejiminde diktatörü teşhis etmek kolaydır. Cumhuriyetin kurumlarındaysa gerçek despotluk çok daha derinlerdedir; halkın kendi kendini yönettiği ve bağımsız olduğu kuruntusuna dayandığı için aldatıcı ve sinsidir. Demokrat despotluğun kaynağı da buradadır; bu nedenledir ki kurşun erişemez ona. Modern kapitalizmde halkın başdüşmanı siyasal sömürüden çok iktisadi sömürüdür. Siyaset iktisadi sömürünün aracıdır. Bu nedenle mücadele siyasal alandan çok iktisadi alanda verilmelidir. Eylemim, tam da bu nedenden ötürü, Leon’unkinden daha anlamlı geliyor bana. Çünkü halkın yakından tanıdığı, gerçek bir zalimi hedef almıştı.”

Birden bir şimşek çaktı kafamda. Saşa, bir zamanlar Most’un kendisine karşı ileri sürdüğü eleştirilerin tıpkısını Leon’a yöneltiyordu. Most, proletaryanın bilinçten yoksun olduğu ülkelerde bireysel şiddet eylemlerinin yararsız olduğu düşüncesindeydi. Ona göre Amerikan işçisi bu tür eylemlerin amacını anlayacak bilinç düzeyinde değildi. Saşa da, ben de o dönemde Most’u davaya ve kendi kendine ihanetle suçlamıştık. Hocam, en büyük esin kaynağım olan Most’la kıran kırana bir kavgaya girişmiştim. Oysa, hâlâ şiddet eylemlerini savunan Saşa, Leon’un eyleminin “toplumsal zorunluluk”tan kaynaklanmadığını öne sürüyordu.

Gülünçtü bu, acı olduğu kadar anlamsız ve gülünç! Saşa’yı kaybettiğim duygusuna kapıldım birden – kendimi daha fazla tutamayarak hıçkırıklara boğuldum.

Akşamüzeri Ed geldi. Çok önceden Yeni Yıl’ı birlikte kutlamaya karar vermiştik. Ne var ki, çok perişan hissediyordum kendimi. Yegor evden çıkmanın sinirlerimi yatıştıracığını söyleyerek beni ne kadar ikna etmeye çalıştıysa da başaramadı. Derin bir sarsıntı içindeydim. Yeni Yıl’ı yatakta karşıladım.

Dr. Hoffmann, Ms. Spenser’i yeniden tedaviye almıştı. Ona bakmak

için çağrıldım. İşim zorunlu olarak hayata dönmeyi gerektiriyordu. Günlük işleri nerdeyse bilinçsizce, alışkanlıkla yapıyordum; aklım Saşa'yla meşguldü. Eyleminin Leon'unkinden daha anlamlı olduğuna inanması, kendi kendini kandırmaktan başka bir şey değil diye düşünüyordum. Yıllarca hücreye hapsedilmiş olması ve çektiği çileler yüzünden mi halkın kendi eylemini Leon'unkinden daha iyi anladığını sanıyordu acaba? Belki de bu inançla cezaevinin insanlıkdışı koşullarına karşı hayatta kalmayı başarmıştı. Başka bir açıklaması olamazdı. Ne var ki onun gibi akıl yürütmeye üstün, parlak zekâlı bir adamın Leon'un siyasal eylemini değerlendirmede bu denli körlük göstermesi beklene-
mezdi.

Saşa'ya anarşizmin sadece iktisadi haksızlıklara karşı bir mücadele olmadığını, siyaseti de içerdiğini defalarca yazdım. Cevapları bu konudaki görüş ayrılığımızı daha da derinleştirdi. Sonunda yeise kapılarak yazmanın bir işe yaramadığına karar verdim. Umudum kırılarak yazmaktan vazgeçtim.

McKinley'in ölümü üzerine anarşizme ve anarşistlere yönelik kampanya iyice azgınlıktı. Basın, kilise ve öteki kamu kuruluşları ortak düşmana karşı zehirlerini akıtmakta birbirleriyle yarışıyorlardı. En kudurmuşları ise ABD'nin yeni başkanı Theodore Roosevelt'ti. McKinley ölünce, başkan yardımcılığından başkanlığa getirildi. Şu kaderin cilvesine bakın ki, Czolgosz istemeden San Juan kahramanına iktidar yolunu açmıştı. Bu elde olmadan yapılan hizmete saldırganlığını artırarak teşekkürde bulundu Roosevelt. Anarşizmin kökünü kazıyacağına ilişkin Kongre'ye sunduğu bildiri, aslında Birleşik Devletler'deki toplumsal ve siyasal özgürlüklere yönelik ölümcül darbenin habercisiydi.

Anarşizme karşı yasalar birbiri ardı sıra çıkarılıyor, Kongre üyeleri anarşistleri yok etmek için yeni yöntemler icat ediyordu. Senatör Hawley, anarşizm canavarını elindeki yetkilerle alt edemeyeceğini düşünmüş olmalı ki, bir anarşist vurmak için bin dolar vermeye hazır olduğunu söyledi. Czolgosz'un ödediği bedelle karşılaştırılacak olursa bu pek de kârlı bir teklif sayılmazdı.

Acıyla izlediğim bu gelişmelerden, mertlik ve cesaret göstermeleri beklenirken, korkarak sinen Amerikan radikallerini sorumlu tutuyordum. Gericilerin pervasızlıkla uyguladıkları baskılara şaşmamak gerekirdi. Örgütlü muhalefetin yok denecek kadar zayıf olduğu bir ortamda kendilerini ülkenin efendileri olarak görüyorlardı. Anarşik Suçlar Yasası New York Temsilciler Meclisi'nden yıldırım hızıyla geçti. New Jersey'de de aynı şeyin olması, Birleşik Devletler'de, hareketimizin tutarsızlıkları yü-

zünden çok ağır bir bedel ödediğimiz konusundaki inancımı pekiştirdi.

Ağır da olsa, saflarımızda bir uyanış göze çarpıyordu. Amerikan özgürlüklerinin kısıtlanması tehlikesine karşı bazı sesler duyulmaya başlamıştı. Ne var ki ben, tepki gösterilmesi açısından kritik noktayı kaçırdığımız kanısındaydım; gericilik akıntısını tersine çevirmek için ne yapılsa boşunaydı artık. Bir yandan da bu korkunç duruma razı olamıyordum bir türlü. Hayatımıza kasteden kurt sürüsüne karşı kin ve öfke içindeydim. Ama uyuşukluğum sürüyor, kendi kendime durmadan, "neden? nasıl oldu?" diye sormaktan başka bir şey yapamıyordum.

Tam da bu sıkıntılı günlerde, kim olduğumu nasılsa öğrenmiş olan evsahibi evi boşaltmamızı istedi. Market Sokağı'nda, gettonun tam göbeğinde güçbela bulduğumuz harap bir apartmanın beşinci katına taşındık. Doğu Yakası'ndaki evsahipleri her kesimden radikal kiracıya alışkındı. Üstelik yeni daire daha ucuz ve havadardı. Günde birkaç kez merdiven tırmanmak kolay olmasa da, gürültücü komşuların ayak sesine katlanmaktan iyiydi. Tanrı'nın her dediğini, özellikle de "Çoğalın!" emrini ciddiye alır Ortodoks Yahudiler. Bu yüzden de bizim evde her ailenin en az beş, bazılarınınsa sekiz-on çocuğu vardı. Çocukları çok sevmeme rağmen, en üst katta olmasaydım minik ayakların sürekli başımın üzerinde dolaşmasına dayanamazdım.

Dostum Solotaroff'un sayesinde Doğu Yakası'ndaki doktorlardan iş buldum. Hastalarının çoğu yoksul Yahudiler ve İtalyanlardı. İki-üç odalı evlerde en az altı, bazen de daha fazla insan yaşıyordu. Haftada ortalama on beş dolar kazanırlarken, diplomalı bir hemşirenin günlük ücreti dört dolardı. Onlar için hemşire çağırmak, ancak ağır hastalıklarda göze aldıkları bir lükstü. Bu durumda hemşirelik yapmak, zorluğunun yanı sıra çok da üzüntü vericiydi. Meslek standardını korumak zorunda olduğumdan, daha az ücretle çalışmam söz konusu değildi. Bu yüzden sadece hastalarla ilgilenmekle kalmayıp, başka işlerde de onlara yardım etmeye çalışıyordum.

Daha çok geceleri göreve gidiyor, hemşireler çoğunlukla gece nöbetinden hoşlanmazken, ben gündüze tercih ediyordum. Hasta yakınlarının sürekli işime karışmaları, ağlayıp sızlamaları ve en beteri temiz havaya düşmanlıkları gündüz çalışmaktan beni yıldırıyordu. Kadının biri pencereyi aralamak istediğimde, "Hain kadın! Oğlumu öldürmek mi istiyorsun?" diye üzerime yürümüştü. Oysa geceleri hastalarımı gereken ilgiyi gösterecek daha çok zaman buluyordum. Bir kitap ve evden getirdiğim kahve eşliğinde gece nöbeti çabuk geçiyordu.

Hiçbir hastayı reddetmemekle birlikte, çocuklara bakmayı yeğliyor-

dum. Acıklı ve çaresiz halleri içime işliyor, biraz sabır, küçücük bir iyilik hemen yüzlerini güldürüyordu.

Takma adla çalışmak kimi zaman komik durumlara yol açıyordu. Bir defasında eskiden tanıdığım genç bir sosyalist annesine bakmam için çağırmıştı beni. İki taraflı zatürre geçiriyordu kadın, çok şişman olduğu için bakımının pek kolay olmayacağını anlattı bana. Tam yola çıkarken, tedirgin halinden bir şey söylemek istediğini fark ettim. "Bir şey mi var?" diye sordum. Annesi, McKinley paniği sırasında bana büyük düşmanlık besliyormuş. "Bu kadını bir elime geçirsem, üzerine benzin döküp diri diri yakacağım," diyormuş. Göreve başlamadan uyarmak istemiş delikanlı beni. "Annen yüce gönüllüymüş gerçekten," dedim. "Ama korkma, şimdilik bir şey yapamaz bana!" Genç sosyalistimin hoşuna gitmişti bu.

Üç hafta süren bir mücadeleden sonra hastamız Azrail'i yenmeyi başardı. Artık gece nöbetine gerek kalmadığı için ben de ayrılmaya hazırlanıyordum. Ancak genç sosyalist, annesinin benden çok hoşnut kaldığını, gündüz hemşiresinin yerine benim gelmemi istediğini söyledi. "Ms. Smith olağanüstü bir hemşire," demişti oğluna. Bunun üzerine, "Kim olduğunu biliyor musun peki? Korkunç Emma Goldman o!" deyince, "Aman Tanrım!" demişti annesi, "hakkında söylediklerimi biliyor mu yoksa?" Oğlu onaylayınca da, "Helal olsun! Buna rağmen bana o kadar özen gösterdi; gerçekten olağanüstü bir hemşire!" demişti.

Havaların ısınmasıyla hastalarım azaldı. Buna üzülmedim doğrusu. Çok yorulmuştum; dinlenmeye ihtiyacım vardı. Okumak, Dan, Yegor ve Ed'e daha fazla zaman ayırmak istiyordum. Zaman içinde Ed'le ilişkimizin şekli değişmiş, geçmişteki fırtınalı günler yerini sıcak bir dostluğa bırakmıştı. Ayrılmamız onu derinden etkilemiş, eskisine göre daha hoşgörülü, anlayışlı ve olgun bir insan olmuştu. Okuyarak ve küçük kızıyla ilgilenerek teselli buluyordu. Entelektüel dostluğumuz hiç bu kadar keyifli ve uyarıcı olmamıştı şimdiye dek.

Bir insanın isteyebileceği her şeye sahiptim; ne var ki aklım karma karışık, yüreğimde giderek büyüyen boşluğu dolduramıyordum. Mücadeleye yeniden başlamaya, hayatıma kişisel ilişkilerin dışında bir anlam katmaya can atıyordum. Ancak nereden, nasıl başlayacaktım? Arkamdaki köprüleri yaktığımı düşünüyordum. Korkunç Buffalo günlerinden sonra açılan uçurumu kapatmak kolay değildi.

Bir sabah genç İngiliz anarşist William McQueen beni aradı. Onunla 1895'te, İngiltere'ye ilk gidişimde tanışmıştım. Leeds'deki toplantıları örgütlemiş, aynı zamanda bana ev sahipliği yapmıştı. Amerika'ya geldikten

sonra da birçok kez karşılaşmıştık. Paterson'da grev yapan ipek-dokuma işçilerine destek vermem için aramıştı beni. İşçiler düzenleyecekleri büyük mitingde, McQueen ve Avusturyalı anarşist Rudolph Grossmann'dan başka benim de konuşmamı istemişlerdi.

Czolgosz trajedisinden sonra ne işçiler ne de yoldaşlarım semtime uğramamıştı. O zamandan bu yana ilk kez elime geçen bu fırsat çölde bir vaha gibiydi benim için.

Mitingden bir gece önce bir karabasanla uyandım; çığlıklarımı duyan Yegor odama koştu. Buz gibi bir ter içinde, her yanımda titreyerek, hatırladığım kadarıyla rüyamı anlattım Yegor'a:

Paterson'da, kalabalık bir toplantı salonunda konuşmacı olarak bulunuyordum. Önümde sanki insanlardan oluşan bir deniz uzanıyordu. Söze başlar başlamaz, dalgalara kapıldığımı hissettim. Sesimle uyum içinde yükselip alçalan dalgalar çok geçmeden, beklenmedik bir hızla, insanları da sürükleyerek benden uzaklaştılar. Kürsüde yapayalnız kalmıştım; etrafımdaki derin sessizliğe kulak vererek sustum. Herkes gitmişti ama tam anlamıyla yalnız olmadığımı hissediyordum nedense. Hareket eden bir şey vardı sanki. Derken gözümün önünde bir şekil belir-meye başladı. Soluksuz, gergin bir bekleyiş içindeydim. Büyüyen şekil bana doğru yaklaşıyordu. Dimdik, başını arkaya atmış, gözlerini gözle-rime dikmişti. Sesim tıkanı. Güçlkle "Czolgosz! Leon Czolgosz!" diye haykırdım.

Paterson mitinginde konuşamayacağım korkusuna kapılmıştım. Kür-süye çıktığım anda Czolgosz'un hayaliyle karşılaşacağım duygusunu her ne kadar yenmeye çalıştıysam da boşunaydı. McQueen'e telgraf çekerek gelemeyeceğimi bildirmek zorunda kaldım.

Sonraki gün, McQueen'le Grossmann'ın tutuklandıklarını okudum gazetelerde. Grevcilerin çağrısını bir rüya yüzünden reddetmiş olmam akıl alır iş değildi. Kendimden utanıyordum. Genç yoldaşlarımın hayatı tehlikedeyken, bir hayalet yüzünden evde, güvenlik içinde oturmayı seç-miştim. Czolgosz trajedisi bir ömür boyu peşimi bırakmayacak mı diye soruyordum kendime. Cevabı çok geçmeden geldi bu sorunun.

"KANLI İSYAN - İŞÇİLERLE KÖYLÜLER KATLEDİLDİ - KAZAKLAR ÖĞRENCİLERİ KIRBAÇLADI..." Gazeteler Rusya'daki olaylarla doluydu baştan başa. Bir kez daha Çarlık istibdadına karşı mücadele dünyanın gözleri önüne seriliyordu. Bir yanda dehşet verici gaddarlık, öte yanda dillere destan bir cesaret ve yiğitlik, beni Buffalo günlerinden beri içine düştüğüm atalet ve uyuşukluktan uyandırdı. Hareketi en kritik ânında, tam bana ihtiyaç duyulduğu bir sırada terk etmiş bulunmaktan dolayı

vicdan azabı çekiyordum. Hayatımın idealini ve inancımı sorgulamaya kalkmışım. Üstelik de bir avuç ne idiği belirsiz korkak yüzünden!

Korkaklığımı, terk edilmiş çocuğa duyduğum derin kaygıyla örtmeye çalıştım. Kişilik zaafı gösterenlerden şiddetle nefret ettiğim için Czolgosz'a yakınlık duyduğuma inandırmaya çalışıyordum kendimi. Kuşkusuz, bunun payı çok büyüktü benimsediğim tavırda; gerçekten de bana göre çok net olan Czolgosz'un eyleminin nedenini kavrayamayan Saşa'ya karşı bile tavır alabilmişim. Öyle katılaşmışım ki, Saşa'nın hapiste bulunduğunu ve bana hâlâ ihtiyacı olduğunu unutmuşum.

Ancak bir yandan da, kendim dahil herkesi de inandırdığım gibi, bu davranışımın başkalarını gözetmek yerine, daha bencil nedenlerden kaynaklanmış olabileceği ihtimali kafamı kurcalıyordu. Hayati önem taşıyan bir sorunla ilk kez karşı karşıya geldiğimde yetersiz kalmış, tek başıma kalsam da sorunları göğüsleyebileceğime olan inancım ve güvenim sarsılmıştı. Reddedilmeyi ve itilmeyi kendime yedirememişim. Yenilgiye tahammülüm yoktu. Bütün bunları hiç değilse kendi kendime kabul edecek yerde, kör bir öfkeyle çırpınıp durmuş, küserek her şeyden elimi eteğimi çekmişim.

Geçmişteki kahramanların ve Czolgosz'un en hayran olduğum yanları tek başlarına direnmekte ve ölmekte gösterdikleri cesaretti. Ben bunu yapamamışım. Belki de yaşamak, ölmekten daha çok cesaret istiyordu. Ölmek bir anlık işti, oysa hayatın talepleri sonsuzdu – binlerce küçük ve değersiz şeyle baş etmek zorunda kalan kimi insan, sınama saati gelip çatığında tamamen kendini tüketmiş oluyordu.

Karmaşık duygu ve düşüncelerimi böyle kıyasıya tahlil etmek beni yeni hastalıktan kalkmışçasına bitkin düşürdüyse de, hayatın zorlukları karşısında irademi çelikleştirmek için azmimi güçlendirdi.

Aylardır süren ruhsal çöküntünün ardından ilk sarsak adımımı atarak Saşa'ya bir mektup yazdım.

Rusya'dan gelen haberler Doğu Yakası radikallerini harekete geçirmekte gecikmedi. Sendikacılar, sosyalistler ve anarşistler siyasal görüş ayrılıklarını bir kenara bırakarak Çarlık düzeninin kurbanlarına yardım için kolları sıvadı. Hapiste ve sürgünde çile çeken insanlar için toplantılar yapılıyor, paralar toplanıyordu. Yeniden kazandığım güçle ben de işe koyuldum. Kendimi bütünüyle Rusya'nın ihtiyaçlarına adayabilmek için hemşireliği bıraktım. Tam bu sırada Amerika'da da var gücümüzle karşı koymamız gereken gelişmeler vardı.

Kömür işçileri grevdeydi. İnsanlık dışı koşulların sürdüğü kömür üretilen bölgelere acil yardım gerekiyordu. İşçi hareketinde yer alan siya-

setçilerin, basına demeç vermekten, grevcilerle ilgilenmeye vakti yoktu. Büyük Patron Başkan Roosevelt sahneye çıkınca, grevin ilk günlerinde gösterdikleri kararlılık da eriyip gitmişti. Başkan nedense aniden ilgilenmeye başlamıştı grevcilerle. Eğer madenlerin sahipleriyle görüşmesi için sendika temsilcileri kendisine zaman tanırса, onlara yardım edeceğine söz verdi. Bu gelişme sendikalardaki siyasetçiler için bulunmaz bir nimetti. Sorumluluğu iki ettirmeden Teddy'nin omuzlarına yüklediler. Artık dert etmeye gerek yoktu; Roosevelt, temsil ettiği en yüksek makama yaraşır biçimde bu üzücü sorunu çözecekti. Bu arada madencilerle aileleri açlıkla boğuşuyor, polis grevcilerle dayanışmaya gelenleri yıldırınmak için her yolu deniyordu.

Başkan'daki bu ani değişikliği kuşkuyla karşılayan radikal kesim, işverenlerin tutumunda bir değişiklik olacağına da inanmıyordu. Bu nedenle grevdeki işçilerin moralini yükseltmek için yardımlar aralıksız sürüyordu. Aşırı sıcaklar yüzünden büyük toplantılar düzenleyememek çalışmalarımızı sekteye uğratıyordu. Ne var ki para toplamak için sendikaları kapı kapı dolaşıyor, piknikler düzenliyor, dayanışmanın yeni yollarını bulmaya çalışıyorduk. Yeniden toplumsal faaliyetlere katılmak beni gençleştirmiş, hayata olan ilgimi tazelemişti.

Madencilerle ve Çarlık düzeni kurbanlarıyla dayanışmak için çeşitli şehirlerde bir dizi konferans vermem önerildi. Ne var ki grev bölgele-
rindeki yetkilileri hesaba katmamıştık. Kimse bize yer vermeye yanaşmıyordu. Arada bir cesaret gösteren biri çıksa da, polis toplantıyı basarak herkesi dağıtmakta kusur etmiyordu. Wilkesbarre ve McKeesport gibi küçük kasabalarda yasa koruyucular beni daha tren istasyonunda karşılayarak geri çevirdiler. Bunun üzerine grev bölgesindeki büyük şehirlerde konuşmam kararlaştırıldı. Chicago'ya varıncaya kadar her şey yolunda gitti.

Chicago'daki ilk konuşmamı Batı Yakası'ndaki bir salonda yaptım. Büyük bir kalabalığa Rusya'daki olayları anlattım. Toplantıda her zaman olduğu gibi polis vardı, ama müdahalede bulunmadı. Şeflerden biri, kurdaki arkadaşlara, "Biz ifade özgürlüğüne inanıyoruz. Yani, Emma Goldman Rusya'dan bahsettiği sürece," diye açıklamada bulunmuştu. Bereket versin grevdeki işçilere ilişkin çalışmalarımın neredeyse tamamını sendikalarda yapacaktım; polis karışamayacaktı hiçbir şeye.

Son konferansım, konuşmacılara hiçbir kısıtlama getirmeyen Chicago Felsefe Derneği'ndeydi. Haftalık toplantılarını uzun süreli bir sözleşmeyle kiralamış oldukları Handel Hall'da yapıyorlardı. Mal sahiplerinin şimdiye kadar ne konuşmacılara ne de ele aldıkları konulara karşı

çıktığı görülmüştü; ne var ki benim konuşacağım pazar günü Handel Hall'a dinleyiciler sokulmadı. Kapıcı, korkudan sapsarı bir yüzle sivil polislerin kendisini "uyardıklarını" söyledi. Eğer Emma Goldman'ın konuşmasına izin verirse "Anarşik Suçlar"la ilgili Ceza Yasası uyarınca gözaltına alınması, tutuklanması ve para cezası vermesi işten bile değildi. Oysa Illinois'da böyle bir yasa yoktu ama ne yazar! Bense yasaklanan konuşmamı yaptım her şeye rağmen. Yasal haklarının ne olduğunu bilen ve kolayına yılmayan başka bir salon sahibi, Anarşizmin Felsefi Yönleri gibi sakıncalı bir konuda konuşmama sesini çıkarmadı.

Her an saldırmaya hazır bekçi köpeklerinin önünde konuşmak zorunda olmak, son dakikada yeni bir toplantı yeri ayarlamak gibi zorunluluklar yüzünden günler çetin ve gerilimli geçiyordu. Ne var ki bu güçlüklerle memnuniyetle göğüs geriyordum. Bu sayede kavgacı ruhum yeniden alevleniyor, zulmün devrimci coşkuyu ne denli kamçıldığını iktidar güçlerinin asla öğrenemeyecekleri konusundaki inancım güçleniyordu.

Eve döndükten kısa bir süre sonra Kate Austen'in ölüm haberi geldi. Amerikalı kadınların en cesur, en gözü pek olanıydı Kate! En alt katmanlardan yükselerek, eğitim görmüş pek çok kimsenin erişemeyeceği bir entelektüel düzeye ulaşmıştı. Hayatı sever, ezilen, horlanan, yoksul insanlar için çarpardı yüreği. Buffalo trajedisi konusunda görülmedik bir duyarlık göstermiş, ölümün gölgesinde yaşarken, parlak bir övgü yazmıştı Czolgosz'a. Artık yoktu Kate; onunla birlikte saflarımızdaki en değerli insanlardan biri eksilmişti. Ölümüyle sadece bir yoldaşı kaybetmemiş, paha biçilmez bir dosttan da yoksun kalmıştım. Emma Lee'yi saymazsam, bana en yakın olan ve karmaşık kişiliğimi kendimden bile daha iyi anlayan biricik kadın dostumdu. Kate'in duyarlı yaklaşımı olmasaydı, pek çok sorunun üstesinden gelemezdim. Yokluğuna nasıl dayanacağımı bilmiyordum.

Benim gibi her ânı olaylı geçen bir hayatta acılar ve sevinçler öyle bir hızla birbirini izliyordu ki, herhangi bir şey üzerinde uzun uzadıya durmak için zaman kalmıyordu. Kate'in acısı henüz tazeliğini korurken bir başka acı haberle sarsıldım. Eski bir öğrencisi tarafından vurularak ağır şekilde yaralanan Voltairine de Cleyre, hastaneye kaldırılmıştı. Philadelphia'dan gelen telgrafta bakımı için acilen para toplanması isteniyordu.

1894'te aramızda geçen tatsızlıktan sonra Voltairine'i pek az görmüştüm. Sağlığının iyi olmadığını, tedavi için Avrupa'ya gittiğini duymuştum. Philadelphia'ya son gidişimde geçim sıkıntısı içinde olduğunu, Yahudi göçmenlere İngilizce öğretmek ve piyano dersleri vererek

hayatını kazanmaya çalıştığını, bu zorluklara rağmen hareketle olan bağını hiç kesmediğini söylemişti arkadaşlar. Çalışkanlığını ve direncini takdir etmekle birlikte, bana mantıksız ve küçültücü gelen davranışı yüzünden hâlâ kırgındım ona. Aradan geçen onca yıl boyunca, ne ben onu ne de o beni aramıştı. McKinley isterisi sırasındaki pervasız tutumu kendisine duyduğum saygının artmasına yol açmış, bir anarşist vurmak için bin dolar ödül vermeye hazır olduğunu açıklayan Senatör Hawley'ye *Free Society* aracılığıyla gönderdiği mektuptan çok etkilenmiştim. Yurtsever senatöre evinin adresini vermiş, kendisine bedelsiz olarak bir anarşisti vurma fırsatı tanımaya hazır olduğunu, ancak tetiği çekmezden önce, anarşizmin kurallarını kendisine açıklamayı şart koştuğunu yazmıştı.

"Voltairine'e para toplamak için acele etmeliyiz," dedim Ed'e. Kendi adına bir kampanya başlatılmasından asla hoşlanmayacağını biliyordum. Bu konuda arkadaşlarla özel olarak görüşmeye karar verdik. Ne sağlığı ne de kazancı pek iyi olmayan Solotaroff, önerimizi içtenlikle karşıladı. Voltairine'in eski sevgilisi Gordon'a danışmamızın yararlı olacağını söyledi. Zamanında Voltairine'den çok destek görmüş olan Gordon artık ünlü bir doktordu. Solotaroff Gordon'la görüşmeyi üzerine aldı.

Kimi tatsız durumlarla karşılaşmış olsak da, girişimimiz genellikle olumlu sonuç verdi. Voltairine'in Doğu Yakası'ndan eski bir arkadaşı "özel sadaka"ya karşı olduğunu söyledi, sahip oldukları servetle duyguları körelen bazıları ise hiç orali olmadı ama gene de beş yüz dolar toplamayı başardık. Ed parayı Philadelphia'ya götürdü. Döndüğünde, kurşunlardan ikisinin ameliyatla çıkartıldığını, üçüncüsüne ise kalbe çok yakın olduğundan dokunulamadığını söyledi. Voltairine'in başlıca kaygısı, hayatına kasteden gencin akıbetinin ne olacağıydı. Ondan davacı olmadığını açıklamıştı zaten.

Max'la Millie'nin Noel'i geçirmek için New York'a gelmesi benim için beklenmedik, hoş bir sürpriz oldu. Ed ne zamandan beri beni, kendi arzuladığı biçimde, "zarif giysilerle" donatmak istediğini söylüyordu. Bu isteğini gerçekleştirmenin zamanının geldiğinde ısrar ediyordu. Birlikte en şık mağazalara giderek ne dilersem alacaktık.

Ünlü giyim mağazalarına adımımı atar atmaz bu konudaki hayallerin gerçekleşmesinin çok pahalıya patlayacağını hemen fark ettim. Ed'i iflasa sürüklemek istemediğim için, "Çabuk kaçalım burdan Ed," diye fısıldadım kulağına. "Bizim gibilere göre değil böyle yerler." Ed ise bana takılarak, "Kaçmak mı? Emma Goldman kaçacak mı? Ölçülerin alınmaya kadar sabırlı ol, gerisini bana bırak," diye karşılık verdi.

Noel akşamı daireme birbiri ardı sıra kutular gelmeye başladı: sahici astragan yakalı şahane bir manto, ona uyan bir manşon ve türban, zarif bir elbise, iç çamaşırları, çoraplar ve eldivenler. Sindrella gibi hissediyordum kendimi. Az sonra gelen Ed beni tepeden tırnağa süzdü, yüzü aydınlanmıştı, “İşte seni hep böyle görmeyi arzulamıştım,” dedi. “Kim bilir günün birinde, belki herkes böyle güzel şeylere sahip olur!”

Hofbrau Haus’a Max’la Millie bizden önce gelmişlerdi. Millie de bu gece için süslenmişti, Max’ın ise keyfi pek yerindeydi. “Bir Rockefeller’e mi vardın, yoksa altın madeni mi buldun?” diye sordu. Gülerek, onun gibi bir proletere göre fazlasıyla şık olduğumu söyledi. “Bu şıklıkla en az üç şişe *Trabacher* gider,” diyerek hemen siparişini verdi. Salonun en neşeli grubu bizdik o gece.

Millie Max’tan önce Chicago’ya döndü. Biz de uzun yürüyüşler yaparak, galerileri gezerek ve konserlere giderek birlikte birkaç gün geçirdik. New York’tan ayrılacağı gün Max’ı geçirmeye gittim. Peronda durmuş konuşurken iki adam yanaştı yanımıza. Sivil polis oldukları anlaşılan adamlar bizi tutuklayarak karakola götürdüler. Sorguya çekildikten sonra serbest bırakıldık. “Hangi gerekçeyle tutukladınız bizi?” diye sordum polis şefine. “Sadece genel prensipler çerçevesinde,” diye cevap verdi alay edercesine. “Çürümüş prensipleriniz sizin!” diye bağırdım öfkemi zaptedemeyerek. “Dur bakalım!” dedi şef kükreyerek. “Kızıl Emma değil misin sen? Bu yeter zaten.”

Solotaroff’tan gelen mektupta Gordon’un Voltairine’e yardım etmeyi reddettiği yazıyordu. Eğitimini tamamlayabilmesi için yıllarca ona destek olan Voltairine’e tatlı bir söz söylemeyi bile çok görüyordu şimdi. Gordon hakkındaki önsezilerimde yanılmamıştım. Bir zamanlar çok sevdiği adamın bu zalimce ilgisizliğini Voltairine’e duyurmamaya karar verdik.

Voltairine, kendine ateş eden genci dava etmeyi reddetmekle kalmayıp, basından ona yardımcı olunmasını talep etti. “Hasta, yoksul ve kimsesiz olan bu genci hapse gönderecek yerde ona iyilik etmek gerekir,” diye yazdı. Yetkili makamlara yazdığı bir mektupta da, oğlanın uzun bir süredir işsiz olduğunu, içinde bulunduğu kaygı ve güvensizlik ortamında kuruntulara kapılmış olabileceğini anlattı. Ne var ki yasalar öç yasalar-ıydı: Genç suçlu bulunarak altı yıl dokuz ay hüküm giydi.

Bu karar Voltairine’in üzerinde olumsuz bir etki yarattı. Sağlığı kötüye giderek bizi günlerce kaygılandırdı. Nihayet tehlikeli durumu atlatarak hastaneden taburcu edilmesine izin verildi.

Philadelphia basını trajik olaya eğlendirici bir katkıda bulundu. Amerikan basınından geri kalan kısmı gibi, Philadelphia yayın organları da,

yıllardan beri anarşizme ve anarşistlere ağır hakaretlerle saldırıyordu. “İnsan şekline bürünmüş canavarlar, kana susamış caniler, yıkıcılar, korkaklar”, bize yakıştırdıkları sıfatlar içinde en hafifleriydi. Ne var ki Voltairine, hayatına kasteden adamı dava etmeyi reddedip onun adına af başvurusu yapınca, aynı köşe yazarları, “Aslına bakacak olursanız anarşizm bağışlamayı öngören bir Hıristiyan doktrindir,” diye yazabildi.

XXVI. BÖLÜM

KONGRE'DEN, yangından mal kaçırıcısına çıkartılan anti-anarşist göç yasası, devlet düzenine karşı olan kimselerin bundan böyle Birleşik Devletler'e girmesini kesinlikle yasaklıyordu. Bu yasa uyarınca Tolstoy, Kropotkin, Spencer ya da Edward Carpenter gibi adamlar Amerika'nın konuksever sahillerine ayak basamayacaktı artık. Bu yasanın ilerici düşünceye karşı ne büyük bir tehdit olduğunu ne yazık ki tatlı su liberalleri çok geç anladı. Zamanında kararlı bir biçimde gericiliğin üzerine gitselerdi, yasa onaylanmayabilirdi. Ne var ki Amerikan özgürlüklerine yönelik bu yeni saldırı, anarşistlere karşı belirgin bir tavır değişikliğinin meydana gelmesine neden oldu. Örneğin, daha önce beni afaroz eden ve düşmanca davranan insanlar tarafından aranmaya başladım. Manhattan Liberal Kulübü, Brooklyn Felsefe Derneği ve öteki Amerikan kuruluşları birbiri peşi sıra beni konuşma yapmam için çağırıyordu. Yıllardan beri yerli aydınlarla ulaşmak, onlara anarşizmi tüm yönleriyle anlatabilmek için can atıyordum; bu fırsatı kaçırmayarak gelen davetleri memnuniyetle kabul ettim. Toplantılarda eski dostlarla karşılaştım, yeni dostlar edindim; bunlar arasında Ernest Crosby, Leonard D. Abbott ve Theodore Schroeder vardı.

Sunrise Kulüp'te ileri fikirli pek çok kimseyle tanıştım. İçlerinde en ilginç bulduklarım Elizabeth ve Alexis Ferm'le, John ve Abby Coryell'di. Amerika'da ilk kez eğitim konusundaki düşüncelerimi paylaşan bir çift bulmuştum; ancak ben sadece çocuk eğitimi konusunda yeni bir anlayış gerektiğini savunmaktan başka bir şey yapmazken, Fermler fikirlerini uygulamaya başlamıştı. Oyun evi adını verdikleri okullarına gelen çevre çocukları ne ders kitaplarını izlemek ne de kurallara uymak zorundaydı. Okula diledikleri zaman geliyor, canları sıkılınca çıkıp gidi-

yorlardı. Ne öğrenirlerse gözlem ve deneyle öğreniyorlardı. Elizabeth kadar çocuk psikolojisinden anlayan ve gençlerin yeteneklerini keşfetmekte usta olan bir başkasını tanımadım. O da, Alexis de “tek vergiyi”^{*} savunanlardan olsalar da dünya görüşleri ve yaşama biçimleriyle sapına kadar anarşisttiler. Aynı zamanda okul olan evlerine gitmek, çocuklarla aralarındaki sıcak ilişkiye tanık olmak başlıbaşına bir mutluluktı.

Coryell’ler de çok hoş insanlardı. Özellikle John, kafası çok iyi işleyen biriydi. Amerikalı olmaktan çok Avrupalı izlenimi veriyordu bana. Aslında çok yer gezmiş, görmüştü. Gençliğinde Çin’de, Kanton’da ABD konsolosluğunda bulunmuştu. Sonra uzun süre Japonya’da kalmış, çeşitli ülkelere yaptığı seyahatlerde birbirinden değişik insanları tanıma fırsatı bulmuştu. Böylece hayata daha geniş bir perspektiften bakmayı, insanlara hoşgörüyü yaklaştırmayı öğrenmişti. Oldukça yetenekli bir yazardı John. Bertha M. Clay takma adıyla yazdığı Nick Carter hikâyelerinden iyi para kazanmıştı. Ayrıca *Physical Culture* dergisine de sağlık konusunda yazılar yazıyordu. Sağlık onun başlıca ilgi alanlarından biriydi. Bu konuda kendini özgürce ifade edebilmekten büyük zevk alıyordu. John, hayatımda tanıdığım en eli açık insanlardan biriydi. Kitaplarından bir servet kazanmış, ancak kendini nerdeyse hiç düşünmeden, elindekini avcundakini ihtiyacı olanlara dağıtmıştı. Mizah duygusu çok güçlüydü; yaptığı espriler, nazık ve kibar görünümünden ötürü daha bir keskinlik kazanırdı. Amerikalı dostlarım içinde, Coryell ve Fernler’in ayrıcalıklı bir yeri vardı.

Hugh O. Pentecost’la da oldukça sık görüşüyordum. 1893’te, duruşmam sırasında tanıştığımdan beri çok değişmişti. New York’un en parlak hatiplerinden biri olsa da, güçlü bir kişiliğe sahip olmadığı izlenimi veriyordu bana. Pazar sabahları yaptığı toplumsal konulu konuşmalar, çok sayıda dinleyici çekiyordu. Sık sık evime gelen Pentecost, kendini burada “olduğu gibi” hissettiğini ifade ediyordu. Karısı orta sınıftan alımlı bir kadındı. Kocasının yoksul dostlarına duyduğu nefreti gizlemiyordu. Gözü konferansları izleyen nüfuzlu kişilerdeydi.

Evimde vereceğim bir davete Pentecost’u da çağırmıştım. Davetten az önce Ms. Pentecost’a rastlayınca, ona da gelmek isteyip istemediğini sordum, “Teşekkür ederim, çok memnun olurum, bayılıyorum ayaktaki-mıyla sohbet,” dedi. Bunun üzerine, “Ne güzel bir fırsat, değil mi? Yok-

* Tarımda yalnızca toprağın kullanımından (yatırımlardan değil) kaynaklanan ekonomik rantın tümüne devletin vergi olarak el koymasını ve bütün öteki vergilerin kaldırılmasını öngören görüş. Bunu “fırsat eşitliği” sayan kimi ilerici kesimlerden ilgi görmüştür. —ç.n.

sa ilgi çekici insanlarla karşılaşma şansınız olmazdı başka türlü,” diye yapıştırdım cevabı. Tabii davete gelmedi.

Hayatım yeniden renklenmeye başlamıştı. Sorumluluğum altındaki insanlar yavaş yavaş evden ayrılınca, masrafım azaldı; eskisi kadar ağır koşullarda çalışmak zorunda değildim artık. İki vaka arasında dinlenmeye vaktim oluyor, dilediğim gibi okuyabiliyordum. Yalnız başıma yaşamak pek hoşuma giden yeni bir tecrübeydi benim için. Başkalarını düşünmeden istediğim zaman eve girip çıkıyor, toplantılardan döndüğümde evde sürpriz konuklarla karşılaşmıyordum. Kendimi iyi tanıdığım için birlikte yaşanması kolay olmayan bir insan olduğumu biliyordum. Buffalo trajedisini izleyen korkunç aylarda yeniden hayata ve işe uyum sağlayabilmek için çetin bir mücadele vermiştim. Doğu Yakası'ndakilerin ürkek radikalliği sabrımı taşırılmış, gençlerin içinde bulunduğumuz durumla ilgili hiçbir şey yapmazken, geleceğe ilişkin hayaller kurmaları tahammülümü aşmıştı. Az sayıda birkaç dostumun arasında, her şeyden elimi ayağımı çekmeyi yeğlemiştim. Artık eskisi gibi kıskançlıkla her hareketimi göz hapsinde tutmayan, mülkiyetçi tutumunu tamamen terk etmiş olan Ed'i, bu dönemde kendimi rahat hissettiğim, duygu ve düşüncelerimi açabildiğim bir dost olarak yanımda bulmuştum.

Beni görmeye geldiğinde çoğu zaman yorgun ve canı sıkın olurdu. Evdeki gerginlikten dolayı böyle olduğunun farkındaydım. Gerçi bu konuda hiçbir şey söylemiyordu bana ama, arada bir ağzından kaçıracağı laflardan hiç de mutlu olmadığını anlıyordum. Bir keresinde laf arasında, “Hapisteyken, hücre cezasını odamı bir başkasıyla paylaşmaya tercih ederdim. Kimsenin gevezeliklerini dinlemeye tahammülüm yoktu. Oysa şimdi sürekli dırdır dinliyorum; üstelik sığınacak hücrem de yok,” demişti. Bir başka sefer de, ileri düşünceleri savunuyormuş gibi görünen kimi kadınlarla kızların, bir adamı oltaya takar takmaz, çıkar kapılarını kaybetmemek için tam aksi fikirleri savunduklarını söyledi. Keyfi yerine gelsin diye ya konuyu değiştirir ya da kızından söz açardım böyle zamanlarda. Hemen yüzü aydınlanır, sıkıntısı dağılırdı. Bir gün resmini getirdi küçük kızın bana. İnanılmaz şekilde benziyordu babasına. Bu güzel yüzü görmek beni öylesine heyecanlandırmıştı ki, hiç düşünmeden, “Neden şimdiye kadar hiç getirmedin onu bana?” diye takaza ettim. “Neden mi?” dedi öfkesini saklamayarak, “Annesinin yüzünden! Annesinin! Bir bilsen o anneyi!” İtiraz edecek oldum, “Daha fazla bir şey söyleme, duymak istemiyorum,” dedim. Odada bir ileri bir geri gidip gelirken salvo halinde ağzından dökülüyordu sözler. “Bırak beni konuşayım, engel olma. O kadar uzun zamandan beri tuttum ki kendimi, her şeyi anlatma-

lıyım sana,” diyordu. Engellemem mümkün olmadı. “Sana duyduğum öfke ve kızgınlık beni o kadına ve içkiye itti,” dedi. “Son ayrılışımızdan sonra haftalarca içtim. Derken bu kadınla tanıştım. Daha önce devrimci çevrelerde karşılaşmıştım birkaç kez ama ilgimi çekmemişti hiç. Bu sefer değişik bir heyecan duydum; seni kaybetmiş olmam ve içki aklımı başımdan almıştı. Eve getirdim onu. İşe filan gitmez oldum. Eve kaparak sefih bir hayat sürmeye başladım. Beni terk etmiş olmandan dolayı sana karşı duyduğum kini boğmaya çalışıyordum.” Yüreğim sızlamıştı, elini tutarak, “Neden kin olsun, Ed?” dedim. “Evet kin, hatta nefretti hissettiğim. Aşkımızdan ve hayatımızdan öyle kolayca vazgeçmiştin ki! Ama kesme sözümü; içimi döküp rahatlamalıyım.”

Oturduk. Elini elimin üzerine koyarak eskisine göre daha sakin bir şekilde devam etti anlatmaya: “İçkili sefahat âlemi haftalarca sürdü. Zaman kavramını kaybetmiştim. Ne evden çıkıyor ne de kimseyi görüyordum. İçki ve seksten kendimden geçmiş haldeydim. Bir sabah olağanüstü berrak bir kafayla uyandım. Kendimden de kadından da iğreniyordum. Ona kabaca gitmesini, bu ilişkinin sürekli olmasını aklımdan geçirmedigimi söyledim. Kendisine acımasızca tecavüzde bulunduğumu söyleyerek, her kadının yaptığı gibi beni vicdansızlıkla suçladı. Bu lafların para etmediğini görünce, ağlayıp sızlamaya, yalvarmaya başladı; en sonunda hamile olduğunu açıkladı. Afallamıştım. Bunun imkânsız olduğunu düşünüyordum ama böyle bir şeyi uydurmaya cesaret edeceğine de ihtimal vermiyordum. Hiç param olmasa da onu kendi haline bırakmazdım. Köşeye kısıtılmıştım: Bir çözüm bulmalıyım. Birkaç ay aynı çatı altında oturmak bana paylaşabileceğimiz hiçbir şey olmadığını göstermişti. Ne yapsa itici buluyordum, evde çın çın öten sesi, dırdırı, şikâyetleri. Sinirlerim laçka olmuştu; kurtuluşu evden kaçmakta buluyordum. Ne var ki çocuğumu taşıdığı düşüncesi her zaman geri döndürüyordu beni. Doğumdan iki ay önce şiddetli bir kavga sırasında alaycı bir tavırla, beni kandırdığını, ayrılmak istediğim zaman hamile olmadığını, sonradan gebe kaldığını söyledi. O anda, oracıkta çocuk doğar doğmaz onu terk etmeye karar verdim. Güleceksin ama, ufaklığın doğumu içimde anlatılması güç duygular uyandırdı. Hayatımdaki boşluğu unutturdu bana. Evden ayrılamadım.”

“Kendini neden böyle paralıyorsun, Ed? Neden geçmiş i kurcalıyorsun yeniden?” dedim onu yatıştırmak umuduyla. Usulca itti elimi, “Beni dinlemen lazım,” dedi ısrarlı bir tavırla. “Ne olduysa senin yüzünden oldu; onun için sonuna kadar dinlemelisin.”

“Senin Avrupa’dan dönmen, eski hayatımızla benim o sıradaki duru-

mum arasındaki zıtlığı, olanca berraklığıyla görmeme yol açtı. Çocuğumu alarak, sana gelmek, yeniden aşkımızı tazelemek isteğiyle yanıyordum. Oysa senin toplumsal faaliyetlerden ve herkesin derdine koştuktan beni görecektir halin yoktu. Bir zamanlar bana duyduğün hislerden eser kalmamış gibiydi.”

“Yanılıyorsun!” diyerek karşı çıktım. “Birbirimizden uzaklaşmamıza rağmen hâlâ seviyordum seni.” “Şimdi anlıyorum öyle olduğunu, ama o zamanlar ilgisiz ve mesafeliydin bana karşı. Senden bir şey bekleyemeyeceğimi anlamışım. Teselliye çocuğumda bulmaya çalıştım. Bol bol okudum – ve evet, daha önce üzerinde tartıştığımız kitaplar derdimi unutmama bir ölçüde yardımcı oldu. Onları eskiye göre daha iyi anlamaya başlamıştım. Ama sinirlerim körelmişti. Kadının tiz sesinden eskisi kadar tedirginlik duymuyordum. Şikâyetleri vız geliyor, bir kulağımdan girip öbüründen çıkıyordu. Ayrıca onu susturmanın yolunu da bulmuştum,” dedi kendinden hoşnut. Biraz rahatlamış olmasına sevinerek, “Nasıl becerdin? Belki benim de işime yarar bu metot başkalarına tatbik etmekte,” dedim. “Saatimi cebimden çıkarıp, hanımın suratına yaklaştırıyorum. Beş dakikada ne söyleyecekse söylemesini; aksi halde evi terk edeceğimi bildiriyorum.” “İşe yarıyor mu bu?” diye sordum. “Adeta büyü gibi! O hırsını alamayıp mutfığa koşuyor, ben de odama girip kapımı kilitliyorum.” Bu anlatılanlara gülerken, aslında sükûnet ve nezaketten hoşlanan Ed’in, böyle aşağılık ve çirkin durumlarla karşılaşmasından derin bir üzüntü duyuyordum.

“Neyse ki kesin ayrılık yakın,” diye devam etti söze. “Seninle yeniden dost olmasaydık bile böyle sonuçlanmasından başka çare yoktu. Kavgalarımızın çocuk üzerindeki olumsuz etkisini fark eder etmez vermiştim kararımı.” Uzun zamandan beri Viyana’ya, annesini görmeye gitmek istediğini, ama parası olmadığı için gidemediğini, oysa artık durumunun iyileştiğini söyledi. Kızını yanına alacaktı, benim de gelmemi çok istiyordu.

“Kızı yanına almak da ne demek?” dedim hayretle. “Ya annesi ne olacak? Onun da çocuğu değil mi sence? Hayatta en sevdiği varlık bu küçük kızken, nasıl elinden alırsın onu?” Ed oturduğu yerden kalktı, kollarımdan tutarak beni de kaldırdı. Yüzünü yüzüme yaklaştırarak, “Sevgi, sevgi! Sen değil miydin sıradan bir annenin sevgisinin çocuğu ya öpücüklerle boğduğunu ya da dayaktan geberttiğini söyleyen? Nerden çıktı şimdi zavallı anneye karşı bu aşırı hassasiyet?” “Biliyorum, biliyorum canım, düşüncelerim değişmedi hiç,” diye cevap verdim. “Ama doğum sancılarını çeken, bebeği kendi bedeninin cevheriyle besleyen kadın!

Erkeğin hemen hemen hiçbir rolü yok; oysa gene de çocuğa sahip çıkmaya kalkıyor. Bunun ne büyük bir haksızlık olduğunu görmüyor musun, Ed? Seninle Avrupa'ya gitmeyi hiç düşünmeden kabul ederim, ama benim yüzümden bir ananın çocuğundan mahrum olmasına asla razı olamam." Beni özgür olmamakla, öteki feministler gibi, erkeğin ve çocuğun maruz kaldığı haksızlıkları görmezden gelerek, bütün suçu erkeğe yüklemekle itham etti. Ne olursa olsun kızını alıp gidecek, çocuğunun bu huzursuz ortamda yetişmesine izin vermeyecekti.

Ed beni karmaşık duygular içinde bırakarak kalktı gitti. Onu, o kadının kollarına itenin ben olduğumu kendi kendime kabul etmek durumundaydım. Ancak şimdi de, ondan ayrılmaya karar verdiğim zamanda da, başka türlü davranmamın mümkün olamayacağını biliyordum. Gene de sebep bendim. Ed'in o korkunç gecedeki şiddetli tepkisi dünmüş gibi canlandı belleğimde, geçirdiği bunalımın kanıtıydı bu patlama. Mutsuzluğunun benim yüzümden olduğu aşikârdı. O zaman neden bana çok ihtiyacı varken gene onu reddetmiş, çocuğu için istediği yardımı esirgemiştim ondan? Kadının benim gözümde bir değeri olmadığı halde, neden ondan yana çıkıp da vicdani sebepler öne sürmüştüm? Anneliğin fiziksel sürecinin bir kadını gerçek anlamda anne yapmaya yetmediğini savunmuştum hep. Oysa Ed'i, çocuğu annesinden koparmak istemekle suçlamıştım!

Uzun uzadıya düşündükten sonra Ed'in çocuğunun annesine karşı duygularımın, daha çok annelik konusundaki hassasiyetimden kaynaklandığını anladım. Kör ve salak bir gücün sancılı bir doğum sonucu hayat bularak, kadının gençliğini ve gücünü heba etmesi, yaşlanınca da hem kendine hem de hayat verdiklerine yük olmasıydı kabul edemediğim. Anneliğin bu çaresizliği beni böyle bir kadere boyun eğmekten alıkoymuştu.

Ed'in bir dahaki gelişinde bunu ona anlatmaya çalıştım. Ama beni anlayamadı. Her zaman bir erkek gibi nesnel şekilde akıl yürütebildiğim için beni takdir ettiğini, oysa bu konuda bir kadın gibi öznel davrandığımı ileri sürdü. Erkeklerin çoğunun akıl yürütme yeteneğinden, onları taklit etmeye kalkacak kadar etkilenmediğimi, bir kadın olarak, kendi düşüncelerimi yeğlediğimi açıkladım. Daha önce söylediklerimi tekrarlayarak, yalnız giderse ona arkadaşlık etmekten mutluluk duyacağımı ya da daha sonra Avrupa'da ziyaretine gidebileceğimi, ama bir başka kadının çocuğunu kaçırmaya alet olamayacağımı ifade ettim.

Bu tavrımın Ed'le yeniden canlanan dostluğumuza gölge düşüreceğinden korkuyordum ama o son derece açık yürekli ve içten davrandı.

Her gelişi benim için büyük bir sevinç kaynağıydı. Haziranda kızıyla birlikte Avrupa'ya gitmeyi planlıyordu.

Nisan başlarında bir haftalık yoğun işi olduğunu söylemişti bana. Bağlı olduğu şirket büyük miktarda kereste satın alacak, bu yüzden birkaç günlüğüne şehir dışına gitmesi gerekecekti. Beni arayacağını, döner dönmez de telefon edeceğini söyledi. O yokken Brooklyn'de veremli bir çocuğa bakmak için gece nöbeti tuttum. Gidip gelmek çok yorucu oldu benim için. Eve bitkin geliyor, banyo yaptıktan sonra, başımı yastığa koyar koymaz uyuyordum. Bir sabah henüz dalmışken kapımın ısrarla çalınmasıyla yerimden fırladım. Gelen, nerdeyse bir yıldan beri görmediğim Timmermann'dı. "Claus, bu saatte hangi rüzgâr attı seni buraya?" diye sordum.

Tuhaf bir sükûnet vardı üzerinde, acayip bir şekilde bakıyordu bana. Ciddi bir sesle, "Otur!" dedi. "Sana bir şey söyleyeceğim." Ne olduğunu merak ettim. "Ed hakkında," dedi. "Ed mi?" dedim telaşla, "Ed'e bir şey mi oldu? Hasta mı yoksa? Bana haber mi gönderdi?"

"Ed... Ed..." diye kekeledi. "Ed kimseye haber gönderemez artık." Sanki bir felaketi önlemek istercesine elimi uzattım öne doğru. "Ed öldü dün gece," dedi kırık bir sesle. Bakakalmıştım. "Sarhoşsun sen," diye bağırdım. "Olamaz! Mümkün değil bu!" Claus elimi tutarak usulca beni yanına oturttu. "Felaket habercisiyim ben. Bu acı haberi sana vermek benim kaderimmiş. Zavallı yavrum benim," diyerek elimi okşuyordu boynuna. Hiç konuşmadan öylece kaldık uzun süre.

Nihayet anlatmaya başladı Claus: Akşam yemeği için Ed'in evine gitmişti. Dokuza kadar beklemiş, Ed gelmeyince kalkmaya karar vermiş, tam o sırada eve gelen bir taksi sürücüsü, Mr. Brady'nin evi orası mı diye sormuştu. Mr. Brady hastaydı, onu arabada bırakmıştı. Yukarı taşımak için yardım istiyordu. Konu komşu arabanın çevresine toplanmıştı. Arabanın içine yığılmış olan Ed güçlüğüle soluk alıyordu, bilincini yitirmiş gibiydi. Komşular onu eve taşıırken, Claus da doktora koşmuş, döndüğündeyse taksi sürücüsünü bulamamıştı. Tüm öğrenebildiği, sürücünün Long Island istasyonu civarındaki bir meyhaneye çağrıldığından ve Mr. Brady'yi orada, yüzünde kanayan bir yarayla, iskemleye yığılmış olarak bulduğundan ibaretti. O sırada bilinci yerindeydi ama, ancak adresini verebilmişti. Meyhaneci onun bir içki istediğini, ayakta içtikten sonra hesabı ödeyip, tuvalete doğru yürürken yere yıkıldığını, düşerken de alnını bara çarparak yaralandığını söylemişti. Kimse bundan başka bir şey bilmiyordu.

Doktor onu hayata döndürmek için olağanüstü bir çaba harcadıysa da, Ed bir daha kendine gelememişti.

Claus'un sesi kulaklarımda uğulduyor ama ne dediğini duymuyordum bile. Ed, yabancılar arasında hastalanmış, bir taksiye tıklmış, yardıma en çok ihtiyacı olduğu bir sırada yapayalnız kalmıştı. Sevgili Ed! can dostum benim, hayatının amacını gerçekleştirmek üzereyken devriliş gitmişti. Ne büyük insafsızlıktı bu, ne anlamsız bir insafsızlık! Yüreğim isyanla kabarıyordu, içime akıttığım gözyaşları boğazımda düğümleniyor, ağlayarak kendimi koyuveremiyordum.

Claus öteki arkadaşlara da haber vermek ve cenaze töreni için hazırlık yapmak gerektiğini söyleyerek kalktı. "Ben de geliyorum seninle," dedim. "Ed'i son bir kez görmek istiyorum." "Bu mümkün değil," diye karşı çıktı Claus. "Ms. Brady seni içeri almayacağını, Ed hayattayken onu elinden aldığını, ölüsünü sana bırakmayacağını önceden söyledi. Gidersen tatsız bir sahneyle karşılaşırısın. Gelmesen iyi olur."

Claus gidince hatıralarımla baş başa kaldım. Geç vakit Yegor geldi. Haberden çok sarsılmıştı. Ed'i çok severdi; perişan olmuştu çocuk. Onun gösterdiği hassasiyet kalbimin buzlarını çözdü. Birbirimize sarıldık, daha önce tuttuğum gözyaşlarım boşandı aniden. Ed'den söz ettik bütün gece, yaşadıklarından, hülyalarından, zamansız aramızdan ayrılışından. Vakit ilerlemişti; Brooklyn'de beni bekleyen hasta çocuğu hatırladım birden. Sansız sevgilime ulaşamazdım ama, hayat mücadelesi veren genç hastama yardımım dokunabilirdi belki.

Cenaze törenlerinden her zaman nefret etmişimdir. Acı sanki tersinden ifade ediliyormuş gibi gelir bana. Duyduğum derin kederle, böyle bir törene katlanabilmem mümkün değildi zaten. Krematoryuma gittiğimde tören bitmiş, tabut örtülmüştü. Ed'e olan bağlılığımı bilen dostlarım kapağı benim için kaldırdılar. Uykusunda huzura kavuşmuş görünen güzel yüzüne son kez baktım. Çevremdeki sessizlik sayesinde ölümün dehşetini daha az duydum.

Birdenbire keskin bir çığlıkla yırtıldı sessizlik. Peş peşe gelen çığlıkların ardından, dulluk simgesi kara peçesiyle kargaya benzeyen bir kadın, "Benim kocam o! Benim kocam! Benim!" diyerek beni itip, tabutla arama girdi; ölünün üzerine kapandı. Gözleri korkudan büyümüş, sarışın küçük bir kız, eteğine yapışmış hıçkırıyordu.

Bir an için dehşete kapıldım. Sonra ağır adımlarla kapıya doğru yürüyerek bu tiksindirici sahneden uzaklaştım. Ed'in tıpatıp benzeri olan küçük kız hiç çıkmıyordu aklımdan. Babasının onun için düşledikleriyle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir hayat bekliyordu onu artık.

XXVII. BÖLÜM

ED'LE YAŞADIKLARIMI hatırlarken, mutluluğu tam yeniden yakalamak üzereyken elimden kaçırılmış olmaktan dolayı, dayanılmaz bir hüznü duydum. Eski günleri anmak, varlığımın en kuytu köşelerini araştırmaya zorladı beni. Aşka susamışlığıma rağmen, onu sürdürmeyişimin yarattığı çelişki yıpratıcıydı. Mesele, ölümün Ed'i benden koparışı ya da hayatımızın baharında Saşa'nın başına gelenler değildi sadece. Aşk sürekli yaşamama engel olan başka güçler vardı. Bunun, bendeki aşk özlemini hiçbir erkeğin tam anlamıyla tatmin edememesinden mi, yoksa yüce idealler dışındaki her şeyi umursamamaktan mı kaynaklandığını bilmiyordum. Talep edilen bedel, elde etmek istediğim şeyin tabiatını belirleyici değil miydi? Toprağa kök salmış biri yıldızlara ulaşamazdı. Üstün idealleri olan bir kimse, aşk ve tutkunun derinliklerine nasıl dalabilirdi gönlünce? İnançlarının bedelini ödemiş olan herkes gibi ben de kaçınılmaza boyun eğmek zorundaydım. Arada sırada yaşanacak kısa süreli aşklar; idealimden başka hiçbir şey kalıcı olamazdı hayatımda.

Yegor evde kalırken, ben de hastamla annesini New York'ta Liberty'ye götürdüm. Daha önce bu kadar yakından ilgilendiğim verimli bir hastam olmamıştı hiç. Ne yaşamak için duydukları ısrarlı isteğe ne de bedenlerini yakıp kavuran ateşe tanık olmuştum. Her şeyin sona erdiğini sandığım bir anda hastam yeni bir atılımla hayata dönüyor, tazelenen umutlarla gelecek için planlar yapıyordu. Gözleri alev alev, yanakları al al, bir deri bir kemik bedeniyle bu on sekizindeki delikanlı, belki de yaşayamayacağı bir hayat için hayaller kuruyordu.

Uyanan iradesiyle birlikte bedeninin istekleri de canlanıyor, cinsel arzuları depreşiyordu. Ona dört ay baktıktan sonra zavallı gencin çaresizlikle bastırmaya çalıştığı şeyin ne olduğunu fark ettim. İçindeki ateşi

körükleyenin bizzat varlığını sezememiştim o zamana kadar. Gerçi bazı kuşku larım olmuştu ama bunları hastamın hummalı haline vermiştim. Bir keresinde nabzını tuttuğumda, elimi sımsıkı yakalamış, bir türlü bırakmamıştı. Üzerini örtmek için yatağa eğildiğim bir başka sefer, sıcak soluğunu enseme hissetmiştim. Kocaman ateşli gözleriyle beni izlediğini görüyordum kimi zaman da.

Delikanlı açık havada, korunaklı bir taraçada uyuyordu. Gerektiğinde hemen yardımcı olabilmek için ben de taraçaya açılan bir odada kalıyordum. Annesi yükümü biraz olsun hafifletmek için gündüzleri ilgil eniyordu oğluyla. Odası yemek salonunun arkasında, taraçadan oldukça uzaktaydı. Veremli bir hastanın bakımı o zamana kadar bakımını üstlenmiş olduğum hastalardan çok daha fazla dikkat istiyordu. Ne var ki yılların tecrübesinin kazandırdığı duyarlılıkla, hastanın en ufak kımıldaması beni uyandırmaya yetiyordu. Delikanlının başucundaki çingırağa uzanmasına fırsat kalmadan, daha yatağında kımıldamaya başlarken duyuyordum onu.

Bir gece, defalarca yokladıktan ve sakın sakın uyuduğunu gördükten sonra yorgunluktan ben de uyuyakalmıştım. Birden göğsümde bir bas kıyla uyandım. Hastam yatağımdaydı, ateşli dudaklarını göğsüme bastır mış, yanan elleriyle bedenimi okşuyordu. Duyduğum öfke, hastamın kritik konumunu unutturdu bana, “Ne yapıyorsun seni sersem?” diye bağırdım. “Hemen yatağına git, yoksa anneni çağırırım!” Ellerini çaresizlikle açarak sessizce taraçaya yöneldi. Yarı yolda bir öksürük nöbetine tutularak tökezleyip yere yuvarlandı. Korkumdan öfkemi unuttum; bir an için ne yapacağımı bilemedim. Annesini çağıramazdım. Onu odamda görürse, oğlunun beni çağırdığı halde onu duymadığıma hükmedecekti. Ancak onu düştüğü yerde de bırakamazdım. Çok hafifti aslında; çaresizliğin verdiği güçle genç adamı yerden kaldırarak yatağına taşıdım. Yaşadığı heyecan yeni bir kanamaya yol açtı. Ölümüne bu kadar yakın olup da hâlâ yaşamak için böylesine direnen gence duyduğum öfke yerini acı maye bırakmıştı.

Nöbet süresince elimi hiç bırakmadı, öksürük nöbetleri arasında, olayı annesine duyurmamam için yalvarıyor, kendisini bağışlamamı rica ediyordu. Düşünüp duruyor, bu işi bırakmanın yollarını arıyordum sürekli. Kesinlikle ayrılmam lazımdır; ama nasıl bir mazeret bulacaktım? Anneye gerçeği söyleyemezdim. Her şeyden önce oğlunun böyle bir şey yaptığına inanmayacaktı; inandığını farz etsek bile, delikanlıyı buna iten nedenleri anlayamayacak kadar incinmiş ve irkilmiş olacağından kuşku yoktu. Sürekli hasta bakmaktan yorgun düştüğümü, dinlenmeye ihtiya-

cım olduğunu öne sürebilirdim. Onlara yeni birini buluncaya kadar zaman tanıyacaktım elbette. Ne var ki bu kararlılığı gösterinceye kadar haftalar geçti gene. Hastamın durumu vahimdi; annesiye kaygıdan ve yorgunluktan perişan durumdaydı. Nihayet hasta nöbeti atlatıp da biraz iyileşince ayrılmama izin vermeleri için ricada bulundum.

New York'a döndüğümde yeniden ev aramak zorunda kaldım: Komşular, daha önce de olduğu gibi, gene Emma Goldman'ı mahallelerinde istemiyordu. Kardeşim Yegor ve genç yoldaş Albert Zibelin'le birlikte çok daha geniş bir daireye taşındık. Albert'in kişiliği birbirinden değişik özelliklerin bir toplamıydı. Anarşist bir eylem adamı olan babası Fransız'dı; nazik ve tatlı bir kadın olan annesiye Amerikan Quakerları'ndan-
dı.* Albert Meksika'da dünyaya gelmiş, çocukluğunu dağlarda bayırlarda özgürce dolaşarak geçirmişti. Daha sonra anarşizmin öncülerinden ünlü Fransız coğrafyacı Elisée Reclus ile yaşamıştı. Bu birikim ve etkiler Albert'in kişiliğinde mükemmel bir sentez oluşturmuş; ruhu da fiziği kadar güzel bir insan çıkmıştı ortaya. Özgürlüğe tutkun bu delikanlı, o zamana kadar tanıdığım genç Amerikalı erkekler içinde ender rastlanan biriydi; çok geçmeden en duyarlı ve düşünceli dostlarım arasına girdi.

Bu kez ortak hayatımız daha umutlu başladı. Sorumlulukları eşitçe paylaşmaktan fazla söz etmiyor, ancak içimizden birinin üzerindeki yükü hafifletmek için daha çok çaba harcıyorduk. Tüm enerjimi harekete verdiğim bir dönemde bu benim açımdan büyük bir şanstı. Albert işleri çekip çeviriyor, Yegor ve ara sıra gelen Dan ona yardım ediyor, böylece onların da katıldığı toplumsal faaliyetlerime bol bol zaman bulabiliyordum.

Saşa'yla yeniden mektuplaşmaya başladığımdan beri birbirimize eskisi gibi yakınlaşmıştık. Artık tahliyesine üç yıldan bile az zaman vardı; mektupları umut doluydu, şimdiden çıkınca neler yapacağını planlıyordu. Yıllardan beri Harry adında veremli bir hapisane arkadaşı için kaygılanıp duruyordu. Her mektubunda ondan söz ederdi. Ben veremli hastama bakarken ona son tedavi yöntemleri konusunda bildiklerimi aktarıyordum. Harry'ye duyduğu ilgiden dolayı hapisten çıktıktan sonra tıp öğrenimi görmeyi bile düşünmüştü. Bu arada ben de ona tıp kitapları, dergiler ve verem konusunda ne bulursam gönderiyordum. Saşa'nın hayat dolu mektupları ona olan hayranlığımı artırıyordu. Kahraman yoldaşımın özgürlüğüne kavuşarak, hayatta ve mücadelede omuz omuza

* 17. yüzyılın ortalarında İngiltere'de ve Amerikan kolonilerinde ortaya çıkan, din adamlarına ya da başka araçlara gerek duymaksızın Tanrı'yı doğrudan kavramayı vurgulayan Hristiyan grubu. -Ç.n.

olacağımız günleri hayal etmeye başlamıştım. Bundan sadece otuz üç ay sonra çilesi son bulacaktı.

Bu arada John Turner Birleşik Devletler'e geleceğini haber verdi. Amerika'ya ilk kez 1896'da gelmiş ve yedi ay boyunca çok sayıda konferans vermişti. Bu kez de bir dizi konferans vermeyi planlıyor, ayrıca da Birleşik Devletler'de tezgâhtarlık ve satıcılıkla hayatlarını kazanan insanların içinde bulundukları koşulları yakından incelemek istiyordu. İngiltere'de güçlü bir örgüt haline gelen Tezgâhtarlar Birliği'nin kuruluş ve gelişmesinde çok büyük katkısı olmuştu. Onun önderliğinde tezgâhtarların durumu büyük ölçüde iyileşmişti. Amerika'da bu türden emekçilerin içinde bulundukları koşullar, Turner'ın ve yoldaşlarının İngiltere'de verdikleri mücadeleden önceki durumdan daha iyiye de, insanların uyanması için çaba göstermek gerekiyordu. Bunu da John Turner'dan daha iyi yapabilecek başka kimse yoktu.

Hem bu nedenle, hem de Turner'ın fikirlerimizin daha geniş bir alana yayılmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle gelişini sevinçle karşıladık; kolları sıvayarak, konferansların verileceği yerleri ayarlamak için harekete geçtik. İlk toplantı 22 Ekim'de, Murray Hill Lisesi'nde yapılacaktı.

John Turner da, pek çok başkaları gibi 1887'deki Haymarket trajedisinden sonra anarşist olmuştu. Sendikası Turner'ı parlamentoya aday gösterdiyse de o, devlete karşı tutumu ve siyasal eylemlerinden dolayı bunu kabul etmemişti. "Benim yerim sıradan işçilerin saflarındadır," demişti o zaman. "Emeğin örgütlü sömürsünde payı olan 'halkla ilişkiler' de çalışmam söz konusu olamaz. Parlamento'nun sağlayabileceği ufak çapta iyileştirmeler bile, içerideki Temsilciler Meclisi üyelerinin etkisiyle değil, örgütlü emeğin dıştan gelen baskısıyla çok daha çabuk kazanılır." Turner'ın bu tutumu, toplumsal güçlere nasıl baktığını ve ideale olan bağlılığını açıkça gösteriyordu. Anarşizm için mücadeleden bir an olsun geri kalmadan, sendikalarda çalışmaya hayati önem veriyordu. Kitlelerin katılımı olmaksızın anarşizmin bir rüya olmaktan öteye geçmeyeceğini, zindelikten yoksun kalacağını söylüyordu. Emekçilere ulaşmak için onların günlük ekonomik mücadelelerine katılmak gerektiğini savunuyordu.

Açılış konuşması, "Sendikacılık ve Genel Grev" üzerineydi. Her keşimden insanla kapılarına kadar dolan Murray Hill Lisesi'nde çok sayıda polis de yerini almıştı. İngiliz yoldaşımızı izleyicilere tanıttıktan sonra yayınlarımızı gözden geçirmek üzere salonun arkasına geçtim. John konuşmasını bitirdiği sırada sivil giyimli bazı adamların kürsüye doğru yaklaştıklarını gördüm. Kötü bir şey olacağı hissiyle bir an önce John'un

yanına gitmeye çabaladım. Göçmen Bürosu Görevlileri olan siviller, John'u tutukladıklarını açıkladılar. İzleyicilerin ne olduğunu anlamalarına fırsat kalmadan apar topar salondan çıkarılmıştı bile.

Böylece Turner, 3 Mart 1903'te Kongre'den geçirilen Federal Anti-Anarşist Yasası uyarınca sınırdışı edilen ilk insan olma onurunu kazandı. Bu yasa, "Örgütlü devletleri tanımayan ya da karşı çıkan kimselerin ya da devleti tanımamayı ya da karşı çıkmayı öngören örgütlere üye olanların..." Amerika Birleşik Devletleri'ne girmesini yasaklıyordu. Kendi ülkesinde çok tanınan, Avrupa'da istediği yere gidebilen ve çeşitli çevrelerde saygıyla karşılanan John Turner, Birleşik Devletler'de en yobaz unsurlarca panik içinde çıkartılan bir yasanın kurbanı olmuştu. Kürsüye çıkarak izleyicilere John Turner'ın tutuklandığını ve sınırdışı edileceğini açıklayınca, toplantıya katılanlar tek yumruk halinde yoldaşımız eninde sonunda ülkeden çıkarılacak olsa bile, bunun için mücadele etmek gerektiği kararında birleştiler.

Ellis Adası yetkilileri her şeyi kendi kurallarına göre yürütebileceklerini sanıyorlardı. Turner günlerce hiç kimseyle, avukatlarıyla bile görüştürülmedi. Turner'ın savunmasını üstlenen Hugh O. Pentecost, derhal yürütmeyi durdurma talebinde bulundu. Böylece geçici olarak sınırdışı edilmesi önlenmiş ve Ellis Adası Komiseri'nin keyfi davranışları kısıtlanmış oldu. Ancak ilk duruşmada yargıç Turner'ın sınırdışı edilmesini isteyerek göçmen bürosu kararını destekledi. Ne var ki bizim de Eyalet Yüksek Mahkemesi'ne temyiz için başvurma hakkımız vardı. Yoldaşlarımızın birçoğu, böyle bir girişimin ilkelerimize aykırı olduktan başka, yok yere masrafa yol açacağı ve hiçbir sonuç vermeyeceği görüşündeydi. Ben de Yüksek Mahkeme'den lehimize bir karar çıkacağını ummamakla birlikte, Turner için mücadelenin, Amerika'daki duyarlı çevrelerin bu saçma sapan yasaya dikkatlerini çekmekte, mükemmel bir propaganda aracı olacağı düşüncesindeydim. Bundan başka çok önemli bir nokta da, Birleşik Devletler güvencesi altındaki özgürlüklerin en önemlilerinden bir olan iltica hakkının boş sözlerden ibaret kaldığının ve 4 Temmuz'daki havai fişekler kadar değersiz olduğunun ilerici çevrelerce anlaşılmasına yardım edeceğiydi. Esas mesele ise Yüksek Mahkeme'nin büyük ihtimalle aylar sürecektir kararına kadar Turner'ın Ellis Adası'ndaki tutsaklığını sürdürmeye razı olup olmayacağıydı. Ona bir mektup yazarak düşüncesini sordum. Hemen verdiği cevapta, "Ellis Adası'ndaki konukseverlikten hoşnut olduğumu," mücadele konusunda bize tabi olacağını bildirdi.

1901'den bu yana halkın bana karşı tutumu büyük ölçüde değişmiş

olmakla birlikte, hâlâ geniş çevrelerce tabu sayılıyordum. Bu yüzden, sınırışı etme yasasına karşı yürütülecek eylemlerde yer alarak Turner'a yardım etmek istiyorsam, bu işi pek ortalıkta görünmeden yapmam gerekiyordu. Emma Goldman'ı görse gözünü kan bürüyecek pek çok kimse, Smith adı altında beni dikkatle dinliyordu. Ayrıca Amerikalı radikallerin çoğu da, fikirlerimden ürkmeyecek kadar ilericiydi. Onların desteğiyle kalıcı bir örgüt, İfade Özgürlüğü Derneği'ni kurdum. Derneğin üyeleri çeşitli liberal çevrelerden geliyordu; sözgelimi Peter E. Burroughs, Benjamin R. Tucker, H. Gaylord Wilshire, Dr. E. B. Foote, Jr., Theodore Schroeder, Charles B. Spahr bunlardan bazılarıydı. İlk toplantıda Turner'ı Yüksek Mahkeme'de Clarence Darrow'un temsil etmesine karar verildi.

Bundan sonraki ilk adım Cooper Sendikası'nda bir toplantı düzenlemektir. İfade Özgürlüğü Derneği üyeleri genelde işinde gücünde, meşgul kimselerdi. İşleri planlamak, yürütmek ve insanlara asılarak destek sağlamak bana kalmıştı. Kapı kapı dolaşarak sendikalardan bin altı yüz dolar topladım. En önemlisi de, daha önce başvurumuza olumsuz cevap vermiş olan *Freie Arbeiter Stimme*'nin yazı işleri müdürü Yanofsky'yi, sütunlarını davamızın propagandasına açmaya ikna edebilmem oldu. Giderek başkaları da ilgi göstermeye başladı; bunlar arasında yılmadan uğraşan Bolton Hall ile sekreteri A. C. Pleydell en başta geliyordu.

Yıllar önce tanıma şansına sahip olduğum Bolton Hall, çok zarif ve duyarlı bir insandı. Koşulsuz bir özgürlükçü ve tek vergi savunucusu olup, tutucu giyiminin dışında, saygın geçmişiyle tüm bağlarını kopartmıştı. Redingotu, ipek silindir şapkası, eldivenleri ve bastonuyla saflarımızda, özellikle de Turner adına sendikaları ziyaret ettiğinde ya da örgütlediği ve muhasebesini yürüttüğü Amerikan Liman İşçileri Sendikası'nda hemen dikkat çekerti. Ancak Bolton ne yaptığını bilen biriydi. İşçileri hiçbir şeyin modaya uygun giyimi kadar etkilemediği düşünce-sindeydi. Protestolarına karşı ise, "Görmüyor musun?" derdi, "Konuşmama önem kazandıran aslında ipek şapkam."

Konuşmacıların çeşitli siyasal görüşleri temsil ettiği Cooper Sendikası mitingi çok başarılı oldu. Bazıları bir anarşisti savunmak zorunda kaldıkları için rahatsızdı; Kongre üyeleri ve üniversite profesörleri ise diledikleri gibi özgürce konuşamamanın sıkıntısını çekti. Ancak, aralarında Bolton Hall, Ernest Crosby ve Alexander Jonas'ın da bulunduğu gözünü budaktan esirgemeyen öteki konuşmacılar böyle bir mitingden beklenen militan havayı yaratmakta gecikmedi. William Lloyd Garrison, Edward M. Shepard, Horace White, Carl Schurz ve Muhterem Dr. Tho-

mas Hall'dan gelen telgraflar ve mektuplar okundu. Hepsi de Bağımsızlık Bildirgesi'nin ve Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın güven-cesi altındaki temel ilkeleri çiğneyen bu utanç yasasını ve Washington'un tutumunu kayıtsız şartsız kınıyordu.

İzleyicilerin arasında, çabalarımızın böylesine olumlu bir sonuç vermiş olmasından mutlu, oturuyordum. Kürsüden seslenen bu iyi niyetli insanların, toplantıyı Emma Goldman'ın ve anarşist yoldaşlarının düzenlemiş olduğundan haberlerinin olmayışı beni ayrıca keyiflendiriyordu. Kuşkusuz, atmayı tasarladıkları her cüretkâr adım için önceden bin kez özür dileyen bazı saygıdeğer liberaller, bu işin arkasında "gözü dönmüş anarşistler"in olduğunu bilselerdi akılları başlarından giderdi. Ne var ki benim gibi kaşarlanmış bir günahkârın, ürkek centilmenlerin böyle hayati bir konuda düşüncelerini ifade etmeleri için düzenlenen bu tür bir komplodan dolayı suçluluk duyması söz konusu olamazdı.

Kampanyanın en hareketli günlerinden birinde Dr. E. B. Foot beni bir hastasına çağırdı. Daha önce birkaç kez ondan iş istemiştım; ne var ki özgür düşünceli biri olmasına rağmen Emma Goldman'ı başına bela almaktan kaçınmıştı. Turner davasından dolayı son zamanlarda sık sık bir araya gelmiş olmamız belki de düşüncelerinin değişmesine neden olmuştu. Her ne hal ise, beni hastasına bakmakla görevlendirdi ve 1904 yılını hasta başında karşıladım. Sokaklardaki geceyarısı çılgınlıkları Max, Millie ve Ed'le birlikte geçirdiğim bir yıl önceki mutlu güne geri götürdü beni.

İkide birde yeni bir yere taşınmak hayatımın vazgeçilmez alışkanlıklarından bir haline geldiği için artık pek umursamıyordum. Doğu Yakası'nda, On Üçüncü Sokak'taki 210 No'lu dairenin bir bölümüne taşındım, apartmanın geri kalan kısmında eski dostlarım olan Mr. ve Ms. Alexander Horr yaşıyordu. Yeni bir konferans turnesine hazırlanmaktaydım. Yegor, şehir dışında bir işte çalışıyordu, Albert de Fransa'ya gidecekti, bu yüzden Horrlar evi paylaşmayı önerince sevinçle kabul ettim. Bu yerde on yıl oturacağımı o sırada elbette tahmin edemezdim.

İfade Özgürlüğü Derneği, John Turner kampanyası kapsamında bazı şehirlerde konuşma yapmamı istemişti benden. Ayrıca biri Rochester'daki konfeksiyon işçilerinden, öteki Pennsylvania maden işçilerinden olmak üzere iki de davet almıştım. Rochesterli terzilerin, aralarında Garson ve Meyer'in de bulunduğu kimi dikim fabrikalarıyla başları dertteydi. Bir zamanlar, haftada iki dolar elli sent ödeyerek, emeğimi sömüren patronun fabrikasında çalışan ücretli köleler tarafından konuşmacı olarak çağırılmam ayrıca anlamlıydı benim için. Ailemi görmeme de imkân

verecek bu fırsatı kaçıramazdım.

Son birkaç yıl içinde aileme olan bağlılığım artmıştı; Helena'nın ise her zamanki gibi ayrı bir yeri vardı yüreğimde. Ne zaman gitsem daima onun evinde kalır, bizimkiler de bunu mesele yapmazlardı. Bu seferki ziyaretim büyük bir aile toplantısına vesile oldu. Kardeşim Herman ve sevimli karısı Raşel'le birbirimizi daha yakından tanıma fırsatı bulduk. Okuldayken derslerini ezberlemekte zorlanan Herman, karmaşık makinelerin yapımında uzmanlaşmış, önemli bir mekanik alet teknisyeni olmuştu. Saatler ilerleyip de herkes çekilince sevgili Helena'mla baş başa kaldık. Her zaman birbirimize anlatacak pek çok şeyimiz olurdu. Sabahın erken saatlerine kadar dertleştik. Ayrılırken Helena istediğim kadar uyuyabileceğimi, kimsenin beni rahatsız etmeyeceğini söyledi.

Henüz dalmıştım ki, elden özel bir mektup geldiği haberiyle uyanırdırıldım. Yarı uykulu gözlerle önce imzayı seçmeye çalıştım; "Garson" adını okuyunca şaşkınlığım arttı. Rüya görmediğimden emin olmak için mektubu birkaç kez okudum. Garson, kendi ırkından ve kentinden bir kız evladının uluslararası şöhret kazanmış olmasından gururlandığını, Rochester'a gelmesinden ayrıca çok mutlu olduğunu, en kısa zamanda onu bürosunda ağırlamaktan şeref duyacağını yazıyordu.

Mektubu Helena'ya uzatarak, "Bir oku şunu da, küçük kız kardeşinin ne kadar önemli bir kimse olduğunu anla," dedim. Okuduktan sonra, "Peki ne yapacaksın şimdi?" diye sordu. Kâğıdın arkasına, "Mr. Garson, size ihtiyacım olduğu zaman ben size geldim. Şimdi de sizin bana ihtiyacınız olduğu anlaşılıyor. Öyleyse eğer, siz bana gelirsiniz," diye yazdım. Helena bu işin neye varacağından kaygılıydı. Adamın maksadı neydi? Benim ona cevabım ne olacaktı? Ona, Mr. Garson'un maksadının ne olduğunu anlamamanın zor olmadığını, ancak bunu ikimizin yanında açıklamasını isteyeceğimi söyledim. Adamı burada, Helena'nın bürosunda kabul edecek ve ona bir "hanımefendinin davranacağı gibi" davranacaktım.

Mr. Garson öğleden sonra arabasıyla kapıya geldi. Eski patronumu on sekiz yıldan beri görmemiştım, ancak bu süre içinde bir kez olsun düşünmemiştim onu. Oysa içeri adımını atar atmaz atölyesinde geçirmiş olduğum korkunç aylar, sanki dünmüş gibi tüm ayrıntısıyla belleğimde canlandı. Atölye, masasında Amerikan Güzeli güller bulunan lüks yazıhane, purosundan kıvrım kıvrım yükselen mavi duman ve karşısında beni görmeye tenezzül edinceye kadar titreyerek bekleyişim... Hepsi bir an içinde gözümün önünden geçerken kabaca, "Senin için ne yapabilirim?" dediğini duydum adeta. İpek şapkası elinde, karşımda duran yaşlı

adama bakarken, her şeyi en ince ayrıntısına kadar yeniden hatırladım. İşçilerinin maruz kaldığı haksızlıklar ve aşağılanmalar, çaresiz ve yoksul hayatları öfkemi kabarttı. Onu kovmamak için kendimi güç zaptediyordum. Hayatım pahasına olsa da Mr. Garson'a oturmasını söyleyemezdim bu durumda. Helena ona bir iskemle uzattı — on sekiz yıl önce bana layık gördüğü davranışın çok ötesindeydi kardeşimin nezaketi.

Oturduktan sonra, anlaşılan ilk önce benim konuşmamı bekleyerek gözlerini yüzüme dikti. Sonunda, “Buyurun Mr. Garson; ne yapabilirim sizin için?” demek zorunda kaldım. Sözlerim zihninde bir şeyler uyandırmış olmalı ki, “Yok, estağfurullah, Ms. Goldman,” dedi telaşla, “Sadece tatlı tatlı sohbet etmeye geldim sizinle”. “Pekâlâ,” diyerek beklemeye koyuldum. Bütün hayatı boyunca çok çalıştığını söyleyerek başladı söze. “Tıpkı babanız gibi Ms. Goldman!” dedi. Peni üstüne peni koyarak biraz para biriktirebilmişti. “Para biriktirmenin ne kadar zor olduğunu bilemezsiniz, Ms. Goldman,” diyordu. “Ama sorun isterseniz babanıza. Çok çalışkan, dürüst bir insandır; herkes öyle bilir onu. Rochester’da babanızdan daha itibarlı ve herkes tarafından güven duyulan bir başkası yoktur.”

“Bir dakika Mr. Garson,” diyerek sözünü kestim. “Bir şey unuttunuz. Başkalarının yardımı sayesinde para biriktirdiğinizi söylemeyi unuttunuz. Peni üstüne peni koyabildiniz çünkü sizin hesabınıza çalışan kadınlarla erkekler vardı.”

“Tabii öyleydi,” dedi özür dilercesine, “Yardımcılarımız vardı, ama hepsi de kendilerini kurtardılar.”

“Onlar da peni peni biriktirerek fabrikalar kurabildiler mi acaba?”

Bunu başaramadıklarını kabul etti; ne var ki cahil ve savurgandı hepsi de. “Oysa dürüst, çalışkan insanlardı babam gibi değil mi?” diye kestim sözünü. “Babamdan çok övgüyle söz ettiniz. Herhalde onu savurganlıkla suçlayamazsınız. Hayatı boyunca kürek mahkûmu gibi çalıştığı halde fabrika kuramadığı gibi, beş para da biriktiremedi. Babam ve onun gibiler yoksulluk çekerken, nasıl oldu da siz başarılı olabildiniz? Çünkü onlar sizin yaptığınız gibi kendi birikimlerine, başka on, yüz, belki de yüzlerce kişinin birikimini katma öngörüsünü gösteremedi de ondan. Bir insanı zengin eden biriktirdiği peniler değil, ‘yardımcı’ olarak adı geçenlerin acımasızca sömürülen emeğidir. Bundan on sekiz yıl önce, ücretimin bir buçuk dolar artırılması için, önünüzde bir dilenci gibi beklediğimde cehaletim hoş görülebilirdi. Ama sizin için hoşgörü söz konusu olamaz Mr. Garson. Emekle sermaye arasındaki uzlaşmaz çelişki her yerde avaz avaz haykırılırken artık çok geç.”

Oturduğu yerden dikkatle beni izliyordu. Sonunda, “Bir zamanlar fabrikamda çalışan küçük kızın böyle mükemmel bir hatip olacağı kimin aklına gelirdi?” dedi. “Herhalde sizin değil!” diye cevap verdim. “Ayrıca işler sizin istediğiniz gibi yürümüş olsaydı, başaramazdı da bunu. Şimdi gelelim beni büroya davetinize. Nedir istediğiniz?”

Emekçilerin haklarından söz açtı. Sendikaya izin vermiş ve (makul gördüğü) talepleri yerine getirmiş, ayrıca işçilerinin çalışma koşullarını iyileştirici birçok yeni düzenleme yapmıştı fabrikasında. Ne var ki hayat kolay değildi, son zamanlarda zarar ediyordu. İşçilerinin arasındaki elebaşılar biraz anlayış gösterip, ona zaman tanısalar, iki taraf arasında dostane bir uzlaşma sağlanabilirdi. “Bunu konuşmanızda işçilere iletemez misiniz? Böylece benim açımdan da meseleyi görmüş olurlar,” önerisinde bulundu. “Babanızla ben çok iyi dostuz Ms. Goldman. Başlı derde girecek olsa hiçbir şey esirgemem ondan; borç veririm ya da elimden ne gelirse yapmaktan çekinmem. Parlak zekâlı kızına gelince, size daha önce de ırkıma mensup olmanızdan ne kadar gurur duyduğumu yazmıştım. Bunu küçük bir armağanla kanıtlamak isterim. Siz de kadın olduğunuza göre öteki hemcinsleriniz gibi güzel şeylerden hoşlanıyorsunuzdur muhakkak. Söyleyin bana en çok istediğiniz şey nedir?”

Bu sözlerine öfkelenmedim. Belki de mektubunda böyle bir imada bulunduğu için. Zavallı kardeşim kaygılı ve kederli gözlerini üzerimden ayırmıyordu. Yavaşça oturduğum yerden kalktım. Garson da aynı şekilde kalkınca, buruşuk suratındaki bunakça tebessümle yüz yüze geldim.

“Yanlış kapıyı çaldınız Mr. Garson,” dedim. “Emma Goldman’ı satın alamazsınız.”

“Satın almaktan söz eden kim!” dedi şaşırmış gibi. “Yanlış anladınız. Açıklamama izin verin.”

“Gerek yok,” diyerek kestim sözünü. “Bu akşam gerekli olan açıklamayı beni davet eden işçilerinizin önünde yapacağım. Size söyleyecek başka sözüm yok. Lütfen artık gidin.”

İpek şapkası elinde yan yan odadan çıktı. Helena onu kapıya kadar geçirdi.

İyice düşünüp taşındıktan sonra, bana yaptığı tekliften toplantıda hiç söz etmemeye karar verdim. Ücretler konusundaki uyuşmazlığa gölge düşürebilir, belki de işverenler lehine bir sonuç doğurabilirdi. Ayrıca böyle bir hikâye iftira ve dedikodu üretmekte usta Rochester gazetelerinin ekmeğine de yağ sürmüş olurdu. Ama işçilere Garson’un servetini nasıl elde ettiği konusundaki açıklamalarını ve ekonomi politikle ilgili görüşlerini aktardım. Anlattıklarım izleyicilerimi çok eğlendirdi. Garson’un

ziyaretinin tek olumlu sonucu da bu oldu.

Rochester'da bulunduğum kısa sürede Mr. Garson'dan çok daha ilginç ikinci ziyaretçim, kendini Ms. T. diye tanıtan bir gazeteci oldu. Benimle röportaj yaptıktan sonra tanıklık ettiği bir olayı anlatmak istediğini söyledi. Olayın kahramanı Leon Czolgosz'du.

1901'de, Buffalo'da yayımlanan günlük gazetelerden birinde çalışıyordu. Başkan'ın Sergi'yi ziyareti sırasında haber yapmaktı görevi. McKinley'nin çok yakınında durmuş, elini sıkmak için kuyruk olan insanları izlerken, sıradaki insanlar arasında, eli beyaz bir mendille sarılı genç bir adam dikkatini çekmişti. Başkan'a yaklaşan adam, tabancasını çekerek ateş etti. Büyük bir panik olmuş, halk o yana bu yana kaçışmaya başlamıştı. Yaralı olan McKinley'yi birileri Kongre Salonu'na taşıdı. Sokakta kalan başkaları saldırganı linç etmek için üzerine atıldı. Birden can hıraş bir çığlık duyuldu. Yerde yatan delikanlının çığlığıydı bu. Güçlü kuvvetli bir zenci üzerine abanmış, tırnaklarıyla gencin gözlerini oymaya çalışıyordu. Tüyler ürpertici bu sahne T.'nin kanını dondurmuştu. Hemen gazeteye giderek gördüklerini kâğıda dökmüştü.

Yazısını okuyan editör, bir zencinin Czolgosz'un gözlerini oymaya kalktığını anlatan bölümün metinden çıkartılması gerektiğini söyledi. "Anarşist itin bunu hak etmediğini düşündüğümü sanma," diye açıklamada bulundu, "kendi elimle oyardım gözlerini bana kalsa. Ama okurlarımız başkanımıza üzülmeli, katiline değil!"

Ms. T. anarşist değildi; aslında ilkelerimiz konusunda en ufak bir fikri yoktu. Ayrıca McKinley'ye saldıran adama da karşıydı. Ne var ki tanık olduğu sahne ve editörün taş kalpliliği, Czolgosz'a yakınlaştırmıştı onu. Cezaevinde bir görüşme yapabilmek için gazetesine defalarca öneride bulunmuş ama sonuç alamamıştı. Öteki muhabirlerden Czolgosz'un feci şekilde dövüldüğünü ve işkence gördüğünü, o yüzden kimseye gösterilmediğini duymuştu. Durumu ağır olduğu için duruşmaya çıkıp çıkmayacağı şüpheliydi. Bundan bir süre sonra Ms. T. duruşmayı izlemekle görevlendirildi.

Çok sıkı güvenlik önlemlerinin alındığı duruşma salonundaki meraklı izleyicilerin büyük bölümünü şık giyimli hanımlar oluşturuyordu. Hava gergindi; tüm gözler tutuklunun içeri alınacağı kapıya dikilmişti. Birden bir hareketlenme oldu. Kapı ardına kadar açıldı, genç bir adam, polisler tarafından adeta taşınarak içeri getirildi. Bir deri bir kemik kalmıştı; solgun yüzü şişmiş, kafası sargılarla sarılmıştı. İtici görünümünü kurtaran gözleriydi – iri, hayat dolu, tanıdık bir yüz görme isteğiyle odayı büyük bir dikkatle tarayan gözler. Daha sonra dalgınlaşan bu gözler, sanki de-

rinlerdeki bir kaynaktan ışığını alıyormuşçasına parlamaya başladı. Ms. T., “Peygamberlerin ve rüya âleminde yaşayanların böyle olur gözleri,” diye sürdürdü sözlerini. “Onun dostu olduğumu, yalnız olmadığını haykırarak cesareti kendimde bulamadığım için utançtan kahroldum. O gözler günlerce aklımdan çıkmadı. İki yıldan beri gazete bürolarına ayağım gitmiyor, serbest çalışıyorum o yüzden. Bu türden bir olayla karşılaşmama neden olacak herhangi sürekli bir işle karşılaşsam, o gözleri görüyorum yine. Bunları anlatabilmek için hep bir gün sizinle karşılaşmayı umuyordum.”

Konuşamayacak kadar duygulanmıştım, usulca elini sıkmakla yetindim. Biraz kendimi toplayınca ona, Leon Czolgosz'un aç kurtların kuşattığı duruşma salonunda, hiç değilse kendine yakın bir tek anlayışlı insanın bulunduğunu hissettiğine inanmak istediğimi söyledim. Ms. T.'nin bana anlattıkları, 1902'de Cleveland'a gittiğimde Leon Czolgosz hakkında öğrendiklerimi ve tahminlerimi doğruluyordu. Annesiyle babasını arayıp bulmuştum. Çilekeş insanlardı. Babanın hayatı boyunca yapmak zorunda kaldığı ağır işlerin altında ezilmiş olduğu belliydi. Üvey annenin bakışları donuk ve boştu. Leon öz annesini henüz bebekken kaybetmişti. Daha altı yaşındayken ayakkabı boyacılığı, gazete satıcılığı türünden işler yapmak üzere sokağa itilmişti. Eve para getirmediği zamanlar cezalandırılıyor ve aç bırakılıyordu. Çektiği acılar yüzünden ürkek ve utangaç bir çocuk olmuştu. On iki yaşına gelince bir fabrikada çalışmaya başlamıştı. İçine kapanık, sessiz bir çocuktuk; kitaplardan başka ilgisini çeken bir şey yoktu. Evde deli muamelesi görüyor, fabrikada garip ve kendini beğenmiş biri olarak bakılıyordu. Ona iyi davranan tek insan sabahtan akşama kadar köle gibi çalışan, çekingen tabiatlı ablasıydı. Onunla konuştuğumda, Leon'la cezaevinde görüşmek için bir kez Buffalo'ya gittiğini, ancak kardeşinin bir daha gelmemesini rica ettiğini söylemiş, “yoksulluğumu biliyordu,” demişti. Gözyaşlarını tutamıyordu, “Ailemiz komşular tarafından taciz ediliyordu. Babamı da işten atmışlardı; bir daha gidemedim.”

Belki de böylesi daha iyi olmuştu. Kuşku uyandıran kitaplar okuyan, kuşkulu şeyler düşleyen, kuşkulu bir eylemde bulunan, ölümle yüz yüze geldiğinde bile kuşkulu davranan bu gence zavallı kızcağızın vereceği ne olabilirdi? Bir ütopyası olan, sıradışı insanlar her zaman kuşkuyla karşılanmadı mı? Ne var ki onlar bu çılgın dünyanın çoğu zaman en akli başında insanlarıydı.

Pennsylvania'daki madencilerin koşulları, 1897'de “uzlaşmayla” sonuçlanan grev sırasında gözlediğimden çok daha kötüydü. İşçiler eski-

sine göre daha çaresiz ve ezikti. Ancak, sendika başkanlarının ihaneti sonucunda grevin onur kırıcı bir şekilde hezimete uğramasına rağmen, bizim yoldaşlar eskisinden daha azimli ve uyanık görünüyordu. Yarım gün çalışıp, ekmek parasını bile güç çıkarttıkları halde propaganda çalışmalarını hiç sektirmiyorlardı. Kendilerini davamıza bu denli adanmış olmaları umut vericiydi.

Bu gezi iki önemli tecrübe kazandırdı bana. Bunlardan biri bir madende, öbürü bir işçinin evinde başımdan geçti. Her zaman olduğu gibi konuşmamı yapmak üzere öğle paydosunda maden kuyusuna inmiştim. Ustabaşı yoktu; işçiler merakla konuşmamı bekliyordu. Yüzleri kömür karası maden işçilerinin arasında oturmuş konuşurken gözüm birbirlerine sokulmuş yaşlı bir adamla çocuğa takıldı. Kim olduklarını sordum merakımı yenemeyerek. “Bu Jones Dede,” dediler. “Doksan yaşında ve yetmiş yıldan beri madende çalışıyor. Çocuk da onun torununun çocuğu. On dört yaşında olduğunu söylüyorsa da bakmayın ancak sekizinde olduğunu hepimiz biliyoruz.” Yoldaşım olağan bir şeyden söz ediyormuş gibi anlatıyordu bunları. Doksanında bir ihtiyarla ancak sekiz yaşındaki bir çocuk her gün bu kara kuyuda on saat çalışmak zorundaydı!

İlk mitingden sonra bir madenci beni gece yatısına evine çağırdı. Bana ikram ettikleri odanın benden başka üç sakini daha vardı: İki küçük çocuk dar bir şiltede yatıyordu. Ben de evin genç kızıyla onun portatif yatağını paylaşacaktım. Anneyle baba bebekle birlikte yatıyordu. Boğazım kurumuş, odanın boğucu havası yüzünden öksürmeye başlamıştım. Anne bana bir fincan sıcak süt getirdi. Yorgun ve uykusuzdum; gece adamın derin solukları, bebeğin dinmeyen acıklı mızırtısı, annenin onu yatıştırmak için aralıksız sürdürdüğü pırpıplarla yüklüydü.

Sabah uyanınca çocuğun nesi olduğunu sordum. Bu kadar çok ağladığına göre aç ya da hasta olmalıydı. Anne, sütünün yetmediğini, bebeği biberonla beslediğini söyledi. Birden büyük bir suçluluk duydum. “Yoksa bebeğin sütü müydü bana verdiğin?” diye haykırmaktan kendimi alamadım. Kadın yalanlamaya çalıştıysa da gözlerinden tahminimde yanılmadığımı anlamıştım. “Nasıl yapabildin böyle bir şeyi?” diyerek adeta azarladım onu. “Bebek akşam sütünü içmişti; sen de öyle yorgun görünüyordun ki, üstelik bir de öksürüyordun; başka ne yapabiliirdim?” dedi. Yoksulluk ve paçavralar altında gizli bu cömert gönlün karşısında şaşkınlığımı gizleyemezken, utançtan yerin dibine geçtim.

Kısa seyahatimden sonra New York’a döndüğümde Dr. Hoffmann’ dan Ms. Spenser’le ilgilenmemi isteyen bir not buldum. Akşamları Turner kampanyasında çalıştığım için ancak gündüz nöbeti alabilecektim.

Hastam önce buna razı olduysa da çok geçmeden geceleri de gelmem için ısrara başladı. Ms. Spenser, sadece profesyonel ilgi gösterdiğim bir hasta değildi; ne var ki içinde bulunduğu çevreye tahammülüm yoktu. Bir genelevin geliriyle geçindiğini bilmek başka, böyle bir evde çalışmak durumunda kalmak çok başka bir şeydi. Artık hastam, saygın Raines otelinin güvenli adı altında iş yapıyordu. Suçu ortadan kaldırmak amacıyla çıkarılan tüm yasalar gibi Raines Yasası da yok etmek istediği şeyin katmerlenerek artmasına yol açmıştı. Bu durumda “koruyucular” fahişelerin sorumluluğunu taşımıyordu. Ancak fuhuştan sağladıkları gelir eskisine göre daha da artmıştı. Müşteriler artık Ms. Spenser’e uğramıyordu. Kızlar sokaktan müşteri bulmak zorundaydı. Yağmurda, soğukta, ister hasta ister iyi olsunlar, önlerine kimi eli ayağı tutmaz, kimi tiksindirici her kim çıkarsa çıksın, onunla gitmekten başka çareleri yoktu. Ayrıca polis takibinden başlarını alamıyor, belli bölgelerde “çalışabilmek” için güvenlik görevlilerine rüşvet vermek zorunda kalıyorlardı. Her bölgenin kızların sağladığı kazancın oranına göre bir bedeli vardı. Örneğin Broadway’de ödenen rüşvet Bowery’den daha yüksekti. Polisler denetim dışı bir rekabet olmaması için pusundaydı. Kızlardan biri başkasının bölgesinde çalışmaya teşebbüs edecek olursa kendini ıslahevinde buluyordu. Bu yüzden kimse kendi bölgesinden çıkmaya cesaret edemiyor, gelen olursa da karşı çıkıyordu.

Yeni yasa Raines oteli sahipleriyle sokakta çalışan kızların ilişkilerine de bazı düzenlemeler getirmişti: Kızlar müşterilerine içirebildikleri içkiden belli bir yüzde alıyordu. Genelevler kapatılınca sokağa atıldıklarından, bu başlıca gelirlerini oluşturuyordu. Müşteri bir de otel parası ödediği için, kızların ne verirse kabul etmekten başka çaresi yoktu. Bu koşulları karşılayabilmek için müşteriye becerebildiği ölçüde çok içirmesi gerekiyordu. Perişan, bezgin, çoğu zaman sarhoş bu zavallı kölelerle müşterilerini, Ms. Spenser’in oteline girip çıkarken izlemek, olan biteni işitmek zorunda kalmak dayanamayacağım kadar ağır geliyordu bana. Ayrıca Dr. Hoffmann bundan böyle hastamızdan tam bir iyileşme beklenemeyeceğini söylemişti. Sürekli olarak kullandığı uyuşturucular iradesini ve direnme gücünü zayıflatmıştı. Engel olmaya ne kadar çalışırsak çalışalım, eninde sonunda gene kullanacaktı onları. Hastama ayrılmak zorunda olduğumu söyledim. Müthiş bir öfkeye kapılarak ağzına geleni söyledikten sonra, eğer dilediği zaman gelmeyeceksem, büsbütün gitmemi tercih ettiğini açıkladı.

Toplumsal çalışmalar için gücümü toplamam gerekiyordu; bunların en önemlisi de John Turner kampanyasıydı. Temyiz daha askıdayken,

avukatları beş bin dolar kefaletle yoldaşımızın serbest bırakılmasını sağlamıştı. O da vakit kaybetmeden birkaç şehri dolaşarak, tıklım tıklım dolu salonlarda bir dizi konferans verdi. Eğer tutuklanmamış olsa ve sınırdışı edilme tehdidi bulunmasaydı, çok daha sınırlı bir kalabalığa hitap edecekti. Oysa bu durumda basın Anti-Anarşist Yasa ve John Turner'la ilgili haberlere geniş yer veriyor ve büyük kalabalıklar anarşizmin mantıklı ve inandırıcı açıklamalarını kendi kulaklarıyla duyma imkânı buluyordu.

John, Amerika'ya sendikasından izin alarak gelmişti. İzni nerdeyse bitmek üzereydi. Bu nedenle Yüksek Mahkeme'nin kararını beklemeden ayrılmaya karar verdi. Sonunda tebliğ edilen karar tahminlerimizi doğru çıkardı. Anti-Anarşist Yasa'nın anayasaya uygunluğunu ve Turner'ın sınırdışı edilmesini onaylıyordu. Ne var ki bu saçma kararın bundan sonraki bölümü kendiyle çelişki içindeydi: Bundan böyle Birleşik Devletler'e gelecek Avrupalı yoldaşlar Göçmen Bürosu'nun her işe burnunu sokan görevlilerine düşüncelerini açıklamak zorunda bırakılmayacaklardı.

Bu olaydan sonra propaganda eylemlerimde İngilizce konuşmaya ağırlık verdim. Bunun nedeni Amerikan halkını anarşizm konusunda bilgilendirmekle kalmayıp, Avrupa'da baş gösteren önemli olaylara da dikkat çekmek istememdi. Bunlar içinde Rusya'daki özgürlük mücadelesi henüz kimsenin vakıf olmadığı bir konuydu.

XXVIII. BÖLÜM

BİRKAÇ YILDAN BERİ *The Friends of Russian Freedom* adlı Amerikalılardan oluşan bir grup, Rusya'daki mutlakiyetçi düzen konusunda aydınlatıcı ve hayranlık uyandırıcı çalışmalar yapıyordu. Bu topluluğun faaliyetlerinin kesilmesi ve başarılı radikal Yahudi basınının son zamanlarda sadece Doğu Yakası'nın sorunlarıyla ilgilenmesi meydanın boş kalmasına yol açmıştı. Rus kilisesi, konsolosluk ve James Gordon Bennett'in patronu olduğu New York'taki *Herald* gazetesi Çar'ın Amerika'da sürdürdüğü fesat propagandasının başlıca temsilcileriydi. Bu etkili güçler Rus devrimcilerini kana susamış caniler olarak gösterirken, diktatörü yufka yürekli, ülkesindeki felaketlerden sorumlu tutulamayacak bir hayalperest olarak tanıtıyorlardı. Artık Amerikan mantığının nasıl işlediğini iyice bildiğim için, tüm imkânlarımı seferber ederek devrimci Rusya'nın yürekli davasını savunmaya karar verdim.

Rusya yararına kimi faaliyetlerin yanı sıra, benim çalışmalarım da, Sosyalist Devrim Partisi (S. R.) üyesi Rosenbaum ve Nikolayev adlarındaki iki Rus devrimcinin New York'a gelişiyle büyük destek buldu. Hiç haber vermeden, sessiz sedasız gelmişlerdi; ancak başardıkları işler önemli sonuçlar doğurdu ve Rusya'daki özgürlük mücadelesinin önde gelen devrimcilerine Amerika yolu açılmış oldu. Rosenbaum, geldikten birkaç hafta sonra, Doğu Yakası'ndaki militanların katılımıyla bir S. R. birimi kurmayı başarmıştı. Bizim devletsiz toplum ilkemizle bağdaşmadığını bildiğim halde, ben de hemen üye oldum. Bu yeni kurulan örgüte katılmamın nedeni Rusya'da yaptıkları çalışmalara duyduğum ilgiydi. Bu arada, Rusya'da çok sevilen ve "Rus Devrimi'nin Babuşkası"* olarak

* Rusçada nine anlamında kullanılır. —ç.n.

bilinen Katerina Breşkovskaya'nın yakında Amerika'yı ziyaret edeceği haberi de hepimizi ayrıca sevindirmişti.

Rusya hakkında biraz bilgisi olanlar, Breşkovskaya'nın ülkenin en yiğit insanlarından biri olduğunu bilirdi. Bu nedenle ziyaretini olağanüstü bir olay haline getirmek gerekiyordu. Yahudi topluluğu arasında ünü yaygın olduğu için, bu bakımdan kaygımız yoktu. Ancak Amerikalılar onu pek tanımadığından, ilgilerini çekmek kolay olmayabilirdi. Babuşka'nın yakın dostu olan Nikolayev, onun Amerika'ya sadece para sağlamak için değil, Amerikan halkını aydınlatmak için de geldiğini söylemişti bize. Nikolayev, *The Friends of Russian Freedom*'la birlikte çalışmanın yollarını aradığı için, sık sık geliyordu bana. Babuşka'yı tanıyan ve hakkında yazı yazan tek Amerikalı belki de George Kennan'dı; *Outlook*'tan Lyman Abbott da ilgileniyordu onunla. Nikolayev onlarla görüşmemin yararlı olacağını söyledi. Emma Goldman'ın bu fevkalade saygın insanlara yaklaşabileceğini düşünen Nikolayev'in çocukça saflığına gülmekten kendimi alamadım. "Eğer kendi adımlı kullanırsam Babuşka'nın şansını sıfıra indiririm. Ama Smith gibi sıradan bir adla da hiçbir kapıyı aralayamam," dedim ona. Birden Alice Stone Blackwell geldi aklıma.

1902'de Ms. Blackwell'in Rus şairlerinden çevirdiği bazı şiirlere rastlamış, daha sonraysa Rusya'daki mücadeleyi destekleyen yazılarını okumuştum. Bunun üzerine ona duygularımı belirten bir mektup yazdım. Alice Blackwell cevabında benden Yahudi şiirini İngilizce düzyazıya çevirecek birini önermemi rica etmişti. Bu isteğini yerine getirdikten sonra ilişkimiz kesintisiz sürmüştü. Bu kez ona Rusya'da olup bitenler konusunda Amerikalıları aydınlatma çabalarımızdan söz ettim. Nikolayev'in kendisine Rusya'daki durum hakkında ayrıntılı bilgi verebileceğini belirttim. Ms. Blackwell hiç vakit geçirmeden cevaplandırdı mektubumu. Yakında yeniden yapılanan *The Friends of Russian Freedom*'ın başkanı Muhterem William Dudley Foulke ile birlikte New York'a geleceğini ve beni mutlaka arayacağını bildiriyordu.

Foulke, Roosevelt'e büyük bir hayranlıkla bağlıydı. Nikolayev'e, "Zavallı adam, eğer Ms. Smith'in kim olduğunu öğrenecek olursa kalp sektesinden ölür mutlaka," dedim. Ms. Blackwell hakkında ise hiç tereddütüm yoktu; eski New England toprağından, yılmaz bir özgürlük savaşçısıydı o. Kim olduğumu biliyordu. Ama ya Roosevelt'in adamı! Kim bilir neler olacaktı o gelince? Nikolayev ise, Rusya'da en tanınmış devrimcilerin uydurma adlarla gizlendiğini söyleyerek, kaygılanmaya gerek olmadığı düşüncesindeydi.

Alice Stone Blackwell geldikten az sonra, tam çaylarımızı yudum-larken kapı çalındı. Gelen, beş kat merdiven tırmanmaktan soluğu ke-silmiş, kısa boylu, tıknaz bir adamdı. "Ms. Smith siz misiniz?" diye sor-du kesik soluklar arasında. "Evet," dedim işi pişkinliğe vurarak. "Mr. Foulke'la müşerref oluyorum sanırım. İçeri buyurun rica ederim." Roo-sevelt hayranı, bu saygı değer Cumhuriyetçi'nin, Emma Goldman'ın 210 Doğu Yakası, On Üçüncü Sokak'taki dairesinde çayını içerken, Rus dik-tatoryasını yıkma yollarını tartıştığı basının kulağına gitseydi eğer, bun-dan bol salçalı bir hikâye çıkacağı kuşkusuzdu. Ne var ki gazetelerin böyle bir buluşmadan haberi olmaması için büyük özen gösterdim ve bu gizli oturum hiçbir tatsızlık olmadan sona erdi. Ms. Blackwell de, Muhterem Mr. William D. Foulke da, Nikolayev'in ağzından dinledikleri, Rusya'da yaşanan dehşetengiz olaylardan çok etkilenmişlerdi.

Birkaç hafta sonra Ms. Blackwell, *The Friends of Russian Freedom*'ın New York şubesinin kurulduğunu haber verdi. Başkanı Muhterem Minot J. Savage, Başkan Yardımcısı ise Profesör Robert Erskin Ely idi. Ms. Breşkovska'yı Amerikan halkına tanıtmak için vakit geçirmeden çalış-maya koyulmuşlardı. Küçük toplantımızdan kısa zamanda verimli bir sonuç almıştık. Ama ya Ely! Onunla Peter Kropotkin'in 1901'de Ame-rika'ya gelişi sırasında tanışmıştım. Aşırı ürkek bir insan izlenimi ver-mişti bana. Ekonomi Politik Birliği'nin başkanı olduğu için, anarşistlerle ilişkisi açığa çıkar da, durumu sarsılırsa diye fevkalade tedirgin görü-nüyordu. Kropotkin anarşistti ama, aynı zamanda bir prensti, üstelik de bir bilimadamıydı. Lowell Enstitüsü'nde ders vermişti. Kanımca Ely için en önemlisi Kropotkin'in *prensliği*ydi. Britanyalıların bir hanedanları vardır ve pek hoşnutturlar bundan. Amerikalılar ise bayırlılar ve çok isterler bir hanedanları olmasını. Kropotkin'in devrimci saflara katılırken ünvanlarından vazgeçmiş olması pek umurlarında değildir. Sevgili Peter' in epeyce sarsıldığını hatırlıyorum bunun farkına vardığında. Bana bu konuyla ilgili olarak Chicago'da kaldığı sırada başından geçen bir olayı anlatmıştı: Yoldaşlarıyla Waldheim'e giderek Parsons, Spies ve öteki Haymarket şehitlerinin mezarlarını ziyaret edecekleri bir günün saba-hında Ms. Potter Palmer'in öncülüğünde sosyeteden bir grup kadın da onu öğle yemeğine davete gelmişti. "Bizi kırmazsınız değil mi Prens Haz-retleri?" diye ricada bulunmuşlar, Peter de, "Affınızı dilerim hanımefen-diler, ama yoldaşlarıma sizden önce söz vermiş bulunuyorum," diyerek özür dilemişti. Ms. Palmer, "Ama Prens, *mutlaka* gelmelisiniz!" diye ısr-ar edince de, "Madam," demişti Peter, "Prens sizin olsun, ben yoldaş-larımla gideceğim."

Profesör Ely hakkındaki izlenimlerim, kimliğimi açıklamamanın daha uygun olacağı düşüncesini doğurdu bende. Gerek onun ruh sağlığı, gerekse Babuška'yla ilgili çalışmaların sekteye uğramaması için gerekiyordu böyle bir önlem. Turner kampanyasındaki gibi bir aracı koyarak ben geri plana çekildim. Eğer ürkek kalpler aldatılmış olmaktan incindiye, bunu isteyerek yapmamıştım; onların dar kafalılığının sonucuydu bu.

Katerina Breşkovskaya gelir gelmez büyük bir ilgiyle kuşatıldı. Onu görmek isteyenlerden çoğu Rusya'ya gerçekten ilgi duymaktan çok merraktan gelmişti. Meraklıların sayısını artırmak istemediğimden beklemeyi yeğledim. Nikolayev, Breşkovskaya'ya benden söz etmiş, o da benimle buluşmak istemişti.

Rus devrimci mücadelesi içinde yer alan Vera Zasuliç, Sofya Perovskaya, Jessie Helfman, Vera Figner ve Katerina Breşkovskaya gibi kadınlar, hayat hikâyelerini okuduğum andan itibaren esin kaynağım olmuş, ancak hiçbirisiyle yüz yüze karşılaşma şansım olmamıştı. Breşkovskaya'nın kaldığı eve vardığımda heyecanımı zor zaptedebiliyordum. Onu soğuk, yarı karanlık, çıplak bir odada buldum. Siyahlar giymiş, kalın bir şala sıkıca sarmıştı. Dalgali, kıvrak saçlarının uçlarını açıkta bırakan siyah bir eşarp vardı başında. Altmış iki yaşındaki bir kadın için olağanüstü genç ifadeli, zekâ ve anlayış fışkıran kocaman, gri gözleri olmasa, bir Rus köylüsü sanılabilirdi. Yanında on dakika kaldıktan sonra sanki onu yıllardan beri tanıyormuşum gibi bir duyguya kapıldım. Sadeliği, sesindeki şefkat, davranışlarındaki incelik tıpkı bir bahar esintisi gibi ferahlattı beni.

New York'ta, Cooper Union'daki ilk toplantısı çok uzun zamandan beri tanık olmadığım kadar aydınlatıcı ve esinlendiriciydi. Daha önce hiç bu kadar büyük bir kalabalığa hitap etme imkânı bulamamış olan Babuška başlangıçta biraz tedirgindi. Ne var ki çok geçmeden bunun üstesinden geldi ve sözleri izleyicileri ayağa kaldırdı. Bir sonraki günün gazetecileri söz birliği etmişçesine saygıdeğer, yaşlı hanıma övgülerle doluydu. Saldırıları, kendi ülkelerine değil de, çok uzaklardaki Rusya'ya yönelik olunca övgülerinde cömert davranmakta bir sakınca görmüyorlardı. Ancak biz de yayının aracılığıyla, Babuška'nın davasına halkın ilgi duyacağını düşünerek basın bu tutumundan memnunluk duyuyorduk. Sunrise Kulüp'te Fransızca yaptığı konuşma o güne kadar bu çevrede en büyük izleyici kalabalığını toplamayı başardı. Onun için düzenlenen kimi özel toplantılarda olduğu gibi Sunrise'da da çevirmenliği ben üstlendim. Bir başka gün de 210 Doğu, On Üçüncü Sokak'taki küçük dai-

reme aralarında Ernest Crosby, Bolton Hall, Coryell'ler, Gilbert E. Roe, üniversite çevresinden Phelps Stokes, Kellogg Durland, Arthur Bullard, William English Walling ve devrimci saflarda sivrilmiş kadınların da bulunduğu çok sayıda konuk geldi. Hemşirelerle Dayanışma Derneği'nden Lillian D. Wald, Babuşka onuruna düzenlediği toplantılarla çok sayıda insanın Rus davasına ilgi duymasına önayak oldu.

Gecenin geç saatlerinde sona eren toplantılardan sonra Babuşka çoğu zaman benim evimde kalırdı. Beş kat merdiveni beni utandıran bir enerji ve canlılıkla tırmanmasına şaşar kalırdım. Bir keresinde, "Babuşkacığım, bunca yıllık sürgünlere ve hapislere rağmen nasıl genç kalmayı başardın?" diye sordum ona. "Ya sen?" dedi cevap olarak, "İnsanın ruhunu çürüten bu materyalist ülkede yaşamayı nasıl başardın?" Uzun süren sürgün hayatı hiçbir zaman canlılıktan yoksun olmamıştı. Ardı arkası kesilmeyen siyasi göçmenlerce tazeleniyordu durmadan. "Ayakta kalmamı sağlayan ve ilham veren çok şey vardı her zaman," dedi. "Oysa idealizmin suç sayıldığı, isyancıların toplumun dışına itildiği ve paradan başka hiçbir tanrının olmadığı bir ülkede senin neyin var dayanacak?" diye sordu bana. Kendi de dahil olmak üzere, bizden öncekileri örnek aldığımızı, idealimizin bize cesaret ve dayanıklılık verdiğini söylemekten başka cevabım yoktu. Babuşka'yla birlikte geçirdiğim saatler propaganda hayatımın en zengin ve en değerli tecrübeleri olarak kaldı.

Rusya uğruna yaptığımız yoğun çalışmalar St. Petersburg'da, 22 Ocak'ta meydana gelen korkunç trajediyle daha da önem kazandı. Dertlerini Çar'a anlatmak için, Rahip Gapon'un öncülüğünde, Kışlık Saray'ın önünde toplanan binlerce insan, diktatörün cellatlarınca katledilmişti. İlerici Amerikalıların çoğu Babuşka'ya karşı mesafeliydi. Onun kişiliğine, cesaretine ve direncine saygı duymakla birlikte, Rusya'nın içinde bulunduğu koşullar konusunda anlattıklarını ihtiyatla karşılıyor, işlerin bu kadar kötüye gitmiş olamayacağını düşünüyorlardı. Bu yüzden, "Kanlı Pazar" kıyımı Babuşka'nın anlattıklarına trajik bir ağırlık verdiği kadar, inkârı mümkün olmayan bir kanıt da oluşturdu. İlimli liberaller dahi artık Rusya'daki duruma gözlerini kapatamazdı.

Rus Yeni Yılı balosunda, 1905'i karşılamak için oluşturduğumuz çemberin ortasında, Babuşka gençlerden biriyle *kazaçok* oynadı. Pespembe yanakları, ıslıl ıslıl gözleriyle geleneksel Rus halk dansını altmış ikisindeki bu kadının fırl fırl dönerek oynayışı herkesi kendisine hayran bıraktı.

Babuşka ocak ayında bir dizi konferans vermek üzere geziye çıktı. Ben de ilgi alanımdaki öteki konularla uğraşmak için kendime vakit ayır-

ma fırsatı buldum. Sonbaharda Rochester'dan gelen sevgili Stella'm epeydir benimleydi. Çocukluğundan beri hayal ettiği bir şeydi bu. McKinley isterisinden kıl payı canımı kurtarmam, Stella'nın annesi Lena'nın bana karşı tutumunun yumuşamasına yol açmıştı. Stella'ya ne kadar değer verdiğimi anladığı için, artık onu eskisi gibi benden kıskanmıyordu. Lena da kocası da kızlarının gelişmesi için New York'taki imkânların daha iyi olduğunu anlamışlardı; benim yanımda güvenlik içinde olacağından kaygı duymuyorlardı. Bana gelince, doğumuyla kasvetli gençlik yıllarıma sevinç getiren küçük yeğenimle birlikte olma düşüncesiyle mutluydum. Ne var ki, beklenen gün geldiğinde Babuşka'nın işleriyle uğraşmaktan, ona istediğim gibi zaman ayıramamıştım. Stella ise, ona hemen kanı kaynayan yaşlı devrimcinin büyüleyici etkisine kapılmıştı kendini. Ancak gene de baş başa kalmak için ikimiz de can atıyorduk ve devrimci ninenin gitmesiyle bu fırsata kavuştuk.

Stella çok geçmeden bir yargıcın yanında sekreterliğe başladı. Sekreterinin Emma Goldman'ın yeğeni olduğunu bilse, kuşkusuz adamın dehşetten kalbi dururdu. Hemşireliğe yeniden başladıysam da, Babuşka'nın Batı gezisinden dönmesiyle tüm zamanımı ona ve davasına adanmak durumunda kaldım. Benden özel olarak Rusya'ya gizlice silah sevk edebilecek güvenilir birini bulmamı istemişti. İlk aklıma gelen Eric oldu. Babuşka'ya Saşa'nın kaçması için tünel kazarken gösterdiği cesareti ve sabrı anlattım. Eric'in çok yaman bir denizci olduğunu söylemem özellikle ilgisini çekti. "Bu Finlandiya üzerinden nakliyat yapmamızı kolaylaştıracak," dedi. "Böylesi karadan göndermekten çok daha az şüphe çekici." Babuşka'nın Eric'le ilişki kurmasını sağladım. Eric çok olumlu bir etki uyandırmıştı. "Tam bu işin adamı," dedi Babuşka. "Serinkanlı, cesur bir eylem adamı." New York'a birlikte gittiler. Yol hazırlıkları önceden yapılmıştı. Şen vikingimizi tehlikeli yolculuğuna çıkmazdan önce bir kez daha görmek sevindirici oldu.

Gün görmüş, muhteşem kadın aramızdan ayrılmazdan önce 210 Doğu, On Üçüncü Sokak'ta, eski ve yeni dostların katılımıyla, ona bir veda şöleni verdim. Estirdiği özgürlük rüzgârı herkesi büyülemişti; havada bir olağanüstülük hissediliyordu. Ninenin alnını kırıştıran hiçbir sıkıntı yokmuş gibiydi sanki, oysa hepimiz döndüğünde Rusya'da karşılaşacağı tehlikelerin farkındaydık.

Geçen bir ayın ne kadar gerilimli olduğunun bilincine ancak Babuşka gittikten sonra vardım. Öylesine bitkindim ki, hasta bakacak halim yoktu. Mesleğimin gerektirdiği ağır çalışma koşulları, sorumluluk ve kaygının siyasal faaliyetlerime ket vurduğunun ne zamandan beri farkın-

daydım. Bir süre vücut masajı yapmayı denedim. Ancak hasta bakmaktan daha sinir bozucu bir işti bu. Amerikalı arkadaşlarımdan, kendi işyerinde günde beş saat çalışıp gayet iyi kazanan bir manikürcü kadına açmıştım derdimi. Bana yüz ve baş masajı yapmamı önerdi. Dediğine göre çalışan kadınların çoğuna huzur veriyordu böyle bir terapi; beni müşterilerine tavsiye etmeye söz verdi. Böyle bir iş yapmak anlamsız geliyordu bana; ama Solotaroff'a danıştığımda bunun eylemlerime vakit ayırabileceğim rahat bir iş olduğunu söyledi. Dostum Bolton Hall da aynı fikirdeydi. İşi kurmak için bana borç vermeyi önerdi; ilk müşterim olmaya talipti aynı zamanda. "Başımda yeniden saç çıkarmayı beceremesen de, seni bir saat esir alıp, tek vergi konusundaki görüşlerimle kafanı ütülerim." Rus dostlarımdan bazıları ise bu girişime bir başka açıdan bakıyordu. Böyle bir masaj salonu, Rusya ile dayanışma faaliyetlerini örtülü olarak yürütmeye elverişli bir yer olacaktı. Stella, saatlerce çalışmamı gerektiren hastabakıcılığından beni kurtaracağı için, bu fikri sevinçle karşıladı. Bunun üzerine ben de yer aramaya koyuldum ve bulmakta çok zorluk çekmeden Broadway'de, On Yedinci Sokak'taki bir binanın en üst katını kiraladım. Küçük ama, East River'a bakan, çok aydınlık ve havadar bir yerdi. Borç aldığım üç yüz dolar sermaye ve kadın arkadaşlarımnın verdiği birkaç güzel perdeyle süslediğim çok iç açıcı bir salonum oldu.

Çok geçmeden müşteriler gelmeye başladı. Haziranın sonunda borcumun bir kısmını ödemiş ve masraflarımı karşılar duruma gelmiştim. İş ağırdı ama tedaviye gelenlerin çoğu ilginç kimselerdi; beni tanıdıkları için kimliğimi saklamaya gerek yoktu. En önemlisi de gürültülü, sıkışık yerlerde iş görmek zorunda olmadan, hastalarımın hayatından kaygı duymadan çalışma imkânına kavuşmuş bulunmamdım. Ne zaman bir hastamın ateşi yükselse telaş eder, ölenlerin ardından haftalarca üzülürdüm. Yıllarca hemşirelik yaptığım halde, acıya kayıtsız kalmayı ve mesafeli davranmayı bir türlü öğrenemedim.

Sıcak yaz aylarında müşterilerimin çoğu yazlığa gidince, Stella'yla ben de tatili hak ettiğimizi düşündük. Uygun bir yer ararken New York yakınlarında, Pelham Koyu'ndaki Hunter Adası geldi aklımıza; tam aradığımız gibi bir yerdi. Ne var ki şehir sınırları içindeydi ve çadır kurmak için nasıl izin alınacağını bilmiyorduk. Stella'ya birden ilham geldi: Patronu olan yargıca danışacaktı. Birkaç gün sonra muzaffer bir edayla elindeki kâğıdı sallayarak, "Bir de yargıçların bir işe yaramadığını söylersin. İşte Hunter Adası'nda çadır kurmak için izin!" diye açıkladı sevinçle.

Eski dostlarımdan Clara Felberg de kız ve erkek kardeşleriyle katıldı

bize. Tam yerleşip de adanın güzelliğinin ve sessizliğinin tadını çıkar-maya hazırlanırken Clara, Paul Orleneff tiyatro topluluğunun New York'ta beş parasız kaldığı haberini verdi. Oyuncular kirayı ödeyemedikleri için apartmandan atılmıştı; durumları vahimdi.

1905'in başlarında Amerika'ya gelen Pavel Nikolayeviç Orleneff ile Madam Nazımova, Çirikov'un *Seçilmiş İnsanlar* adlı oyunuyla Doğu Yakası'nı fethetmişlerdi. Rusya'da Yahudilere yönelik kısıımı protesto etmek amacıyla, bir grup yazar ve tiyatroçunun, Orleneff'i bu oyunu yurtdışında oynamaya ikna ettikleri rivayet ediliyordu. Orleneff ve topluluğu Babuşka'yla ilgili etkinliklerin çok yoğun olduğu bir dönemde Amerika'ya geldiği için Rus oyuncularla ilişki kurma fırsatı bulamamıştım. Gene de hiçbir oyunlarını kaçırmadım. Joseph Kainz'ı saymazsak, Orleneff'le kıyaslayabileceğim hiçbir oyuncu yoktu. Hatta Kainze bile Orleneff'in *Suç ve Ceza*'daki Raskolnikov'u ya da Mitka Karamazov'uyla boy ölçüşemezdi. O da, Eleonora Duse gibi, insan duygularını olanca canlılığı ve tüm incelikleriyle yansıtabiliyordu. Alla Nazımova, tüm öteki rollerinde olduğu gibi, *Seçilmiş İnsanlar*'daki Leah rolünde de çok başarılıydı. Öteki oyunculara, Amerikan sahnelerinde o güne kadar görülmedik bir takım ruhu sergilediler. Bu nedenle bize çok şey kazandıran Orleneff topluluğunun parasız pulsuz ve dayanaktan yoksun bir şekilde ortada bırakılmasından son derece üzüntü duydum. Adamızda Orleneff'e bir çadır kurmak işten değildi ama ya öteki on adamı ne olacaktı? Clara bir yerlerden para bulacağına söz verdi; bir hafta geçmeden topluluğun tüm üyeleri adada bizimleydi. Gürültücü, canlı insanlardı. Sakin bir tatil geçirme hayalimiz suya düşmüştü böylece. Stella'yla, gündüzleri şehrin dayanılmaz sıcakıyla yüz yüze geldikçe, Hunter Adası'nın artık bizim için bir sığınak olmaktan çıkmasına esef ederdik. Ama geceleri, muhteşem kamp ateşinin çevresinde, alçak sesle mırıldanan Orleneff'in yumuşak tınılı gitarının eşliğinde hep birlikte söylediğimiz şarkılar körfezde yankılanırken, kocaman semaver fokurdar, gündüzki pişmanlığımızdan eser kalmazdı. Kederli Rusya'nın feryadı hepimizin yüreğine işlerdi.

Rusya'yla olan ruhsal bağım Saşa'ya duyduğum yakınlığı artırıyordu. Esinlendirici gecelerimizden ne kadar hoşlanacağını, tutkuyla bağlı olduğu vatanının türkülerinden nasıl etkileneceğini tahmin etmek zor değildi. 1905 yılının temmuzundaydık. Bundan tam on üç yıl önce, hayatını davasına feda ederek benden ayrılmıştı. Çilesi dolmak üzereydi; ancak bir başka yerde, bir işlikte bir yıl çalışmak zorundaydı. Bu bir yıllık ce-

zayı ilave eden yargıç, 1892 Eylülü'ndeki duruşmada yirmi bir yıllık insanlıkdışı cezayı verenden daha gaddar görünüyordu bana. Neyse ki Saşa artık yakında özgürlüğüne kavuşacak, gardiyanlarının pençesinden kurtulacaktı.

Pennsylvania yasaları, hafifletici nedenlerden dolayı tutuklunun son yılında cezada beş ay indirim öngördüğünden, Saşa'nın sadece yedi ay çalışacak olması biraz olsun içimi rahatlatıyordu. Ne var ki bu teselli de çok geçmeden yok oldu. Saşa, gönderdiği bir mektupta, yasal olarak beş aylık indirimi hak etmesine rağmen, "yeni" bir mahkûm olması nedeniyle, işyeri yetkililerinin sadece iki ay ceza indiriminde bulunacaklarını bildirdiklerini yazıyordu. Onu da ancak "iyi" davranırsa hak edecekti. Bu durumda acı ilacı son damlasına kadar içmek zorunda olduğu anlaşıyordu.

Birkaç ay önce Saşa kendinden "*Chum*" (ahbap) diye söz ettiği bir arkadaşını göndermişti bana. Adı John Martin'di. Cezaevindeki dokuma tezgâhlarında eğitmenlik yapıyordu. Sosyalist eğilimli olduğu için, bu işi para kazanmaktan çok tutuklulara yardım edebilmek için kabul etmişti. Batı Cezaevi'ne geldikten hemen sonra Saşa'nın durumunu öğrenmiş, o zamandan bu yana ona yardım etmek için elinden geleni yapmaya çalışmıştı. Saşa'nın yazdığına göre, gerek kendisine gerekse öteki tutuklulara yardım edebilmek için tehlikeyi göze almaktan çekinmeyen biriydi.

John Martin Af Kurulu'na bir yıllık çalışma cezasının kaldırılması için yeniden başvurulmasından yanaydı. Alex diye söz ettiği Saşa'nın bunca yıl ömür tükettiği cehennemden çıkar çıkmaz bir yenisine girmesine razı değildi. Martin'in bu duyarlı davranışından çok etkilenmiştim. Ama şimdiye kadar Saşa'yı kurtarmak için yaptığımız girişimlerin hiçbirinden sonuç alamamıştık. Bunun da sonuç vermeyeceğinden emindik. Ayrıca Saşa'nın da böyle bir şeyi denememizi istemeyeceğini biliyordum. On üç yıl dayanmıştı; birilerine yalvarmaktansa on ay daha dişini sıkabilirdi. Saşa'dan gelen bir mektup düşüncemde haklı olduğumu gösterdi. Düşmandan hiçbir talepte bulunmayacağını yazıyordu.

Transferinden sonraki kaygı dolu günler sona ermişti. İki gün sonra cezaevinden yazdığı son mektubu geldi:

SEVGİLİ KIZ,

Bugün çarşamba, nihayet ayın 19'u!

*Geh stiller, meines Herzens Schlag
Und schliesst euch alle meine alten Wunden,*

*Denn dieses ist mein letzter Tag
Und dies sind seine letzten Stunden!**

Bu duvarlar arasındaki son düşüncelerim seninle sevgili, sadık dostum benim.

SAŞA

18 Mayıs'a, muhteşem özgürlük gününe Saşam, senin ve benim zaferimize, on ay kaldı sadece!

O gün ikindi vakti kampa döndüğümde heyecanım Orleneff'in gözünden kaçmadı, "Esinlenmiş bir haliniz var Ms. Emma!" dedi. "Hari-kulade bir şey geçmiş olmalı başınızdan!" Ona Saşa'nın Rusya'daki gençlik yıllarını, Amerika'daki hayatını, *Attentat*'ını, cezaevinde çektiklerini anlattım. "Büyük bir trajik karakter!" dedi Orleneff heyecanını tutamayarak, "Onu yorumlamak, canlandırarak insanlara sunmak – çok isterdim böyle bir rolü üstlenmeyi!" Bu değerli sanatçının Saşa'nın güçlü ve güzel kişiliğinden bu denli etkilenmesi beni çok mutlu etmişti.

Orleneff Amerikalılarla ilişki kurmak için ona çevirmenlikte yardımcı olmamı ve menajerliğini üstlenmemi istiyordu. Tüm dâhiler gibi o da sadece sanatı için yaşıyor, gözü başka bir şey görmüyordu. Ne büyük bir sanatçı olduğunu anlamak için oynayacağı role hazırlanırken nasıl kendinden geçtiğini görmek yeterdi. Yorumlayacağı karakteri en ince ayrıntılarına kadar milimi milimine inceler, canlı, yaşayan bir hale getirinceye kadar haftalarca işler dururdu. En mükemmeliyi yaratma kaygısıyla ne kendine ne de oyuncularına acımaksızın titizlik gösterirdi. Bu tutkulu adamın bir değil, birçok defa geceyarısında çadırının başına gelip, "Tamam, oldu nihayet! Oldu!" diye bağırıldığını, uykudan başımı kaldıramayarak, "Nedir olan?" diye sorduğumu hatırlıyorum. Bu bazen Raskolnikov'un monoloğunda sesini farklı bir tonda kullanmak ya da Mitka Karamazov'un sarhoşluğunu yorumlamakta değişik bir jest olabilirdi. Orleneff kelimenin tam anlamıyla ilhamla yanıp tutuşuyordu. Zamanla bu tutku bana da bulaştı; Hunter Adası'ndaki unutulmaz günlerde yakından izleme fırsatı bulduğum bu büyük oyuncunun sanatını dünyaya tanıtmak için ne yapabileceğimi düşünmeye başladım.

Uzunca bir süre Pavel Nikolayeviç ve çok sayıda konuğunu ağırlamaktan başka pek bir şey yapamadım. Tanıdığım güvenilir gazetecilerden bazıları Orleneff'in gelecekteki tasarımlarıyla ilgili röportajlar yaptı. Bu arada da Üçüncü Sokak'taki bir salonu tiyatroya dönüştürme çalış-

* Usul dur çırpınan yüreğim / Kabuk bağlasın artık kanayan yaralarım / Son günlerim bunlar / Bunlar da azalan saatler. -ç.n.

malari başladı. Orleneff her gün şehre inerek inşaatı denetlemek istiyor, her seferinde evsahibiyle ayrıntılar üzerinde sonu gelmeyen tartışmalara girişiyordu. Paul, Rusçadan başka dil bilmediğinden ben de bunları tercüme etmek zorunda kalıyordum. Zamanımı kendi işlerimle onun tiyatrosu arasında paylaşıtıyordum. Akşamüzeri yorgunluktan ve sıcaktan yarı baygın, Orleneff ise asla başa çıkamayacağı ıvır zıvır sorunlardan sinir küpü halinde, adaya dönüyorduk.

Hunter Adası'ndaki azgın zehirli sarmaşıklar ve saldırgan sivrisinekler yüzünden sonunda şehre inmek zorunda kaldık. Bizden daha dayanıklı olan köy kökenli oyuncular ise gidecek başka yerleri olmadığından her iki canavarla da savaşmayı göze alarak adada kaldılar. İşçi Bayramı'ndan (Labour Day*) sonra hastalarım çoğaldı; tiyatro çalışmaları da Amerikalı dostlarımın katkısı ve geniş çaplı yazışmalarla hız kazandı. Yıllardan beri görmediğim James Huneker, Orleneff hakkında bir yazı yazmaya, onun gibi başka eleştirilenler de oyunları desteklemeye söz verdiler. Aralarında banker Seligman'ın da bulunduğu bazı varlıklı Yahudiler de yardımlarını esirgemediler.

Doğu Yakası Kurulu üyeleri yazlıktan döner dönmez Orleneff'e verdikleri sözü yerine getirmek için kolları sıvadılar. Okuma çalışmaları daha çok evlerde, özellikle de Solotaroff'un ve Pavel Nikolayeviç'e ev sahipliği yapan Dr. Braslau'nun evinde yapılıyordu. Doktor Braslau ve eşi, opera sanatçısı olma yolundaki kızlarından dolayı, konuklarının psikolojisini ve kaprislerini anlamakta zorluk çekmiyor, onu sevgi ve sabırla ağırlıyordu. Oysa, Doğu Yakası sakinlerinden bazıları sadece dolar ve sentle değeriendiriyordu Orleneff'i. Braslaular Rus halkına özgü cana yakınlık, içtenlik ve konukseverlik gibi özelliklere sahiptiler; ne zaman onlara gitsem kendimi son derece özgür ve rahat hissedirdim.

Radikal Yahudi basını tanıtım işine canı gönülden sarıldı. Çoğu zaman oyunların provalarını izlemeye gelen sosyalist günlük gazete *Forward*'dan Abe Cahan, Orleneff'in olağanüstü yeteneğinden söz eden yazılar yazdı. Doğu Yakası'nda yayımlanan *Freie Arbeiter Stimme* ve öteki Alman Yahudisi gazetelerde de bu konuda bir hayli olumlu yazı çıktı.

Konferanslarım, büro çalışmalarım ve çeşitli faaliyetlerim günlerimi dolduruyordu. Bu arada evimin müdavimlerini de ihmal etmiyordum. Konuklarım arasında M. Katz ve Haim Zitlovski de vardı. Most'la aramda çıkan kavgada ve daha sonra McKinley isterisi sırasında, herkes tarafından afaroz edildiğim dönemlerde, Katz'la Solotaroff beni hiç yalnız

* ABD'de eylülün ilk pazartisine rastlayan işçi bayramı. -ç.n.

bırakmamışlardı. Katz'ın gönlümde özel bir yeri vardı. Gerek çalışırken, gerekse samimi arkadaş toplantılarında onunla çok iyi anlaşırdık.

Zitlovski Amerika'ya Babuşka'yla gelmişti. Sosyalist Devrimci olmanın yanı sıra inançlı bir Musevi'ydi. Bıkıp usanmadan, bir Yahudi kızı olmam dolayısıyla kendimi Yahudi davasına adamam gerektiğini söyler dururdu. Ona, bana bunu daha önce de telkin ettiklerini, Chicago'da tanıştığım, Max Baginski'nin dostu olan genç bir bilimadamının Yahudi davasını sahiplenmem için bana yalvardığını aktardım. Adama, sekiz yaşındayken büyüyünce Judith olmayı, halkıma yapılan zulmün öcünü almak için Holofernes'in kellesini uçurmayı hayal ettiğimi anlatmıştım. Ne var ki, toplumsal haksızlıkların sadece benim ırkıma yönelik olmadığını bilincine vardığımdan beri, Judith'in kesilmesi gereken bunca kafayla başa çıkamayacağını öğrenmiş bulunuyordum.

210 Doğu, On Üçüncü Sokak çevresi Max, Millie ve altı aylık bebeklerinin gelmesiyle daha da genişledi. Analığın kutsallığını savunan Devlet ve Kilise yandaşları, Millie'nin resmi yetkililerden izin almaksızın anne olmaya cüret ettiğini öğrenince gerçek yüzlerini göstermişlerdi. Yıllardır öğretmenlik yaptığı Chicago okullarında ders vermesi yasaklanmıştı. Max'ın da *Arbeiter Zeitung*'un yazı kurulundan istifa ettiği çok kötü bir zamana rastlamıştı Millie'nin işsiz kalması. August Spies'in çabasıyla kurulan *Arbeiter Zeitung* giderek ilkelerinden sapmış, sosyalist politikacıların oy avlama aracına dönüşmüş, Max da bu entrika ve dişişme ortamına daha fazla dayanamayarak istifayı basmıştı.

Max şehrin insanı insanlıktan çıkaran ezici atmosferinden nefret ediyor, doğayı ve toprağı özliyordu. Evsahiplerinin bana rahat vermediği bir dönemde eli açık dostum Bolton Hall, "Seni burdan kimse çıkaramaz. İstersen hayatının sonuna kadar oturabilirsin; bir altın madeni keşfedecek olursan o zaman ödersin," diyerek Ossining'den üç buçuk mil kadar uzaklıkta bir köy evi armağan etmişti bana. Ev harap durumdaydı; suyu filan yoktu ama tepeden bakınca görünen muhteşem manzara, çevrenin sessizliği ve güzelliği konforu aratmıyordu. Hall'un izniyle Max, Millie ve bebekleri çiftliğe yerleşti.

Hastalarımın sayısı oldukça artmıştı. Bunlar arasında on dört ayrı meslekten kadın ve her çeşit erkek vardı. Kadınların çoğu kendini özgür ve bağımsız sayıyordu; gerçekten de hayatlarını kendileri kazandıkları için böyle denebilirdi. Ne var ki, yaradılışlarının esas sebebini bastırmakla ağır bir bedel ödüyor, herkes ne diyecek diye korktuklarından, aşktan ve yakın ilişkilerden yoksun yaşıyorlardı. Ne kadar yalnız olduklarını, bir erkeğin ilgisine ne denli ihtiyaç duyduklarını, çocuk özlemiyle

yanıp tutuştuklarını görmek insana hüznü veriyordu. Dünya âleme, “herkes kendi işine baksın” demek cesaretini gösteremeyen bu özgür kadınlar, çoğu zaman geleneksel evliliklerden de daha trajik bir durumda buluyorlardı kendilerini. Hayatlarını kazandıkları için bir ölçüde bağımsızdılar; ne var ki ruhsal bağımsızlığı ya da özel hayatlarında özgür olmayı başaramamışlardı.

XXIX. BÖLÜM

1905 DEVRİMİ'NE İLİŞKİN Rusya'dan gelen heyecanlı haberlerle kendimizden geçiyorduk. Kışlık Saray'ın önündeki katliamdan sonra meydana gelen olağandışı olayların gerilimini çok uzaktaki Amerika'da derinden hissediyorduk. Sosyalist Devrimciler'in silahlı kanadından Kalayev ve Balmaşov, 22 Ocak katliamının intikamını almak amacıyla Grand Dük Sergius ve Şipiyagin'i öldürmüşlerdi. Bunun ardından Rusya'da toplumun çeşitli katmanlarının katılımıyla başlayan genel grev tüm ülkeye yayılmıştı. Herkesten çok aşağılanan fahişeler bile kitlelerle dayanışma içinde genel greve katılmıştı. Çarlık yönetiminin kokusu nihayet çıkmış, boyunduruk altında tutulan kitleler ve sessizce acı çeken halk tüm engelleri yıkarak sevgili *Matuşka Rasiya*'mızı sarsan devrim dalgasında sesini bulmuştu. Radikal Doğu Yakası tam bir hezeyan içindeydi. Siyasal farklılıklar unutulmuştu. Dev mitinglerde ve kahvelerdeki toplantılarda sürekli Rusya'dan gelen haberler tartışılıyor, anavatandaki muhteşem olayların heyecanı insanlar arasında dostane bir hava yaratıyordu.

Orleneff ve grubu işte bu ortamda Üçüncü Sokak'taki küçük tiyatrodan perdelerini açtı. Salon çirkinmiş, akustiği feciymiş, sahne kımıldayamayacak kadar küçükmüş, dekorlar iğrenç renklere boyanmış, çeşitli dostlardan sağlanan eşyalar uyumsuzmuş kim takardı!? Yüreğimiz yeni hayat bulan Rusya'yla dopdolmuş, özlemlerimizi dile getirecek olan büyük sanatçıların verdiği ilhamla beklenti içindeydik. Perdenin açılmasıyla birlikte izleyicilerin coşkusu sahnedekileri sarıp sarmaladı. Oyuncuların o güne kadar başardıklarının çok üstünde bir oyun sergilemelerine yol açtı.

Küçük tiyatro New York'un sanat hayatında bir vaha oldu. Oyunları anlamadıkları bir dilde izleyen yüzlerce Amerikalı, Orleneff grubunun

sihrine kaptırdı kendini. Pazar geceleri profesyonellere ayrılmıştı. Salon tiyatro yönetmenleri ve erkekli kadınlı oyuncularla tıklım tıklım doluyordu. Ethel Barrymore, erkek kardeşi John, Grace George, Minnie Madern Fiske ve eşi Harrison Grey Fiske, Ben Greet, Margaret Anglin, Henry Miller'dan başka bir sürü sanatçı, yazar ve eleştirmen oyuna tekrar tekrar gelmeden edemiyordu. Orleneff'in menajeri "Ms. Smith" konukları karşılar, kahramanlarına tanıştırmak üzere onları sahne arkasına götürür, övgülerini tercüme eder, ancak Orleneff'in cevaplarının bazılarını çevirmekten özenle kaçınırdı.

Bir keresinde, ünlü bir tiyatro yönetmenince Orleneff ve Madam Nazımova onuruna oyundan sonra verilen bir davette evsahibi garip sualler sormaya başlamıştı: "Oswald rolünde, sahneye ilk çıktığınızda neden başınızı öyle tuhaf bir biçimde tutuyorsunuz? *Suç ve Ceza*'daki o herif konuşmayı biraz kısa kesse daha iyi bir etki uyandırmaz mı? Mutlu sonla biten oyunlar size daha çok para kazandırmaz mı?" Soruları birbiri ardına Orleneff'e aktardım. "Ahmağın teki olduğunu söyle o herife," diye bağırdı; kaşları öfkeyle çatılmıştı. "Tiyatro yönetmeni olacağına baca temizleyicisi olsa daha iyi ederdi! Cenenneme kadar yolu olduğunu söyle ona!" Saygın Anglosakson kulakları rencide edecek bir dizi Rusça küfür sıraladı bunun ardından. Nazımova işitmiyormuş gibi davranarak biriyle Fransızca sohbet ediyor, kaygılı bakışlarla göz ucuyla beni izliyordu. Orleneff'in taşkın öfkesini oldukça "diplomatik" bir mecraya sokmayı başardım.

Rus Devrimi henüz çiçeklenmeye başlamışken kanlı bir şekilde bastırıldı. Kazakların terörü, işkence, hapis ve idamlarla sarsıldı ülke. Parlak umutlarımızın yerini kapkara bir umutsuzluk aldı. Doğu Yakası ezilen kitlelerin acısını yürekten duydu.

Rusya'da baş gösteren yeni Yahudi kısımları Amerika'daki çok sayıda Yahudi ailesini mateme boğdu. Acı ve hayal kırıklığı içinde ilerici Ruslarla Yahudiler bile Rus olan her şeye düşman kesildiler; bunun sonucu olarak küçük tiyatronun izleyicisi azalmaya başladı. Derken bu boz bulanık ortamda karanlık bir köşeden Orleneff'in oyuncuları arasında Yahudi düşmanı Kara Yüzler* üyelerinin bulunduğu yolunda dehşet verici bir fısıltı yayıldı. Bunun ardından tam anlamıyla bir boykot baş gösterdi. Yahudi mağazaları, lokantaları ya da kahveleri Rus oyuncuların afişlerini ve ilanlarını artık kabul etmiyordu. Radikal basın bu temelsiz tepkilere şiddetle karşı çıktıysa da önünü alamadı. Kötü niyetli saldırılar

* Çarlık Rusyası'nda Yahudi kısımlarını örgütleyen reaksiyonerlere verilen ad. —ç.n.

Orleneff'i yıkmıştı. Oysa *Seçilmiş İnsanlar*'daki Nahman rolüyle Rus davasına adanmışlığını olanca içtenliğiyle canlandırmıştı. Gösterilerin geliri kirayı bile karşılamaya yetmiyor, alacaklılar kapısını aşındırıyordu; felaket yakındı.

Orleneff bana bir zamanlar, Londra'da Beerbohm Tree'de kendisi ve Madam Nazımova onuruna bir veda gösterisi düzenlendiğinden söz etmişti. Britanya sahnelerinin önde gelen sanatçıların katılımıyla çok muhteşem bir gece yaşanmıştı. Benzer bir şeyi New York'ta da deneyebileceğimizi düşündüm. Böylece şiddetle ihtiyaç duyduğumuz para sağlanabilir, belki de Doğu Yakası'nda kopan fırtına dindirilebilirdi; çünkü yıllardan beri edindiğim tecrübeyle, Amerikan kamuoyunun tutumunun, ırkımın göçmen üyelerini ne denli etkilediğini biliyordum. Orleneff'le *Theatre Magazine*'in yazı işleri müdürü Arthur Hornblow'u ziyaret ettik. Hornblow, Rus oyunculara duyduğu hayranlığı her vesileyle belirten bir eleştirmendi; ayrıca Ms. Smith'in arkasında gizlenen tehlikeli şahsiyetin kim olduğunu da biliyor ve ona kibar ve içtenlikli davranmakta hiçbir zaman kusur etmiyordu.

Mr. Hornblow bize büyük bir itibar gösterdi. Fikrimizi çok beğenmişti; Manhattan Tiyatrosu'nu kiralamış bulunan, Ms. Fiske'in başarılı menajeri Harrison Grey Fiske ile görüşmeyi önerdi. Mr. Fiske de konuya ilgisiz kalmadı; elinden gelen her şeyi yapacağına, hatta karısını da rol almaya ikna edeceğine söz verdi. Ne var ki tiyatro salonunu bize veremeyecekti. Yapı işleri tarafından binanın yıkılmasına karar verilmişti; yakında boşaltmaları gerekiyordu. Görüşmemiz sona erince Mr. Hornblow, Mr. Fiske'e özel bir şey söylemesi gerektiğinden, dışarda biraz beklememizi rica etti. Az sonra dışarı çıkan Mr. Fiske ellerini omuzlarıma koyarak, "Ah Emma Goldman! Böyle uydurma adla bana gelmekten hiç sıkılmadınız mı? Ms. Fiske'in de benimde de, modern oyunlar sahnelediğimiz ve tiyatro şirketlerine boyun eğmediğimiz için asilikle suçlanarak afaroz edildiğimizi bilmiyor musunuz? Ms. Smith haa!? Ms. Smith de kim oluyormuş? Emma Goldman'dan başkasını tanımam ben! Şimdi el sıkışalım; bir daha da benden kuşkulandığınıza tanık olmaya yım sakın?" diye bağırdı.

Başka çevrelerden de yardım ve destek gelmeye başladı. Criterion Tiyatrosu'nda dört matineden başka —bir hafta Boston'da iki hafta da Chicago'da olmak üzere— iki şehirde sözleşme yapılması Rus oyuncuların moralini yükseltti. Matineleri Orleneff'in hayranı olan hanımlar ayarlamıştı. Aralarında Ethel Barrymore ve Başkan Roosevelt'in kuzinleri olan sosyetenin iki hanım da vardı.

Boston ve Chicago sözleşmelerinin gerçekleşmesi için bir hayli yazışma gerekti. Her şey yoluna girdikten sonra Orleneff benim de gelmem için tutturdu. Boston'da Orleneff'le Nazımova'ya en büyük yardım Yirminci Yüzyıl Kulübü'nden geldi. Orleneff onuruna kulübün düzenlediği çeşitli davetlerde Profesör Leo Wiener ve başka Harvardlılarla, tiyatrounun başarısı için çok emek veren Ms. Ole Bull'la, Rusça eserleri çeviren Mr. Nathan Haskell'le, Dr. Konikov'la ve önde gelen Bostonlularla tanıştım.

Chicago turnesi daha da başarılı oldu. Bu girişimi destekleyen, içinde Yahudi ve Rus radikallerinin de bulunduğu, çeşitli çevrelerden insanlar her gece Studebaker Tiyatrosu'nu hiç boş yer kalmamacasına doldurdu. Bu gibi sosyal faaliyetlerin yanı sıra yoldaşlarımla düzenlediği toplantılarda da sık sık konuşmayı ihmal etmiyordum. Kuşkusuz bazı püritenler bu "ikili" hayatımdan haberdar olsalar şok geçirirlerdi ama ben cesaretle yoluma devam ediyordum. Ms. Smith rolünden çıkıp kendi kimliğime girmeye alışmıştım ancak her zaman sökmüyordu bu.

İlk kez Orleneff ve başroldeki kadın oyuncusu Rus Konsolosu Baron von Schlippenbach'ın evine davet edildiklerinde reddettim gitmeyi. Orleneff'e, onun hatırı için bile, Emma Goldman'ın hangi kisve altında olursa olsun, cellat Rus Çarlığı'nın temsilcisi olan adamın evine adım atmayacağını söyledim. Buna benzer bir durum Hull House'la ilgili olarak meydana geldi. Jane Addams'la, yer ayırtmak için geldiği Studebaker Tiyatrosu'nun ofisinde karşılaşmıştık. Bu tarafsız bir bölgede, kimliğimi açıklama gereği olmadan, tamamen iş görüşmesi düzeyinde bir karşılaşmaydı. Ne var ki, onun gibi ilerici toplumsal görüşleri savunduğu varsayılan birinin özel alanına uydurma bir isim altında girmek tatsız olduğu kadar, dürüst bir davranış da değildi. Bu nedenle Jane Addams'a telefon ederek, Ms. Smith'in davetine gelemeyeceğini, ancak eğer isteniyorsa, Emma Goldman'ın gelebileceğini söyledim. Bir an nefesini tutuşundan bu açıklamanın biraz ani olduğu hissine kapıldım.

Bunu Orleneff'e aktardığımda çok öfkeleni. Kropotkin'in Chicago'ya gelişinde Jane Addams'ın, onu hoşnut etmek için en ince ayrıntılarla ilgilendiğini, kendisini Rus köylüsüyle özdeşleştirerek, kadrosuyla birlikte Kropotkin'e geleneksel köylü giysileriyle karşıladıklarını anlattı. Bu yüzden bana itirazı olabileceğini düşünemiyordu. Orleneff'e, gösterişin hiçbir biçiminden hoşlanmayan Kropotkin'in Hull House'un Ruslaştırılmasıyla da bir ilişkisi olamayacağını, benimse Ms. Addams'ın gözünde prenses olmadığımı aşikâr olduğunu söyledim.

Rus dostlarımla onuruna, biri üniversitede, öbürü Ms. L. C. Ward'ın

evindeki başka davetlere de güvenli kimliğimle katıldım. Ms. Ward'ın, bir göl kıyısındaki saray yavrusu evinde ağırlandık. Davetlilerin ilgiden çok merak yüzünden geldikleri anlaşılıyordu. Evsahibesi yapmacıksız ve cana yakın bir kadındı. Ama benim gönlümü asıl çok tatlı ve kibar bir kadın olan seksen yaşındaki annesi çeldi. Bize, köleliğin kaldırılması ve kadınların özgürlüğü için nasıl mücadele ettiğini sıradan bir iş yapmışçasına anlattı. Pırıl pırıl gözleri ve ateş fışkıran yanaklarıyla hâlâ gençliğinin isyankâr ruhunu taşıdığını sezmek zor değildi. Kimliğimi saklamakla onun gösterdiği sıcak dostluğa ihanet etmiş olmaktan rahatsızlık duydum. Sonraki gün ona ve kızına bir mektup yazarak, adımları gizlemiş olmaktan dolayı özür diledim ve bu yola başvurmak zorunda kalmamın nedenlerini anlattım. Her ikisi de son derece hoş mektuplar yazarak evlerini onurlandıran kimsenin Emma Goldman olduğunu zaten anlamış olduklarını belirttiler. Bunu izleyen birkaç yıl boyunca karşılıklı yazışmayı sürdürdük.

Orleneff, New York'a döndükten sonra, eğer bir miktar parasal destek bulabilirse, Amerika'da birkaç mevsim daha kalmak istediğini açıkladı. Bu düşüncesini Rus tiyatrosuna ilgi duyan bazı dostlara aktardım. Yoğun bir çaba sonucu on altı bin dolar topladık ve destekleyici sözler aldık. Charles Frohman'ın yönetiminde çalışması yolundaki bir öneriye Orleneff şiddetli bir tepkiyle karşılık verdi. Rusya'da boyunduruk altına girmeyi reddeden bir kimsenin buna Amerika'da asla rıza göstermeyeceğini belirtti. Yönetimini kabul edebileceği bir tek kişi vardı, o da Ms. Emma idi. Benim herhangi bir yönetici gibi davranmayacağımı, hangi oyunu nasıl oynayacağına asla karışmayacağımı çok iyi biliyordu.

Ne var ki kurul, yönetimin değiştirilmesinde ısrarlıydı. Madam Nazımova da Amerika'da kalarak İngiliz sahnelerinde oynamaya hazırlanıyordu. Bu gelişmeler Orleneff'te hayal kırıklığı yarattı. Amerika'dan en kısa zamanda ayrılmak istiyor, planladığımız veda şölenine ilgi duymuyordu artık.

Orleneff'le birlikte çalıştığım sürece, ısrarla bana aylık bağlamak istedi. Oysa kumpanyanın hiçbir zaman fazladan para verecek bir durumu olmamıştı. Orleneff en önce oyuncuların maaşlarının ödenmesini isterdi. Bazen ne kendine ne de Nazımova'ya para kalmazdı. Nazımova çok becerikli olmasaydı hiçbir şeyin altından kalkamazlardı. Rus yardımcısıyla birlikte, sadece kendi giysilerini değil, tüm oyuncuların ve hatta Çar Feodor'un renkli ve şatafatlı kostümlerini de sudan ucuza mal etmeyi başarmıştı. Kârları az da olsa Orleneff bana da bir pay vermekte diretiyordu. Oysa çalışarak kazandığım para bana yetiyor, bu yüzden onlara yük

olmak istemiyordum. Orleneff bir keresinde param olsa en çok ne yapmak isteyeceğimi sormuştu. Amerika'da, çeşitli sanat dallarında uğraş veren genç yeteneklerle birlikte, toplumsal görüşlerimi yansıtan bir dergi çıkarmayı arzuladığımı söylemiştim ona. Max'la sık sık çok ihtiyaç duyulduğuna inandığımız bu proje konusunda tartışırdık. Umutsuz olduğunu bilmemize rağmen, yıllardır hayal ettiğimiz bir şeydi bu. Orleneff konuyu yeniden kurcaladı; bu amaç için özel bir oyun sahneye koymayı önerdi. Nazımova ile görüşüp, onun ne zamandan beri kendisiyle birlikte oynamak istediği Strindberg'in *Kontes Julia*'sını sahnelemeyi düşünüyordu. Jean rolüne pek hevesli değildi ama, "Benim için o kadar çok şey yaptın ki, senin için koyacağım bu oyunu," dedi.

Çok geçmeden Orleneff oyunun tarihini belirledi. Berkeley Tiyatrosu'nu kiralayarak, duyuruları ve biletleri bastırdık. Stella'nın ve öteki yoldaşların yardımıyla salonu doldurmak için kolları sıvadık. Aynı zamanda dergi girişimine ilgi göstereceklerini düşündüğümüz, aralarında Strindberg'in çevirmeni Edwin Björkman, Ami Mali Hicks, Sadakichi Hartmann, John R. Coryell'in de bulunduğu bazı kimseleri de 210 Doğu, On Üçüncü Sokak'taki toplantıya davet ettik. O gece dostlarımız ayrılmazdan önce, doğacak çocuğa bir ad bulunmuştu: *The Open Road* (Açık Yol). Ayrıca bakımını üstlenmeye hevesli analar, babalar, teyzeler, amcalar da vardı.

Uçuyordum artık. Nihayet yıllardan beri kafamda tasarladığım şey gerçekleşecekti. Kalıcılığı olmayan sözcüklerle kendimi ifade etmekten kurtulacak, hitabet kürsüsünden başka bir zeminde de düşüncelerimi açıklayabilecektim. Daha kalıcı bir etkisi olan basılı düşüncenin yanı sıra, genç idealistlerin sanat ve edebiyat alanındaki görüşlerini yayabilecekleri bir ortam oluşacaktı. *The Open Road*'da sansürden korkmadan yazabileceklerdi. Katı kalıplardan, siyasal ve toplumsal önyargılardan, ahlakçı yasaklardan kurtulmak isteyen herkes "Açık Yol"da bizimle birlikte ilerleyebilirdi.

Kontes Julia'nın provaları sırasında Orleneff alacaklıların baskınına uğradı. Onu tutuklattırıp, tiyatrosunu kapattırdılar; işimi gücümü bırakıp, kefalet edecek ve kirasını ödeyecek birini bulmak zorunda kaldım. İşler düzeliş de Orleneff serbest bırakıldığında ise, olaydan o kadar sarsılmıştı ki, provalara devam edemedi. Açılış gecesine iki hafta kalmıştı. Rolünden emin olmadıkça sahneye çıkmayacağını bildiğim için daha önce sınılanmış başka bir oyun koymasını önerdim. Daha önce Oswald rolüyle çok başarılı olduğu *Hortlaklar*'da karar kıldık. Ne var ki tiyatro izleyicilerinin aynı oyunu birkaç kez görmekten her zaman zevk almadığı or-

taya çıktı. Program değişikliğini açıklayınca bazıları parasını geri istedi. Görmek istedikleri *Kontes Julia* idi, başkası değil. Tanrılar o gece bardaktan boşanırcasına yağmur yağdırmamış olsaydı, belki şansımız o kadar kötü olmayabilirdi. Bin doların üstünde bir kazanç beklerken, bir dergi çıkartmaya asla yetmeyecek, iki yüz elli dolarlık bir sermaye toplayabildik. Hayal kırıklığına uğradıysak da gayreti elden bırakmadık.

Bir sayı çıkaracak kadar paramız vardı; ilk sayımızı, devrimci geçmişinden dolayı mart ayında yayımlamaya karar verdik. Zaten sırtını para babalarına dayamayan hangi yayının daha çok parayla yayın hayatına atıldığı görülmüştür? Ayrıca dostlarımıza bir dayanışma çağrısında bulunduk. Bu arada Colorado'dan *The Open Road* başlığı taşıyan bir protesto geldi. Telif hakkını çiğnemiş olmaktan dolayı hakkımızda yasal işlemde bulunacağı tehdidini savuran bir mektuptu bu! Zavallı Walt Whitman, adamın birinin muhteşem şiirinin başlığını yasallaştırmaya cesaret ettiğini bilse mezarında ters dönerdi mutlaka. Ne var ki, bu durumda bizim için çocuğun adını değiştirmekten başka yapacak şey yoktu. Herkesten öneriler yağıyordu ama hiçbirisi amacımızı tam anlamıyla ifade etmiyordu.

Bir pazar günü küçük çiftlikte, Max'la bir araba gezintisi yaptık. Henüz şubatın ilk günleri olmasına rağmen havada bahar kokusu seziliyordu. Tabiat yavaş yavaş kışın pençesinden kurtulmaya, Toprak Ana'nın bağrından yer yer hayat belirtisi olan yemyeşil filizler fışkırmaya başlamıştı. "Toprak Ana" diye geçirdim aklımdan; "doğacak çocuğun adı neden Toprak Ana olmasın? Özgür topraklara sahip olacak özgür insanlığı besleyen Toprak Ana!" Bu ad kulaklarımda ne zamandır unutulmuş bir ezgi gibi çınlamaya başladı. Sonraki gün New York'a dönerek ilk sayının hazırlıklarına giriştik. Dergimiz 1906 Mart'ının ilk günü altmış dört sayfa olarak yayımlandı. Adı *Mother Earth** idi.

Paul Orleneff, çok geçmeden Rusya'ya gitmek üzere aramızdan ayrıldı. Bundan böyle dehasına tanık olanların kalplerinde yaşayacaktı. O gittikten sonra Amerikan tiyatrosunu da, ülkede tiyatro adına yapılanları da pespaye ve sıradan bulmaya başladım. Ama artık tüm zamanımı alan, heyecan verici yeni bir uğraşım vardı.

Mother Earth basılıp da abonelere postalanır postalanmaz Max'la birlikte bir propaganda gezisine çıktık. Toronto, Cleveland ve Buffalo'da büyük kalabalıklar karşıladı bizi. 1901'den bu yana Buffalo'ya ilk kez geliyordum. Hâlâ Czolgosz'un hayaletiyle meşgul olan polis gövde gös-

* İngilizcede Toprak Ana. —ç.n.

terisi yapıyor, toplantılarda İngilizceden başka dilde hitap edilmesine izin vermiyordu. Bu yüzden Max konuşamadı ama ben polise gerekli saygıyı sunmak için böyle bir fırsatı kaçırarak değildim. Bir sonraki toplantı salona girmemize bile imkân verilmeden yasaklandı.

Biz daha Buffalo'dan ayrılmadan Johann Most'un ölüm haberi geldi. Cincinnati'deki bir toplantı sırasında, hayatının son ânına kadar ideali için mücadele ederken ölmüştü. Most'u seven ve ona çok bağlı olan Max son derece sarsılmıştı. Benim Hannes'e karşı duygularımsa tamamen altüst olmuş, öfkem, sanki aramızda bizi ayıran hiçbir çatışma olmamışçasına sönmüştü. Bana öğretmenlik yaptığı ve ilham kaynağı olduğu yıllarda kazandırdıkları geri gelmiş, aramızdaki kavganın anlamsızlığı açığa çıkmıştı. Mücadele sırasında kişiliğim gelişirken yaşadığım hüsrân ve hayal kırıklıkları, insanlara karşı daha hoşgörölü ve anlayışlı davranmayı öğretmişti bana. Herkesçe benimsenmeyen bir dava uğruna savaşıyan isyancının yalnız ve zor hayatıyla yüz yüze gelmiş, eski öğretmenime karşı duyduğum tepki o daha ölmezden çok önce yerini derin bir şefkate bırakmıştı.

Duygularımdaki bu değişimi ona iletebilmek için çok uğraştıysam da, bana karşı katı tutumunu koruduğu için sonuç alamadım. Yıllar sonra, 1903'te, Blackwell Adası'ndan üçüncü tahliyesinden dolayı onuruna düzenlenen bir toplantıya katılmıştım. Saçları ağarmıştı ama yüzü eskisi gibi sağlıklı, mavi gözleriyse çakmak çakmaktı. O merdivenlerden inerken, bense konuşmak üzere kürsüye çıkarken çarpıştık. Beni tanıdığına ilişkin en ufak bir belirti göstermeksizin soğukça kenara çekilerek geçmeme izin verdi. Daha sonra onu etrafını kuşatan bir sürü insanın arasında gördüm. Eski günlerde olduğu gibi yanına gidip elini tutmak için şiddetli bir arzu duydum, ama hâlâ üzerimde hissettiğim soğuk bakışları yüzünden bir şey yapamadım.

1904'te Most, Thalia Tiyatrosu'nda Hauptmann'ın *Dokumacılar*'ını sahneye koydu. Baumert rolündeki olağanüstü başarısını izlerken, tiyatro tutkusuyla ilgili olarak bana anlatmış olduklarını hatırladım. Bu arzusunun gerçekleştirilmiş olsaydı, ne kadar başka olacaktı hayatı! Kin, nefret, zulüm ve hapis yerine şans ve şöhret!

Bir kez daha yüreğim Most'a karşı sevgiyle kabardı, ne mükemmel bir oyun çıkardığını söylemek için sahne arkasına gittim. Övgülerimi, çevresinde birikmiş bir dolu insana nasıl davranıyorsa öyle kabul etti. Belli ki pek bir şey ifade etmiyordu onun için.

Most'u son kez Louise Michel için düzenlenen görkemli anma töreninde gördüm. 1905 Şubatı'nda Marsilya'da bir konuşma sırasında kay-

betmiştik onu. Bu muhteşem kadının ölümü, New York'taki tüm devrimci grupların onun anısını yaşatmak için bir araya gelmesini sağlamıştı. Katerina Breşkovskaya ve Alexander Jonas'la birlikte Most, bu asi ve yiğit kadının cenazesinde eski tüfekleri temsilen bulunuyordu. Ben Most'tan sonra konuşacaktım. Katafalkta kısa bir süre için yan yana geldik. Yıllardan beri ilk kez halkın önünde birlikte görünüyorduk. İzleyicileri bu durum çok heyecanlandırmıştı. Ne var ki, Most kafasını çevirdi, selam bile vermeden arkasını döndü, bir daha geriye bakmadan yürüdü gitti.

Yaşlı savaşçı ölmüştü artık! Çektiği çilenin onu bu denli katı ve acımasız yapması hüznlendirdi beni.

Max'la New York'a döndüğümüzde Central Palace'da anısına büyük bir tören düzenleneceğini öğrendik. Max'la benim de konuşmam istenmişti. Most taraftarlarından bazılarının ve özellikle karısının, "Emma Goldman'ın Johann Most hakkında konuşmasının ölüye en büyük saygısızlık olacağını" söylediklerini öğrenmiştim. Bu konuda ısrarlı değilim; ancak Alman kökenli genç yoldaşlar ve Yahudi anarşistler konuşmamı istiyordu.

Tüm Alman ve Yahudi emekçi örgütlerinin katıldığı anma töreni çok kalabalıktı. Bizim saflarda da, çeşitli diller konuşan anarşist gruplar yer almıştı. Johann Most'un dehasına ve kişiliğine layık etkileyici bir olaydı. Ben kısa bir konuşma yaptım. Ancak sonradan eski öğretmenim için söylediğim sözlerin *Freiheit* grubundaki düşmanlarımı bile etkilediğini öğrenecektim.

XXX. BÖLÜM

İŞYERİMİN KİRA SÖZLEŞMESİ sona ermek üzereydi, kapıcının imalarından da yenilenmeyeceğini anlamıştım. Masaj işini sürdürmeye niyetli olmadığım için buna pek aldırmadım. Her işe kendim yetişemiyordum, kimsenin emeğini sömürmek de istemezdim. Üstelik *Mother Earth* için çok zaman ayırmak gerekiyordu. Güzellik salonunu açmam için bana destek olan arkadaşlar tam işler düzelmişken kapatmak istememden gocundular. Borçlarımı ödemiş, az da olsa kâra geçmiştim. Edindiğim tecrübe ve tanıdığım insanlar maddi kazançtan da önemliydi. Artık özgürlüğümü istiyordum; bundan böyle kendi kimliğime kavuşacak, uydurma bir adın ardında gizlenmekten kurtulacaktım. Kurtulmak istediğim bir şey daha vardı: Dan'la olan ilişkim.

Aramızdaki büyük yaş farkı, davranış ve görüş ayrılıkları zamanla bağlarımızı zayıflatmıştı. Dan sıradan bir Amerikalı gençti. Toplumsal değerlerle ilgili görüşlerimiz ve fikirlerimiz hiçbir zaman uyuşmuyordu. Hayatımıza esin kaynağı olacak ortak bir amacımız yoktu. Zaman ilerledikçe böyle bir ilişkinin yürümeyeceği kesinlik kazandı. Bitmez tükenmez anlaşmazlıklarla incindiğim bir gece aniden her şey bitti. Sonraki gün eve döndüğümde Dan gitmişti; böylece bir aşk umudu daha geçmişe gömüldü.

Kendimi bütünüyle *Mother Earth*'e adanmakta özgürdüm artık. Ancak bundan da önemlisi, on dört yıldır özlemle beklediğim, hayalini kurduğum bir olayın –Saşa'nın tahliyesinin– pek yakında gerçekleşecek olmasıydı.

Nihayet 1906 Mayısı geldi. Saşa'nın kurtuluşuna sadece iki hafta kalmıştı. Kabıma sığmıyor, karamsar düşüncelere kapılmaktan kendimi alamıyordum. Aramıza gardiyan girmeden Saşa'yla yüz yüze gelip, elini

elime alınca neler hissedecektim? On dört yıl çok uzun bir zamandı; hayatlarımız farklı doğrultularda ilerlemişti. Ya ayrıldığımız sırada paylaştığımız hayatı ve yoldaşlığı bir daha devam ettiremeyecek kadar yollarımız uzak düşmüşse ne olacaktı? Böyle bir ihtimali düşünmek bile beni korkudan hasta ediyordu. Yüreğimin çarpıntısını dindirmek için kendimi işe verdim: *Mother Earth*, kısa bir konferans gezisi, konuşmaların hazırlanması. Saşa özgürlüğüne ilk adımını atarken onu cezaevi kapısında en önce ben karşılamayı planlamıştım. Ne var ki kendisi, bir mektup göndererek Detroit'te buluşmamızı istedi. Sivil polislerin, gazetecilerin ve meraklı kalabalığın gözleri önünde benimle buluşmayı yüreğinin kaldıramayacağını yazıyordu. Bir süre daha beklemek zorunda kalmak benim için hayal kırıklığı yaratsa da, onun bu konudaki itirazını anlayabiliyordum.

Carl Nold bu sırada bir kız arkadaşıyla Detroit'te yaşıyordu. Kentin gürültüsünden ve kargaşasından uzak, bahçe içinde küçük bir evleri vardı. Saşa orada başını dinleyebilirdi. Carl, Saşa'yla cezaevi damı altında aynı kaderi paylaşmış, hapisten çıktıktan sonra da en sağlam dostlarından biri olarak kalmıştı. Bu büyük ânı benimle paylaşmak onun da hakkıydı.

Buffalo, Toronto, Montreal, toplantılar, kalabalıklar, efsunlanmış gibi yaşadım hepsini, kafamda sadece tek bir düşünce vardı: Saşa'nın tahliye edileceği *18 Mayıs günü!* O günün sabahında erkenden Detroit'e vardım. Hücresinde, özgürlüğüne kavuşmazdan önceki son saatlerinde, sabırsızlıkla volta atan Saşa'yı görür gibiydim. Carl beni istasyonda karşıladı. Saşa için bir karşılama töreni ve toplantı düzenlediğini söyledi. Zihnim karmakarışık, gözüm saatte, özgürlüğüne kavuşacağı dakikaları hesaplıyordum. Öğle vakti Pittsburgh'daki arkadaşlardan, "Özgür ve Detroit yolunda," diye bir telgraf geldi. Carl telgrafı kapmış, delice sallayarak, "Özgür! O artık özgür!" diye bağırıyordu. Hâlâ kuşku içindeydim. Ah bir akşam olsa da Saşa'yı kendi gözlerimle görebilseydim!

Gergin bir bekleyiş içinde, tren istasyonunda bir direğe dayanmış duruyordum. Yanı başımda konuşan Carl'la arkadaşlarının sesleri sanki çok uzaktan geliyormuş gibiydi. Cisimler bulanık ve silikti. Birden derinlerden bir yerden, geçmiş geri geldi. 10 Temmuz 1892'de, Baltimore'da, New York'un Ohio istasyonunda gördüm kendimi. Hareket halindeki bir trenin basamaklarında Saşa'ya sarılmıştım; tren hızını artırdı, yere atlayarak peşi sıra koşmaya başladım. Kollarımı uzatmış, çılgınca "Saşa! Saşa!" diye haykırıyordum.

Birinin kolumu dürtmesiyle kendime geldim. "Emma! Emma! Geldi tren, çabuk kapıya gidelim." Carl'la sevgilisi önden koştu. Ben de koş-

mak istediysem de, ayaklarım uyuşmuştu sanki. Toprağa çakılmış gibiydim. Direğe sarılmış, kalbimin gümbürtüsünü dinliyordum.

Arkadaşlarım aralarında sarsak adımlarla yürüyen bir yabancıyla bana doğru geliyordu. “İşte Saşa!” diye bağırırmaktaydı Carl. Bu garip görünüşlü adam Saşa olabilir mi diye geçti aklımdan. Yüzü ölü gibi bembeyaz, gözlerinde kocaman, biçimsiz gözlükler, kafasında kulaklarına kadar geçen, başından büyük bir şapka – acınası, umutsuz bir görünüşü vardı. Bakışlarının üzerimde dolaştığını ve elini uzattığını fark ettim. Korku ve şefkatle kabardı yüreğim; onu göğsüme bastırmak için dayanılmaz bir arzu duydum. Getirdiğim gülleri eline vererek, boynuna sarıldım, dudaklarım dudaklarını buldu. Beynimi yakan sevda sözcüklerini söyleyemedim. Koluna yapıştım; sessizce yürümeye koyulduk.

Lokantada Carl yemek ve şarap ısmarladı. Saşa’nın kurtuluşuna kahkah kaldırdık. O ise başında şapkası, ürkek gözlerle çevresine bakınıyordu. Birkaç kez acılı, sevinçten yoksun bir şekilde gülümsediğine tanık oldum. Başından şapkasını aldım. Sıkılmış, utanmıştı. Kaçamak bakışlarla çevreyi kolladıktan sonra usulca şapkayı yeniden başına geçirdi. Saçları kökünden kazınmıştı! Gözlerim yaşla doldu, yıllar boyu süren zulme son bir hakaret daha ilave etmişlerdi; onu yutmayı bekleyen dış dünyada belasını bulması için saçlarını tıraş etmiş, üzerine ruhsuz giysiler geçirmişlerdi. Yutkunup, gözyaşlarımı bastırdım. Sesime neşeli bir tını vermeye çalışarak, soluk, saydam elini elime aldım.

Nihayet Carl’ın bize ayırdığı odada baş başa kaldık. Karanlıkta terk edilmiş çocuklar gibi bakışıyorduk. Yan yana, el ele tutuşmuş oturuyor, ben yüreğimi kabartan şeyleri söylemekten âciz, ilgisiz şeylerden söz ediyordum. Sonunda yorgunluktan bitkin bir halde yatağa girdim. İyice içine kapanmış olan Saşa divana uzandı. Odanın karanlığını zaman zaman sigarasının kıvıllığı deliyordu. Kaskatı kesilmiş, donmuş gibiydim. Çok geçmeden yerinden kalktığını, el yordamıyla yürüyerek bana yaklaştığını, titreyen ellerle dokunduğunu hissettim.

Birbirimize sokulmuş yatar, kalplerimiz gecenin sessizliğinde çarparken, düşüncelerimizin bambaşka yerlerde olduğunun farkındaydım. Saşa bir şeyler söylemek istedi, ancak tuttu kendini, derin derin soluk alışını duydum, derken her ne kadar kendini tutmaya çalıştıysa da, başaramayarak hıçkırı hıçkırı ağlamaya başladı. Hiç sesimi çıkartmadan, örselenmiş ruhunu derinden sarsan fırtınanın dinmesini bekledim. Giderek sakinleşti, duvarların üzerine üzerine geldiğini, soluk almak için yürüyüşe çıkmak istediğini söyledi. Kapıyı örtüşünü duydum, kederimle baş başa kalmıştım. Acı gerçek, Saşa’nın özgürlük mücadelesinin ancak

şimdi başlamış olduğuydu.

Saşa'nın başını dinlemek için uzak ve sakin bir yere gitmesi gerektiği düşüncesiyle uyandım. Şimdiden Detroit'te, Chicago'da, Milwaukee'de ve New York'ta onuruna mitingler ve kutlama törenleri düzenlenmişti. Özellikle gençler, *Attentat* girişiminden dolayı tam on dört yıl diri diri gömülen kahramanı gözleriyle görmeye can atıyordu. Onun için duyduğum kaygıya rağmen, tüm programlar tamamlanmadan bir şey yapılamayacağını anlamıştım. Ancak o zaman küçük çiftliğe gidebilir, yavaş yavaş hayata uyum sağlamanın yolu bulunabilirdi belki.

Carl'ın evindeki misafirliğimizi konu eden Detroit gazeteleri, biz daha kentten ayrılmadan beni Alexander Berkman'la evlendirmiş, balayına bile çıkarmıştı. Chicago'da gazeteciler her an peşimizdeydi. Toplantılar sıkı bir polis kordonu altında yapıldı. New York'ta, Grand Central Palace'taki toplantı, yerin büyüklüğünden ve izleyicilerin olağanüstü coşkusundan olmalı, Saşa'nın canını öncekilerden daha fazla sıktı. Neyse ki artık bu tatsız işler bitmiş, küçük Ossining çiftliğine gitmek için hiçbir engel kalmamıştı. Saşa görür görmez bayıldı güzelliğine; yabaniliğini, ıssızlığını, sessizliğini sevdi. Ben de hapishanenin gölgesinden nihayet kurtulduğu için sevindim, içim yeniden umutla doldu.

Yıllarca açlığa mahkûm edildiği için, şimdi insanı şaşırtacak kadar çok yiyordu. Ne zamandır mahrum kaldığı Yahudi yemeklerine ise hiç doymuyordu. Muazzam bir yemekten sonra bir düzine kadar *blintze* (et ve peynirle yapılan bir çeşit gözleme) ya da kocaman bir elmalı tart yemek onun için işten değildi. Bana gelince, iştahla yemesinden mutlu, boyuna yemekler, tatlılar yapıyordum. Dostlarımın çoğu yemek yapmak-taki hünerimi överdi, ama şimdiye kadar hiçbiri açlıktan yeni çıkmış zavallı Saşam kadar yemeklerimin hakkını vermedi.

Güzelim köy hayatımız uzun sürmedi. Geçmişteki kara heyulalar kurbanlarının peşini bırakmıyor, onu evden dışarı sürüklüyor, huzurunu kaçırıyordu. Saşa ya ormanda dolaşıyor ya da durgun ve keyifsiz saatlerce yattığı yerde kalıyordu.

Bana, köyün sessizliğinin içindeki huzursuzluğu artırdığını söyledi. Daha fazla dayanamayacaktı, şehre dönmemiz gerekiyordu. Aklını verecek bir iş bulamazsa bu gidişle çıldırabilirdi. Ayrıca hayatını kazanmak zorundaydı; başkalarının bağışlarıyla geçinmek onuruna dokunuyordu. Yoldaşlarının kendisi için topladığı beş yüz doları bile kabul etmemiş, çeşitli anarşist yayın kuruluşlarına dağıtmıştı bu parayı. Uykularını kaçırarak bir şey daha vardı: yıllardır cezaevinin duvarları arasında birlikte kaldığı yoldaşları. Onların rahattan ve huzurdan yoksun olduğunu bile

bile nasıl hayattan zevk alabilirdi? Cezaevlerindeki zulmü duyurmaya ahdetmişti. Oysa yiyip içip yan gelmekten başka bir şey yaptığı yoktu. Artık buna bir son vermek gerekiyordu.

Neler çektiğini, geçmişe ne kadar bağlı olduğunu anlıyor, kalbim sızıyordu onun için. 210 Doğu Yakası, On Üçüncü Sokak'a geri döndük, hayata uyum sağlama mücadelesi tüm ağırlığıyla üzerimize çöktü. Sağlığı yerine gelmeden Saşa'nın iş bulması mümkün değildi. Benim çevremdeki insanlar da ona garip ve yabancı geliyordu. Aylar geçtikçe mutsuzluğu arttı. Evde benimle ya da Max'la olduğu zamanlar biraz daha rahatlamış görünüyordu. Bize sık sık gelen genç yoldaşlardan Becky Edelson'un yanındaysa mutsuz olduğu söylenemezdi. Öteki arkadaşlarımdan tümünden rahatsızlık duyuyor, varlıklarına tahammül edemediği için, her zaman bir bahane bulup evden uzaklaşıyordu. Çoğu zaman sabaha karşı eve dönerdi. Ağır adımlarla odasına girdiğini, üzerindikileri çıkarmadan kendini yatağa attığını duyardım. Tedirgin uykusundan sık sık cezaevi kâbuslarının neden olduğu korku dolu çılgınlıklarla uyanır, kanımı dondururdu. Geceler boyunca üzüntü içinde odamda volta atarak Saşa'yı yeniden hayata bağlayabilmenin yollarını düşünür dururdum.

Bir konferans gezisine çıkmanın onun için yararlı olabileceği geldi aklıma. Zihnini işgal eden cezaevi zulmünü böylece açıklama fırsatı bulacak, benim alanım olduğunu varsaydığı işlerden ayrı olarak, uyum sağlaması kolaylaşacaktı. Belki de kendine güveni geri gelecekti. Saşa'ya bazı şehirlerdeki yoldaşlarımızla ilişkiye geçmesini söyledim. Çok geçmeden çeşitli davetler aldı. Bunun etkisi kendini çok çabuk gösterdi; eskisine göre tedirginliği ve karamsarlığı belirgin biçimde azaldı, evime gelen dostlara daha hoşgörülü davranmaya başladı, hatta *Mother Earth*'ün ekim sayısının hazırlanışına katkıda bile bulundu.

Bu sayıda, öldürülüşünün beşinci yılında Leon Czolgosz'un anısına yazılmış yazılara yer verilecekti. Saşa ile Max özel bir anma sayısı çıkarmayı savunuyorlardı. Oysa öteki arkadaşlar, Czolgosz hakkında herhangi bir yazının davaya ve dergiye zarar vereceği düşüncesiyle buna karşıydılar. Maddi desteklerini çekme tehdidinde bile bulundular. Ben, *Mother Earth*'ü çıkartmaya karar verdiğimde ne kişilerin, ne de grupların politikalarını dikte etmelerine izin vermeyeceğime kendi kendime söz vermişim. Gösterilen muhalefet, ekim sayısını Czolgosz'a adama kararımın pekişmesine yol açtı.

Dergi basılır basılmaz Saşa geziye çıktı. İlk uğrakları Albany, Syracuse ve Pittsburgh'du. Bu korkunç kente gitmek için neden bu kadar acele ettiğini anlayamıyordum, çünkü Pennsylvania ceza yasasına göre Saşa

daha sekiz yıl devlet yetkililerinin insafında bulunuyordu. Bu süre içinde onu her an en ufak bir suçla tutuklamaları işten bile değildi; bu durumda yirmi iki yıllık cezanın tamamını çekmek zorunda kalacaktı. Ne var ki Saşa Pittsburgh'da konuşmaya kararlıydı; ben de zayıf bir umut olsa da, bu şehirde konuşursa belki hapisane kâbusundan kurtulur diye düşünüyordum. Pittsburgh toplantısının çok başarılı geçtiğini ve her şeyin yolunda olduğunu duyuran telgrafi gelince derin bir nefes aldım.

Sonraki durağı Cleveland'dı. Bu şehirdeki ilk toplantısından sonra oradaki yoldaşlardan, geceyi geçirdiği eve dönmediğini bildiren bir telgraf aldım. İnsanlarla bir arada olmaktan ne denli tedirginlik duyduğunu bildiğim için bu haber pek telaşlandırmamıştı beni. Kendi kendime, belki yalnız kalmak için bir otele gitmiştir, konuşma zamanı gelince ortaya çıkacaktır diye düşündüm. Ancak geceyarısı aldığım telgrafta, konuşmaya gelmediği ve yoldaşların akıbetinden endişe ettikleri bildiriliyordu. Bunun üzerine ben de kaygılanarak, Saşa'nın daha sonra gideceği Detroit'te bulunan Carl'a telgraf çektim. Aynı gün cevap almam mümkün değildi; geceyi kara kara düşünerek geçirdim. Sabah gazetelerinin tümü, "Kısa bir süre önce serbest bırakılan anarşist Alexander Berkman'ın kaybolduğu" haberini manşetten veriyordu.

Haberin şokuyla adeta felce uğramıştım. Başına ne gelmiş olabileceğini düşünemeyecek kadar çaresizlik içindeydim. Biraz kendimi toparlayınca iki ihtimal geldi aklıma: Ya Pittsburgh polisince kaçırılmış ya da—korkunç ama daha büyük bir ihtimalle—hayatına son vermişti. Onu Pittsburgh'a gitmekten alıkoyamadığım için kendimi affetmiyordum. Ancak intihar etmiş olabileceği düşüncesi, tutuklanmış olmasından daha dehşet vericiydi. Saşa bunalımın pençesine düştüğü zamanlar artık yaşamının bir anlamı kalmadığından, cezaevinin onu hayata uyum sağlamaktan yoksun bıraktığından söz ederdi sık sık. Yeniden birbirimizi bulduğumuz sırada bizi ayıran acımasız güçlere karşı isyan ediyordum. Konferans turnesini önermiş olmaktan pişmanlık ve suçluluk duyuyordum.

Üç gün üç gece New York'ta ve tüm öteki şehirlerde yoldaşlar Saşa'yı aramak için seferber oldu. Hastaneler, karakollar, morglar aranarak her taşın altına bakıldı. Kropotkin'den ve Avrupa'daki anarşistlerden telgraf- lar yağdı; evim onu merak eden insanlarla dolup taşıtı. Belirsizlikten deliye dönmüş olmama rağmen, Saşa'nın hayatına son vermiş olabileceğini aklıma getirmek istemiyordum.

Bir mitingde konuşmak üzere New Jersey, Elizabeth'e gitmem gerekiyordu. Halkla uzun zamandır iç içe bulunmam, acı ya da sevinçlerimi sokaktaki insanın ilgisiz bakışlarından gizlemek gerektiğini öğretmişti

bana. Oysa Saşa'dan başka bir şey düşünemezken bunu gizlemeyi nasıl başarabilecektim? Haftalarca önce verilmiş bir sözden ötürü gitmek zorundaydım. Max da benimle geliyordu. Biletlerimiz önceden alınmış, istasyonun girişine gelmiştik. Birden durdum, "Max!" dedim, "Max! Ben gidemeyeceğim. İçimden bir ses eve dönmemi söylüyor." Arkadaşım anladı halimden. Hemen gitmemin iyi olacağını, her şeyi yoluna koymak için elinden geleni yapacağını, benim yerime kendisinin konuşacağını söyleyerek beni yüreklendirdi. Alelacele elini sıkarak ilk feribota atlayıp New York'a döndüm.

On Üçüncü Sokak'ın Üçüncü Cadde'ye yakın kesiminde, elinde tuttuğu sarı bir kâğıt parçasını heyecanla sallayarak bana doğru koşan Becky'yi gördüm. "Ne zamandır seni arıyorum!" diye bağırdı. "Saşa hayatta! On Dördüncü Sokak'taki postanede bekliyor seni." Yüreğim ağzıma gelmişti heyecandan, kâğıdı elinden kaptım, "Gel. Seni burda bekliyorum" sözlerini okur okumaz koşma koşma On Dördüncü Sokak'a daldım. Otelin girişinde Saşa'yla burun buruna geldik. Duvara dayanmıştı, yanı başında küçük bir çanta duruyordu.

"Saşa!" diye haykırdım, "Ah, canım! Nihayet!" Sesimi duyunca korkulu bir rüyadan uyanırcasına toparlandı. Dudakları kıpırdadıysa da ses çıkmadı. Gözlerinde acı ve umutsuzluk vardı. Vücudu titremelerle sarsılıyordu; kolunu tutarak sakinleştirmeye çalıştım. On Üçüncü Sokak, 210 numaraya gelmiştik ki, "Oraya gidemem, senin evinde kimseyi görmeye tahammülüm yok!" diye karşı koydu. Bir an için ne yapacağımı bilemedim, sonra derhal bir taksi çağırarak Park Avenue Oteli'ne götürmesini söyledim sürücüyeye.

Akşam yemeği zamanı olduğu için otel kalabalıktı. Herkes süslenip püslenmiş lobide gevezelik ediyor, kahkahalar yemek salonundan gelen müziğe karışıyordu. Odada yalnız kalınca Saşa'nın üzerine bir halsizlik geldi, oturmasına yardım ederken nerdeyse koltuğa yığıldı. Telefona koşarak, sıcak et suyuyla, viski istedim. İstekle içerek, çok iyi geldiğini söyledi. Üç gündür ne bir şey yemiş ne de üzerindeki değişti. Banyoyu hazırlayarak soyunmasına yardım ederken elim soğuk bir demire değdi. Cebinde saklamaya çalıştığı bir tabancaydı bu.

Banyodan ve sıcak bir içecekten sonra nihayet anlattı olanları. New York'tan ayrılır ayrılmaz geziye çıktığına pişman olmuştu. Her konuşmadan önce paniğe kapılıyor ve önüne geçilmez bir kaçma isteği duyuyordu. Toplantılar تنها ve coşkudan yoksundu. Konakladığı yoldaşların evlerinde kendine ayrılmış bir köşe olmadığından sıkışıklıktan bunalıyordu. En beteri de ardı arkası kesilmeyen insan akınının onu bitmez tü-

kenmez sorularla bunaltmasıydı. Gene de pes etmemişti. Pittsburgh'da depresyonunun üstesinden gelmeyi bile başarmıştı bir ölçüde. Polis, dedektifler ve hapishane yetkilileri mücadele ateşini körüklemiş, kendine rağmen varlık gösterebilmişti. Ne var ki Cleveland'a ayak bastığı andan itibaren terslikler birbirini izlemiş, istasyonda karşılamaya kimse gelmediği için bütün günü yoldaşları aramakla geçirmiş, yorgunluktan helak olmuştu. Gelen az sayıda izleyici de son derece ilgisizdi. Toplantı bittikten sonra evinde kalacağı yoldaşın çiftliğine gitmek için uzun bir yol katetmeleri gerekmişti. Yorgunluktan perişan ağır bir uykuya dalmışken, yanında horultuyla uyuyan bir yabancıнын varlığını fark etmişti dehşetle. Yıllarca süren hücre hayatının verdiği alışkanlık yüzünden, herhangi biriyle yakın temas, işkenceden farksızdı onun için. Arkasına bakmadan evden çıkmış, başını dinleyeceği bir yer bulmak için köy yolunu tutmuştu. Ne var ki bir türlü sakinleşemiyor, hayata uyum sağlayamayacağı düşüncesiyle içi içini yiyordu.

Sonraki sabah yürüye yürüye ulaştığı şehirden bir tabanca satın aldı. Buffalo'ya gitmeye karar vermişti. Orada onu kimse tanımadığı için, ölüsüne de kimse sahip çıkmazdı nasılsa. Bütün gün ve gece şehrin sokaklarını arşınlamıştı. Ne var ki, New York'un karşı konulmaz bir güçle kendini çektiğini fark etmişti. Sonunda New York'a gelmiş, iki gün iki gece On Üçüncü Sokak, 210 numaranın çevresinde dolanıp durmuştu. Tanıdık biriyle karşılaşmaktan ödü kopuyordu ama gene de ayrılamıyordu. Bowery'deki sefil odasına her gidişinde bir kere tabancayı yokluyor ama bir türlü cesaret edemiyordu. Hayatına son vermeyi kafasına koyup, civardaki bir parka gitmişti bir kez de. Oyun oynayan küçük kızlar ona "bahriyeli kızı" hatırlatmıştı. "O zaman seni bir kez daha görmeden ölmek istemediğimi anladım," diye bitirdi sözlerini.

Anlattıklarını soluğumu tutarak dinlemiş, kesmeye cesaret edememişim. Saşa'nın iç çatışması öylesine tehlikeli bir boyuttaydı ki, benim o üç gün boyunca duyduğum kaygı yanında hiç kalırdı. Şimdiye dek binlerce kez ölmüş olup, bir kez daha hayattan ayrılmak isteyen bu adama karşı yüreğim şefkatle doldu. Talihsiz dostumun peşini bırakmayan kararlık güçleri alt etmek için dayanılmaz bir istek duyuyordum.

Elinden tutarak eve gelmesi için yalvardım. "Stella'dan başka kimse yok canım; hiç kimsenin de seni rahatsız etmesine izin vermeyeceğim," dedim. Evde Stella, Max ve Becky'yi bizi kaygıyla bekler bulduk. Saşa'yı odama götürerek hemen yatırdım. Yorgun düşmüş bir çocuk gibi uyuyuverdi.

Saşa günlerce yataktan çıkmadı. Hep uyuyor, yarı uyanık olduğu za-

manlarda da etrafında olup bitene ilgi göstermiyordu. Max, Stella ve Becky'yle nöbetleşe baktık ona. Eve başka hiç kimsenin girmesine izin yoktu.

Bazı genç anarşistler Leon Czolgosz ve eylemini tartışmak üzere bir toplantı düzenlemiş, bu toplantıda delikanlılardan üçü tutuklanmıştı. Bir sabah erkenden kapım ısrarla çalınıp çocukların tutuklandığı bana duyuruluncaya kadar, yukarıda sözünü ettiğim olaydan haberim olmamıştı. Hemen harekete geçerek ifade özgürlüğünün engellenmesini protesto amacıyla bir miting düzenledik. Konuşmacılar Bolton Hall, Harry Kelly, John Coryell, Max Baginski ve bendim. Kendini eskisinden daha iyi hissedeni Saşa da toplantıya gelmek istedi. Olumsuz yönde etkilenmesinden korktuğum için Stella'yla tiyatroya gitmesinin daha iyi olacağını söyleyerek ikna ettim onu.

Max ve Coryell'lerle salona girdiğimizde az sayıda izleyiciye rağmen duvar boyunca polislerin sıralanmış olduğunu gördük. Bir önceki toplantıda tutuklandıktan sonra, Bolton Hall'un kefaletiyle serbest bırakılan Becky'nin erkek kardeşi Julius Edelson kürsüye henüz çıkmıştı. On dakika kadar konuştuktan sonra salonda arbede çıktı; polisler kürsüye saldırarak Julius'u yaka paça alaşağı ettiler. Ötekiler de dinleyicilerin üzerine atıldı. İnsanların altından iskemleleri çekiyor, kızları saçlarından sürüklüyor, erkekleri sopadan geçiriyorlardı. İzleyiciler çığlıklar ve küfürler arasında kapılara hücum etti. Max'la birlikte merdivenleri çıkmayı başardıysak da, Max yediği şiddetli tekmeden nerdeyse aşağı yuvarlanıyordu; sırtıma vuran bir başkası tutuklandığımı bildirdi. "Aradığımız sensin!" diye kükredi. "Nasıl karşı konurmuş öğrenirsin!" Ekip arabasında kendimi kızılı oğlanlı on bir "tehlikeli suçlu"nın arasında buldum. Bolton Hall, Harry Kelly ve Coryell'ler nasılsa polisin pençesine düşmemeyi başarmışlardı. Olayla ilgili iddianame düzenlenmek üzere kefaletle serbest bırakıldık.

Tutuklanmamızın yararlı bir sonucu oldu: Saşa'nın kavgacı ruhunu kamçıladi. Mitingde başımıza gelenleri dinledikten sonra, "Artık kurtuldum!" diye bağırdı; "Bana da düşen işler var bundan böyle!" Saşa'nın bu vesileyle eski kimliğine kavuşması ve tutuklanan gençlerin karşı karşıya bulunduğu tehlike gücümü ve enerjimi artırmıştı. Avukatlarımız Hugh O. Pentecost'la Meyer London'un danışmanlığı, Amerikalı ve yabancı dostların hatırı sayılır maddi desteği sayesinde kısa zamanda savunma için örgütlendik. Suçüstü mahkemesinde hakkımızda açılmış bir dava bulunmadığı, ancak Bölge Savcısı'nın ünlenmek için işgüzarlık ettiği anlaşılmıştı. Bunun en kestirme yolu da şehri anarşiden kurtarmaktı!

Anarşiyi suç sayan yeni yasayla bunu gerçekleştirmek isten bile değildi. Yargıç, Bölge Savcısı'nı hoşnut etmekten yana olsa da, önüne çıkarılan suçlu anarşistler öyle genç ve masum görünüyorlardı ki, zat-ı muhteremleri onları mahkûm edecek bir jürinin bulunacağından kuşku duyuyordu. Mahcup olmamak için "gerekli araştırmalar yapılmak üzere" davayı ileri bir tarihe attı.

Bu gibi meselelerde kesinlikten yana olduğum halde, davanın ertelenmesi hiç değilse konferanslarımı vermeme yarasaydı sevinecektim. Ne var ki polis anarşist faaliyetleri sıkı bir göz hapsine almıştı. Bizim toplantıyı bastıkları gibi açıktan açığa değil, sinsi yollarla çalışmalarını engelliyordu. Salon sahiplerini yıldırma'yı başarmış, bu nedenle New York'ta hiçbir salonda konuşma yapmama imkân kalmamıştı. *Mother Earth*'e gelir sağlamak amacıyla düzenlediğimiz kimseye zararı olmayacak bir maskeli balo bile baskına uğradı. İçeri giren elli kadar polis, maskeleri yırtarak davetlilerin salonu terk etmesini emretti. İstedikleri kargaşa ortamını yaratmayı başaramayınca da, mal sahibini salonu kapatmaya zorladılar. Bu da büyük bir maddi zarara yol açtı.

Bir *Mother Earth* Kulübü kurarak her hafta çeşitli konuları tartışmaya başladık. Arada sırada müzikli toplantılar da yapıyorduk. Bizi taciz ettikleri halde dokuz haftadan beri kararlılıkla devam eden bu toplantılar polisleri öfkeden kudurtuyordu. Kutsal yasa ve düzen kurumlarını korumak için daha köklü ve yıldırıcı bir şey yapmaları gerekiyordu. Alexander Berkman, John R. Coryell ve Emma Goldman'ın konuşmacı olduğu bir toplantıda üçümüzden başka kapıda duran on beş yaşındaki bir anarşisti de tutukladılar. Böylece bir dörtlü çete oluşturmuş olduk. Bundan sadece iki hafta önce Brooklyn Felsefe Derneği'nde, "Anarşizmin Yanlış Anlaşıldığı Noktalar" konusunda bir konuşma yapmışım; aynı konuyu tekrarlamayı düşünüyordum. Emniyet Teşkilatı'nda yeni kurulmuş olan Anarşizm Masası'ndan sivil polisler de o konuşmayı izlemiş, ancak kimse tutuklanmamıştı. Konuşmacı Emma Goldman olsa da, anarşist olmayan bir topluluğa müdahale etme cesaretini bulamadıkları açıktı. Birleşik Devletler'de halen var olan sınırlı özgürlüğü yok etmek isteyenlerin anarşistler değil güvenlik güçleri olduğunu Brooklynli filozoflara belki göstermişti bu örnek. Karakola giderken yolda Anarşizm Eki-bi'nin şefi bana eylemlerime son vermek niyetinde olup olmadığını sordu. Devam etmeye eskisinden daha kararlı olduğumu söyleyince de, bundan böyle halkın önüne her çıkışımda tutuklanacağımı bildirdi.

Saşa bir süre eski kimliğine kavuşmuş gibi göründü; hayatı paylaşıyor, birlikte çalışıyorduk. Tutuklanmamızdan sonra, bir şeyler yapmaya

heveslenmiş, ancak iki ay sonra hapisten çıktığından beri yakasını bırakmayan karamsarlığa kaptırmıştı kendini yeniden. Bunun nedeninin bana olan maddi bağımlılığı olduğunu düşünüyor, bana yük olmanın sıkıntısını çekiyordu. Onu bundan kurtaracak küçük bir basımevi açması için hali vakti yerinde bir yoldaşımızın kendisine borç vermesini sağladım. Kısa zamanda basımla ilgili her işi yapmaya elverişli bir atölye kurulmuş, sipariş almaya başlamış, keyfi yerine gelmişti. Ne var ki mutluluğu uzun sürmedi, yeni sorunlar baş gösterdi. Mürettip olarak, bir basım işçisinin işini yapmaya yetkili olmadığı için sendika kartı alamıyordu. Sömürüye karşı olduğundan yanında birini çalıştırması da söz konusu olamazdı. Benim masaj salonunda karşılaştığım sorunların aynısıyla yüz yüze gelmişti. Başkalarının alınterini sömürmekten ya da sendikasız iş yapmaktansa, basımevini kapatmayı tercih etti. Böylece eski sıkıntılar bir kez daha depreşti.

Yavaş yavaş Saşa'yı asıl rahatsız eden şeyin, bana olan maddi bağımlılığından çok, daha derinlerde yatan ve yüzleşmekten korktuğu başka bir şey olduğuna kanaat getirdim. Bu, onun 1892'deki hayal dünyasıyla, benim 1906'daki hayatım arasındaki çelişkiydi. Yirmi bir yaşındayken cezaevine taşıdığı idealleri zamana meydan okuyordu. Böyle olması belki de daha iyiydi. On dört yıllık zulme bu manevi güç, cezaevindeki karanlığı delen bu yıldız sayesinde direnebilmişti. Gene bu sayede dış dünya –hareket, dostları, özellikle de ben– zihninde renklenmişti. Oysa bu süre içinde hayat beni önüne katıp sürüklemiş, güncel olayların içine atmıştı. Ya batacak ya yüzecektim – geçmiş günlerden Saşa'nın zihninde yer etmiş olan “bahriyeli kız” değildim artık. Otuz yedi yaşında, zaman içinde köklü değişiklikler geçirmiş bir kadındım. Onun bana uygun gördüğü eski kalıba girmem mümkün değildi. Saşa bunu hapisten çıkar çıkmaz sezmiş ve görmüştü. Tecrübesiz küçük kızın kozasından çıkan olgun kişiyi anlamaya çalışmış, bunu başaramayınca hayatıma, görüşlerime ve dostlarıma karşı tepkisel, eleştirel ve çoğu zaman suçlayıcı bir tavır takınmıştı. Beni entelektüeller gibi mesafeli davranmakla ve devrimci tutarsızlıkla suçluyordu. Ondan gelen her saldırıdan yara alıyor, kedere boğuluyordum. Çoğu kez kaçıp gitmek, onu bir daha görmemek geliyordu içimden. Ama bu tepkiyi frenleyici son derece önemli bir şey vardı: çok ağır bir bedel ödediği eyleminin anısı. Her geçen gün bunun aramızdaki en sağlam bağ olduğunu ve ölünceye dek bizi ayırmayacağını daha iyi hissediyordum. Gençliğimizin ve aşkımızın anısı giderek silikleşse de, çarmıha gerildiği on dört yıl asla kalbimden sökülemezdi.

Geçici bir çözüm olarak, *Mother Earth* adına bir tanıtım gezisine çıkmaya karar verdim. Saşa derginin yazı işleri sorumluluğunu üstlenecek, böylece eli kolu bağlı oturmaktan kurtulacak, kendini özgürce ifade etme fırsatı bulacaktı. Max'tan hoşlanıyordu. Voltairine de Cleyre, Theodore Schroeder, Bolton Hall, Hippolyte Havel ve öteki arkadaşlar da ona yardımcı olacaktı. Saşa bu planı hemen kabul etti; birbirimize kavuştuktan bu kadar kısa bir zaman sonra ondan ayrılmanın benim için ne kadar zor olduğunu anlamadığına sevinmiştim. Çok yoğun bir özlem ve heyecanla beklediğim tahliyesinin ilk yıldönümünde birlikte olamayacağımızı bilmek içimi yakıyordu.

Hugh O. Pentecost'u tanıyanlar ve çalışmalarına değer verenler için ölüm haberi acı bir darbe oldu. Nedense karısının bize duyurmadığı haberi basından öğrenmiştik. Pentecost ölüsünün yakılmasını vasiyet etmişti; ona göre cesetleri yok etmenin en iyi yolu buydu. Doğal olarak hepimiz onun vasiyetinin yerine getirileceğini düşünerek, törene çiçek göndermeyi tasarlıyorduk. Hugh O. Pentecost'un çoktan gömüldüğünü, üstelik de dinsel bir cenaze töreni yapıldığını öğrenince şaşkınlığımız büyük oldu. Hayatı boyunca düşünce özgürlüğünün savunusunu yapmış bir insanın maruz bırakıldığı bu durum acı olduğu kadar vahimdi de. Zaman içinde tek vergi, sosyalizm ve anarşizm gibi farklı farklı siyasal görüşleri benimsemiş olsa da, dine ve Kilise'ye karşı tutumu her zaman aynı kalmıştı. Kesinlikle tanrıtanımazdı. Bu nedenle mezarının başında bir papazın bulunması anısına en büyük saygısızlık ve özgür düşünceli dostlarına hakaretti. Pentecost'un bana sık sık, "Onurlu yaşamak çok zor ama onurunu koruyarak ölmek daha da zor," derdi; bu sözlerdeki bilinçaltı kaygının doğrulanmasıydı sanki bu olay. Bir de, nefretten kurtulmak, sevgiden kurtulmaktan daha kolay der dururdu. Sözünü ettiği, zincirden daha güçlü, insanı yumuşak kollar, tatlı sözlerle saran türden sevgiydi. Kendini bu "yumuşak kollardan" kurtaramamaktaki çaresizliği, toplumsal düşüncelerini sık sık değiştirmesinin altında yatan nedenlerden biriydi. Chicago anarşistlerini şiddetle savunurken, sözünden dönmüş; New York Bölge Başsavcı Yardımcısı görevini kapma hırsıyla, "Haymarket davasının adaletle bir leke olduğunu söylemekle hata ettim," diyerek şehitlerin anısına saygısızlık etmişti. Pentecost ne hayattayken ne de öldükten sonra kendine karşı dürüst olabilmişti.

Grigori Gersuni'nin gelmesiyle Rusya yararına yürüttüğümüz çalışmalar hız kazandı. Sibiry'a'dan bir lahana fıçısının içinde kaçmış, California üzerinden Birleşik Devletler'e gelmişti. Gersuni, Romanoflar'ın boyunduruğundan Rusya'nın ancak eğitimle kurtulacağına inanan bir

öğretmendi. İnançlı bir Tolstoycu olarak, yıllarca her tür aktif direnişe karşı çıkmıştı. Ne var ki Çar despotluğunun şiddeti ve her şeye karşı sürüp giden muhalefeti, Gerşuni'ye ülkedeki militan devrimcilerin uyguladığı yöntemlerin kaçınılmazlığını öğretmişti. Sosyalist Devrimci Parti'nin Savaşçı Kolu'na katılmış, kısa zamanda önderlerinden biri durumuna gelmişti. Ölüme mahkûm edildiyse de, Sibiry'a'da bu ceza ömür boyu hapse çevrilmişti.

Tanımış olduğum öteki büyük Ruslar gibi Grigori Gerşuni de insanı duygulandıran bir sadelikteydi; kahramanlıklarından söz ettirmez, Rus halkının kurtuluşuna adanmış hayatında kendisi için hiçbir şey istemezdi. Üstelik Rus asilerinin çoğunda rastlanmayan bir özelliğe de sahipti: Dakik, pratik eylemlerde çok başarılı ve üstüne aldığı görevi titizlikle yerine getiren bir devrimciydi.

Bu olağanüstü adamla New York'ta sık sık birlikte olduk. Mucizevi kaçışına iki genç anarşistin yardımcı olduğunu öğrendim. Cezaevinin marangozhanesinde çalışan bu gençler, Gerşuni'nin içinde gizleneceği fıçıya kolay görülmeyen iki delik açmışlar, içine girdikten sonra da kapağını çivilemişlerdi. Gerşuni, yaşlarının çok küçük olmasına rağmen gösterdikleri cesareten ve devrime adanmışlıklarından dolayı bu iki genci sırası geldikçe övmekten kendini alamazdı.

Tam bu sıralarda *Mother Earth*'ün birinci yıldönümünü kutlama hazırlıklarına giriştik. Geçen on iki ayın güçlüklerine ve engellerine rağmen derginin düzenli çıkabilmiş olması adeta bir mucizeydi. New Yorklu aydınların verdikleri sözü tutmayarak dergiye katkıda bulunmamaları, yavrumun rahatsızlığına yol açan hırçın rüzgârlardan sadece biriydi. Başlangıçta pek heveslenmişler, ancak *Mother Earth*'ün, özgürlüğü ve hayatın zenginliğini sanatın temeli olarak savunduğunu fark edince bundan hoşlanmamışlardı. Çoğuna göre sanat, gerçeklerden kaçış anlamına geliyordu. Öyle olunca, açıkça hayatı savunan bir yayına destek olmaları nasıl beklenebilirdi? Yeni doğmuş bebeği kendi haline terk ediverdiler bu yüzden. Ne var ki bıraktıkları boşluk çok geçmeden aralarında Leonard Abbot, Sadakichi Hartmann, Alvin Sanborn gibi hayatı ve sanatı, başkaldırıyı besleyen ikiz kaynaklar olarak tanımlayan yiğit ve özgür sanatçılarca dolduruldu.

Bu engel alt edilir edilmez içinde bulunduğum saflardan bir kınama geldi: *Mother Earth* yeterince devrimci olmamakla suçlanıyordu. Kuşkusuz bunun nedeni, dergide anarşizmin bir dogma olarak değil, özgürleştirici bir ideal olarak ele alınmasıydı. Bereket versin, yoldaşlarının çoğu bana omuz vererek, özveriyle dergiye destek oldular. Ayrıca, içle-

rinde anarşist olmayanların da bulunduğu, yakın dostların derginin yayımlanmasına yardımcı olduktan başka her türlü polis baskısına karşı da benimle birlikte karşı koydular. Böylece hep beraber *Mother Earth*'ün geleceği için umut vaat eden zengin ve verimli bir yıl geçirdik.

XXXI. BÖLÜM

ANARŞİZM SUÇUNDAN YARGILANMAMIZ sürekli olarak ertelendikten sonra dava nihayet düştü. Böylece 1897'den beri gitmediğim sahil turu projemi gerçekleştirme fırsatı doğdu. Ne var ki, fazla yol alamadan polis Columbus, Toledo ve Detroit'teki toplantıları engelledi.

Yetkililerin Toledo'daki tutumu özellikle utanç vericiydi; çünkü Vali Brand Whitlock, sözde ileri fikirli, Tolstoycu, kendini "filozof" anarşist olarak tanımlayan biriydi. Kendilerine filozof anarşist diyen Amerikalı bireycilerden bazılarıyla karşılaşmıştım bundan önce de. Biraz yakından tanıyınca ne filozof ne de anarşist olmadıkları hemen anlaşılırdı. İfade Özgürlüğü konusunda ise, mutlaka bir "ama" vardı.

Vali Whitlock, tek vergiyi savunduktan başka, ifade özgürlüğü ve özgür basın için mücadele eden bir Amerikan grubunun da üyesiydi. Tek vergi savunucuları her zaman polise karşı mücadelede beni en önde destekleyenlerdendi. Bu nedenle, tek vergi yanlısı bir valinin bana sıradan bir görevlinin davranışını göstermesi şaşırtıcı olmuştu. Taraftarlarına Whitlock gibi bir adamın bu davranışını nasıl açıkladıklarını sordum. Hayretle, valinin o sırada grevde olan otomobil işçilerini kışkırtmak amacıyla geldiğimi düşündüğünü öğrendim. Patronlarla işçilerin uzlaşmasını sağlamaya çalışıyordu, pişmiş aşı su katılmaması için benim konuşmamı engellemişti.

"Valinizin bu anlaşmanın işçilerin değil, patronların yararına olduğunu bildiği açık," dedim. "Yoksa söyleyeceklerimden neden çekinsin?"

Onlara Toledo'ya ayak basıncaya kadar grevden haberdar olmadığımı söyledim. "Anarşizm'in Yanlış Anlaşılan Noktaları" üzerinde durmaktı

niyetim. Ancak, grevciler isterse konuşacağımı söyledim keyifle. İşçilere, ortalığı karıştırmaktan başka bir işe yaramayan ve her ekonomik mücadelenin belini kıran siyasetçilerden uzak durmalarını öğütleyecektim. Bu sözlerim bir grup Amerikalı liberale ulaştınca, derhal bir miting düzenlemek için harekete geçtiler.

Olayı büyük bir heyecanla karşılayanlardan biri de çok saygıdeğer yaşlı bir kadın olan Kate B. Sherwood'du. Köleliğin kaldırılması mücadelesinde pek çok kaçak kölenin hayatını kurtarmış, yıllar onu değiştirmemişti. Ateşli bir feminist, ekonomi ve eğitimde özgürlükçü, cana yakın ve çekici bir insandı. Bu harika kadın Vali'ye anti-terör yasasını okutmuş olmalı ki, Toledo'da konferanslarıma bir daha müdahaleye yeltenen olmadı.

Minneapolis'te komik bir şey geldi başıma. Sadece meslek sahibi erkeklerin üye olabildiği Spook Kulübü'nde konuşmaya çağırılmışım. Bu kutsal mekâna daha önce hiçbir kadının ayak basmasına izin verilmediği, bu yüzden benim bir istisna olduğum söylenmişti. Özel imtiyazlara karşı olduğumdan, kulüp üyelerine bir mektup yazarak, mesleğim hemşirelik olduğu için, cesetlerin gömülmesiyle ilgili hazırlıkları yapmaktan hiçbir tedirginlik duymadığımı, ancak yaşayan ölülerle aynı mekânda bulunmanın sinirlerimi bozacağını belirttim. Yanımda hemcinslerimden güçlü kuvvetli birkaçı olursa, Spookerlar'ın cenaze hazırlıklarını üstlenebilirdim. Zavallı Spook Kulübü üyelerinin elleri ayaklarına dolaştı. Benim talebimi yerine getirmeleri, kadınların hücumuna yol açabilirdi. Reddetmekse rezil olmak demektir. Erkek kibri, zambak beyazı saflığa galip geldi. Spookerlar, "Getirsin bakalım Emma Goldman takımını," dediler, "Sonuçlarını da göze alır o zaman." Ben ve kadın arkadaşlarım nerdeyse bir devrim yaptık kulüpte. Ancak bu Spookerlar'ın kafalarında değil sadece yüreklerinde meydana geldi. Dünyada, henüz yekdiğerini kafasından silmeyi başaramadıktan sonra, sadece erkeklerin ya da sadece kadınların bir araya geldiği toplantılardan daha sıkıcı bir şeyin olmadığını gösterdik onlara. Cinselliğin sabit bir fikir olmaktan çıktığı toplantıda, herkes doğal ve rahattı. Gece çok ilgi çekiciydi. Genel kanı, kulüp tarihinde entelektüel açıdan en tatmin edici toplantı olmakla kalmayıp, son derecede keyifli geçtiği doğrultusundaydı.

Spookerlar'ın bana karşı takındığı liberal tutum, anarşizme karşı son altı yılda değişen genel tavrın sadece bir parçasıydı. Basın eskisi kadar kana susamış değildi. Toledo, Cincinnati, Toronto, Minneapolis ve Winnipeg'de çıkan gazeteler miting haberlerini inanılmayacak bir dürüst-

lülle verdiler. Uzun bir başyazıda Winnipeg gazetelerinden biri şunları yazdı:

Winnipeg'de Emma Goldman, ifade özgürlüğünü kötüye kullanmakla, Anarşizm de öldürmeyi meşru kılan bir sistem olmakla suçlandı. Oysa, mantık açısından bir ölçüde eleştirilecek olsa da, Emma Goldman Winnipeg'deyken tehlike yaratacak hiçbir beyanda bulunmadı. Anarşizm'in bombalama ya da şiddetten ibaret olduğunu iddia edenlerin ne konuştuklarını bildikleri iddia edilemez. Anarşizm ne bugün ne de gelecekte tatbiki mümkün olmayacak ideal bir öğretilerdir. Dünyamızın en duyarlı ve yetenekli insanlarından bazıları bu öğretiyi benimsemiş bulunuyor. Tolstoy'un anarşist olması, anarşizmin şiddeti savunmadığının en sağlam kanıtıdır.

Çılgın bir rüya olduğu düşüncesiyle, Anarşizm'le dalga geçmek, Emma Goldman'ın öğrettiklerine katılmak ya da katılmamak hakkına sahibiz. Ne var ki, bir konuşmacıyı söylemediği şeylerden dolayı eleştirerek ya da vahşete karşı olan bir öğretiyi, şiddetten yana ve kan dökücü olmakla suçlayarak gülünç bir duruma düşmemeliyiz.

Bir kıydan ötekine, konferans turnemi tamamlayarak, haziran sonunda New York'a döndüğümde *Mother Earth*'e çok sayıda abone bulduktan başka, sattığım yayınlardan da dergiyi ölü yaz aylarında ayakta tutacak kadar gelir sağlamış bulunuyordum.

İlkbaharın başlarında Avrupa'daki yoldaşlarımızdan ağustosta, Amsterdam'da düzenlenecek Uluslararası Anarşistler Kongresi için bir davet geldi. Konferans için uğramış olduğum bazı şehirlerdeki yoldaşlar kongreye delege olarak katılmamı rica etmişlerdi. Yoldaşlarımın bana gösterdikleri bu güven gurur okşayıcıydı, ayrıca Avrupa'ya gitme fırsatı da aklımı çeliyordu. Ne var ki, Saşa cezaevinden çıkalı henüz bir yıl olmuştu, zaten ondan aylardır uzak kaldığım için huzursuzdum. Bir an önce kavuşmak, ayrı geçen yılların aramızda açtığı uçurumu kapatmak istiyordum.

Saşa ben yokken *Mother Earth*'ü çekip çevirmiş, yazılarındaki canlılık ve düşünce berraklığı herkesi hayran bırakmıştı. İngilizceyi hiç öğrenmeden hapse girdiği ve daha önce hiç yazı yazmamış olduğu için, bu gerçekten olağanüstü bir başarıydı. Dört aylık konferans turnem boyunca aldığım mektuplarda hiçbir bunalım belirtisi yoktu. Dergiye de benim işlerime de büyük bir ilgi gösteriyordu. Saşa'dan ve başarılarından gurur duyuyor, dünyaya yeniden adım attığından beri üzerimizde dolaşan kara bulutların nihayet dağılacağını umuyordum. Bu düşüncelerden dolayı Amsterdam'a gitmekte tereddüt ediyordum. Yoldaşlara kararımı New

York'a gidince vereceğimi söyledim.

Döndüğümde Saşa'yı aynen bıraktığım gibi buldum – eylemine esin kaynağı olan hayalleriyle günün gerçekleri arasındaki çatışmada sıkışıp kalmıştı. Geçmişte yaşamayı sürdürüyor, yaşamadan geçen yıllarda yarattığı seraptan medet umuyordu. İçinde bulunduğumuz zaman ona bütünüyle yabancıydı, dudak büküp, uzak durmaya çalışıyordu. Saşa'nın dostları içinde –ıstırap verici onca yıl boyunca onu hiç aklımdan çıkarmadığım ya da hepsinden daha derin bir aşkla sevmiş olduğum Ed de dahil olmak üzere, kalbimde kim olursa olsun, onu unutmadığım halde– ona en büyük hayal kırıklığını ve üzüntüyü benim yaşıtıyor olmam kadarin çok acı bir cilvesiydi. Saşa'nın bana karşı gösterdiği tepki ve hoşgörüsüzlük şahsıma yönelik değildi; hayata, insanlara ve harekete eskisinden daha farklı bakmamdan dolayıcıydı. Sanki artık uyuştüğümüz tek bir düşünce bile kalmamış gibiydi. Oysa ben hâlâ kendimi Saşa'ya bağlı hissediyordum; bu, on dört yıl boyunca kan ve gözyaşıyla güçlenmiş son- suza dek gevşemeyecek bir bağdı.

Yasak ve baskılarına dayanamadığım zamanlar ben de bağırıp çağırıyor, acı sözlerle ona karşılık veriyor, sonra odama kapanarak bizi ayıran farklılıklar yüzünden gözyaşlarına boğuluyordum. Ama sonuçta hep Saşa'ya dönüyor, ne söylemiş ya da yapmış olursa olsun, çektiklerinin yanında esamesinin okunamayacağını düşünüyordum. Ancak *bunun* benim açımdan ağır basacağını ve ne zaman ihtiyacı olursa yanına koşacağını biliyordum. Oysa şu sıralarda hiç yararım yokmuş gibiydi. Benim yokluğumda Saşa sanki daha huzurlu oluyor gibi geliyordu bana.

Batılı yoldaşlarımın taleplerine uyarak Anarşistler Kongresi'nde onları temsil etmeye karar verdim. Saşa ben yokken derginin sorumluluğunu üstleneceğini, ancak *Mother Earth*'e pek sıcak bakmadığını söyledi. İşçilere yönelik haftalık bir propaganda yayını çıkartmak istiyordu. Bu konuyu Voltairine de Cleyre, Harry Kelly ve öteki arkadaşlarla daha önce konuşmuştu. Böyle bir yayının gerekliliği konusunda onlar da hemfikirlerdi; para sağlamak için ortak bir çağrıda bulunmaya söz vermişlerdi. Ne var ki benim bu olayı yanlış değerlendirerek, yeni yayını *Mother Earth*'e rakip görmem ihtimalinden çekiniyorlardı. “Ne saçma düşünce bu!” diye karşı çıktım. “Haftalık gazete için ne yapılacaksa yapın. Çağrıya benim adımlı da eklemeyi unutmayın.” Bu davranışım Saşa'yı duygulandırmıştı, bana usulca sarıldıktan sonra bildiriği yazmaya koyuldu. Zavallı yavrum! Keşke bu girişim ona huzur getirebilse, dile hâkimiyeti ve kaleminin gücü sayesinde yeniden hayata dönmesini sağlayabilse!

Saşa'nın, belki pek de bilincinde olmadan, benim çabamla meydana gelen faaliyetlerin içinde yer almaya için için tepki duyduğunu seziyordum. Yeni bir şey kurarak kendini ifade edebilmek için can atıyordu. En büyük dileğim, haftalık gazetenin başarıya ulaşarak onun kurtuluşunu sağlamasıydı.

Seyahat hazırlıklarına başlamıştım. Amsterdam Kongresi'nde kimi Alman gruplarını temsil edecek olan Max da benimle geliyordu. İkimiz de bir süre için çevremizden uzaklaşmak ihtiyacındaydık. Max çiftlikte, umduğu cenneti bulamamıştı. Romantik hayallerle köye giden şehirli, çetin doğa koşullarıyla nasıl baş edeceklerini bilemediklerinden hüsrana uğrarlar hep. Ossining'deki küçük çiftliğin koşulları Max'ın minik kızı için oldukça ilkeldi, üstelik kışın çok soğuk oluyordu. Bir başka neden de Millie'nin yalnızlığı kaldıramayışıydı. Şehre taşınınca ise geçim derdi baş göstermişti. Max arada sırada Alman yayınlarına ve *Mother Earth*'e yazı yazarak, Millie de evde dikiş dikerek iki yakalarını bir araya getirmeye çalışıyorlardı. Bebek dünyaya geldikten sonra yaşadığı sıkıntılar Millie'yi sinirli ve tahammülsüz yapmıştı; Max ise böyle durumlarda hemen kabuğuna çekilirdi. O da benim gibi insanı kışkacına alan, ancak kimsenin suçlanamayacağı, bu koşullardan uzaklaşmak arzusunda'ydı.

Haftalık gazete projesi Saşa'yı canlandırmıştı. Neşesinin yerine gelmesinde rol oynayan bir unsur daha vardı. Genç yoldaşlardan bir sürü dost edinmiş, bunlar arasında Becky Edelson'a özel bir ilgi duymaya başlamıştı. Bu beni büyük ölçüde rahatlatı. *Mother Earth* de rayına oturmuştu artık; Saşa yazı işleri sorumlusuydu, John Coryell, Hippolyte Havel ve öteki yoldaşlar ona her bakımdan yardımcı oluyordu. Ben dönünceye kadar niteliği bozulmadan çıkacağından kuşku yoktu.

Hippolyte'le gönül ilişkimiz çoktan bitmişti ama dostluğumuz eskisi gibi sağlamdı; toplumsal mücadelede de aynı saftaydık. Tarih konusundaki derin bilgisi ve olaylar karşısındaki duyarlılığıyla dergimizin paha biçilmez unsurlarından biriydi Hippolyte.

1907 Ağustosunda Max'la birlikte Hollanda-Amerika rıhtımından dostlarımıza mendil salladık. Kongre'de görevli olmanın yanı sıra, her ikimiz de bu seyahatte içimizdeki boşluğu dolduracak bir şeyin beklentisi içindeydik. Denizin sakinliği ve Max'ın her zaman huzur veren dostluğu, Saşa'nın özgürlüğüne kavuşmasından sonraki aylarda yaşadığım gerilimden kurtulmama yardımcı oldu. Amsterdam'a vardığımızda nihayet kendimi bulmuştum; tanışacağım insanlar, kongremiz ve yapılacak işlerin heyecanıyla doluydum.

Hollandalıların temizliğe ne kadar düşkün olduğunu duymuştum. Ancak, Amsterdam'a vardığım günün ertesinde yürüyüşe çıkıncaya kadar, bu temizlik illetinin sokaktan geçenler için yarattığı sorunlardan bihaberdim. Max'la bu özgün, eski kenti görmek için dolaşmaya çıkmıştık. Her evin balkonunda, renkli giysiler içinde, kolları bacakları çıplak, etli butlu hizmetçiler var güçleriyle halı silkeliyordu. Doğrusu hoş bir manzaraydı bu ama, savunmasız kafalarımıza hırsla silkeledikleri halılardan inen tozlar ağzımıza burnumuza dolmuş, üstümüzü başımızı berbat etmişti. Tam bu sırada çiçekleri sulamak amacıyla dökülen bir kova suyu başımızdan aşağı yemeseydik belki buna da ses çıkartmayacaktık. Ne var ki hesapta olmayan bu banyo Hollanda'nın temizliğine tüy dikmişti.

Amsterdam'daki Kongre, o güne kadar katılma girişiminde bulunduğum uluslararası üçüncü anarşist toplantıydı. 1893'te, Chicago Sergisi sırasında böyle bir kongrenin yapılması planlanmıştı. Ben de New York'taki bazı grupları temsilen katılacaktım. Ne var ki, önce duruşmalarım, daha sonra da tutuklanmam yüzünden Kongre'ye gidememiştim. Chicago polisi on bir saat sonra Kongre'yi yasaklamış, ancak yoldaşlarımızın —en akla gelmeyecek bir yerde— toplantıyı sürdürmesine engel olmamış; belediyede memur olarak çalışan bir yoldaşımız bir düzine kadar delegeyi Şehir Meclisi'nin toplantı salonunda ağırlamayı başarmıştı.

Ön hazırlık çalışmalarıyla yakından ilgilendiğim ikinci kongre 1900'de Paris'te yapıldı. Fransız polisi de toplantıların özgürce yürütülmesine engel olmuş, Kongre'yi gizli çalışmalarla sürdürmek zorunda kalmıştık. Bu nedenle yapıcı bir gelişme sağlanamamıştı.

Uluslararası Anarşistler Kongresi'nin kraliyetçi Hollanda'da hiçbir engelle karşılaşmadan yapıldığı halde, gerek demokrat Amerika'da gerekse cumhuriyetçi Fransa'da yasaklandığını unutmayalım. Ülkelerinde sürekli izlenen ve baskıya uğrayan seksen kadın ve erkek burada kalabalık toplantılarda halka hitap etme, her gün çeşitli toplantılara katılma, devrim, sendikacılık, kitlesel ayaklanma ve bireysel şiddet gibi konuları, yetkililerin hiçbir müdahalesiyle karşılaşmadan, tartışma fırsatı buldu. Şehrin içinde tek başımıza ya da gruplar halinde dolaşmamıza, restoranlarda ve kahvelerde toplantılar düzenlememize, sabahlara kadar konuşup, tartışıp, devrimci şarkılar söylememize rağmen kimse ne izimizi sürdürdü, ne bir ihbarda bulundu ne de bizi rahatsız etti.

Amsterdam basınının tavrı ise gerçekten dikkate değerdi. En muhafazakâr gazeteler bile sayfalarında, canı ya da deli saymadan, bizlere ciddi bir amaç adına bir araya gelmiş akli başında insanlar olarak yer

verdi. Bu yayın organları anarşizme karşıydı ama, sözlerimizi ne saptırdılar ne de olmadık yorumlar kattılar.

Kongre'de tartışılan en acil konulardan biri örgütlenme sorunuydu. Bazı delegeler Ibsen'in, *Bir Halk Düşmanı* adlı oyunundaki Dr. Stockmann karakterinde ifadesini bulan, en büyük güçlülük tek başına durabilmektir düşüncesine şiddetle karşıydılar. Onlar, Peter Kropotkin'in tüm eserlerinde başarıyla işlediği gibi, karşılıklı dayanışma ve ortak çalışmayla en verimli sonuca ulaşılacağına inanıyorlardı. Max'la ben de ikisine de önem vermek gerektiğinde ısrar ettik. Anarşizmin Ibsen'le Kropotkin arasında bir seçim yapmayı gerektirmediğini, her ikisini de kucakladığını düşünüyorduk. Kropotkin devrime yol açacak toplumsal koşulları enine boyuna incelemiş, Ibsen ise eserlerinde, insan ruhunda devrimci dönüşüme yol açan psikolojik mücadeleyi, bireyin isyanını kaleme almıştı. İç güçlerin dış güçler üzerindeki etkisini hiçe saymak, varolan kurumların psikolojik ihtiyaçlarını ve dürtülerini gözardı etmek davamıza zarardan başka bir şey getirmezdi.

Bazı kesimlerin, örgütlenmenin kişisel özgürlüğü geliştirmediği, aksine kişiliğin çürümesine yol açtığı yolunda yanlış bir kanıya sahip bulunduğunu; oysa örgütlenmenin en önemli işlevinin kişinin gelişmesine ve ilerlemesine yardımcı olmak olduğunu savunduk. Nasıl ki hayvan hücreleri tüm gizli güçlerini organizmanın gelişmesi için ortaklaşa kullanırsa, insanlar da, elbirliğiyle çaba göstererek en üstün gelişme düzeyine ulaşabilirdi. Gerçek anlamda bir örgüt sadece sıradan kişilerin bir araya gelmesinden ibaret olamazdı. Yapılanmasında bilinçli ve akıllı kimselerin yer alması gerekiyordu. Örgütün imkânları ve eylemlilik yeteneği ancak tek tek kişilerin enerjisinin ifadesinde kendini gösterebilirdi. Anarşizm disiplin, korku, ceza ve yoksulluk baskısı olmaksızın gerçekleştirilecek bir örgütlenmenin mümkün olduğu iddiasındaydı: toplumsal uçurumu giderek derinleştiren ve yaşamak için verilen savaşa – insanın en has niteliklerinin heba olmasına neden olan vahşi mücadeleye – son verecek yepyeni bir toplumsal örgütlenme. Uzun sözün kısası, anarşizm herkesin konumunu iyileştirecek bir toplumsal örgütlenmeyi hedeflemekteydi.

Delegeler arasında çok ilgi çekici ve önemli kimseler vardı. Ateşli bir genel grev ve antimilitarizm savunucusu olan, bir zamanların Sosyal Demokrat Parti ve Berlin Belediye Meclisi üyesi Dr. Friedberg bunlardan biriydi. Başının üzerinde sallanan vatana ihanet suçlamasına ve ülkesine döndüğünde kendisini bekleyen tehlikelere aldırmaksızın Kongre çalışmalarında çok faal bir rol oynadı. Eğitici İtalyan dergisi *Uni-*

versità Popolare'nin en yetenekli yazarlarından Luigi Fabbri; İngiltere'deki Musevi cemaati içindeki verimli çalışmalarıyla tanınan, Yahudi yayın organı *Arbeider Freund*'in genel yayın yönetmeni ve başyazarı Rudolph Rocker; Hollanda'daki hareketimizin en pırıltılı aydınlarından Christian Cornelissen; Avusturya'da çıkan anarşist bir gazetenin yayıncısı Rudolph Grossmann; İngiltere'de devrimci sendika hareketinde etkin Alexander Schapiro; Londra'da çıkan *Freedom*'ın en vefalı emektarlarından Thomas H. Keell ve daha başka pek çok yetenekli ve çalışkan yoldaşımız...

Kongre'ye katılan Fransız, İsviçreli, Belçikalı, Avusturyalı, Bohemyalı, Rus, Sırp, Bulgar ve Hollandalı delegelerin her biri ateşli, cesur ve yetenekli kimselerdi. Ancak onların arasında sivrilen Enrico Malatesta hepsinden başkaydı. Çok hoş ve duyarlı bir insan olan Malatesta devrimci fikirlerle çok genç yaşta tanışmış, daha sonra Bakunin'in çevresine katılmıştı. Bu çevrenin en genci olarak, "Benjamin" diye anılırdı büyük bir sevgiyle. Kaleme almış olduğu bildiriler özellikle İtalya ve İspanya'da çok ilgi görmüştü; aynı zamanda çeşitli anarşist yayın organlarında da makaleleri çıkıyordu. Ancak bu faaliyetler işçilerle omuz omuza, onların günlük mücadelesine katılmasına engel değildi. 1877'de İtalya'da Benevento'daki ayaklanmada ünlü Carlo Cafiero ve tanınmış Rus devrimcilerinden Sergius "Stepniak"la (Kraçinski) birlikte önemli rol oynamıştı. Halk ayaklanmalarına duyduğu ilgi, hayatı boyunca kesintisiz sürmüştü. İster İsviçre'de, ister Fransa, İngiltere ya da Arjantin'de bulunsun, ülkesinde bir hareket baş gösterdi mi hemen halkının yanına koşardı. 1897'de de Güney İtalya'daki halk hareketinde etkin bir rol oynamıştı. Hayatının tümü gerilim ve fırtına üzerine kuruluydu; olağanüstü yetenekleri ve enerjisiyle anarşizm davasına adanmıştı kendini. Ne var ki hareketteki görevi ne olursa olsun, maddeten bağımsız kalmakta ısrarlı olmuştu hep. Kol gücüyle hayatını kazanmak başlıca ilkelerindendi. İtalya'da babasından miras kalan evleri ve tarlaları hiç tereddüt etmeden orada yaşayan köylülere bırakmış, emeğiyle kazandığı her zamanki gösteriştense uzak hayatına devam etmeyi yeğlemişti. Latin ülkelerinde çok sevilir, adı dillerde dolaşırdı.

Bu saygı değer anarşist kahramanla 1895'te, Londra'da kısa bir süre için görüşme fırsatı bulmuştum. 1899'da ikinci ziyaretimde Enrico Malatesta'nın İtalyan anarşist yayın organı *La Questione Sociale*'nin editörlüğünü yapmak ve konferanslar vermek üzere Birleşik Devletler'de bulunduğunu öğrendim. Ne var ki Amerika'dayken aldatılmış bir İtalyan milliyetçinin silahlı saldırısına uğradı. Gerçek bir anarşist olan Enrico

kendisine saldırıda bulunan bu kimseden davacı olmadığını açıkladı. Amsterdam'da ilk kez onunla her gün birlikte olma şansına sahip oldum. Max da ben de Malatesta'nın büyümesine kapılmakta gecikmedik. Dünyanın yükünü sırtından atarak, hayatın keyfini çıkarmaktaki ustalığına hayrandık. Denize ya da bir parka duyduğu hayranlıkla hepimizi coşturur, onunla geçen her saniye büyük bir keyifle yaşanırdı.

Kongremiz'in en önemli başarısı Uluslararası Büro'nun kuruluşu oldu. Büronun sekreteryası Malatesta, Rocker ve Schapiro'dan oluşuyordu. Merkezi Londra'da bulunan bu büronun amacı çeşitli ülkelerde bulunan anarşist grup ve örgütler arasında iletişim sağlamak, her ülkedeki işçi hareketleriyle ilgili sabırlı ve ciddi araştırmalarda bulunmak ve bu konuda anarşist yayın organlarına malzeme sağlamaktı. Büro aynı zamanda, vakit geçirmeden, yakın gelecekte Londra'da toplanması kararlaştırılan gelecek kongrenin hazırlıklarına başlayacaktı.

Kongre sona erince, aralarında Domela Nieuwenhuis'un da bulunduğu, Hollandalı pasifist anarşistlerin düzenlediği savaş karşıtı toplantıya katıldık. Domela'nın kökleri, onun ilerde otoriteye düşman bir kimliği olacağının ipuçlarını taşımıyordu asla. Kuşaklar boyunca ataları hep kilise rahipliği yapmıştı. Kendisi de Lüterci bir vaiz olarak yetişmiş, ne var ki ilerici düşünceleri dinin dar kalıplarına sığmamıştı. Daha sonra Sosyal Demokrat Parti'ye üye olarak öncü kadroları arasında yer aldı. Hollanda Parlamentosu'na girmeyi başaran ilk sosyalist milletvekiliydi. Ancak orada uzun süre kalmadı. Johann Most ve büyük Fransız anarşist Pierre Proudhon gibi, Nieuwenhuis da parlamenter çalışmalarından özgürlükçü gelişmeler beklemenin boş hayal olduğunu anlamıştı. Anarşistliğini ilan ederek milletvekilliğinden istifa etti.

O zamandan bu yana tüm zamanını ve hatırı sayılır servetini hareketime, özellikle de savaş karşıtı propagandaya adadı. Domela, uzun boyu, dımdık bedeni, anlamlı yüz hatları, iri mavi gözleri, gür beyaz saçları ve sakalıyla, çekici ve çarpıcı bir görünüşe sahipti. Çevresine yaydığı iyilik ve sevgiyle, uğruna mücadele ettiği ideal cisimleşiyordu. En önemli özelliklerinden biri hoşgörülü oluşuydu. Yıllardır vejeteryen olmasına ve ağzına içki koymamasına rağmen sofrasından et ve şarap eksik olmazdı. Bir gün kadehlerimize şarap doldururken, "Ben hoşlanmıyorum diye neden ailem ya da dostlarım sevdikleri şeylerden yoksun kalsınlar?" diye açıklamada bulunmuştu.

Fransa'ya gitmezden önce Hollanda nakliye işçilerinin bir toplantısında konuşma fırsatı buldum. Burada bir kez daha, krallıkla yönetildikleri halde bağımsız davranabilen Hollandalı işçilerle, demokrat Birleşik

Devletler'in, büyük çoğunluğu özgürlükten bihaber halkı arasındaki farkı gördüm. Toplantıya çok sayıda dedektif sızmıştı. Komite bunları teşhis ederek, olay çıkmasına meydan vermeden dışarı attı. Bu yürekli davranışı, Nat Pinkerton dedektifliğine teslim olmuş Amerikan sendikacılarının ruhsuzluğuyla karşılaştırmaktan kendimi alamadım.

Nihayet yeniden pervasız gençliği damarlarımda dolaşan, büyüğü aklımı çelen Paris'teydik. Adeta gençleşmiş, Seine kıyısındaki sevgili şehrimin bana vereceği her şeye açık, hevesle bekliyordum. Geçmişe göre öğrenecek ve özüksenecek pek çok şey vardı.

Aylardır görmediğim Stella'm da oradaydı. Güngörmüş sevgili Victor Dave ile istasyona, bizi karşılamaya gelmişlerdi. Trenden iner inmez soluğu bir kahvede aldık. Stella kısa zamanda tam anlamıyla bir *Parisienne* olmuştu, Fransızcasıyla ve yemekleri lezzetli, fiyatları uygun restoranları bilmekle övünüyordu. Saçları aklaşmış olan Victor'un eski canlılığı ve neşesi yerindeydi. Paris'teki ilk akşam yemeğimizde aylardır gülmediğim kadar gülüp eğlendim. Neşemizi bulmamızın başlıca nedeni, Stella'nın sekreter olarak emrinde çalıştığı Amerikan Konsolosu'nun dünyadan bihaberliği idi. Emma Goldman'ın sevgili yeğeni böyle bir yerde çalışsın da, hâlâ konsolosluk havaya uçurulmamış olsun!

Biz daha Hollanda'dayken, Peter Kropotkin'in nihayet Fransa'ya yeniden girmesine izin verildiği haberini almıştık. Peter bu ülkeye ve halkına hayrandı. Ona göre Fransa özgürlüğün beşiği, Fransız Devrimi'ye dünyadaki tüm toplumsal ideallerin simgesiydi. Oysa Fransa benim değerli hocamın ona yakıştırdığı parlak övgülere pek de layık sayılmazdı. Bizzat kendisinin on sekiz ay bir Fransız cezaevinde tutuklu kalması ve daha sonra da sınır dışı edilmesi bunu doğruluyordu. Ne var ki anlaşılmaz bir tarafgirlikle Peter Fransa'yı özgürlüğün bayraktarı ve dünyanın en kültürlü ülkesi olarak tanımlamakta ısrarlıydı. Başından geçenlerin Fransız halkına ilişkin düşüncelerinde değişiklik yaratmadığını bildiğimiz için, yasaklamanın kalkmasından duyduğu sevinci paylaşıyorduk.

Peter Paris'e bizden önce gelmişti; Saint-Michel Bulvarı'nda, kaldığımız otelin birkaç adım ötesinde oturuyordu. Onu her zamankinden daha keyifli buldum; olağanüstü canlı ve hayat doluydu. Sebebinin bilmiyormuş gibi davranarak bu mutlu değişikliğin nereden kaynaklandığını sordum. "Paris, Paris, canım!" dedi. "Dünyada Paris gibi insanın kanına giren bir başka şehir var mı?" Hareketin Paris'teki durumunu ve yerel grupların çalışmalarını tartıştık. Bunlar içinde en çok gözettiği kuruluşa katkıda bulunduğu *Temps Nouveaux*'ydu. Öteki gruplar içindeki

muhalif unsurlara gelince, kendisine karşı çıksalar da, başkalarının düşüncelerine ve adalete duyduğu saygı, onları önleyici bir tutum almasına engeldi. Yüce gönüllü, güzel bir insandı. Onu tanıyıp da etkilenmemek imkânsızdı.

İşlerinin çokluğuna, özellikle de *Büyük Fransız Devrimi* adlı çalışmasının redaksiyonuyla uğraşmasına rağmen, Kongre'de olup bitenleri tüm ayrıntısıyla anlattırmadan beni bırakmadı. Örgütlenmenin önemini vurgulamanın yanı sıra, toplu başkaldırıya olduğu kadar, kişisel başkaldırıya da ağırlık verilmesi konusundaki ısrarımız onu özellikle memnun etti.

Monatte'ın yardımıyla, Confédération du Travail'daki sendikal çalışmaları yakından izleme fırsatı buldum. Önder sendikacıların hemen hepsi anarşistti. Paris'te çok rastlanan tiplerden farklı, ilgi çekici ve azimli adamlardı bunlar. Pouget, Pataud, Delasalle, Grueffulhies ve Monatte yeni emek kuramlarının parlak sözcüleri olmakla kalmayıp, işçilerin gündelik mücadelesine ilişkin pratik bilgi ve tecrübeye de sahiptiler. Yoldaşlarıyla birlikte Bourse du Travail'ı arı gibi çalışılan bir kovana çevirmişlerdi. Her sendikanın bir bürosu bulunuyordu bu binada. Hemen her sendika yayınlarını basmak için, belki de dünyanın en öğretici ve nitelikli işçi gazetesi olan, C. G. T.'nin haftalık yayın organı *La Voix du Peuple*'ün basıldığı matbaayı ortaklaşa kullanıyordu. İşçilere, karmaşık sanayi düzeninin çeşitli yönlerinin öğretildiği gece dersleri veriliyor, bilimsel ve iktisadi konularda çeşitli konferanslar düzenleniyordu. Ayrıca işçilerin girişimiyle bir dispanser ve kreş de kurulmuştu. Bu kurum, yaklaşan devrimin nasıl gerçekleştirileceği ve yeni toplumsal hayatın nasıl kurulacağı konusunda kitlelere beceri kazandırmayı amaçlıyordu.

Sendikacılığın göbeğindeki çalışma ve gözlemlerim emeğin, örgütlü kapitalist düşmana karşı gücünü göstereceği iktisadi arenanın sendikalar olduğuna beni inandırmıştı.

Bu tecrübelerim daha az değerli sayılamayacak başkalarıyla zenginleşti; aralarında Steinlen ve Grandjuan'ın bulunduğu bir grup modern sanatçı kalemleri ve fırçalarıyla toplumsal başkaldırıyı ifade eden güçlü eserler veriyordu. Steinlen'le tanışma fırsatım olmadı ama Grandjuan, gerçek anlamda idealist ve yetenekli bir sanatçı, doğuştan isyancı, iyi yürekli, sade bir insandı. Proleter hayatının çeşitli yanlarını gösteren bir dizi resim üzerinde çalışıyordu. Amacı, bilinçsiz çaresizliğinden dolayı acınacak durumdaki emeğin, yavaş yavaş uyanarak, içinde filizlenen gücün farkına varışını resmetmekti. Sanatın görevinin insanlara yeni şafa-

ğın doğuşunu ilham etmek olduğu düşüncesindeydi. Grandjuan, “Olaya böyle bakınca bütün sanatçılarımız devrimcidir,” dedi inandırıcı bir tavırla. “Zola, Mirbeau, Richopin ve Rictus’un edebiyat alanında yaptıklarını, Steinlen ve ötekiler sanatta yapıyor. Hayatın akışı doğrultusunda sanatın, hayatı tanıma ve yaşama hakkı için verilen büyük insanlık mücadelesiyle uyum içinde olmasına çalışıyorlar.”

Grandjuan’a *Mother Earth*’ten söz ederek, Amerika’da ne yapmak amacında olduğumuzu anlattım. Derhal bir kapak resmi yapabileceğini söyledi ve ben Paris’ten ayrılmadan deseni gönderdi. Çarpıcı ve anlamlı bir çalışmaydı.

Fransa’da bulunduğum sırada dokuz savaş karşıtı gencin yargılanması ve Paris yakınlarındaki Rambouillet’de, Sébastien Faure’un olağanüstü nitelikteki eğitim denemesi bende iz bırakan önemli olaylardı. Yargılanan gruptaki, en büyükleri yirmi üç yaşından fazla olmayan gençlerden sadece biri kızdı. Askerlere bir bildiri dağıtmış, onlara, silahlarını işçi kardeşlerine değil, üstlerine doğrultmalarını öğütlemişlerdi – askeri çıkarlar açısından doğrusu çok ciddi bir suçtu işlenen. Bir Amerikan mahkemesinde olsa bu çocukların analarından emdikleri süt burunlarından getirilir ve uzun yıllar yatmak üzere doğru cezaevine yollarırlardı. Paris’teyse suçlayan onlardı; devlete, milliyetçiliğe, militarizme ve savaşa lanet okuyan onlar oldu. Müdahale etmek şöyle dursun, genç tutukluların cüretkâr suçlamaları dikkat ve saygıyla dinlendi. Avukatların, cesur *plaidoirie*’si (savunma), suçlananların idealizmini kanıtlamak için gelen saygıdeğer tanıklar mahkemenin havasını etkileyerek antimilitarist duruşmayı hayatımda tanık olduğum en dramatik olaylardan biri durumuna getirdi.

Gerçi tutuklular suçlu bulunarak en uzunlu üç yıl olmak üzere birtakım cezalara çarptırıldılar ama olay Fransa’da geçtiği için kız serbest bırakıldı. Oysa benim yeni vatanımda, benzer bir durumda, cezalar karşılaştırılamayacak kadar ağır olur, ayrıca hiç kuşkusuz, düşüncelerini açıkça ifade ettikleri, yargıcı ve savcıyı alaya aldıkları için mahkemeye hakaretten suçlanırlardı.

Bu dava dolayısıyla, toplumsal başkaldırıları değerlendirme konusunda, Fransız ve Amerikan hukuku arasında, temel bir ayrılık olduğu düşüncesine vardım. Fransızlar, Devrim’den dolayı kurumların ne kutsal ne de değişmez olmadığını, toplumsal koşullarınsa değişebileceğini öğrenmişlerdi. Bu nedenle Fransa’da asiler gelecekteki başkaldırıların habercisi sayılıyordu.

Amerika’da ise Devrim hayalleri ölmüştü – dokunulmaması gereken

mumyalardı onlar. Bu yüzden Birleşik Devletler'de toplumsal ve siyasal isyancılar nefret ve suçlamayla karşılanıyordu.

Paris'e gelmezden çok önce Fransız basınında anarşist Sébastien Faure'un eğitimde yeni bir uygulama dendiğini okumuştum. 1900'de bir konuşmasını dinlemiş, hitabet gücünden çok etkilenmişim. Ayrıca Sébastien Faure'un özel tarihinin olağanüstü niteliği, onun kurduğu modern okulun mutlaka sıradışı olacağı düşüncesini pekiştiriyordu.

Hayata rahip olarak başlayan Faure, çok geçmeden Katolikliğin zincirlerini kırmış ve başlıca din düşmanlarından biri olmuştu. 1897'de Dreyfus davası sırasında Fransa'daki gerici güçlere karşı Émile Zola, Anatole France, Bernard Lazare ve Octave Mirbeau'nun yürüttüğü kampanyaya katıldı. Faure, Dreyfus'un en ateşli savunucularından biri oldu. Ülkeyi baştan başa dolaşarak, soysuzluklarını örtbas etmek için masum bir insanı Şeytan Adası'na süren askeri hizbi her yerde teşhir etti. Bu olaydan sonra Faure ne yeryüzünde ne de gökyüzünde herhangi bir otorite tanıdı. Anarşizm tek hedefiydi artık; en büyük tutkusu bu hedefe ulaşmaktı.

Faure'un okulu "*La Ruche*" (arı kovanı), eski bir Fransız köyü olan Rambouillet'nin eteklerinde kurulmuştu. Az sayıda yardımcıyla hiç el değmemiş, vahşi bir toprak parçasını meyve ve sebze yetişen verimli bir çiftliğe dönüştürmeyi başarmıştı Faure. Kimsesiz ya da ana babaları çok yoksul olan yirmi dört çocuk vardı okulda. Faure onları kendi cebinden yediriyor, giydiriyor, barındırıyor ve okutuyordu. *La Ruche*'teki çocuklar üzerlerinde hiçbir disiplin ve baskı duymadan yetişiyordu. Faure eski eğitim yöntemlerini bir yana bırakmış; çocuğun ihtiyaçlarını gözetken, karşılıklı güvene dayalı, yaratıcı yeteneklerini keşfedici, kişiliğine saygılı bir anlayışı benimsemişti.

Öğretmenlerle öğrenciler arasındaki arkadaşlık ve dayanışma, saygıdeğer özgürlükçü Paul Robin'in 1900'de ziyaret etmiş olduğum okulu Cempuis'te bile, *La Ruche*'teki kadar güçlü değildi. Robin de çocuklara eskisinden farklı bir biçimde eğilmek gerektiğine inanıyordu ama, eğitimde çoğunlukla eski ders kitaplarına bağlı kaldı. *La Ruche* bunları da bir kenara atmıştı. Yatakhanelerin ve sınıfların duvarlarını kaplayan eliş bitki, çiçek, kuş ve hayvan resimleri çocukların hayal gücünü etkilemek açısından "klasik" derslerden çok daha uyarıcıydı. Çocukların bir öykü dinlemek ya da kafalarını kurcalayan bir soruya cevap aramak için kendi istekleriyle öğretmenlerinin etrafında toplanmaları eski moda eğitimden bin kat daha yararlıydı. Gençlerin eğitim sorunları tartışılırken Faure'un çocuk psikolojisini ne kadar iyi kavramış olduğu görülüyordu. İki yıl içinde elde ettiği başarılı sonuçlar bunun kanıtıydı. "Çocuklar birbirlerine

karşı inanılmayacak kadar açık, yardımsever ve şefkatli,” diyordu. “Kendi içlerindeki ve *La Ruche*’teki büyüklerle aralarındaki uyum çok umut verici. Eğer çocuklar, bizlere sadece kendilerinden büyük olduğumuz için saygı gösterir ya da korkarlarsa, bir yerde hata yapıyoruz demektir. Onların güvenini ve sevgisini kazanmak için hiçbir fedakârlıktan çekinmemeliyiz. Bunu başarabildiğimiz takdirde, görev anlayışa, korku güvene, sertlik şefkate bırakacak yerini.” Henüz kimse çocuk ruhunda ne bitmez tükenmez bir sevgi, iyilik ve cömertlik gizlendiğinin farkında değildi. Her gerçek eğitimcinin yapması gereken en önemli şey bu hazinenin kilidini açmak olmalı, en soylu ve en güzel eğilimlerini ortaya çıkaracak şekilde çocuğu uyarmasını bilmeliydi. Bir ömür boyu insan bitkisinin yetişmesi için çabalayan bir kimse için, çiçeğin açtığını ve gelişkin bir insana dönüştüğünü görmekten daha değerli bir ödül olabilir miydi?

La Ruche’ü ziyaret benim için fevkalade öğretici olmuştu; bu düzen içinde de özgürlükçü eğitim alanında pek çok şey yapılabileceğini görmüş oldum. Yarınların kadını ve erkeğini biçimlendirmeye, çocuk ruhunun prangalarını kırmaya çalışmaktan daha yüce bir hizmet düşünülebilir miydi? Sadece bir üniversite diplomasına sahip olmakla iş bitmiyor; tıpkı şairler ve sanatçılar gibi, doğuştan yaratıcı Sébastien Faure benzeri pedagoğlara düşüyordu bu büyük görev.

İnsanı her seferinde yenilikleriyle zenginleştiren Paris’ten ayrılmak benim için daima zor oluyordu. Ayrıca bu kez birçok değerli dost edinmiştim. İlk kez 1900’da Londra’da tanışmış olduğum Max Nettelau da bunlar arasındaydı. Londra’dayken beni müzelerle ve Britanya’nın öteki sanat hazineleriyle tanıştırmıştı. Paris’te Nettelau’yla çoğu zaman birlikte olduk. Bilimadamı ve tarihçi kimliğiyle hareketimizin önde gelen entelektüellerinden biriydi. Mihail Bakunin hakkındaki kapsamlı çalışması için malzeme topluyordu.

Fransa’dan ayrılmazdan birkaç gün önce Amerikalı genç heykeltıraş Jo Davidson Paris’e geldi. Onu New York’tan tanıyor ve eserlerine ilgi duyuyordum. Bir stüdyo kiraladığını ama hiç eşyası olmadığını söyledi. Benim *ménage*’imde ise işe yarayacak epeyce şey vardı – tencereler, tavalalar, bir kahve imbiği ve bir düzine insana ziyafet çekmekte yararlandığım bir ispirto ocağı. Jo tencereleri bir çuvala doldurarak sırtına vurdu, çaydanlık ve tavaları omzundan sarkıtan Max bir yanında, elimde kahve imbiğiyle ben öte yanında muzaffer bir edayla yola koyulduk. Her şey güzelce Jo’nun stüdyosunda yerini bulunca bir kahveye giderek ümit vaat eden genç bir sanatçının Bohem hayatına adım atışını hep birlikte kutladık.

Güneşli, pırıl pırıl bir gün Max'la Paris'ten ayrıldık. Londra'da hava iki hafta önce nasıl bıraktıysak öyleydi, yağmur ve soğuk insanın içine işliyordu. Varır varmaz ilk dikkatimizi çeken, Federal yetkililerin, Anti-Anarşist Yasası'na dayanarak Amerika'ya girmemi engellemeyi planladıklarını duyuran gazete haberleri oldu. Önce bunları, basının balonları olduğu düşüncesiyle önemsemedim. Kershner'le evliliğimden ötürü Amerikan vatandaşıydım. Ne var ki çok geçmeden Amerika'daki hukukçu arkadaşlardan gelen mektuplar haberleri doğruladı. Washington'un ülkeye girmemi engellemekte kararlı olduğunu yazıyor, mümkün olduğunca kısa sürede ve gürültüsüzce dönmemi tavsiye ediyorlardı.

İskoçya'da katılacağım mitingler önceden planlanmıştı. Yoldaşlarımı hayal kırıklığına uğratmak istemiyordum. Çalışmalarımı program uyarınca sürdürmeye karar verdim. Ne var ki çok geçmeden İngiltere'den ayrılmamın, Birleşik Devletler Hükümeti'nin hareketlerimi değerlendirmesine bağlı olduğunu anlamış bulunuyordum.

Londra'da, Holborn Belediye Binası'nda yaptığım bir konuşmadan sonra Scotland Yard tarafından izlendiğimin ilk kez farkına vardım. Toplantı yerinden ayrılır ayrılmaz bir sürü dedektif peşime takıldı. Rudolph Rocker, Milly, karısı, Max ve başka bazı dostlarla birlikteydik. Londra sokaklarında saatlerce zikzaklar çizerek dolaştık, kahvelere, lokantalara uğradık, ama "gölgelerimiz" bir türlü peşimizi bırakmadı; avlarını ellerinden kaçırmaya niyetleri yoktu. Sonunda Rockerlar Doğu Yakası'ndaki evlerine gitmeyi önerdiler. Hafiyeleri orada geceleyeceğimize inandırabilirsek, sabahleyin erkenden evden çıkarak izimizi kaybettirebilirdik. Tüm ışıkları söndürerek karanlıkta oturup Scotland Yard'ı nasıl atlatacağımızı kurduk. Şafak sökerken Milly etrafı kolaçan etmeye çıktı. Görünürde kimseler yoktu. Şehrin öteki ucunda dostlar bizi bekliyordu. Bahçe uzmanı yoldaşımız Bernard Kampfmayer'in evine götürüldük. Kampfmayerler harekette henüz faal rol oynamadıkları için yetkililerin göz hapsinde değillerdi. İskoçyalı yoldaşları hayal kırıklığına uğratmış olmak çok canımı sıkıyordu ama, Amerika'ya ayak basar basmaz tutuklanma ve yasalarla boğuşmak zorunda kalma tehlikesini göze alamazdım. Bu nedenle geri dönmeye karar verdim. Dostlarımızın evinde üç gün daha geçirdikten sonra Montreal üzerinden New York'a gitmek amacıyla Liverpool'dan gemiye bindik.

Kanada göçmen bürosu yetkilileri Amerikalı meslektaşları kadar mütecessis olmadıkları için Kanada'ya kolayca kabul edildik. New York'a gitmek için Montreal'den bindiğimiz trende biletlerimizi kontrol eden görevliye yüklü bir bahşiş verince, kazasız belasız New York'a varana

kadar bir daha kimse bizi rahatsız etmedi. Gazeteciler geldikten ancak iki hafta sonra katıldığım ilk büyük toplantıda Amerika'ya döndüğümü keşfettiler. Ülkeye girmeyi nasıl başardığımı öğrenmek için deli oluyorlardı; onlara bunu göçmen bürosu yetkililerine sormalarını önerdim.

Döndüğümde *Mother Earth*'ü mali bakımdan çökmüş buldum. Yokluğumda pek az gelir elde edilmiş, aylık masraflar da derginin giderlerini karşılamak üzere bırakmış olduğum parayı kat kat aşmıştı. Derhal bir şeyler yapmak gerekiyordu. Benden başka para sağlayacak kimse olmadığından hemen kolları sıvadım. Yayının çıkabilmesi için çeşitli faaliyetler ayarlayanın yanı sıra bir dayanışma gezisine çıkmaya karar verdim.

Saşa'nın bana karşı eleştirel tutumu değişmek bir yana daha da keskinleşmişti. Bu arada genç Becky'ye duyduğu ilginin de artmış olduğunu görüyordum. Birbirlerine çok yakın olmalarına rağmen Saşa'nın bu konuyu bana açmak gereği duymayışına ayrıca kırlmıştım. Duygularını kolay dile getiren bir insan olmadığını bildiğim halde, böylesine güvensizlik göstermesi içimde bir şeyin hem yara almasına hem de kırılmasına yol açmıştı. Avrupa'ya daha gitmeden, hapisane yıllarının Saşa'nın bana duyduğu fiziksel isteği öldürdüğünü fark etmiştim. Ancak, benim hayatımı anlamayı, başka sevgililerim olsa da ona olan aşkımdan eksilmediğini öğrendiği zaman eski ateşinin alevleneceğini umuyordum. Yeni aşkının beni tamamıyla dışlaması acı veriyordu. Kalbim bu acımasızlığa isyan etse de, şikâyet hakkım olmadığını biliyordum. Ben hayatı tüm inişleri ve çıkışlarıyla yaşarken, Saşa bundan yoksun kalmıştı. Tam on dört yıl gençlik ve aşk hasretiyle yaşamıştı. Şimdiyse ancak on beşindeki bir kızıdan beklenen tapınırcasına ateşli aşkı Becky'de buluyordu. Saşa benden iki yaş küçüktü; otuz altı yaşındaydı ama on dört yıl hiç yaşamamıştı; kadınlarla ilişkisindeyse yirmi bir yaşındayken nasıl naif ve tecrübesizse, gene öyleydi. Becky'yi, kendinden iki kat yaşlı kadınlardan daha yoğun ve değişik bir hayat sürmüş olan otuz sekizindeki bir kadına tercih etmesi doğaldı. Bütün bunları olanca açıklığıyla görüyordum ama olgunluk ve tecrübeyle yüz kat daha fazlasını sağlamak varken, aşkı bir çocukta aramasından hüznleniyordum.

Avrupa'dan döneli henüz beş hafta olmadan gene yollara düştüm, Massachusetts, Connecticut ve New York eyaletinden sonra Philadelphia, Baltimore, Washington D. C. ve Pittsburgh'a gittim. Washington'daki polis şefi önce konuşmama izin vermeyeceğini söyledi. Bazı tanınmış liberaller itiraz edip de özgür konuşma hakkını ihlal ettiği için uyarınca, toplantıları yapmamıza izin verdi. Ancak salon sahibini işletme ruhsatını iptal etmekle tehdit etti. Adam sinmeyip de yasal yollardan hakkını ara-

yacağını söyleyince, şef, eğlence yerlerini ve toplantıları, “yerel yetkililerin itirazı olmadığı takdirde” kaydıyla yeni bir kararnameye bağladı. Tabii toplantılar yapılamadı.

Pittsburgh'da anılarım tazelendi – Saşa'nın kendini feda edişi, hapis-hane ziyaretleri, heyecanlı bekleyişler, hiçbir zaman gerçekleşmeyen nice umutlar. Ne var ki içim rahattı: Saşa mezar hapsinden kurtulmuştu ve bunun gerçekleşmesinde benim payım büyüktü. Bu teselliği kimse geri alamazdı benden.

XXXII. BÖLÜM

1907 KIŞINDA VE 1908'DE ülkede ciddi bir iktisadi bunalım yaşandı. Büyük şehirlerde işsiz binlerce emekçi, yoksulluk ve sefalet içinde kıvranıyordu. Yetkililer aç insanları doyurmanın yollarını arayacak yerde, bunalımın nedenlerini tartışmak için yapılan her girişimi engelleyerek, zaten yeterince korkunç olan koşulları daha da ağırlaştırdılar.

Philadelphia'daki İtalyan ve Yahudi anarşistler bu amaçla bir miting düzenlemişti. Konuşmacılar Voltairine de Cleyre ile güçlü bir hatip ve ajitatör olan Harry Weinberg'di. İzleyicilerden biri iş talep etmek için halkı Belediye Binası önünde protestoda bulunmak için kışkırttı. Mitingi düzenleyenler buna karşıydı ama, kalabalık o yöne doğru ilerlemeye başladı. Yarı yolda işçiler polisin saldırısına uğrayarak dövüldü. Sonraki gün Voltairine ve Weinberg halkı isyana teşvik etmekten gözaltına alınarak her biri için bin beş yüz dolar kefalet istendi.

Chicago'da polis işsizliği protesto etmek için toplanmış savunmasız insanlardan oluşan kalabalık bir topluluğu, gene aynı yöntemle dağıtmıştı. Ülkenin dört bir yanında benzer olaylar baş gösteriyordu. Bu koşullar altında ordan oraya gitmek büyük bir gerilime sebep olduktan başka, maddi bakımdan masrafları bile karşılamıyordu. Ayrıca şiddetli bir soğuk algınlığına yakalanmış olduğumdan öksürük nöbetleriyle sarsılıyordum. Ancak Chicago'ya vardığımda durumun iyileşeceği umuduyla dayanmakta direniyordum. Yakın dostlarım Annie ve Jake Livshisler'de kalacaktım. Katılmam planlanan on dört mitingin başarılı olacağı inancındaydım; çünkü Chicago'da iyi tanınıyordum ve beni destekleyecek pek çok arkadaş vardı.

Chicago'ya gelmezden iki gün önce gazeteler, işsizliği protesto mitinginde polisten dayak yiyen bir Rus gencinin, polis müdürünü öldür-

mek amacıyla evine girdiğini yazdı. Çocukla bir ilişkim yoktu ama gene de katılacağım toplantılar yasaklandı ve adım olaya karıştırıldı. Chicago'ya vardığımda beni evlerinde konuk edecek arkadaşların yerine, birini daha önceden hiç tanımadığım iki yoldaş tarafından karşılandım. Beni telaş içinde kalabalıktan uzaklaştırırken, Livshisler'in evinin sivil polislerce kuşatılmış olduğunu, bu yüzden yeni tanıştığım yoldaşlardan birinin evine götürüleceğimi söylediler. Her ikisi de, polisin nasılsa konuşmama izin vermeyeceğine göre, vakit kaybetmeden şehri terk etmem gerektiğinde ısrar ediyordu. Böyle güdülmekten hoşlanmadığımı belirterek, "Chicago'da kalarak, bu gibi durumlarda daha önce ne yaptıysam gene aynı yapıp, düşüncelerimi ifade etme hakkı için mücadele edeceğim," dedim.

Gittiğimiz evde, benim yüzümden polisin evi basacağından korkan evsahibinin karısının son derece tedirgin olduğunu fark ettim. Gece boyunca ikide bir perdeyi aralayarak gelip gelmediklerini kontrol ediyordu. Sabahleyin ise beni eve getirdiği için kocasıyla kavga etti. Başlarını derde sokacağımdan kuşkusu yoktu, mahallede kimse yüzlerine bakmayacaktı bundan böyle.

Otele gitmenin daha doğru olacağını biliyordum ama hiçbirinin beni kabul etmeyeceğinden emindim. Neyse ki Rus kökenli iki genç kadın beni evlerine davet etti. İçlerinden, Dr. Becky Yampolsky'yle mektup aracılığıyla tanışıyorduk. Dairesi biri çalışma öteki de oturma olmak üzere iki odadan ibaretti; oturma odasını benimle paylaşabileceğini söyledi. Sevinerek kabul ettim. Yampolskyler'de Yahudi anarşist hareketinde faal bir öğrenci olan William Nathanson'la tanıştım. Hangi konuda olursa olsun bana yardım etmeye hazır olduğunu söyledi. Onun bu yoldaşça tutumu ve Becky'nin konukseverliği, arkama bakmadan kaçtığım tımarhaneyi unutturdu çok geçmeden.

Öncelikle öğrenmek istediğim, adı Lazarus Overbuch olan gencin akıbetiydi. Kimdi? Polis müdürünün evine neden gitmişti? Hakkında çok az şey bilindiğini anlattılar bana. Bizim saflardan olmadığı gibi, herhangi bir anarşist gruba da dahil değildi. Kız kardeşi, Amerika'ya kısa bir süre önce geldiğini söylemişti. Rusya'dayken, ailesiyle birlikte tüyler ürpertici Kişinev kıyımını yaşamıştı. Chicago'da işsizlerin yürüyüşü sırasında, yoksulluklarını ve ihtiyaçlarını dile getirme cesaretini gösteren işçilere karşı, Rusya'dakine benzer bir vahşete tanık olmuştu. Özgür bir ülke olduğunu sandığı Amerika'da da aynı insanlıkdışı şiddeti görmüştü. Polis müdürünü neden ziyaret ettiğini kimse bilmiyordu. Eve alınır alınmaz müdürün oğlu tarafından öldürülmüştü zaten.

Müdür Shippey, soruşturmada Overbuch'un kendisine bir mektup verdikten sonra oğlunu öldürmeye teşebbüs ettiğini, halen vücudunda bir kurşun bulunduğunu ifade etti. Ne var ki inceleme sonucu genç Shippey'nin hiç yara almadığı anlaşıldı. Overbuch otuz sekiz kalibrelik bir silahla öldürülmüştü; oysa delikanlının üzerinde bulunan tabanca otuz iki kalibreydi. Ancak bu bulgular polisin anarşist olarak tanınan herkese karşı saldırıya geçmesine, anarşistlerin lokallerini kapatmasına ve yoldaşlarımızın kitaplarına el koymasına engel olmadı.

Polisin eskiden beri uyguladığı mülk sahiplerini yıldırma taktiği yüzünden, toplantı için hiçbir salon bulamamıştık. Attığım her adım izleniyordu. Genç doktor arkadaşımın evinde kaldığım öğrenilir öğrenilmez dedektifler peşime takıldı. Bu arada gazeteler anarşizm ve Emma Goldman hakkında inanılmayacak hikâyeler uyduruyor, polisi mat etmek için ne türden komplolar kurduğumuzu yazıyordu. Göçmen Bürosu şefi, Emma Goldman'ın Amsterdam'dan dönüşte Amerika'ya girmeyi nasıl başardığını bilmediğini açıkladı. Benim ülkeye girmemi engellemek için vermiş olduğu emre uymayan görevlinin kim olduğunun bulunması için soruşturma başlatmıştı. Böylesine güçlü bir ülkenin ufacık bir kadını susturabilmek için yeri göğü birbirine katması trajikomik bir durumdu. Neyse ki böbürlenmeye pek eğilimli değildim.

Chicago'da konuşmaktan nerdeyse ümidimi kesmek üzereyken Becky Yampolsky, Dr. Ben L. Reitman'ın işsiz ve yersiz yurtsuzları barındırmak için kullandığı bir depoyu toplantı için bize önerdiği haberini verdi. Toplantılarımızı orada yapabileceğimizi söyledikten sonra, bu konuyu benimle ayrıca görüşmek isteğini iletmmişti. Reitman'ın Chicago'daki işsizler yürüyüşünün öncülüğünü yaptığı ve polis tarafından dövülenler arasında olduğu basında yer almıştı. Onunla tanışmayı merakla bekliyordum.

O gün, öğleden sonra geldi; geniş kenarlı siyah kovboy şapkası, uçuşan ipek kravatu ve upuzun bastonuyla yabansı, etkileyici bir adamdı, "Demek Emma Goldman bu küçük hanımefendi?" sözleriyle selamladı beni, "Sizinle tanışmayı öteden beri istiyordum." Sesi derin, yumuşak ve sıcaktı. Ben de ifade özgürlüğüne, Emma Goldman'a yardım etmeyi göze alacak kadar inanan bu garip yaratığı tanımak istediğimi söyledim.

Ziyaretçim uzun boyluydu; biçimli başını çoktan beri yıkanmadığı aşikâr siyah, kıvrıkcık saçlar çevreliyordu. İri, kahverengi, hülyalı gözleri vardı. Gülümsediği zaman güzel dişlerini ortaya çıkaran dudakları dolgun ve şehvetliydi. Yakışıklı olduğu kadar vahşiydi görünüşü. İnce beyaz ellerinin anlatılmaz bir büyüğü vardı. Tırnakları da saçları gibi suya ve

sabuna karşı boykottaydı anlaşılan. Gözlerimi ellerinden ayıramıyordum. Okşayıcı ve baştan çıkartıcı acayip bir çekiciliğe sahiptiler.

Toplantıyı tartıştık. Dr. Reitman, yetkililerin Chicago'da konuşmama karşı olmadıklarını, "Yer bulmak onun sorunu," dediklerini aktardı bana. Bu durumda onları sinama fırsatı doğduğu için bana yardım edecek olmaktan hoşnuttu. Depo iki yüz kişi alacak büyüklükteydi; pis olmasına pisti ama çulsuzlar temizlemek için kendisine yardım ederdi nasılsa. Bir kez bu yerde toplantı yaptıktan sonra istediğim başka herhangi bir yerde yapmak kolaylaşacaktı. Ziyaretçim büyük bir şevk ve heyecanla, Kardeşlik Yardım Derneği adını verdiği merkezde gerçekleştireceğimiz toplantıda, polisi nasıl bozguna uğratacağımızın hesabını yapıyordu. Ziyareti epey uzun sürdü; arkasından tedirgin ve huzursuz oldum; adamın ellerinin büyüünden kurtulamadım bir türlü.

Çulsuzlarının yardımıyla Reitman depoyu temizledi, bir kürsü ve iki yüz elli kişinin oturmasına elverişli banklar ayarladı. Kızlar odayı sevimli bir hale sokmak ve meraklı gözleri engellemek için küçük perdeler dikti. Büyük gün için her şey hazırды. Basın, Reitman'la Emma Goldman'ın polis emirlerine karşı hazırladıkları sansasyonel komplo hikâyeleriyle doluydu. Toplantı günü, öğleden sonra depoya inşaat uzmanları ve itfaiye görevlileri geldi. Doktoru, kaç kişinin geleceği konusunda si-gaya çektiler. Bela kokusu alan Reitman, "Elli," dedi. İnşaat uzmanları "dokuz" da karar kıldı. İtfaiyeciler, "Bu bina daha fazlasını kaldıramaz," diyerek onları destekledi. Bir kalemde toplantımız mahkûm edilmiş, polis bir zafer daha kazanmıştı.

Bu yeni saldırı bazı gazetelerin bile tepkisini çekti. *Inter-Ocean* bana sütunlarını açtı; böylece üst üste birkaç gün yayımlanan makalelerim, her sayıyla binlerce okura ulaştı. Sansüre uğrama kaygısı taşımaksızın geniş bir okur kitlesine trajik Overbuch vakasını, polis müdürüyle oğlunun olayda oynadıkları rolü, ifade özgürlüğünü engellemek için yürütülen gizli işbirliğini ve tabii, kişisel görüşlerimi özgürce açıklama fırsatı buldum. Yazı işleri müdürü makalelerimin tepesine düşmanca manşetler atma ya da başyazılarında anarşizmi yerme hak ve yetkisine sahipti; ama ben kendi imzama yazdığım için, gazetenin öteki kısımlarında çıkanlar umrumda değildi.

Inter-Ocean polise ağır bir darbe indirme hevesindeydi. Bana bir otomobil vermeyi önerdiler; şehri dolaşacak, otomobilden halka hitap edecek, "bu tehlikeli girişimde ilgiyi canlı tutmak için" muhabir ve fotoğrafçılar da flaş ve öteki takım taklavatla beni izleyeceklerdi. Bu türden bir sirk numarasına izin veremezdim; böyle bir gösteri ifade özgürlüğü

hakkımı sağlamaya yaramayacağı gibi, kutsal saydığım bir şeye bayağı bir hava verecekti.

Toplantı yerleri peş peşe kapatılıyordu. Yoldaşlara Workmen's Hall' da davamız yararına bir konser düzenlemeyi önerdim. Programda adıma yer verilmeyecek, bekçi köpeklerini atlatarak belirtilen zamanda salonda bulunmaya çalışacaktım. Grubumuzdan sadece birkaç kişinin haberi vardı bu plandan; ötekiler toplantının sadece mücadelemiz için para sağlamak amacıyla yapıldığını sanıyordu.

Bizim dışımızda sırrımızı açıklayacağımız tek kişi Ben Reitman olacaktı. Bazı yoldaşlar, doktorun henüz çok yeni olması dolayısıyla güvenilemeyeceğini ileri sürerek buna itiraz etti. Ben, adamın yerini bize vermekle çok büyük bir dayanışma örneği verdiğini, tanıtım konusunda da elinden geleni yaptığını söyleyerek onu savundum. İlgi duyduğu kuşkusuzdu. Karşı çıkanları ikna edemedim ama öteki yoldaşlar Reitman'a durumun açıklanmasını onayladı.

O gece gözüme uyku girmedii. Yatakta sıkıntıyla dönüp duruyor, hakkında hiçbir şey bilmediğim bir insanı böylesine hararetle savunmuş olmamın nedenlerini kendi kendime soruyordum. Yabancılar hemencecik güven gösterilmesine her zaman karşıydım. Bu adamda ne vardı da güvenmişim ona? Bunun onu çok çekici bulmamdan kaynaklandığını itiraf etmeliydim. Yampolsky'nin bürosuna adımını attığı andan itibaren allak bullak olmuşum. Ondan sonraki sürekli beraberliğimiz fiziksel çekiciliğini giderek daha fazla hissetmeme yol açtı. Onun da arzu duyduğunu bakışlarından anlıyordum; hatta bir gün aniden bana sarılmak istemişti. Dokunuşu içimi titrettiyse de bu cüretkârlığına tepki gösterdim. Ne var ki, gecenin sessizliğinde, düşüncelerimle baş başayken ellerinin cazibesine kapıldığım bu yabani görünüşlü yakışıklı yaratığa giderek artan bir tutku duyduğumu fark ettim.

Toplantının yapılacağı 17 Mart akşamı, Yampolsky'nin evinin arka kapısından çıkarak, beni ön kapıda bekleyen dedektifleri atlatmayı başardım. Polis kuşatmasını da aşp, salona girdim. İçerisi çok kalabalıktı; bazı güvenlik görevlileri de duvar boylarına dikilmişti. Konser başlamıştı, birisi solo keman çalıyordu. Yarı karanlıkta öne doğru ilerledim. Müzik bitince Ben Reitman sahneye çıkarak, orada bulunan herkesin tanıdığı bir dostun konuşacağını açıkladı. Basamakları bir hamlede çıkıp konuşmaya başladım. İlk sözlerim duyulur duyulmaz izleyicilerden kopan alkış polisi uyandırdı. Soluğu sahnede alan bir komiser, nerdeyse elbisemi yırtarcasına çekip, beni zorla aşağı indirdi. Ortalık bir anda karışmıştı. Bizimkilerin provokasyona gelmemesi için, "Polis burada bir

ikinci Haymarket ayaklanması olsun istiyor. Onlara bu fırsatı vermeyin. Sessizce salondan çıkmakla davamıza bin kez daha yarar verirsiniz,” diye haykırdım. İzleyiciler sözlerimi alkışlarken, devrimci marşlar söyleyerek tek sıra halinde düzen içinde salonu boşalttılar. Komiser ağzımı istediği gibi tıkayamadığı için çok öfkeliydi; yemin ve küfürlerle beni çıkışa doğru iteliyordu. Merdivenlerin başına geldiğimizde, şapkam ve mantom getirilmeden bir yere kıvıldamayacağımı söyledim. Sırtım duvara dayalı, eşyalarımın getirilmesini beklerken, Ben Reitman’ın iki polisin arasında itile kakıla merdivenlerden indirildiğini gördüm. Önümden geçerken ne yüzüme baktı ne de bir söz söyledi. Buna müthiş canım sıkıldı ama, polisleri aldatmak için beni tanıımıyormuş gibi davranmış olabileceğini düşündüm. Polisten yakasını kurtarıp kurtarmaz Yampolsky’nin evine gelir nasılsa, diye avuttum kendimi. Peşime takılan polisler, dedektifler, gazeteciler ve büyük bir kalabalıkla Becky Yampolsky’nin kapısına getirildim.

Yoldaşlar eve benden önce gelmiş, polisle gazetecilere benim toplantıda konuşacağım haberini kimin sızdırmış olabileceğini tartışıyorlardı. Reitman’dan şüphelendiklerini anlamıştım. Buna canım sıkıldı ama, bir şey söylemedim; nasılsa birazdan gelir, kendi adına konuşur diye düşünüyordum. Ne var ki vakit ilerlediği halde doktor ortaya çıkmadı. Yoldaşlarımın kuşkusu arttıkça bana da bulaşmaya başlamıştı. “Gözaltına alınmış olabilir,” dedim. Vefalı Becky ile Nathanson bana hak verdiler ama öteki yoldaşlar aynı düşüncede değildi. Adama olan inancıma rağmen, suçlu olabileceğinden kaygı duyarak feci bir gece geçirdim.

Sonraki sabah Reitman çıkageldi. Gözaltına alınmamıştı ama toplantıdan sonra Becky’ye gelemeyişinin çok önemli bir sebebi olduğunu söyledi. Gazetecilere ve polise kimin haber vermiş olabileceği hakkında en ufak fikri yoktu. Ruhunun derinliklerine inmek istercesine yüzüne bakıyordum. Bir gece önce duyduğum kuşkular karın güneşin ilk ışınları altında eriyişi gibi yok olmuştu. Yüz ifadesi bu kadar saf olan bir kimsenin kasıtlı yalan söylemesi ya da ihanet etmesi mümkün değildi.

Daha önce yetkilileri “anarşizmin kökünü kazımaya” çağıran tüm gazeteler polis saldırısını birinci sayfadan vererek, başyazılarında bana yapılan saldırıyı kınadı. Bazıları kan dökülmesinin polisin çabasıyla değil, Emma Goldman’ın serinkanlılığı ve cesareti sayesinde önlendiğini yazdı. Bir gazete, “Komiser Mahoney, Emma Goldman’ı konuşma yapacağı Workmen’s Hall’dan dışarı atmakla emirlere karşı geldi. Konuşmasını engellemekle, onun ve taraftarlarının ekmeğine yağ sürmüş, ifade özgürlüğünün anayasal hak olmaktan çıktığı yolundaki iddialarını doğ-

rulamış oldular,” görüşüne yer verdi.

Kadın erkek birçok ünlü aydının protestoları Chicago basınında günlerce geniş yer tuttu. Emma Goldman’ın ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını kınayanlar arasında William Dudley Foulke da vardı. Chicago’nun tanınmış doktorlarından Kuh’un imzasını taşıyan bir yazıdaysa emniyet güçleri şiddetle eleştiriliyordu. En anlamlı protestolardan birini Pazar Ayini’ni anarşizmin nesnel bir değerlendirmesine ayıran Haham Hirsch gerçekleştirdi. Birçok önemli noktaya değindikten başka, dünyaca saygın pek çok düşünürün gönül vermiş olduğu bir ideali kaba şiddetle bastırmaya kalkan yetkililerin kafasızlığına dikkati çekti. Bu arada Dr. Kuh, aralarında erkek kardeşinin de bulunduğu, ifade özgürlüğü için mücadele etmekte kararlı, bir grup insanla beni tanıştırmak amacıyla evine davet etti. Bu da görüşlerdeki olumlu değişimin bir başka örneği idi. Böylece, çok geçmeden üyelerinin büyük çoğunluğu Chicago’nun önde gelen radikallerinden oluşan İfade Özgürlüğü Birliği (Free Speech League) kuruldu.

Birlik’teki arkadaşlar konuşma hakkım sağlanmadan şehirden ayrılmamı istemiyorlardı. Ne var ki, Milwaukee ve öteki Batı şehirlerinde vereceğim konferansları iptal etmem mümkün olamayacağından onların bu arzusunu yerine getirmem imkânsızdı. Daha sonra tekrar gelmeye söz vererek oradan ayrıldım.

Chicago’da toplantılarımın engellenmesi, Buffalo trajedisinden bu yana, bana ülke çapında beklenmedik bir reklam sağladı. Daha önce de Milwaukee’ye birkaç kez gitmişim. Ne var ki bu ziyaretlerime pek fazla ilgi gösteren olmamıştı. Oysa bu kez talep öyle çoktu ki, salonlar almadığı için, izleyicilerden bir kısmını geri çevirmek zorunda kaldık. Aralarında başkanları Victor Berger’in de bulunduğu sosyalistler bile kalabalık bir grup halinde gelmişti. Berger’le daha önce de karşılaşmış, temsil ettiğim düşünceye karşı sadece Marksist sosyalistlerin davranacağı ölçüde müsamahasız olduğunu fark etmişim. O gün ise verdiğim mücadelede ötürü beni övmekten geri kalmadı. Anarşist yayınlara talep de sevindirici bir şekilde artmıştı.

Milwaukee’de gördüğüm ilgi ve çevremdeki değerli dostların varlığından mutluluk duymam gerekirken keyifsiz ve huzursuzdum. Büyük bir özlem, Chicago’da cazibesine kapıldığım adamın teması için dayanılmaz bir arzu duyuyordum. Sonunda telgrafla onu çağırdım; ancak gelmesiyle birlikte, içimde baş gösteren açıklaması zor bir direnişe karşı mücadele etmem gerekti. Toplantılar sona erince Reitman’la Chicago’ya döndüm. Polis izimi sürmekten vazgeçmişti; böylece gözaltına alınma

kaygısı olmadan dostlarımla görüşebiliyor, mahremiyetime karışılmasının tadını çıkarıyordum. Hayatımın ayrılmaz bir parçası haline gelen dedektiflerden kurtuluşumu kutlamak için doktor beni yemeğe davet etti. Kendinden söz açarak gençliğini, varlıklı babasını, boşandıktan sonra iki küçük çocukla beş parasız sokağa atılan annesinin hikâyesini anlattı. Küçük oğlanın *Wanderlust*'u daha beş yaşındayken başlamış, demiryolları hep çekmişti onu. On bir yaşında evden kaçmış, Amerika'da ve Avrupa'da serserilik etmiş, insanların gizli yanları, kötü alışkanlıkları ve suçla yakın temas içinde olmuştu. Chicago Politeknik'te kapıcılık yaparken üniversite hocalarının ilgisini çekmişti. Yirmi üçünde evlenmiş, kısa süren bu evlilikten bir çocuğu olmuştu. Annesine olan tutkusundan, Baptist bir papazdan ne denli etkilenmiş olduğundan, her biri hayatının oluşumuna katkıda bulunmuş kimi renkli kimi hüznünlü bir dolu maceradan söz etti.

Sadece kitaplardan tanıdığım, Dostoyevski ve Gorki'nin çizdiği karakterlerin karşımda duran bu canlı örneği büyülemişti beni. Özel hayatımdaki ıstıraplar, Chicago'da haftalarca çektiğim sıkıntılar kaybolmuştu sanki. Yeniden doğmuşçasına genç ve uçarıydım. Hayata ve aşka hasrettim; benimkinden bambaşka bir dünyadan gelen bu adamın kollarına atılmak arzusuyla yanıyordum.

O gece Yampolsky'nin evinde hiçbir erkeğin bende uyandırabileceğini hayal dahi etmediğim güçlü bir ihtiras kasırgasına yakalandım. Bu vahşi çağrıya, onun yalın güzelliğine, kendinden geçirici coşkusuna ben de utanmaksızın karşılık verdim.

Sonraki gün yeniden yeryüzüne indim; hiçbir tanrıyla alışverişi olmayan idealim uğruna çalışmaya koyuldum. Winnipeg'e gitmek üzere Minneapolis'ten ayrılacağım akşam bazı dostlarla bir lokantaya gittik. Ben'le orada buluşacaktık. Hepimizde Chicago'da geçirdiğim sıkıntılı günleri atlatmış olmanın sevinci vardı. Az sonra Ben gelince neşemiz daha da arttı.

Biraz ötemizde, varlığıyla havayı pislettiğinden kuşku duymadığım polis şefi Schuettler'in de aralarında bulunduğu bir grup erkek oturuyordu. Bir ara Schuettler'in bizim masaya el salladığını gördüm. Şaşkınlığım geçmeden Ben yerinden kalkarak ona doğru yürüdü. Schuettler, "Merhaba, Ben," diyerek doktoru ahbapça karşılamakla kalmayıp, kolundan çekerek onu yanına oturttu. Masada, polis oldukları su götürmeyen öteki adamların da Ben'i tanıdıktan başka, onunla bir hayli samimi de oldukları anlaşılıyordu. Kızgınlık, nefret, dehşet hepsi birden şakaklarıma hücum etti, bayılacak gibi oldum. Arkadaşlarım bakışıyor, arada

bana takılan gözleri perişanlığımı artırıyordu.

Kollarında hazdan eridiğim Ben Reitman dedektiflerle al takke ver külah, olacak şey miydi bu? Tenimi yakan eller, Louis Lingg'i nerdeyse boğan, 1901'de beni tehdit edip hırpalayan zalimle yan yana dursun! Özgürlük havarisi Ben Reitman, ifade özgürlüğünü kısıtlayan, işsizleri sopalayan, zavallı Overbuch'ı öldüren heriflerle sıkı fıkı olsun! Onlarla ne gibi bir alışverişi olabilirdi? Korkunç bir düşünce geçti zihnimden: ya o da dedektifse? Adeta sersemlemiştim. Bu korkunç düşünceyi kafamdan silmeye çalışıyordum. Ne var ki ısrarlı bir şekilde kafamı kurcalamaya devam ediyordu. 17 Mart'taki toplantımızı ve polisle gazetecilerin baskınına yol açan ihaneti hatırladım. Onlara haber veren Reitman mıydı? Mümkün müydü böyle bir şey? Ve ben kendimi ona teslim etmiştim! On dokuz yıldan beri özgürlüğün ve adaletin düşmanlarıyla boğuşan ben, onlardan birinin kollarında kendimi kaybetmiştim.

Kendimi toplamaya çalışarak, arkadaşlara kalkmayı önerdim. Beni geçirmeye gelen yoldaşlar anlayış ve incelik göstererek yaptıklarımı övüyor, bir dahaki gelişimle ilgili planlar yapıyorlardı. Bu tutumları beni duygulandırmıştı, ancak tek istediğim bir an önce trene binip oradan uzaklaşmaktı. Nihayet istediğim oldu, kompartımda bir başıma kaldım, düşüncelerimle ve kalbimdeki fırtınayla baş başa.

Gece uzayıp gidiyordu. Bir yandan asabımı bozan kuşklar, öte yandan Ben'e hâlâ ulaşmak istemekten duyduğum utanç perişan ediciydi. Milwaukee'ye vardığımda, neden apar topar ayrıldığımı soran bir telgraf buldum. Cevap vermedim. Öğleden sonra elime geçen ikinci telgrafta, "Seni seviyor, arzuluyorum. İzin ver geleyim," diyordu. "Schuettler'in dostlarının sevgisine ihtiyacım yok," oldu cevabım. Winnipeg'de beni bir mektup bekliyordu; bir tutku seli, açıklamada bulunmasına izin vermem için rica eden hazin bir yakarıştı bu.

Günlerim toplantılara hazırlanmakla geçiyordu. Bu yüzden cesaretimi toplamak ve Ben'e duyduğum arzuya direnmek daha kolay oluyordu. Ne var ki geceler korkunç bir iç hesaplaşmayla geçiyordu. Aklımla adamı reddederken, kalbim kan ağlıyordu. Bu tuzaktan kurtulmak ve arzularımı bastırabilmek için mücadele ediyor, var gücümle işime sarılıyordum.

Kanada'dan dönerken Amerika sınırında trenden indirilerek, Birleşik Devletler'e girme hakkım konusunda, göçmen bürosunda sigaya çekildim. Washington satrapının anti-anarşist yasaları iyi ezberlemiş olduğu anlaşılıyordu. Sam Amca'nın saygınlığını gözetmekten çok, terfi edebilmekten asıl derdi. Ona bu ülkede yirmi üç yıldan beri yaşadığımı, an-

ti-anarşist yasanın ise ülkede üç yıldan az kalmış kimseleri kapsadığını açıkladım. Üstelik evlilik dolayısıyla Amerikan vatandaşıydım. Göçmen bürosu görevlisi bu sözler üzerine nerdeyse yıkıldı; ufuktaki madalyaların uçup gittiğine inanamıyordu.

Minneapolis'e döndüğümde, Ben'in gelmesine izin vermem için yakaran mektuplarını buldum. Bir süre bunlara karşı direndim, ancak garip bir rüya meselenin çözülmesine yardımcı oldu. Rüyamda Ben üzerime eğilmişti; yüzü yüzüme çok yakın, elleri göğsümdeydi. Parmak uçlarından fışkıran alevler yavaş yavaş bedenimi sarıyordu. Ancak kurtulmak için hiç çaba göstermiyor, aksine o ateşte yanıp kavrulmayı arzuluyordum. Uyandığımda yüreğim isyankâr beynime, büyük bir tutkunun çoğu zaman yüksek fikirlere ve başarılı eylemlere esin kaynağı olduğunu fısıldamaktaydı. Ben de Reitman'a esin vererek, onu toplumsal idealimin evrenine taşıyamaz mıydım?

Tek heceli bir telgraf çektim: "Gel!" Ondan sonraki on iki saat, yürek sıkıcı bir kuşku ve adama güvenmek için delice bir arzuyla geçti. İçgüdülerimin beni bu denli yanıltamayacağını kendi kendime telkin ediyordum – bana bu kadar çekici gelen bir kimsenin böylesine aşağılık biri olması imkânsızdı.

Ben'in Schuettler'le ilgili açıklaması yüreğime su serpti. Onun ne Schuettler'le ne de öteki polislerle dostluk ilişkisi vardı. İş gereği ser-seriler, ayyaşlar ve fahişeler arasında çalışırken ister istemez onlarla yüz yüze geliyordu. Toplumun dışladığı bu insanlar ne zaman başları derde girse ona gelirdi. Onu tanıyor ve güveniyorlardı; o da onlara karşı toplumdaki sözde saygın kişilerden daha anlayışlı davranıyordu. Bir zamanlar kendisi de yeraltı dünyasında yaşamış olduğundan bu sahipsiz insanlara yakınlık duyuyordu. Onu kendilerine sözcü seçtiklerinden dertlerini anlatmak için sık sık emniyet görevlileriyle görüşmesi gerekiyordu. "Hepsi bu," diyordu Ben yalvararak. "Ne olur inan bana; tüm söylediklerimi kanıtlamama izin ver." Getireceği tehlike ne olursa olsun, onu tüm varlığımla kucaklayarak inanmaktan başka çarem yoktu.

XXXIII. BÖLÜM

BENİM TOPLANTILARIM Chicago’da nasıl engellendiyse, Saşa da Doğu’da benzer baskılarla karşılaşıyordu. Massachusetts’in birçok şehrinde konuşmasına izin verilmedi. Başkanlığını üstlendiği, Union Square’deki işsizliğe karşı protesto gösterilerini de polis zor kullanarak dağıttı. Saşa için kaygılıydım; bir telgraf çekerek New York’a gitmem gerekli mi diye sordum. Sonraki günkü sabah gazetelerinde, Union Square’de bir bomba patladığı ve buna bağlı olarak Alexander Berkman’ın tutuklandığı haberi vardı. Aramızdaki anlaşmazlıkları bir anda unuttum. Saşa’nın başı dertteydi, bense ona yardımcı olmak ya da teselli etmek için yanında değildim! Ne var ki ben yola çıkmadan Saşa’dan bir telgraf geldi. Yetkililer Union Square olayını onun başına yıkmak istemiş, bunu başaramayınca da “isyana teşvik”le suçlamışlardı. Ancak bu suçlama da kanıt yetersizliğinden geçersiz sayılmaya mahkûmdu. Hemen bunu takibeden bir mektupta Saşa kendisi için kaygılanmama gerek olmadığını, Union Square’deki trajik olayın tek kurbanının Selig Silverstein adında polisten öldüresiye dayak yemiş olan yumuşak huylu, genç bir yoldaş olduğunu yazıyordu. Patlama sırasında yaralanmış, daha sonra karakolda ağır işkence görmüştü. Fiziksel acının yanı sıra çektiği zihinsel ıstırapla hayatı sona ermişti. Saşa’nın polisin gaddarlığını ve son nefesine kadar cesaretini ve inancını yitirmeyen genç yoldaşı tasvir edişi, devlet mekanizmasına ve devletin örgütlü şiddetine karşı duyduğum nefreti bir kat daha artırdı. Ölünceye kadar devam uğruna mücadele etme kararlılığım güçlendi.

California’ya gitmezden önce Ben de benimle gelmek istediğini söyledi. Kendi yol masraflarını karşılayacak kadar parası olduğuna dair güvence verdi. İşlere yardım etmeye, toplantıları düzenlemeye, yayın sat-

maya, sözün kısası benimle birlikte olabilmek için ne dersem yapmaya hazırdı. Bu öneri beni fevkalade mutlu etti; yüreğim umutla doldu. Ülkeyi baştan başa katedeceğim uzun ve yorucu yolculukta yanımda birinin, hem sevgili, hem yoldaş, hem de örgütçü birinin bulunması çok hoş olacaktı. Gene de tereddüt ediyordum. Kendi cep harçlığım çıktıktan sonra konferanslardan gelen paradan *Mother Earth*'e çok az bir şey kalacaktı. İkinci bir yükü karşılamak mümkün değildi, buna rağmen Ben'in bizimle dayanışırken kendi cebinden harcamasına razı olamazdım. Bir sorun daha vardı: yoldaşlarım! Yıllardan beri her zaman başarılı sayılmasa da, inançla yardım etmişlerdi bana. Ben'i işlerimize burnunu sokan bir yabancı olarak dışlayacakları kesindi. Başka bir dünyanın adamıydı o; üstelik düşünmeden hareket eden ve çoğu zaman incelikten uzak biriydi. Mutlaka fikir ayrılıkları ortaya çıkacaktı; zaten şimdiden çeşitli anlaşmazlıklarla baş etmek zorunda kalmıştım. Karar vermekte zorlanıyordum. Ne var ki ona duyduğum ihtiyaç, vahşi tabiatına rağmen gösterdiği teslimiyet tahrik ediciydi. Sonunda gelmesine razı oldum; artık ne olursa olacaktı.

Hızla yol alan trende, Ben'in yanında oturmuş, ılık soluğunu yanımda hissederken, çok sevdiği Kipling'den okuduğu dizeleri dinliyordum:

*Bakıyorum denizin ötesine oturduğum yerden
Herkes silinip de kalana dek yalnız sen ve ben.*

"Sen ve ben, benim mavi gözlü anacığım," diye fısıldadı kulağıma.

Hayatımda yeni bir dönemin başlangıcı mı bu, diye geçti aklımdan. Nelere gebeydi kim bilir gelecek günler? Tüm benliğimle, huzur ve güvenlik içinde olduğumu hissediyordum. Mutlulukla gözlerimi yumarak sevgilime sokuldum. Bu, kalıcılığından kuşku duymadığım yeni keşfedilmiş, büyük bir kudretti.

San Francisco'daki toplantıların örgütlenmesinden dostum Alexander Horr sorumluydu. Daha önce burada hiçbir müdahaleyle karşılaşmadığımı için içim rahatı.

Ne var ki San Francisco'nun muhteris emniyet müdürünü hesaba katmamıştım. Doğu'daki meslektaşlarının kazandıkları zaferleri kışkırttığını sandığım Müdür Biggey, onlar gibi ünlenmek peşindeydi. Beni karşılamak için maiyetindeki polislerle istasyona bizzat gelmişti. Kocaman bir otomobile doluşarak, St. Francis Oteli'ne varıncaya kadar bizim taksiyi izlediler. Biggey güvenliğini ihmal etmeyerek dört sivil polisi beni gözlemekle görevlendirdi.

Otele tantanayla girişim yöneticilerin kuşkusunu, müşterilerinse merakını çekmişti. Polisin beklenmedik ilgisini yorumlayamadığım için Horr’un fikrini sordum.

Çok ciddi bir ifadeyle, “Haberin yok mu? Ne zamandır şehirde, limandaki Amerikan donanmasını uçurmak için San Francisco’ya geleceğin dedikodusu dolaşıyor,” dedi. “Bırak şu saçma sapan lafları, kuzum,” dedim. “Böyle bir şeye inanacağımı mı sanıyorsun?” Horr, şaka yapmadığını, Biggey’nin övünerek, donanmayı “Emma Goldman’a ve çetesine karşı” koruyacağına and içtiğini söyledi. Sevgili dostum bu nedenle çok saygın bir otel olan St. Francis’te yer ayırtmıştı; böyle bir yerde kalan bir kimsenin bombalarla ilişkisi bulunacağından şüphelenilemez diye düşünüyordu. “Başkalarının ne düşüneceğine aldırma sen,” diye karşı çıktım. “Burası aşırı gösterişli ve zevksiz; zengin ve görgüsüz müşterilerin şımarık tavırlarını çekemem.” Zavallı Horr mutsuz bir halde yeni bir yer bulmaya gitti.

Bu arada beni çembere alan gazeteciler karşı koyduğum halde fotoğraf çekerek ve sürekli soru sorarak tacizden geri kalmadılar. En çok da, gerçekten donanmayı uçurmak için mi geldiğim soruluyordu.

“Niye bombayı ziyan edeyim?” dedim. “Donanmayı, deniz kuvvetlerinin tümünü ve orduyu körfezde batırmak isterdim. Ama buna gücümün yetmeyeceğini biliyorum. Bu yüzden askerlik kurumunun ister karada, ister denizde olsun hiçbir yararının olmadığını, sadece büyük bir zıyan-dan ibaret olduğunu insanlara anlatmak için geldim San Francisco’ya.”

Arkadaşım geceyarısı geldi. Şehir merkezinden oldukça uzakta bir yer bulmuştu. Joe Edelson’un evinde kalacaktık Ben’le. Joe’yu eskiden beri tanırdım, güvenilir bir yoldaşı. Çok yol yürümek gerekse de, St. Francis Oteli’ni terk etmiş olmaktan mutluydum. Üçümüz eşyalarımızı bir taksiye yükledik, peşimizde başka bir arabayla bizi izleyen dört dedektifimiz olduğu halde yola koyulduk. Hafiyeler Joe’nun evinin önünde sabaha kadar nöbet tuttu. Sabahleyin onların yerini atlı polisler aldı. Şehirde kaldığım sürece bu uygulama hiç aksamadı.

Bir gün Ben beni Presidio’ya, San Francisco’daki askeri karargâha götürdü. Askeri hastanenin başhekimini dostuydu; deprem sırasında ona yardım etmiş, birlikte çalışmışlardı. Bizi hastanenin kapısına kadar izleyen dedektifler içeri alınmadı. Militarizmin başdüşmanı Emma Goldman, koğuşları gezer ve askeri doktor tarafından ağırlandırken onların hastaneden içeri giremeyeşi bizi çok eğlendirdi.

Katıldığım mitingler gerçek bir savaş alanından farksızdı. Toplantı günleri yolların iki yanına bloklar boyunca otomobilli, atlı ve yaya po-

lisler diziliyor, salonun içinde ağır silahlı muhafızlar, kürsünün çevresindeyse yüksek rütbeli güvenlik görevlileri yer alıyordu. Doğal olarak bu üniformalı gösteri, mitinglerimiz açısından tahminlerimizin üstünde bir propaganda sağladı. Salonumuzun hacmi ancak beş bin kişiydi; içeri girmek isteyen insanlar toplantılardan saatlerce önce kapıda uzun kuyruklar oluşturuyor, kalabalığın bir bölümü ister istemez dışarda kalıyordu. 1893'teki Union Square gösterileri dışında, kitleleri hiç bu kadar ilgili ve hevesli görmemiştim. Tüm bunlar, San Francisco vergi mükelleflerinin zararına, polisin sahnelediği muhteşem maskaralık yüzündendi.

En ilginç toplantı, "Yurtseverlik" konusunu işlediğim bir pazar ikindisinde gerçekleşti. İçeri girmek isteyenler öyle çoktu ki, paniğe meydan vermemek için kapılar erkenden kapatılmıştı. Halk arasında çalım satarak dolaşan polisler karşı havada kaban bir öfke seziliyordu. Benim sabrım ise yetkililerin sonu gelmeyen engellemelerinden dolayı taşma noktasına gelmişti; mitinge tepkimi açıkça belirtme kararlılığıyla gittim. Heyecanlı bir bekleyiş içindeki izleyicilerin yüzlerine baktığımda, tepkinin şiddete dönüşmesi için çok küçük bir uyarının yeterli olacağını hissettim. Geri zekâlı Biggey bile durumun vahametinin farkına varmıştı. Yanıma gelerek halkı sakinleştirici birkaç söz söylememi benden rica etti. Salondaki adamlarının sayısını azaltması koşuluyla bunu kabul ettim. Bunun üzerine polisler salondan çıkmaları için emir verdi. Polisler, suçlu öğrenciler gibi tek sıra halinde halkın ısıkları ve yuhaları arasında toplantıyı terk ettiler.

Yurtseverlik konusu, San Francisco basınında günlerdir malzeme edildiği için, seçtiğim konunun zamanlaması çok yerindeydi. İzleyicilerin sayısının kabarıklığı da bunu doğruluyordu. Halk, milliyetçilik efanesinin değişik bir yorumunu dinlemeye açıktı. "Erkekler ve kadınlar," diye başladım söze, "Yurtseverlik nedir? İnsanın doğduğu yeri, çocukluk anılarının ve umutlarının, hülyalarının ve gayelerinin filizlendiği mekânı sevmesi midir? Gökyüzündeki bulutları bir çocuk saflığıyla izlerken, neden insanların da bulutlar kadar hızlı hareket edemediğine şaşıtığımız yer midir? Her birinin bir göz olduğunu sanarak, ruhlarımızın derinliklerini keşfedeceğinden korktuğumuz milyarlarca yıldızı saymaya çabaladığımız yer midir? Kuşların şarkısını dinlerken, onlar gibi uzak diyarlara uçmanın özlemini duyduğumuz yer midir? Yoksa, annelerimizin dizinin dibinde oturup, olağanüstü kahramanlıkların ve fetihlerin hikâyelerini huşu içinde dinlediğimiz yer mi? Sözün kısası yurtseverlik, her santimetrekaresi mutlu, şen ve keyifli bir çocukluğun tatlı ve değerli anılarını simgeleyen bir yeri mi sevmektir?

“Eğer bunlarsa yurtseverlik, bugün pek çok Amerikalıya yurtsever denemez. Çünkü oyun alanlarının yerini fabrikalar, imalathaneler ve maden işletmeleri aldı; makinelerin sağır edici gürültüsünden kuşların sesi duyulmaz oldu. Büyük kahramanlıkların hikâyeleri de anlatılmıyor artık; annelerimiz günümüzde acı, gözyaşı ve felaketlerden söz ediyor sadece.

“Öyleyse nedir yurtseverlik? Dr. Johnson,* ‘Beyler, yurtseverlik vatan hainlerinin son sığınağıdır,’ der. Günümüzde yurtseverliğe karşı aldığı kesin tutumla dikkati çeken Leo Tolstoy, yurtseverliğin temelinde, kitlesel katliam talimlerini meşrulaştırmanın yattığını söyler. Ona göre, ayakkabı, giyim eşyası ya da ev gibi ihtiyaçları sağlayan zanaatlardan daha gelişkin teknikler gerektiren bir adam öldürme zanaatı; dürüst bir işçinin elde edeceği kazançtan çok daha iyi imkânlar sağlamakla kalmayıp, şan ve şöhret de getiren bir zanaattır.”

Daha sözümü bitirmeden kopan müthiş alkış, salonda bulunan beş bin kişinin düşüncelerimi paylaştığını gösteriyordu. Sözlerime, yurtseverliğin kökenini, özelliklerini, anlamını ve her ülkeye ne denli pahalıya mal olduğunu açıklayarak devam ettim. Büyük bir dikkatle izlenen bir saatlik konuşmamın sonunda adeta bir fırtınaya tutulmuş gibiydim, etrafımı saran izleyiciler elimi sıkmak için birbiriyle yarışlıyordu. Heyecandan sersemlemiştim; bana ne söylendiğini bile duymuyordum. Birden önümde uzun boylu, üniformalı bir askerin elini uzatmış, beklediğini fark ettim. Düşünmeye bile vakit kalmadan bana uzanan eli sıktım. Ve işte o anda kıyamet koptu. İnsanlar şapkalarını havaya fırlatıyor, tepineyerek sevinç çığlıkları atıyordu: Emma Goldman bir askerle el sıkışmıştı! Her şey öyle çabuk olup bitmişti ki, adamın adını bile soramamıştım. “Teşekkür ederim, Ms. Goldman,” dedikten sonra geldiği gibi gözden kaybolmuştu. Son derece dramatik bir toplantı, dramatik bir biçimde sona ermişti böylece.

Sonraki gün sabah gazetelerinde, Emma Goldman’ın mitingine katılan bir askerin, sivillerce Presidio’ya kadar izlendiği ve askeri yetkililere ihbar edildiği haberi vardı. Daha sonra, adamın adının William Buwalda olduğu, tutuklandığı, “Emma Goldman’ın mitingine katıldığı ve elini sıkıdığı için askeri mahkemede yargılanacağı” yazıldı. İnanmak zordu böyle bir şeye, ama gene de hemen harekete geçerek, askerin savunulması için bir komite oluşturduk ve mücadelesine destek vermek için para

* Johnson, Samuel, lakabı Dr. Johnson (1709-1784), İngiltere’de 18. yüzyıl toplumsal yaşamının ve edebiyatının en önde gelen kişilerinden sayılan şair, denemeci, eleştirmen, gazeteci, sözlük yazarı ve söyleşi ustası. -ç.n.

toplamaya başladık. Bu işler örgütlendikten sonra Ben’le Los Angeles’e gitmek üzere yola çıktık.

Bu şehirde, canlı ve kalabalık mitinglerin dışında, sosyalist Claude Riddle’la münazaraya katılmam ve George A. Pettibone’a yaptığım ziyaret başlıca dikkate değer olaylardı. Daha önce de birçok sosyalistle münazaraya katılmıştım, ne var ki bu kez rakibim son derece dürüst ve açık fikirli biri çıktı. Bu tutumu partili yoldaşlarınca suç kabul edildiğinden üyeliği askıya alındı. Ne garip rastlantıdır ki, bir Birleşik Devletler askeriyle, bir sosyalist, Emma Goldman’la ilişkide bulunmaya cesaret ettikleri için, aynı zaman dilimi içinde, benzer biçimde afaroz edilmişlerdi.

George A. Pettibone, Charles H. Moyer ve William D. Haywood’la birlikte, Batı Madenleri Federasyonu’nu ezmek için düzenlenen bir komplonun kurbanı olmuşlardı. Maden sahipleri, Colorado’da yıllardır bıkmadan usanmadan işçi örgütlerine karşı yürüttükleri saldırılarda başarılı olamamıştı. Sendikanın direncini kıramadıkları gibi, işçi önderlerini de ne yıldırabilmiş ne de satın alabilmişlerdi; bunun üzerine onları mahvetmek için başka yollara başvurdular. Şubat 1906’da yukarıda adı geçen üç sendikacı eski vali Steunenbergi öldürdükleri iddiasıyla tutuklandı. Paranın ve iktidarın egemenliği öyle güçlüydü ki, bindirilecekleri tren ve suçluları iade emri onlar daha tutuklanmadan hazırlanmış, hiçbir yasal gerekçeye dayandırılmadan apar topar Boise City’ye gönderilmişlerdi. İşçi hakları savunucularına karşı tek delil Pinkerton dedektiflerinden Harry Orchard’ın düzmece ifadesiydi.

Bir yıl boyunca hayatları pamuk ipliğine bağlı kalmıştı. Basın genellikle Idaho’daki yetkilileri idam hükmü verilmesi için kışkırtıyordu. Bu insan avını başlatansa, Moyer, Haywood ve Pettibone’u “istenmeyen vatandaşlar” olarak niteleyen Başkan Roosevelt’ti.

Emekçilerin ve radikal örgütlerin vakit geçirmeden bir araya gelerek ülke çapında başlattıkları kampanya maden sahiplerinin işini bozmuştu. Anarşistler, suçlanan sendikacıları temize çıkarmakta önemli rol oynadı. Ben her gittiğim yerde mutlaka davadan söz ediyordum; *Mother Earth*’teyse suçsuzlukları vurgulanarak, eğer gerekirse işçilerin, yoldaşlarını ilmiikten kurtarmak için, genel greve gitmesi için bir kampanya başlatıldı. Beraat ettikleri gün *Mother Earth*’ten Başkan Roosevelt’e bir telgraf çekildi: “Zafer istenmeyen vatandaşların! Sevinin!” Birleşik Devletler’in cumhurbaşkanı olmasına rağmen, av köpeği sürüsüne katılan adama karşı duyduğumuz horgörünün ifadesiydi bu.

Üç sendikacıdan hiçbirisiyle ne duruşmadan önce ne de tahliye edil-

dikten sonra görüşme fırsatı bulabilmişim. Los Angeles'tayken, hapishane koşullarında sağlığı bozulan Pettibone'un her şeyden elini ayağını çekmiş olarak bu şehirde yaşadığını öğrendim. Bu arada benim geldiğimi duyan Pettibone da, bir arkadaşını göndererek, yıllardır tanışmak isteğini söyleyip beni evine davet etti.

Yüzündeki ölüm damgasına rağmen gözleri işçi davası için duyduğu heyecanla ıslı ıslıldı. Pek çok şeyden söz etti; 1887, Chicago adli kıyımı beni etkilediği gibi onu da etkilemiş, isyancı ruhunun uyanmasına sebep olmuştu. Bana, ikinci bir 11 Kasım sahnelemek amacıyla kurulan tezgâhın bozularak, emekçi güçler açısından nasıl bir bayrama dönüştürüldüğünü anlattı. Pinkertonlar'la çeşitli çatışmalarından, onların korkaklık ve aptallıklarıyla nasıl dalga geçtiğinden söz etti. Polis ona ajan olmayı teklif etmişti. “Bir düşünsene,” diyordu, “Bir işadamı gibi ilgilendiğim konulara eğilerek, önümde açılacak imkânlardan, kısa zamanda zengin ve özgür olacağımdan bahsettiler. Bizim çocuklardan birinin kılına zarar gelmesindense, bin kez ölmeyi tercih edeceğimi bu ruh ve akıl fıkarası insanlar nerden bilecekler?”

Portland, Oregon'da vereceğim konferanslar için bir Alman topluluğu olan Arion'dan ve Y.M.C.A.'dan kiralamış olduğumuz salonların verilmeyeceğini son anda öğrenmemiz günün sürprizi oldu. Bereket versin, ifade özgürlüğünü sadece bir kuram olarak kabul etmeyen çok sayıda insan vardı bu şehirde. Bunlar arasında eski senatör Charles Erskine Scott Wood, değerli bir hukukçu olmanın yanı sıra, kültürel konularda şehirde sözü geçen bir yazar ve ressamdı. Gerçek anlamda özgürlükçü, kibar ve hoş bir adamdı. Her iki salonun da kiralanmasında aracılık ettiği için mal sahiplerinin son anda sözlerinden dönmeleri çok canını sıkıyordu. Arion Society'nin sözleşme imzalamış olduğu için hukuksal sorumluluk taşıdığını söyleyerek beni avutmaya çalışıyordu. Ona, yasalar çoğu zaman bana karşı kullanıldığı halde, kimseye yasal yaptırım uygulanmasını istemediğimi anlattım. Wood bu sözler üzerine, “Meğer ne tehlikeli bir anarşistmişsin sen!” dedi hayretini gizlemeyerek. “Mademki buldum seni, birilerini daha ortak etmeliyim bu dostluğa. Gerçek Emma Goldman'la tanıştırmalıyım onları.” Birkaç gün içinde beni yeni kimselerle tanıştırdıktan başka, *Oregonian*'ın yazı kurulundan Mr. Chapman'ı konferanslarımın yayımlanması ve Unitarian Kilisesi Başrahibi Muhterem Doktor Elliot'u da kilisesini bana tahsis etmesi konusunda ikna etmeyi başardı. Şehrin ileri gelenleri arasında bulunan önemli sayıda kadın ve erkeğin açıkça konuşma hakkımın ihlal edilmemesi yolunda açıklamada bulunmalarını sağladı.

Bundan sonra her şey yolunda gitti. Bir yer bulundu ve toplantılar değişik grupların yer aldığı geniş kitlelerce izlendi. İlk toplantıya katılan Mr. Wood, parlak bir açılış konuşması yaptı. Böyle bir destek olduktan sonra, çok coşkulu olmasaydım bile, izleyicileri etkilemem mümkündü. Oysa o sabah gazetelerde William Buwalda'ya reva görülen muameleyi okuyunca altüst olmuştum. Buwalda divaniharbe verilmiş, ordudan atılmış, aşağılanmış ve Alcatraz Adası'ndaki askeri cezaevinde beş yıla mahkûm edilmişti. Birleşik Devletler Ordusu'nda on beş yıl örnek bir asker olarak hizmet ettiğine ilişkin üstlerinin verdiği ifadelere kulak asan olmamıştı. General Funston'un açıkladığı gibi, "üniformayla Emma Goldman'ın mitingine katılmaktan, konuşmasını alkışlamaktan ve bu tehlikeli anarşist kadının elini sıkma suçunu işlemekten dolayı" bu cezayı hak etmişti.

Konum "Anarşizm"di. Devletin William Buwalda'ya yönelik saldırısından, kaçışın ve telafinin mümkün olmadığı devletin askerlik mekanizmasından daha uygun bir tartışma konusu olabilir miydi? Konuşmam yakıcıydı; salonda bulunan herkesi, sadece meraktan gelmiş olanları bile alevlendirdi. Sözlerimi bitirirken Buwalda'ya verilen cezanın kaldırılması için derhal bir kampanya başlatılması önerisinde bulundum. İzleyiciler bu çağrıya cömertçe para yardımında ve tahliyenin en kısa zamanda gerçekleşmesi için örgütlenme girişiminde bulunarak karşılık verdi. Mr. Wood veznedarlığı üstlendi ve herkes dağılmadan önemli miktarda para toplandı.

Mitinglerimi izleyenlerin sayısı, toplumun çeşitli tabakalarından insanların katılımıyla her geçen gün artıyordu. Avukatlar, yargıçlar, doktorlar, edebiyatçılar, sosyete hanımları ve işçi kızlar korkmaları ve nefret etmeleri gerektiği telkin edilen fikirlerin gerçekte ne olduğunu öğrenmek için geliyordu.

Seattle ve Spokane'deki başarılı toplantılardan sonra, Montana'daki Butte'ye gitmek üzere yola çıktık. Bu seyahat bana Batılı çiftçiyi ve Yerliler'in kaldığı rezervasyon denilen kampları yakından gözleme fırsatı verdi. Montana çiftçisi, New Englandlı biraderinden hiç farklı değildi. 1891'de Saşa'yla karakalem portlerini yaptığımız çiftçiler kadar soğuk ve eli sıkıydılar. Amerika'nın en güzel eyaletlerinden biri olan Montana, vahşi New England topraklarından çok daha zengin ve bereketliydi. Ne var ki bu yörenin çiftçileri kaba, açgözlü ve yabancılara karşı şüpheliydi. Yerli Rezervasyon'ları, beyaz adamın yönetiminin ihsanını olanca çıplaklığıyla görmemi sağladı. Amerika'nın gerçek yerli halkı, bir zamanlar bu ülkenin boydan boya sahibi olan, kendine özgü sanatı ve hayat felse-

fesiyle sade ve güçlü bir ırk, sadece bir gölgeden ibaretti artık. Zührevi hastalıklar, ciğerlerini kemiren verem mahvetmişti onları. Yitirdikleri güçlerine karşılık Kutsal Kitap armağan edilmişti kendilerine. Amerikan Yerlileri'nin içten ve yardımsever tutumları beyaz komşularının itici davranışlarından sonra bize pek iyi geldi.

Öncekilere göre olaylı geçen gezim nihayet son buldu. Ben New York'a dönerken Ben, annesini görmek için Chicago'da kaldı. Sonbaharda buluşacaktık. Dört ay canciğer beraber olduktan sonra ayrılmak zordu. Bu garip yaratık beklenmedik bir şekilde hayatıma gireli sadece dört ay olduğu halde, onu vücudumun her gözenğinde hissediyor, ölesiye özlüyordum!

Aylardır Ben'i neden bu kadar çekici bulduğumu açıklamaya çalışıyordum. Tutkuma rağmen aramızda var olan farklılıkları görmüyor değildim. Baştan beri entelektüel açıdan pek az şeyi paylaştığımız, hayata bakışımızın, alışkanlıklarımızın, zevklerimizin apayrı olduğu inkâr edilemezdi. Tıp doktoru olmasına ve toplumdışı insanlarla ilgilenmesine rağmen, onu entelektüel açıdan sığ, toplumsal açıdansa naif buluyordum. Herkes tarafından horlanan, sahipsiz insanlara büyük bir yakınlık duyuyor, onların derdini anlıyor, çare bulmak için elinden geleni yapıyordu ama, toplumsal bilinci olmadığı gibi, büyük insanlık mücadelesini de yeterince kavrayamamıştı. Liberal Amerikalıların çoğu gibi, nereden kaynaklandıkları hakkında en ufak fikri olmadan, yüzeydeki kötülüklerin iyileştirilmesi için çabalıyordu. Sadece bu bile ayrılmamıza yeterdi; kaldı ki çok daha vahim farklılıklar vardı.

Ben, reklam ve gösterişe düşkünlüğü açısından tipik bir Amerikalı'ydı. En nefret ettiğim bazı şeyler ateşli bir tutkuyla sevdiğim bu adamın tabiatında vardı. İlk anlaşmazlığımız benim haberim ve iznim olmadan ayarlamış olduğu bir fotoğraf muhabiri yüzünden patlak verdi. Chicago'dan Salt Lake City'ye gidiyorduk. Ben, boşboğazlık edip adama Emma Goldman'ın trende olduğunu söylemişti. Bir sonraki istasyonda, peronda gezinirken, birdenbire deklanşöre basmaya hazır bir fotoğrafçıyla burun buruna geldim. Saldırgan Amerikan yöntemlerinden oldum olası hoşlanmadığım için hep kaçmaya çalışırdım onlardan. Ne var ki bu kez kaçacak yer olmadığı için içgüdüsel olarak, elimdeki gazeteyle yüzümü örttüm. Ben'e göre bu düpedüz kapristi. Gazetecilerin itiyat edindiği saldırganlığa karşı duyduğum derin nefreti anlayamıyordu. Çok uzun bir zamandır halk karşısına çıkan bir kimsenin, gösteri unsuru haline getirilmenin bayağılığından ürkmesini kavraması zordu.

Bu zamana kadar yaptığım yolculuklarda dikkat çekmemeyi başara-

bilmiştim. Oysa bu seyahatte yolculardan tren personeline kadar herkes aralarında Emma Goldman'ın bulunduğundan haberdardı. Vagonumuz merak tacirlerini çeken bir mıknaş haline geldi. Bu durum Ben'i keyiflendirirken, ben işkence çekiyordum.

Ayrıca Ben'in mitinglerde ve yoldaşlarımızın evlerinde takınmaktan hoşlandığı Amerikan tarzı kabadayılığı vardı ki, küstahlığının ne gibi tatsızlıklara yol açacağı endişesi beni daima tedirgin eder, acaba şimdi ne yapacak diye kaygılanmaktan kendimi alamazdım. Gerçekten de sevgilimin sinirlerimi yıpratan, zevkimi bozan, hatta kimi zaman kendisinden şüphe etmeme neden olan bir dolu tuhaflığı vardı. Ama beni ona bağlayan büyü, ruhuma saldırdığı ateş ve canlılık teraziye vurulunca, ne kadar kusuru olursa olsun hafif kalıyordu.

Kanımcı bu bilmece iki türlü açıklanabilirdi: Birincisi, Ben'in çocuksu, bozulmamış, terbiye edilmemiş, hile hurda bilmeyen tabiatıydı. Söyledikleri de, yaptıkları da kendiliğindendi; aşırı duygusal yapısından kaynaklanıyordu. Bu nadir ve iç açıcı bir özellik olsa da, yarattığı etki her zaman olumlu olmayabiliyordu. İkincisiyse benim, içimdeki kadını sevdiği kadar idealimi de paylaşacak birine duyduğum şiddetli ihtiyaçtı. Her ikisini birden başarabilen birine rastlamamıştım daha önce.

Saşa, hayatıma girdiği kısa süre içinde, Dava'ya öyle adanmıştı ki, kendini ifade edebilmek için çırpınan kadını pek fark edememişti. Hanes de, Ed de beni derin bir aşkla sevmiş ama sadece kadın olarak istemişlerdi. Ötekilerse, ünümden dolayı ilgi göstermişti. Fedya geçmişte kaldı. Evlendi, bir çocuğu oldu ve çevremden uzaklaştı. Max'la, duyulardan çok akla dayanan dostluğum canlılığını her zaman korudu. Ben, onun gibi birine fazlasıyla ihtiyaç duyduğum bir sırada karşıma çıkmıştı. Birlikte yaşadığımız dört ayda, ne zamandan beri özlemini çektiğim duyguların onda bir arada bulunduğunu keşfetmiştim.

Şimdiden zenginlik katmıştı hayatıma. Çalışmalarına ilgi ve gayretle yardım ediyordu. Olağanüstü enerjisi sayesinde mitinglerimiz mucizevi bir şekilde kalabalıkları çekmeye başlamış, yayın satışlarımız artmıştı. Yol arkadaşı olarak seyahatlerim sürprizli ve keyifliydi artık. Ben, her zaman duyarlı, en ufak arzumu yerine getirmeye hazır, can sıkıcı pürüzleri gidermekte ustaydı. Sevişirken içimde uyandırdığı duygular aramızdaki tüm anlaşmazlıkları, fırtınaya tutulmuş bir saman çöpü gibi, yok ediyordu. Ben'in artık vazgeçilmez bir parçam olduğu gerçeğinden başka hiçbir şey umrumda değildi. Bedeli ne olursa olsun hayatımda ve işimde olmalıydı mutlaka.

Saflarımızda ona karşı giderek artan muhalefetten bunun hiç de azım-

sanmayacak bir bedel olacağını biliyordum. Bazı yoldaşlarım Ben'in de-
ğerini ve harekete sağlayacağı yararı sezmişti. Ne var ki bazıları da düş-
manca bir tutum içindeydi. Tabii Ben de bu koşullar yüzünden tedirginlik
duyuyordu. Özgürlüğü savunan insanların, doğal davranan birine karşı
tavır almasını anlayamıyordu. Özellikle de New York'taki arkadaşlarım-
dan çekiniyordu. Onu nasıl karşılayacaklar, aşkımız hakkında ne düşü-
neceklerdi? Ya Saşa – o ne diyecekti? Saşa'dan ona söz etmiştim; eylemi,
hapishane, çektikleri Ben'i çok etkilemişti. Bir keresinde, "Berkman'ın
senin en büyük tutkun olduğunu görüyorum," demişti. "Kimse onunla
boy ölçüşemez." "Tutku değil olgu," diye cevap verdim. "Saşa o kadar
uzun zamandan beri hayatımda ki, sanki Siamlı ikizler gibi beraber bü-
yüdüğümüz duygusuna kapılıyorum. Sakın onu kendine rakip görme.
Saşa beni kafasıyla seviyor, yüreğiyle değil."

İkna olmamıştı gene de; kaygılandığını seziyordum. Kişilikleri bir
birine zıt olduğu için ben de kaygılıydım. Ancak hayatta çeşitli badireler
atlatmış olan Saşa'nın onu herkesten daha iyi anlayacağını umuyordum.
Max'a gelince, Ben'in hakkında ne düşünürse düşünsün, aşkıma gölge
düşürmemek için saygılı davranacağından emindim.

Mother Earth'ün giderlerini karşılamakta her geçen gün daha çok
zorlanıyordum. Yoldaşlarımızın ve Amerikalı dostlarımın azımsanma-
yacak miktardaki desteği bile bizi kurtarmıyordu. Benim konferans tur-
nelerimden sağlanan gelirle dergiyi ve yayınlarımızı çıkardıktan başka,
öteki giderlerimizi de karşılıyorduk. Son seyahatten oldukça yüklü bir
meblağ kalmıştı; ne var ki ağustosta gene beş parasızdık. Konferanslara
ekimden önce başlamayacaktı. Ancak beklenmedik bir biçimde şans yü-
zümüze güldü.

Mother Earth'e katkıda bulunan arkadaşlarımdan Grace Potter New
York'ta yayımlanan *New World*'de çalışıyordu. Yazı işleri müdürünü
"Neye İnanıyorum" adlı makalemi yayımlamaya ikna etti. Grace, bana
iki yüz elli dolar vereceklerini; her istediğimi özgürce yazabileceğimi
söyledi. Geniş bir okur kitlesine ulaşacağım için memnundum, üstelik
de para kazanacaktım; kabul ettim. Makale kelimesi kelimesine benim
yazdığım gibi çıktıktan sonra, kitapçık biçiminde de yayımlama hakkı
aldım. *Neye İnanıyorum* yıllardır hiçbir kitabın satmadığı kadar sattı.
Artık derginin yeni sayısı için basımevine ödeme yaptıktan başka, Ben'in
New York'a gelebilmesi için de yeterince paramız vardı.

Onu ilk kez sevdalanan bir kız öğrenci gibi bekliyordum. Her za-
manki gibi istekli, dergimiz için çalışma şevkiyle doluydu. İkimiz yal-
nızken eskiden olduğu gibiydi, ama arkadaşlarımın yanında bambaşka

biri olup çıkıyordu. Onlar varken sinirli, kendini ifadede beceriksiz, durgun biri olup çıkıyor ya da saçma sapan sorular sorarak herkesin şüphesini üzerine çekiyordu. Müthiş bir hayal kırıklığı içindeydim. Ben'in paniklediği için böyle tuhaf davranışlarda bulunduğundan emindim; çiftliğe gidersek rahatlayacağını düşünüyordum. Orada hayat daha sadeydi – Ben kendini yeniden bulacaktı. Saşa'yla Becky de arkadaşlarla çiftlikte kalıyordu. Ben'e sabır göstererek, toparlanmasına yardımcı olurlardı nasılsa.

Ne var ki umutlarım boşa gitti. Saşa ya da öteki arkadaşlar Ben'e kötü davrandıklarından değil; hava çok gergindi de ondan. Kimse yerinde bir söz sarf etmeyi beceremiyordu. Bu durumda Ben, terbiyeli davranması beklenen bir çocuğun olumsuz tepkisini gösterdi. Kendini övmeye, yüksekte atmaya başladı, bire bin katarak başarılarını anlatıyor; ipsiz sapsız sözlerle durumu büsbütün çıkmaza sokuyordu. Ben'den utanırken, arkadaşlarıma büyük bir öfke duyuyor, Ben'i aralarına soktuğum için de kendime kızıyordum.

Ne var ki beni en çok üzen Saşa oldu. Ben'e hiçbir şey söylemedi ama bana karşı çok kırılcı davrandı. Fikir olarak böyle bir adama âşık olmamı alaya alıyordu. Bunun geçici bir sevdâ olduğundan emin olduğunu söylüyordu. Ona göre Ben'in toplumsal bilinci yoktu; devrimci bir ruha sahip değildi, ayrıca hareketin dışından biriydi. Üstelik cahilin tekiydi; üniversite diploması almış olamazdı. Üniversiteye yazıp, öğrenecekti bu işin iç yüzünü. Saşa'nın bunları söylemesi çileden çıkardı beni. "Fanatiksin sen!" diye bağırdım; "İnsanları değerlendirirken tek ölçütün Davâ'ya yararları olup olmadıkları. Tıpkı Hristiyanlığın Kilise'nin bakış açısıyla değerlendirilmesi gibi. Çıktığından beri bana da aynen böyle davrandın. Kendimi yetiştirmek için yıllarca uğraşmış, acı çekmiş olmam sana hiçbir şey ifade etmedi; çünkü sen sadece tarikatına iman ediyorsun. Bir yandan hareket lafını ağzından düşürmezken, öte yandan ideallerini benimsemeye hevesli birini elinin tersiyle itiyorsun. Sen ve senin gibi entelektüeller insan davranışları hakkında bolca laf edersiniz. Ancak sıradışı biriyle karşılaştığınızda, onu anlamaya bile çalışmazsınız. Ama tüm bunlar benim Ben'e karşı duygularımı değiştirecek değil. Onu seviyorum; ölünceye kadar da onun hakkını savunacağım!"

Çiftlikten Ben'le birlikte ayrıldım. Saşa'yla aramızda geçen kavgadan sarsılmış, yüzüne karşı söylediğim sözlerden sıkılmıştım; ayrıca kendi kuşkuğularımın verdiği azap bana yetiyordu. Saşa'nın Ben hakkında söylediklerinin çoğunun doğru olduğunu kabul etmek durumundaydım. Kusurlarını herkesten iyi görebiliyordum; pek çok eksiği olduğunu biliyor-

dum. Ama onu sevmemek elimde değildi.

Önceki planıma göre kışı New York'ta geçirmek niyetindeydim. Trenlerden, yabancı yerlerden ve çevrelerden bıkmıştım. Küçük ve kalabalık olsa da bir evim vardı New York'ta. *Mother Earth*'ün de başında bulunmam gerekiyordu. Kış boyunca yapacağım konuşmalarla Yahudiler ve İngilizler arasında çok sayıda taraftar kazanacağımızdan emindim. Ben'le bu konuyu daha önce konuşmuştuk. O da New York'a gelecek ve tüm zamanını benim işlerime ayıracaktı.

Oysa Ben New York'tan da, On Üçüncü Sokak, 210 numaradan da nefret ediyordu artık. Orada hiçbir işe yaramayacağı inancındaydı. Benimle yola çıkarsa var gücüyle çalışacak, gelişip olgunlaşarak söz sahibi biri durumuna gelecekti. Ben de çevremdeki uyumsuzluktan ve en yakın dostlarımla kınamalarından kurtulmak istiyordum. Ben'e fırsat tanımak, kendini tanımasına yardımcı olmak, olumlu niteliklerini meydana çıkarmak en büyük arzumdum.

Bundan bir yıl önce Avustralya'dan bir davet almıştım. O diyardaki en militan yoldaşımız olan J. W. Fleming yol masraflarını da karşılayacaktı. O sırada yalnız başıma böyle uzun bir yolculuğu göze alamamıştım. Oysa Ben'le olunca gönlümce keyfedecek, çekişmelerden uzak, dilediğim gibi dinlenebilecektim yol boyunca. Avustralya projesi Ben'i sevinçten deli etti. Bu konudan başka bir şey konuşmuyor, bir an önce harekete geçmek istiyordu. Oysa iki yıl sürecekti böyle bir turneye çıkmadan yapılması gereken pek çok hazırlık vardı. Ekimde California'ya gitmek üzere yola çıkmaya karar verdik. Yol üzerinde birçok yerde de konuşmalar yapacaktım. Şubatta işimiz bitmiş olacak, topladığımız parayla New York masraflarımızı da karşıladıktan sonra yeni dostlar kazanmak, genç yürekleri ve beyinleri uyandırmak için yeni ülkeye yelken açacaktık.

En çok *Mother Earth* için kaygılanıyordum. Saşa sorumluluğunu üstlenmek ister miydi acaba? Son yolculuğumdan dönüşte, hayata eskisinden daha iyi uyum sağladığını gözlemiştim. Kendine güveni artmış, dergimize daha çok ilgi gösterir olmuştu. Ayrıca yokluğumda yeni girişimlerde bulunmuş, her yöreden grupların katılımıyla ülke çapında bir örgüt olan Anarşistler Federasyonu'nu kurmuş; birçok dost ve hayran edinmişti. Saşa'ya Avustralya projemi açtığımda, bu kadar ani bir karar vermiş olmama şaşırıldığını gizlemedi ama New York'taki çalışmalarımız konusunda gözümün arkada kalmaması için elinden geleni yapacağına söz verdi. Max'la Hippolyte de dergi ve öteki işlerde ona yardımcı olacaklardı. Bu kadar uzun bir süre ayrılacak olmamdan dolayı Saşa'nın hiçbir üzüntü belirtisi göstermeyeşine canım sıkıldıysa da, yeni serüve-

nim aklımı adamakıllı meşgul ettiğinden, ilgisizliğinden pek fazla etkilanmedim.

Avustralya'da, Victoria'ya yedi yüz elli kilo ağırlığında yayın gönderdik. California yolu üzerindeki tüm arkadaşları aradık; birkaç hafta içinde her şey hazır oldu. Ben, yeni bir yer keşfetmenin heyecanı içindeydi. "Anacığımın azmini tüm dünya takdir edecek," diyordu.

İşçi Bayramı'nda Cooper Union'da işsizler miting yapacaktı. Mitingin düzenlenmesinden Ben sorumluydu. Ayrıca bir de konuşma yapması istenmişti. Olumlu bir etki yaratmasını istediğimden, önceden hazırlanması için ısrar ediyordum. Bir hayli uğraştıysa da sonuç pek başarılı olmadı. Bunun üzerine kendi söyleyeceklerinin önemi olmadığını, izleyicilerin asıl Emma Goldman'ı dinlemelerini istediğini, ben davet edilmediğime göre, böyle bir toplantıda söylemek istediklerimi bir kâğıda yazarsam, kendisinin bunu okuyacağını söyledi. Bu öneri, Ben'in fikirlerinin çoğu gibi oldukça tuhaftı. Ancak dağınık bir konuşma yapmasındansa, İşçi Bayramı'nın anlamını belirten kısa bir yazı hazırladım.

Cooper Union çok kalabalıktı. "Anti-anarşist polis ekibi" güç gösterisindeydi. Saşa, Becky, Hippolyte ve ben de onlara karşı saf tuttuk. Her şey yolunda görünüyordu; Ben, yazıyı okurken izleyicilerin dikkatini toplamakta tahminimden daha başarılı olmuştu. Bitirirken, okuduklarını, "o çok kötü kadının, anarşist Emma Goldman'ın yazdığını" ilan etti. Salon alkıştan inliyordu, ancak miting düzenleme komitesi paniklemişti. Başkan, "Bu talihsiz olaydan ötürü" bin kere özür diledi ve olanca öfkesini Ben'e kustu. Ben çoktan ordan ayrıldığı için cevap veremezdi. Saşa protesto etmek için yerinden fırladıysa da, polis konuşmasına fırsat vermeden salondan çıkartarak onu gözaltına aldı. Saşa'nın arkasından giden Becky de yakalanarak karakola götürüldü. Karakoldaki irikıyım polis, "Buraya sedyeyle getirilmeliydiniz," diyerek görüş belirtti. Hippolyte karakoldan arkadaşlarımızın durumuyla ilgili bilgi almak istediysede, geri çevrildi. "Orospu çocuğu anarşist Berkman'ı nihayet elimize geçirdik," diyorlardı, "Bu kez canına okuyacağız onun."

New York polisi ne zamandır Saşa'yı pençesine almak için uğraşıyordu. Önceki yıl, Union Square'deki bomba olayına onu da karıştırmak için çok uğraşmış, ama çabaları boşa çıkmıştı. Bu durum doğal olarak beni çok kaygılandırıyordu. Sosyalist avukatlardan Meyer London'ı ve bazı başka arkadaşları arayarak, Saşa'nın kurtarılması için yardım etmelerini istedim.

London'la Hippolyte, gece duruşmasına çıkarılacak olan Becky ile Saşa'yı mahkemeye götürülmeden önce görmek için saatlerce karakolun

önünde beklediler. Ancak sonunda duruşmanın sabah yapılacağı haberi alındı. Onlar karakol kapısından ayrılır ayrılmaz da, sanıklar apar topar mahkemeye götürülerek yargılandı, savunma hakkı tanınmadan hüküm giydi. Saşa düzeni bozmak suçundan beş gün hapse mahkûm edildi. Becky'ye ise "serserilikten" on dolar ceza biçildi.

Beni işin içine karıştırmak istemediği için Becky ev adresini vermemekte direnmişti. İki yıldan fazla zamandır bizim evde kalıyordu. Mitinglerimizden birinde tutuklandığı için liseden atılmıştı. Ailesinin koşulları son derece kötüydü; bu yüzden onu eve almıştım. Cezasını sevgili dostum Bolton Hall ödedi.

Sonraki gün, "Polisin tam zamanında müdahalesi sayesinde önlenen ayaklanma"yı manşetten veren gazeteler dehşet verici hikâyelerle doluydu. Tabii ondan sonra ben de günlerce gazetecilerin tacizinden kurtulamadım. Saşa'ya az ceza verilmiş olmasından duyduğum sevinçle bu tacize pek aldırmadım. Hayatının on dört yılını cezaevinde geçirmiş bir adam için beş günün sözü mü olurdu? Blackwell Adası'na onu ziyarete gittim. Adadaki konukluğum ve Batı Cezaevi'ne yaptığım ziyaretler belliğimde yeniden canlandı. Durum bugünden ne kadar farklıydı o zamanlar – Saşa'nın cezaevinden diri çıkma ihtimali ne kadar zayıftı! İkimizde bu beş günlük cezayla dalga geçiyorduk. Saşa gülererek, "Kaşla göz arasında biter bu iş," diyordu. Aramızdaki anlaşmazlıklar ne olursa olsun, dostluğumuzun sonsuza dek süreceğinden bir kez daha emin olarak ayrıldım yanından. Hâlâ Ben'e karşı takındığı tutumdan dolayı biraz gocunuyordum ama, ikimizin arasına hiçbir şeyin giremeyeceğini de biliyordum.

Yola çıkmak için her şey tamamdı. Ben, daha önce giderek hazırlıkta bulunacaktı. Ayrılmazdan önce ondan otuz sayfalık bir mektup aldım; ilk karşılaştığımız günden başlayarak yaptıklarını konudan konuya atlayarak anlatan abuk sabuk bir mektup... Norveçli yazar Boyer'in *Yalanın Gücü* adlı kitabını okuduğunu yazıyordu. Bu kitaptan çok etkilenmiş ve benimle birlikteyken söylediği yalanları, çevirdiği dolapları itiraf etmek ihtiyacını duymuştu. Hiç huzuru kalmamıştı. Anlatmadan içi rahat etmeyecekti.

Geçen martta, Chicago'daki toplantıda, benim konuşacağımı kimin duyurduğunu bilmediğini söylediği zaman, yalan söylemişti. Polise değil ama, ağzını açmayacağına söz veren bir gazeteciye vermişti haberi. O gece beni aramayışına neden olarak öne sürdüğü "önemli işler" de bahaneydi. Toplantı salonundan doğruca hoşlandığı bir kızla buluşmaya gitmişti. Yol parasını kendi cebinden ödeyeceğini açıklaması da palav-

raydı. Birinden borç para almış, bizim yayınların satışından peyderpey ödemişti parayı. Ayrıca kasadan para çekerek annesine göndermişti. Çok düşküncü annesine. Onu her zaman kollamıştı. Kendisini sepetlerim korkusuyla, annesine yardım ettiğini açıklamaktan çekinmişti. Ben ne zaman şaşkınlık içinde hesapların tutmadığını söylesem, yalanı hazırı. Mitinglerden sonra ortadan yok oluşu, bütün gün görünmeyişi için gösterdiği mazeretler de hep uydurmaydı. Kadınlardı bu ortadan sıvışmaların nedeni; toplantılarda ya da başka yerlerde rastladığı kadınlar. Hemen her şehirde buluyordu onları. Sevgi söz konusu değildi ama, tutkuya varan cinsel bir dürtüyü onu yönlendiren. Bu gibi tutkular ona daima musallat olmuştu, kuşkusuz bundan sonra da olacaktı. İlişkide bulunduğu kadınların hiçbiri, bir anlık hazdan fazla bir şey ifade etmemişti kendisi için. Sonradan unutuyordu onları; adlarını bile hatırlamıyordu. Evet, birlikte olduğumuz dört ay içinde bir sürü kadın girmişti hayatına, ama sevdiği yegâne kadın bendim. Beni ilk gördüğü günden beri, her geçen gün büyüyen bir aşkla seviyordu. Hayatının en büyük gücü bendim, yaptığım iş ise tek ilgi duyduğu şeydi. Eğer onu reddetmezsem, eğer yalanlarını ve ihanetlerini bağışlar da ona yeniden güvenirsem, bunu ispat etmeye hazırı. Ancak mektubu okuduktan sonra onu bir daha görmek istemesem bile, bana bunları açıklamış olmanın huzurunu duyacağından emin-di. Yalanın gücünün ne denli yıkıcı ve dağıtıcı olduğunu ancak şimdi anlamıştı.

Bir bataklığa saplandığım hissine kapılmışım. Umutsuzlukla önümdeki masaya yapışarak avaz avaz bağırdım; oysa hiç ses çıkmamıştı gırtlığımdan. Sersemlemiştim, korkunç mektup sanki kelime kelime üzerime tırmanıyor, bataklığın dibine itiyordu beni.

Tam o sırada Saşa gelmeseydi, belki de uzun süre kendimi toparlamayacaktım. Tam da o anda – herhangi biri değil de Saşa! Ben hakkında tüm söylediklerinin bu mektupla doğrulanması nasıl da haklı çıkarmıştı onu! Kendimi tutamayarak gülmeye başladım birden.

“Emma, kahkahaların tüyler ürpertici; bıçak gibi kesiyor adeta insanı. Nen var?”

“Yok, yok bir şeyim. Sadece sokağa çıkmalıyım, yoksa boğulacağım.”

Şapkamla paltomu kaparak beş kat merdiveni koşarak indim; mektup beynimi yakıyordu.

Kalbime, hayatıma, işime aldığım adamdı bu! Ah, akılsız, aşka samı ş aptal kadın! Tutkunun köreltmesiyle benden başka herkesin gördüğünü görememişim. Ben, Emma Goldman, sıradan kırkında bir kadın gibi, tesadüfen rastladığım, tüm duygu ve düşüncelerime aykırı bir ya-

bancıya, yücelttiğim ideal erkeğe taban tabana zıt genç bir adama, çılgınca sevdalanmışım. Yok, yok! İmkânsız bir şeydi bu! Mektup gerçek olamazdı. Uydurmaydı, bir hayal ürünüydü; mümkün değildi hakikat olması. Ben kolay etki altında kalırdı; her türden uyarıya karşı duyarlıydı. Okuduğu kitaplarda hep kendi yansımasını bulurdu. Kendini de hayatını da dramatize etmeye bayılırdı. Boyer'in romanındaki, düşüncesizce, hat-ta gereksiz yere bir yalan söyledikten sonra, ilk sahtekârlığının ortaya çıkmasını önlemek için hayatı boyunca durmadan yalan söylemek zorunda kalan köylü çok canlı bir şekilde anlatılmıştır. Ben, kendini bu karakterle özdeşleştirmişti mutlaka. Bütün mesele bundan ibaretti. Bundan ibaret *olmalıydı*. Bir yandan ona inanmak için şiddetli bir arzu duyarken, öte yandan dürüstlükten hiç nasibini almamış, bundan sonra da asla güven duyamayacağım bir adama kendimi vermiş olmanın azabıyla kıvrınarak, saatlerce sokaklarda yürürken düşündüm tüm bunları.

Ben'in tutumunu anlama ve onu bağışlama çabasıyla, sinir bozucu anlamsız yorumlarla zor günler geçirdim. Kendi kendime tekrar tekrar, "Ben, her türlü insan ilişkisinde yalanın geçerli olduğu bir dünyadan geliyor," diyordum. "Özgür insanların, aşkta da görevde de, hayatın sunduğu her şeyi dürüstlük ve içtenlikle paylaştığını, idealistler arasında kimsenin hileye, çalmaya ya da yalana ihtiyacı olmadığını bilmiyor. Başka bir dünyadan o. Ben ki hayata ilişkin yeni değerler öğrettiğim iddiasındayım; ne hakkım var onu suçlamaya?" "Ya tutkuları, her önüne çıkan kadının peşine takılması?" Yüreğim isyan ediyordu buna. "Sevmediği, saymadığı kadınlarla... Buna da hak verebiliyor musun bakalım?" Kadın ruhumun derinliklerinden gelen tepkiyi duyuyordum, "Asla, asla!" Oysa beynim, "Evet," diyordu, "Tabiatı böyle onun; temel ihtiyacı adeta, nasıl karşı çıkabilirsin? Ben de cinsel özgürlüğü savunmadım mı? Benim de hayatımda birçok erkek oldu. Ama sevmiştim onları; hiçbir erkekle rasgele beraber olmadım. Ben'in hayatındaki çok sayıda kadından biri durumunda olmak yaralayıcı, ıstırap vericiydi. Aşkım uğruna ödeyeceğim ağır bir bedel. Ne var ki yüksek bir bedel ödemeksizin değerli hiçbir şey elde edilemiyor. Kendi haklarıma sahip çıkmak için, toplumsal idealim için, başarmış olduğum her şey için ne bedeller ödedim. Ben'e duyduğum sevgi, onun hareket özgürlüğünün talep ettiği bedeli ödeyemeyeceğim kadar zayıf mı?" Cevap yoktu. Zihnimde çarpışan çelişkili unsurları uyum içine sokmaya uğraşıyordum boşuna.

Nerede olduğumu pek kavramadan, yarı şuurlu, yataktan fırladım. Henüz karanlıktı. Uyur gezer gibi giyindim; doğru Saşa'nın odasına giderek onu uyandırdım.

“Ben’e gitmeliyim,” dedim. “Götürür müsün beni?”

Saşa şaşırmıştı. Lambayı yakarak merakla yüzüme baktı. Ama ne bir soru sordu ne de bir şey söyledi. Çabucak giyindi; yola çıktık.

Hiç konuşmadan yürüyorduk. Başım dönüyor, bacaklarım tutmuyordu. Saşa koluma girdi. Cüzdanımda Ben’in kaldığı yerin anahtarı vardı. İçeri girdim; bir an Saşa’nın yüzüne baktım. Hiçbir şey söylemeden kapıyı örterek iki kat merdiveni bir solukta çıktım, Ben’in odasına daldım.

Bir sevinç çılgılığıyla yerinden fırladı, “Anacım, nihayet geldin! Bağışladın, anladın beni.” Birbirimize sarıldık, başka her şey silinip gitti.

XXXIV. BÖLÜM

TURNEMİZİ BAŞKANLIK SEÇİMLERİNE denk düşürmeyi planlarken Amerikan halkının siyasal sirk gösterilerine duyduğu ilgiyi dikkate almamıştık. Bunun sonucu olarak seyahatimizin ilk bölümü başarısız geçti. İlk kez geniş bir katılımın olduğu Indianapolis'teki toplantıdaysa, konuşmam malum metotlarla engellendi. Vali, polisin yetkisini aşmış olmasından üzüntü duyduğunu belirtti, ancak emniyet teşkilatına karşı çıkmazdı! Emniyet müdürüne göre ise, mitingin engellenmesiyle yasalar çiğnenmiş, ancak sağduyu galip çıkmıştı.

Hiçbir engellemeyle karşılaşmadığımız St. Louis'te şansımız daha iyi gitti. Orada St. Louis *Mirror*'ın yazı işleri müdürü William Marion Reedy'yle tanıştım. Reedy ve gazetesi Amerikan entelektüel çölünde bir vahaydı. Yeteneği, geniş kültürü ve nüktedanlığının yanı sıra çok cesur bir insandı Reedy. Onun gösterdiği dostluk sayesinde St. Louis'te çok iyi vakit geçirdik, toplantılarımıza değişik çevrelerden insanlar geldi. Ben ayrıldıktan sonra haftalık yayın organında "Rüyanın Kızı" başlığıyla bir makale yayımladı. Anarşist olmayan bir kimse tarafından, o güne kadar, düşüncelerime böylesine değer veren ve beni öven bir yazı çıkmamıştı hiç.

Seattle'da Ben'le ikimizi tutukladılar. Ben'in suçu, toplantı salonunun giriş kapısını sürgülü bulunca, açtırmak için kapıya yüklenmesiydi. Benimki ise onun tutuklanmasına karşı çıkmak. Karakolda, menajerimin suçunun bedelinin, mal sahibinin kırılan kilit için biçtiği değer olan bir buçuk dolardan ibaret olduğu anlaşıldı. Mülkün kutsallığı adına bu bedeli ödedikten sonra ikimiz de serbest bırakıldık. Tabii Seattle'da bir daha ne bir toplantı yapılabilirdi ne de kimse zararlarımızı telafi etti.

Everett'te kimse bize yerini vermeye yanaşmadı. Bellingham'da trenimizi ilk karşılayan sivil polisler oldu. Bizi otele kadar izlediler; yemek yemek için gittiğimiz lokantada da tutukladılar. Ben, en tatlı tebessümüyle, "Karnımızı doyurmamıza izin verir misiniz, acaba?" diye sorunca, koruyucularımız, "Elbette," dediler, "Bekleriz." Lokanta aydınlık ve sıcaktı; oysa dışarda yağmur çiseliyordu, üstelik ayaz vardı. Ama bekçi köpeklerimize merhamet göstermedik. Bizi bekleyen gecenin ne sıcak ne de aydınlık olmayacağını bilerek ağır ağır yedik yemeğimizi. Karakolda bir tutuklama emriyle karşılaştık. Ölümsüzlüğü hak eden bir belgeydi doğrusu bu. "Anarşist ve kanun kaçağı Emma Goldman"la Dr. Ben Reitman, yasadışı bir toplantı düzenlemek amacıyla işbirliği yapmışlardır" sözleriyle başlayıp, bu minval üzerine devam ediyordu. Bu durumda iki seçeneğimiz vardı: Ya Bellingham'ı derhal terk edecek ya da cezaevine götürülmeyi göze alacaktık. Washington eyaletine ayak bastığımızdan beri bize gösterilen ilk konukseverlik işareti olduğu için cezaevine gitmeyi tercih ettik. Geceyarısı, şehri terk etme önerisi yeniden gündeme geldi. Oysa ben hücreme yerleşmişim bile; o yüzden çıkmayı reddettim. Ben de aynen benim gibi davrandı.

Sabah olunca sulh yargıcının karşısına çıkarıldık. Beş bin dolar kefaletle tahliye edilebileceğimiz bildirildi. Yargıç da polisin çizmeyi aşmasının farkındaydı. Sadece miting düzenlemeye "teşebbüs etmekten" tutuklanamazdık. Ne var ki gene de özgürlüğümüz onların insafına kalmıştı. Şehirde bize kefil olacak kimseyi tanıımıyorduk. Avukat bulma imkânımız da yoktu. Bu arada yasallaştırılmış ahmaklığın ne boyutlara varabileceğini ilgiyle izliyordum.

Öğleden sonra tanımadığımız iki kişi geldi. Kendilerini avukat Schamel ve Lynch olarak tanıttılar. Mr. Schamel para almadan bize hukuki danışmanlık yapmayı üstlenirken, Mr. Lynch de kefil olmak istediğini söyledi.

Şaşkınlık içinde, "Ama bizi tanıımıyorsunuz bile. Bu kadar çok parayı nasıl tehlikeye atarsınız?" dedim.

Mr. Schamel, "Tanımaz olur muyuz?" dedi. "Biz anarşist değiliz ama, sizin gibi ideali uğruna hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen biri güven duyulmaya değerdir."

Onları şaşırtmayacağımı bilsem, duruşma salonunun orta yerinde boyunlarına sarılıp öpmekten çekinmeyecektim. Sabahleyin arka çıkacak kimsemiz olmadığı için kükreyip esen kürsüdeki kocamış fosil, neza-ketten kırıliyordu artık. Bir çırpıda kefaletle tahliye edildikten sonra yeni dostlarımız tarafından bir lokantada ağırlandık ve trene kadar geçirildik.

Kanada sınırında, Blaine'e vardığımızda, vagonumuza girerek yanımıza kadar gelen bir adam, "Siz Emma Goldman'sınız, değil mi?" diye sordu. "Ya siz kimsiniz?" oldu bu soruya cevabım. "Ben Kanada Göçmen Bürosu müfettişiyim. Sizi trenden inmeye davet etmek için emir almış bulunuyorum." Böyle kibar bir talebe kim karşı gelebilirdi? Bürodaki sorumlu müfettiş bir hanımefendiden farksız görünüşümden ve üzerimde bomba bulunmayışından şaşırmış gibiydi. Amerikan basınında çıkan yazılardan, çok tehlikeli bir insan olduğum izlenimini edindiğini açıkladı. Bu yüzden Ottawa'dan talimat gelinceye kadar Kanada'ya girmemi engellemenin yerinde olacağını düşünmüştü. Gelecek emri beklerken bana evsahipliği yaparak yiyecek, içecek ne istersem sağlayacağını, haberin gelmesi gecikirse şehrin en iyi otelinde ağırlanacağımızı söyledi. Hiçbir Amerikalı yetkilide rastlamadığım bir nezaket ve dostça bir üslupla konuşuyordu. Aynı sonuca varacak olsa da, bu yeni engellemeye karşı pek öfkelenmedim.

Sonraki sabah müfettişimiz neşeyle, Emma Goldman'ın yoluna devam etmesi için bir sakınca bulunmadığına ilişkin Ottawa'dan bir telgraf geldiği haberini verdi. Krallıkla yönetilen Kanada'da ülkeye girmemi engelleyici bir yasa bulunmuyordu. Hal böyle olunca, anti-anarşist yasalarıyla Amerikan demokrasisi oldukça gülünç bir duruma düşmüş görünüyordu.

San Francisco'yu ziyaret etmenin bizim için özel bir anlamı vardı. Serbest bırakılması için yürütmüş olduğumuz kampanya sonucunda, askerlikten atılan William Buwalda, Başkan Roosevelt tarafından bağışlanmıştı. On ay tutuklu kaldıktan sonra, San Francisco'ya gelmemizden iki hafta önce, özgürlüğüne kavuşmuştu.

Victory Tiyatrosu'ndaki ilk toplantım yağmurlu, fırtınalı bir güne rastladığı için pek kalabalık sayılmazdı. Bu şehirde vereceğim sekiz konferanslık bir dizi ve iki tartışma en geniş biçimde duyurulmuş olduğundan bu durumdan kaygılanmadım. Sonraki gün William Buwalda beni görmeye geldi. Walton's Pavilion'daki o unutulmaz günde, bir an için elini tuttuğum askerden çok başka biriymiş gibi göründü sivil giysileri içinde bana. İnce, aydınlık yüzü, akıllı gözleri ve kararlı dudakları, bağımsız bir kişiliğin belirtileriydi. Orduda on beş yıl bozulmadan nasıl kalabildiğine hayret ediyordum. Buwalda orduya aile geleneği gereği yazıldığını söyledi. Amerika'da doğmuştu ama Hollanda kökenliydi. Ailenin Hollanda'da yaşayan erkeklerinin hemen hepsi askerdi. Amerikan özgürlüğüne ve ordunun insanların korunması için gerekli olduğuna inanmıştı. Adıma birçok kez gazetelerde rastlamıştı. Emma Goldman'ın

garip bir kadın olduğu düşüncesiyle, hakkımda yazılanları pek okumamıştı. Sözünü keserek, “Hiç de iltifat edici değil bu dediklerin. Bir hanıma karşı böyle kabalık olur mu?” dedim. Gülümseyerek, “Ama öyle,” dedi. “Askerler kendi dünyalarında yaşarlar çünkü,” diye de açıklamada bulundu. Önceki yıllarda hiç boş zamanı olmamıştı. Atları çok sevdiği için hayvan cerrahlığında uzmanlaşmış, ayrıca steno çalışmıştı. Bir de karargâhtaki görevleri düşünülecek olursa, başka hiçbir şeye vakit kalmıyordu.

Mitinge tesadüfen, bir yürüyüşe çıktığı sırada rastlamıştı. Walton Pavilion’un önündeki muazzam kalabalığı ve polisleri görmüştü. Meraklanmış, konuşma sırasında stenoyla not tutmanın yararlı bir alıştırmaya olacağını düşünmüştü. “Derken siz göründünüz,” dedi. “Siyahlar giymiş, ufak tefek, iddiasız bir kadın; ve konuşmaya başladınız. Önce tuhaf bir huzursuzluk hissettim. Havasızlıktan ya da salondaki gergin atmosferden etkilendiğimi sandım. Orada neden bulunduğumu unutmamıştım. Bir süre konuşmanızı izledikten sonra, sesiniz beni tedirgin etmeye başladı. Hayatım boyunca değer verdiğim ne varsa yerle bir etmenize öfkeleniyordum. Tüm izleyiciler önünde tepkimi dile getirmek, sözlerinize karşı çıkmak geldi içimden. Ne var ki, etkinize karşı koymaya ne kadar çalışırsam çalışayım, giderek kendimi daha çok kapırdığımın farkındaydım. Belagatiniz büyülemişti beni. Karmakarışık duygular içindeydim. Bir an önce kaçmak istiyordum oradan. Ancak kalabalık beni sürükledi; çok geçmeden kendimi kürsüde, elimi size uzatırken buldum.”

“Ya sonra? Seni izleyen dedektifleri görmedin mi? Başına iş açılacağı gelmedi mi aklına hiç?”

“Salondan nasıl çıktığımı hatırlamıyorum. Yanlış bir şey yaptığım hissine de kapılmamıştım. Duyduklarımdan ve içimde yarattığınız fırtınadan dolayı tedirgindim. Karargâha dönerken zihnim karmakarışık, ‘Dedikleri yanlış; hiçbiri doğru değil! Vatanseverlik vatan hainlerinin son sığınağıdır. Askerlik sadece cinayet ve yıkım demek değildir!’ diye düşünüyordum. Sivil polisler beni görevli subaya ihbar edince derhal tutuklandım. Bir hata yapıldığını, başka birinin yerine hapse atıldığımı, sonraki sabah serbest bırakılacağımı sanıyordum. Aksini düşünmek, sizin haklı olduğunuz anlamına gelecekti. Tüm varlığımla böyle bir şeye karşıydım. Günlerce, on beş yıl hizmet ettiğim devleti yanlış tanımladığınızı, dürüst ve haksever ülkemi haksız yere suçladığınızı inancına sarıldım. Ne var ki askeri mahkemeye çıkarılınca, gerçeklerden söz ettiğinizi anlamaya başladım. Bana, böyle tehlikeli işlere bulaşmam için ne yapmış olduğunuz soruldu. Cevap verdim: ‘Beni düşünmeye sevk etti.’ Evet Em-

ma Goldman, kırk yıllık hayatımda ilk kez beni düşündürdünüz.”

Elimi uzattım, “Artık askerliğin prangalarından kurtulduğuna göre, korkmadan el sıkışabiliriz. Gelin dost olalım,” dedim.

Heyecanla elimi tutarak, “Ömür boyu dost, hem de yoldaş, sevgili yüce, küçük Emma,” dedi.

Buwalda'nın hikâyesine öyle kaptırmıştım ki kendimi, mitinge hazırlanma zamanının geldiğini bile fark etmemiştim. Konuşmalardan önce hiçbir şey yiyemediğimden, yemek vakti benim için önemli değildi. Ne var ki konuğuma bir şey sunmayı akıl edememişim. Yeni yoldaşım olanca nezaketiyle, yemeğin kendisi için hiç de önemi olmadığını söyledi.

Toplantı yerine yaklaştığımızda sokakların hıncahınç kalabalık olduğunu gördük. Bunun yapmış olduğumuz propaganya bağlı olduğunu aklımdan geçirdim. Ne var ki, Victory Tiyatrosu'nun önünde beni karşılayan polislerce anında tutuklandım. Bu durumu protesto eden Buwalda da tutuklandı ve ikimiz apar topar ekip arabasına bindirildik. Aynı akıbete uğramış olan Ben arabada bizi bekliyordu. Tangur tungur yol alırken Ben, bize çabuk çabuk polisin hiç kimseyi esirgemedi, acımasızca cop kullanarak tüm salonu boşalttığını anlattı. Buna karşı çıktığı için tutuklanmıştı. Haber vermek için birini gönderdiyse de, anlaşılan yoldaşımız bana ulaşmakta gecikmişti.

Karakolda Buwalda'yı “tehlikeli suçlularla” ilişkide bulunmaması yolunda sertçe uyardıktan sonra serbest bıraktılar. Bizi ise, “bozgunculuk, yasadışı tehditlerde bulunmak, şiddete ve zora başvurmak ve kamu huzurunu bozmak”la suçluyorlardı. Sabahleyin çıkarıldığımız duruşmada yargıç her birimiz için on altı bin dolar kefalet istedi. Aynı gün Alexander Horr, güvenlik görevlilerinin haksız tutumunu protesto etmek için dağıttığı bildiriler yüzünden tutuklandı. Kefalet için ödenmesi gereken parayı sağlamak, avukat bulmak ve basının ilgisini çekmek türünden netameli işler, birkaç yıl önce ayaküstü tanışmış olduğum Cassius V. Cook'a düştü. Cassius bu olayda sağlam bir kaleden farksız olduğunu kanıtladı.

Birkaç gün geçmeden Saşa ve öteki yoldaşlarımız telgrafla, kefalet için beş bin dolar gönderildiği, ayrıca savunmamız için de bir kampanya başlatıldığı haberini verdiler. Ülkenin her yanından para ve protestolar yağmaya başlamıştı. 1897'de, ilk sahil turneme çıktığım sırada, Denver'de tanışmış olduğum Los Angelesli Charles T. Sprading, bizim hazır cevap, iyimser, şen ve şakacı Charlie'miz, iki bin dolar gönderdi kefalet için. Forresterler ve öteki arkadaşlar da yardımda ondan geri kalmadı. Böyle vefalı yoldaşlarımız varken derdimizin lafı mı olurdu?

Akıllı ve cesur avukatlarımız, Kirk ve King Beyler, bizim için kolları sıvadı; Kirk birkaç gün içinde kefalet sorununu çözdü. Onun vesayeti altında tam serbest bırakılacağımız sırada, “yasadışı toplantı düzenlemek ve tüm devlet örgütlerini gereksiz ilan etmek”le kalmayıp –ölür müsün, öldürür müsün?– “anarşist öğretiyi yaymak”la suçlandığımız beklenmedik yeni bir saldırıya uğradık. Her birimiz için ikişer bin dolar kefalet talep ediliyordu. Önce ben, ardından Reitman sorgulanacaktı.

San Francisco basınında yer alan toplantımızın basılması ve tutuklanmamızla ilgili sansasyonel haberler arasında “Duygudan, duyarlıktan yoksun Emma Goldman” konusu öne çıkarılıyordu. Bir gazetenin yazdığına göre, Goldman hapisteyken, babasının öldüğünü bildiren bir telgraf almış, ancak bu haber karşısında kılı dahi kıpırdamamıştı. Aslında babamın ölümü beklenmedik bir son olmasa da beni derinden etkilemiş, heder olmuş bir hayatın ayrıntılarını hatırlamama neden olmuştu. Otuz yıldan uzun bir zamandır sağlığı kötüydü. Son yıllardaysa daha sık hastalanır olmuştu. Ekimde Rochester’a son gidişimde, ölümünün çok yakın olduğunu hissederek sarsılmıştım. Bir zamanların devi hayatın fırtınalarına yenik düşmüştü.

Yıllar geçtikçe babamı daha iyi anlamaya başlamış, aramızda gelişen karşılıklı anlayış bizi birbirimize yakınlaştırmıştı. Ona karşı davranışlarımda meydana gelen değişiklikte kuşkusuz sevgili Helena’nın büyük payı vardı. Ayrıca duygularımızı etkileyen bir güç olarak cinselliğin karmaşıklığını kavramam da buna yardımcı oldu. Kendi çalkantılı tabiatımı tanımayı öğrenmiş, bu arada edindiğim tecrübeler, babamın karakterinde daha önce çözememiş olduğum yanları görmeme fırsat vermişti. Gösterdiği şiddet ve katılık, uygun bir ifade yolu bulamamış, güçlü bir cinselliğin dışı vuruşuydu.

Annemle babam, ortodoks Yahudi geleneği uyarınca, birbirlerini sevmeyen evlendirilmişti. Daha baştan uygunsuz bir izdivaçtı bu. Annem yirmi üç yaşında iki çocukla dul kalmış bir kadındı; küçük bir dükkândan başka hiçbir geliri yoktu. On beş yaşındayken evlendirildiği adama zamanında sevgi duymuş olsa bile, bu çoktan sönmüş olmalıydı. Çok güzel bir kadın olan annem, yeni evliliğine gençliğinin ateşli tutkusuyla giren babamdan bir yaş büyüktü. Babam tabiatından kaynaklanan doyumsuz istek ve açlığıyla, annemin üzerine düşüyor; annem ona karşı koydukça büsbütün ısrarlı oluyordu. Ben dördüncü çocuğuydum ve her doğumda nerdeyse ölüm kalım mücadelesi veriyordu. Çok küçük olduğum için anlam veremediğim bazı konuşmaları hatırlamıştım sonradan. Bu sayede karanlıkta kalmış birçok şeyi kavramış, annemle babamın mahrem ha-

yatlarının nasıl bir cehennem azabı olduğunu ancak o zaman anlayabilmiştim. Kuşkusuz biri kalkıp da onlara aralarındaki çatışmanın ve babamın dizginlenemeyen öfke nöbetlerinin gerçek nedenlerini açıklamaya kalksa hayatlarının en büyük şokunu yaşarlardı. Sağlığının bozulmaya başlamasıyla cinsel istekleri eski canlılığını yitirince, babam ruhsal bir değişim geçirmiş olmalıydı. Giderek yumuşak başlı, sakin, sabırlı ve iyi bir insan oldu. Eskiden kendi çocuklarından esirgediği sevgiyi kız kardeşlerimin çocuklarına büyük bir cömertlikle veriyordu. Bir gün ona bize uyguladığı katı disiplinden söz açtığımda, bunun gerçeğe hiçbir ilgisi olamayacağına beni iknaya çalıştı. Eski tabiatını değiştiren şefkat, geçmişte gösterdiği şiddeti tamamen unutturmuştu ona. Duygusal gerilim, hayat mücadelesi ve yıllardır süren fiziksel ıstırapları içindeki iyiliği ortaya çıkarmış, nihayet kendini bulmuştu. Keyif aldığı belli olan bu yeni doğmuş sevgiden hepimize bol bol sunuyor, bizden de karşılığını alıyordu.

San Francisco'da başımızdan geçen duruşma komedisinin beraatle sonuçlanması, anarşizm açısından çok iyi bir propaganda vesilesi oldu; aylarca çalışsak böyle bir sonuç alamazdık. Ancak en önemli olay, William Buwalda'nın askeri makamlara gönderdiği protesto mektubunun ardından saflarımıza katılmasıydı. *Mother Earth*'te 1909 Mayıs'ında yayımlanan bu tarihi belgeyi aşağıda okuyacaksınız:

Hudsonville, Michigan
6 Nisan 1909

Sayın Joseph M. Dickinson,
Savaş Dairesi Başkanı
Washington, D.C.

Sayın Yetkili,

Bir süre düşündükten sonra, bu türden adi takılara artık ihtiyacım olmadığına karar vererek ilişikteki teneke parçasını* dairenize iade etmeye karar verdim. Belki değerini benden daha iyi bilecek birine verirsiniz.

Bu madalya, sadık hizmetten, görev bilincinden, karargâhta ve savaş alanlarında paylaşılan ortak acıların, tehlikeli ve çetin koşulların perçinlediği sağlam dostluklardan söz ediyor bana. Ne var ki aynı zamanda sevdiklerimizi, çerden çöpten kulübeler olsa da, değer verdiğimiz yuvalarımızı korumak adına –kaçınılmaz olarak belki de bir kısmı masum– insanların kanını dökmekten de söz ediyor.

* Filipinler'deki sadık hizmetinden ötürü William Buwalda'ya takılan madalya. –ç.n.

Saldırıları ve yakıp yıkmaları, vahşi hayvanları avlarcasına yakalanıp zindanlara atılan tutsakları hatırlatıyor bana. Ve ne için bütün bunlar? Sözde sevdiklerimiz ve yuvalarımız uğruna.

Tüm dehşeti, şiddeti ve acılarıyla Genel Saldırı 100'ü hatırlatıyor bana. Yangınla ve kılıçla viraneye dönmüş bir ülke; insanlara yararlı hayvanlar yok yere öldürülmüş; erkek, kadın, çocuk demeden vahşi hayvanlar gibi avlanmış; tüm bunlar Özgürlük, İnsanlık ve Uygarlık adına.

Uzun sözün kısası, zayıf ve savunmasız bir halka açılmış bir savaştan söz ediyor bana – isterseniz yasallaştırılmış cinayet diyelim. Özür bildirip, kendimizi savunuyorduk diyecek halimiz bile yok.

Saygılarımla,
WM. Buwalda
R.R. No. 3
Hudsonville, Michigan

Avustralya'ya ocakta gitmeyi planlıyorduk. San Francisco'daki tutuklanma olayı ve onu izleyen ifade özgürlüğü mücadelesi yüzünden seyahatimizi nisana ertelemek zorunda kaldık. Sonunda toparlanabildik; sandıklarımız yerleştirilmiş, dostlarımız bize büyük bir uğurlama şöleni tertiplemişti. Yerlerimizi ayırtmak üzereyken Rochester'dan planlarımızı altüst eden bir telgraf geldi. "Washington Kershner'in vatandaşlık belgesini iptal etti," diyordu. "Yurtdışına çıkmak sakıncalı."

Kız kardeşim aylarca önce şüpheli iki kişinin Kershner hakkında bilgi toplamaya çalıştığını söylemişti. Şehirden ayrılmış yıllar olmuş, kimse ondan çok uzun zamandır haber almamıştı. Adamlar Kershner'i bulamayınca annesiyle babasına musallat olmuş, onların ağzından laf almak için uğraşmışlardı. Bunları duymuş ama önemsememiştim o zamanlar. Ama felaket gelmiş çatmıştı işte. Federal yetkililere karşı çıkma fırsatı bile bulamadan vatandaşlık hakkım elimden alınmıştı. Eğer ülkeden ayrılırsam, bir daha geri dönemeyeceğimi biliyordum. Avustralya turunu büyük maddi zarara rağmen iptal etmekten başka çare yoktu; oradaki dostlarımızın toplantı hazırlıkları için yapmış oldukları masraflar da cabasıydı. Büyük bir hayal kırıklığıydı bu; ancak serseri menajerimin her hal ve şartta hiç gölgelenmeyen iyimserliği sayesinde şoku çabuk atlattım. Karşıma çıkan engeller arttıkça kararlılığı artıyordu. Tükenmek bilmeyen güçlü bir enerjisi vardı.

Avustralya gündemden düşünce Teksas'a gittik. El Paso, San Antonio ve Houston daha önce görmemiş olduğum yerlerdi. Zenci meselesine değinmemek yolunda uyarılmıştım. Güneylilerin önyargılarına teslim

450 *Göçmen bürosu fark etmeden Mexico'ya geçip dönüyorum*

olmadığım halde, kimse tarafından rahatsız edilmedim; polis müdahalesi de olmadı. Hatta Ben'le birlikte yürüye yürüye El Paso'dan Mexico'ya geçip, Birleşik Devletler'in göçmen bürosu müfettişleri uyanıp da hükümetlerini Emma Goldman belasından kurtarma fırsatını bulamadan geri döndük.

Birinci Cildin Sonu

Emma Goldman

“

Toplumdaki en affedilmez günah
özgür düşüncedir.

”

Solda Alexander Berkman (Saşa), sağda Leon Czolgosz

"Let the Voice of the People be Heard! O——"
PABLOWSKY

ELEVENTH ANNIVERSARY OF THE DEATH OF
THE CHICAGO MARTYRS!

All lovers of liberty are earnestly requested
to attend the

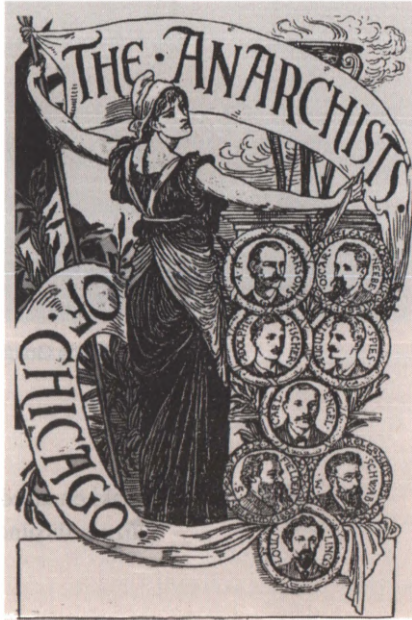
Mass Meeting
FRIDAY NOVEMBER 10,
at the
WORKMEN'S CLUB AND INSTITUTE,
CLERKENWELL ROAD, W. C.,
(Next to Holborn Town Hall)
TO CELEBRATE THE

Martyrdom of
AUGUST SPIES, ALBERT R. PARSONS,
GEORGE ENGEL, ADOLPH FISCHER AND
LOUIS LINGG,
—officially executed November 11, 1887—and the imprisonment of
SAMUEL FIELDEN, MICHAEL SCHWAB
AND OSCAR NEEBE.

Special arrangements have been made for Miss JEWETT
ATKINSON to sing "Annie Laurie" and other songs
appropriate to the occasion.

Speakers: P. KAGOTZKY, LOUISA MICHAEL, J. TROTT, R.
EDNA GORDMAN of New York, W. T. CHURCH, W. W. WEAVER,
LOUISA W. WEAVER, N. TCHERKOWITZ, T. del MARNO,
I. CAPLAN, R. ROSS, E. EYDAS.

Doors open at 7.30 p.m.
ALL ARE WELCOME.

Solda Chicago şehitlerinin 11. ölüm yıldönümünde Londra'da yapılan toplantının afişi, sağda Chiago Anarşistleri için bir illüstrasyon

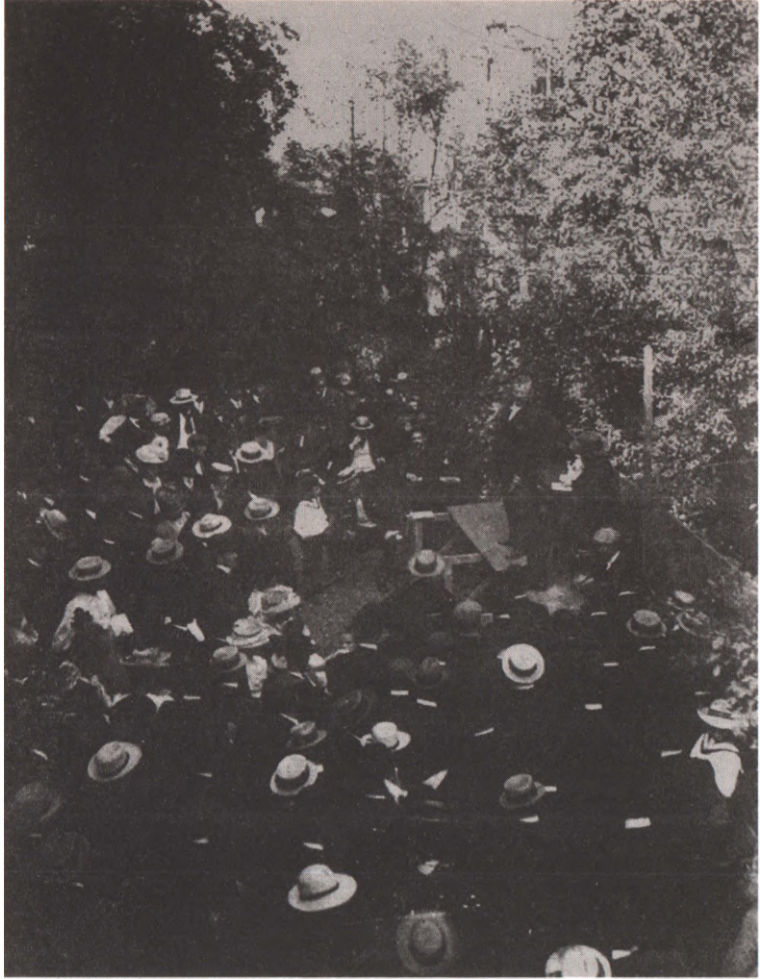

Goldman'ın, ilk sayısı 1 Mart 1906'da çıkan, 12 yıl boyunca yayımladığı
Mother Earth dergisinin kapakları

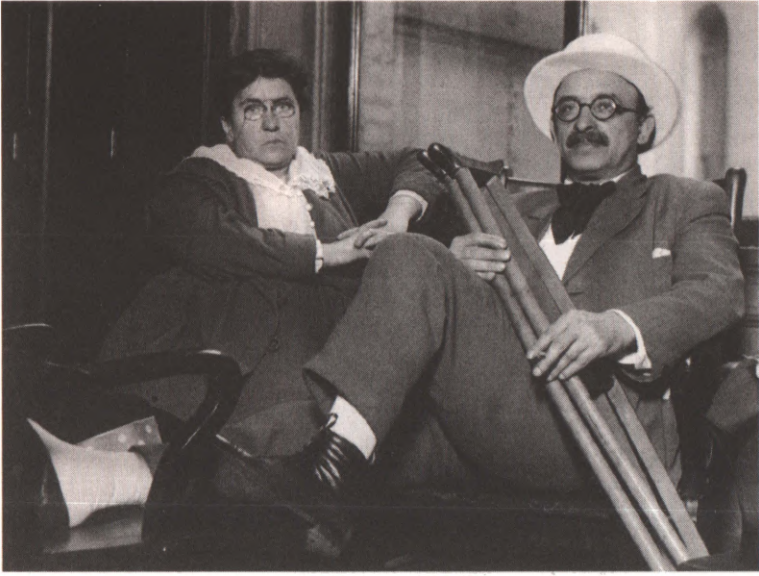
“ En alttaki bireysel şiddeti yaratan, en üstteki örgütlü şiddettir. ... Daimi bir ordu ve donanmanın barışın en iyi garantisi olduğu savı, en barışçıl yurttaşın ağır silahlar kuşanmış bir halde dolaşan kişi olduğu iddiası kadar mantıklı olabilir ancak. ... Savaş, kendileri dövüşemeyecek kadar korkak iki hırsız arasındaki bir kavgadır. ”

Milly ve Rudolf Rocker, oğulları Fermin ile, 1920

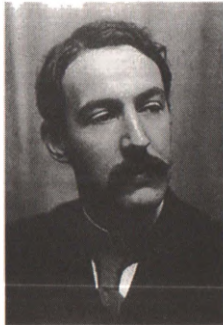
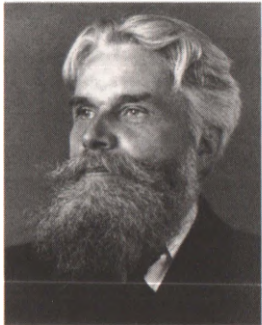

Amsterdam Kongresi'nde Max Baginski kürsüde, 1907

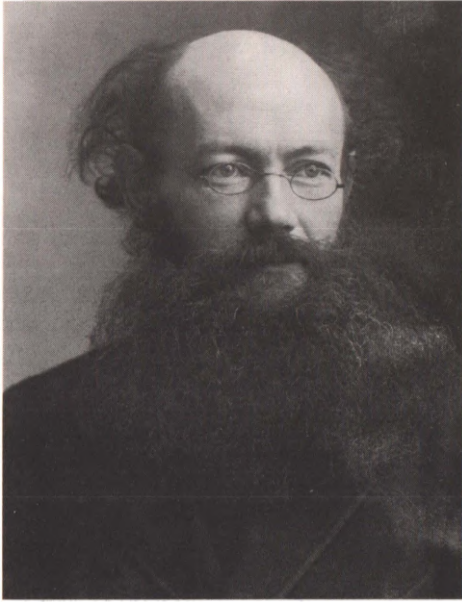

Emma Goldman ve koltuk değnekleriyle Alexander Berkman, 1919-1920

“ Gelişmenin tarihi, rağbet görmeyen bir davayı benimsemeye cüret eden erkek ve kadınların kanlarıyla yazılmıştır. ”

Soldan sağda Havelock Ellis, Leonard Dalton Abbott ve Marija Spiridovona

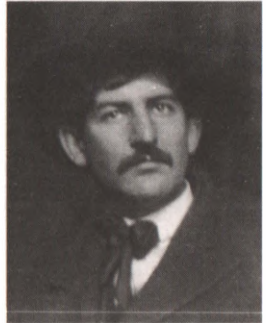
**Pyotor Alekseyeviç
Kropotkin**

Emma Goldman, Kropotkin'in cenaze töreninde, Moskova, 1921

Kropotkin'in cenaze
töreninde katılmak için
cezaevinden bir günlüğüne
serbest bırakılan anarşistler

Max Nettlau ve Ben Reitman

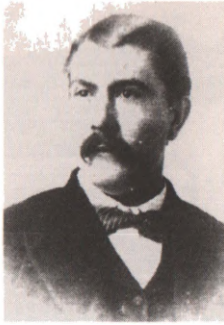

Der Anarchist dergisinin
1942 tarihli sayısının kapağı.

“ Kederler ancak rengârenk bir oyuncığa dönüştürüldüğünde bebek-halk onlarla ilgilenir – en azından bir sürelğine. Halk her gün yeni bir oyuncak isteyen maymun iştahlı bir bebektir. ”

Ricardo Flores Magon, Johann Most ve Senya Fleshin

Carl Nold ve Henry Bauer

**Emma Goldman, Hyde Park'ta, 1 Mayıs 1937.
Elinde Arturo Ballester'in 1936'da tasarladığı afiş.**

Emma Goldman 1936'da başlayan İspanya Devriminin ilerleyen günlerinde İspanya'yı iki kere ziyaret etti.

Memorial Meeting

to honor the
Outstanding Women of Our Time

EMMA GOLDMAN

Anarchist • Author • Speaker • Journalist

at TOWN HALL

123 West 43rd Street

Friday Evening, May 31, 1940

8:15 p.m.

Tributes will be paid by

JOHN HAYNES HOLMES

ROGER BALDWIN

NORMAN THOMAS

HARRY WEINBERGER

ROSE PESOTTA
of the I.L.G.W.U.

HARRY KELLY

MARTIN GUDALL

Miss Goldman's guide in Spain

RUDOLF ROCKER

(in Yiddish)

DOROTHY ROGERS

ELIOT WHITE

LEONARD D. ABBOTT, will preside
CLIFFORD DEMAREST at the Organ

The public is invited

31 Mayıs 1940 tarihli,
Emma Goldman
anmasının afişi

“ Gerçek toplumsal uyum çıkarların dayanışmasından doğal olarak doğar. Sürekli, çalışanların hiçbir şeye sahip olmadığı, hiçbir zaman çalışmayanların ise her şeye sahip olduğu bir toplumda çıkar dayanışması diye bir şey yoktur, dolayısıyla toplumsal uyum bir masaldır. Örgütlü otoritenin bu vahim durum karşısında tek yaptığı, dünyayı zaten tekelleştirmiş olan kişilere daha da çok ayrıcalık tanımak ve herşeyden mahrum edilmiş kitleleri daha da köleleştirmektir. Böylece devletin bütün silahları –kanunlar, polis, askerler, mahkemeler, meclisler, hapishaneler– canla başla toplumun en karşıt öğelerini “uyumlu kılmaya” çalışır. ”

Emma Goldman

Hayatımı Yaşarken

Emma Goldman 1869'da Litvanya'da doğdu. 20 yaşında Amerika'da anarşist harekete katıldı. Adını duyan herkes heyecanlanırdı, herkesin "Kızıl Emma"sıydı o. Ömrü boyunca devletin her türüne karşı çıktı. Birinci Dünya Savaşı sırasında savaş aleyhtarlığı yaptı. Milliyetçiliğe karşıydı. 1919'da devrimin getirdiği coşkuyla Sovyetler Birliği'ne gitti. Lenin'le tartıştı. Hayal kırıklığı büyük oldu. Tam bir dünya vatandaşıydı; Fransa, Britanya, Almanya, İsveç, Hollanda ve Kanada'da yaşadı. Freud'un derslerine katıldı. İspanya İç Savaşı'nda Anarşistlerin yanındaydı. Tanrıtanımazlığı, özgür aşkı savundu. Doğum kontrolü için, eşcinsellerin özgürlüğü için mücadele etti. O bir anarşistti, göçmendi, yahudiydi, kadındı. Yoldaşlarına "Dans edemeyeceksem, devriminiz sizin olsun," diyen de oydu. 71 yaşında öldüğünde yıllardan henüz 1940'tı, İkinci Dünya Savaşı başlamıştı.

Emma Goldman'ın otobiyografisi, özel bir tarihsel kişiliğin tutkulu ve tavizsiz mücadelesini kaydetmenin dışında, yirminci yüzyılın siyasi tarihi açısından da büyük önem taşır: Bir yandan, yüzyıl önce insanların bugüne kıyasla nasıl geniş bir siyasi ufuk ve umut taşıdıklarını görürüz; ama diğer yandan, o dönemde ortaya atılmış soruların bugün bile henüz cevaplanamamış, aşılamamış olduğunu.

İlk kez 90'lı yıllarda Kaos Yayınları ile birlikte yayımladığımız iki ciltlik eserin gözden geçirilmiş yeni basımını 68 Devriminin 50. yılını kutlayarak yayımlıyoruz.

Metis Edebiyatı

Takım No. ISBN-13: 978-605-316-104-2

Cilt No. ISBN-13: 978-975-342-114-0

Metis Yayınları
www.metiskitap.com